

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ  
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ  
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД „ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА”  
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова  
праця на правах рукопису

УДК 378.013.42.091.212-054.6:316.614.5](477)(043.5)

**БІЛИК ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА**

**ДИСЕРТАЦІЯ**

**ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА СОЦІАЛІЗАЦІЇ  
ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ  
СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,  
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

\_\_\_\_\_ О. М. Білик

Науковий консультант – **Рижанова Алла Олександрівна**, доктор педагогічних  
наук, професор

Харків – 2018

## АНОТАЦІЯ

*Білик О. М.* Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 «Соціальна педагогіка» – Харківська державна академія культури, Харків; Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Старобільськ, 2018.

Дисертацію присвячено проблемі теорії та методики соціалізації іноземних студентів, обґрунтуванню теоретичних і методичних засад соціально-педагогічного супроводу такої соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України. Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням значення інтернаціоналізації вищої освіти України, найважливішим складником якої є підвищення якості фахової підготовки іноземних студентів, суттєвим чинником чого виступає забезпечення їх успішного входження в український соціум, тобто ефективної соціалізації іноземних студентів, зокрема її педагогічно контрольованої складової, тобто соціального виховання, що відбувається в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу та реалізується через застосування соціально-педагогічного супроводу, який уможливорює координацію соціально-виховних впливів освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу та соціокультурного простору України. Особливо загострюється ця проблема в контексті трансформаційних змін інформаційного суспільства.

Проаналізовано трансформації соціалізації в соціокультурному просторі інформаційного суспільства, які зумовлені характеристиками цього простору та відбуваються на всіх її етапах, а саме: у зв'язку з необхідністю людини адаптуватися до нової реальності, зокрема віртуальної, навчитися жити з урахуванням її небезпек і викликів, з одночасним збереженням та розвитком

людських цінностей і якостей – ускладнення соціальної адаптації як засвоєння соціальних цінностей, якостей та норм соціальної поведінки, що вимагає використання соціально-педагогічного захисту соціального становлення особистості в умовах глобалізації світової культури; реалізація потреби у відтворенні засвоєних, як у реальному, так і віртуальному соціумах, соціальних цінностей, соціальних якостей та норм соціальної поведінки, без утрати власної реальної соціальної суб'єктності – на етапі соціальної інтеграції, що зумовлює необхідність соціально-педагогічної допомоги для вирішення складних питань гармонізації «Я – реального» та «Я – віртуального»; актуалізація ролі соціальної індивідуалізації як етапу соціалізації у зв'язку з необмеженим доступом до інформаційних ресурсів, зростанням відповідальності людини за власну динаміку, свої вчинки, безпеку соціуму, посиленням значення самовиховання, самоосвіти, самоконтролю, самореалізації, що потребує соціально-педагогічної підтримки вдосконалення соціальної творчості людини стосовно і своєї соціальної суб'єктності, і середовища (як реального, так і віртуального).

Визначено специфіку соціалізації студентів, яка зумовлена тим, що вони, як найактивніша соціальна група інформаційного суспільства, найбільше зазнають неконтрольованих соціальних впливів та негативної стихійної соціалізації; стосовно студентів значно зменшується роль сім'ї, культурних установ, вищих навчальних закладів як агентів соціалізації, водночас посилюється роль сучасних засобів масової комунікації, зокрема Інтернету, особливої значущості набувають самовиховання, самоосвіта, самоконтроль, самореалізація студентів, їх участь у збереженні та розвитку суспільства, що зумовлює необхідність трансформації змісту, форм і методів соціально-виховної діяльності, спрямованої на гарантований розвиток соціальності сучасних студентів у вищому навчальному закладі, актуалізує увагу до медіасоціалізації, зокрема її кіберскладової.

Виявлено особливості іноземних студентів (якими є особи – негромадяни України, котрі здобувають вищу освіту в українських вищих навчальних закладах) як об'єкта соціалізації в соціокультурному просторі інформаційного суспільства: вони мають такі ж психовікові та соціальні характеристики, що і вітчизняні

студенти, але відрізняються соціокультурними, а саме – етнічними, расовими, релігійними, і, здобуваючи вищу освіту в нетрадиційному для них освітньому середовищі в умовах соціокультурного простору чужої країни, постають перед комплексом проблем (лінгвістичних, академічних, інформаційних, організаційних, особистісних, соціокультурних), пов'язаних не лише з навчанням, але й необхідністю організації життєдіяльності в новому освітньому середовищі та соціокультурному просторі чужої країни.

Специфіка соціалізації іноземних студентів пов'язується з тим, що вони вже соціалізовані в соціумі рідної країни, а в країні навчання знову зазнають впливу всіх її складових, крім того, вони стають агентами соціалізації для представників українського соціокультурного простору. Оскільки якість професійної освіти, яку здобувають іноземні студенти в Україні, суттєво залежить від успішності засвоєння, відтворення та розвитку ними цінностей, традицій, норм поведінки інокультурного соціуму, їх соціалізація має два аспекти: міжкультурний і професійний. Так як соціалізація іноземних студентів розгортається протягом усього періоду їх навчання та має свої особливості відповідно до часу і якості перебування в Україні, виокремлено три її етапи: соціальна адаптація, соціальна інтеграція, соціальна індивідуалізація.

Стосовно соціалізації іноземних студентів освітнє середовище ВНЗ обґрунтовано як освітньо-культурне, в аспекті розгляду його як фактора соціалізації іноземних студентів виокремлено такі структурні елементи: культурний (долучення до нової культури), організаційно-технологічний (предметно-просторове оточення, організація освітньої діяльності, забезпечення життєдіяльності іноземних студентів), навчально-професійний (здійснення освітнього процесу), соціально-виховний (координація соціально-виховних впливів освітньо-культурного середовища ВНЗ та соціокультурного простору країни навчання).

З огляду на необхідність удосконалення освітньо-культурного середовища ВНЗ щодо підвищення ефективності соціалізації іноземних студентів, соціально-педагогічний супровід визначено як вид соціально-педагогічної



діяльності, який здійснюється протягом усього періоду навчання, спрямований на їх соціально-педагогічний захист на етапі соціальної адаптації, соціально-педагогічну допомогу на етапі соціальної інтеграції та соціально-педагогічну підтримку на етапі соціальної індивідуалізації в процесі акультурації через взаємодію супроводжуваного (іноземного студента) із супроводжуючим (соціальний педагог, працівник структурного підрозділу, відповідального за підготовку іноземних студентів, куратор, працівник деканату, викладач) завдяки координації позитивних зусиль представників освітньо-культурного середовища ВНЗ і соціокультурного простору країни навчання; результатом такого супроводу є створення оптимальних умов для ефективного розвитку соціальності цих студентів.

Обґрунтована модель соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів фіксує загальні та специфічні характеристики соціально-виховної діяльності у ВНЗ, спрямованої на забезпечення зростання рівня розвитку міжкультурного й соціально-професійного складників їх соціальності, та містить такі компоненти: *суб'єкт-об'єктний* (суб'єкти й об'єкти супроводу); *концептуально-цільовий* (мета, методологічні підходи, принципи, нормативно-правова база перебування й навчання іноземних студентів в Україні, чинники, соціально-виховні умови); *середовищний* (структура освітньо-культурного середовища ВНЗ, у якому відбувається супровід); *змістовно-технологічний* (зміст, напрями супроводу, етапи, форми та методи роботи), *результативний* (критерії, показники та рівні сформованості соціальності іноземних студентів).

Обґрунтовано соціальність іноземних студентів як результат соціально-педагогічного супроводу їх соціалізації, який визначає рівень входження в новий професійний та культурний соціум, прийняття і засвоєння його цінностей, навіть якщо вони відрізняються від цінностей рідної країни (репродуктивний рівень); організацію життєдіяльності відповідно до існуючих у цьому соціумі норм, традицій, правил, відтворення яких у соціальній міжкультурній взаємодії відбувається зі збереженням власної етнокультурної ідентичності (продуктивний рівень); розвиток засвоєних норм, традицій, правил

поведінки в інокультурному соціумі через реалізацію власних соціокультурних проектів із привнесенням особистісного світобачення, розуміння їх у контексті діалогу культур (креативний рівень). Обґрунтовано структуру соціальності іноземних студентів у сукупності двох складників – міжкультурного (зумовленого їх етнопсихологічними та національно-культурними особливостями) і соціально-професійного (зумовленого їх приналежністю до соціальної групи студентства, її специфікою). Визначено критерії розвитку соціальності за цими складниками: *когнітивно-інформаційний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, поведінковий* у сукупності відповідних показників.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у тому, що вперше:

обґрунтовано теоретичні засади соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу: визначення специфіки процесу соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства; обґрунтування освітнього середовища вищого навчального закладу як освітньо-культурного для іноземних студентів і виокремлення його структурних елементів; визначення сутності та складових соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів; обґрунтування міжкультурного й соціально-професійного складників соціальності як результату цього супроводу та її рівнів; обґрунтування структурно-функціональної моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ;

обґрунтовано методичні засади соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі: врахування *чинників* (зовнішні: рівень підготовки суб'єктів до реалізації соціально-педагогічного супроводу; соціокультурні цінності нового соціуму; внутрішньоособистісні: мотивація та ціннісне ставлення до освітнього процесу й соціокультурної діяльності; рівень мовної підготовки; усвідомлення

необхідності в саморозвиткові та самореалізації; ступінь довіри іноземних студентів до викладачів та адміністрації ВНЗ; групові: національно-культурні й етнопсихологічні особливості іноземних студентів) та *соціально-виховних умов* ефективності цього супроводу (удосконалення освітньо-культурного середовища ВНЗ відповідно до необхідності подолання проблем їх соціалізації; забезпечення соціокультурного партнерства освітньо-культурного середовища ВНЗ з представниками соціокультурного простору України; долучення іноземних студентів до українських національно-культурних традицій і професійних цінностей отримуваного фаху); обґрунтування змісту, форм, методів та напрямів діяльності Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів як осередку діяльності координаційної групи, що реалізовує супровід; обґрунтування методів і форм соціально-педагогічної діяльності з представниками освітньо-культурного середовища ВНЗ; визначення форм реалізації координаційних зв'язків із представниками соціокультурного простору України; застосування форм і методів соціокультурної діяльності з іноземними студентами, спрямованої на розвиток міжкультурного складника їх соціальності, та соціально-професійної підготовки, орієнтованої на розвиток соціально-професійного її складника.

Практичне значення дослідження полягає в реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищих навчальних закладів України; організації при органах студентського самоврядування Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів; розробці рекомендацій щодо вдосконалення соціально-виховної діяльності структурних підрозділів вищих навчальних закладів, які відповідають за підготовку іноземних студентів; розробці навчальних відеофільмів, спрямованих на підвищення ефективності соціалізації іноземних студентів; в методичному забезпеченні фахової підготовки магістрів педагогічних спеціальностей. Результати дослідження можуть бути використані в процесі підвищення кваліфікації представників освітньо-культурного середовища ВНЗ, які взаємодіють з іноземними

студентами, а також у розробці концепції інтернаціоналізації вищої освіти України.

На підставі обґрунтованих критеріїв та показників здійснено визначення актуального стану соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу, яке засвідчило, що соціальне виховання (як керований процес соціалізації) іноземних студентів є епізодичним, несистемним, це пов'язується, передусім, із відсутністю посад соціальних педагогів у структурних підрозділах, які відповідають за підготовку іноземних громадян у ВНЗ, із невідповідністю представників освітньо-культурного середовища до здійснення соціального виховання, актуальність якого особливо загострюється в інформаційному суспільстві, що вимагає посилення уваги до соціального самовиховання, самовдосконалення, самореалізації особистості. Установлено, що рівень сформованості соціальності за всіма критеріями в 541 з опитуваних іноземних студентів є репродуктивним (78,97% опитуваних), продуктивний рівень зафіксовано в 127 осіб (18,54% опитуваних), креативний рівень мають лише 17 осіб (2,49% опитуваних).

Соціально-педагогічний супровід реалізовано через конкретні програми, (створюються в кожному із задіяних в експерименті ВНЗ на підставі обґрунтованої структурно-функціональної моделі з урахуванням спрямування ВНЗ, сформованості структурних елементів освітньо-культурного середовища, етнопсихологічних та національно-культурних особливостей контингенту іноземних студентів) за двома визначеними напрямками: удосконалення освітньо-культурного середовища; робота з іноземними студентами щодо підвищення рівня розвитку соціальності, яка реалізовувалася як соціально-педагогічний захист, соціально-педагогічна допомога та соціально-педагогічна підтримка відповідно до етапів: адаптаційно-мотиваційного, інтеграційно-діяльнісного, індивідуалізаційно-самореалізаційного.

Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи засвідчив ефективність упровадження обґрунтованого соціально-педагогічного супроводу щодо забезпечення ефективності соціалізації іноземних студентів в освітньо-

культурному середовищі вищого навчального закладу, про що свідчать якісні та кількісні зміни показників рівня розвитку соціальності іноземних студентів за всіма критеріями в експериментальних групах на відміну від контрольних.

*Ключові слова:* іноземні студенти, соціально-педагогічний супровід, соціалізація, соціальна адаптація, соціальна інтеграція, соціальна індивідуалізація, соціальність, освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу, структурно-функціональна модель соціально-педагогічного супроводу, соціокультурний простір, інформаційне суспільство.

## SUMMARY

*Bilyk O. M.* Theory and methodology of international students' socialization in the educational and cultural environment of a higher educational institution. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.05 – Social Pedagogy. – Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv; State Institution "Taras Shevchenko Luhansk National University", Starobilsk, 2018.

The research problem for this dissertation is to examine the theory and methods of international students' socialization, to substantiate the theoretical and methodical foundations of the social and educational support of such socialization in the educational and cultural environment of a higher educational institution of Ukraine. The relevance of the theme of the study is determined by the growing importance of the internationalization of higher education in Ukraine, the most significant component of which is the improvement of the quality of vocational training of international students, a key factor in ensuring their successful entering into the Ukrainian society, that is, the effective socialization of international students, in particular, its pedagogically controlled component, i.e. social education, which takes place in the educational and cultural environment of a higher educational institution and is realized through the social and educational support that enables the coordination of social and educational influence of the educational and cultural environment of an

institution of higher education and socio-cultural environment of Ukraine. This problem assumes a greater importance in the context of transformational changes in the information society.

The author analyses transformations of the socialization in the socio-cultural space of the information society, which are conditioned by the characteristics of this space and occur at all its stages, namely, owing to the need for a person to adapt to a new reality, in particular a virtual one, to learn to live taking into account its dangers and challenges, with simultaneous preservation and development of human values and qualities, the difficulty of social adaptation takes place including assimilation of social values, qualities and norms of social behavior requiring the use of social and pedagogical protection of the social development of the individual in the conditions of the globalization of the world culture; realization of the need to model social values acquired both in real and virtual societies, social qualities and norms of social behavior without losing his/her own real social subjectivity at the stage of social integration which determines the need for social and educational assistance to solve complex problems of harmonizing "I am real" and "I am virtual"; updating the role of social individualization as a stage of the socialization in connection with unrestricted access to information resources, the growth of the responsibility of persons for their own development, actions, the safety of society, the increasing importance of self-education, self-improvement, self-control and personal fulfillment, which requires personal social and educational support for the improvement of social creativity in relation to the social subjectivity, and the environment (both real and virtual).

The study identifies the specific character of the socialization of students which is determined by the fact that they, as the most active social group of the information society, are exposed to uncontrolled social influences and negative spontaneous socialization; the role of the family, cultural institutions and institutions of higher education as agents of socialization is significantly reduced in relation to students; at the same time, the role of current means of mass communication, in particular, the Internet, is intensifying, self-education, self-improvement, self-control and personal fulfillment of students take on greater importance, their participation in the preservation and

development of the society, which necessitates the transformation of the content, forms and methods of social and educational activities, aimed at the development of the sociality of modern students in a higher educational institution, attracts attention to media socialization, in particular its cyber-component.

The characteristic features of international students (which are not the citizens of Ukraine and obtain higher education in Ukrainian higher educational institutions) are identified as an object of the socialization in the socio-cultural space of the information society: they have the same psychological and social features as Ukrainian students, but they differ in socio-cultural, namely, ethnic, racial and religious features. While obtaining higher education in an untraditional for them educational environment under the conditions of the socio-cultural space of another country they face various problems (linguistic, academic, information, organizational, personal, socio-cultural ones), connected not only with the study, but also with the need to organize their life in a new educational environment and socio-cultural space of a foreign country.

The specific character of the socialization of international students is connected with the fact that they have been already socialized in the society of their native country, and in the country of study they again experience the influence of all its components. In addition, they become the agents of the socialization for representatives of the Ukrainian socio-cultural space. As the quality of vocational education acquired by international students in Ukraine essentially depends on the success of the assimilation and development of values, traditions and norms of behavior in the inocultural society, their socialization has two aspects: intercultural and professional. Taking into account that the socialization of international students takes place during the whole period of their study and has its own features according to the time and quality of their staying in Ukraine, the author identifies its three stages. They are as follows: social adaptation, social integration and social individualization.

Regarding the socialization of international students, the educational environment of the university is justified as an educational and cultural environment. As a factor of the socialization of international students the following structural elements are identified: cross-cultural (adaptation to a new culture), organizational and technological (subject-

spatial environment, organization of educational activities, the support of daily living activities of international students), educational-professional (implementation of educational process), social-educational (coordination of socio-educational effects of the educational and cultural environment of the university and social and cultural space of the country).

With reference to the need to improve the educational and cultural environment of universities as for the effectiveness of the socialization of international students, the social and educational support is identified as a kind of social and educational activities, which is carried out throughout the whole period of study. It is aimed at their social and educational protection at the stage of social adaptation, social and educational assistance at the stage of social integration and social and educational support at the stage of social individualization in the process of acculturation through the interaction of international students with social teachers, staff members of the structural departments responsible for the training of international students, curators, dean's office personnel, teachers thanks to the coordination of the positive efforts of the representatives of the educational and cultural environment of a higher educational institution and the socio-cultural space of the country of study. This support results in creating optimal conditions for the effective development of these students' sociality.

The substantiated model of the social and educational support for the socialization of international students shows general and specific features of social and educational activities at higher educational institutions, aimed at ensuring an increase in the level of the development of intercultural and socio-professional components of their sociality. This model contains the following components: *subjective-objective* (subjects and objects of the support); *conceptual-purpose-oriented* (purpose, methodological approaches, principles, rules and regulations determining staying and training of international students in Ukraine, factors, social and educational conditions); *environmental* (the structure of the educational and cultural environment of the university); *informative-technological* (the content, areas of the support, stages, forms and methods of work), *resulting* (criteria, indicators and levels of the development of sociality of international students).



The author substantiates the sociality of international students as a result of the social and educational support of their socialization determining the level of integration into the new professional and cultural society, acceptance and assimilation of its values, even if they differ from the values of their country (reproductive level); organization of life in accordance with the existing in this society norms, traditions and rules, the reproduction of which in social intercultural interaction takes place with the preservation of its own ethno-cultural identity (productive level); the development of the learned norms, traditions, rules of conduct in an inocultural society through the implementation of their own socio-cultural projects with the introduction of a personal worldview, understanding them in the context of the dialogue of cultures (creative level).

The structure of the sociality of international students is substantiated. It includes two components: intercultural (caused by ethno-psychological and national-cultural features) and social-professional (caused by their membership in the social group of students and the specific features of this group). The criteria of the development of sociality according to these components are identified. They are as follows: cognitive-information, motivation-purpose-oriented, emotional-volitional, and behavioral in conjunction with corresponding indicators.

Scientific novelty of the obtained results consists in the following.

Firstly, the study substantiates the theoretical foundations of the social and educational support of the socialization of international students in the educational and cultural environment of a higher educational institution: identifying the specific character of the process of the socialization of international students in the socio-cultural space of the information society; substantiating the educational environment of a higher educational institution as the educational and cultural environment for international students and identifying its structural elements; identifying the essence and components of the social and educational support for the socialization of international students; substantiating the intercultural and social and professional components of sociality as a result of this support as well as its levels; substantiating the structural and functional model of the social and educational support for the socialization of international students in the educational and cultural environment of a higher educational institution.

Secondly, the study substantiates the methodical principles of the social and educational support of the socialization of international students in the educational and cultural environment: taking into account the *factors* (external factors: the level of preparation of subjects for the implementation of the social and educational support, socio-cultural values of the new society; internal and personal factors: motivation and value attitude to the educational process and socio-cultural activities, the level of language training, awareness of the need for self-development and self-realization, the degree of the trust of international students to the teachers and administration staff of higher educational institutions; group factors: national-cultural and ethno-psychological features of international students) and *social and educational conditions* for the effectiveness of this support (improving educational and cultural environment of a higher educational institution in accordance with the need to overcome the problems of their socialization; providing socio-cultural partnership of the educational and cultural environment of the University with representatives of the socio-cultural space of Ukraine; acquainting international students with Ukrainian national-cultural traditions and professional values of the acquired speciality); substantiating content, forms, methods and activities of the Center for Intercultural Communication and Social Integration of International Students as a center for coordination of the support; substantiating the methods and forms of the social and educational work with representatives of the educational and cultural environment of a higher educational institution; identifying the forms of coordinating relations with representatives of the socio-cultural space of Ukraine; applying the forms and methods of socio-cultural work with international students, aimed at developing the intercultural component of their sociality and social and vocational training, focused on developing its socio-professional component.

The practical significance of the study consists in implementing the social and educational support for the socialization of international students in the educational and cultural environment of higher educational institutions of Ukraine; organizing at the student self-government bodies the Center for Intercultural Communication and Social Integration of International Students; developing recommendations for

improving the social and educational work of structural departments of higher educational institutions that are responsible for the training of international students; making educational video films aimed at increasing the effectiveness of the socialization of international students; in the methodological support of professional training of masters of pedagogical specialties. The results of the study can be used in the process of training the staff of the educational and cultural environment of universities interacting with international students, as well as in the development of the concept of internationalization of higher education in Ukraine.

The research identifies the current state of the socialization of international students in the educational and cultural environment of a higher educational institution on the basis of appropriate criteria and indicators. It shows that social education (as a controlled process of socialization) of international students is occasional and irregular. This is connected, first of all, with the absence of positions of social teachers in the structural units responsible for the training of international citizens in universities and also with the fact that the staff of the educational and cultural environment has not been trained to carry out social education, the relevance of which becomes more significant in the information society, which requires increased attention to social self-education, self-improvement and self-realization of the individual. It has been found out that the level of sociality according to all criteria in 541 interviewed international student is reproductive (78,97 % of the respondents). The productive level was recorded in 127 people (18.54% of the respondents). Only 17 people (2.49% of the respondents) have a creative level.

The social and educational support is implemented through special programs according to two identified areas of focus: improving the educational and cultural environment; work with international students on increasing the level of social development, which was implemented as the social and educational protection, assistance and support according to the stages of adaptation-motivation, integration-activity, and individualization-self-realization. The above mentioned special programs are developed in each of the universities involved in the experiment on the basis of an appropriate structural and functional model, taking into account the area

of study, structural elements of the educational and cultural environment, ethnic-psychological and national-cultural features of international students.

The analysis of the results of the research and experimental work has confirmed the effectiveness of implementing the appropriate social and educational support to ensure the effectiveness of international students socialization in the educational and cultural environment of a higher educational institution as demonstrated by qualitative and quantitative changes in the indicators of the level of developing the international students sociality according to all the criteria in experimental groups compared to control groups.

*Keywords:* international students, social and pedagogical support, socialization, social adaptation, social integration, social individualization, sociality, educational and cultural environment of a higher educational institution, structural and functional model of social and pedagogical support, socio-cultural environment, information society.

### Список публікацій здобувача за темою дисертації

#### *Монографія*

1. **Білик О. М.** Соціалізація іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України : монографія / Харків. держ. акад. культури. Харків : Майдан, 2016.–336 с.

#### *Статті в наукових фахових виданнях України*

2. **Білик О.** Діалогова концепція культури як основа соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Новий колегіум. 2015. № 4. С. 38–43.

3. **Білик О. М.** Забезпечення якості професійної підготовки іноземних студентів у контексті інтернаціоналізації вищої освіти України // Проблеми емпіричних досліджень у психології : зб. наук. пр. / Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 13. С. 275 – 282.

4. **Білик О. М.** Етапи формування міжетнічної толерантності іноземних студентів у контексті соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : зб. наук. пр. / Переяслав.-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. Київ, 2014. Т. 5 : Психолого-педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів вищої освіти в Україні. С. 58–68.

5. **Білик О. М.** Іноземні студенти як об'єкт соціалізації в соціокультурному просторі України // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. Чернігів, 2016. Вип. 133. С. 10–14.

6. **Білик О. М.** Культурно-мистецька підготовка іноземних громадян у Харківській державній академії культури : сучасний стан та перспективи // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2013. Вип. 40. С. 213–222.

7. **Білик О. М.** Освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу як основа соціалізаційного простору для іноземних студентів // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 44. С. 268–275.

8. **Білик О. М.** Особистісний потенціал як детермінанта соціалізації іноземних студентів // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія : зб. ст. / РВНЗ „Крим. гуманітар. ун-т ” (м. Ялта). Ялта, 2014. Вип. 45, ч. 4. С. 35–45.

9. **Білик О. М.** Підвищення якості підготовки іноземних студентів у контексті професійної соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка : Педагогічні науки. 2016. № 3, ч. 2. С. 6–14.

10. **Білик О. М.** Проблеми іноземних студентів та шляхи їх подолання у процесі соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : зб. наук. пр. / Переяслав.-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. Київ, 2015. Вип. 36, дод. 1, т. 6 : темат. вип. С. 351–361.

11. **Білик О. М.** Роль української культури у процесі соціалізації іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». Хмельницький, 2015. № 11. С. 27–31.

12. **Білик О. М.** Соціалізація іноземних студентів у контексті соціально-педагогічної діяльності в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка : Педагогічні науки. 2016. № 1, ч. 2. С. 107–114.

13. **Білик О. М.** Соціалізація іноземних студентів як педагогічна проблема // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2014. Вип. 43. С. 281–289.

14. **Білик О. М.** Соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. 2016. № 5. С. 18–24.

15. **Білик О. М.** Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів як складова освітньо-культурного середовища їх соціалізації // Наукові записки : Психолого-педагогічні науки : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин, 2014. № 3. С. 18–25.

16. **Білик О. М.,** Сухорукова О. М. Навчальні посібники для роботи з відеоматеріалами під час вивчення російської мови як іноземної // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : міжпредметні зв'язки : наук. дослідж., досвід, пошуки : зб. наук. пр. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2013. Вип. 22. С. 42–50.

17. **Білик О.,** Єрошенко О. Мистецька підготовка іноземних громадян у Харківській державній академії культури // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини. Умань, 2015. Вип. 2, ч. 2. С. 35–42.

*Статті в періодичних виданнях зарубіжних країн та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз*

18. **Білик О.** Бібліотека вищого навчального закладу як складова освітньо-культурного середовища соціалізації іноземних студентів // *British Journal of Science, Education and Culture*. 2014. Vol. 5, № 1 (January–june). P. 153–161.

19. **Білик О. М.** Використання медіаосвіти у процесі соціалізації іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. III (28), Iss. 55. P. 21–24.

20. **Білик О. М.** Розвиток соціальності іноземних студентів у процесі соціально-педагогічного супроводу соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2016. IV (48), Iss. 102. P. 7–10.

21. **Білик О.** Соціалізація іноземних студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства // *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 4. С. 439–450.

22. **Білик О. М.** Соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів : досвід практичної реалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу [Електронний ресурс] // *ScienceRise : Pedagogikal Education*. 2017. № 4 (12). С. 30–37. URL : [http://journals.uran.ua/sr\\_edu/article/view/100404/95949](http://journals.uran.ua/sr_edu/article/view/100404/95949).

23. **Білик О. М.** Структурно-функціональна модель соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. III (35), Iss. 71. P. 26 – 29.

24. **Білик О. М.** Формування міжетнічної толерантності іноземних студентів у контексті соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу: культурологічні засади // *Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди*. Харків, 2015. Вип. 48. С. 163–173.

25. **Bilyk E. N.** The Forming of Cross-Cultural Literacy and Intercultural Competence of Foreign Students in the Process of Socialization in the Educational and Cultural Environment of a Higher Educational Institution // *Eastern European Scientific Journal*. 2015. № 4. P. 145–153.

26. **Bilyk O. M.** Features of socialization of foreign students in the educational and cultural environment of Higher Education Institution // *Youth Science*. 2014. № 8. P. 214 – 216.

*Опубліковані праці апробаційного характеру*

27. **Билык Е.** Информационная социализация иностранных студентов в образовательно-культурной среде высшего учебного заведения Украины // *Science and Education in Australia, America and Eurasia : Fundamental and Applied Science : papers and commentaries the 1st International Academic Conference (Australia, Melbourne, 25 June 2014) / International Agency for the Development of Culture, Education and Science in collaboration with University of Melbourne. Melbourne, 2014. Vol. 2. P. 171–176.*

28. **Билык Е. Н.** Проблемы социокультурной адаптации иностранных студентов на начальном этапе обучения // *Язык и специальность : актуальные проблемы обучения иностранцев в высшем учебном заведении : первая междунар. науч.-метод. конф., 14–16 окт. 2010 г. : тез. докл. / Харьк. нац. ун-т радиоэлектроники, Центр обучения иностр. граждан. Харьков, 2010. С. 28–32.*

29. **Билык Е. Н.** Роль аудиовизуальных материалов в формировании межкультурной компетентности иностранных студентов в процессе языковой подготовки // *Проблемы и перспективы языковой подготовки иностранных студентов : материалы X междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 85-летию ХНАДУ, 1–2 окт. 2015 г. / Харьк. нац. автомоб.-дорож. ун-т, Казах. нац. ун-т им. Аль-Фараби. Харьков, 2015. С. 255–258.*

30. **Билык Е. Н., Сухорукова Е. Н.** Использование научно-популярных видеофильмов в обучении иностранных студентов научному стилю речи // *Язык и специальность: актуальные проблемы обучения иностранцев в высшем учебном*



заведении : материалы II междунар. науч.-метод. конф., Харьков, 28–30 мая 2015 г. / Харьков. нац. ун-т радиоэлектроники, Высшее военно-морское уч-ще им. Н. Й. Вапцарова (Болгария, Варна). Харьков, 2015. С. 43–47.

31. **Билык Е. Н.**, Сухорукова Е. Н. Работа с видеофильмом при изучении русского языка как иностранного в контексте диалога культур // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : міжпредметні зв'язки : тези XVII міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 черв. 2013 р. / Харків. нац. ун-т ім.В. Н. Каразіна, Центр міжнар. освіти. Харків, 2013. С. 16–18.

32 **Білик О. М.** Вивчення проблеми соціалізації іноземних студентів у сучасному науковому педагогічному дискурсі // Актуальные научные исследования в современном мире : материалы V междунар. науч.-практ. интернет-конф., 21–22 сент. 2015 г. Переяслав-Хмельницький, 2015. Вып. 5, ч. 1. С. 65–70.

33. **Білик О. М.** Етнографічні навчальні відеофільми в процесі мовної соціалізації іноземних студентів // Проблемы и перспективы подготовки иностранных студентов : материалы междунар. науч.-практ. конф., 2–3 окт. 2014 г. / Харьк. нац. автомоб.-дорож. ун-т, Фак. подгот. иностр. граждан. Харьков, 2014. С. 376–383.

34. **Білик О. М.** Етнографічні навчальні відеофільми у процесі медіасоціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля : проблеми та перспективи : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 6 листоп. 2014 р. / Харків. держ. акад. культури, Каф. соц. педагогіки ХДАК. Харків, 2014. – С. 15 – 17.

35. **Білик О. М.** Етнопсихологічні особливості іноземних студентів у процесі соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 жовт. 2015 р. / М-во освіти і науки України та ін. Харків, 2015. С. 169 – 170.

36. **Білик О. М.** Етнопсихологічні та національно-культурні особливості іноземних студентів у контексті соціалізації в освітньо-культурному середовищі

вищого навчального закладу // Актуальні питання освіти і науки : зб. наук. ст. : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 10–11 листоп., 2015 р.) / Нац. акад. Нац. гвардії України. Харків, 2015. С. 10–15.

37. **Білик О. М.** Інформаційні аспекти соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі України // Інноваційний розвиток вищої освіти : глобальний та національний виміри змін : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 квіт. 2016 р. / Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка та ін. Суми, 2016. С. 30 – 34.

38. **Білик О. М.** Культурологічна основа формування толерантності іноземних студентів у процесі соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Теорія і практика соціального виховання : соціальна суб'єктність, активність та відповідальність : матеріали наук.-практ. конф., 21 листоп. 2014 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2014. С. 18–19.

39. **Білик О. М.** Міжкультурний і професійний аспекти соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства // Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (24–25 листоп. 2016 р.) / Харків. держ. акад. культури та ін. Харків, 2016. С. 112–114.

40. **Білик О. М.** Організація соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів // Підготовка соціального педагога на засадах партнерства : матеріали наук.-практ. конф., 24 листоп. 2015 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2015. С. 50–51.

41. **Білик О. М.** Педагогічна взаємодія в процесі адаптації іноземних студентів // Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (22–23 листоп. 2012 р.) / Харків. держ. акад. культури та ін. Харків, 2012. С. 105–106.

42. **Білик О. М.** Розвиток соціальності іноземних студентів у процесі соціального виховання в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Актуальні дослідження в соціальній сфері : матеріали сьомої міжнар.

наук.-практ. конф., 16 трав. 2016 р. / Одес. нац. політехн. ун-т, Гуманіт. ф-т. Одеса, 2016. С. 159–162.

43. **Білик О. М.** Соціалізація іноземних студентів у соціокультурному просторі України // Соціальний педагог у територіальній громаді : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф., 27 жовт. 2016 р. / Запоріз. нац. ун-т, Ф-т соц. педагогіки та психології, Каф. соц. педагогіки та ін. Запоріжжя, 2016. С. 16–19.

44. **Білик О. М.** Соціальне виховання іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Історичні, філософські, мовні і методологічні тенденції розвитку сучасної освіти : матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих науковців, 3–4 груд. 2015 р. / Харків. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. Харків, 2015. С. 164–168.

45. **Білик О. М.** Соціально-культурна інтеграція іноземних студентів в освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу // Соціальний педагог – спеціаліст із соціального виховання : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю підгот. соц. педагогів у ХДАК, 15-річчю каф. соц. педагогіки, 27 жовт. 2011 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2011. С. 64–66.

46. **Білик О. М.** Соціально-педагогічна діяльність з іноземними студентами в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (26–27 листоп. 2015 р.) / Харків. держ. акад. культури, Нац. акад. мистецтв України, Ін-т культурології. Харків, 2015. С. 105–107.

47. **Білик О. М.** Соціокультурна підтримка іноземних студентів творчих спеціальностей у процесі адаптації до української освітньої системи // Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф., 8–9 груд. 2011 р. / Харків. держ. акад. культури та ін. Харків, 2011. С. 82–84.

48. **Білик О. М.** Специфіка соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі України // Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля : проблеми і перспективи : матеріали наук.-практ. конф. / Харків. держ. акад. культури, Каф. соц. педагогіки ХДАК. Харків, 2016. С. 12–14.

49. **Білик О. М.**, Брагін Ю. А., Брагіна Т. М. Використання інтерпретативної антропології К. Гірца у процесі вивчення акультурації іноземних студентів // Актуальні питання освіти і науки : зб. наук. ст. : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (Україна, Харків, 10–11 листоп. 2016 р.) / Харків. нац. екон. ун-т ім. Семена Кузнеця. Харків, 2016. С. 18–23.

50. **Білик О. М.**, Брагіна Т. М. Дистанційне навчання у процесі підготовки іноземних студентів // Дистанційне навчання – старт із сьогодення в майбутнє : зб. наук.-метод. пр. II всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 19 трав. 2016 р. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Укр. асоц. дистанц. освіти, Казах. нац. ун-т ім. Аль-Фарабі. Харків, 2016. С. 10–15.

51. **Білик О. М.**, Брагіна Т. М. Професійна соціалізація іноземних студентів у контексті концепції мультикультуралізму // *Inovatívny výskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce : Medzinárodná vedecko-praktická konferencia, 10–11 marca 2017* / Vysoká škola Danubius, Fakulta sociálnych štúdií. Sládkovičovo, Slovenská republika, 2017. P. 201–204.

52. **Білик О. М.**, Брагіна Т. М. Роль місць пам'яті у формуванні крос-культурної грамотності та міжкультурної компетентності іноземних студентів у процесі соціалізації в соціокультурному просторі України // *Theoretical and Applied Researches in the Field of Pedagogy, Psychology and social Sciences : Proceedings of International scientific-practical Conference, December 28–29* / Holy cross University, Humanitarian Pedagogical Faculty. Kielce, 2016. P. 36–39.

53. **Білик О. М.**, Брагіна Т. М. Спецкурс „Соціальна адаптація іноземних студентів в Україні” на підготовчому факультеті в контексті процесу соціалізації // Проблеми і перспективи мовної підготовки іноземних студентів : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 жовт. 2016 р. / Харків. нац. автодорож. ун-т та ін. Харків, 2016. С. 290–293.

*Опубліковані наукові праці, які додатково відображають  
наукові результати дисертації*

54. **Билык Е. Н.** Художественные традиции Слобожанщины в процессе инкультурации иностранных студентов // *Wartości i idee a polityka* / pod red. Katarzyny M. Swynar. Rzeszów, 2016. P. 123–134.

55. **Білик О. М.** Роль мовної підготовки у процесі соціалізації іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі: міжпредметні зв'язки: наук. дослідж., досвід, пошуки: зб. наук. пр.* / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2015. Вип. 26. С. 8–16.

## ЗМІСТ

<b>ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ .....</b>	<b>28</b>
<b>ВСТУП .....</b>	<b>29</b>
<b>РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА .....</b>	<b>50</b>
1.1. Соціалізація особистості в соціокультурному просторі інформаційного суспільства .....	50
1.2. Специфіка соціалізації студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства .....	81
1.3. Іноземні студенти як об'єкт соціалізації в сучасному соціокультурному просторі України .....	111
<b>Висновки до розділу 1 .....</b>	<b>145</b>
<b>РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ УКРАЇНИ .....</b>	<b>149</b>
2.1. Специфіка соціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу України ...	149
2.2. Освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу України як фактор соціалізації іноземних студентів .....	184
2.3. Роль соціально-педагогічного супроводу в підвищенні ефективності соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України .....	214
<b>Висновки до розділу 2 .....</b>	<b>245</b>
<b>РОЗДІЛ 3. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ УКРАЇНИ.....</b>	<b>249</b>
3.1. Теоретико-методологічні засади моделювання соціально-	

педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України .....	249
3.2. Міжкультурний та соціально-професійний складники соціальності іноземних студентів як результату соціально-педагогічного супроводу соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України .....	274
3.3. Структурно-функціональна модель соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України .....	294
<b>Висновки до розділу 3 .....</b>	<b>330</b>
<b>РОЗДІЛ 4. УПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ УКРАЇНИ .....</b>	<b>335</b>
4.1. Актуальний стан соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України.....	335
4.2. Реалізація соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України.....	364
4.3. Аналіз ефективності соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України.....	404
<b>Висновки до розділу 4 .....</b>	<b>428</b>
<b>ВИСНОВКИ .....</b>	<b>433</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....</b>	<b>443</b>
<b>ДОДАТКИ .....</b>	<b>541</b>

## ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ДМС – Державна міграційна служба

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

ОНУ – Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

ПДАА – Полтавська державна аграрна академія

УПА – Українська інженерно-педагогічна академія м. Харків

ХДАДМ – Харківська державна академія дизайну і мистецтв

ХДАК – Харківська державна академія культури

ХДУХТ – Харківський державний університет харчування та торгівлі

ХНАДУ – Харківський національний автомобільно-дорожній університет

ХНАУ – Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

ХНЕУ – Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

ХНПУ – Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди



## ВСТУП

**Актуальність теми дослідження.** Трансформація сучасного світового співтовариства, що характеризується як глобальне суспільство інформації, знань, ознаками соціокультурного простору якого є збільшення ролі інформаційних технологій, віртуалізація всіх сфер життя, відповідне перетворення соціальних інститутів і виникнення інноваційних соціалізаційних процесів – медіа-, кіберскладників соціалізації, які породжують нові загрози соціальному розвитку людини, об'єктивно актуалізує необхідність зміцнення педагогічно керованих – соціально-виховних – аспектів удосконалення соціальності особистості в змінених умовах. Поряд з тим, інформаційному суспільству притаманні розширення міжкультурних контактів та підвищення ролі діалогу культур у різних сферах, зокрема й у вищій освіті.

Провідною тенденцією сучасності є інтернаціоналізація вищої освіти, пов'язана, у першу чергу, з навчанням іноземних громадян, що є однією із найактуальніших проблем та важливою характеристикою діяльності закладів вищої освіти в глобалізованому соціумі. Саме інтернаціоналізація постає одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасної української вищої освіти, шляхом її інтеграції до європейської освітньої системи, засобом формування міжнародного іміджу України. Найважливішим складником успішності інтернаціоналізації вищої освіти в нашій країні є підвищення якості освіти іноземців, на забезпечення якої скеровано зусилля вітчизняних закладів вищої освіти. Саме якісна професійна підготовка іноземних громадян є нині важливим конкурентним складником української вищої освіти на міжнародному освітньому ринку. Суттєвим чинником підвищення якості освіти іноземних студентів в Україні є забезпечення їхнього успішного входження в український соціум, тобто ефективної соціалізації цих студентів, які в майбутньому стануть послами української культури в рідних країнах. Отже, іноземні студенти потрапляють під подвійне соціалізаційне навантаження: специфічного інформаційного соціокультурного простору та освітньо-культурного середовища закладу вищої освіти іншої країни.

Іноземні студенти, які здобувають освіту в чужій країні, є об'єктами соціалізаційних впливів, проблемні наслідки яких вони змушені самотійно долати. І пов'язані вони не лише з власне набуттям майбутньої професії в новій для себе освітній системі, а й з необхідністю налагодження життя в незнайомому соціокультурному просторі, потребою в засвоєнні культурних норм і традицій країни, де вони навчаються. Це актуалізує проблему педагогічно керованої соціалізації представників студентської молоді з інших країн на засадах розробки та впровадження соціально-педагогічного супроводу, який уможливить координацію позитивних соціально-виховних впливів освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу та соціокультурного простору України й мінімізує негативні прояви соціалізації, що сприяє підвищенню ефективності соціального розвитку та професійного становлення іноземних студентів, забезпечує якість вищої освіти, яку вони здобувають.

З огляду на викладене вище в сучасній науково-педагогічній літературі актуалізовано проблему соціалізації студентської молоді, зокрема іноземних студентів. Так, загальнотеоретичні засади соціалізації особистості представлено в працях таких провідних учених, як Г. Андреєва, О. Газман, М. Галагузова, Н. Заверико, І. Зверєва, А. Капська, Л. Коваль, І. Кон, А. Мудрик, С. Савченко, С. Харченко та ін., а також у наукових розвідках зарубіжних дослідників (Ф. Г. Гіддінгс (F. H. Giddings), Е. Дюркгейм (E. Durkheim), Дж. Мід (G. Mead), Т. Парсонс (T. Parsons), Г. Тард (G. Tarde) та ін.). Феномен соціалізації всебічно розкрито в соціально-педагогічних дослідженнях О. Безпалько, В. Бочарової, Т. Василькової, Ю. Василькової, М. Галагузової, Н. Голованової, Н. Заверико, І. Зверєвої, А. Капської, Л. Коваль, Н. Лавриченко, С. Литвиненко, Л. Міщик, А. Мудрика, С. Омельченко, А. Рижанової, С. Савченка, С. Харченка, С. Хлебик, В. Штифурак та ін.

Соціальність як результат соціального виховання на початку XXI ст. розглянуто в студіях Т. Алексеєнко, М. Галагузової, О. Караман, Н. Лавриченко, Л. Мардахасєва, В. Нікітіна, О. Рассказової, А. Рижанової. Окремі аспекти формування соціальності репрезентовано в дисертаційних роботах різного рівня

(А. Аніщенко, І. Курліщук, Ю. Лисенко, І. Мавріна, Н. Максимовська, С. Савченко, О. Сєвастьянова, О. Хендрик, С. Хлебїк, Т. Швець, Н. Якса та ін.).

Фундаментальні характеристики студентської молоді як специфічної соціально-демографічної та психовікової групи наведено в працях відомих психологів Б. Ананьєва, Ю. Вишневського, В. Давидова, Б. Косова, І. Кона, В. Лісовського; загальні освітні та соціокультурні проблеми українського студентства представлено в розвідках В. Андрущенка, А. Алексюка, І. Зязюна, Б. Коротяєва, В. Курила, А. Лякішевої, Н. Ничкало, Л. Романишиної, С. Харченка та ін.; різні аспекти соціалізації студентської молоді розкрито в дисертаційних роботах М. Алексєєвої-Вовк, Ж. Баб'як, Ю. Богинської, Л. Дябел, Ю. Загороднього, Н. Максимовської, Н. Міщенко, К. Потопи, С. Савченка, Н. Самохіної, О. Сєвастьянової, Н. Сівак, С. Фурдуй, С. Харченка, О. Хендрик, Н. Шабаєвої, Л. Шеїної, В. Штифурак та ін.

Підґрунтям розв'язання проблеми соціалізації студентів ВНЗ стали наукові концепції створення та функціонування освітньо-виховного середовища (Є. Бондарєвська, М. Боритко, В. Курило, Ю. Мануйлов, Л. Мардахаєв, Л. Новикова, Л. Панченко, С. Савченко та ін.); теоретичні засади розвитку педагогічного середовища (М. Іорданський, С. Шацький, В. Шульгін та ін.); психологічні теорії впливу середовища на розвиток людини (Л. Виготський, Д. Ельконін, С. Рубінштейн та ін.); дослідження виховного потенціалу соціального середовища (Ю. Мануйлов, А. Мудрик, Л. Селіванова, В. Ясвін та ін.) та соціокультурних аспектів освітнього середовища як чинника соціалізації молоді, зокрема іноземних студентів (С. Бондарєва, Л. Буєва, І. Відт, Я. Довгополова, О. Запесоцький, Л. Коган, Н. Крилова, О. Туріна, Т. Тюльпа, Ху Жунсі та ін.)

Окремі аспекти соціалізації особистості в контексті взаємодії викладачів та студентів в умовах вищих навчальних закладів розглянуто в дослідженнях О. Безпалько, Л. Міщик, С. Омельченко, А. Рижанової, Л. Штефан та ін.

Теоретичні та практичні проблеми навчання, професійної підготовки, адаптації іноземних студентів представлено в дослідженнях науковців у різних ракурсах, як-от: мовна підготовка (Н. Василенко, Т. Дементьєва, В. Коломієць,

І. Кушнір, О. Митрофанова, В. Ніколаєнко, О. Палка, О. Пальчикова, Ю. Пассов, Н. Ушакова, І. Шульга, О. Щукін та ін.); особливості професійного становлення (І. Аль-Шабуль, Н. Булгакова, В. Головка, В. Гуменюк, Є. Лінь, О. Коларькова, Лінь Хай, О. Резван, Л. Рибаченко, С. Рідкозубова, І. Семененко, Цзан Юєці, Цзінь Нань, Чжоу Лі, О. Шарапова, Т. Шмоніна та ін.); формування толерантності, деякі аспекти акультурації та інкультурації (Л. Асейкіна, Н. Маяцька, Є. Попкова, Є. Степанов, І. Штеймільлер та ін.); різні аспекти соціальної, міжкультурної, соціально-психологічної, соціально-педагогічної адаптації (А. Борисова, Л. Бутенко, О. Вихрущ-Олексюк, І. Гребенникова, Дін Сінь, І. Зозуля, М. Іванова, Т. Кіящук, А. Корміліцин, Л. Мазітова, І. Мнацакян, Сін Чжефу, Ху Жунсі, І. Шолохов, Т. Язвінська та ін.).

Теоретичні засади становлення інформаційного суспільства як феномену сучасності досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Д. Белл (D. Bell), Д. Дюжев, О. Зоценко, Н. Кириллова, О. Кравченко, Н. Луман (N. Luhman), М. Мак-Люен (M. McLuhan), В. Степанов, Е. Тоффлер (A. Toffler), А. Турен (A. Tourain), Ю. Хабермас (J. Habermas), М. Хоркхаймер (M. Horkheimer), В. Шейко та ін. Різні аспекти соціального виховання особистості в інформаційну добу розглядають Ю. Лисенко, Н. Максимовська, А. Полянничко, А. Рижанова, А. Тадаєва, О. Хендрик та ін.

Загальнотеоретичні засади соціально-педагогічного супроводу викладено в працях таких науковців, як: О. Асмолов, С. Беличева, О. Белінська, М. Бітянова, Ю. Богинська, В. Бочарова, О. Газман, М. Галагузова, І. Ліпський, Л. Мардахаєв, А. Мудрик, Н. Нікітіна, І. Рогальська, М. Рожков, С. Шацький та ін.

Різні аспекти вивчення проблем супроводу іноземних студентів розкрито в сучасних дослідженнях: психологічний (А. Борисова, Дін Сінь та ін.), педагогічний (В. Головка, І. Семененко, І. Штеймільлер та ін.), соціально-психологічний (О. Вихрущ-Олексюк, А. Гладуш, О. Максимчук, Г. Трофімова, В. Філіппов та ін.).

Незважаючи на ґрунтовне вивчення проблеми соціалізації студентської молоді, бракує досліджень, які створювали б концептуальне наукове підґрунтя для підвищення ефективності соціалізації іноземних студентів упродовж усього періоду

навчання в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України відповідно до трансформацій інформаційного суспільства в контексті міжкультурної комунікації та інтернаціоналізації вищої освіти, визначення необхідності соціально-педагогічного супроводу такої соціалізації, розкриття специфіки його реалізації.

Отже, аналіз соціально-педагогічної теорії й практики з досліджуваної проблеми дозволив виявити *протиріччя* між: необхідністю трансформації наукових підходів до проблеми соціалізації іноземних студентів в умовах сучасного інформаційного суспільства та нерозробленістю в соціальній педагогіці методологічних засад такої соціалізації; потребою підвищення ефективності соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі країни навчання та невизначеністю її теоретичних засад; потенціалом освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу як чинника соціалізації іноземних студентів та відсутністю теоретичних засад її соціально-педагогічного супроводу в цьому середовищі; необхідністю практичної реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та відсутністю методичних засад його впровадження у вищих навчальних закладах України.

Отже, актуальність проблеми соціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу України, її соціальна й практична значущість, виявлені суперечності та відсутність у соціально-педагогічній науці цілісного дослідження теоретичних та методичних засад соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів зумовили вибір теми дисертації – **"Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу"**.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Тема дисертації внесена до плану роботи кафедри соціальної педагогіки Харківської державної академії культури як складова частина комплексної наукової теми „Дослідження культурологічних основ розвитку соціальної педагогіки та соціальної психології в умовах інформаційного суспільства”. Тему затверджено Вченою радою Харківської державної академії культури (протокол № 8 від 28 січня 2011 р.),

узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 14 червня 2011 р.)

**Об'єкт дослідження** – соціалізація іноземних студентів у соціокультурному просторі України в умовах інформаційного суспільства.

**Предмет дослідження** – теоретичні й методичні засади соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України в умовах інформаційного суспільства.

**Мета дослідження** полягає в науковому обґрунтуванні теоретичних і методичних засад соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України в умовах інформаційного суспільства та експериментальній перевірці впливу такого супроводу на ефективність досліджуваного процесу.

**Концепція дослідження.** Основні концептуальні положення визначають стратегію й тактику розробки наукової проблеми теорії і методики соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу.

Трансформації соціокультурного простору інформаційного суспільства мають суттєвий вплив на соціалізацію іноземних студентів, що відбувається в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу, значно ускладнюють цей процес, що зумовлює актуалізацію проблеми розробки теоретичних і методичних засад соціально-педагогічного супроводу соціалізації, який передбачає створення сприятливих умов для забезпечення її ефективності, оскільки уможлиблює координацію соціально-виховних впливів освітньо-культурного середовища та соціокультурного простору України як країни навчання, сприяє підвищенню ефективності соціального розвитку та професійного становлення іноземних студентів, створює передумови для забезпечення якості вищої освіти, яку здобувають іноземці в Україні.

*Перше* концептуальне положення передбачає, що іноземні студенти на початку свого перебування в соціокультурному просторі України не можуть

реалізувати свою соціальну суб'єктність, оскільки, маючи такі самі психовікові та соціальні характеристики, що й вітчизняні студенти, відрізняються соціокультурними (громадянськими, етнічними, расовими, релігійними). Здобуваючи вищу освіту в нетрадиційному для них освітньому середовищі в умовах соціокультурного простору чужої країни, постають перед комплексом проблем (лінгвістичних, академічних, інформаційних, організаційних, особистісних, соціокультурних), пов'язаних не лише з навчанням, але й з необхідністю організації життєдіяльності, тому є сенс розглядати їх як об'єкт соціалізації.

*Друге* концептуальне положення визначає, що специфіка соціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі ВНЗ України полягає в тому, що вони вже були соціалізовані в соціумі рідної країни, а в країні навчання знову зазнають впливу всіх складників соціалізації (соціальної адаптації, соціальної інтеграції, соціальної індивідуалізації), але відбувається це в контексті нової, не відомої їм культури через установа нових соціальних відносин з представниками інокультурного соціуму, отже, їхня соціалізація відбувається у формі акультурації в контексті міжкультурної комунікації. Ефективність набуття вищої професійної освіти в процесі соціалізації іноземних студентів залежить від успішності інтеграції їх у соціокультурний простір України, а для цього необхідні прийняття ними етичних та правових норм, способу життя українців, розвиток ціннісних орієнтацій, соціальних якостей та соціальної поведінки, продуктивних у соціокультурному просторі України, разом із засвоєнням цінностей майбутньої професії, усвідомленням ціннісного ставлення до неї, її соціального значення в соціокультурному просторі інформаційного суспільства, формуванням професійної культури. Отже, соціалізація іноземних студентів має два аспекти: міжкультурний та професійний, що взаємопов'язані та взаємозумовлені.

Згідно з *третьім* концептуальним положенням, дослідження специфіки освітнього середовища ВНЗ як чинника соціалізації іноземних студентів в інформаційному суспільстві зумовило визначення його як освітньо-культурного, спрямованого на створення оптимальних умов для професійного становлення й соціокультурного розвитку особистості в контексті міжкультурної комунікації, та

такого, що містить структурні елементи: крос-культурний, організаційно-технологічний, навчально-професійний, соціально-виховний. Кожен із цих структурних елементів має певне соціалізаційне спрямування: крос-культурний пов'язаний із долученням іноземних студентів до нової культури; організаційно-технологічний передбачає наявність побутового предметно-просторового оточення, ураховує організацію діяльності викладачів, співробітників ВНЗ щодо освітнього процесу цих студентів; навчально-професійний забезпечує здійснення освітнього процесу, розробку й упровадження навчально-методичних матеріалів для іноземних студентів; соціально-виховний реалізує координацію діяльності зі створення сприятливих умов для їх соціалізації у ВНЗ та поза його межами.

*Четверте* концептуальне положення акцентує увагу на тому, що соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України є видом соціально-педагогічної діяльності з цими студентами протягом усього періоду їхнього навчання, спрямованим на: їхній соціально-педагогічний захист на етапі соціальної адаптації, соціально-педагогічну допомогу на етапі соціальної інтеграції та соціально-педагогічну підтримку на етапі соціальної індивідуалізації в процесі акультурації через взаємодію супроводжуваного (іноземного студента) із супроводжуючим (соціальний педагог, співробітник структурного підрозділу, відповідального за підготовку іноземних студентів, куратор, працівник деканату, викладач) та через координацію соціально-виховних впливів освітньо-культурного середовища ВНЗ та соціокультурного простору України. Спрогнозувати трансформацію соціальності, визначити стратегію й тактику подальших дій щодо підвищення ефективності соціалізації іноземних студентів, відобразити склад, ієрархію компонентів, розкрити взаємозв'язок між ними, представити способи функціонування дозволяє обґрунтована структурно-функціональна модель соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, яка характеризується єдністю таких компонентів: суб'єкт-об'єктний (суб'єкти й об'єкти супроводу); концептуально-цільовий (мета, методологічні підходи, принципи, нормативно-правова база перебування й навчання іноземних студентів в



Україні, соціально-виховні умови, чинники); середовищний (структура освітньо-культурного середовища ВНЗ, у якому відбувається супровід); змістовно-технологічний (зміст, напрями супроводу, етапи, форми й методи роботи), результативний (критерії, показники та рівні сформованості соціальності).

За *п'ятим* концептуальним положенням, результатом соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ є розвиток їхньої соціальності, який визначає: рівень входження цього студента в новий соціум, прийняття й засвоєння цінностей цього соціуму, навіть якщо вони відрізняються від цінностей рідної країни, засвоєння інформації про майбутню професію та професійну діяльність (на етапі соціальної адаптації); організацію життєдіяльності відповідно до наявних у цьому соціуму норм, традицій, правил, відтворення яких у соціальній міжкультурній взаємодії відбувається зі збереженням власної етнокультурної ідентичності, розуміння соціального значення майбутньої професії, розвиток позитивного ставлення до неї, формування професійних якостей, умінь, навичок, що дозволять успішно реалізуватися на сучасному ринку праці, забезпечать професійне самовизначення (на етапі соціальної інтеграції); розвиток засвоєних норм, традицій, правил поведінки в інокультурному соціумі, професійних цінностей шляхом реалізації власних соціокультурних проєктів, пов'язаних із отримуваною професією, із привнесенням власного світобачення, розуміння їх у контексті діалогу культур та подальшої професійної самореалізації (на етапі соціальної індивідуалізації). Ураховуючи, що іноземні студенти перебувають у новому і освітньому, і культурному середовищі, їхня соціальність реалізується в міжкультурному та соціально-професійному складниках.

*Шосте* концептуальне положення визначає теоретичні та методичні засади соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, зокрема:

– теоретичними засадами є: визначення специфіки соціалізації іноземних студентів (відбувається у формі акультурації протягом усього періоду навчання за етапами: соціальна адаптація, соціальна інтеграція, соціальна індивідуалізація, має

міжкультурний та професійний аспекти); обґрунтування освітнього середовища як освітньо-культурного, що є важливим чинником соціалізації іноземних студентів та містить такі компоненти: крос-культурний, організаційно-технологічний, навчально-професійний, соціально-виховний; обґрунтування міжкультурного та соціально-професійного складників соціальності, рівень розвитку яких є результатом соціально контрольованої соціалізації – соціально-педагогічного супроводу – та реалізується відповідно до рівнів як соціально-професійна та крос-культурна грамотність на репродуктивному рівні, соціально-професійна та міжкультурна компетентність на продуктивному рівні, соціально-професійна та міжетнічна культура на креативному рівні й визначається за обґрунтованими критеріями (когнітивно-інформаційний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, поведінковий) та їхніми показниками; обґрунтування структурно-функціональної моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, визначення суб'єктів (соціальні педагоги, співробітники структурних підрозділів, відповідальні за підготовку іноземних студентів, представники освітньо-культурного середовища ВНЗ) та об'єктів (іноземні студенти) супроводу, мети, методологічних підходів (системний, особистісно-діяльнісний, культурологічний, аксіологічний, акмеологічний, середовищний, компетентнісний) та принципів: загальних соціально-педагогічних (гуманістичної спрямованості, інтеграції, гармонізації соціального та індивідуального), спеціальних (інформативності, культуровідповідності, соціальної активності й суб'єктності; неперервності, комплексності щодо забезпечення соціально-педагогічного супроводу), специфічних (діалогу культур і продуктивної міжкультурної взаємодії; толерантності);

– методичними засадами є: врахування *чинників* (зовнішні – сформованість структурних елементів освітньо-культурного середовища ВНЗ; рівень підготовки суб'єктів до реалізації соціально-педагогічного супроводу; соціокультурні цінності нового соціуму; внутрішньоособистісні – особистісний потенціал іноземних студентів; загальнокультурний рівень їхнього розвитку; мотивація й ціннісне ставлення до освітнього процесу та соціокультурної діяльності; рівень мовної

підготовки; усвідомлення необхідності в саморозвитку та самореалізації; ступінь довіри іноземних студентів до викладачів та адміністрації ВНЗ; групові – національно-культурні й етнопсихологічні особливості іноземних студентів) та *соціально-виховних умов* (удосконалення освітньо-культурного середовища ВНЗ щодо сприяння акультурації іноземних студентів; забезпечення соціокультурного партнерства через соціально-педагогічну координацію впливів агентів соціалізації іноземних студентів; долучення іноземних студентів до українських національно-культурних традицій та професійних цінностей в умовах інформаційного суспільства для забезпечення розвитку їхньої міжкультурної та соціально-професійної компетентності, формування міжетнічної та соціально-професійної культури); обґрунтування змісту, форм та напрямів *Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів* як осередку діяльності координаційної групи, що реалізує супровід; обґрунтування *методів і форм соціально-педагогічної діяльності* щодо підготовки представників освітньо-культурного середовища ВНЗ до реалізації супроводу (інтернет-збори, інтернет-опитування, семінари, конференції, круглі столи, тренінги, майстер-класи, педагогічні майстерні тощо); визначення *форм координаційних зв'язків* із представниками соціокультурного простору України (інтернет-обговорення, інтернет-конференції, зустрічі, бесіди, екскурсії, фестивалі); обґрунтування *форм і методів соціокультурної* (віртуальні екскурсії, віртуальні виставки, тренінги, культурні асимілятори, вечори, арт-терапія, віртуальні майстер-класи, фестивалі, соціокультурні проекти тощо) *та соціально-професійної* (віртуальні знайомства з майбутньою професією, презентації, бесіди, круглі столи, творчі зустрічі, професійні конкурси, інтернет-конференції, вебінари тощо) *діяльності*, спрямованої на розвиток міжкультурного та соціально-професійного складників їхньої соціальності.

Відповідно до мети, предмета та концептуальних положень визначено такі **завдання дослідження:**

1. Схарактеризувати сутність соціалізації особистості в соціокультурному просторі інформаційного суспільства та визначити особливості цього процесу, зумовлені трансформаціями такого простору.

2. На основі аналізу наукової літератури розкрити специфіку соціалізації студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства.

3. На підставі аналізу досвіду перебування іноземних студентів у соціокультурному просторі України виявити їхні основні характеристики як об'єкта соціалізації в цьому просторі.

4. Розкрити сутність соціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу України, схарактеризувати її специфіку.

5. Обґрунтувати поняття „освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу”, визначити його структурні елементи як чинника соціалізації іноземних студентів.

6. Обґрунтувати теоретичні засади соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу, визначити його роль у підвищенні ефективності такої соціалізації.

7. Науково обґрунтувати та розробити структурно-функціональну модель соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України, визначити методичні засади такого супроводу.

8. Дослідити соціальність як результат соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу, обґрунтувати міжкультурний та соціально-професійний її складники.

9. Експериментально перевірити та проаналізувати ефективність упровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України.

**Методологічними засадами дослідження є:** філософське вчення про взаємозумовленість соціальних явищ і процесів, необхідність їх вивчення у

конкретно-історичних обставинах; уявлення про людину як активний суб'єкт перетворювальної діяльності, взаємодію людини і середовища; філософські ідеї про соціальну сутність особистості, взаємозв'язок та взаємозумовленість об'єктивних та суб'єктивних чинників її формування, розвиток в соціальному середовищі як відкритій системі; загальнотеоретичні уявлення про взаємозв'язок процесів соціалізації, виховання і розвитку особистості; загальнонаукові підходи: *системний* – для розробки структурно-функціональної моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; *культурологічний* – для з'ясування сутності міжкультурної комунікації та особливостей соціалізації в інформаційному суспільстві; *особистісно-діяльнісний* – для усвідомлення розвитку особистості іноземного студента, його професійного та соціального становлення зі збереженням власної етнічно-культурної ідентичності; *аксіологічний* – для врахування системи ціннісних орієнтацій особистості, яка опинилася в умовах чужої культури; *акмеологічний* – для визначення умов оптимального професійного та соціального розвитку молодшої людини; *середовищний* – для вивчення специфіки освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу як чинника соціалізації іноземних студентів; *компетентнісний* – для визначення соціально-професійної та міжкультурної компетентності іноземних студентів у процесі соціалізації.

**Теоретичну основу дослідження** становлять: положення наукових теорій і концепцій щодо специфіки соціокультурного простору в царині філософії (В. Буяшенко, Н. Дуліна, О. Єстрина, Т. Кучинська, Є. Ліствіна, Л. Сілкіна, І. Туліганова, О. Шакірова та ін.), соціології (К. Демерле, Б. Мосальов, В. Суртаєв та ін.), культурології (В. Бенін, І. Колінько, О. Кравченко, Н. Крилова, В. Шейко та ін.), педагогіки (Б. Гершунський, З. Количева, Ю. Мануйлов, С. Слінкін, Є. Титова та ін.); фундаментальні положення теорії діалогу культур (М. Бахтін, В. Біблер, Ю. Лотман); праці з проблем міжкультурної комунікації (Дж. Беррі, Є. Верещагін, Т. Грушевицька, О. Гуренко, В. Костомаров, Д. Мацумото, К. Оберг, О. Садохін, Л. Самовар, С. Тер-Мінасова, Г. Трегер, Г. Тріандіс, Е. Холл, Г. Хофштеде та ін.); теоретичні засади дослідження феномену „освітнє середовище”, зокрема його

психологічні (Л. Виготський, Д. Ельконін, С. Рубінштейн); педагогічні (М. Іорданський, С. Шацький, В. Шульгін); соціальні (О. Асмолов, І. Кон, Ю. Мануйлов, А. Мудрик, Л. Новикова, Л. Селіванова, В. Ясвін); соціокультурні (С. Бондарева, Л. Буєва, І. Відт, О. Запесоцький, Л. Коган, Н. Крилова, Л. Круглова, Л. Михайлова, О. Туріна, Т. Тюльпа, Т. Федорченко, А. Шафікова) аспекти; теоретико-методичні положення дослідження освітнього середовища вищого навчального закладу (Є. Бондаревська, Л. Бельковець, А. Веряєва, В. Докучаєва, Д. Іванов, Т. Ісаєва, А. Мазуренко, Т. Менг, В. Козирев, А. Рубанік, В. Слободчиков, І. Шалаєв та ін.); інформаційно-освітнього середовища (А. Абросімов, Є. Зайцева, Т. Єременко, К. Кречетников, Н. Мойсеєнко, Л. Панченко та ін.); наукові положення щодо особливостей соціалізації та соціального виховання (О. Безпалько, В. Бочарова, Т. Василькова, Ю. Василькова, М. Галагузова, Н. Голованова, Н. Заверико, І. Зверєва, А. Капська, Л. Коваль, Н. Лавриченко, С. Литвиненко, Н. Максимовська, Л. Міщик, А. Мудрик, С. Омельченко, В. Поліщук, О. Рассказова, А. Рижанова, С. Савченко, Н. Сейко, С. Харченко, С. Хлебик та ін.); соціального розвитку студентів (Л. Аза, Б. Ананьєв, А. Алексюк, К. Астахова, Ю. Богинська, Н. Волкова, А. Лякішева, Н. Максимовська, С. Омельченко, А. Рижанова, С. Савченко, С. Харченко, В. Штифурак та ін.); дослідження соціальності як результату соціального виховання (М. Галагузова, Н. Лавриченко, Н. Максимовська, Л. Мардахаєв, А. Мудрик, В. Нікітін, О. Рассказова, А. Рижанова, С. Савченко, С. Харченко та ін.); концептуальні положення теорії та практики соціально-педагогічного супроводу як виду соціально-педагогічної діяльності (С. Беличева, О. Белінська, М. Бітянова, Ю. Богинська, В. Бочарова, Б. Вульфів, О. Газман, М. Галагузова, І. Ліпський, Л. Мардахаєв, А. Мудрик, Н. Нікітіна, І. Рогальська, М. Рожков, А. Тімонін, С. Шацький та ін.); наукові дослідження основних проблем іноземних студентів (Н. Булгакова, В. Головка, І. Гребенникова, В. Гуменюк, Дін Сінь, О. Євдокімова, І. Зозуля, Л. Карасу, Т. Кіящук, Н. Маяцька, І. Мельничук, О. Митрофанова, В. Логінова, Ю. Пассов, Л. Рибаченко, І. Семененко, О. Суригін, Н. Ушакова, І. Шолохов, О. Щукін, Т. Язвінська та ін.).

Для вирішення зазначених завдань використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз та систематизація наукових праць з метою розкриття сутності, структури та визначення специфіки соціалізації студентів у сучасному соціокультурному просторі в умовах розвитку інформаційного суспільства, особливостей освітньо-культурного середовища ВНЗ та його впливу на процес соціалізації студентської молоді; теоретичне узагальнення наукових розвідок для з'ясування особливостей іноземних студентів як специфічної соціально-демографічної та психовікової групи та визначення особливостей процесу їхньої соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу; аналіз, синтез, узагальнення, систематизація наукових положень для розробки концепції соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу та визначення теоретичних і методичних засад соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу в умовах інформаційного суспільства; моделювання – для розробки структурно-функціональної моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; *емпіричні*: анкетування, бесіда, інтерв'ювання, аналіз документації щодо організації освітнього процесу іноземних студентів, включене спостереження для діагностування рівня розвитку соціальності іноземних студентів до й після дослідно-експериментальної роботи та виявлення впливу освітньо-культурного середовища ВНЗ на досліджуваний процес; соціально-педагогічний експеримент для перевірки ефективності обґрунтованого та розробленого соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; *методи математичної статистики* з метою визначення статистичної значущості отриманих результатів дослідження.

**Наукова новизна й теоретичне значення отриманих результатів дослідження** полягають у тому, що *вперше*:

науково обґрунтовано *теоретичні засади* соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України, що полягають у:

– визначенні специфіки процесу соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства, яка відбувається протягом усього періоду навчання у формі акультурації та має міжкультурний і професійний аспекти;

– обґрунтуванні освітнього середовища вищого навчального закладу в інформаційному суспільстві як освітньо-культурного для іноземних студентів та виокремленні таких його структурних елементів: крос-культурний, організаційно-технологічний, навчально-професійний, соціально-виховний;

– обґрунтуванні міжкультурного та соціально-професійного складників соціальності як результату керованої соціалізації – соціально-педагогічного супроводу – іноземних студентів та її рівнів (креативний, продуктивний, репродуктивний);

– визначенні поняття соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів як виду соціально-педагогічної діяльності протягом усього періоду їхнього навчання, спрямованого на соціально-педагогічний захист на етапі соціальної адаптації, соціально-педагогічну допомогу на етапі соціальної інтеграції та соціально-педагогічну підтримку на етапі соціальної індивідуалізації в процесі акультурації через взаємодію супроводжуваного (об'єкти супроводу) із супроводжувачем (суб'єкти супроводу) та координацію соціально-виховних впливів освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу й соціокультурного простору країни навчання;

– обґрунтуванні структурно-функціональної моделі означеного супроводу, спрямованої на організацію координації соціально-виховних впливів освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу та соціокультурного простору України щодо розвитку міжкультурного та соціально-професійного складників соціальності іноземних студентів, забезпечення їхнього самовиховання, самоактуалізації та професійної самореалізації, на розкриття взаємозв'язку між компонентами такого супроводу, представлення способів його функціонування;

теоретично обґрунтовано *методичні засади* соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, які полягають у:



- врахуванні чинників та соціально-виховних умов ефективності цього супроводу;
- обґрунтуванні змісту, форм, методів та напрямів діяльності Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів як осередку діяльності координаційної групи, що реалізує супровід;
- обґрунтуванні методів і форм соціально-педагогічної діяльності з представниками освітньо-культурного середовища ВНЗ (інтернет-збори, інтернет-опитування тощо) щодо підвищення ефективності соціалізації іноземних студентів;
- визначенні форм реалізації координаційних зв'язків із представниками соціокультурного простору України (інтернет-обговорення, інтернет-конференції, фестивалі тощо);
- застосуванні форм і методів соціокультурної діяльності (віртуальні екскурсії, віртуальні виставки, культурні асимілятори тощо) з іноземними студентами, спрямованої на розвиток міжкультурного складника їхньої соціальності, та соціально-професійної підготовки (віртуальні знайомства з майбутньою професією, інтернет-конференції, вебінари тощо), зорієнтованої на розвиток соціально-професійного її складника;

*набули подальшого розвитку* наукові уявлення про соціалізацію студентської молоді в соціокультурному просторі інформаційного суспільства; освітнє середовище ВНЗ як чинник соціалізації студентів; соціально-педагогічний супровід як вид соціально-педагогічної діяльності щодо соціалізації студентів у соціокультурному просторі України;

*удосконалено* зміст та напрями соціально-педагогічної діяльності щодо соціалізації студентської молоді; методи та форми реалізації соціально-педагогічного супроводу.

**Практичне значення дослідження** полягає в реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищих навчальних закладів України; організації при органах студентського самоврядування Центру міжкультурної комунікації та соціальної

інтеграції іноземних студентів; розробці рекомендацій щодо вдосконалення соціально-виховної діяльності структурних підрозділів вищих навчальних закладів, які відповідають за підготовку іноземних студентів; розробці програми та методичних рекомендацій проведення семінарів з проблематики соціалізації іноземних студентів для представників адміністрації, керівників структурних підрозділів, які відповідають за організацію освітнього процесу з іноземними студентами, кураторів академічних груп, викладачів, бібліотекарів, працівників гуртожитків, представників органів студентського самоврядування; розробці циклу навчальних відеофільмів етнокультурного змісту „Україна очима іноземних студентів”: „Екскурсія Харковом”, „Українська мова: перші кроки”, „Українська народна архітектура”, „Душа, віддана танцю (нарис-портрет про народного артиста України Бориса Колногузенка)”, „Україна – Китай: діалог культур”, „З мелодією в серці (нарис-портрет про заслуженого діяча мистецтв України Віру Осадчу)”, „І на тім рушничкові...”, „Українська писанка”, „Українське національне вбрання”, спрямованих на підвищення ефективності процесу соціалізації іноземних студентів.

Результати дослідження можуть бути **використані** в освітньому процесі закладів вищої освіти різних рівнів та галузевих спрямувань з метою соціалізації студентської молоді; під час розробки та впровадження науково-методичного забезпечення соціально-педагогічної підтримки студентів в умовах вишу; викладачами вищих навчальних закладів у виховній роботі зі студентами; у процесі фахової підготовки магістрів педагогічних спеціальностей, а також у розробці концепції інтернаціоналізації вищої освіти України.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес закладів вищої освіти, які здійснюють професійну підготовку іноземних студентів, зокрема Харківської державної академії культури (довідка про впровадження № 01-03-98 від 09.02.2017 р.); Харківської державної академії дизайну і мистецтв (довідка про впровадження № I-07 від 06.02.2017 р.); Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва (довідка про впровадження № 705/01-21 від 07.06.2016 р.); Полтавської державної аграрної академії (довідка про впровадження № 01-06/62 від 11.07.2016 р.); Харківського національного педагогічного

університету ім. Г. С. Сковороди (довідка про впровадження № 01/10-113 від 08.02.2017 р.); Української інженерно-педагогічної академії (довідка про впровадження № 101-29-17 від 17.05.2017 р.); Харківського національного автомобільно-дорожнього університету (довідка про впровадження № 9039/64 від 27.01.2016 р.); Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова (довідка про впровадження № 02-01-2114 від 10.10.2017 р.); Харківського університету харчування та торгівлі (довідка про впровадження № 989/16 від 29.12.2016 р.); Харківського національного економічного університету імені С. Кузнеця (довідка про впровадження № 17/86-02-37 від 23.02.2017 р. ).

**Особистий внесок автора в роботах, опублікованих у співавторстві,** полягає: у характеристиці традицій та особливостей професійної підготовки іноземних студентів, шляхів їхнього професійного становлення та творчої самореалізації в Харківській державній академії культури (у співавторстві з О. Єрошенко); визначенні мети та завдань розробки навчальних посібників для роботи з відеофільмами, а також структури занять та методики роботи з відеофільмами в процесі мовної підготовки іноземних студентів (у співавторстві О. Сухоруковою); розкритті змісту та методики впровадження спецкурсу з соціалізації іноземних студентів (у співавторстві з Т. Брагіною); висвітленні сутності акультурації іноземних студентів (у співавторстві з Ю. Брагіним, Т. Брагіною); розробці методики використання аудіовізуальних текстів під час мовної підготовки та з'ясуванні ролі етнокультурологічного складника їхнього змісту в процесі соціокультурної адаптації іноземних студентів (у співавторстві з О. Сухоруковою).

**Апробація результатів дисертації.** Основні теоретичні та практичні результати дослідження висвітлено в доповідях і повідомленнях на наукових конференціях різного рівня: *Міжнародних* – „Мова і спеціальність: актуальні проблеми навчання іноземців у вищому навчальному закладі” (Харків, 2010, 2015), „Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку” (Харків, 2011, 2012, 2015, 2016), „Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі: міжпредметні зв'язки” (Харків, 2013); „Science and Education in Australia, America and Eurasia: Fundamental and Applied Science” (Австралія,

Мельбурн, 2014), „Проблеми і перспективи мовної підготовки іноземних студентів” (Харків, 2014–2016), „Актуальні наукові дослідження в сучасному світі” (Переяслав-Хмельницький, 2015), „Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід” (Харків, 2015), „Актуальні питання освіти і науки” (Харків, 2015, 2016), „Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін” (Суми, 2016), „Актуальні дослідження в соціальній сфері” (Одеса, 2016), „Освіта і доля нації: філософія і педагогіка миру в Україні та сучасному світі” (Харків, 2016), „Theoretical and Applied Researches in the Field of Pedagogy, Psychology and social Sciences” (Польща, Кельце, 2016), „Inovativny vyzskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce” (Словенія, Сладковичово, 2017); *Всеукраїнських* – „Соціальний педагог – спеціаліст із соціального виховання” (Харків, 2011), „Теорія і практика соціального виховання: соціальна суб’єктність, активність та відповідальність” (Харків, 2014), „Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми та перспективи” (Харків, 2014, 2016), „Підготовка соціального педагога на засадах партнерства” (Харків, 2015), „Історичні, філософські, мовні і методологічні тенденції розвитку сучасної освіти” (Харків, 2015), „Дистанційне навчання – старт із сьогодення в майбутнє” (Харків, 2016), „Соціальний педагог у територіальній громаді” (Запоріжжя, 2016). Результати дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки Харківської державної академії культури.

**Публікації.** Основні результати дослідження висвітлено в 55 публікаціях (із них 46 – одноосібні), зокрема: 1 монографії, 25 статтях у наукових фахових виданнях України та інших держав, з яких 4 статті в періодичних закордонних виданнях та 5 у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз.

**Кандидатська дисертація** на тему „Факультативний курс „Вступ до слов’янських мов ” як засіб підвищення рівня мовної компетенції учнів старших класів” за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання (російська мова) захищена в Південноукраїнському державному педагогічному університеті ім. К. Д. Ушинського (м. Одеса) в 1998 році. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

**Структура й обсяг дисертації.** Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (971 джерело, з них 42 іноземною мовою), 18 додатків на 142 сторінках (окремим томом). Дисертація містить 3 таблиці, 21 рисунок. Загальний обсяг дисертації – 683 сторінки, з них – 408 сторінок основного тексту.

# РОЗДІЛ 1

## МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

### 1.1. Соціалізація особистості в соціокультурному просторі інформаційного суспільства

З 60-х рр. ХХ ст. людство усвідомило існування інформаційного вибуху, який спричинив суттєве збільшення обсягів інформації, що циркулює в суспільстві, та необхідність створення спеціальних засобів для її обробки, збереження і використання, тобто виникнення сучасних технічних засобів та комунікаційних систем. Особливості нового виду суспільства – інформаційного – досліджували Д. Белл, Н. Луман, М. Маклюєн, Е. Тоффлер, А. Турен, Ю. Хабермас, М. Хоркхаймер та ін. [59; 60; 465; 471; 784; 788; 830; 842].

Нині інформаційне суспільство вивчають науковці різних спеціальностей – від філософії, культурології до соціальної педагогіки: Д. Дюжев, О. Зоценко, В. Іноземцев, Н. Кириллова, А. Колодюк, О. Кравченко, І. Мелюхін, М. Моїсеєв, М. Мунтян, А. Ракітов, А. Рижанова, В. Степанов, В. Шейко та ін. [281; 320; 330; 331; 368; 392; 415; 497; 519; 531; 532; 646; 662; 755; 890].

На міжнародному рівні, зокрема Організацією Об'єднаних Націй (ООН), приділяється значна увага питанням розвитку інформаційного суспільства з урахуванням специфіки окремих країн. Ці проблеми порушувалися в таких міжнародних документах: Окінавській Хартії глобального інформаційного суспільства (2000 р.) (визначено важливість впливу інформаційно-комунікаційних технологій на формування суспільства ХХІ ст.) [570], Женевській Декларації принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті» (2003) (засоби масової інформації визначаються основною складовою інформаційного суспільства) [261], Женевському плані дій (ідеться про

необхідність стимулювання до спільного використання традиційних засобів масових комунікацій (ЗМК) та нових технологій) [294].

У сучасному світі інформація стає основною цінністю суспільства, інформаційні ресурси набувають доступності завдяки розвиткові інформаційних технологій, відбувається перетворення інформаційних продуктів і послуг на головний об'єкт виробництва та споживання, спостерігається формування високотехнологічних інформаційних мереж, які дозволяють людині необмежено отримувати інформацію відповідно до власних потреб. На думку І. Сощенко, «особливе ціннісне ставлення до інформації і знань, уміння їх створювати, зберігати і передавати, а також доступність цих цінностей – основна відмінна риса інформаційного суспільства» [751, с. 14].

Науковцями визначено критерії інформаційного суспільства, серед яких: 1) «культ знань», який означає, що про людину судять за тим, що вона знає і як використовує ці знання; на особливу увагу заслуговують метазнання – знання про те, як здобувати знання та опрацьовувати їх; 2) національна інформаційна система і забезпечення громадянам виходу до глобальної інформаційної мережі; 3) переструктурування трудових ресурсів країни щодо збільшення частки інформаційного сектора (50% – інформаційний сектор, 25% – сільське господарство та промисловість, 25% – послуги, серед яких значна частка інформаційних) [213; 661].

Погоджуємося з В. Шейком, що «у сучасному світі глобалізаційних цивілізаційних перетворень, що привели до формування інформаційного суспільства, культура стає домінантою, визначаючою сучасний і майбутній розвиток людства» [889, с. 200]. Суттєві трансформації, які відбуваються в суспільстві, поставили перед культурою нові виклики, пов'язані з актуалізацією її ролі у вирішенні важливих проблем інформаційного суспільства. Ці зміни зумовлюють зростання соціальної та психічної напруженості, значно впливають на соціальний, психологічний і культурний розвиток особистості, роль якої стає провідною. В інформаційному суспільстві посилюються міграційні процеси, зокрема освітня міграція, що створює умови для дедалі більшого

взаємопроникнення та взаємодії культур уже під час безпосереднього контакту особистості з іншою культурою. Провідну роль у цьому відіграє людина, котра отримує значну свободу вибору, розвитку власної індивідуальності завдяки активному використанню інформаційно-комунікативних технологій сучасного суспільства. А. Рижанова зазначає: «Якщо з первісних часів до Античності тривала «культура природи», з Середньовіччя до кінця індустріального суспільства – «культура соціуму», то, мабуть, з інформаційної цивілізації розпочинається «культура людини». Оскільки людина – творець «культури майбутнього», то вона набуває вищої цінності, тобто інформаційне суспільство має реалізувати омріяні ще Відродженням антропоцентричні цінності, але стосовно кожного громадянина Землі» [661, с. 301]. Отже, зростає увага до ролі особистості в сучасних соціальних процесах, вона концентрується навколо розвитку та реалізації творчого потенціалу окремої особистості в різних сферах життя, тобто для інформаційного суспільства характерними є процеси гуманізації культури.

Водночас розвиток сучасних засобів комунікації, інформаційних технологій, вихід інформаційних потоків за межі державних кордонів спричиняє глобалізацію самої культури через інтеграцію національних культур у єдину світову, тобто відбувається культурна глобалізація в інформаційному суспільстві. Як зазначає А. Рижанова, «...крім гуманізації, іншою провідною ознакою інформаційної культури є глобальність, оскільки обмін інформацією в ній не матиме ні просторових, ні часових, ні політичних обмежень, тому наслідком стає щільне взаємопроникнення культур» [661, с. 301].

Якщо А. Рижанова підкреслює глобально-інформаційну спрямованість культури, що формується в інформаційному суспільстві, то В. Степанов вказує на її глобально-економічний аспект: «Інформаційне суспільство формується як глобальне. Воно включає: єдиний світовий інформаційний простір; глобальну інформаційну інфраструктуру; світову «інформаційну економіку» й розвинені системи інформаційної комерції; світову нормативно-правову систему, що формується» [755, с. 137]. А В. Шейко стверджує, що глобальності набувають усі



без винятку складові культури, вказуючи, що для глобалізованого суспільства характерні: «...стирання меж між внутрішнім та зовнішнім полем діяльності, внутрішньою та зовнішньою політикою; наявність усесвітніх і глобальних потоків та регіональних інтеграційних процесів у культурній, політичній, економічній, фінансовій, виробничій та інших сферах, що стають орієнтирами на шляху розвитку будь-якої держави; активізація процесів економізації політики, зовнішньої сфери, глибинних процесів транснаціоналізації, що виводять гео-економічний простір на панівні позиції» [889, с. 152–153]. Отже, глобалізаційні процеси інформаційного суспільства формують єдину світову спільноту, яка має єдині норми, соціальні інститути та культурні цінності, котрі суттєво змінюють соціокультурний простір та соціальні відносини в ньому. Різні культури опиняються в єдиному інформаційному просторі, де активно використовуються сучасні інформаційні технології, які сприяють активному культурному обміну. Як результат цього посилюється можливість людини ознайомитися зі світовими культурними надбаннями, не виїжджаючи за межі своєї країни. В умовах інформаційного суспільства дедалі більшу роль в усвідомленні та ствердженні загальнолюдських цінностей починає відігравати діалог культур.

Культура діалогічна за своєю сутністю, у процесі взаємного обміну відбувається взаємозбагачення культур, які, взаємодіючи, набувають унікальних ознак. Погоджуємося з В. Шейком, що «діалог є своєрідним здійсненням комунікаційних зв'язків, є умовою взаєморозуміння людей, народів та культур. Взаємодія культур, їх діалог є домінантою розвитку міжетнічних, міжнаціональних відносин» [889, с. 252]. Отже, оскільки діалог культур є фундаментом збереження та динаміки кожної національної культури людства, а також умовою розвитку культури інформаційного суспільства, проаналізуємо цей феномен детальніше.

За результатами аналізу генези й еволюції діалогу культур у цивілізаційно-глобалізаційному світі В. Шейка визначено, що сутність діалогу вивчали давньогрецькі філософи-софісти Сократ, Платон, Арістотель, філософи доби еллінізму. Проблематикою діалогічних відносин цікавилися І. Кант, Г. Гегель,

Л. Фейєрбах, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг. Проблеми діалогу культур розглядали в різних галузях наукових знань: Л. Щерба, Л. Якубинський – у соціолінгвістиці, Х. Гусерль, М. Мамардашвілі – у феноменології, С. Аверінцев, М. Бахтін, М. Лакшин, Ю. Лотман – у літературознавстві та семіотиці. Проблеми діалогу в галузі культури досліджували: М. Бубер, Ф. Гогартен, Ф. Ебнер, Г. Коен, Ф. Розенцвейг, О. Розеншток-Хюссі; взаємодію культур вивчали: С. Артановський, С. Арутюнов, Б. Єрасов, М. Іконнікова, Л. Іонін, К. Леві-Строс [889, с. 253–258].

У сучасному науковому дискурсі особлива роль належить діалогічній концепції, сформульованій М. Бахтіним [49] та розвинутій В. Біблером [67] і Ю. Лотманом [460]. Відповідно до цієї концепції, діалогічні відносини є майже універсальним типом, який забезпечує становлення, розвиток та функціонування особистості, суспільства та культури загалом. М. Бахтін розуміє діалог як універсальний метод дослідження не лише людської особистості, але й культури, де культура зумовлює існування діалогу як живої потреби повсякденного буття людини [49, с. 7].

В. Біблер розширює ідею діалогу культур М. Бахтіна, вводить поняття «амбівалентності» культури, яку розуміє як спільну здатність кожної культури відмежовуватися від самої себе, не збігатися із собою, бути діалогічною стосовно самої себе і саме тому бути діалогічною стосовно інших культур. Для того, щоб відбувся діалог між культурами, необхідно вміти відсторонитися від своєї культури та зрозуміти чужу культуру як свою. Лише на межі різних культур є можливість увійти в інші ціннісні та смислові спектри, в той міжкультурний простір, у якому є і смисл буття, і певна спрямованість розуміння. На думку В. Біблера, діалог культур передбачає діалогічність самої особистості, розуміння іншої людини, взаєморозуміння між «Я – Ти» як онтологічно різними особистостями, котрі володіють актуально й потенційно різними культурами, логіками мислення, різними смислами істини, краси, добра [67, с. 47]. Ю. Лотман вважає діалог способом існування культури, на його думку, «культура як складова історії людства, з одного боку, та середовища існування людей, з іншого,

перебуває в постійних контактах з розміщеним поза нею світом та відчуває його вплив. Цей вплив визначає динаміку та темпи її змін» [460, с. 54].

Отже, теорія діалогу культур в інформаційному суспільстві допомагає усвідомити механізми взаємопорозуміння людей під час здійснення комунікаційних зв'язків, які значно розширюються порівняно з минулим. Але глобалізаційні процеси сучасності стимулюють динаміку діалогу культур, ускладнюючи умови для його реалізації, що пов'язано із тривалими міжетнічними та міжрелігійними конфліктами, світовою економічною кризою. Слушною є думка В. Шейка стосовно того, що «діалог культур на сучасному етапі є вкрай необхідним не тільки для збереження миру, а й для взаємозбагачення, взаєморозвитку, взаємного обміну досвідом, як у межах визначених культур, так і в масштабах загальносвітової культури» [889, с. 265]. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології мають суттєвий вплив на створення умов для реалізації діалогу культур через культурну взаємодію, обмін, оскільки зникають просторові, часові, соціальні, мовні й інші бар'єри, формуються єдиний світовий соціокультурний простір, світова спільнота та світова культура. Сучасний простір утрачає конкретну географічну локалізацію, він не є замкнутим, а набуває ознак транснаціональності, що зумовлює універсалізацію культурних цінностей, посилення взаємопорозуміння та взаємозбагачення національних культур, формування глобального освітнього простору. Водночас, формування глобальної культури людства без уважного ставлення до кожного народу планети та цілеспрямованого їх розвитку загрожує збереженню самобутності кожної національної культури.

Перш ніж схарактеризувати специфіку сучасного соціокультурного простору, з'ясуємо сутність самого поняття «простір», яке є базовим для гуманітарних наук і дослідження якого пов'язане зі світоглядними проблемами. О. Кравченко вважає: «Поняття «простір», яке функціонує в різних сферах знання, можна вважати однією з універсальних категорій, що формують систему культурних уявлень» [415, с. 10]. Дослідник зауважує, що «простір існує не стільки як абсолютна величина, скільки як результат творення (конструювання)

людиною (суспільством), що звертається до цієї категорії лише як до способу фіксації своїх інтересів. Тобто її функціонування передбачає актуалізацію, насичення конкретним змістом залежно від ситуації. Оперуючи поняттям «простір», ми апелюємо не стільки до реального фізичного сприйняття певного місця, а до його інтерпретацій, до результатів його осмислення» [415, с. 8].

Субстанціональний (розуміння простору як вмістилища субстанцій) та атрибутивний (простір як порядок речей) підходи до наукового осмислення категорії «простір» наводить В. Шейко, зазначаючи, що аналіз цього поняття починається з античності, де і було сформовано такі підходи до розуміння простору [889, с. 176].

Дослідження в царині соціального та культурного факторів простору зумовили виникнення поняття «соціокультурний простір», вивчення якого започаткувала соціокультурна школа, представниками якої є: Г. Зіммель, Ф. Тенніс [315; 316; 777] та ін. Наукові праці Ф. Броделя, П. Бурдьє, М. Гайдеггера, Е. Гідденса, А. Лефевра, П. Сорокіна, Е. Тайлора, П. Тейяр де Шардена, Дж. Тернера, М. Фуко та ін. [158; 159; 164; 165; 228; 444; 734; 772; 776; 780; 824; 825; 826; 827; 828; 831] присвячені вивченню проблем співвідношення понять «простір», «соціальний простір», «культурний простір», «соціокультурний простір».

Соціокультурний простір вивчають філософи (В. Буяшенко, Н. Дуліна, О. Єстрина, Т. Кучинська, Є. Ліствіна, Л. Сілкіна, І. Туліганова, О. Шакірова) [168; 280; 289; 290; 432; 452; 711; 712; 741; 787; 875], соціологи (К. Демерле, Б. Мосальов, В. Суртаєв) [265; 525; 764], культурологи (В. Бенін, І. Колінько, О. Кравченко, Н. Крилова, Н. Романова, В. Шейко) [62; 391; 415; 422; 423; 671; 889], педагоги (З. Количева, Ю. Мануйлов, Є. Ненахова, С. Слінкін) [478; 479; 480; 481; 549; 721].

За І. Тулігановою, вивчення простору в соціокультурному вимірі дозволяє розглядати культуру і соціум як системну єдність, наділену особливою структурою, певними елементами однорідності та водночас і багатовимірності [787, с. 3]. Людина формується в культурі, через просторові форми опановує світ

та змінює його, саме через простір формується світогляд, створюється певна картина світу. У формуванні соціокультурного простору дещо різняться роль культури і суспільства, вони розглядаються як взаємодоповнюючі аспекти однієї реальності. Не можемо погодитися з О. Кравченком, який вважає: «Культура, будучи якісною характеристикою певного суспільного устрою, є формою соціального простору і разом з історичним підґрунтям складає контекст творення будь-яких соціально значимих категорій» [415, с. 6]. На нашу думку, культура є змістом соціального простору, а соціум – його формою. В. Буяшенко зазначає: «Якщо культура (як система традицій, звичаїв, цінностей, взірців діяльності, настанов) задає певну програму життя людей, яка закріплюється в накопиченому соціально-історичному досвіді, то суспільство (як єдність культури і соціальності, які формуються і перетворюються у процесі життєдіяльності суспільства) породжує певні моделі суспільної взаємодії» [168, с. 173].

Соціокультурний простір має соціальну і культурну складові, але вони є не просто звичайним поєднанням в одне ціле, вони утворюють певну взаємозумовлену єдність. В. Буяшенко стверджує: «Культурна компонента соціокультурного простору презентована світоглядними настановами, знаннями, нормами, цінностями, цілями, взірцями дії й поведінки, а також способами, формами й правилами самоорганізації та взаємодії людей, які утворюють певну спільність. Соціальна компонента – це сукупність відносин людей (економічних, соціальних, політичних, правових тощо), які реалізуються ними у взаємозв'язках і взаємодії у межах відповідної спільності» [168, с. 174]. Погоджуємося з Т. Кучинською щодо того, що «взаємозв'язок «культурного» і «соціального» утворює універсальну категоріальну парадигму, яка забезпечує комплексність дослідження складних соціокультурних феноменів, відповідно до їхньої онтологічної сутності [432, с. 14].

У межах цього дослідження соціокультурний простір пропонуємо розглядати, основуючись на визначенні В. Буяшенко [168, с. 173], як специфічну смислову цілісність, що створює умови для результативної активності людини, а

також забезпечує і розширює конкретно-історичні можливості вибору форм самореалізації людини в суспільній життєдіяльності.

Отже, з'ясовано: поняття «соціокультурний простір» пов'язане зі створенням і опануванням соціумом певного простору культури. Сутність цього поняття краще усвідомлюється завдяки концепції П. Сорокіна, котрий уважав, що структура соціокультурної взаємодії має три невіддільні складові: особистість як суб'єкт взаємодії; суспільство як сукупність індивідів, котрі взаємодіють із соціокультурними відношеннями та процесами; культура як сукупність значень, цінностей і норм, які опанували особистості, що перебувають у взаємодії, та сукупність носіїв, котрі об'єктивують, соціалізують і розкривають ці значення [734, с. 218]. Учений проаналізував соціокультурний простір з позиції соціології, трактував його як спосіб визначення людини в «соціальному всесвіті» та повний виклад її соціальної біографії [734].

Особистість не може існувати в соціокультурному просторі ізольовано від інших людей, тому взаємини між людьми відіграють важливу роль у його формуванні й існуванні. Взаємодія особистостей, на думку Т. Кучинської, утворює єдиний соціокультурний простір соціуму, особистість є одним із базисних системоутворювальних його компонентів [432, с. 20–21]. Саме комунікація та обмін інформацією, зазначає І. Туліганова, – системоутворюючі елементи соціокультурного простору, які відіграють вирішальну роль у збереженні й історичній трансляції соціально-культурних цінностей [787, с. 14]. Цінності поєднують усі складові соціокультурного простору. К. Демерле вважає: «Соціокультурний простір будь-якої суспільної системи – це єдине ціле, складові якого об'єднані спільними цінностями» [265, с. 8].

Глобалізаційні процеси інформаційного суспільства зумовлюють те, що, як слушно зауважує Б. Мосальов, у соціокультурному просторі живуть і взаємодіють різні культурні традиції, зразки, цінності, культурні смисли, інновації [525, с. 24]. В. Суртаєв також виокремлює міжкультурну взаємодію в соціокультурному просторі і наголошує на тому, що соціокультурний простір створюється людьми різних культур і ментальностей, у зв'язку з чим має мозаїчну структуру. На думку

вченого, простір реального світу стає соціокультурним під час цілеспрямованого освоєння його суб'єктами соціокультурної діяльності, отже, через участь у конструюванні соціокультурного простору відбуваються самоактуалізація, саморозвиток особистості [764, с. 46].

Соціокультурний простір має певні якості, серед яких С. Слінкін та З. Количева виокремлюють: цілісність та єдність, континуальність, автономність і відкритість, багатовимірність, упорядкованість та структурованість, динамічність і стабільність, унікальність та неповторність, керованість, діалогічність, надлишковість [721, с. 465]. Але швидкоплинність сучасного життя суттєво впливає на трансформації соціокультурного простору. На думку О. Шакірової, «соціокультурний простір сучасного суспільства характеризується розмитістю кордонів, невизначеністю, перехідністю позицій і трансформацією сутнісних якостей, що зумовлено ризоморфною аксіосферою – основою соціокультурного простору» [875, с. 96]. Визначені дослідниками характеристики соціокультурного простору є важливими для усвідомлення його специфіки в інформаційному суспільстві.

Сучасний соціокультурний простір характеризується тим, що у ХХІ ст. актуалізувалися основні проблеми людства, необхідність філософського осмислення людиною самої себе, суспільства, культури, розширилося соціальне проблемне поле, значно активізувалися процеси масштабної трансформації суспільства. Соціокультурний простір також впливає на людину, оскільки, змінюючись, змінює спосіб життя людини, відкриває перед нею нові можливості. Отже, людина і соціокультурний простір перебувають у постійному взаємозв'язку. Саме трансформації інформаційного суспільства формують сучасний соціокультурний простір, унаслідок чого глобалізація культури стає ознакою цього простору. Сучасний соціокультурний простір пов'язаний з розвитком нових технологій та засобів комунікації, передбачає новий рівень міжкультурних контактів, спрямованість на подолання культурних бар'єрів і культурних розбіжностей, визначає ціннісні та духовні орієнтири інформаційного суспільства. Саме в інформаційному суспільстві цей простір набуває

особливостей, пов'язаних із поширенням і впливом культурних досягнень інформаційної цивілізації, із ситуацією інформаційного вибуху, коли обсяг інформації, навіть суто професійної, значно перевищує можливості людини її сприйняти й усвідомити в повному обсязі, коли особливого значення набуває володіння інформацією та формування інформаційної культури, яка пов'язана з необхідністю класифікації й уніфікації інформації з метою підвищення ефективності її передачі від людини до людини. Нові інформаційні технології зумовлюють стрімкі соціальні зміни в соціокультурному просторі, який значно ускладнюється, оскільки в ньому виникає віртуальний простір як простір симулякрів, що є важливим способом існування сучасної людини, перетворюючись для багатьох на реальність повсякденного життя та спілкування. Інтернет і віртуальний простір, який він створює, стають невід'ємною складовою соціокультурного простору інформаційного суспільства. Виникають нові уявлення про світ, що породжують нові форми комунікації, зокрема мережеву взаємодію, формують віртуальні потреби особистості, спричиняють віртуалізацію культурних форм, виникнення кіберкультури, на яку орієнтується сучасна молодь. Зростання інформаційного обміну зумовлює виникнення нового типу культури – мережевої, що передбачає віртуальні спільноти людей незалежно від реальних просторових характеристик.

Віртуалізацію сучасного соціокультурного простору досліджували Є. Баткаєва, В. Гасилін, І. Грибов, Д. Іванов, Т. Лопатинська, Д. Лур'є, В. Сілаєва, Л. Тягунова, В. Чернікова [48; 226; 242; 324; 459; 466; 710; 864]. Д. Іванов називає три основні характеристики віртуальної реальності: нематеріальний вплив, умовність параметрів, ефемерність [324, с. 18]. В. Сілаєва, крім того, вказує на вторинність віртуальної реальності, її похідність від об'єктивної реальності [710, с. 46].

Віртуальний простір стає обов'язковою складовою соціального буття сучасної людини. Завдяки сучасним інформаційним технологіям людина в цьому віртуальному просторі дуже легко долає відстані, бере активну участь у різних обговореннях, відчуває себе сильною та захищеною від поточних подій, проблем



реального життя. Вона одягає різні маски та грає різні ролі, при цьому відчуває себе в безпеці, оскільки взаємодія відбувається віртуально й анонімно. Віртуальний простір не передбачає дотримання правил, необхідних під час безпосередньої комунікації, саме тому він нівелює вплив на особистість таких традиційних інститутів соціалізації, як родина, навчальний заклад, друзі. Формується принципово інша особистість, якій притаманні інші внутрішні характеристики, зумовлені взаємодією людини і соціокультурного простору інформаційного суспільства, необхідністю поступової адаптації до цього простору. Інформаційні технології змінюють спосіб взаємодії, людина набуває значних можливостей для розвитку та самореалізації, з іншого боку – наражається на численні ризики, пов'язані, зокрема, і з психічними розладами, оскільки, маючи значні можливості для самореалізації, розкриття власної індивідуальності у віртуальному просторі, особистість не лише створює власний віртуальний світ, але й стає об'єктом інформаційної агресії та різних маніпуляцій, стикається з небезпекою нівелювання особистості. Вона може втратити зв'язок із реальним світом, навіть не усвідомивши цього, може відбуватися заміна для людини цінностей справжнього життя цінностями штучно створеного віртуального світу. Особливу небезпеку така віртуальна реальність має для молоді, у якої ще не достатньо сформовані світогляд, ціннісні переконання, особистісні соціальні якості перебувають у процесі становлення. За таких умов багато представників молоді не можуть знайти правильні шляхи власного духовного розвитку та соціального становлення. Будучи найактивнішою частиною суспільства, молодь постійно долучається до різних зв'язків у суспільстві. Зростає кількість стресів, молодь змушена брати на себе більше відповідальності за події власного життя, відчуває тягар невизначеності та соціалізаційні ризики, не характерні для попередніх поколінь. Оскільки ці трансформації відбуваються надто динамічно, молоде покоління не встигає адаптуватися до них, що зумовлює посилення невизначеності в процесі соціалізації сучасної молоді. Водночас молодь виявилась однією з найнезахищеніших верств населення, у сучасному соціокультурному

просторі спостерігається погіршення матеріального стану, можливостей для соціального розвитку та самореалізації молодих людей.

Віртуалізація сучасного простору може розглядатися як соціокультурний феномен, який визначає основні орієнтири життєдіяльності сучасної людини, оскільки саме віртуальна реальність відкриває перед людиною небачені раніше можливості, практично необмежений доступ до знань, обміну інформацією, встановленню міжособистісної взаємодії. У просторі віртуальної культури постає необхідність формування нових цінностей, що відповідають вимогам віртуальної реальності, або ж відбувається трансформація традиційних цінностей відповідно до цих потреб за умов збереження основних із них. Під впливом сучасних інформаційних технологій відбувається зміна соціальних інститутів та соціальних процесів, здійснюється залучення особистості до значної кількості соціальних віртуальних спільнот, збільшуються потоки різноманітної інформації, у зв'язку з чим зростає кількість інформації, яка може завдати шкоди суспільству, водночас активізуються творчі можливості особистості. Інформаційно-комунікаційні технології зумовлюють формування нового типу особистості, відповідного вимогам інформаційного суспільства: важливою характеристикою сучасної людини стає розвиток так званого глобального мислення, пов'язаного із формуванням поваги до різних культур, зацікавленням щодо їх розуміння, позитивного сприйняття розбіжностей між культурами та національною специфікою кожної культури.

Отже, інформатизація сучасного соціокультурного простору зумовлює зміни в усіх сферах життєдіяльності особистості, викликає певні суперечності, серед яких: з одного боку, надання необмежених можливостей для саморозвитку та самореалізації завдяки необмеженому доступу до різних видів інформації, через розширення соціокультурних взаємин, оптимізацію творчого процесу, а з іншого – збільшення численних ризиків, пов'язаних із формуванням стереотипів масової свідомості, можливістю маніпуляцій, трансформацією ціннісних орієнтацій, відчуженістю особистості, що породжує агресію, відчуття безкарності, вседозволеності. Під впливом глобалізації відбуваються соціальні трансформації

соціальних структур і інститутів, змінюється логіка соціального розвитку. В інформаційному суспільстві людство вступає в епоху глобального соціокультурного простору, формується новий тип людини нової соціальної реальності. Унаслідок глобалізаційних процесів соціальна взаємодія, соціальне буття набувають нових ознак та якостей, отже, актуалізується проблема діалогу культур саме для соціокультурного простору інформаційного суспільства. «У цих умовах цивілізаційної глобалізації посилюється спроба діалогу культур при збереженні національних, ментальних особливостей кожного народу світу» [889, с. 278].

Ці обставини потребують посиленої уваги до проблем соціалізації в соціокультурному просторі інформаційного суспільства. Поділяємо думку Н. Максимовської: «Інформація одночасно визначає соціокультурне життя людини та її матеріальне буття, що потребує адекватних механізмів відповідного регулювання й гармонізації соціального розвитку суб'єктів соціуму» [473, с. 109].

Відповідно, теорія соціалізації має визначальне значення для вивчення процесів становлення особистості в соціокультурному просторі інформаційного суспільства, у якому розширення міжкультурних контактів актуалізує проблему соціального виховання і формування культурних цінностей особистості. Дедалі значущішими для людини в інформаційному суспільстві стають процеси її соціального розвитку, оволодіння певними програмами діяльності та лініями поведінки, характерними для певної культурної традиції, інтеріоризації соціокультурних цінностей, культуротворчості. Отже, актуалізується вивчення проблем соціалізації різних соціальних груп, які представляють соціокультурний простір інформаційної доби. Погоджуємося із Н. Максимовською, що «у зв'язку зі світовою інформатизацією та глобалізацією в сучасній науці тільки розпочинаються дослідження процесу соціалізації різних соціальних суб'єктів в умовах інформаційного соціуму» [473, с. 128].

Стисло розглянемо основи теорії соціалізації, перш ніж визначити її особливості в інформаційному суспільстві. Соціалізація особистості – це складний неперервний процес взаємодії людини і суспільства. Термін «соціалізація»

стосовно людини вперше застосував американський соціолог Ф. Г. Гіддінгс у 1887 р. у книзі «Теорія соціалізації» [527, с. 21]. Поняття «соціалізація» розробляли в 40–50 рр. ХХ ст. американські психологи та соціологи А. Парк, Д. Доллерд, Дж. Кольман, А. Бандура [47]. На думку С. Савченка, першим цей термін почав використовувати французький економіст П. Пеккер [689, с. 19]. Як зауважує І. Курліщук, «у вітчизняній науці засновником теорії соціалізації (соціального виховання) по праву вважається психолог і педагог В. Зеньковський» [429, с. 100].

Як зазначають С. Савченко [689, с. 33] та О. Безпалько [744, с. 38], феномен соціалізації в сучасному науковому дискурсі досліджується за такими трьома напрямками: соціально-філософським, соціально-психологічним, соціально-педагогічним. «Соціально-філософський напрям представлено працями С. Батеніна, О. Іванова, В. Москаленко, І. Кона, Е. Пенькова, Л. Синькової, А. Харчева та ін. Серед зарубіжних учених ці проблеми активно вивчали Р. Дарендорф, Е. Дюркгейм, Е. Мах-Нейл, Т. Парсонс, Дж. Перрі, Дж. Хевенгерет та ін.» [689, с. 33]. Другий напрям – соціально-психологічний – розробляли Г. Андрєєва, Н. Андрєєнкова, І. Антипова, С. Белічева, Я. Коломінський, Л. Кольберг, А. Леонтєв, Н. Лукашевич, Р. Немов, Б. Паригін, А. Петровський, А. Реан, Т. Шибутані та ін. [744, с. 238]. Третій напрям – соціально-педагогічний – представлений дослідженнями Б. Бім-Бада, В. Бочарової, Ю. Василькової, Б. Вульfoва, О. Газмана, Н. Лавриченко, А. Мудрика, Л. Новикової, В. Петрищева, М. Плоткіна, А. Рижанової, С. Савченка, В. Сластьоніна, С. Харченка, В. Штифурак та ін. «З позиції соціально-педагогічного підходу важливо враховувати, що в ході соціалізації особистість активно бере участь у процесах самоперетворення, які проходять на тлі соціокультурного середовища, що змінюється» [744, с. 238].

Відповідно до визначених науковцями напрямів вивчення соціалізації, спостерігаються розбіжності в трактуванні цього поняття. У філософському словникові соціалізація визначається як «процес операційного оволодіння набором програм діяльності і поведінки, характерних для тієї чи іншої культурної

традиції, а також процес інтеріоризації індивідом знань і цінностей, що їх виражають» [559, с. 964]. Саме в соціальній філософії йдеться про розвиток соціальності в процесі соціалізації: «Соціалізація – не тільки становлення зрілості особистісних рис, але й розвиток форм самої соціальності в ході залучення індивіда до системи нових суспільних зв'язків і залежностей» [746, с. 318–319]. І. Кон запропонував розглядати соціалізацію як процес засвоєння індивідом соціального досвіду, певної системи соціальних ролей та відносин [398, с. 22]. Філософи і соціологи пов'язують процес соціалізації передусім із набуттям соціального досвіду, здобуттям знань та цінностей певної культури. До такого розуміння соціалізації дотичним є трактування цього процесу в межах культурології, де соціалізацію вивчають як одне із явищ і функцій культури. «Предметне поле культурологічного дослідження охоплює питання про сутність соціалізації як феномену культури; цінності, норми та значення культури як засоби соціалізації; роль виховання, спілкування, самосвідомості та повсякденної культури в його здійсненні; статусне значення культурних норм у різних соціальних середовищах, статусне присвоєння культури за умов масового виробництва; моду та престижне споживання як символ статусу; статус символу в субкультурах; гендерну, молодіжну, професійну, девіантну соціалізацію тощо» [287, с. 197]. На думку Н. Лавриченко, «саме культура є тим феноменом, який уособлює надприродний, надбіологічний, тобто соціальний характер суспільного життя людей» [436, с. 43]. Отже, відповідно, соціалізація передбачає опанування людиною культури, соціальних норм ефективної взаємодії, видів діяльності, способів спілкування та перетворює людину на особистість. Культура відіграє вирішальну роль у соціалізаційних процесах особистості, на що необхідно зважати, вибудовуючи моделі соціалізації в педагогічній діяльності.

У психологічних дослідженнях соціалізації вивчаються внутрішні процеси, яких зазнає особистість під час соціального становлення, визначаються мотиви, потреби особистості, механізми засвоєння цінностей, норм поведінки відповідного соціуму. Одним із перших у психологічній науці соціалізацію почав досліджувати Б. Паригін, котрий визначив її як «багатогранний процес олюднення

людини, який містить і біологічні передумови, і безпосередньо саме входження індивіда в соціальне середовище й передбачає соціальне пізнання, соціальне спілкування, набуття навичок практичної діяльності, серед яких – предметний світ і вся сукупність соціальних функцій, ролей, норм, прав і обов'язків тощо, активна перебудова навколишнього (природного й соціального) світу, зміна і якісне перетворення самої людини, її всесторонній і гармонійний розвиток» [597, с. 165]. Важливою з позицій соціально-психологічного напрямку є точка зору Г. Андрєєвої, котра трактує соціалізацію як «двосторонній процес, який передбачає, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків; з іншого боку, процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків завдяки активній діяльності, активному включенню в соціальне середовище» [26, с. 179]. Тобто, акцентується на необхідності не лише засвоєння соціального досвіду, але і його відтворення.

Отже, філософське осмислення соціалізації пов'язане з діяльністю і поведінкою людини, засвоєнням знань, традицій і цінностей суспільства. У соціології соціалізація трактується з точки зору існування соціуму, соціальної діяльності, виконання людиною різних соціальних ролей. Психологія ж розглядає соціалізацію з позиції індивідуального розвитку особистості, самозбереження та самовідтворення людини в соціумі.

Децо інший підхід до соціалізації має педагогіка, оскільки фокусує увагу на відносно соціально контрольованій соціалізації – соціальному вихованні, – а також вивчає вплив середовища на процес соціалізації. Педагогіка, на нашу думку, поєднує філософські, соціологічні та психологічні підходи до соціалізації, зосереджуючись саме на вихованні особистості як повноправного члена суспільства. У педагогічному словникові соціалізація розглядається як «сукупність усіх соціальних і психологічних процесів, за посередництва яких індивід засвоює систему знань, норм і цінностей, що дозволяють йому функціонувати як повноправному члену суспільства; процес входження індивіда в соціальне середовище, набуття навичок формування практичної і теоретичної діяльності, перетворення реально існуючих відносин в якості особистості; процес

долучення індивіда до системи суспільних відносин і самостійного відтворення цих відносин» [385, с. 317].

Особливої актуальності в соціокультурному просторі інформаційного суспільства набуває трактування соціалізації з позиції соціальної педагогіки, яка розглядає її як «процес входження людини в суспільство разом з його соціальними зв'язками та інтеграцією в різні типи соціальних спільнот, унаслідок чого відбувається становлення соціального індивіда. У процесі соціалізації формуються соціальні якості, цінності, знання, навички людини» [744, с. 237]. Акцентовано на соціальному становленні особистості, формуванні соціальних цінностей, якостей, навичок.

Термін «соціалізація» достатньо досліджений у соціально-педагогічних працях таких науковців: О. Безпалько, В. Бочарової, Т. Василькової, Ю. Василькової, М. Галагузової, Н. Заверико, І. Зверєвої, А. Капської, Л. Коваль, Н. Лавриченко, С. Литвиненко, Л. Міщик, А. Мудрика, А. Рижанової, С. Савченка, С. Харченка, С. Хлебик та ін. [53; 55; 156; 175; 224; 303; 310; 311; 357; 378; 435; 436; 453; 517; 528; 660; 688; 838; 839]. Поділяємо думку Ю. Поліщука, що «багатогранність соціалізації як предмета соціально-педагогічних досліджень зумовлена глибиною її об'єктивного змісту і наявністю різноманітних структурно-функціональних та причинно-наслідкових зв'язків між індивідумом і суспільством, що викликає різні варіанти її визначення» [625, с. 27].

Але й у царині соціально-педагогічних досліджень спостерігаються певні розбіжності щодо трактування цього поняття. Наприклад Л. Коваль, І. Зверєва, С. Хлебик розглядають соціалізацію як «...історично зумовлений процес розвитку особистості, надання та засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, що притаманні даному суспільству. Його результатом є активне відтворення особистістю набутого соціального досвіду у своїй діяльності та спілкуванні. Соціалізація може відбуватися як в умовах виховання, тобто цілеспрямованого формування вихованця, так і в умовах стихійного впливу на особистість» [378, с. 5]. Отже, науковці визначають стихійну та керовану (виховання) соціалізацію, пов'язуючи її з діяльністю особистості. А. Мудрик

визначає соціалізацію як розвиток і самореалізацію людини протягом усього життя в процесі засвоєння й відтворення культури суспільства [528]. Учений пропонує розрізняти кілька видів соціалізації: стихійна; відносно спрямована; відносно соціально контрольована (виховання), самозміна людини [528, с. 22].

У нашому розумінні поняття «соціалізація» ґрунтуватиметься на визначенні О. Безпалько: «Соціалізація – процес входження людини в суспільство разом із його соціальними зв'язками та інтеграцією в різні типи соціальних спільнот, унаслідок чого відбувається становлення соціального індивіда. У процесі соціалізації формуються соціальні якості, цінності, знання, навички людини. Крім того, відбувається перетворення природжених, природних рис, а також засвоєння людиною елементів культури, соціальних норм та цінностей, які існують у суспільстві» [744, с. 237]. Основоположним для цього дослідження є визначення соціалізації А. Рижановою, котра розглядає її як «засвоєння, відтворення і розвиток соціальним суб'єктом культури соціуму в процесі стихійного та цілеспрямованого залучення до системи нових суспільних зв'язків і залежностей, що сприяє розвитку форм його соціальності» [660, с. 14]. Отже, пропонуємо розглядати соціалізацію як процес входження людини в соціум разом з його соціальними зв'язками та інтеграцією в різні типи спільнот, засвоєння, відтворення і розвиток нею як соціальним суб'єктом культури соціуму в процесі стихійного та цілеспрямованого залучення до системи нових суспільних зв'язків і залежностей, в процесі чого відбувається розвиток її соціальності.

Цікавою є точка зору В. Штифурак стосовно того, що «соціалізація як динамічний багатофакторний процес набуває особливого значення та специфічних виявів у нестандартній ситуації, що дає змогу виявляти внутрішні параметри, які характеризують активність суб'єкта і ту конфігурацію сил, що діє всередині нього» [902, с. 20]. Оскільки соціокультурний простір інформаційного суспільства створює достатньо часто в житті людини такі «нестандартні ситуації», необхідно зважати на це зауваження дослідниці, вивчаючи специфіку соціалізації в контексті такого простору.



У ґрунтовному дослідженні С. Савченка визначено й узагальнено багатоаспектність трактування поняття «соціалізація» в сучасному педагогічному дискурсі. Так, на думку вченого, соціалізацію слід розглядати як: багатоскладний і багатофакторний процес набуття індивідом людських властивостей і якостей, спрямованість котрих визначається конкретною соціальною ситуацією; явище, сутнісні характеристики якого забезпечують суб'єкт-суб'єктну єдність особистості, що виражається в одночасному засвоєнні й відтворенні соціальних цінностей та норм; соціокультурний феномен, який характеризується незмінністю психологічних механізмів і їх неповторністю в контексті становлення конкретної особистості; рушійну силу, що активізує процеси самоперетворення, які відбуваються на тлі змін соціокультурного середовища; соціально-педагогічне поняття, що відображає перебіг соціального формування особистості в конкретному соціокультурному середовищі; процес соціальної ідентифікації типу особистості, на відміну від виховання, яке формує внутрішній духовний світ людини; невід'ємну складову цілісного навчально-виховного процесу в усіх типах навчальних закладів у системі освіти України [688, с. 10].

У соціально-педагогічних дослідженнях акцентується на ролі соціального середовища в процесі соціалізації, що суттєво впливає на формування особистості і потребує уваги соціальної педагогіки щодо створення оптимальних умов для ефективності соціалізаційного процесу. Л. Коломійченко зазначає: «Середовище розглядається як фундамент, який зрощує та живить особистість, творчість – як спосіб розвитку людини в культурі» [393, с. 244].

Значущою щодо соціально-педагогічного осмислення соціалізації є точка зору І. Рогальської, що «з позицій соціальної педагогіки в соціалізаційному процесі виділяють два аспекти, які є достатньо автономними: змістовий (визначається тим, «які» якісні ознаки формуються у процесі соціалізації) і функціональний (визначається тим, «як» і під впливом яких механізмів здійснюється це формування)» [666, с. 15–16].

Під час аналізу сутності соціалізації А. Мудрик розглядає два основні підходи, що різняться розумінням ролі людини в процесі соціалізації [528].

Перший, суб'єкт-об'єктний підхід, визнає пасивну роль людини, а соціалізацію розглядає як процес адаптації людини до суспільства, що формує людину відповідно до притаманної йому культури. Представниками цього підходу є Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Г. Террі Пейдж, Дж. Б. Томас, Алан Р. Маршалл. Суб'єкт-об'єктний підхід визначає ключовими в соціалізації такі поняття: прийняття, освоєння, адаптація, функціонування, а також зовнішні фактори, що впливають на соціалізацію, серед яких: вимоги суспільства, необхідність вирішення певних завдань [528, с. 6–9].

Прихильники іншого підходу вважають, що людина бере активну участь у процесі соціалізації і не лише адаптується до суспільства, але й впливає на свої життєві обставини і на саму себе. Такий підхід визначається як суб'єкт-суб'єктний [528, с. 6]. Основоположниками цього підходу є І. У. Томас, Ф. Знанецький, Ч. Х. Кулі, Дж. Г. Мід. Продовжено розробку суб'єкт-суб'єктного підходу в працях Г. Андрєєвої, І. Кона, А. Мудрика, Б. Паригіна, А. Петровського, М. Рожкова. Суб'єкт-суб'єктний підхід визначає такі ключові поняття соціалізації: взаємодію, осмислення, саморефлексію, прийняття себе, розуміння, а також визнає домінування внутрішніх факторів, таких як: соціальний досвід, настанови, ціннісні орієнтації. У соціокультурному просторі інформаційного суспільства суб'єкт-суб'єктний підхід набуває особливої актуальності у зв'язку зі зростанням ролі людини в соціокультурних процесах суспільства [528, с. 9–13].

Ці підходи певним чином переосмислюються О. Петрунко, котра на основі аналізу описаних у фаховій літературі концептів соціалізації виокремлює три їх групи: «1) так звані «жорсткі» («соціоцентровані»), в яких визначається головна роль соціуму, а індивід є залежним від нього, тобто є об'єктом соціального впливу (Т. Маркізе, Д. Рісмен, К. Хорні); 2) «м'які» («людиноцентровані») концепти, за яких індивід є суб'єктом соціальних відносин, власного вибору і власної соціалізації (Ф. Знанецький, Т. Парсонс, С. Розум); 3) «гармонійні» концепти, згідно з якими суспільство і особистість є єдиною відкритою соціальною (соцієнтальною) системою, в якій «межі між елементами умовні і «взаємопроникні», а соціалізація постає як певний, «невидимий», але доцільний,

такий, що реально діє, спільний метапроект (К. Абульханова-Славська, Л. Бевзенко, О. Васютинський, О. Донченко, О. Ліщинський, О. Рубінштейн)» [611, с. 26]. На нашу думку, саме третій концепт привертає найбільшу увагу, оскільки в ньому дослідниця намагається віднайти гармонію між соціоцентрованими концепціями соціалізації та людиноцентрованими. Саме такий підхід до соціалізації є найоптимальнішим з урахуванням специфіки соціокультурного простору інформаційного суспільства, у якому людина починає відігравати дедалі активнішу роль, але водночас активізуються соціокультурні процеси в суспільстві.

Важливим аспектом соціалізації є етапність. Щодо цього питання також немає одностайності серед науковців. На думку Н. Лавриченко, «П. Бергер та Т. Лукман розрізняють первинну і вторинну соціалізацію. Первинна соціалізація – це перша соціалізація, якої індивід зазнає в дитинстві і завдяки якій стає членом суспільства. Вторинна соціалізація – це кожний наступний процес, який надає можливості вже соціалізованому індивідові долучатися до нових секторів об'єктивного світу його суспільства» [436, с. 53]. А. Петровський запропонував розрізняти такі етапи соціалізації: адаптація, тобто засвоєння індивідом соціальних норм та цінностей; індивідуалізація – відкриття або утвердження власного «Я», з'ясування особливостей характеру, схильностей і можливостей; інтеграція – зміна життєдіяльності оточуючих людей [609]. Н. Міщенко визначає стадії процесу соціалізації (дотрудова, частково трудова, трудова, післятрудова), а також етапи професійної соціалізації (формування професійних намірів, інтересів, мотивів, усвідомлений вибір професії; професійне навчання і виховання, професійне самовизначення; професійна адаптація, активне входження в професійне середовище; самореалізація в професійній діяльності) [515, с. 8].

У сучасних наукових дослідженнях [57; 533; 548; 727; 745; 886; 918] визначено механізми соціалізації: ідентифікація (ототожнення людиною себе з іншими людьми, групою, спільнотою, що зумовлює оптимальне засвоєння норм поведінки, притаманних оточенню); наслідування (копіювання людиною певних зразків поведінки й діяльності інших); імпринтинг (фіксування людиною на

рецепторному та підсвідомому рівнях особливостей об'єктів, які на неї впливають); рефлексія (оцінювання особистістю різних проявів свого «Я»); інтеріоризація (процес перетворення зовнішніх, реальних операцій соціальної діяльності на внутрішні, ідеальні); екстеріоризація (процес переходу від внутрішньої, психічної, діяльності до зовнішньої, практичної); соціальна фасилітація (посилення і стимулювання засвоєних норм у присутності інших).

Розглядаючи соціалізацію в соціокультурному просторі інформаційного суспільства, не можна залишити поза увагою фактори соціалізації, оскільки саме від них залежить визначення напрямів соціально-педагогічної діяльності щодо соціалізації певної соціальної групи. А. Мудрик називає такі фактори соціалізації: мегафактори (космос, планета, світ), макрофактори (країна, етнос, суспільство, держава, культура); мезофактори (тип поселення); мікрофактори (формальні: навчальні заклади, заклади культури, виховні організації; неформальні: сім'я, сусіди, групи однолітків) [528, с. 31]. Традиційні мегафактори соціалізації А. Мудрик доповнює Інтернетом [528, с. 31].

У сучасних соціально-педагогічних дослідженнях увагу зосереджено на результатах соціального виховання як соціально контрольованої соціалізації. О. Рассказова в дослідженні узагальнює різні точки зору щодо цього, називаючи серед результатів такі: соціальні знання і вміння; соціальний досвід; ціннісні орієнтації (О. Безпалько), соціальні якості, риси, здатності; зразки соціальної поведінки; соціальну зрілість, соціальну активність, суб'єктність (суб'єктивність); соціальне благополуччя, соціальні цінності, соціальні емоції [655, с. 130].

У межах соціальної педагогіки в останні роки дедалі більшого поширення набуває розгляд як результату соціального виховання поняття «соціальність», яке докладно вивчено у філософії і соціології. Як зазначає С. Харченко: «Сьогодні завдяки зусиллям учених – соціальних педагогів (Л. Мардахаєв, В. Нікітін, А. Рижанова та ін.) – категорія «соціальність» почала розроблятися в контексті розуміння її як вияву суспільної природи людини на індивідуальному рівні, проте соціально-педагогічний підхід до визначення сутності соціальності поки ще можна характеризувати як недостатньо розроблений» [839, с. 11].

Поняття «соціальність» уведено до наукового обігу понад 100 років тому. Як зазначає А. Рижанова, воно розглядалося в працях Е. Дюркгейма, Л. Леві-Брюля, С. Московичі, В. Дуаза, Д. Жодле (французька соціологічна школа); С. Рубінштейна, Е. Фромма (основами розвитку соціальності вважали практичну діяльність); М. Бахтіна, Л. Виготського, Е. Кассіра, (провідним фактором соціальності вважали знак, символ, мову); В. Абушенко, А. Григор'єва, Н. Отрешко, М. Ромм, Т. Ромм, С. Щербака (соціальність як якість особистості, її здатність бути суб'єктом соціальних відносин); А. Брушлінського (соціальність притаманна індивіду, групі, нації), К. Альбуханової-Славської (розглядає складові соціальності: соціальну позицію, соціальну компетентність, соціальну активність тощо) [662, с. 240–241].

Соціальність як результат соціального виховання почали розглядати на початку ХХІ ст. в працях Л. Мардахаєва [483], В. Нікітіна [739; 740]. А також у працях Т. Алексеєнко [19], Н. Лавриченко [435], О. Пахомової [604], А. Рижанової [662], О. Рассказової [648; 649; 650; 651; 652; 653], С. Харченка [839; 840] та ін. Соціальність вивчали: А. Аніщенко, О. Жорнова, Л. Зімакова, М. Калашников, О. Калашникова, Л. Коваль, І. Курліщук, Н. Лавриченко, Ю. Лисенко, І. Мавріна, Н. Максимовська, А. Мудрик, О. Олексюк, Б. Паригін, О. Пахомова, Л. Радковська, О. Рудницька, С. Савченко, Н. Самохіна, О. Сєвастьянова, Т. Скорик, В. Смікал, В. Стрельцова, О. Хендрик, Т. Швець, Н. Якса [28; 299; 318; 350; 351; 378; 430; 435; 448; 467; 474; 530; 571; 597; 603; 604; 644; 683; 688; 693; 707; 716; 728; 758; 841; 885; 922].

Більшість науковців розглядають соціальність як особистісну якість, що містить знання, уміння, соціальний досвід (Л. Мардахаєв, О. Рассказова, М. Ромм і Т. Ромм, Н. Якса) [483; 652; 653; 675; 922]. На думку В. Нікітіна, соціальність містить суб'єктивність як здатність особистості бути джерелом активності, а також як вияв індивідуального творчого ставлення до суспільного буття [738, с. 39]. А. Рижанова так визначає соціальність: «Соціальність – поряд з індивідуальністю – комплексна характеристика соціального суб'єкта (людина, група, країна та ін.) – виявляється через індивідуальне позитивно-творче

ставлення до соціального буття і забезпечує гармонійну реалізацію індивідуальності суб'єкта в умовах від сімейного, етнічного, регіонального, громадянського тощо до глобального соціуму; система соціальних (сімейних, національних, громадянських тощо) ціннісних орієнтацій, якостей та поведінки соціального суб'єкта, спрямованих на зміцнення спільності, консолідованості, доцентрових спрямувань соціуму; мета та інтегрований результат соціального виховання, зумовлені рівнем культури певного соціуму та соціокультурним розвитком соціального суб'єкта, сприяє соціальній гармонізації будь-якого соціального середовища» [662, с. 243].

Отже, із соціально-педагогічної позиції, соціалізація розглядається, передусім, як соціальне формування особистості в соціальному середовищі, а також як набуття певного соціального досвіду, що впливає на формування індивідуальності. Методологічно важливою для цього дослідження є думка А. Рижанової про те, що «у цілому сутність соціалізації усвідомлюється як процес соціального становлення, розвитку, реалізації через засвоєння (адаптація), відтворення (інтеграція) та вдосконалення (індивідуалізація) культури соціуму. Ядром культури є цінності, передусім духовні, отже засвоєння та вдосконалення духовних цінностей (духовності) є вершиною соціалізованості» [661, с. 30].

Специфіка соціокультурного простору інформаційного суспільства, зокрема його віртуалізація, глобалізація соціокультурних процесів і культури загалом, передбачає переосмислення сформованих аспектів розуміння соціалізації як засвоєння та відтворення соціального досвіду, соціальних цінностей і норм з урахуванням трансформацій, які відбуваються. Переосмисленню підлягають також визначені науковцями фактори, механізми, показники результативності соціалізації.

Соціокультурний простір інформаційного суспільства задає нові параметри соціалізації, зумовлені зростанням ролі інформаційних технологій у соціальному становленні особистості, що змінює її спрямованість і характер: класичне розуміння поняття соціалізації як процесу засвоєння індивідом зразків поведінки, соціальних норм і цінностей, психологічних настанов, знань та навичок, які

вможливають успішне функціонування людини в соціумі, розширюється завдяки засвоєнню інформаційної культури й досвіду роботи з інформацією та інформаційними технологіями. Відбувається освоєння віртуальної реальності, яка опредмечується через діяльність людини в подальшому, змінює канали передачі соціального досвіду, трансформує соціалізаційні можливості людини, способи її творчої самореалізації. Завдяки розвиткові інформаційно-комунікаційних технологій людина стає не лише пасивним споживачем інформації, але й набуває можливості відбирати її самостійно відповідно до своїх внутрішніх потреб, тобто самостійно конструювати своє життя. «В інформаційному суспільстві найвищою цінністю є людина, оскільки саме вона сприяє збагаченню культури соціуму, підвищує диференційованість соціального життя, конкурентоспроможність суспільства, регіону на міжнародній арені» [661, с. 309]. Специфіка соціокультурного простору інформаційного суспільства потребує від особистості розвитку таких якостей: адаптативність, стресостійкість, толерантність, розвиток творчості, креативності, інноваційність мислення. Крім того, соціалізація у віртуальному просторі переважно є стихійною. Особистість за власним бажанням визначає спосіб свого існування, поведінку, комунікацію в такому просторі, веде паралельне, майже ніким не контрольоване життя, значно обмежуючи безпосереднє спілкування в реальному житті. Як наслідок – людина втрачає зв'язок із культурними традиціями свого соціуму, засвоює норми, цінності, правила, які характерні не для конкретного суспільства, у якому живе особистість, а притаманні мережевій спільноті, у якій вона існує у віртуальній реальності, що змінює її внутрішній світ, ставлення до навколишньої дійсності, може призвести до кризи культурної ідентичності.

Під впливом глобалізації та інформатизації соціуму зростає значення макрофакторів і дещо нівелюється роль мікрофакторів у соціалізаційному процесі, оскільки у віртуальному просторі сім'я, сусіди, навчальні заклади, заклади культури суттєво втрачають свій вплив на особистість і, навпаки, посилюється вплив соціальних спільнот, які формуються в глобальній мережі, та й самої глобальної мережі також. Отже, спостерігається криза базових агентів соціалізації,

серед яких родина, освіта, праця. На тлі цього зростає значення нетрадиційних агентів соціалізації, серед яких особливо важливим стають сучасні засоби масової інформації, що перетворюються на найактивніших трансляторів соціального досвіду, норм і цінностей інформаційного суспільства. Інтернет завойовує місце провідного ресурсу інформації для сучасної людини, специфікою його впливу на соціалізацію особистості є опосередкована соціальність як результат соціалізації, оскільки агенти соціалізації в такій ситуації присутні як віртуальна реальність, яка перемагає реальних агентів соціалізації. Інтеграція віртуального і реального в Інтернеті стає підґрунтям нового способу життя та нових форм соціалізації. Саме в процесі соціалізації відбувається освоєння віртуальної реальності. Так, на думку М. Данилової, котра розглядає вплив Інтернету на професійну соціалізацію студентів, у сучасному суспільстві формується новий тип особистості *Homo virtualis* – людина, яка орієнтується на феномен віртуальності [255].

Процес соціалізації також набуває інформаційного аспекту, з яким пов'язані такі поняття, як «медіасоціалізація» (особливо така її складова як «кіберсоціалізація»), «інформаційна грамотність», «інформаційна культура» особистості. Зростає увага дослідників до вивчення ролі медіазасобів у становленні особистості в інформаційному суспільстві.

Вплив віртуальної реальності на процес соціалізації особистості досліджували: А. Башкарев, І. Гарасюк, А. Гур'янов, М. Данилова, С. Кабіров, П. Константинов, В. Курбатов, Н. Лебедева, О. Петрунько, В. Плешаков, Г. Полякова, В. Поправко, А. Рижанова, О. Романов, С. Самигін, А. Селевко, А. Тадаєва, І. Федоренко, А. Черемісін, А. Чистяков тощо [51; 225; 251; 255; 346; 403; 427; 441; 612; 620; 626; 631; 663; 670; 694; 697; 769; 770; 809; 863; 871]. Причини та наслідки зміни людської свідомості в інформаційному суспільстві й соціокультурному просторі техногенної цивілізації вивчали: Е. Аронсон, І. Ашмарін, Р. Ейкерт, Г. Іванченко, Д. Кларк, В. Коган, Д. Колесов, В. Марков, Д. Мілованцев, Х. Ортега-і-Гассет, Т. Уїлсон, А. Чернов [32; 43; 373; 379; 380; 381; 390; 486; 502; 575; 576; 577; 865; 866; 867]. Інформаційні технології в соціокультурному просторі розглядали такі вчені: Ж. Бодрійяр, Ф. Гваттарі,



Ж. Дельоз, У. Еко, М. Кастельс, М. Маклюен та ін. [146; 262; 263; 363; 364; 471; 909; 942].

О. Петрунько як конкурентоспроможну альтернативну модель соціалізації пропонує модель медіасоціалізації, яка «передбачає, що аудіовізуальні медіа перебирають на себе культурно-просвітницьку, освітньо-виховну та соціалізаційну функції, які досі виконували традиційні інститути соціалізації» [612, с. 12]. На думку дослідниці, «медіа не просто набувають статусу альтернативного чинника й інституту соціалізації, а й активно витісняють традиційні інститути за межі соціалізаційного процесу» [612, с. 16]. Поділяючи думку О. Петрунько щодо посилення впливу медіазасобів на процес соціалізації сучасної людини, складно погодитися з тим, що медіасоціалізація протиставляється традиційній соціалізації загалом. Радше слушною є думка А. Тадаєвої, котра розглядає медіасоціалізацію як специфічну складову процесу соціалізації в інформаційному суспільстві [771].

Близьким до медіасоціалізації є термін «інформаційна соціалізація», який уперше використано в працях В. Бородіної і стосується соціалізації читачів у бібліотеках, де особистість долучається до інформаційної діяльності, яку дослідниця вважає базисом соціалізації читача [153]. Як зазначає В. Жилкін, «сутність процесу інфосоціалізації полягає в тому, що це двосторонній процес, який передбачає, з одного боку, засвоєння особистістю значущого для неї інформаційного досвіду через залучення до інформаційного простору (інформаційної інфраструктури), системи інформаційних зв'язків, з іншого – процес активного відтворення індивідом інформаційних зв'язків завдяки власній інформаційній діяльності, активному долученню до інформаційного простору» [296, с. 40–41]. На нашу думку, у соціокультурному просторі більшої актуальності набуває поняття «кіберсоціалізація» як складова медіасоціалізації.

Однією з умов медіасоціалізації особистості є формування інформаційної грамотності [440], з якою безпосередньо пов'язана інформаційна культура. Як зауважує Н. Гендіна, «з філософської точки зору, інформаційна культура є важливим компонентом духовної культури суспільства в цілому, різних

соціальних груп, окремої особистості» [819, с. 44]. На нашу думку, медіасоціалізація (особливо кіберсоціалізація) є актуальними аспектами соціального розвитку особистості в соціокультурному просторі інформаційного суспільства і важливими складовими сучасного процесу соціалізації особистості [68; 94; 97; 102].

Сучасні інформаційно-комунікаційні системи змінюють життя людини, вносячи в нього відкритість та динамізм, водночас інтегруючи соціокультурну реальність і диференціюючи її. У соціокультурному просторі інформаційного суспільства чотири аспекти соціалізації – стихійна соціалізація, відносно спрямована соціалізація, відносно соціально контрольована соціалізація та самозміна особистості – різноспрямовані і досить суперечливі. Кожен із цих аспектів відбувається в різних площинах соціокультурного простору, зростає роль стихійної соціалізації саме у віртуальному просторі, отже, актуалізується значення навчальних закладів, які є практично єдиним агентом соціалізації молоді, що реалізує певну програму соціально контрольованої соціалізації, що необхідно здійснювати на науковому ґрунті. Нагальні проблеми сучасного глобалізованого світу можна вирішити тільки завдяки соціальному вихованню як соціально контрольованій соціалізації та освіті. Як зазначає А. Рижанова, «... регульоване соціальною педагогікою соціальне виховання стає головною умовою мирного розгортання інформаційного суспільства заради виживання людства, уможливлення «культури майбутнього» та «культури людини». В епоху ціннісних конфліктів провідним завданням соціальної педагогіки стає гармонізація через соціальне виховання соціальних цінностей суб'єктів на різних соціальних рівнях (індивідуальному, суспільному, глобальному)» [661, с. 304]. Кризові ситуації інформаційного суспільства стають особливо відчутними та болючими саме для молоді, яка перебуває на стадії формування особистості як професіонала та громадянина, тому особливо актуальною в соціокультурному просторі інформаційного суспільства є соціалізація молоді. Саме від молоді залежить майбутнє суспільства, оскільки вона забезпечує відтворення існуючих соціальних структур, створення нових, таких, що відповідають викликам часу, крім того,

забезпечує відтворення окремих особистостей, отже, соціуму загалом. Важливою характеристикою сучасної молоді людини стає розвиток так званого глобального мислення, пов'язаного із формуванням поваги до різних культур, зацікавленням щодо їх розуміння, позитивного сприйняття розбіжностей між культурами та національною специфікою кожної культури. Отже, «тенденції розвитку інформаційного суспільства потребують науково обґрунтованого трансформування соціального виховання відповідно до принципово нової соціокультурної реальності, що природно підвищує актуальність соціальної педагогіки в суспільстві і світі» [661, с. 320].

Процес соціального виховання як соціально контрольованої соціалізації відбувається через освіту, передусім, освітні заклади, які багато в чому визначають конкурентоспроможність особистості в інформаційному суспільстві. Отже, значно зростає роль освіти, особливо вищої, оскільки її завданням є підготовка конкурентоспроможного спеціаліста, наділеного професійними знаннями та сформованою інформаційною культурою відповідно до викликів інформаційного суспільства, здатного протистояти негативним явищам цього суспільства, готового до саморозвитку та самореалізації.

Підсумовуючи, зазначимо, що проведений аналіз проблеми соціалізації в соціокультурному просторі інформаційного суспільства дозволяє дійти таких висновків:

1) трансформації, пов'язані із становлення інформаційного суспільства, створюють нові умови для соціалізації через результативну активність людини, через розширення конкретно-історичних форм її самореалізації в суспільній життєдіяльності, оскільки індивід має можливість необмежено отримувати інформацію та використовувати її відповідно до власних потреб, інформаційні продукти і послуги перетворюються на головний об'єкт виробництва, інформація набуває значення основної цінності суспільства, якою людині потрібно навчитися безпечно та продуктивно користуватися, посилюються міграційні процеси, що призводять до взаємопроникнення культур і зростання ролі діалогу культур у соціальному становленні та розвитку особистості;

2) глобалізаційні процеси інформаційного суспільства суттєво змінюють соціокультурний простір сучасності, у якому реалізується взаємодія різних культурних зразків, традицій, цінностей; цей простір характеризується розмитістю кордонів, невизначеністю, зміною вимог соціуму до сутнісних якостей особистості, актуалізацією проблем виживання людства, гострою необхідністю філософського переосмислення людиною власної сутності, свого місця в суспільстві та ролі культури в збереженні соціуму, оскільки відбувається глобалізація культури на всіх її рівнях через інтеграцію національних культур у єдину світову, спостерігається універсалізація культурних цінностей, що породжує проблему співіснування багатьох національних культур, збереження культурної ідентичності; віртуалізація різних сфер людського існування зумовлює віртуалізацію самого соціокультурного простору, який продукує нові форми комунікації (міжкультурну, мережеву, віртуальну), формує віртуальні потреби (соціальні, культурні, побутові, освітні) особистості, спричинює виникнення нового типу культури – мережевої; віртуалізація соціокультурного простору інформаційної доби відкриває нові можливості для соціалізації через необмежену можливість комунікації та обміну інформацією з різних культур усього людства, але водночас має нові негативні впливи на соціальне становлення особистості (комп'ютерна залежність, кібертретирування, інформаційне маніпулювання свідомістю, кіберзлочинність тощо), ускладнюючи тим самим соціалізаційні процеси;

3) традиційне розуміння соціалізації як входження людини в соціум через його соціальні зв'язки й інтеграцію в різні типи спільнот, засвоєння (адаптація), відтворення (інтеграція) і розвиток (індивідуалізація) нею як соціальним суб'єктом культури соціуму в процесі стихійного та цілеспрямованого долучення до системи нових суспільних відносин і залежностей, набуває особливостей, зумовлених сутнісними характеристиками соціокультурного простору інформаційного суспільства: освоєння віртуальної реальності, яка змінює канали передачі соціального досвіду, трансформує соціалізаційні можливості людини, змінює способи її творчої самореалізації: людина стає не лише пасивним

споживачем інформації, а може сама обирати й продукувати необхідну їй інформацію, зазнає в процесі комунікації неконтрольованих впливів віртуальних спільнот, на жаль, не завжди позитивних; відбувається зміна ролі факторів соціалізації, зокрема зростає значення засобів масової комунікації, посилюється вплив на соціальне становлення особистості віртуальних соціальних спільнот, які формуються в глобальній мережі, і самої глобальної мережі; зростає відповідальності людини за власну поведінку та ті процеси, що протікають в суспільстві, відповідно посилюється значення самовиховання, самоконтролю, самозміни особистості, акцентується увага на саморозвиткові та розвиткові (індивідуалізації) особистістю як соціальним суб'єктом культури соціуму, яка відіграє все більшу роль у соціалізації; посилюється значення освіти, зокрема вищої, як провідного агента реалізації соціально контрольованої соціалізації молоді; актуалізується медіасоціалізація, зокрема кіберсоціалізація, як складова процесу соціалізації особистості.

В умовах викликів соціокультурного простору інформаційного суспільства зростає увага до соціалізації молоді, зокрема студентської, яка перебуває на стадії розвитку особистості та становлення професіонала, найбільше залучена до віртуальної реальності, отже, актуалізується необхідність вивчення специфіки соціалізації студентів.

## **1.2. Специфіка соціалізації студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства**

Специфіка соціалізації в соціокультурному просторі інформаційного суспільства неодмінно позначається на соціальному розвитку такої виразної для цього суспільства соціальної групи як студентство. Оскільки студенти належать до вікової групи «молодь», то проаналізуємо психовікову специфіку молоді, яку характеризують у соціальній педагогіці як «диференційовану соціальну групу, яка набуває рис соціальної спільноти та має специфічні соціально-психологічні, соціальні, культурні та інші особливості, у тому числі і способу життя, перебуває

у процесі соціалізації, має свій соціальний вік і відповідно до потреб часу має бути творцем або зачинателем нової соціальної і культурної реальності» [744, с. 130]. На міжнародному рівні термін «молодь» уперше представлено в 1985 р. Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, тоді було вказано й вікові межі молодого людини: 15–24 роки. Різні країни пропонують різні вікові рамки: нижня – між 14 і 16 роками, а верхня – між 25–35 роками. Законом «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (2000 р.) [641] молодь визначено як групу населення віком від 14 до 35 років (до 1998 року – з 15 до 28 років [640]) [744, с. 130–131].

Молодь як соціальну групу досліджували: О. Балакірева, І. Бестужев-Лада, В. Боряз, Ю. Вишневський, С. Воронков, М. Головатий, В. Добриніна, Ю. Зубок, С. Іконнікова, А. Караєв, А. Ковальова, І. Кон, В. Лісовський, В. Луков, Ю. Манько, І. Мартинюк, В. Павловський, Л. Рубіна, В. Шапко, Н. Чернуха, В. Чупров, Т. Яковчук, О. Яременко [46; 63; 155; 182; 183; 184; 185; 273; 321; 328; 329; 358; 377; 396; 399; 449; 450; 451; 463; 464; 482; 489; 522; 582; 583; 742; 743; 868; 921] (теоретичне осмислення молоді як особливої соціальної групи); О. Безпалько, І. Зверєва, Г. Лактіонова, Н. Чистякова [54; 311; 437; 438; 439; 872] (соціально-педагогічна робота з молоддю); О. Лісовець, Ю. Поліщук [455; 625] (діяльність сучасних молодіжних громадських об'єднань); О. Коханова, О. Сергеєнкова, О. Столярчук, О. Пасєка [209] (психовікова специфіка молоді); Ю. Загородній, Н. Лавриченко, А. Мудрик, П. Плотніков, С. Харченко [305; 436; 528; 621; 839] (різні аспекти соціалізації молоді); Н. Ничкало [552; 553; 554] (проблеми професійної підготовки молоді); І. Лукінов, Ю. Пахомов, В. Урчукін [462; 496; 793] (економічні проблеми молоді); О. Балакірева, О. Валькова, Є. Головаха, Є. Зеленов, І. Мартинюк, Л. Сохань [45; 235; 236; 314; 735; 736; 737; 748] (проблеми життєвого самовизначення молоді, досягнення життєвого успіху).

На думку М. Брейка, Т. Парсонса, Х. Пілкінгтона [157; 591; 592; 594; 613; 959], молодь як самостійну соціальну групу виокремлено у зв'язку із процесами індустріалізації в суспільстві. Вона характеризується особливою позицією, яку посідає в соціальній структурі суспільства, та здатністю впливати на суспільні

відносини, перетворюючи їх. В. Лісовський визначає цю соціальну групу так: «Молодь – покоління людей, які проходять стадію соціалізації, засвоюють, а в зрілому віці вже засвоїли, освітні, професійні, культурні та інші функції, залежно від конкретних історичних умов вікові критерії молоді можуть коливатися від 16 до 30 років» [450, с. 32]. І. Кон характеризує молодь як «...соціально-демографічну групу, яка виокремлюється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального становища та зумовлених тим чи іншим соціально-психологічних властивостей» [397, с. 63]. Ці визначення свідчать, що для аналізу молоді важливими виступають її соціальні, демографічні та психологічні особливості, а також вік, який має суттєвий вплив на інші її характеристики.

У соціокультурному просторі інформаційного суспільства молодь привертає до себе особливу увагу, оскільки посідає важливе місце в організації господарської діяльності, є джерелом поповнення трудових ресурсів, інтелектуальним та творчим потенціалом соціуму, найбільше зазнає його впливу, особливо в інформаційному суспільстві, де домінуючими цінностями стають знання й інформація. Саме в інформаційному суспільстві створюються оптимальні умови для реалізації амбітних життєвих планів та прагнень, притаманних молоді.

Для представників соціальної групи молоді характерна така психовікова і соціокультурна специфіка: завершення біологічного дозрівання організму, початок фізичної зрілості, що є сприятливим для розумових та фізичних навантажень, при повільнішому формуванні соціальної й особистісної зрілості; розвиток уваги, здатності зосереджуватися на тривалій час, переборювати дію відволікаючих подразників; спеціалізація пам'яті відповідно до провідних інтересів і професійної спрямованості; розвиток уяви; активний характер та ускладнення розумової діяльності, готовність до виконання всіх видів розумової діяльності; формування індивідуального стилю інтелектуальної діяльності; досягнення піку інтелектуальних можливостей; удосконалення культури мовлення; специфічний набір цінностей, норм поведінки; перевага мотивів, пов'язаних з життєвими планами та подальшими намірами молодої людини; спроможність до саморегуляції своїх емоційних станів; ідеалізація друзів і самої

дружби; егоцентризм (потреба в самовираженні переважає над інтересом до співрозмовника); початок самовизначення; формування ідентичності; гармонізація рівня домагань, зростання самоповаги, активізація мотивації досягнень; висока гнучкість соціальних ролей (прилаштування до людей різних статусів та віку); брак життєвого досвіду; переважання навчально-професійної діяльності; розгортання статево-рольової ідентифікації [209, с. 214–237].

Виокремлюють дві групи проблем, які виникають у процесі соціалізації молоді: соціальні молодіжні (визначення ролі та місця в сучасному суспільстві; формування ціннісних орієнтацій і моральних пріоритетів; забезпечення освітнього рівня; політичні орієнтації та електоральна поведінка); особистісні (пошук сенсу життя; професійне самовизначення; кохання; створення сім'ї; взаємини з дорослими й однолітками, проблеми здоров'я) [744, с. 130–131].

Сучасний соціокультурний простір характеризується тим, що у ХХІ ст. актуалізувалися основні проблеми людства, необхідність філософського осмислення людиною самої себе, суспільства, культури, розширилося соціальне проблемне поле, значно активізувалися процеси масштабної трансформації суспільства. Ці обставини потребують посиленої уваги до проблем соціалізації сучасної молоді, яка є найактивнішою частиною суспільства, відіграє важливу роль у сучасних динамічних соціокультурних процесах суспільства, водночас більше, ніж інші групи населення, потрапляє під вплив сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, оскільки саме молодь значно краще, ніж старші покоління, опановує ці технології.

Найпрогресивнішими представниками соціальної групи молоді є студенти, саме тому в соціокультурному просторі інформаційного суспільства актуалізується проблема соціалізації студентства як особливої групи молоді. У цей час молода людина набуває можливості реалізувати особистісний потенціал, саме на цьому етапі життєвого шляху зазнає суттєвих змін у своєму фізичному, психологічному й інтелектуальному розвитку, відбувається її становлення як громадянина і професіонала, тобто йдеться про громадянську і професійну соціалізацію.



Специфіку студентської молоді як соціальної групи досліджено в сучасній науці достатньо повно. Важливими щодо студентської проблематики є праці: Б. Ананьєва, К. Астахової, І. Беха, Ю. Вишневського, В. Давидова, А. Калініченко, І. Кона, Б. Коссова, В. Лісовського, В. Озерова, Т. Ольхової, С. Омельченко [23; 24; 42; 65; 66; 183; 184; 185; 254; 352; 399; 410; 411; 562; 569; 572; 573] (вивчають студентство як особливу психо-вікову та соціальну категорію); А. Алексюка, В. Андрущенко, В. Беха, І. Зязюна, Б. Коротяєва, В. Курила, Н. Ничкало [17; 27; 64; 322; 407; 408; 409; 428; 552; 605] (розглядають проблеми українських студентів); Л. Ази, Е. Якуби [12; 818; 923] (досліджують питання диференціації студентської молоді); С. Дмитрука, Н. Максимовської, С. Пішуна, І. Сидор, С. Цюлюпи [272; 473; 617; 618; 619; 709; 861] (вивчають організацію дозвілля студентської молоді); Я. Коломинського, М. Кондратьєва [394; 400] (розглядають соціально-психологічні особливості життєдіяльності студентських груп, а також взаємини студентів з викладачами); М. Алексєєвої-Вовк, Ж. Баб'як, Ю. Богинської, Л. Дябел, Ю. Загороднього, Н. Міщенко, К. Потопи, А. Рижанової, С. Савченка, Н. Самохіної, О. Севастьянкової, Н. Сівак, С. Фурдуй, С. Харченка, О. Хендрик, Н. Шабаєвої, Л. Шеїної, В. Штифурак [16; 44; 143; 282; 305; 515; 633; 663; 688; 693; 708; 714; 829; 839; 841; 874; 888; 901; 903] (досліджують різні аспекти соціалізації студентів).

Існують різні визначення студентства як соціальної групи. Відповідно до п. 2.1 статті 61 Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) визначається статус студента: «Студент – особа, зарахована до вищого навчального закладу з метою здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра» [636].

Ґрунтуючись на висловлених науковцями поглядах стосовно студентства як соціальної групи, проаналізуємо особливості психовікових та соціокультурних характеристик цієї групи.

Передусім, з'ясуємо вікові межі студентства як соціальної групи. Студентський вік, зазвичай, – це час пізньої юності чи ранньої дорослості. Час навчання у ВНЗ відповідає визначеним віковим межам категорії молоді, але,

згідно з дослідженнями конституціональної біології та антропометрії, відповідає таким віковим періодам в онтогенезі людини, як юнацький вік і початок першого періоду зрілого віку [606, с. 284]. На думку Б. Ананьєва, студенти належать до категорії дорослих, оскільки юнацький вік відповідає 17–21 рокам для хлопців, 16–20 рокам для дівчат, перший період середнього віку відповідає 22–35 рокам для чоловіків, 21–35 – для жінок [24, с. 107]. О. Хендрик указує, що «...студенти вищих навчальних закладів належать до молоді. За віковою ознакою молодь (15–35) диференціюється так: (15–18) – це юнацтво, (19–21) – рання молодість, (22–25) – середній молодий вік, (26–35) – старший молодий вік» [841, с. 282]. Крім того, вона зауважує, що «...у цей період відбувається становлення особистісного світогляду, переконань, характеру, життєвого самовизначення» [841, с. 282]. Л. Фалєєва віковими межами для студентів вважає від 15–16 до 21–25 років, тобто період юності, коли формуються та осмислюються життєво важливі питання [808, с. 20].

Отже, сучасні студенти, зазвичай, мають такі вікові показники – від 17 до 24–25 років, психологічні характеристики студентства збігаються з характеристиками молоді як соціальної групи взагалі, а соціалізацію цієї групи молоді слід розглядати з урахуванням соціокультурної специфіки студентства.

Цю специфіку досліджували: В. Астахова, Б. Нагорний, Н. Паніна, Є. Подольська, Н. Рейнвальд, М. Руткевич [41; 540; 587; 684; 762; 763] (розглядали соціальну динаміку студентства); А. Маркова, О. Орлов, Л. Фрідман [487; 574; 821; 822] (указували на нагальну необхідність пошуків сенсу життя); А. Власенко, Н. Головатий, Ю. Колесніков, Б. Рубін [212; 234; 679] (акцентували на мобільності, особливих умовах життя студентів); В. Лісовський, С. Савченко [450; 688] (розглядали студентство як резерв інтелігенції); Н. Максимовська, Л. Сокурянська, В. Штифурак [473; 732; 901] (звертали увагу на соціальну суб'єктність студентів); Г. Хоружий [843] (вважав студентство складовою академічної спільноти); М. Бірюкова, О. Жоголева [89; 298] (вказували на недоліки студентства як соціальної групи).

Характеризуючи студентство як соціальну групу, науковці зосереджують увагу на специфічних рисах, притаманних цій групі молоді, серед яких: мобільність, особливі умови життя (дуже часто – спільне проживання в гуртожитку), особливі поведінка і психологія, резерв інтелігенції, широка наукова та загальнокультурна інформованість, прагнення творчого самовираження і самоствердження, активний інтерес до всього нового, прогресивного, самостійність.

Зокрема, на мобільності й особливостях умов життя студентів акцентують Б. Рубін і Ю. Колесников, визначаючи студентство як «мобільну соціальну групу, метою існування якої є організована за певною програмою підготовка до виконання високих професійних і соціальних ролей у матеріальному й духовному виробництві» [679, с. 38]. А. Власенко також вважає студентство соціальною групою, для котрої характерні особливі умови життя, праці і побуту, суспільна поведінка і психологія, головним заняттям якої є здобуття знань та підготовка до майбутньої професійної діяльності [212]. Для Н. Головатого студентство – окрема соціальна група, «один з елементів соціальної структури суспільства, провідним завданням якого є підготовка до високоефективної праці у сфері матеріального та духовного виробництва» [234, с. 221]. Г. Хоружий розглядає студентство як складову академічної спільноти, «...яка характеризується певним соціальним становищем, роллю і статусом у суспільстві, стадією соціалізації, соціально-психологічними особливостями, віковою структурою, територіальним розподілом» [843, с. 166].

На наближеність студентства до інтелігенції вказують: В. Лісовський, визначаючи студентство як «специфічну соціальну групу, яка за своїм суспільним становищем ближче стоїть до інтелігенції, є її резервом і призначена в майбутньому до занять висококваліфікованою працею в різних галузях науки, техніки, управління, культури» [449, с. 14]; С. Савченко, котрий пропонує розуміти студентство як форму «переходу учнівської молоді до нового соціального статусу – інтелігенції» [689, с. 72]. Автори колективної монографії «Студент ХХІ века: социальный портрет на фоне общественных трансформаций»

також зазначають: «Соціальні межі студентства визначаються його наближеністю за напрямом діяльності, інтересами, ціннісними орієнтаціями до соціальної групи інтелігенції, фахівців. За загальної соціальної неоднорідності для сучасного студентства характерні: полісоціальна основа формування; соціальна динамічність; тимчасовість статусу; інтенсивність діяльності з опанування цінностей, норм, знань; інтенсивність «пошуку себе»...» [763, с. 77]. Динамічність студентства як соціальної групи та її властивості визначає також В. Штифурак: «Студентство, як і молодь в цілому, тому і є специфічною спільнотою, що її суттєві характеристики і риси, на відміну від представників старших поколінь, перебувають у стані формування і становлення» [902, с. 112].

Н. Максимовська, Л. Сокурняська, В. Штифурак наголошують на соціальній суб'єктності студентства, розглядаючи його «як відносно гомогенну соціокультурну спільноту, яку складають учні вищих навчальних закладів, які засвоюють та присвоюють соціальну суб'єктність у когнітивній, професійній, громадянсько-політичній, моральній та інших сферах життєдіяльності історично конкретного суспільства, завдяки інтеріоризації ціннісно-нормативної системи даного суспільства, а також такого соціального інституту, як вища школа, та продукуванню нових аксіофеноменів, що знаходить своє відображення та виявляється в їхньому символічному та предметному світі» [732, с. 14–15]. Н. Максимовська також доходить висновку, «...що психовікові ознаки розвитку особистості студента (ціннісна вмотивованість, інтелектуалізація та критичність, емоційне сприйняття дійсності, самостійність та самоактивність, спрямованість у майбутнє), соціально-психологічні ознаки розвитку студентської групи (згуртованість, консолідація, єдність інтересів) уможливають аналіз соціальної суб'єктності як однієї з провідних характеристик розвитку студентської молоді» [473, с. 125].

Крім того, серед специфічних характеристик студентства як соціальної категорії науковці називають такі: нагальна необхідність пошуків сенсу життя (А. Маркова, О. Орлов, Л. Фрідман) [487; 574; 821]; інтенсивний науковий і професійний розвиток, формування мисленнєвої культури

(С. Архангельський) [37]; прагнення до самовизначення та самореалізації через різні види діяльності (В. Панюк, Т. Титаренко, Н. Чепелева) [579, с. 137]; опанування професії, реалізація життєвих планів (Е. Вайнер) [169, с. 217], енергійність, внутрішня готовність до конфліктних стосунків з адміністрацією, висока загальна інформаційно-технологічна підготовка (С. Савченко) [689, с. 81], підприємливість, вимогливість до викладачів (Є. Подольська) [763, с. 25]; прагнення соціального престижу і незалежності (О. Жоголева) [298, с. 12]; висока пізнавальна мотивація, найвища соціальна активність, гармонічне поєднання інтелектуальної та соціальної зрілості (І. Зимня) [317].

Важливим аспектом особистісного розвитку студентства є професійне становлення: професійна спрямованість і актуалізація необхідних здібностей; професіоналізація; формування професійних якостей та психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності [763, с. 206]. Як динамічна соціальна група студентство зазнає певних змін упродовж навчання, при цьому означені зміни можуть бути суттєвими і впливати на розвиток соціальності особистості. Зазвичай, студенти навчаються п'ять – шість років. За такий проміжок часу відбуваються значні трансформації особистості студента, які пов'язані з біологічним дорослішанням та зміною навчально-професійної діяльності.

С. Савченко, опираючись на дослідження І. Тарапова, В. Гігрінова, Н. Ніколаєвського та ін., визначив специфіку окремих етапів розвитку особистості в студентському віці. Науковець виокремив такі етапи: перший (перший курс, опанування способів навчально-професійної діяльності); другий (другий, третій і четвертий курси – засвоєння суспільного смислу професійної діяльності, розвивається соціальна активність); третій (формування «здатності до виконання конкретних рольових функцій у системі суспільного виробництва», виробничої практики) [689, с. 78–79].

Є. Подольська вказала на різницю в розвитку студентів на різних курсах навчання та запропонувала напрями діяльності зі студентами відповідно до періоду їхнього навчання. Так, на першому курсі необхідно залучати колишнього абітурієнта до студентської форми колективного життя, для першокурсників

характерний високий рівень конформізму, відсутність диференційного підходу до своїх ролей. Другий курс є періодом напруженої навчальної діяльності, коли завершується процес адаптації. Третій курс пов'язаний із початком спеціалізації, зацікавленістю щодо подальшого розвитку та поглиблення професійних інтересів. Четвертий курс характеризується першим реальним ознайомленням зі спеціальністю під час проходження практики. У цей час відбувається переоцінка цінностей, пошук раціональних шляхів і форм спеціальної підготовки. П'ятий курс передбачає формування чітких практичних настанов щодо майбутньої професійної діяльності, виникають нові цінності, пов'язані із місцем роботи, сімейним станом, матеріальним добробутом [763, с. 35]. Погоджуємося з визначеними дослідниками специфічними рисами студентів на різних курсах, зауваживши, що вони є важливими для виокремлення та характеристики етапів соціалізації студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства.

Звичайно, як і кожна соціальна група, студентство має певні недоліки у своєму розвитку, пов'язані зі специфікою саме цієї соціальної групи. Зокрема, соціальні педагоги виокремлюють такі недоліки студентства як соціальної групи: часткове заперечення ідеалів і традиційних цінностей; пріоритет матеріального достатку над духовно-ціннісними орієнтаціями; перебільшення значущості дозвілля та розваг; амбівалентність агресії і толерантності; послаблення патріотичності та громадянськості; негативний вплив навколишнього соціального середовища (О. Жоголева) [298, с. 12]; споживацьке ставлення до життя; орієнтація на розваги; схильність торгуватися; нестриманість бажань; життєва близорукість; пристосуванство і прагматизм; скептицизм; цинізм; недостатність вихованості й чуйності; інтелектуальна байдужість; фаталізм; схильність до ризику (М. Бірюкова) [89]; несформованість у деяких студентів почуття соціальної відповідальності за можливі вчинки й результати навчання у ВНЗ; неусвідомлення необхідності цілеспрямованого вироблення основ наукового світогляду, невміння практично використовувати здобуті знання; відсутність стійкого прагнення до підвищення загальнолюдської культури, гуманітарної підготовки, естетичного розвитку; споживацьке ставлення до батьків; незадоволеність соціальним

статусом, спровокована низьким матеріальним становищем, неможливістю відразу заробити достатню кількість грошей; недостатня адаптованість студентів-випускників до соціально-економічних реалій; непідготовленість до вирішення матеріальних, побутових проблем (С. Савченко) [689, с. 92–93].

Визначені недоліки є тими проблемами в особистісному становленні та розвитку молодшої людини, які необхідно долати в процесі соціалізації, передусім, соціального виховання як соціально контрольованої соціалізації, що відбувається в соціокультурному просторі інформаційного суспільства. Студентство як соціальна група існує нині в будь-якому суспільстві, а тому має важливе значення для розвитку суспільства, оскільки певною мірою забезпечує його майбутнє. «Студентство є для суспільства перманентною структурною формою або категорією, яка ніколи не зникає, при цьому її якісні і кількісні характеристики постійно змінюються, зберігаючи все ж наступність і вихідні типові (сутнісні) риси. У зв'язку із цим студентство являє собою соціальний ресурс і соціальний капітал, який зумовлює суспільну перспективу» [763, с. 8]. Маючи специфічні риси в соціокультурному просторі інформаційного суспільства, студенти суттєво впливають на нього, оскільки вони виступають феноменом сучасної культури й, відповідно, соціальним феноменом [843, с. 166]. Студентам притаманні: новий соціальний статус, різноманітність соціальних ролей і відповідних прав та обов'язків; вони – потенціальний ресурс соціального розвитку інформаційного суспільства, реалізації власних творчих планів, потенційних можливостей використання цінностей і традицій суспільства. Головним завданням цієї групи молоді є підготовка до майбутньої висококваліфікованої професійної діяльності, отже, соціальний статус цієї групи тимчасовий.

Сучасні студенти – типові представники соціокультурного простору інформаційного суспільства – прагматичні, орієнтовані на професійні й особистісні успіхи. Цей простір висуває до студентства як соціальної групи особливі вимоги, зумовлені специфікою часу, потребує значних соціальних трансформацій, які відбуваються в процесі соціалізації та змінюють соціальні

обриси студентства. Слід погодитися з висновками дослідників [763, с. 388], що діяльність сучасного студентства як специфічної соціальної групи необхідно розглядати з урахуванням процесів глобалізації, трансформації українського суспільства, реформування вищої освіти. Саме студенти виявляються найбільш відкритими і готовими до сприйняття цих процесів, які будуть успішними за умови активного долучення студентської молоді до створення матеріальної і духовної культури інформаційного суспільства. Соціалізація студентів є однією з найважливіших соціально-педагогічних проблем: саме становлення студентів як майбутніх фахівців та суб'єктів суспільної діяльності визначає перспективи розвитку сучасного соціуму. С. Савченко пов'язує особливості сучасного студентства з тим, які специфічні соціальні функції студентство виконує в суспільстві, зауважуючи, що «... не менш важливим є сам процес соціалізації особистості студента під час навчання й позанавчальної діяльності, який впливає не тільки на систему вищої освіти, але й опосередковано – на розвиток усього українського суспільства» [689, с. 75]. На думку Н. Романової, «... у ВНЗ проблема соціалізації студентів надзвичайно актуалізувалася, створюється розуміння необхідності комплексного підходу до її розв'язання, розуміння соціалізації студента як процесу засвоєння існуючих загальносуспільних та професійних норм, правил, цінностей і форм поведінки» [671, с. 85].

Проблема соціалізації студентської молоді набуває особливої актуальності у зв'язку з тими процесами, що відбуваються в соціокультурному просторі інформаційного суспільства, де зростає роль стихійної соціалізації саме у віртуальному соціокультурному просторі, отже, актуалізується роль вищих навчальних закладів, які є практично єдиним агентом соціалізації, що реалізовує певну програму соціально контрольованої соціалізації. Н. Максимовська зазначає: «Студентська молодь в інформаційному суспільстві – провідний соціальний суб'єкт, оскільки має необмежений доступ до інформації і трансформує її залежно від власної соціальної позиції, зумовленої ціннісним підґрунтям» [473, с. 113]. У процесі соціалізації студентів відбувається професійно-особистісне становлення



їхньої індивідуальності, формується соціальна позиція стосовно сприйняття соціокультурного простору інформаційного суспільства.

Соціалізацію студентської молоді розглядають у сучасних соціально-педагогічних дослідженнях як: процес активного засвоєння соціальних норм, цінностей, перетворення їх у власну систему соціальних установок, ціннісних орієнтацій (І. Курліщук) [430, с. 10]; процес формування особистості як соціальної істоти в її соціальному оточенні (Л. Шеїна) [888, с. 11]; процес входження в нове соціальне середовище та взаємодії з цим середовищем (Л. Дябел [282, с. 8], Н. Сівак [714, с. 9], В. Штифурак [902, с. 124]); двосторонній процес формування особистості в конкретному середовищі (М. Алексеєва-Вовк) [16, с. 8]; процес формування конкретного соціального типу особистості, що визначається умовами такого середовища і відбувається внаслідок системного соціально-педагогічного соціалізуючого впливу (Ю. Загородній) [305, с. 9].

У цьому дослідженні під «соціалізацією студентської молоді» розуміємо визначення, наведене в дисертаційному дослідженні Л. Шеїної, котра розглядає таку соціалізацію як «безперервний складний багатобічний процес формування особистості як соціальної істоти в її соціальному оточенні, який базується на особливостях системи освіти та виховання в конкретній країні, досвіді нинішніх і попередніх поколінь студентів та викладачів, усталених у конкретному вищому навчальному закладі традиціях і звичаях, а також на специфіці входження індивіда до соціального середовища студентства» [888, с. 11]. Важлива для соціалізації студентів у цьому поясненні необхідність зважати на особливості системи освіти та виховання в конкретній країні, оскільки серед сучасної студентської молоді є іноземні студенти – представники різних країн, соціумів, культур.

Різноманітні аспектні проблеми соціалізації студентської молоді – предмет аналізу багатьох дисертаційних досліджень вітчизняних соціальних педагогів [16; 44; 282; 305; 430; 473; 515; 563; 633; 688; 693; 707; 829; 874; 888; 901]. Науковці розглядають політичну, громадянську, гендерну, професійну соціалізацію студентів. Наприклад, Ю. Загородній вивчає політичну соціалізацію студентської молоді, пропонує з метою підвищення ефективності такої соціалізації

організувати її як педагогічний процес, що забезпечується компетентнісним підходом і педагогічною підтримкою [305]. У дисертації Н. Самохіної проаналізовано проблему громадянської соціалізації студентів педагогічних ВНЗ з використанням мистецтвознавчого краєзнавства. Дослідниця відзначає, що на ефективність громадянської соціалізації майбутніх учителів впливають посилення соціокультурної спрямованості освітнього процесу, використання засобів мистецтвознавчого краєзнавства, розширення культурно-просвітницької та пошуково-дослідної роботи в галузі мистецтвознавчого краєзнавства [693]. Дисертаційне дослідження Н. Шабасової присвячене проблемі гендерної соціалізації студентів у позанавчальній діяльності. Автор теоретично обґрунтувала, змістовно розробила та впровадила соціально-педагогічні умови гендерної соціалізації студентів, основою яких є акцент на засвоєнні студентами гендерних знань, орієнтації процесу гендерної соціалізації на формування таких якостей студентів, що відображають їхнє ставлення до цінностей гендерної рівності, активне залучення до суспільних справ, які сприяють формуванню особистої позиції, поглядів і уявлень щодо гендерної рівності [874]. Отже, слід зважати на напрацювання вказаних дослідників соціалізації студентської молоді, оскільки вони орієнтуються на розвиток соціальної активності студентів, що є актуальним для соціокультурного простору інформаційного суспільства, хоча безпосередньо про специфіку соціалізаційних впливів такого простору в них не йдеться.

Зважаючи на те, що основним завданням студентської молоді є здобуття якісної професійної освіти, заслуговують на увагу розвідки, присвячені професійній соціалізації студентської молоді, зокрема наукова праця Н. Міщенко [515], котра провідним фактором такої соціалізації вважає студентську субкультуру та розглядає цю субкультуру як своєрідний соціально-педагогічний феномен. Дослідниця трактує професійне самовизначення як інтегративний показник професійної соціалізації майбутніх соціальних педагогів, яке розуміє «як усвідомлення особистістю мети навчання, сформованість системи професійних цінностей, наявність сталого інтересу до подальшої соціально-педагогічної

діяльності, що є показником її професійної спрямованості, а також відповідність особистісних якостей, можливостей, здібностей вимогам професії, нормам групи, колективу, суспільства, що забезпечує підготовленість майбутнього фахівця до життя в суспільстві» [515, с. 9–10].

Значна увага в дисертаційних дослідженнях приділяється вивченню ролі процесу виховання та позанавчальної діяльності в соціалізації студентської молоді. Так, Ж. Баб'як [44] свою наукову працю присвятила розгляду діагностики соціально-виховного процесу як умови соціалізації студентської молоді. Вона дійшла висновку: соціально-виховна робота у вищій школі щодо соціалізації студента є ефективнішою, якщо цей процес будується на діагностичній основі та створює умови для соціально-педагогічної взаємодії з урахуванням соціалізаційних чинників. Погоджуємося з думкою дослідниці стосовно того, що «соціально-виховний процес у вищій школі може бути об'єктом управління, а ефективність даного процесу залежить від того, наскільки професійно грамотно ним управляють» [44, с. 12]. Важливою є позиція автора стосовно самоуправління та співуправління в соціально-виховному процесі, який вона вважає ефективним дієвим механізмом, що «дозволяє багатьом студентам успішно пройти за досить обмежений час певну школу соціалізації в умовах вищої школи» [44, с. 14].

О. Севастьянова також вивчала соціально-педагогічні умови соціалізації студентської молоді у виховному процесі вищого навчального закладу. Провідним концептуальним положенням, що стало основою дослідження, є ідея щодо необхідності розробки й упровадження у виховну практику соціально-педагогічних умов, які забезпечують ефективність соціалізації студентства. Серед сукупності цих умов дослідниця виокремила такі: «1) гармонізація використання педагогічних підходів у процесі виховної діяльності у ВНЗ; 2) переорієнтація на якісні характеристики організації й оцінки виховної діяльності у ВНЗ» [707, с. 11]. На нашу думку, визначені О. Севастьяновою умови соціалізації студентської молоді стосуються загальнопедагогічних питань, пов'язаних із теоретичними проблемами педагогіки. Утім, важливою видається її думка щодо особливостей соціалізації студентів, які полягають у тому, що, «по-перше, цей процес становить

собою складний і багатофакторний феномен, у ході якого особистість набуває палітри соціальних якостей і властивостей; по-друге, у процесі соціалізації особистість не тільки засвоює й відтворює актуальні соціальні цінності, але й набуває найвищого ступеня соціального розвитку – здатності до самостійної соціальної творчості; по-третє, соціалізація студентської молоді не зводиться до здобуття тільки професійних знань, важливою складовою є загальне зростання суб'єктних якостей особистості» [707, с. 9]. Хоча складно погодитися з тим, що О. Севастьянова пропонує розглядати соціалізацію як «специфічний педагогічний феномен», оскільки поняття соціалізації ємніше, ніж поняття виховання: це і відносно спрямована соціалізація, яка не пов'язана безпосередньо із виховними впливами на особистість, а «має на меті організацію в суспільстві певних економічних, законодавчих та інших передумов, які впливають на розвиток та життєвий шлях особистості» [745, с. 37–38], а також стихійна соціалізація, яка відбувається в соціумі незалежно від керованих виховних впливів, крім того і самовизначення особистості. Отже, на нашу думку, не зовсім слушно розглядати весь процес соціалізації тільки як педагогічний феномен, яким керують через організацію виховного процесу.

Із виховною діяльністю у вищому навчальному закладі також безпосередньо пов'язана організація студентського самоврядування, роль якого в процесі соціалізації студентської молоді досліджують сучасні соціальні педагоги. Так, дисертаційне дослідження К. Потопи зосереджене на вивченні соціально-педагогічних умов організації студентського самоврядування, які впливають на підвищення рівня соціальної активності студентської молоді. Автор пропонує структурно-функціональну модель студентського самоврядування, яку розглядає як чинник соціальної активності майбутніх фахівців [633].

Студентське самоврядування досліджує Л. Шеїна, котра розробила, теоретично обґрунтувала й експериментально перевірила соціально-педагогічні умови, що забезпечують ефективність цього процесу. Актуальними для реалізації соціально-педагогічної діяльності є визначені Л. Шеїною відповідно до завдань соціалізації напрями діяльності студентського самоврядування, серед яких:

соціальний захист студентів; створення умов для реалізації соціально значущих програм як у студентському середовищі, так і в соціокультурному просторі ВНЗ; інформаційно-методичне забезпечення правового та соціального захисту молоді; координація діяльності студентських громадських організацій; активне залучення студентської молоді до різних сфер життєдіяльності закладу освіти, підвищення її соціальної активності; формування традицій ВНЗ і корпоративної культури закладу освіти тощо [888, с. 12]. Отже, студентське самоврядування має суттєвий вплив на соціалізацію у вищому навчальному закладі, який у сучасному соціокультурному просторі значно посилюється з огляду на зростання ролі студентів в освітньому процесі.

До проблеми студентського самоврядування безпосередньо дотична проблема ролі позанавчальної діяльності в процесі соціалізації студентів, яку розробляла Л. Дябел. Вона обґрунтовує соціально-педагогічні умови соціалізації студентів у позанавчальній діяльності, а саме: «наявність сприятливого педагогічного середовища (адміністративні структури, органи студентського самоврядування та студентський колектив); реалізація різних напрямів соціально-виховної роботи (організаційний, соціально-адаптаційний, навчально-методичний, соціально-культурний, індивідуальний); упровадження організаційно-педагогічних умов (удосконалення роботи кураторів академічних груп, організація їхнього навчання та обміну досвідом; співпраця з батьками першокурсників; упровадження соціально-педагогічної програми для студентів-першокурсників; взаємодія студентів-першокурсників із студентською соціальною службою університету; включення студентів-першокурсників в органи студентського самоврядування» [282, с. 19]. Визначені дослідницею соціально-педагогічні умови соціалізації студентської молоді є суттєвими для усвідомлення та аналізу соціалізаційного процесу в умовах соціокультурного простору інформаційного суспільства. Але складно погодитися з твердженням Л. Дябел щодо соціалізуючої діяльності, яку вона розуміє як «свідомо спрямовану діяльність на засвоєння студентом-першокурсником соціальних цінностей, норм, досвіду, притаманних у т. ч. певному вищому навчальному закладу, студентській

групі, та налагодження ним міцних соціальних зв'язків і адекватне виконання соціальних ролей» [282, с. 9]. У цьому радше йдеться про соціально-виховну діяльність, оскільки «свідомо спрямована діяльність» може стосуватися лише соціально контрольованої соціалізації, тобто соціального виховання, але соціалізація має ще й стихійну складову, а також передбачає самовдосконалення особистості.

Варто зупинитися також на дисертаційному дослідженні Г. Овчаренко, у якому акцентовано на позанавчальній діяльності, але вже конкретно студентів мистецько-педагогічних спеціальностей, крім того, визначено специфіку цієї діяльності: «Позанавчальна діяльність у вищій школі особлива за метою та завданнями й спрямована не тільки на загальний розвиток особистості, а й на професійну підготовку майбутніх спеціалістів. Вона особлива також за мотивацією, бо провідну роль у ній відіграють внутрішні, особистісно значущі мотиви» [563, с. 11]. Слушною, на наш погляд, є думка дослідниці щодо використання мистецтва як важливого чинника соціалізації, оскільки мистецтво як вид майбутньої професійної діяльності зумовлює також специфіку позанавчальної діяльності студентів, «...яка виявляється в тому, що вона внаслідок творчого характеру є прямим продовженням навчального процесу; індивідуальна, передбачає ініціативність, самостійність студентів і не завжди може контролюватися й скеровуватися зовнішнім педагогічним впливом; відрізняється проєктивністю і створює умови для самореалізації особистості студента» [563, с. 12]. Г. Овчаренко виділяє стадії соціалізації студентської молоді, визначаючи навіть курси, які збігаються з певною стадією: 1) адаптаційна (перший і частково другий курси) – спрямована на опанування способів навчально-професійної діяльності, її основним змістом є адаптація індивіда до нових умов; 2) ціннісно-діяльнісна, або диспозиційна (частково другий, третій і четвертий курси) – забезпечує вирішення протиріччя між ціннісними орієнтаціями щодо цілей життєдіяльності й засобів їх досягнення, детермінованих соціальними умовами життя індивіда; 3) професійна (випускний курс) – сприяє завершенню професійно-

особистісного становлення студентів, перетворенню їх на активних суб'єктів соціалізаційного процесу» [563, с. 10].

Важливим стосовно визначення специфіки соціалізації студентської молоді є дисертаційне дослідження Н. Сівак, котра розглядає соціально-педагогічні умови соціалізації студентської молоді на прикладі вищих педагогічних навчальних закладів та, на нашу думку, цілком слушно визначає такі етапи соціалізації студентів: адаптації до системи вищої освіти, умов проживання, групи тощо; навчальної, соціальної інтеграції, професійного становлення й особистісного розвитку; професійної самоідентифікації, індивідуалізації, самовизначення [714, с. 10]. Науковець називає провідних агентів соціалізації: «студентсько-викладацький колектив; сім'я як постійний, стабільний агент соціалізації протягом усього життя людини (у т. ч. й студентська сім'я як окремий соціальний інститут); неформальні організації, членом яких є студент під час навчання; громадська думка; засоби масової інформації» [714, с. 10].

Специфіку соціалізації обдарованих студентів у вищому навчальному закладі розглядає С. Фурдуй. Автор обґрунтовує педагогічні умови соціалізації обдарованих студентів – майбутніх соціальних педагогів, а саме: 1) розвиток соціальної активності; 2) творчо спрямована професійна підготовка; 3) стимулювання особистісного розвитку та саморозвитку; 4) цілеспрямована педагогічна підтримка і супровід процесу їх соціалізації; 5) створення сприятливого соціально-педагогічного середовища [829, с. 13]. Серед засобів підтримки та супроводу процесу соціалізації обдарованих студентів С. Фурдуй називає: «1) активізацію роботи куратора академічної групи першокурсників; 2) організацію взаємодії обдарованих студентів зі студентською соціальною службою; 3) консультування і професійне керівництво діяльністю обдарованих студентів» [829, с. 14]. Оскільки йдеться про засоби підтримки та супроводу соціалізації, то ці засоби можна вважати напрямами діяльності щодо соціального виховання студентської молоді. С. Фурдуй виокремлює стадії соціалізації студентів, які, на нашу думку, співвідносяться з етапами, визначеними Н. Сівак: адаптації (до нових умов, опанування способів навчально-професійної діяльності);

мотивації (вирішення протиріч між ціннісними орієнтаціями щодо цілей життєдіяльності й засобів їх досягнення, детермінованих соціальними умовами життя індивіда); активності (формування сукупності вмінь здійснення соціально значущої діяльності на основі набутого досвіду); творчості (перехід до самостійного втілення, пошуку розвитку навичок організації соціально значущої діяльності) [829, с. 13]. Науковець вважає кінцевим результатом соціалізації обдарованих студентів соціалізованість, яку розуміє як «таку інтеграційну характеристику особистості молодої людини, що включає сукупність набутих знань, умінь, установок, професійних і особистісних якостей, достатніх для повноцінного виконання провідних соціальних ролей, подальшого розвитку здібностей та обдарованостей особистості, її успішної творчої самореалізації» [829, с. 10], та виокремлює два основні критерії соціалізованості обдарованих студентів: «загальна соціалізованість (соціальна ідентичність, соціальна активність, самоактуалізація) та соціальна зрілість (соціальна компетентність і професійно важливі якості обдарованих студентів як майбутніх соціальних педагогів)» [829, с. 10].

У дисертаційних дослідженнях також акцентовано на вивченні значення мови в соціалізаційному процесі студентства. Так, М. Алексєєва-Вовк дослідила педагогічні умови соціалізації студентів засобами культури мовлення. Вона з'ясувала, що оволодіння культурою мовлення сприяє засвоєнню соціального досвіду, цінностей і норм, що регулюють соціальну поведінку студента, успішному виконанню соціальних ролей, які важливі для його долучення до соціальних груп [16].

Отже, більшість сучасних вітчизняних соціально-педагогічних досліджень соціалізації студентів присвячено визначенню соціально-педагогічних або педагогічних умов, що позитивно впливають на процес соціалізації цієї групи молоді. Виокремлені дослідниками умови соціалізації студентства стосуються, передусім, розвитку соціальної активності студентів, формування освітнього середовища, сприятливого для успішності процесу соціалізації, а також організації соціально-педагогічної діяльності щодо сприяння успішності соціалізації



студентської молоді. Але в цих дослідженнях не приділено належної уваги тим специфічним рисам, котрих набуває соціалізація студентської молоді в соціокультурному просторі інформаційного суспільства.

Найґрунтовнішими та найважливішими щодо усвідомлення специфіки соціалізації студентської молоді є докторські дисертації, у яких досліджується ця проблема. Так, у праці С. Савченка проаналізовано соціалізацію студентської молоді в позанавчальній діяльності з урахуванням особливостей регіонального освітнього простору. Науковець зазначає, що «системі вищої освіти в нинішніх умовах відводиться особлива роль – стати основним соціалізуючим чинником, який забезпечує розвиток у молоді позитивної соціалізаційної траєкторії» [689, с. 5]. С. Савченко зміст процесу соціалізації студентів подає «у вигляді тріади взаємозумовлених і взаємопов'язаних процесів, з одного боку, засвоєння й відтворення, з іншого – відносно нового змістовного компонента – соціальних інновацій, які не можуть бути виведені з простого засвоєння досвіду» [689, с. 142]. У соціалізації студентів пропонує виокремити три етапи: адаптаційно-ознайомлювальний – I курс, основний – II–IV курси, завершальний – V курс [689, с. 141]. Як «провідний механізм соціалізації студентської молоді» розглядає самовиховання особистості студента, реалізоване через саморозвиток, самореалізацію, самоактуалізацію й саморегуляцію [689, с. 300], а також виокремлює персоніфікованих та деперсоніфікованих агентів соціалізації особистості студента. До персоніфікованих агентів належать люди та соціальні групи: родина, друзі, знайомі, сусіди по гуртожитку, лідери студентських організацій, кохані. Серед деперсоніфікованих агентів дослідник називає заклади, соціальні й інформаційні системи: ЗМІ, органи влади, адміністрація навчального закладу, політичні партії та рухи, книги, музика, мистецтво, Інтернет, студентські і молодіжні організації [689, с. 154]. Отже, С. Савченком достатньо вичерпно визначено агентів соціалізації студентської молоді, тому поділяємо його думку щодо виокремлення саме цих агентів. Як найважливішу мету соціалізації і критерій соціалізованості студентства в системі вищої освіти України науковець визначає інтелігентність [689, с. 106].

Дослідження С. Савченка є детальним, різноаспектним, ґрунтовним вивченням соціалізаційних процесів студентської молоді, але в ньому не виокремлено таку специфічну категорію студентів, як іноземні, не розглянуто проблем їхньої соціалізації, можливості залучення до позанавчальної діяльності, не проаналізовано особливостей існування іноземних студентів у регіональному освітньому просторі як носіїв іншої культури, представників інших традицій і способу життя, іншої системи цінностей. Хоча серед студентської молоді іноземці (майже 64 тисячі іноземних громадян навчаються нині у вищих навчальних закладах України), котрі потребують особливої уваги щодо їх соціалізаційних процесів, становлять значну групу. Крім того, автором не враховано тих трансформацій, які відбуваються в інформаційному суспільстві та суттєво впливають на процес соціалізації студентської молоді.

Питання соціалізації студентської молоді порушує в дисертаційному дослідженні і В. Штифурак [901], котра розглядає особливості виховної роботи зі студентською молоддю та її значення для соціалізаційних процесів серед студентства. Автор указує на необхідність обов'язкового співвідношення процесів соціалізації та адаптації, пропонує розглядати соціальну адаптацію як один із механізмів соціалізації, вивчає професійну соціалізацію студентів, підготовку їх до успішної кар'єри, виокремлює роль викладацького корпусу в організації виховної роботи зі студентами, значну увагу приділяє формуванню здорового способу життя студентства. Але, на жаль, у дослідженні не розглядається роль студентського самоврядування в становленні виховної роботи у вищій школі, не йдеться про виховну роботу з іноземними студентами, хоча цей контингент студентської молоді потребує особливої організації виховного процесу, оскільки вирізняється специфікою національного виховання, життєвих принципів, стереотипів поведінки представників іншої культури, які в освітньому процесі активно взаємодіють із вітчизняними студентами, впливаючи на соціалізацію один одного [901]. Крім того, дослідниця не акцентує на врахуванні трансформаційних змін інформаційного суспільства, які суттєво змінюють виховну роботу зі студентами.

Значну увагу соціалізаційним процесам серед студентської молоді приділено також в дослідженнях Ю. Богинської, котра зосереджується на особливостях соціально-педагогічної підтримки студентської молоді з обмеженими можливостями життєдіяльності. Науковець подає методологічні засади соціально-педагогічної підтримки студентів з обмеженими можливостями життєдіяльності, розробляє теоретичні основи організації такої підтримки у вищому навчальному закладі, а також аналізує ресурсне забезпечення цієї підтримки. Хоча Ю. Богинська аналізує супровід і підтримку інвалідів у системі вищої освіти за кордоном та в Україні [143], але не приділяє уваги іноземним студентам українських ВНЗ, серед яких є молодь з обмеженими можливостями життєдіяльності, навчання для котрої ускладнюється ситуацією іншомовного соціокультурного середовища.

Соціальні педагоги результат соціалізації студентської молоді визначають як: соціалізованість (Ю. Загородній, Н. Самохіна, О. Сєвастьянова, Г. Овчаренко, С. Фурдуй), соціальну компетентність (Н. Сівак), професійне самовизначення (Н. Міщенко); соціальну активність та соціальну відповідальність (Л. Шеїна); утвердження здорового способу життя (В. Штифурак); інтелігентність (С. Савченко); соціальність (І. Курліщук, Н. Максимовська, О. Хендрик). На нашу думку, найбільше відповідає завданням соціалізації студентської молоді в соціокультурному просторі інформаційного суспільства визначення соціальності як результату їхньої соціалізації. О. Хендрик, розглядаючи розвиток соціальності студентів мистецьких спеціальностей, визначає такі її критерії: «визначеність на індивідуальному рівні громадянсько-професійної позиції як цінності, що віддзеркалюється в позитивно-творчому ставленні до соціального буття завдяки гармонійному розвитку та самовихованню таких якостей: консолідованість, толерантність, відповідальність, котрі, у свою чергу, реалізуються у відповідній громадянсько-професійній поведінці» [841, с. 286]. Основоположною для нашого дослідження є точка зору А. Рижанової, котра соціальність визначає «як мету соціального виховання – ієрархію соціальних цінностей, соціальних якостей, соціальної поведінки – та соціально-виховний результат – прояв індивідуального

позитивно-творчого ставлення до соціального буття, зокрема до сімейного, етнічного, релігійного, регіонального, глобального тощо» [660, с. 16].

Н. Максимовська вважає, що «...соціальність розвивається на основі соціальної суб'єктності. Студент як соціальний суб'єкт має перебувати на рівні соціальної грамотності та соціальної компетентності в означених сферах соціальної життєдіяльності» [473, с. 131]. Отже, соціальність студентської молоді необхідно розглядати разом з їхньою соціальною суб'єктністю, яка зумовлює ефективність соціалізації та соціального виховання як соціально-контрольованої соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу. Акцентується на тому, що особливості соціокультурного простору інформаційного суспільства зумовлюють інтенсивний розвиток саме соціальної суб'єктності особистості студентської молоді. Л. Сокурянська дійшла висновку, що «за сучасних умов феномени, а, отже, і концептуалізація процесу соціалізації особистості зазнають суттєвих змін, які полягають у тому, що суб'єкт-об'єктні відносини в контексті соціалізації перетворюються на суб'єкт-суб'єктні, що сприяє розвитку соціальної суб'єктності індивіда» [732, с. 22]. А «психовікові ознаки розвитку особистості студента (ціннісна вмотивованість, інтелектуалізація та критичність, емоційне сприйняття дійсності, самостійність та самоактивність, спрямованість у майбутнє)», на думку Н. Максимовської [473, с. 125], зумовлюють розгляд соціальної суб'єктності як «однієї з провідних характеристик розвитку студентської молоді» [473, с. 125].

Основними характеристиками соціальної суб'єктності визначають: освіченість, упевненість у собі, творчий підхід, професіоналізм, ініціативність, самоорганізованість, теоретичну і практичну підготовленість до впровадження стратегії самореалізації [763, с. 49]; опанування особистістю основних необхідних процедур, набуття вмінь й основ реалізації діяльностей; розуміння власної значущості для інших людей, відповідальність за результати своєї діяльності; здатність до рефлексії, потребу в ній як необхідній умові свідомого регулювання власної поведінки [655, с. 115]. Слушним є зауваження Л. Сокурянської: «Попри велику значущість у цьому процесі первинної соціалізації, диспозиційна і

актуалізована, в т. ч. усталена, суб'єктність, найбільші імпульси до розвитку отримують на етапі вторинної соціалізації, особливо у формативний період, коли індивід не лише самостійно обирає власний варіант життєвого проекту, але й починає реалізовувати його. Цей період обіймає й роки навчання у вищій школі» [732, с. 14]. Отже, соціальна суб'єктність як інтегрована характеристика особистості студента, відіграє важливу роль в усвідомленні специфіки соціалізації студентства – особливої соціальної групи молоді, оскільки сприяє самореалізації в соціокультурному просторі інформаційного суспільства.

Особливо актуальним нині є дисертаційне дослідження І. Курліщук, присвячене вивченню впливу засобів масової комунікації на соціалізацію студентської молоді. Дослідниця визначає специфіку соціалізації студентської молоді в умовах інформаційного суспільства, а саме: «а) гіпердинамічний характер процесу соціалізації; б) сприйняття студентства не лише як об'єкта, а і як суб'єкта соціалізаційного процесу; в) перерозподіл впливу на особистість інститутів соціалізації, зокрема збільшення соціалізаційного впливу такого інституту, як ЗМК, що значною мірою пов'язано із сучасними умовами переходу українського суспільства до суспільства інформаційного типу; г) перехід значної частини виховної роботи за межі вищих навчальних закладів; г) трансформація основних інститутів соціалізації; д) наявність дисбалансу організованих і стихійних процесів соціалізації в бік стихійності; е) збільшення рівня автономності особистості від суспільства» [430, с. 17]. Визначена специфіка соціалізаційного процесу студентської молоді співвідноситься з особливостями соціокультурного простору інформаційного суспільства, на які необхідно зважати, аналізуючи соціалізаційні процеси у вищому навчальному закладі. Хоча, наприклад, сприйняття студентства не лише як об'єкта, а й суб'єкта соціалізації, на наш погляд, характерне не тільки для соціалізаційних процесів інформаційного суспільства. А думку стосовно того, що засоби масової комунікації стають у сучасному соціокультурному просторі головними агентами соціалізації [430, с. 3], вважаємо слушною, оскільки саме це визначає багато в чому специфіку соціалізації сучасного студентства в соціокультурному просторі інформаційного

суспільства. Погоджуємося з твердженням дослідниці стосовно того, що критерієм керованості сучасного процесу соціалізації студентства є рівень соціальності, котру вона визначає як «сукупність особистісних якостей, які характеризують розвиток людини як члена суспільства і є провідними в стосунках “студент – суспільство»» [430, с. 11].

Н. Максимовська, розглядаючи соціально-педагогічну діяльність зі студентською молоддю у сфері дозвілля, також приділила увагу процесові соціалізації, зокрема, наголошуючи на його специфіці в інформаційному суспільстві. Дослідниця стверджує: «Соціалізація студентської молоді в інформаційному суспільстві зумовлена активізацією інформаційного середовища і засобів, які дозволяють оперативно отримувати інформацію, вмінням швидкого використання нових засобів комунікації, легким сприйняттям нової інформації, формуванням нових соціальних норм у привабливому віртуальному просторі, постійним доступом до джерел інформації, можливістю збільшити кількість комунікацій, набути популярності завдяки медіазасобам, розбудовувати соціальну взаємодію в соціальному середовищі, що постійно поширюється» [473, с. 129]. Н. Максимовська вказує й на проблеми, які виникають у процесі соціалізації студентів в інформаційному суспільстві, зокрема йдеться про відставання ціннісного аспекту від технологічного у використанні засобів масової інформації, що зумовлює підміну цінностей, розрив міжпоколінних зв'язків, переважання опосередкованого спілкування, небезпеку маніпулювання свідомістю молоді, розвитку залежності від ЗМІ [473, с. 129]. Оскільки нині соціалізація студентів відбувається саме в соціокультурному просторі інформаційного суспільства, визначені проблеми соціалізації вкрай важливі, тому що визначають подальше вдосконалення соціалізаційних процесів студентської молоді.

Аналіз вітчизняних соціально-педагогічних досліджень останніх років, присвячених проблемі соціалізації студентської молоді, свідчить, що науковці, розглядаючи різні аспекти соціалізації студентів, визначають фактори, етапи, зміст, засоби, методи, форми та результат соціалізації студентської молоді в інформаційному суспільстві, оскільки йдеться про дослідження, які відбулися вже

у ХХІ ст., проте вивченню специфіки соціалізації студентської молоді у соціокультурному просторі саме інформаційного суспільства не приділено належної уваги.

Однак використання в освітньому процесі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, упровадження дистанційної форми навчання мають позитивний вплив на підвищення якості освіти, формування конкурентоспроможного фахівця на міжнародному ринку праці. Новітні технології надають нових можливостей для реалізації сучасних методів і оновлення змісту навчання, доступу для здобуття вищої освіти широким верствам населення, наприклад, молоді з особливими потребами. Інтернет посідає провідну позицію як джерело інформації для сучасних студентів, але дедалі більшого значення набуває як засіб установлення міжособистісних контактів, обміну інформацією та думками. Інформаційно-комунікаційні технології не лише суттєво змінюють освітній процес, але й значно впливають на формування особистості майбутнього фахівця, від якого потребують набуття вмінь використовувати ці технології в професійній діяльності, а також для забезпечення комфортного існування в соціокультурному просторі інформаційного суспільства. Важливо, щоб інформатизація освіти, її технократизація не призвели до втрати важливих людських якостей, таких як емпатія, толерантність, відповідальність, не перешкоджали творчому розвитку особистості.

Сучасні студенти як динамічна соціальна група виявляють значну активність щодо опанування нових форм проведення дозвілля: значно менше читають книжки, відвідують музеї, виставки, театри, натомість проводять вільний час за роботою в мережі Інтернет (працюють з науковою інформацією, читають новини). Слід погодитися з Н. Максимовською, що «дозвіллева діяльність студентів в умовах інформаційного суспільства висвітлює усвідомлення можливостей інформаційного простору для дозвіллевої діяльності, критичне осмислення дозвіллевих можливостей Інтернету, використання провідних інформаційних і медіатехнологій для досягнення соціально позитивної мети» [473, с. 137].

Для сучасних студентів як майбутніх фахівців важливо не лише навчитися працювати в соціокультурному просторі інформаційного суспільства, тобто набути необхідних для реалізації професійної діяльності компетентностей, але й бути готовими жити в ньому: в умовах інформаційно-комп'ютерних технологій, інформатизації всіх аспектів життя, перетворення інформації на стратегічний ресурс соціуму, навичок не лише ефективного пошуку інформації, але й умінь її опрацьовувати, трансформувати та транслювати. Важливо піклуватися про збереження тих особистісних якостей, які допоможуть студентам подолати негативні наслідки глобалізації та інформатизації суспільства.

Глобалізаційні процеси, характерні для соціокультурного простору інформаційного суспільства, суттєво змінюють систему вищої освіти, зумовлюють виникнення нових освітніх технологій. Освіта також набуває ознак глобалізації, зростає рівень доступності до освітніх можливостей різних країн, уряди яких розробляють загальнонаціональні програми, що сприяють залученню іноземних студентів та розвитку інтернаціоналізації вищої освіти, яка – одна із важливих характеристик ВНЗ у глобалізованому світі, є метою, функцією, методом роботи для сучасних вищих навчальних закладів. Хоча інтернаціоналізація не зводиться лише до залучення іноземних студентів, але саме навчання іноземців є однією з найважливіших проблем сучасної міжнародної освіти. Для соціокультурного простору інформаційного суспільства характерна жорстка конкуренція на ринку міжнародних освітніх послуг, оскільки відбулося усвідомлення освітніх та соціальних вигід цього процесу, зокрема здобуття нових знань і набуття навичок міжкультурної комунікації, встановлення та розвиток міжнародних особистісних і професійних контактів, оволодіння іноземною мовою з метою здобуття професійних знань та виконання в майбутньому професійних обов'язків, ознайомлення з традиціями й культурою країни навчання. Також навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах спонукає ці заклади до реформування освітнього процесу згідно з вимогами світового ринку праці, відбувається розробка нових освітніх програм, підвищення якості освіти відповідно до викликів глобалізаційного інформаційного суспільства.



Підсумовуючи, зауважимо, що специфіка соціалізації студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства полягає в такому:

По-перше, соціалізація студентів є важливою проблемою інформаційного суспільства, зважаючи на те, що студенти є найактуальнішою соціальною групою в ньому, це зумовлено, передусім, тими характеристиками, які вирізняють студентів серед молоді: мобільність; соціальна динамічність; тимчасовість статусу; інтенсивна діяльність з опанування нових цінностей, норм поведінки, професійних знань, формування професійних якостей та психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності; висока загальна інформаційно-технологічна підготовка і пізнавальна мотивація; широка наукова та загальнокультурна інформованість; прогресивність, самостійність, активний інтерес до всього нового; прагнення до самовизначення і самореалізації, творчого самовираження та самоствердження; підготовка до виконання професійних і соціальних ролей; резерв інтелігенції. Оскільки становлення студентів як фахівців та перспективних суб'єктів суспільної діяльності визначає перспективи розвитку сучасного соціуму, соціалізація саме цієї соціальної групи молоді набуває актуальності в соціокультурному просторі інформаційного суспільства.

По-друге, саме студентська молодь у соціокультурному просторі інформаційного суспільства стає провідним соціальним суб'єктом, оскільки її основна діяльність пов'язана із здобуттям знань, підготовкою до професійної діяльності в цьому просторі, маючи, як і інші соціальні групи в інформаційному суспільстві, необмежений доступ до інформаційних потоків, максимально його використовує, як і можливість трансформувати та транслювати отриману інформацію відповідно до засвоєних соціальних цінностей, сформованих соціальних якостей і соціальної поведінки. Віртуалізація соціокультурного простору надає студентам значних можливостей для самореалізації, водночас містить численні ризики, оскільки студенти зазнають у ньому різноманітних неконтрольованих впливів, можуть стати об'єктом різних маніпуляцій, жертвами пропаганди й інших негативних явищ, що потребує посилення уваги до організації

соціально контрольованої соціалізації у вищому навчальному закладі, яка покликана компенсувати негативні впливи стихійної соціалізації.

По-третє, у соціокультурному просторі інформаційного суспільства зростають вимоги соціуму до цієї соціальної групи молоді, особливо значущими стають саморозвиток, самовиховання студентів як потенціалу збереження та розвитку суспільства, отже, змінюються фактори соціалізації студентської молоді, її засоби, зміст, роль агентів, зокрема, зменшується значення сім'ї, культурних установ, вищих навчальних закладів, водночас посилюється роль сучасних засобів масової інформації, особливо Інтернету, відповідно виникає необхідність поступової трансформації форм і методів соціально-виховної діяльності, спрямованої на розвиток соціальності сучасних студентів як результату соціального виховання, що відбувається у ВНЗ, з обов'язковим урахуванням тих напрацювань, які має сучасна соціальна педагогіка в царині соціалізації студентської молоді. Актуалізуються медіасоціалізація, зокрема кіберсоціалізація, як складові соціалізації студентської молоді.

По-четверте, провідною ознакою сучасної вищої освіти в контексті глобалізаційних процесів стає її інтернаціоналізація, пов'язана, передусім, з розширенням контингенту іноземних студентів у вищих навчальних закладах та активізацією процесів академічної мобільності, що потребує переосмислення підходів до соціалізації студентської молоді в соціокультурному просторі інформаційного суспільства. Вітчизняні соціально-педагогічні дослідження соціалізації студентської молоді є багатоаспектними, ґрунтовними, відображають складну систему вивчення соціалізаційних процесів студентства, на жаль, у них не приділено належної уваги специфіці соціалізації такого контингенту молоді, як іноземні студенти, соціалізація котрих, з огляду на характеристики сучасного соціокультурного простору (глобалізація, інтернаціоналізація, інформатизація, міжкультурний діалог), набуває значної актуальності та потребує докладного вивчення.

Зазначені в проаналізованих дослідженнях напрацювання щодо процесу соціалізації студентської молоді є суттєвим підґрунтям для розробки теоретичних

та методичних засад соціалізації іноземних студентів у сучасному соціокультурному просторі України, зокрема, в освітньому середовищі ВНЗ. Це зумовлює необхідність вивчення іноземних студентів як об'єкта соціалізації в соціокультурному просторі сучасної України.

### **1.3. Іноземні студенти як об'єкт соціалізації в сучасному соціокультурному просторі України**

У соціокультурному просторі інформаційного суспільства надання освітніх послуг стає однією з важливих експортних галузей для країн – лідерів на міжнародному ринку освітніх послуг. За даними Інституту статистики ЮНЕСКО й Організації економічного співробітництва і розвитку, загальний обсяг міжнародного ринку освітніх послуг нині перевищує 4,5 мільйони іноземних студентів, спостерігається щорічне зростання цього ринку приблизно на 6,7%. Лідерами для навчання іноземних студентів є країни Євросоюзу (38% ринку) та країни Північної Америки (23% ринку). Головними регіонами – «донорами» студентських потоків – країни Азії (близько 52%), серед яких найвищий показник мають Китай (близько 20%) та Індія (близько 8%), помітні також такі країни: Малайзія, Марокко, В'єтнам, Росія, Індонезія, Іран, Непал, Пакистан. За даними цього Інституту, головними факторами, що впливають на вибір країни навчання, є: мова навчання, якість навчальних програм, вартість навчання і проживання, імміграційна політика країни навчання (можливість працевлаштування після здобуття освіти) [943].

Перш ніж схарактеризувати іноземних студентів як об'єкт соціалізації в соціокультурному просторі України, з'ясуємо поняття «іноземні студенти». Згідно з визначеннями ЮНЕСКО й Організації економічного співробітництва та розвитку, розрізняються поняття мобільні міжнародні студенти («mobile international students») та іноземні студенти («foreign students»). Так, мобільними міжнародними студентами є студенти, які перетнули національні чи територіальні кордони з метою навчання і на даний момент статистично рахуються поза країною

походження [943; 951]. Іноземні – це студенти, якщо вони не є громадянами країни, яка здійснює збір статистичних даних, тобто іноземні студенти визначаються за громадянством, а мобільні студенти – за попередньою країною проживання чи навчання [943; 951].

Л. Рибаченко конкретизує поняття «іноземні студенти», визначаючи їх як іноземців, «які знаходяться у країні навчання з метою одержання освіти, підвищення її рівня, або виконують дослідження при науково-дослідних установах чи в навчальних закладах» [658, с. 5]. На думку Л. Рибаченко, «... історія іноземних студентів свідчить, що вони не лише переносять із країни в країну передові технології і наукові знання, але й одночасно пропагують набуті за кордоном політичні, ідеологічні і культурні погляди» [658, с. 5].

В Україні історію навчання іноземних студентів досліджували В. Груцьк, В. Гуменюк, Л. Рибаченко, Ю. Федотова [246; 247; 249; 658; 811]. Як зазначає Л. Рибаченко, «... саме іноземні громадяни були основним контингентом студентів західноєвропейських університетів, які з'явилися у XII столітті» [658, с. 5]. Але на той час країни мали досить обмежене коло людей, які знали латину та мали гроші на навчання закордоном, крім того, національні країни були досить умовними, в Європі панувала релігійна імперія. Тому, на думку Л. Рибаченко, «... справжня історія іноземних студентів починається на початку XIX століття в країнах Середньої Європи. Багато американських учених, лікарів та інженерно-технічних робітників прагнули поповнити свої знання у Європі, тому що в Америці не було необхідних умов для дослідницької роботи, не видавалися спеціальні наукові журнали» [658, с. 5]. Наприкінці XIX ст. сформувалися два підходи щодо іноземних студентів: Англія і Франція майже не приймали на навчання студентів зі своїх колоній; у США, Німеччині та Японії намагалися залучити іноземних студентів з усіх країн світу [658, с. 5]. Як зазначає Ю. Федотова: «У Росії іноземні студенти з'явилися наприкінці XIX століття, після того, як 1865 року на засіданні Ради при міністрові народної освіти було визнано доцільним розпочати навчання іноземних громадян у навчальних закладах Росії» [811, с. 215]. Л. Рибаченко також зауважує, що «перші іноземні студенти на території сучасної України

навчалися в Новоросійському (м. Одеса) університеті у 1865 році. В основному це були болгари, албанці, серби, боснійці» [658, с. 6]. У Харкові навчання іноземних студентів розпочалося наприкінці XIX століття в Харківському університеті, де на той час поляки складали 4,8 %, німці – 2,3 %, греки – 2,3 % усього складу студентів [837, с. 148].

«У Радянській Росії ця історія починається з 1921 р. У другій половині 20-х років у Москві навчалися представники негритянського населення із Африки і США, араби, індуси, монголи, турки, перси, китайці, японці, малайці. З 1926 року монголи здобували освіту в навчальних закладах м. Іркутськ. У 1921 році були підготовлені перші спеціалісти для Афганістану в Ташкенті» [658, с. 6]. «Готували, перш за все, працівників державних органів, вчителів, лікарів, ветеринарів, агрономів, економістів» [811, с. 215]. Підготовка фахівців для зарубіжних країн за радянських часів розпочалася в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна у 1949 р., коли, за твердженням В. Груцяка, «на перший курс економічного факультету вступив громадянин Румунії Іон Ніколаєвич» [247, с. 7]. На думку Ю. Федотової, «...на території сучасної України система підготовки іноземних фахівців почала формуватися з 60-х років XX століття» [811, с. 216]. Як стверджує дослідниця, до Київського політехнічного інституту перші іноземці приїхали в 1952 році, до Київського національного університету імені Тараса Шевченка (КНУ) – 1959 року, до Львівського національного медичного університету ім. Д. Галицького – у 1961 році, до Харківського політехнічного інституту – у 1973 році [811, с. 216].

Досліджуючи систему довузівської підготовки іноземних громадян в Україні, В. Груцяк виокремлює сім етапів її розвитку: перший – зародження основ системи – від 20-х рр. XX ст. до початку Другої світової війни, пов'язаний із виникненням організаційних форм довузівської підготовки представників інших національностей; другий – пошук організаційних форм і методів навчання – кінець 40-х рр. і 50-ті рр. XX ст.; третій – становлення системи – 60-ті рр. XX ст., пов'язаний зі створенням мережі підготовчих факультетів; четвертий – розвиток системи – 70 – 80-ті рр. XX ст., характеризується стабільністю в розвитку системи

навчання іноземних громадян, удосконаленням системи підготовки іноземних громадян, створенням підготовчих факультетів у Київському інженерно-будівельному інституті (1967 р.), Донецькому політехнічному університеті (1970 р.), Донецькому державному університеті, Харківському політехнічному університеті, Запорізькому медичному університеті (1973 р.), Львівському державному університеті (1975 р.), Київському інституті цивільної авіації (1978 р.), Вінницькому медичному інституті (1979 р.), Київському інституті іноземних мов (1983 р.), Черкаському технічному інституті (1988 р.); п'ятий – перехідний – 1991–1997 роки – пов'язаний з переходом навчання іноземців на контрактну основу, введенням нової процедури організації структур, які здійснюють довузівську підготовку іноземців – ліцензування освітніх послуг ВНЗ, створення основ нормативно-правової бази навчання іноземних громадян; шостий – становлення самостійної системи – 1998–2004 роки, коли відбувається вдосконалення нормативно-правової бази вищої освіти України, визначається порядок прийняття іноземців до ВНЗ; сьомий – розвиток самостійної системи – від 2005 року, який триває нині і характеризується інтенсивним розвитком методики викладання української та російської мов як іноземних, упровадженням комп'ютерних технологій у навчальний процес, удосконаленням системи ліцензування освітніх послуг щодо підготовки іноземців [246, с. 4–5].

Як зазначає І. Шолохов [897, с. 10], література щодо вивчення труднощів іноземних студентів вийшла друком після Другої світової війни. Предметом розгляду науковців стали проблеми, пов'язані з іноземними студентами. Вивчалися різні аспекти адаптації, психологічні проблеми іноземних студентів (А. Керей [941], Дж. Хопкінс, Р. Раст [962] Л. Уард [971], Р. Стіл [965], О. Клінеберг [952]). Проблеми іноземних студентів – представників різних країн розглядали: А. Анумоньє, Т. Ламбо і А. Недеху [930; 953; 957], П. Боурн [940]; Дж. Верофф [970]. Дж. Елдрідж [944], І. Бабікер, А. Фернхем, С. Бочнер розробляли концепцію культурної дистанції [931; 945].

М. Сафонова [696], досліджуючи міжнародну студентську мобільність, зазначає, що це питання почали вивчати докладно з 1970-х років. Крім того вона

вказує, що проблеми іноземних студентів аналізував Ф. Альтбах, котрого називає одним із головних спеціалістів у дослідженні іноземних студентів. Дослідників [928; 929; 932; 955; 956; 960; 964; 966] передусім цікавили основні проблеми іноземних студентів, адаптація, специфіка навчання, мотиви обрання країни та навчального закладу, міграційна політика, адаптованість навчальних планів [696, с. 98].

Зростає також увага до узагальнення проблем підготовки іноземних студентів у науковому дискурсі. Ретельно сучасні дослідження проблем міжкультурної адаптації мігрантів в інокультурному середовищі в західній науковій думці проаналізував І. Шолохов [897]. М. Сафонова [696] дослідила систему міжнародної студентської мобільності і розглянула різні підходи до її вивчення у світі. О. Адаменко та М. Разорьонова здійснили аналітичний огляд сучасних дисертаційних педагогічних досліджень, присвячених проблемі підготовки іноземних студентів, за період з 1990 по 2011 роки [10]. Я. Гладир [229], Л. Кайдалова, Ж. Черкашина [349] ґрунтовно проаналізували стан вивчення в педагогічній науці проблем допрофесійної підготовки іноземних громадян. В. Гуменюк [249] розглянув становлення вищої медичної освіти для іноземців в Україні.

Інтеграція української вищої школи у світовий освітній простір зумовила ряд актуальних питань, пов'язаних з ефективністю професійної підготовки іноземних студентів. У сучасних умовах розвитку суспільного життя в Україні, коли заклади вищої освіти набули значної автономності, суттєво посилюються функції міжнародної діяльності, навчання іноземних громадян стає важливим чинником зміцнення авторитету та престижу ВНЗ, що зумовлює актуальність дослідження освітньої міграції в соціокультурному просторі України. Соціокультурний простір України розуміємо відповідно до визначення суті цього терміна в підрозділі 1.1 як смислово цілісність українського соціуму й української культури, яка забезпечує умови для самореалізації особистості. Для соціокультурного простору сучасної України характерні об'єктивні процеси, пов'язані з глобалізаційними трансформаціями інформаційного суспільства:

глобалізація культури, інформатизація всіх сфер життя, віртуалізація простору, інтеграція в Європейський та світовий соціокультурний простір.

Одна з провідних тенденцій формування сучасного соціокультурного простору України – інтернаціоналізація освіти як стратегія розвитку кожного українського навчального закладу. Саме про ці проблеми йшлося на Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Актуальні питання навчання іноземців в Україні у 2016/2017 навчальному році», який відбувся 27 квітня 2016 р. в Києві та був організований Міністерством освіти і науки України й Українським державним центром міжнародної освіти [13]. На цьому семінарі розглянуто проблеми, які виникають у процесі навчання іноземних студентів, а також загальні проблеми інтернаціоналізації української вищої освіти. Напрями діяльності щодо інтернаціоналізації вищої освіти, репрезентовані на семінарі, є визначальними для характеристики тих процесів, що відбуваються в сучасному соціокультурному просторі України і стосуються організації навчання іноземних студентів. Серед цих напрямів: фіксація норм про академічну мобільність, спрощення процедури визнання іноземних кваліфікацій, використання європейської кредитно-трансферної системи. Головною метою освітньої діяльності визначено забезпечення якості вищої освіти: саме якість освіти є важливим складником успішності інтернаціоналізації та має бути пріоритетом для вищих навчальних закладів, а стосовно іноземців – це конкурентна складова України на міжнародному ринку освітніх послуг [13]. Важливим аспектом, що впливає на якість підготовки іноземних студентів у соціокультурному просторі України, є налагодження системи якісного відбору іноземних абітурієнтів. Неконтрольований набір іноземних студентів тільки погіршує репутацію українських ВНЗ на міжнародному ринку освітніх послуг.

Не менш значущою складовою інтернаціоналізації вищої освіти в соціокультурному просторі України є студентська мобільність, що забезпечується присутністю в українському соціокультурному просторі іноземних студентів та викладачів, котрі приїждять не лише на повний цикл навчання, а й на короткотермінову кредитну мобільність або на ступеневу мобільність, переважно



на програми навчання в магістратурі. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 року за № 579 «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність» [638] покликана в нормувати участь студентів та викладачів у програмах академічної мобільності, як за кордоном, так і в межах України.

Президент Міжнародного фонду досліджень освітньої політики Т. Фініков наголосив на необхідності для кожного ВНЗ мати власну концепцію міжнародної діяльності, яка має бути складовою всієї стратегії розвитку ВНЗ, конкретно фіксувати потреби і можливості цього ВНЗ щодо підготовки іноземних студентів, стосуватися не лише наукової і освітньої діяльності, але й розглядати різні аспекти, пов'язані із забезпеченням побуту та соціокультурної діяльності іноземних студентів. На думку Т. Фінікова, цей документ має ввійти до міських, регіональних програм підтримки і залучення іноземних студентів, які слід запровадити в Україні. Тобто нині йдеться про необхідність посилення уваги до проблем підготовки цієї категорії студентської молоді, створення в соціокультурному просторі України сприятливих умов для залучення іноземних громадян в Україну на навчання, підвищення привабливості української вищої освіти. Оскільки інформаційно-комунікаційні технології нині є визначальними в житті людини в соціокультурному просторі, як світовому, так і українському, слушною є пропозиція Т. Фінікова створити різноманітні мобільні додатки кількома іноземними мовами, які покликані допомогти студентам-іноземцям у їхньому повсякденному житті у ВНЗ і бути продуктом реклами освітніх послуг українських ВНЗ за кордоном. Наголошувалося на необхідності активно використовувати різноманітні міжнародні мережі (мовні, професійні, випускників тощо), що також відповідає процесу долучення соціокультурного простору України до глобального простору інформаційного суспільства [13].

Необхідно зазначити: у соціокультурному просторі України не завжди сформоване толерантне ставлення українських громадян до іноземців, зокрема іноземних студентів. Засоби масової інформації часто повідомляють про негативні події, пов'язані з іноземними студентами: бійки, міжнаціональні конфлікти. А

зважаючи на глобалізаційні процеси та необхідність реалізації в сучасному соціокультурному просторі комунікації в контексті діалогу культур, необхідно приділяти значну увагу формуванню позитивного резонансу щодо іноземних студентів в Україні, долучати до цього сучасні засоби масової інформації (як усеукраїнські, так і регіональні).

Отже, соціокультурний простір сучасної України віддзеркалює всі ті процеси, які характерні для глобального простору інформаційного суспільства. Водночас для створення комфортних умов перебування іноземних студентів необхідні певні трансформації цього простору, що нині усвідомлюються і визнаються нагальними як для системи української вищої освіти загалом, так і для кожного вищого навчального закладу зокрема.

Аспекти освітньої міграції в контексті розвитку освітньої системи України вивчали: Т. Брагіна, О. Горчакова, А. Гриненко, В. Журавський, О. Ігнатюк, О. Нітенко, Я. Ромашова, О. Ястремська та ін. [101; 132; 239; 240; 243; 300; 342, 558; 927]. Концепції міжнародного співробітництва в галузі вищої освіти розробляли такі вітчизняні фахівці: В. Андрущенко, В. Груцьк, М. Згуровський, С. Ніколаєнко, В. Огнев'юк, М. Степко, Т. Фініков та ін. [27; 218; 246; 312; 556; 557; 565; 566; 567; 757; 815; 816].

За даними Українського державного центру міжнародної освіти Міністерства освіти і науки України [14], який координує питання міжнародної освіти, у 2015/2016 навчальному році підготовка іноземних студентів зі 148 країн світу здійснювалася в 185 навчальних закладах України. Станом на 1 січня 2016 року в українських ВНЗ навчалася 63 906 іноземців. Лідером за кількістю навчання іноземців є Харківська область, де навчаються 20 925 іноземних студентів, другу позицію посідає м. Київ – 12 950 студентів, третю – Одеська область – 6 972 студенти, наступним за кількістю іноземних студентів є: Дніпропетровська (3 046 студентів), Запорізька (2 325 студентів), Тернопільська (2 317 студентів), Вінницька (2 284 студенти), Івано-Франківська (2 282 студенти) та Львівська (1 783 студенти) області.

Найбільша кількість іноземних студентів у таких навчальних закладах: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (4 528 студентів), Харківський національний медичний університет (3 565 студентів), ПАТ «Вищий навчальний заклад «МАУП»» (3 349 студентів), Одеський національний медичний університет (2 652 студенти), Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (2 025 студентів), Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова (2 004 студенти), Запорізький державний медичний університет (1 977 студентів), ДВНЗ «Івано-Франківський національний медичний університет» (1 641 студент), Національний фармацевтичний університет (1 610 студентів), Національний медичний університет імені О. О. Богомольця (1 588 студентів) [14].

Найбільша кількість іноземних студентів здобувають освіту для отримання освітнього рівня «бакалавр» – 49%, для отримання освітнього рівня «спеціаліст» – 38%, для здобуття освітнього рівня «магістр» – 7%; мовну підготовку отримували у 2015/2016 навчальному році 2 444 студенти (4%) [14].

Наведені статистичні дані свідчать, що нині Україна, незважаючи на складну економічну та політичну ситуацію, ще зберегла привабливість для іноземних студентів. Нагальним є завдання – завдяки системі цільових заходів у сфері якості освіти і якості життя в Україні зберегти та поліпшити цю ситуацію, удосконалити управління процесом освітньої міграції, що зумовлює необхідність посилення уваги до соціалізації іноземних студентів, яка є важливим фактором ефективності навчального процесу і відбувається в новій для іноземного студента педагогічній системі. Нині важливо підготувати конкурентоспроможного фахівця, який зможе реалізувати себе на міжнародному ринку праці, отже, забезпечення якості вищої освіти є пріоритетним завданням як системи вищої освіти України загалом, так і кожного ВНЗ зокрема, оскільки саме це є важливою умовою розвитку мобільності, мотивації до навчання, довіри потенційних студентів та роботодавців до ВНЗ. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.), «якість вищої освіти – рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої

освіти» (стаття 1, п. 23); «якість освітньої діяльності – рівень організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань» (стаття 1, п. 24) [636].

Збільшення контингенту іноземних студентів і посилення вимог до якості їх фахової освіти стали передумовою пошуку нових педагогічних ресурсів у вітчизняній освітній системі, які дозволять підвищити якість професійної підготовки іноземних громадян [110]. Навчання іноземних студентів є нині одним із пріоритетних напрямів міжнародної освітньої діяльності, але водночас і суттєвою проблемою для навчальних закладів, складність якої зумовлена специфікою підготовки іноземців, необхідністю опанування ними нерідної мови та здійснення навчання посередництвом цієї мови. Здобуття професійної освіти в умовах нової культури передбачає активне опанування системи культурних цінностей, традицій, звичаїв, правил та норм поведінки, комунікативних настанов. У новому соціумі іноземні студенти мають ознайомитися з особливостями цього соціуму, прийняти його і навчитися не лише виживати, а й успішно вирішувати проблеми в різних сферах, розвинути як особистість та сформуватися як конкурентоспроможний фахівець. Удосконалення навчального процесу безпосередньо пов'язане із соціальним становленням особистості іноземних студентів, процесом їх соціалізації, що є чинником актуальності вивчення згаданої проблеми в контексті освітнього процесу в соціокультурному просторі інформаційного суспільства. У зв'язку з цим питання соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі України не втрачає своєї актуальності, адже цей процес супроводжується багатьма проблемами, пов'язаними з подоланням мовних бар'єрів, культурних і соціальних стереотипів, культурного шоку та складностей процесу акультурації, необхідністю встановлення контактів з представниками місцевого соціуму і самореалізації в новому соціумі [938].

Серед проблем, які постають перед іноземними студентами в новому освітньо-культурному середовищі, виокремлюються пов'язані з їхніми індивідуальними етнопсихологічними та національно-культурними

особливостями. Специфіка соціалізації іноземних студентів залежить саме від цих особливостей, без урахування яких неможливо побудувати ефективну педагогічну взаємодію в освітньому процесі. Як зазначає В. Шейко, «... діалог культур різних народів багато в чому залежить від емоційних потреб людей, особливостей їх психіки та рівня свідомості» [889, с. 279]. Отже, якість процесу соціалізації суттєво залежить від знання та розуміння етнопсихологічних і національно-культурних особливостей іноземних студентів, що навчаються в Україні.

Питання врахування національно-культурних особливостей іноземних учасників освітнього процесу порушувалися в дослідженнях М. Вятютнева [221], Н. Крилової [422], В. Крисько [424], Ю. Пасова [598; 599; 601], необхідність зважати на етнопсихологічні особливості іноземних студентів розглядалася в працях Д. Арсеньєва [33], Н. Божко [147; 148], Л. Васецької [173], К. Гейченко [227], А. Зінківського [33], М. Іванової [33], В. Логінової [457], Т. Рахімова [656], Сін Чжефу [715], Н. Філімонової [813; 814], В. Хейлик [227], Ху Жунсі [845] тощо.

Оскільки іноземні студенти – типові представники студентства, їм притаманні особливості студентського віку, який є важливим періодом соціалізації, засвоєння нових цінностей, правил поведінки, настанов, традицій. Специфіка студентів як соціальної групи розглядалася в підрозділі 1.2 цього дослідження. Але іноземні студенти, на відміну від вітчизняних, ще й представники свого етносу, носії його етнокультурних традицій, звичаїв, норм, правил поведінки. Як зазначають К. Гейченко, Л. Васецька, В. Хейлик, «урахування етнопедagogічних та етнопсихологічних аспектів навчання іноземців – це, перш за все, бережне ставлення до особистості іноземного студента, бажання викладача, незважаючи на всі складнощі, труднощі, не зруйнувати індивідуальність студента, а зберегти і скоригувати його культурно-ціннісну базу, емоційно-поведінкову діяльність, щоб у нього з'явилася можливість адекватної самооцінки і не виникла потреба в захисті своїх етнокультурних цінностей» [227, с. 80].

На думку сучасних дослідників [33; 99; 100; 656; 813; 845], індивідуальні етнопсихологічні та національно-культурні особливості іноземних студентів

багато в чому залежать від регіону, з якого прибув іноземець, його національної, етнічної та релігійної специфіки, мови країни походження. Так, Д. Арсен'єв, А. Зінківський, М. Іванова, Т. Рахімов, Ху Жунсі, Н. Філімонова [33; 656; 813; 845] пропонують поділити іноземних студентів за мовно-континентальними та індивідуально-психофізіологічними особливостями на такі групи: **англомовні африканські студенти** із Ботсвани, Гамбії, Гани, Замбії, Зімбабве, Кенії, Ліберії, Маврикії, Намібії, Нігерії, С'єра-Леоне, Танзанії, Уганди; **франкомовні африканські студенти** з Беніну, Буркіна-Фасо, Бурунді, Габону, Гвінеї, Заїру, Конго, Кот-д'Івуару, Мадагаскару, Малі, Нігеру, Руанди, Сенегалу, Того, ЦАР, Чаду; **студенти з країн Близького Сходу та Півночі Африки:** Алжиру, Бахрейну, Джибуті, Єгипту, Ізраїлю, Йорданії, Іраку, Ірану, Йемену, Кувейту, Лівану, Лівії, Мавританії, Марокко, Палестини, Сирії та Тунісу; **студенти з країн Азії:** Афганістану, Бангладеш, В'єтнаму, Індії, Індонезії, Камбоджі, Китаю, Кореї, Лаосу, Монголії, Непалу, Пакистану, Таїланду, Шрі-Ланки; **латиноамериканські студенти** з Аргентини, Болівії, Бразилії, Венесуели, Гаїті, Гайани, Гренади, Домініканської Республіки, Колумбії, Коста-Ріки, Куби, Мексики, Нікарагуа, Панами, Перу, Сальвадору, Сан Томе і Принсіпе, Сурінаму, Чилі, Еквадору та Ямайки [33; 656; 813; 845].

На основі аналізу наукових досліджень Д. Арсен'єв, А. Зінківський, М. Іванова, Т. Рахімов, Н. Філімонова, Ху Жунсі виокремлюють внутрішньогрупові особливості зазначених груп іноземних студентів, що впливають на процес їхньої соціалізації в соціокультурному просторі інформаційного суспільства. Так, для групи **англомовних африканських студентів** дослідники виділяють такі особистісні якості: незалежність, самовпевненість, завищена самооцінка, замкнутість, сором'язливість, мовчазність, скритність, заглибленість у себе. В емоційній сфері для них характерні: недостатній самоконтроль, легка та швидка збуджуваність, дратівливість, часта зміна настрою, емоційна нестійкість. У навчальній діяльності вони повільно засвоюють нові поняття, не можуть працювати у швидкому режимі, довго думають, повільно відповідають під час опитування, висувають значні вимоги до

навчального процесу. Їхня поведінка в групі відзначається значною самовпевненістю стосовно представників інших національностей, побоюванням своїх співвітчизників, вони – індивідуалісти, прагнуть виділитися, демонструють незалежність від групи, не мають почуття колективізму, приховують невдачі, значною мірою демонструють успіхи [33; 656; 813].

Для **франкомовних африканських студентів** характерні такі особистісні якості: відкритість, безпечність та легковажність, готовність до співробітництва, контактність, водночас замкнутість, недовірливість, підозрливість. В емоційній сфері вони відрізняються емоційною нестійкістю, жвавістю, безтурботністю, говірливістю, водночас вони нетерплячі, схильні до хвилювань, дратівливі. У навчальній діяльності виявляють високий інтелект, кмітливі, легко сприймають навчальну та мовну інформацію. У групі поводяться як: честолюбні, конкурентні, самовпевнені, неподатливі й агресивні, незалежні від навчальної групи [33; 656; 813].

Представники **країн Близького Сходу та Північної Африки** характеризуються як екстраверти, відкриті та легкі в спілкуванні, незалежні, честолюбні, із завищеною самооцінкою. В емоційній сфері недостатньо контролюють емоції, змінюють настрій, залежні від власних пристрастей, безтурботні, недисциplinовані, конфліктні. У навчальній діяльності їм притаманні: розвинуте абстрактне мислення, легке засвоєння нового матеріалу, швидка реакція на мовну та навчальну інформацію, їм не подобається систематична робота, непосидючі, ненадійні; мають завищену самооцінку, у них не сформовані навички самостійної роботи; щодо поведінки в групі – практичні, самостійні, самовпевнені, конкурентні, індивідуалісти, говірливі, активні [33; 656; 813].

Студенти з **країн Азії** сором'язливі, совісні, свідомі, честолюбні, вперті, неконтактні. В емоційній сфері контролюють свою поведінку й емоції, піклуються про свою репутацію. У навчальній діяльності: легко та швидко засвоюють нову інформацію, у них сильно розвинуте абстрактне мислення, сумлінні, працездатні, педантичні, впевнені в собі. Щодо поведінки в групі ці студенти: схильні до

індивідуальної роботи, зневажають єдність у колективі, не потребують схвалення та підтримки групи, неконфліктні, обережні у вчинках, постійно контролюють себе [33; 656; 813].

Студенти з **Латиноамериканських країн** легковажні, нестримані, нетерплячі. В емоційній сфері інтроверти, постійно змінюють настрій, схильні до хвилювань, сентиментальні, підпорядковані власним пристрастям, недостатньо контролюють себе, конфліктні. У навчальній діяльності ці студенти не відрізняються інтелектом, повільно навчаються та засвоюють нові знання, часто зволікають з вирішенням проблем. У групі поводяться як флегматичні, ледачі, не прагнуть до поліпшення результатів роботи, говірливі, комунікабельні, позитивно впливають на атмосферу в групі, недисципліновані [33; 656; 813].

Оскільки в українських ВНЗ, за даними Українського державного центру міжнародної освіти Міністерства освіти і науки України [14], який координує питання міжнародної освіти, навчається найбільша кількість студентів з: Азербайджану (10 313 студентів); Туркменистану (9 806 студентів); Індії (6 138); Нігерії (3 596 студентів); Марокко (3 427 студентів); Грузії (2 860 студентів); Йорданії (2 519 студентів); Іраку (2 458 студентів); з Китаю (2 084 студенти); Узбекистану (1 717 студентів), необхідно докладніше зупинитися на етнопсихологічних та національно-культурних особливостях іноземних студентів саме з цих країн.

Охарактеризував представників Азербайджану В. Крисько, який указав на такі їх якості: кмітливість, допитливість, хоробрість, свободолюбство, скромність, гідність, оперативність суджень та висновків, значна емоційність, нестриманість у конфліктних ситуаціях, прагматичний підхід до життя, честолюбство, прагнення до успіху, легко взаємодіють з представниками інших національностей. Дослідник указує на необхідність проявляти під час спілкування з азербайджанцями якомога більше такту, уваги, поваги, довіри, дружнього ставлення [424, с. 190–191]. Н. Божко також зупиняється на особливостях етнічної самосвідомості, психологічних та культурних характеристиках студентів з Азербайджану, зокрема таких: загострене почуття власної гідності, самолюбство і самоповага; значна



прихильність до національних традицій та звичок, родова згуртованість і відповідальність, повага до старших за віком та посадою, гарна фізична підготовка і прагнення до лідерства, організаторські здібності, самостійність, діловитість, практичність [147, с. 62].

Національно-культурну специфіку студентів з Туркменистану також розглядали Н. Божко, В. Крисько, виокремлюючи такі національно-культурні особливості туркменів: доброзичливість, повага до праці, невибагливість, скромність у побуті, сумлінне ставлення до професійних обов'язків, самолюбство, чуттєвість у спілкуванні, активна участь у громадському житті, старанність у виконанні доручень, гостинність, працьовитість, войовничість, свободолюбство, неприйняття над собою влади, вміння переносити біль і страждання, образливість, високий ступінь емоційності, чесність, дотримання свого слова стосовно земляків, але хитрість, підступність, обман допустимі в спілкуванні з чужими [424, с. 182–183]. При цьому Н. Божко підкреслює: «Носіям туркменської ментальності притаманна глибока повага до сімейних цінностей, шлюбних відносин, повага до старших, у присутності яких вони виявляють уважність та стриманість у розмові. Але вони дуже не люблять пускати у своє життя чужоземців, ставляться до них з певною недовірою. У навчальному процесі туркмени часто демонструють досить спокійне ставлення до незадовільних оцінок, не реагують на численні зауваження стосовно поганого відвідування занять або невиконання навчального плану» [148, с. 515].

В. Крисько визначає такі особливості студентів з Грузії: загострене почуття національної гордості та національної гідності, повага до людей, наділених знаннями, винахідливість, дотепність, терпимість, такт, прагнення до співробітництва в міжнаціональному спілкуванні, почуття гумору, нестримність, нетерпеливість, оптимізм, життєлюбство, ставлення з гумором до себе і своїх недоліків, гостинність [424, с. 188–189].

Зважаючи на значну кількість студентів з Китаю та студентів з арабських країн, цікавими є етнопсихологічні та національно-культурні характеристики представників цих етносів. З точки зору самих китайців, їм притаманні такі

етнопсихологічні й етнокультурні особливості, які мають вплив на процес їхньої адаптації: працьовитість, витривалість, наполегливість, витримка, зовнішній локус контролю, відсутність метушливості, здатність до самоорганізації, стійкість до негараздів, чесність, повага до знань та їх носіїв, готовність до пожертвувань в ім'я майбутнього благополуччя [715, с. 8]. На думку Сін Чжефу, «для студентів з Китаю характерне образне мислення; вони інтроверти, відрізняються некомунікабельністю, схильністю діяти за алгоритмами; не виокремлюють себе як особистість у групі; мають завищену самооцінку; низький рівень мотивації до пізнавальної діяльності та смисложиттєвих стратегій (психологічний аспект), їм складно опанувати фонетичну та граматичну будову слов'янських мов» [715, с. 8].

В. Логінова, досліджуючи професійно-особистісне становлення іноземних студентів, здійснила порівняльний аналіз етнопсихологічних особливостей китайських та арабських студентів. Вона з'ясувала, що китайські студенти мають ще й такі етнопсихологічні особливості: аскетизм, значна невибагливість, відповідальність за свої дії та вчинки; слабка експресивність, прагнення приховувати справжні почуття і настрої, спокій, витривалість, холоднокрівність, самовідданість у досягненні поставлених цілей, стриманість і терплячість у стосунках з представниками інших етнічних спільнот; підприємливість, уміння з усього отримати користь, схиляння перед авторитетами й силою, прагнення підтримувати тісні зв'язки з групою й заслужувати схвалення її членів, високий ступінь згуртованості всередині своєї спільноти, усвідомлення почуття відповідальності перед нею, прихильність до національних традицій, прив'язаність до минулого досвіду [457, с. 29]. Китайські студенти прагнуть набути самостійності та незалежності, удосконалювати себе і свої особистісні якості [457, с. 30].

Для арабських студентів, за результатами дослідження В. Логінової, характерні такі етнопсихологічні особливості: незвичайне життєлюбство й оптимістичний погляд на світ, працелюбність, педантизм та скрупульозність, недостатність ініціативності та підприємливості, слабкі помірність і невибагливість; безтурботність й безпечність до майбутнього, недалекоглядність,

схильність до перебільшення результатів сприйняття навколишньої дійсності і своєї діяльності, винахідливість в оцінці того, що відбувається, недостатнє логічне осмислення отриманої інформації, слабка спостережливність; підвищена імпульсивність, нестриманість у виявленні почуттів, крайній ступінь чуттєвості в стосунках між рівними, високий ступінь емоційної збуджуваності й експансивності під час вирішення питань власної гідності; поширеність марновірств та забобонів як наслідок релігійного виховання, зарозумілість, грубість, навіть рукоприкладство в стосунках вищого до нижчого, догідливість у мовленні та манерах поведінки, показова покірність у стосунках нижчого з вищим, прагнення сприяти розвиткові відносин з представниками тих етнічних спільнот, що їм імпонують [457, с. 29].

Щодо студентів з Узбекистану, В. Крисько вказує на такі риси: охайність, відповідальне ставлення до виконання професійних обов'язків, терпимість щодо життєвих негараздів, чутливість до оцінок оточення, висока повага до батьків та рідних; рішучість, поміркованість, довірливість, доброзичливість, чуйність, готовність прийти на допомогу, уміння опановувати себе, замкнутість, сором'язливість, некоммунікабельність, толерантне ставлення до представників інших регіонів. Узбеки з великою повагою ставляться до своєї культури, звичаїв, традицій, дуже складно переживають розлуку з рідними, складно адаптуються в нових умовах, установлюють тісні контакти із земляками, з якими прослуховують національну музику, пісні, залюбки беруть участь у концертах, де представляють свою культуру. За складних умов у колективі узбеки злопам'ятні, схильні до конфліктів, необдуманих вчинків [424, с. 181].

На думку К. Гейченко, Л. Васецької, В. Хейлика, на першому курсі для студентів з Марокко, Сирії, Лівану характерний низький тривожний стан, а студенти з Палестини, Йорданії зберігають стан занепокоєння, представники Єгипту, Нігерії, Гани – настороженості. Студенти з Еквадору перебувають у стані пригніченості, внутрішньої замкненості, пасивності, потребують постійного контролю зі сторони викладачів для завершення роботи й отримання адекватних для їх здібностей результатів. Студенти з Нігерії старанно зберігають

автономність, потрібно підтримувати їхню свідомість та старанність, вирішення проблемних ситуацій допомагає їм відчутти впевненість у своїх силах, сприяє самоактуалізації і набуттю психологічної свободи. Індійські студенти сприятливо сприймають допомогу, особливо, якщо допомога надається не окремому студентові, а цілій групі [227, с. 78, 80].

Отже, урахування визначених дослідниками етнопедagogіки й етнопсихології національно-культурних та етнопсихологічних особливостей іноземних студентів допомагає вибудовувати освітній процес таким чином, щоб активно задіяти сильні й нейтралізувати слабкі сторони тієї чи іншої етнічної групи. Викладачам, кураторам, працівникам відділів, що відповідають за навчання іноземних студентів, знання цих особливостей допоможе краще орієнтуватися, продуктивно взаємодіяти з іноземними студентами – представниками певного етносу. Від урахування цих особливостей значним чином залежить і ефективність соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі України.

Під час входження особистості в нову культуру виникають різні складності та проблеми, пов'язані з недостатньою обізнаністю про країну перебування, її традиції, звичаї, вимоги системи вищої освіти, зумовлені стереотипними уявленнями, комунікативними і культурними бар'єрами, що актуалізує проблему соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу. К. Хуанг відокремлює чотири області труднощів, характерних для всіх іноземних студентів, а саме: *комунікаційні бар'єри* (пов'язані з низьким рівнем знання мови або невідомих і складних лінгвістичних та паралінгвістичних особливостей); *культурні бар'єри* (необхідність переміщуватися між старими і новими культурними цінностями, ідентифікацією тощо); *соціальні бар'єри* (заміна соціального оточення – сім'ї, сусідів і друзів одночасно – на нове, де до студента ставляться як до чужака або навіть непроханого гостя); *багатозвітність* (перед родиною, урядом або спонсором, викладачами й імміграційними службами) [950, с. 217].

Л. Рибаченко вказує на існування певних бар'єрів, характерних для перебування іноземних студентів у країні навчання, крім виділених К. Хуангом.

Дослідниця ще називає «психологічний, релігійний, етнічний та ін., тобто об'єктивні і суб'єктивні відмінності в способі життя тих країн, які направляють і приймають громадян на навчання» [658, с. 8]. На її думку, «суттєвим «бар'єром» для іноземних студентів є розходження в системах освіти країни навчання і їх батьківщини. Для певних груп іноземних студентів у конкретних країнах цей академічний «бар'єр» означає необхідність майже повного переучування» [658, с. 9]. На нашу думку, важливим є визначення Л. Рибаченко щодо невідповідності якості освіти, яку здобуває іноземний студент, реальним потребам його країни: «... причина цього полягає в тому, що жодна із приймаючих країн не має спеціально створеної для іноземних студентів підсистеми у своїй національній системі освіти і включає їх безпосередньо в існуючу систему. У свою чергу, системи вищої освіти промислово розвинених країн зорієнтовані на власні вимоги до спеціалістів, які далеко не завжди співпадають навіть приблизно з вимогами до кадрів спеціалістів менш розвинених або слабко розвинених країн» [658, с. 8–9]. Практично такі ж проблеми іноземних студентів називають Л. Асейкіна, І. Кривцова, Н. Лебедева, А. Татарко [38; 39; 419; 783]. Цікавою є точка зору І. Позднякова, котрий серед уже визначених проблем виокремлює ті, що пов'язані з фінансовими питаннями та професійною самореалізацією іноземних студентів у майбутньому [624, с. 164–165]. Деякий інший підхід спостерігаємо в О. Ястремської і Я. Ромашової, котрі також визначають загальні проблеми, пов'язані з перебуванням іноземних студентів в Україні, але класифікують їх стосовно часу навчання: *до вступу у ВНЗ* (інформаційні, організаційні, мовні); *у процесі навчання* (матеріальні, інформаційні; навчальні; соціальні); *після отримання диплома* (пов'язані з працевлаштуванням) [927, с. 57].

На основі аналізу наукової літератури, урахування досвіду практичної діяльності щодо навчання іноземних студентів та власного багаторічного (19 років) практичного досвіду роботи на посаді викладача мовної підготовки іноземних студентів, декана факультету по роботі з іноземними студентами та завідувача центру міжнародної освіти і співробітництва пропонуємо таку класифікацію проблем іноземних студентів під час навчання та перебування в

соціокультурному просторі України: **лінгвістичні** (недостатній рівень володіння мовою навчання, двомовність українського соціуму, складність щодо розуміння мовлення викладачів, адміністрації, представників українського соціуму, необхідність подолання мовного бар'єру в комунікації); **академічні** (незнання особливостей системи вищої освіти України, вимог щодо академічних обов'язків та прав студентів в Україні, незвичність системи оцінювання знань, проблеми професійної самореалізації, розбіжності в освітніх системах, організації освітнього процесу, проблеми якості освіти); **інформаційні** (недостатність інформації щодо важливих аспектів перебування в Україні, недостатні вміння пошуку, отримання та опрацювання інформації в нових соціокультурних умовах, проблеми доступу до інформації рідною мовою, обмеженість доступу до отримання інформації); **організаційні** (необхідність адаптації в нових умовах навчання і проживання, незнання законодавства України щодо прав та обов'язків іноземних громадян, що перебувають на території України, особливостей організації банківської сфери, роботи транспорту, медичного обслуговування, проблем з міграційною службою й органами охорони правопорядку, організація харчування та вживання алкоголю, фінансові проблеми, проблеми безпеки і забезпечення життєдіяльності, необлаштованість житла та побуту); **особистісні** (пов'язані з індивідуальними особливостями іноземних студентів, «культурний шок», фрустрація, депресія, соціально-психологічні проблеми адаптації, реалізація особистісного потенціалу, недостатня вмотивованість щодо навчання та отримання професії, різний рівень підготовки, можливості сприйняття навчальної інформації нерідною мовою, протиріччя між рівнем готовності іноземних студентів до навчання і вимогами вищої школи); **соціокультурні** (проблеми міжкультурної комунікації, незнання традицій, звичаїв української культури, правил міжособистісного спілкування в українському соціумі, складності щодо засвоєння цінностей та стереотипів нового соціокультурного середовища, необхідність опанування нового соціального і культурного простору). Тобто для іноземних студентів, котрі навчаються у вищих навчальних закладах України, характерні проблеми, пов'язані з акультурацією особистості й особливостями перебігу «культурного шоку», а також усі ті

проблеми, що притаманні студентству взагалі як специфічній соціальній групі. Усе це потребує постійної уваги адміністрації і викладачів до іноземних студентів, створення оптимальних умов для ефективного формування соціальності іноземних студентів, соціально-психологічної та соціально-педагогічної служби у вищих навчальних закладах, які здійснюють підготовку іноземних студентів. Важливу допомогу в організації соціально-виховної роботи з іноземцями можуть надати українські студенти, активно залучаючи іноземних колег до участі в студентському самоврядуванні, реалізації різноманітних творчих і соціокультурних проектів [111].

Успішність соціалізації сприяє успішності навчальної діяльності, формуванню особистості фахівця, здатного до продуктивної професійної діяльності в умовах глобалізаційних викликів сьогодення. Як зазначає А. Рижанова, «... процес соціального розвитку студентства має бути організованим, цілеспрямованим через соціальне виховання, соціально-педагогічні програми якого необхідно створювати з урахуванням реалій формування глобальної культури людства з одночасним збереженням унікальності кожного етносу» [663, с. 209].

Іноземні студенти, прибуваючи на навчання в Україну, є об'єктами соціалізаційних впливів зі сторони різних агентів та інститутів соціалізації країни. Як зазначає А. Мудрик, «... оскільки суспільство є сукупністю різних соціальних, етнічних, конфесійних та інших верств і груп, остільки конкретна людина стає об'єктом соціалізації тих із них, до яких вона входить» [530, с. 10]. Отже, іноземні студенти, входячи до соціальної групи студентської молоді, можуть розглядатися як об'єкт соціалізації в соціокультурному просторі України. Оскільки на початку свого перебування в Україні іноземні студенти не мають можливості реалізувати свою соціальну суб'єктність у зв'язку із зазначеними вище проблемами, то, плануючи роботу щодо підвищення продуктивності їх соціалізації в соціокультурному просторі України, можна розглядати цих студентів як об'єкт соціалізаційних впливів, ставлячи за мету розвиток їхньої

соціальної суб'єктності як складової соціальності під час здобуття фахової освіти в соціокультурному просторі України [101].

Під час визначення особливостей соціалізаційного процесу іноземних студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства та з'ясування характеристик іноземних студентів як об'єктів соціалізаційного впливу необхідно зважати на теоретичні та практичні здобутки сучасної педагогіки і методики щодо організації навчання та перебування іноземних студентів у соціокультурному просторі України. Проблеми іноземних студентів вивчають українські вчені – педагоги, методисти, філологи, розглядаючи широкий спектр питань, пов'язаних із їх навчанням, професійним та особистісним становленням. Аналіз наукової літератури, присвяченої вивченню проблем іноземних студентів, уможливив виокремити дослідження таких питань: **різні аспекти мовної підготовки іноземних студентів** (І. Абдрахманова, А. Богомолів, Л. Валітова, Н. Василенко, Є. Верещагін, Т. Дементьєва, О. Євдокімова, Г. Іванишин, Є. Іонкіна, Т. Капітонова, Л. Карасу, В. Коломієць, В. Костомаров, І. Кушнір, О. Митрофанова, В. Ніколаєнко, О. Палка, О. Пальчикова, Ю. Пассов, О. Рощупкіна, Н. Ушакова, І. Шульга, О. Щукін та ін. [1; 73; 74; 75; 76; 77; 78; 79; 81; 82; 83; 84; 85; 86; 87; 88; 138; 142; 144; 171; 174; 178; 220; 264; 292; 333; 334; 341; 355; 356; 360; 395; 434; 503; 555; 585; 586; 600; 602; 678; 796; 905; 907; 908]); **особливості професійного становлення іноземних студентів** (І. Аль-Шабуль, Н. Булгакова, В. Головка, В. Гуменюк, О. Іванова, Є. Лінь, О. Коларькова, Е. Леонтєва, Лінь Хай, В. Логінова, Т. Меркулова, О. Резван, Л. Рибаченко, С. Рідкозубова, І. Семененко, І. Сладких, Н. Стеніна, О. Суригін, Цзан Юєці; Цзінь Нань, Чжоу Лі, О. Шарапова, Т. Шмоніна та ін. [21; 80; 100; 103; 133; 137; 141; 161; 237; 238; 249; 291; 326; 387; 443; 454; 457; 499; 657; 658; 702; 717; 718; 753; 765; 766; 859; 860; 869; 880; 896]), **проблеми формування толерантності, акультурації та інкультурації іноземних студентів** (Л. Асейкіна, О. Гуренко, Н. Маяцька, Є. Попкова, Є. Степанов, Н. Ткачова, І. Штейміллер, Ян Сьуйжун та ін. [38; 71; 74; 95; 109; 120; 128; 130; 250; 494; 629; 756; 782; 899; 924]), **різні аспекти соціальної, міжкультурної, соціально-психологічної, соціально-**



**педагогічної адаптації** (Л. Ан-Вілсон, А. Борисова, Л. Бутенко, Вей Сін, О. Вихрущ-Олексюк, І. Гребенникова, Дін Сінь, О. Доморовська, Ю. Дорожкін, І. Зозуля, М. Іванова, Т. Кіящук, А. Корміліцин, А. Косталес-Завгородня, Т. Лондаджим, Л. Мазітова, І. Мнацаканян, К. Набівачева, Д. Порох, А. Ромеро, Сін Чжефу, О. Степаненко, А.-К. Тамеєм, Ху Жунсі, І. Шолохов, Т. Язвінська та ін. [29; 69; 70; 125; 135; 136; 140; 152; 167; 181; 241; 271; 275; 277; 319; 370; 371; 405; 412; 458; 468; 518; 534; 632; 673; 674; 715; 754; 773; 845; 897; 919]).

Отже, розглянемо детальніше ті наукові публікації, що є важливими для розуміння специфіки іноземних студентів як складової студентської молоді України й об'єкта соціалізації в її соціокультурному просторі. Наукові праці, у яких ідеться про адаптацію та соціалізацію іноземних студентів, будуть проаналізовані в підрозділі 2.1. Оскільки мова йде про соціокультурний простір України, зупинимося на працях науковців, у яких відображена специфіка українського соціокультурного простору щодо професійної підготовки іноземних громадян.

Важливим для осмислення особливостей міжнародної освіти в Україні є дослідження Л. Рибаченко, у якому систематизовано досвід підготовки іноземних студентів у навчальних закладах України в другій половині ХХ століття. Автор визначила напрям реформування системи підготовки іноземних студентів в умовах сучасного соціокультурного простору, проаналізувала її сутність і суперечності, розробила рекомендації щодо встановлення психолого-педагогічних контактів з іноземними студентами, серед яких «пред'явлення іноземному студенту чітких вимог як до суб'єкта й об'єкта навчання і виховання в українському вузі, в основі яких знаходиться положення, що іноземець як особистість формувався в іншому культурному й освітньому середовищі» [658, с. 11]. Л. Рибаченко також визначає так звані «критичні точки», у яких іноземний студент переживає кризові стани, викликані зміною культурного і соціального середовища: приїзд студента в Україну, перехід із підготовчого факультету на перший курс навчання, реадаптація під час повернення на батьківщину після здобуття освіти. Як зазначає Л. Рибаченко, «...траєкторія руху іноземного

громадянина вимагає спеціального дослідження, особливо в період його перебування в «критичних точках», тому що саме в ці періоди відбувається щось подібне до амплітудного коливання в перетворенні особистості іноземного студента, має місце загострене сприйняття ним навколишнього середовища, формування стереотипів, навичок навчання тощо» [658, с. 10].

Історію здобуття іноземними студентами медичної освіти в Україні досліджує В. Гуменюк, який вивчає організаційно-педагогічні умови цього процесу. Дослідник з'ясував характерні особливості сучасної практики організації вищої освіти для іноземних студентів, узагальнив основні мотиви вибору студентом країни навчання, серед яких: «культурні і професійно-орієнтувальні, соціально-побутові, мова навчання, гнучкість і варіативність освітніх програм та форм навчання, вартість навчання та інших витрат» [249, с. 7]. Значущим для організації навчання іноземних студентів у соціокультурному просторі України є визначені В. Гуменюком напрями вдосконалення процесу здобуття іноземними студентами вищої медичної освіти в Україні: 1) удосконалення норм і умов перебування іноземних студентів у соціокультурному середовищі України; 2) розширення англійської освіти за умов збереження розвитку можливостей україно- та російськомовної; 3) підвищення якості освіти, удосконалення змістово-процесуальних аспектів здобуття освіти іноземними студентами; 4) забезпечення педагогічних умов для ефективної соціально-дидактичної адаптації іноземних студентів [249, с. 12]. На нашу думку, ці напрями стосуються не лише здобувачів вищої медичної освіти, а є актуальними для всіх іноземних студентів, котрі перебувають у соціокультурному просторі України.

Важливою умовою успішного навчання, якісної підготовки фахівців для іноземних держав є оволодіння іноземними студентами на належному рівні мовою навчання, тому саме лінгвістична підготовка іноземної студентської молоді заслуговує на особливу увагу сучасної наукової педагогічної спільноти. Зокрема, стосовно методики мовної підготовки іноземних студентів досліджувалися: особливості формування орфоепічних умінь з української мови в арабських студентів (Н. Василенко [174]), методика навчання іноземних студентів виду

дієслова (В. Ніколаєнко [555]), процес формування комунікативної компетенції іноземних студентів під час навчання на підготовчому факультеті (Т. Дементьєва [264]), використання комплексних дидактичних ігор для формування професійних мовленнєвих умінь іноземних студентів (В. Коломієць [395]), особливості вивчення професійної лексики іноземними студентами технічних навчальних закладів (О. Палка [585]), особливості створення підручника з мови навчання для іноземних студентів у контексті сучасної освітньої парадигми (Н. Ушакова [796]), методика адаптивно-коригувального тренінгу з російської мови для іноземних студентів (І. Шульга [905]), формування мовленнєвого етикету іноземних слухачів підготовчого відділення (Л. Карасу [360]), крос-культурний підхід до навчання іноземців української мови (О. Пальчикова [586]). У процесі соціалізації іноземців мова відіграє вирішальне значення, оскільки від рівня володіння мовою навчання залежить якість професійної підготовки, що впливає на професійну соціалізацію, а також із цим пов'язана комфортність перебування в новому соціокультурному просторі. Вивчення іноземними студентами української мови є не лише необхідною умовою набуття спеціальності та реалізації професійного спілкування, але й особистісною потребою, усвідомленням необхідності оволодіти мовою як інструментом соціальної взаємодії. У процесі навчання іноземних студентів української мови відбуваються не тільки формування та розвиток комунікативних здібностей студентів, але й здійснюється цілеспрямований процес соціального виховання та соціального розвитку особистості [114].

Успішність міжкультурної взаємодії залежить не лише від володіння мовою, вона зумовлена також розумінням етнічних стереотипів, подоланням «культурного шоку», прийняттям і розумінням іншої культури. Тобто важливим стає формування соціокультурної компетентності іноземних студентів у процесі навчання української мови як іноземної в соціокультурному просторі України. І. Кушнір визначає соціокультурну компетентність іноземних студентів як комплексну якісну характеристику «міжкультурної мовної особистості іноземних студентів, результативний змістовний блок, сформований знаннями не тільки

рідної, але й інших культур, уміннями застосовувати ці знання в процесі міжкультурної комунікації (у широкому значенні), поведінковими реакціями в умовах міжкультурного спілкування, досвідом міжкультурного спілкування, толерантним ставленням до іншомовної культури та її представників» [434, с. 7]. Вона вважає, що соціокультурна компетентність є результатом ознайомлення з культурою країни, мова якої вивчається, та опанування способів міжкультурного спілкування [434]. На нашу думку, соціокультурна компетентність є важливим чинником формування вторинної мовної особистості, здатної до ефективної взаємодії як у навчально-професійній, так і соціокультурній сферах спілкування, відповідно, і важливим чинником соціалізації іноземних студентів у процесі мовної підготовки в соціокультурному просторі України.

Соціалізація іноземних студентів відбувається, передусім, у процесі навчально-професійної діяльності, оскільки основною метою їхнього перебування в соціокультурному просторі України є здобуття якісної вищої освіти, професійне становлення молодшої людини. Отже, під час визначення особливостей соціалізації іноземних студентів, зокрема професійної, слід зважати на методичні напрацювання щодо їхньої професійної підготовки. Професійна складова навчання іноземних студентів стала предметом вивчення Н. Булгакової, котра визначила загальні вимоги до пропедевтичної підготовки іноземних громадян з природничих дисциплін у технічному університеті. Важливо, що автор розглядає пропедевтичну підготовку іноземців у системі освітнього процесу української вищої школи та підкреслює необхідність в освітній системі таких якостей як динамічність, адаптивність, упорядкованість, відкритість, гармонійність, варіативність, а також виокремлює специфічні особливості підготовки іноземних громадян, серед яких: акумуляція, розвиток, систематизація, розширення знань з предмета мовою-посередником; культурно-просвітня та виховна робота з урахуванням адаптації особистості в нових умовах; підготовка до професійної діяльності [161].

Цзінь Нань, розглядаючи методичні засади вокальної підготовки студентів КНР у системі музично-педагогічної освіти України, актуалізує в співацькій

діяльності проблему взаємозбагачення культурних зв'язків різних народів світу, а також важливість звернення до внутрішнього світу студента в процесі вокального навчання майбутнього вчителя. Серед провідних принципів вокальної підготовки Цзінь Нань називає орієнтацію на національне спрямування вокального навчання китайських студентів, що сприятиме становленню їх духовності, ціннісних орієнтацій, етнопедагогічних пріоритетів, музично-естетичних ідеалів та означає формування в майбутніх учителів особливої професійної відповідальності за поширення кращих зразків національного мистецтва в суспільстві. Виокремлюючи принцип забезпечення культуровідповідності вокального навчання китайських студентів, автор звертає увагу на змістове наповнення навчального процесу, у результаті якого майбутні вчителі сприймають мистецтво як культурну цінність та надбання розвитку світової культури [860]. Отже, Цзінь Нань, хоча й не наголошує на соціалізаційних аспектах вокальної підготовки китайських студентів, але визначені ним принципи цієї підготовки важливі для усвідомлення специфіки соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі України.

Лінь Хай, досліджуючи диригентсько-хорову підготовку іноземних студентів до педагогічної діяльності в контексті діалогу між Західною і Східною культурами, серед фахових компетенцій студентів музично-педагогічного факультету виокремлює соціально-полікультурні компетенції, які передбачають здобуття студентами загального обсягу культурологічних знань та формування соціальної активності фахівця – майбутнього керівника дитячого хорового колективу [454].

Важливою для визначення особливостей соціалізації іноземних студентів у процесі професійної підготовки є праця Є Лінь, у якій порушуються проблеми формування творчої особистості китайських студентів мистецьких напрямів в умовах української музичної освіти. На думку автора, навчання в мистецькому ВНЗ потребує від іноземного студента активної інтеграції в інонаціональну культуру, що є вагомим чинником формування та розвитку творчої особистості. Процеси професійного становлення китайської студентської молоді в Україні

автор, на нашу думку, цілком слушно пов'язує з її соціальною й культурною адаптацією, зазначаючи, що для студентів-музикантів інтеграція в чужу культуру – необхідність професійного розвитку [291].

Розглядаючи мистецьку підготовку китайських студентів в Україні, Чжоу Лі визначає педагогічні умови формування їхньої інтерпретаційної компетенції, а саме: актуалізація мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх співаків із КНР до набуття інтерпретаційної компетенції; використання стратегій інтерпретації під час роботи з вокальними творами; стимулювання професійної самостійності майбутніх співаків з КНР у навчальному середовищі вищого педагогічного навчального закладу. На нашу думку, дослідження Чжоу Лі важливе для усвідомлення специфіки професійної підготовки студентів із КНР в Україні, допоможе викладачам українських ВНЗ підготувати фахівців, затребуваних на ринку праці в КНР, оскільки «усвідомлення китайських національних культуроосвітніх домінант дає можливість викладачам фахових дисциплін скоординувати комплекс ефективних педагогічних методів та прийомів, спрямованих на розвиток художньо-образного мислення, формування інтерпретаторської компетентності в майбутніх співаків з КНР в умовах вищих педагогічних навчальних закладів України» [869, с. 7].

Змістовним для розгляду іноземних студентів як об'єктів соціалізації в соціокультурному просторі України є дослідження О. Резван, у якому проаналізовано педагогічні умови розвитку пізнавальних потреб іноземних студентів. Автор вважає, що «пізнавальні потреби є регулятором ставлення іноземця до нового суспільства, нового оточення і бажанням зрозуміти все нове, знайти своє місце в суспільстві, в якому йому належить виявити свою особистість» [657, с. 8]. Погоджуємося з автором стосовно того, що «створення ситуації успіху в навчанні для кожного студента є запорукою його швидкої соціалізації у країні навчання» [657, с. 8], а також, що «мова є найістотнішим чинником соціалізації, тому саме інтенсивний курс навчання мови є обов'язковим чинником успіху в процесі пристосування іноземних студентів до культурного середовища країни отримання освіти» [657, с. 8].

На думку автора, «...забезпечення комфортності навчання іноземців сприяло швидкій адаптації студентів у культурному середовищі країни навчання, формуванню толерантності стосовно інших іноземних студентів, корекції самооцінки, зростанню інтересу до культури України; створення ситуацій успіху підвищувало рівень активності студентів у процесі аудиторних занять і в позааудиторній роботі, надавало можливості студентам за порівняно короткий строк (8–9 місяців) досягти рівня комунікативної достатності, що забезпечувало їхню соціалізацію в нерідному суспільстві» [657, с. 13]. Отже, О. Резван визначає шляхи вдосконалення організації освітнього процесу для іноземних студентів та забезпечення їхнього професійного становлення.

Процес організації навчальної діяльності іноземних студентів у вищому навчальному закладі вивчає також І. Аль-Шабуль, зокрема особливості формування їхніх комунікативних якостей завдяки взаємодії викладачів спецдисциплін та викладачів мовної підготовки. Комунікативні якості іноземних студентів й педагогічні особливості їх формування автор розглядає в контексті взаємодії елементів різних культур та загальнолюдської культури спілкування [21].

На формуванні професійних комунікативних умінь іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів акцентує увагу також С. Рідкозубова, яка визначає такі особистісно-професійні якості іноземних студентів: адекватну самооцінку, комунікативну толерантність, відповідальність, дисциплінованість, емоційну стійкість, працьовитість, товарицькість [665]. Дослідження С. Рідкозубової містить важливий матеріал для з'ясування особливостей професійного становлення іноземних студентів та пошуку шляхів підвищення якості їхньої освіти.

Значущим щодо вдосконалення професійної підготовки іноземних студентів є дисертаційне дослідження О. Шарапової, у якому розглядається проблема формування вмінь самостійної навчальної діяльності іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів [880]. Оскільки більшість іноземних студентів, на жаль, на початковому етапі навчання не мають необхідних навичок самостійної

організації навчальної діяльності, а також з огляду на зростання ролі самостійної роботи в освітньому процесі, напрацювання О. Шарапової є важливими для з'ясування особистісних характеристик іноземних студентів та визначення шляхів удосконалення їхньої професійної підготовки.

Зважаючи на етнологічний чинник соціалізації іноземних студентів, котрі є представниками різних національностей, носіями різних культурних норм і традицій, необхідно розглянути педагогічні дослідження, у яких ідеться про особливості міжетнічних відносин у полікультурному середовищі: вони зумовлюють міжкультурну соціалізацію іноземних студентів у соціокультурному просторі України.

Саме специфіку міжетнічних відносин студентської молоді з урахуванням «особливостей соціокультурних умов сьогодення України» розглядає Є. Степанов, котрий зауважує, що в процесі формування культури міжетнічних відносин необхідно зважати на психічний склад представників певного етносу, який виражається в «стійких поведінкових стереотипах у відносинах етносуб'єктів різного типу та рівня, що безпосередньо переживаються й усвідомлюються самими суб'єктами («індивід – індивід», «індивід – група», «група – група» тощо)» [756, с. 10]. Звертає увагу Є. Степанов на роль ціннісних орієнтацій студентської молоді у формуванні культури міжетнічних відносин: «Сприймаючи досягнення світової культури – цінності, знання, досвід – студенти в реаліях власного життя використовують їх як засоби самоствердження, як способи реалізації своєї потреби в самовираженні» [756, с. 14].

Цікавим щодо усвідомлення специфіки іноземних студентів як об'єктів соціалізації в соціокультурному просторі України є дослідження І. Штеймільер, присвячене розробці й упровадженню науково-методичного забезпечення акультурації іноземних студентів на підготовчому факультеті вітчизняного класичного університету [899].

У соціокультурному просторі сучасної України інформаційні технології – один із найактуальніших факторів соціалізації особистості. Важливими складовими привабливості української вищої школи на міжнародному рівні є її



якість та доступність, чому сприяє впровадження в освітню діяльність сучасних інформаційних технологій, розширення інформаційних зв'язків між учасниками освітнього процесу, де бібліотека вищого навчального закладу відіграє суттєву роль. Саме тому Н. Терещенко у своєму дослідженні [778] розглядає таке важливе для освітнього процесу іноземних студентів питання, як інформаційне обслуговування зазначеного контингенту в університетській бібліотеці. Освітні системи різних країн мають певні розбіжності, що ускладнює процес соціалізації іноземних студентів і є проблемою, яку слід вирішувати в процесі надання їм інформаційно-освітніх послуг. У роботі бібліотеки щодо задоволення інформаційних потреб іноземних студентів виокремлюється соціальний аспект – налагодження контактів між студентами і працівниками бібліотеки, організація їхнього спілкування [778].

Перебуваючи в українському соціокультурному просторі, іноземні студенти повинні дотримувати чинного законодавства, бути обізнаними з тими нормативними документами, що регулюють їх навчання та перебування в українському соціокультурному просторі. На сайті Українського державного центру міжнародної освіти опубліковано перелік нормативно-правових актів (Додаток А), які стосуються навчання іноземних громадян в Україні [14]. У нормативно-правовій базі, що регулює навчання іноземців в Україні, виокремлюються три блоки: академічні, візові та міграційні питання.

Передусім, порядок навчання іноземних студентів регламентується Законом України «Про вищу освіту» (2014 р.), у розділі 13 якого визначається сутність міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти. Так, п. 2 статті 74 Закону передбачає, що «з метою розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та інтеграції системи вищої освіти до світового освітнього простору держава сприяє: 1) впровадженню механізму гарантії якості вищої освіти для створення необхідної взаємодовіри, гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти України та Європейського простору вищої освіти». Згідно з п. 2 статті 75, одним із основних напрямів міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів є «б) надання послуг, пов'язаних зі здобуттям вищої та післядипломної

освіти, іноземним громадянам в Україні». Відповідно до статті 76 визначається зовнішньоекономічна діяльність у сфері вищої освіти, відповідно до п. 2 напрямками такої діяльності є: «1) організація підготовки осіб з числа іноземних громадян до вступу у вищі навчальні заклади України та осіб з числа громадян України до навчання за кордоном; 2) упровадження освітньої діяльності, пов'язаної з навчанням іноземних студентів, а також підготовка наукових кадрів для іноземних держав; 3) організація навчання за кордоном» [636]. Крім того, навчання іноземних громадян в Україні регулюється Наказом Міністерства освіти і науки України № 1541 від 01.11.2013 року «Деякі питання організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства» [269] та Наказом Міністерства освіти і науки України № 1272 від 11.12.2015 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 01 листопада 2013 року № 1541» [637]. Цими наказами затверджено «Порядок видачі іноземцям та особам без громадянства запрошень на навчання (стажування) в Україні та їх реєстрації», а також «Порядок організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства». Цей Порядок визначає особливості організації набору й навчання іноземців у вищих навчальних закладах, які надають освітні послуги іноземцям. Для організації діяльності щодо надання іноземним громадянам освітніх послуг та реалізації нової управлінської культури стосовно роботи з іноземними студентами необхідно спиратися на нормативно-правову базу, яка врегульовує питання навчання іноземців та перебування їх на території України.

Отже, за результатами аналізу стану іноземних студентів як об'єкта соціалізації в соціокультурному просторі України (зокрема, статистичних даних), вивчення наукових праць та узагальнення практичного досвіду роботи стосовно здобуття іноземними громадянами вищої освіти в Україні зробимо такі висновки:

1) іноземні студенти в Україні – особи, котрі не є громадянами України та здобувають вищу освіту в українських вищих навчальних закладах; дослідження історії навчання іноземних студентів свідчить, що в українському соціокультурному просторі цей процес розпочався в другій половині XIX ст. та набув нових характеристик й актуалізувався з 90-х років XX ст.; іноземні

студенти, які здобувають якісну вищу освіту в українських ВНЗ, формують міжнародний імідж України, зміцнюють її соціокультурні зв'язки і сприяють розвитку міжкультурної толерантності та полікультурності українських громадян;

2) для сучасного соціокультурного простору України характерні трансформаційні процеси інформаційного суспільства: глобалізація культури, зростання ролі знань й інформації, віртуалізація, інтернаціоналізація вищої освіти, пов'язана з розвитком студентської мобільності та збільшенням кількості іноземних студентів; суттєво посилюються функції міжнародної діяльності ВНЗ, навчання іноземних громадян стає важливим чинником зміцнення міжнародного авторитету і престижу вищого навчального закладу. Привабливість здобуття вищої освіти в Україні для іноземців ускладнюється негативними явищами, які спостерігаються в соціокультурному просторі нашої країни стосовно іноземних студентів: неконтрольований набір іноземних громадян на навчання, низький рівень їх базової підготовки; недостатньо сформоване толерантне ставлення українських громадян до іноземців, переважання негативної інформації в ЗМІ щодо іноземних студентів. Це зумовлює необхідність посилення уваги до проблем підготовки іноземних студентів, створення в соціокультурному просторі сучасної України сприятливих для цього умов, актуалізує проблему їх соціалізації;

3) іноземні студенти, які перебувають у соціокультурному просторі України, мають такі самі ж психовікові та соціальні характеристики, що і вітчизняні студенти, але відрізняються національно-культурними та етнопсихологічними особливостями. Оскільки іноземні студенти здобувають вищу освіту в нетрадиційному для них освітньому середовищі в умовах соціокультурного простору чужої країни, культура якої суттєво відрізняється від традиційної культури їхньої батьківщини, вони мають вирішувати комплекс проблем, пов'язаних не лише з навчанням, але й необхідністю організації життєдіяльності, що потребує створення комфортних соціокультурних умов їх соціалізації з урахуванням проблем, які пропонуємо класифікувати як: лінгвістичні, академічні, інформаційні, організаційні, особистісні, соціокультурні;

вирішення цих проблем відбувається, зважаючи на етнопсихологічні та національно-культурні особливості цих студентів;

4) на початку свого перебування в соціокультурному просторі України іноземні студенти не можуть реалізувати свою соціальну суб'єктність у зв'язку із тими проблемами, які постають перед ними, тому є сенс розглядати їх як об'єкт соціалізації. Оскільки українське суспільство зацікавлене в тому, щоб вони успішно оволоділи соціальною роллю студента, мали спроможність та бажання брати участь у соціокультурному житті українського соціуму, дотримувалися вимог українського законодавства, засвоювали цінності української культури для успішної життєдіяльності в країні, для реалізації мети свого перебування – здобуття якісної професійної освіти, тобто перетворювалися на суб'єктів соціалізації, для них особливої ваги набуває соціально контрольована соціалізація, яка відбувається у вищому навчальному закладі та допомагає їм набутти соціальної суб'єктності;

5) аналіз наукових праць, пов'язаних із вивченням проблем іноземних студентів у соціокультурному просторі України, дозволив виокремити дослідження в них таких аспектів: питання мовної підготовки; особливості професійного становлення; формування толерантності, акультурація та інкультурація; питання соціальної, міжкультурної, соціально-психологічної, соціально-педагогічної адаптації. Теоретичні напрацювання щодо цих аспектів підготовки іноземних студентів, а також нормативно-правова база забезпечення перебування та навчання іноземних громадян у соціокультурному просторі України є важливим методологічним підґрунтям дослідження проблеми соціалізації іноземних студентів;

Інтернаціоналізація вищої освіти України, зокрема аспект, пов'язаний із професійною підготовкою іноземних громадян, потребує переосмислення соціально-педагогічних підходів до організації їх навчання і перебування в Україні і позначається на процесові соціалізації цієї групи студентів, зумовлюючи необхідність удосконалення його організації, актуалізацію вивчення специфіки їх соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу.

## Висновки до розділу 1

Проведене в першому розділі дисертації вивчення особливостей процесу соціалізації в соціокультурному просторі інформаційного суспільства, розгляд специфіки соціалізації студентів у цьому просторі, аналіз іноземних студентів як об'єкта соціалізаційних впливів у соціокультурному просторі сучасної України, дозволили дійти висновку, що змістовними методологічними засадами дослідження проблеми соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства є:

1. Усвідомлення впливу трансформаційних процесів інформаційного суспільства на соціалізацію особистості, провідна роль якої в умовах соціокультурного простору такого суспільства значно зростає, акцентування на розвитку та реалізації творчого потенціалу в контексті глобалізації культури, формування світової «інформаційної економіки», єдиної світової спільноти з притаманними їй соціальними нормами, соціальними інститутами та культурними цінностями; значне розширення комунікаційних зв'язків, зняття просторових, часових та мовних бар'єрів у комунікації посилюють значення діалогу культур в усвідомленні механізмів взаємопорозуміння людей в інформаційному суспільстві, де важливою характеристикою соціального становлення сучасної людини стає розвиток глобального мислення, формування поваги до різних культур, зростає увага до необхідності засвоєння, відтворення і розвитку соціального досвіду, соціальна взаємодія та соціальне буття набувають нових ознак і якостей, що потребує адекватного регулювання й гармонізації в усіх сферах життя людини. У соціокультурному просторі інформаційного суспільства актуалізується значення особистості в процесі соціалізації, зростає її відповідальність за свою поведінку, самовдосконалення, самовиховання, самоактуалізацію та самореалізацію, що потребує належного рівня сформованості соціальності як результату соціально контрольованої соціалізації, яка відбувається в освітньому середовищі ВНЗ. Оскільки практично неможливо проконтролювати перебування молоді у віртуальному соціокультурному просторі, зростає роль ВНЗ у розвитку соціальності молоді людини.

2. Віртуалізація соціокультурного простору інформаційного суспільства впливає на зміни в соціальній адаптації, соціальній інтеграції та соціальній індивідуалізації як етапах процесу соціалізації особистості. Соціальна адаптація як засвоєння соціальних цінностей, якостей і норм соціальної поведінки відбувається в контексті стихійних впливів віртуального соціокультурного простору, до якого особистість має адаптуватися і який містить численні ризики, оскільки відбувається неконтрольована міжособистісної взаємодія, людина стає об'єктом інформаційної агресії та різних маніпуляцій, що потребує посилення її соціального захисту. Соціальна інтеграція як етап соціалізації в контексті трансформаційних змін соціокультурного простору передбачає відтворення засвоєних соціальних цінностей, реалізацію соціальних якостей і репрезентацію соціальної поведінки з урахуванням тих вимог та ризиків, які містять віртуальні спільноти, отже особистість потребує соціальної допомоги в контексті соціальних впливів віртуального соціокультурного простору. Неконтрольованість соціального життя в такому просторі потребує від особистості підвищення соціальної відповідальності за свої вчинки, поведінку, отже зростає роль соціальної індивідуалізації, оскільки акцент в інформаційному суспільстві робиться на саморозвиткові, самовихованні, самоконтролі, самозбереженні та самовираженні особистості, зростає значення особистості в процесі соціального виховання, у цій ситуації актуалізується її соціальна підтримка. Підвищується значення медіасоціалізації, особливо кіберсоціалізації, як складової процесу соціалізації, зокрема соціалізації студентської молоді, яка є найактивнішим учасником віртуальної реальності соціокультурного простору інформаційного суспільства та перебуває на стадії особистісного й професійного становлення, що зумовлює актуалізацію ролі вищої освіти як провідного агента соціально контрольованої соціалізації.

3. Специфіка соціалізації студентів як найактуальнішої соціальної групи молоді в соціокультурному просторі інформаційного суспільства, яка зумовлена тим, що, маючи вікові та психологічні характеристики, котрі збігаються з характеристиками молоді як соціальної групи взагалі, студенти вирізняються

новим соціальним статусом, різноманітністю соціальних ролей, відповідних прав та обов'язків, прагматичністю, орієнтованістю на професійні й особистісні успіхи. Соціалізація студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства є гіпердинамічною, вона зумовлена активізацією пізнавальних процесів у цьому просторі, необхідністю швидко використовувати нові засоби комунікації, легко сприймати нову інформацію, мати постійний доступ до джерел інформації. У соціокультурному просторі інформаційного суспільства частина виховної роботи виходить за межі ВНЗ та відбувається у віртуальному середовищі, розширюються можливості комунікації, спостерігається відставання ціннісного аспекту від технологічного, має місце опосередкованість спілкування і маніпулювання свідомістю молодої людини, збільшуються соціалізаційні впливи ЗМК, спостерігається дисбаланс соціально контрольованих та стихійних процесів соціалізації на користь стихійних. Студенти набувають можливості виходити за межі національного соціокультурного простору і вибудовувати комунікацію з представниками різних культур, носіями різних цінностей, зростає роль діалогу культур у процесі соціалізації, формуються нові соціальні норми, які відповідають віртуальному міжкультурному соціальному простору, спостерігається розширення міжнародних зв'язків, відбувається інтернаціоналізація вищої освіти.

4. Усвідомлення іноземних студентів, котрими в Україні є особи, що не є громадянами України та здобувають вищу освіту в українських вищих навчальних закладах, як об'єкта соціалізаційних впливів, що пов'язано з тими проблемами (лінгвістичними, академічними, інформаційними, організаційними, особистісними, соціокультурними), які їм трапляються та які ці студенти мають вирішувати в соціокультурному просторі України та в освітньому середовищі ВНЗ; під час вирішення цих проблем необхідно враховувати етнопсихологічні та національно-культурні особливості іноземних студентів, якими вони відрізняються від вітчизняних. Необхідність посилення уваги до проблем підготовки іноземних студентів, створення в соціокультурному просторі України сприятливих умов для їх навчання, підвищення привабливості української вищої освіти, у контексті якої іноземні студенти мають навчитися не лише виживати, а й

розвиватися як особистість, формуватися як конкурентоспроможні фахівці вимагають удосконалення управління процесами освітньої міграції та передбачають перетворення іноземних студентів з об'єкта соціалізаційних впливів на суб'єктів, що актуалізує їх соціалізацію, зумовлює в новому для них освітньому середовищі ВНЗ розвиток їх соціальності як результату соціального виховання в контексті іншої культури.

5. Методологічним інструментальним підґрунтям дослідження соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства виступають загальнонаукові підходи (*системний, культурологічний, особистісно-діяльнісний, аксіологічний, акмеологічний, середовищний, компетентнісний*) та принципи: *загально соціально-педагогічні* (гуманістичної спрямованості, інтеграції, гармонізації соціального й індивідуального); *спеціальні*, спричинені особливостями соціалізації в інформаційному суспільстві (інформативності, культуровідповідності, соціальної активності й суб'єктності; неперервності, комплексності щодо забезпечення соціально-педагогічного супроводу); *специфічні*, з урахуванням специфіки контингенту іноземних студентів, (діалогу культур і продуктивної міжкультурної взаємодії; толерантності), докладно проаналізовані у вступі та в подальшому в підрозділі 3.1.

Основні наукові положення розділу викладено в опублікованих працях [92; 93; 98; 99; 101; 102; 108; 111; 116; 118; 119; 130; 132; 139].



## РОЗДІЛ 2

### ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬО- КУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ УКРАЇНИ

#### 2.1. Специфіка соціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу України

Розглядаючи специфіку соціалізації іноземних студентів, необхідно зважати на те, що стосовно згаданої категорії студентської молоді в освітньому середовищі ВНЗ вона пов'язана зі специфікою, з одного боку, середовища, з іншого боку – соціального розвитку іноземних студентів, зумовленою цим середовищем, крім того, залежить від особистісних характеристик іноземних студентів [108; 119].

Соціалізацію та адаптацію іноземних студентів вивчають: К. Антонова, Н. Грищенко, І. Зозуля, І. Камара, Л. Мохаммад, І. Ушакова, Т. Фоміна [30; 244; 319; 354; 526; 794; 817] (розглядають деякі аспекти соціалізації іноземних студентів); А. Борисова, К. Буракова, Л. Бутенко, І. Гребенникова, Дін Сінь, Т. Кіящук, Д. Порох, Сін Чжефу, В. Стрельцова, А.-К. Тамеєм, Ху Жунсі, Т. Язвінська [152; 162; 163; 167; 241; 271; 370; 632; 715; 758; 773; 845; 919] (досліджують їх соціальну, міжкультурну адаптацію); Н. Маяцька, Є. Попкова, І. Штеймільлер [494; 629; 898] (розглядають акультурацію та інкультурацію студентів-іноземців); В. Головка, В. Гуменюк, О. Коларькова, В. Логінова, О. Пальчикова, А. Приходько, О. Резван, О. Роменкова, І. Семененко [237; 249; 387; 457; 586; 635; 657; 672; 703] (вивчають проблеми професійного та особистісного становлення цього контингенту студентської молоді) [93].

Студенти відрізняються від інших груп іноземців (біженців, іммігрантів), передусім, добровільністю та тимчасовістю перебування в Україні. Також у них є відмінною мета перебування – оволодіння певною професією. Студенти самостійно обирають навчальний заклад, спеціальність, мову навчання, стаючи

суб'єктом освітнього процесу в умовах чужої культури, долучаються до ситуацій адаптації та інтеграції в контексті міжкультурної комунікації. Як зазначає В. Шейко, «... вихід за межі встановлених культурних цінностей дозволить людині знайти нові орієнтири, отже, інший контекст осмислення» [891, с. 131], що безумовно підвищує якість соціалізації іноземних студентів.

Соціалізація іноземних студентів відбувається під стихійним впливом на особистість різних життєвих обставин у соціокультурному просторі України, а також через цілеспрямований соціальний розвиток особистості в освітньому середовищі ВНЗ. Оскільки в процесі соціалізації виокремлюються такі складові, як: стихійна, відносно спрямована, соціально контрольована, більш або менш свідомо самозмінна особистості [528, с. 22], зауважимо, що соціалізація іноземних студентів має певну специфіку, яка полягає в тому, що вони вже були соціалізовані в соціумі рідної країни, а в країні навчання знову зазнають впливу всіх складових соціалізації, але відбувається це в контексті нової, не знайомої їм культури, через встановлення нових соціальних відносин з представниками інокультурного соціуму. Тому кожна складова соціалізації іноземних студентів ускладнюється аспектами міжкультурної комунікації, необхідністю акультурації в країні навчання. В українському соціокультурному просторі іноземні студенти зазнають стихійної соціалізації, оскільки вони не замикаються лише в межах освітнього середовища ВНЗ та щоденно контактують з різними представниками соціуму країни навчання. Перебуваючи в Україні, іноземні студенти зобов'язані дотримувати вимог законодавства, отже, змушені взаємодіяти з представниками різних установ (Державної міграційної служби, правоохоронних органів, прикордонної служби, медичних та банківських установ тощо), у такий спосіб вони зазнають впливу відносно спрямованої соціалізації. Але найважливішою для їхнього професійного і соціального становлення є соціально контрольована соціалізація, яка відбувається саме в освітньому середовищі ВНЗ і має вирішальну роль щодо організації продуктивної самостійної освітньої діяльності та самовиховання.

Соціалізація іноземних студентів у країні навчання, відбуваючись у контексті міжкультурної комунікації, набуває характеру акультурації та проходить через традиційні для соціалізації етапи: адаптації, інтеграції, індивідуалізації. Через акультурацію іноземні студенти збагачуються не лише в професійному сенсі, але й ближче ознайомлюються з новою культурою, традиціями і звичаями українського народу.

К. Буракова розмежовує поняття соціальної адаптації та соціалізації, визначаючи соціальну адаптацію як особливий процес взаємодії особи або групи із соціальним середовищем, коли індивід засвоює соціальні норми і традиції цінностей субкультури певної групи, а соціалізацію – як засвоєння індивідом не окремих, а загальних цінностей, що характеризують суспільство загалом [162, с. 48]. На думку дослідниці, «... говорячи про навчання іноземних студентів, доцільно розглядати саме процеси соціальної адаптації до нового середовища, адже першочерговою метою іноземних громадян є здобуття вищої освіти та повернення на батьківщину, а не постійне перебування та проживання на території України» [162, с. 49]. Т. Язвінська пропонує розглядати соціалізацію і соціальну адаптацію як два діалектично взаємопов'язані етапи, вважаючи соціалізацію своєрідною «переадаптацією», яка формує передумови, а соціальну адаптацію вважає логічним підсумком глобального процесу соціалізації [920, с. 33]. Не можна погодитися з поглядами цих авторів, оскільки під час перебування іноземних студентів у новому освітньому та соціокультурному середовищі відбувається не лише процес їхньої адаптації, а дещо значущіший процес соціалізації, який містить соціальну адаптацію як один з етапів складного процесу соціального і професійного становлення студента-іноземця.

Оскільки деякі вчені (Д. Порох, Сін Чжефу, Ху Жунсі) [632; 715; 845] стосовно іноземних студентів розглядають увесь період навчання іноземних студентів як соціальну адаптацію, ототожнюючи тим самим поняття «соціалізація» і «соціальна адаптація», необхідно уточнити власну позицію щодо цього питання. На нашу думку, доцільніше розглядати соціальну адаптацію як складову процесу соціалізації іноземних студентів, який відбувається в умовах

нового освітнього та соціального середовища, і не обмежуватися стосовно іноземних студентів, у зв'язку з їхнім достатньо тривалим перебуванням на території України, лише етапом соціальної адаптації до нового середовища, оскільки, по-перше, іноземні студенти, зазвичай, це особи молодого віку, в якому соціалізаційні зміни ще не стійкі, по-друге, саме роки навчання у ВНЗ формують підґрунтя майбутньої професійної діяльності, реалізації кар'єрних очікувань і тому є особливими стосовно їх впливу на соціалізацію людини протягом усього життя, по-третє, самі іноземні студенти як суб'єкти соціалізаційного процесу активно впливають на автохтонних представників освітнього середовища ВНЗ й на саме середовище, тому що вони, зберігаючи свою національну культурну ідентичність, виступають носіями і трансляторами цієї культури, національних традицій, звичаїв, цінностей і в процесі соціальної взаємодії формують полікультурне освітнє середовище та мають значний вплив на соціокультурний розвиток представників українського соціуму. Від якості процесу соціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу багато в чому залежить те, чи стануть вони в майбутньому агентами впливу української культури у своїх країнах, чи ні.

Оскільки в межах цього дослідження соціалізацію пропонуємо розглядати як входження людини в соціум разом з його соціальними зв'язками й інтеграцією в різні типи спільнот, засвоєння (адаптація), відтворення (інтеграція) і розвиток (індивідуалізація) нею як соціальним суб'єктом культури соціуму в процесі стихійного та цілеспрямованого залучення до системи нових суспільних зв'язків і залежностей, отже, й процес соціалізації іноземних студентів характеризується неоднорідністю залежно від періоду їх навчання. Вивчення специфіки соціалізації студентської молоді (підрозділ 1.2), розгляд іноземних студентів як об'єкта соціалізації (підрозділ 1.3), узагальнення власного практичного досвіду соціалізації іноземних студентів у вищих навчальних закладах дозволили дійти висновку про те, що цей процес передбачає поступове вдосконалення суб'єктно-особистісних властивостей у такій динаміці: індивід, котрий адаптується – суб'єкт предметно-практичної діяльності – суб'єкт соціальної взаємодії – особистість, яка

перетворює себе і середовище. Отже, процес соціального виховання іноземних студентів як їхньої соціально контрольованої соціалізації можна розглядати як такий, що складається з трьох етапів: соціальної адаптації, соціальної інтеграції та соціальної індивідуалізації. Кожен етап пов'язаний із засвоєнням іноземними студентами соціокультурних та професійних цінностей нового соціуму.

Питання соціалізації іноземних студентів порушувалося в соціологічному дослідженні Л. Мохаммада, який розглянув соціокультурні чинники цього процесу на матеріалі ВНЗ м. Запоріжжя та обґрунтував комплексний соціологічний підхід до вивчення впливу соціокультурних особливостей країни навчання на процес соціалізації таких студентів [526]. На думку дослідника, соціалізація іноземних студентів «... набуває ролі соціальної технології, пов'язаної з підготовкою індивіда до виконання соціальних ролей» [526, с. 14]. У науковому педагогічному дискурсі України проблемам саме соціалізації іноземних студентів уваги майже не приділяється. Науковці вивчають окремі процеси й етапи соціального і професійного становлення іноземних студентів, здебільшого їхню адаптацію, розглядаючи її як соціальну (К. Буракова, Дін Сінь) [162; 271], міжкультурну (А. Борисова) [152], соціокультурну (І. Штеймільер) [900]. Серед досліджень іноземних науковців також переважають адаптаційні аспекти, хоча і вивчаються проблеми здоров'язберезувальної соціалізації іноземних студентів-медиків (І. Ушакова) [794]. Щоправда така робота виконана не в педагогічній галузі, а в соціології медицини. Т. Фоміна розглядає процес соціалізації іноземних студентів у медичному ВНЗ як інтеріоризацію соціокультурних і професійних цінностей [817, с. 9]. Головними агентами соціалізації дослідниця вважає викладачів, котрі на перше місце ставлять цінності професії, на друге – соціокультурні компоненти [817, с. 11].

В останні роки вийшли друком публікації, у яких ідеться не лише про пристосування іноземних студентів, а й про значно ширший процес їхньої соціалізації, зокрема К. Антонової, Н. Грищенко, [30; 244]. Н. Грищенко пов'язує соціалізацію іноземних студентів із формуванням їхньої соціальної компетентності і наголошує на важливості для успішності цього процесу такої

психологічної характеристики особистості, як мотивація [244, с. 193]. Дослідниця підсумувала, що вирішення проблеми соціалізації іноземних студентів залежить від створення освітньої системи, спрямованої на формування ефективної соціальної адаптованості та соціальної компетентності, підпорядкованої внутрішній особистісній мотивації [244, с. 195]. Н. Грищенко досліджує і мовну підготовку іноземних студентів, указуючи на її значущість для успішності соціалізації. Але проблему соціалізації іноземних студентів вона пов'язує тільки з особливостями їх соціальної адаптації та мотивації до навчання в Україні, зокрема називаючи соціальну адаптацію умовою успішності соціалізації іноземних студентів на початковому етапі. На нашу думку, означене не охоплює багатьох важливих аспектів соціалізації іноземних студентів в Україні. Н. Грищенко не зазначає, яким чином відбувається соціалізація іноземних студентів після адаптаційного етапу, а також не акцентує на формуванні ціннісних орієнтацій іноземних студентів у процесі соціалізації.

К. Антонова розглядає соціалізацію іноземних студентів вищих медичних навчальних закладів, наголошуючи на важливості її вивчення, і зауважує, що міжнаціональне спілкування є формою реалізації такої соціалізації, а володіння мовою – її фундаментом [30, с. 93]. Дослідниця вважає, що на ефективність соціалізації іноземних студентів впливає «... соціально-психологічний клімат у студентській групі, рівень потреби в спілкуванні, притаманний групі стиль спілкування, етнопсихологічні особливості учасників комунікативного процесу, можливість задоволення пізнавальних і комунікативних потреб студентів» [30, с. 93]. К. Антонова не акцентує на етапах соціалізації іноземних студентів, зосереджуючись лише на підвищенні рівня комунікації та ролі міжособистісних зв'язків іноземних студентів у процесі соціалізації. Утім, на нашу думку, цього недостатньо для усвідомлення специфіки процесу соціалізації іноземних студентів в Україні.

Важливим щодо розуміння соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі України є дослідження І. Зозулею полікультурного виховання цього контингенту студентської молоді у вищих технічних навчальних

зкладах. Науковець визначає полікультурне виховання іноземних студентів як «... організований і цілеспрямований процес їх соціалізації, який ґрунтується на сучасній педагогічній концепції, що передбачає навчання різноманітності культур, сприйняття взаємозв'язку та взаємовпливу загальнолюдського і національного компонентів культури в широкому значенні, формування поваги та почуття гідності в представників різних народів, незважаючи на расове або етнічне походження» [319, с. 56]. Хоча, на нашу думку, соціалізація не ототожнюється лише з полікультурним вихованням, а є значно ширшим процесом, зокрема, соціально контрольована соціалізація здійснюється через соціальне виховання, яке в умовах міжкультурної комунікації набуває ознак полікультурності. Отже, полікультурне виховання можна розглядати як складову соціального виховання. Зауважимо, що проблема соціалізації іноземних студентів в Україні лише актуалізована в працях сучасних науковців, але докладно не вивчена, зокрема в умовах трансформаційних процесів інформаційного суспільства.

Під час соціалізації студентської молоді відбуваються професійне становлення і соціальний розвиток молодої людини, соціалізація у вищому навчальному закладі проходить одночасно за двома напрямками: професійним та соціокультурним. Це характерно не лише для вітчизняних студентів, але й іноземних, хоча саме для них процес соціалізації ускладнюється долученням до нової культури, засвоєнням її цінностей, отже, і соціокультурний напрям соціалізації для іноземних студентів має більше значення, ніж для вітчизняних, які не потребують акультурації під час навчання.

Якщо для вітчизняних студентів вища освіта, за висловом В. Шейка, є «соціумом культури, її простором. У цьому просторі людина занурюється в культуру, у тому числі в національно-етнічну, а через неї прилучається до світової загальнолюдської культури» [891, с. 255.], і таким способом відбувається наступність соціального розвитку особистості, то для іноземних студентів така наступність має реалізуватися в просторі чужої культури. Отже, іноземні студенти, на відміну від українських, постають перед необхідністю занурення і в нові знання (професійна освіта), і в нову культуру (аккультурація). Іноземці

повинні набути не лише професійних навичок, але й опанувати культуру країни перебування, через яку відбувається їх залучення до духовного багатства етносу країни навчання, що стає запорукою формування творчої особистості, розвитку таких професійно важливих особистісних якостей, як толерантність та повага до інших культур [753, с. 13].

Саме тому дослідники проблем полікультурного виховання іноземних студентів у своїх працях (І. Зозуля, Н. Маяцька, І. Штеймільлер) [319; 494; 899] наголошують на важливості формування в іноземних студентів не лише професійних цінностей та якостей, а й соціальних, загальнокультурних, які стосовно іноземних студентів можна трактувати як міжкультурні. Так, І. Штеймільлер акцентує на необхідності соціального розвитку іноземних студентів і зазначає: «Сучасна вища школа має забезпечити не тільки професійну, але й всебічну підготовку майбутніх фахівців до різних аспектів життєдіяльності. Зокрема, у студентів ВНЗ важливо сформувати системні знання про навколишній світ, вміння розбудувати комунікацію з різними людьми в умовах полікультурного середовища, критично мислити, що дає змогу формулювати адекватні оцінні судження про різні об'єкти реальності та про власне «Я»» [899, с. 98]. Оскільки соціокультурний аспект соціалізації для іноземних студентів відбувається в контексті міжкультурної комунікації, пропонуємо його розглядати як міжкультурний, оскільки учасники комунікації належать до різних культур і усвідомлюють культурні відмінності між ними.

Отже, ідеться і про професійний, і про міжкультурний аспекти соціалізації іноземних студентів. Міжкультурний аспект процесу соціалізації іноземних студентів пов'язаний з акультурацією та інкультурацією – засвоєнням нової культури, – які є важливими компонентами міжкультурної комунікації. Теоретико-методологічним основоположенням дослідження цих процесів стосовно іноземних студентів може бути соціокультурний підхід П. Сорокіна [734], ідеї Т. Парсонса, М. Херсковіца [593; 594; 595; 947; 948], які заклали підґрунтя щодо вивчення соціалізації, інкультурації та акультурації під час перебування індивіда в новому суспільстві, ідеї Г. Тріандіса, М. Беннета [785; 933;



934; 968; 969] стосовно поетапності опанування іншої культури і культурної трансформації особистості в процесі входження в соціум.

Хоча термін «інкультурація» більше застосовується для опису опанування людиною норм власної культури, але він може використовуватися і для характеристики засвоєння іншої культури. У такому контексті, наприклад, інкультурацію розглядає у своєму дослідженні Є. Попкова, яка основою аналізу інкультурації іноземних студентів вважає вивчення цього феномену як індивідуального процесу опанування іншої культури, соціальної адаптації іноземців в умовах нового культурного середовища, соціалізації студентської молоді, динаміки ціннісного ядра приймаючої культури [629].

Стосовно перебування іноземців у новому соціокультурному середовищі зазвичай використовується поняття «акультурація», яка передбачає поведінкові стратегії вторинної мовної особистості, спрямовані на пошук балансу своєї та іноземної культур з метою виявлення розбіжностей та подібностей між культурами. Процес акультурації почали досліджувати на початку ХХ ст. американські культурні антропологи Р. Редфілд, Р. Лінтон, М. Херсковіц [961]. Продовжив ці дослідження Д. Мацумото, котрий акультурацію розуміє як засвоєння нової культури, що спричиняє зміни, які відбуваються внаслідок тривалого контакту двох культур [493, с. 657]. У процесі акультурації кожна людина змушена одночасно вирішувати дві проблеми – збереження своєї культурної ідентичності і включення в чужу культуру. Комбінації можливих варіантів вирішення цих проблем утворюють чотири основні стратегії акультурації: асиміляцію, сепарацію, маргіналізацію й інтеграцію.

А. Кравченко розглядає акультурацію як процес вторинної соціалізації дорослої людини, засвоєння необхідних для життєдіяльності цінностей і норм іншої культури, які накладаються на раніше засвоєні норми рідної культури [414, с. 372]. Іноземні студенти, які навчаються в українських ВНЗ, це цілком сформовані особистості, становлення котрих відбувалося під впливом різних факторів та які пройшли первинну соціалізацію на батьківщині. Вони мають певні життєві настанови та цінності, світогляд, що склався в результаті опанування

культури рідної країни, засвоєння національних традицій, звичаїв, норм поведінки, усвідомлення комплексу етнокультурних уявлень, зафіксованих рідною мовою. В іншомовному освітньому середовищі відбувається вторинна соціалізація іноземних студентів, яка передбачає, крім засвоєння лінгвістичних та професійних знань, розуміння менталітету українського народу, його традицій, звичаїв, а також знання соціальних норм і мовленнєвих правил у різних сферах спілкування.

Н. Маяцька, вивчаючи науково-педагогічне забезпечення акультурації іноземних студентів, пропонує розглядати цей процес як психологічну та соціальну готовність інтегруватися в нове суспільство і культуру країни перебування за умов збереження ними найважливіших життєвих принципів, звичок, способу життя та професії, типових для їхньої рідної країни [494, с. 15]. Феномен акультурації іноземних студентів дослідниця аналізує через категорії, які є водночас і її механізмами: історична пам'ять, етносвідомість, культурний архетип, ідентифікація, історична свідомість [494, с. 16]. Н. Маяцька розглядає акультурацію іноземних студентів у процесі їхньої професійної підготовки і стверджує, що вона передбачає прийняття іноземним студентом образу професії країни навчання і збереження основних характеристик цього образу в традиції власного народу [494, с. 34].

Питання акультурації іноземних студентів розглядає також І. Штейміллер, яка зазначає, що «забезпечення акультурації іноземних студентів у вітчизняному класичному університеті є важливою проблемою, вирішенню якої слід приділяти значну увагу. Причому цей процес має охоплювати як аудиторні заняття, так і позааудиторну виховну роботу» [898, с. 566].

А. Борисова у своєму дослідженні намагається диференціювати поняття «акультурація» та «міжкультурна адаптація» і вважає, що «... міжкультурна адаптація – це різновид соціально-психологічної адаптації, що виявляється в соціальному і психологічному пристосуванні людей до нової культури» [152, с. 6]. Отже, міжкультурна адаптація є лише початковим етапом акультурації іноземних

студентів, яка передбачає подальше долучення до іншомовної культури, інтеграцію в неї.

Акультурація співвідноситься і з міжкультурним, і з професійним аспектами соціалізації іноземних студентів. Н. Маяцька провідним механізмом акультурації іноземних студентів вважає професійну самоідентифікацію: професійна складова Я-концепції формується в процесі роботи суб'єкта над внутрішнім образом професійної діяльності, завдяки досягненню самоідентичності, особистісному розвитку, самопізнанню і духовності фахівця. Оскільки професійний аспект соціалізації тісно пов'язаний з акультурацією, слушною є думка Н. Маяцької, що акультурація визначається успішністю профідентифікації, а також визначає успішність профідентифікації в просторі діалогу культур [494, с. 85] і що професійну освіту необхідно розглядати як спеціальну сферу соціального життя, яка створює умови для особистісного розвитку (як зовнішнього, так і внутрішнього), що відбувається під час опанування цінностей професійної і загальної культури. Поділяємо думку дослідниці стосовно того, що цінності професійної культури є підґрунтям акультурації [494, с. 46]. Отже, акультурація іноземних студентів – основоположення для їхньої професійної соціалізації, її контекст, вона спрямовує професійну соціалізацію. Соціалізація іноземних студентів в освітньому середовищі ВНЗ України реалізується у формі акультурації, що відбувається в процесі міжкультурної комунікації в нетрадиційному освітньому середовищі країни навчання.

Міжкультурний аспект соціалізації передбачає активний процес засвоєння іноземними студентами необхідних для навчання та життєдіяльності в новому освітньому середовищі й соціокультурному просторі соціальних знань, навичок, основних норм поведінки, системи цінностей інокультурного соціуму. Це засвоєння відбувається в процесі активної міжкультурної взаємодії іноземних студентів з представниками освітнього середовища ВНЗ та українського соціокультурного простору на основі встановлення відносин з цим соціумом, долучення до його культури [115].

Соціалізаційний потенціал іншомовної культури (досліджений у межах культурологічної освітньої парадигми М. Бахтіним, В. Біблером, Є. Бондаревською, В. Сухомлинським, К. Ушинським [49; 67; 151; 767; 798]) сприяє реалізації компетентнісного розвитку особистості, уможливорює адекватне функціонування іноземного студента в соціумі як суб'єкта іншомовного спілкування та міжкультурної взаємодії. Розширення контактів особистості іноземного студента зі світовою культурою через посередництво української культури зумовлює ефективність реалізації її соціалізаційного потенціалу. Перебування іноземних студентів в українському соціокультурному просторі передбачає ситуації, які регулюються нормами двох культур, тобто виникають ситуації культурного перехрещування, у яких комунікативний акт інтерпретується з позицій двох культур. Сприйняття і засвоєння іншомовної культури допомагає іноземним студентам через зіставлення глибше засвоювати специфіку рідної культури й особливості іншої культури.

Міжкультурний аспект реалізується завдяки міжкультурній комунікації в контексті діалогу культур, передусім, у нетрадиційному для іноземних студентів освітньому середовищі ВНЗ України. Міжкультурна комунікація є формою соціальної комунікації, яка здійснюється в ситуації взаємодії двох або більше культур. Процеси глобалізації та міжнародної інтеграції в різних сферах науки і культури, розширення академічної мобільності актуалізували вивчення міжкультурної комунікації щодо професійної підготовки іноземних громадян у вищих навчальних закладах України [92].

Проблеми міжкультурної комунікації досліджені в працях Дж. Беррі, Є. Верещагіна, Т. Грушевицької, П. Дінця, Г. Єлизарової, Т. Колбіної, В. Костомарова, Д. Мацумото, К. Оберга, Р. Портера, О. Садохіна, Л. Самовара, С. Тер-Мінасової, Г. Л. Трегера, Г. Тріандіса, Е. Холла, Г. Хофштеде [178; 248; 276; 284; 388; 493; 690; 691; 779; 935; 936; 937; 946; 949; 963; 967; 968] та ін. Питання формування міжкультурної комунікації вивчали Н. Аругіонова, І. Зимня, В. Маслова, Ю. Пассов [34; 317; 490; 598] та ін. У деяких дослідженнях у контексті міжкультурної комунікації розглядається підготовка іноземних

студентів (А. Борисова, І. Зозуля, Л. Карасу, Н. Маяцька, І. Штейміллер, Т. Язвінська [152; 319; 361; 494; 899; 919] та ін.).

Термін «міжкультурна комунікація» вперше використаний у 1954 р. в працях представників американської наукової школи культурантропологів. Е. Холл та Г. Л. Трегер в опублікованій статті «Культура і комунікація» визначили науково-прикладну перспективу проблематики наукової комунікації [967]. Подальшого розвитку новий напрям набув після виходу друком книги Е. Холла «Німа мова» [946], у якій автор обґрунтовував безпосередній зв'язок між культурою і комунікацією, а також можливість порівняння культур відповідно до спільних для всіх культур основ. У 60–70 рр. ХХ ст. дослідження міжкультурної комунікації було доповнено вивченням питань адаптації до інокультурного середовища і проблем культурного шоку. Сучасні наукові розвідки щодо міжкультурної комунікації, на думку О. Садохіна, ґрунтуються на таких концепціях культурних моделей: теорії високо- та низькоконтекстуальних культур Е. Холла, теорії культурних вимірів Г. Хофштеде, теорії культурної грамотності Е. Хірша [691, с. 98].

Нині існують різні тлумачення поняття «міжкультурна комунікація». На нашу думку, найповнішим є визначення Т. Грушевицької, котра вважає, що «міжкультурну комунікацію варто розглядати як сукупність різноманітних форм відносин і спілкування між індивідами та групами, які належать до різних культур» [248, с. 116]. Отже, у межах цього дослідження в розумінні міжкультурної комунікації в контексті соціалізації іноземних студентів ґрунтуватимемося саме на такому тлумаченні цього поняття, розглядаючи його як сукупність різноманітних форм відносин і спілкування між іноземними студентами та представниками соціокультурного простору України, передусім, тих, з ким іноземні студенти взаємодіють через освітнє середовище ВНЗ. Міжкультурна комунікація створює теоретичне підґрунтя для розуміння специфіки соціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі українського вищого навчального закладу, оскільки іноземні студенти в цьому середовищі постійно перебувають у ситуації взаємодії щонайменше двох культур.

Іншомовна культура як фактор соціалізації особистості іноземного студента є сукупністю цінностей, знань, умінь та навичок міжнаціонального, міжкультурного спілкування, позитивно впливає на творчий процес опанування іноземними студентами загальнокультурних смислів і цінностей. Перефразовуючи А. Рижанову, зазначимо, що культура країни навчання, зокрема її духовна складова, має стати основним чинником соціального розвитку студента, передумовою постійного духовного творення, наслідком котрого є «багатовимірна людина» [663, с. 204].

Сучасна соціокультурна ситуація, за якої особистість іноземного студента перебуває на межі культур, потребує від нього діалогічності, толерантності, розуміння, поваги до «культурної ідентичності» іншої людини. Зважаючи на те, що іноземні студенти потрапляють у середовище нової культури і є цілком сформованими особистостями (середній вік іноземних студентів 20–25 років), носіями власних культурних цінностей та стереотипів, основні положення концепції діалогу культур мають стати теоретичним підґрунтям ефективності процесу їхньої соціалізації в чужій культурі.

Психологічна і соціальна готовність інтегруватися в новий соціум та культуру країни перебування зумовлює ефективність соціалізації іноземних студентів у системі української вищої освіти, передусім в освітньому середовищі вищого навчального закладу. При цьому відбувається прийняття іноземними студентами певного способу життя, образу професії, культури нового для них суспільства з одночасним збереженням найважливіших життєвих принципів, звичок, стилю життя і образу обраної професії на батьківщині, оскільки обмеженість терміну перебування в Україні викликає необхідність зберігати результати соціалізації, набуті на батьківщині. Якщо цього не відбувається, іноземні студенти змушені залишати країну та повертатися на батьківщину, не реалізувавши мету свого перебування в Україні – не здобувши вищої освіти. Реалізація положень теорії діалогу культур створює духовний простір для засвоєння нових цінностей та розширення світоглядних орієнтацій, передбачає власну свободу й самовизначення особистості.

Специфіка міжкультурної комунікації іноземних студентів залежить від того, яким чином відбувається діалог між різними культурами в процесі міжкультурної взаємодії у ВНЗ. М. Каган виокремлює три способи взаємин між культурами: повноцінний рівноправний діалог, який оснований на взаємній повазі культур, що беруть участь у контакті, у якому мають місце рівнозначна репрезентативність культур з метою їх взаємного збагачення, взаємного розвитку і взаємного відновлення; утилітарне ставлення однієї культури до іншої, коли одна культура нав'язує певну систему цінностей, значень та норм іншій культурі, що внеможливлує повноцінне взаємне збагачення і взаємний розвиток; псевдодіалог, або повне неприйняття однієї культури іншою, що реалізується за умови позиції ізоляціонізму [347, с. 78–80]. Лише перший спосіб міжкультурних взаємин є продуктивним.

На жаль, у соціокультурному просторі України іноземні студенти не завжди мають змогу реалізувати перший спосіб міжкультурної взаємодії. Інколи вони тримаються відсторонено, спілкуються тільки зі своїми земляками, не цікавляться реаліями українського соціокультурного простору, тобто перебувають у самоізоляції. Звичайно, така ситуація значно ускладнює процес соціалізації, негативно впливає на якість професійної підготовки. Саме такі студенти і потребують найбільшої уваги психологів, соціальних педагогів, кураторів та викладачів для подолання «культурного шоку», тобто стресогенного впливу іншої культури на людину. Інколи на позначення цього явища використовують подібні поняття: «шок переходу», «культурна втомленість», «стрес акультурації» [691, с. 137]. Так чи інакше його переживають практично всі мігранти, які опиняються в чужій культурі, зокрема й іноземні студенти в освітньому середовищі вищого навчального закладу України. Термін «культурний шок» увів до наукового обігу американський дослідник К. Оберг у 1960 р. [958]. Він докладно описав механізм розвитку «культурного шоку», стверджуючи, що люди проходять через певні етапи переживання «культурного шоку» і поступово досягають задовільного рівня адаптації [958]. На нашу думку, причиною «культурного шоку» іноземних студентів у соціокультурному просторі України є розбіжність культур:

перебуваючи в нових умовах, людина втрачає звичну систему орієнтації, що ґрунтувалася на інших уявленнях про світ, відмінних нормах поведінки, цінностях і стереотипах.

Однією з умов ефективного вирішення проблем соціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу, подолання ними «культурного шоку» є міжетнічна й міжкультурна толерантність як якість особистості та відповідне ставлення до дійсності, як можливість індивіда адекватно оцінювати проблемні ситуації. Якщо в процесі первинної соціалізації сформовано толерантність як якість особистості, то можливість ефективної соціалізації в іншій культурі підвищується [95; 104].

Відповідно до Декларації принципів толерантності, прийнятих ЮНЕСКО в 1995 р., толерантність розглядається як цінність і соціальна норма громадянського суспільства. Як зазначається в Декларації, конструктивна взаємодія людей і соціальних груп, що мають різні цінності, може відбуватися на ґрунті формування настанов толерантної свідомості й поведінки, віротерпимості та миролюбства, вироблення навичок міжкультурної взаємодії, профілактики екстремізму [260].

Формування міжкультурної толерантності іноземних студентів у контексті глобалізаційних процесів сучасності розглядають О. Роменкова й О. Іонова [672]. Вони вказують: «Стосунки в процесі міжкультурної комунікації передбачають високий розвиток етнополітичного усвідомлення і мислення, відчуттів, потреб, терпиме відношення до іншої культури, до національних звичаїв, традицій» [672, с. 244].

Отже, аспект соціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу, пов'язаний із входженням у нову культуру, засвоєнням основних соціальних цінностей, формуванням соціальних якостей та соціальної поведінки, адекватних вимогам українського соціокультурного простору, можна схарактеризувати як їх акультурацію, але основна мета перебування іноземних студентів у соціокультурному просторі України – це здобуття ними якісної вищої освіти в обраній галузі знань. Слушною є думка Н. Маяцької, що акультурація іноземних студентів передбачає особистісно-



професійний розвиток майбутнього фахівця в контексті професійної підготовки, що потребує створення в освітньому процесі відповідних сприятливих умов [494, с. 87]. Під час навчання відбувається формування професійної ідентичності [491, с. 171] іноземних студентів, ціннісного ставлення до майбутнього фаху. Н. Маяцька як основну характеристику професійної підготовленості іноземних студентів розглядає професійну компетентність фахівця, зокрема: професіоналізм, ініціативність, творчість, адаптованість, динамізм, дослідницьку компетентність, позиційну визначеність, мобільність [494, с. 84]. Змістове наповнення цих компонентів ґрунтується на образі професії: уявлення людини про обрану професію та ставлення до цієї професії. Образ професії створює дидактичні і психологічні умови для успішного оволодіння професійною майстерністю [494, с. 132]. Отже, необхідність забезпечення якісної вищої освіти іноземним громадянам, котрі виявили бажання навчатися в Україні, зумовлює вивчення професійного аспекту їх соціалізації.

Професійна соціалізація розглядалася в працях С. Баширової, І. Воробйової, А. Морозової, О. Шмакової [50; 214; 524; 894] та ін. Як результат професійного навчання студентів професійну соціалізацію досліджували Е. Зеєр, С. Макарова, М. Ромм, В. Сафін, В. Сластьонін [313; 470; 675; 695; 719; 720] та ін. Теорія професійної соціалізації у вищій школі висвітлена в працях К. Абульханової-Славської, І. Воробйової, О. Ірби, В. Клименка, Є. Клімова, О. Копиці, А. Краснопорова, С. Кучмієвої, М. Мігачевої, А. Морозової, Н. Перинської, С. Разуваєва, О. Селіверстової, Є. Студенікіної, Г. Чередниченко, С. Чистякової, В. Шаповалова, О. Юнгфельд [7; 8; 214; 337; 374; 375; 376; 404; 417; 433; 501; 524; 607; 645; 699; 761; 862; 873; 878; 879; 915; 916] та ін.

Науковці визначають професійну соціалізацію як: залучення до обраної професії (А. Краснопорова) [417]; процес входження особистості в професійне середовище, оволодіння стандартами і цінностями професії, засвоєння професійного досвіду; з іншого боку, як процес реалізації набутого професійного досвіду, постійний професійний саморозвиток (І. Воробйова, С. Кучмієва, Н. Перинська, Є. Студенікіна) [214; 433; 607; 761]; розвиток адаптаційно-

інтеграційних характеристик особистості, що створюють передумови для горизонтальної і вертикальної мобільності в професійній сфері протягом життя (М. Мігачева) [501]. Поділяємо точку зору Н. Міщенко, котра розуміє професійну соціалізацію студентів «як процес розвитку й самореалізації особистості під час засвоєння й відтворення професійної культури, що разом із професійними знаннями, уміннями, досвідом творчої діяльності в професійній сфері включає сукупність норм поведінки й взаємин, певну систему цінностей, що відповідає призначенню й змісту професії» [515, с. 8]. Саме це визначення розумітимемо під поняттям «професійна соціалізація» в дослідженні і розглядатимемо його стосовно іноземних студентів.

На думку Н. Міщенко, «студентське середовище для майбутнього фахівця є тим мікросоціумом, під впливом якого формується система цінностей, норм, переймається притаманна цій спільноті модель та стиль поведінки, складається певне ставлення до навчання та майбутньої професії, тобто відбувається соціалізація особистості» [515, с. 3]. На нашу думку, для іноземних студентів таким мікросоціумом є освітнє середовище ВНЗ, у якому вони долучаються до майбутньої професії, де формується ціннісне ставлення до неї. Н. Міщенко вважає, що ефективність професійної соціалізації студентів залежить від рівня професійного самовизначення [515, с. 9], а професійне самовизначення розглядає як усвідомлення студентами мети навчання, сформованість системи професійних цінностей, наявність стійкого інтересу до подальшої професійної діяльності, а також відповідність професійним вимогам їхніх особистісних якостей, можливостей, здібностей – усе це забезпечує підготовленість молоді до життя в суспільстві, можливість реалізувати себе в професії [515, с. 9]. Хоча в дослідженні Н. Міщенко йдеться про українських студентів (майбутніх соціальних педагогів), сформульовані науковцем висновки щодо специфіки професійної соціалізації студентів важливі і для іноземців.

Безпосередньо проблеми професійної соціалізації іноземних студентів у ВНЗ розглядав І. Камара, хоча його дослідження виконане за спеціальністю 22.00.04 – «Соціальна структура, соціальні інститути і процеси», воно містить

важливі висновки щодо специфіки професійної соціалізації іноземних студентів (автор досліджує африканських студентів). Професійну соціалізацію іноземних студентів І. Камара потрактовує як взаємодію іноземця й освітньо-професійного середовища, під час якої засвоюються цілі, цінності, норми діяльності цього середовища [353, с. 19]. На думку науковця, професійна соціалізація має на меті інтегрування особистості в систему професійних відносин та уможливує саморозвиток та самореалізацію іноземних студентів [353, с. 17].

На жаль, професійна соціалізація іноземних студентів у соціокультурному просторі України й освітньому середовищі ВНЗ України не була предметом педагогічних досліджень. Але, на нашу думку, саме про цей аспект ідеться в дисертаційних дослідженнях тих науковців, які розглядають питання професійного становлення іноземних студентів в українських ВНЗ. Зокрема, дослідники вказують на професійний розвиток та саморозвиток іноземних студентів (В. Головка, Лінь Хай, О. Резван, І. Семененко [237; 454; 657; 701]), засвоєння і відтворення ними професійної культури (Цзінь Нань, Чжоу Лі [860; 869]), вивчають процес входження в професійне середовище, залучення іноземних студентів до певної професії (І. Аль-Шабуль, Н. Булгакова, А. Приходько, Цзінь Нань [21; 161; 635; 860]), розвиток професійного мовлення іноземних студентів (Л. Васецька, К. Гейченко, Т. Демет'єва, В. Коломієць, О. Палка, Л. Сенік [173; 264; 395; 705]).

Щодо професійної соціалізації іноземних студентів необхідно вказати й на той факт, що сучасна система вищої освіти України не враховує реальних вимог ринку праці в рідній країні студента, не орієнтується на кваліфікаційні характеристики саме країни походження студента, що зумовлює в подальшому складнощі під час працевлаштування випускників ВНЗ України – іноземних громадян, – реальна професійна підготовка може суперечити професійним очікуванням. Професійна соціалізація іноземних студентів відбувається в нетрадиційному для них освітньому середовищі, отже, і професійні цінності, що формуються в них під час навчання, пов'язані з професійними вимогами саме українського соціуму, не завжди орієнтуються на рідну країну іноземного

студента, у якій, зазвичай, відбуватимуться його професійна самореалізація і подальше професійне становлення. Це констатують іноземні дослідники, котрі виконували дисертаційні дослідження в Україні. Так, Чжоу Лі, вивчаючи формування інтерпретаторської компетентності майбутніх співаків з КНР в Україні, вказує, що існує суперечність між практикою професійної підготовки майбутніх співаків в Україні і невизначеністю єдиних принципів навчання зарубіжних студентів у межах України [869]. Цзінь Нань, розглядаючи методичні засади вокального навчання китайських студентів в Україні, дійшов висновку: «Ознайомлення з українським досвідом збереження і презентації національних традицій вокального мистецтва, відомих своїм етновиховним і етнопедagogічним потенціалом, гуманністю та емоційно-художнім впливом на молодь, сприятиме зацікавленості китайських студентів національним вокальним та іншими видами мистецтва, зробить їх стійкішими до негативних впливів музичних тенденцій як зарубіжних, так і своїх» [860, с. 17]. На думку дослідника, для ефективнішого навчання китайських студентів мистецтва співу надто важливо зважати на специфіку вокального навчання в Китаї [860, с. 17].

Професійна соціалізація іноземних студентів є вторинною соціалізацією, яка пов'язана зі здобуттям ними професійних знань, формуванням професійних умінь і навичок. В освітньому процесі навчальна діяльність поступово замінюється професійною діяльністю. Успішна професійна соціалізація іноземних студентів є початком їхньої професійної самореалізації, кар'єрного зростання. В. Головка вивчала те, як іноземні студенти ставляться до майбутньої професії, та з'ясувала в процесі пілотажного дослідження (у якому брали участь 158 іноземних студентів), що «переважна більшість іноземних студентів усвідомлюють соціальну престижність і соціальну значущість професії інженера. Проте майже половина з них не виявили зацікавленості щодо оволодіння майбутньою професією й не демонстрували активного прагнення щодо професійного становлення. Крім того, 56,6 % студентів не змогли чітко визначити, якими професійно необхідними особистісними якостями та властивостями вони мають оволодіти в процесі свого професійного становлення» [237, с. 12]. Отже, дослідниця зазначила, що є суттєві

проблеми саме професійного аспекту соціалізації іноземних студентів, оскільки вони недостатньо усвідомлюють зміст та специфіку своєї майбутньої професії. І хоча в дослідженні йдеться про іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів, на нашу думку, це стосується й інших спеціальностей українських ВНЗ.

Важливо, щоб форма і зміст освітнього процесу іноземних студентів були найоптимальнішими для реалізації його мети: необхідні посилення практичної спрямованості освітнього процесу, варіативність, різнорівневість навчальних програм, використання сучасних методів, методик і технологій навчання. І. Семененко вказує, що фахова підготовка іноземних студентів має такі специфічні особливості: наступність; поетапне ознайомлення студента-першокурсника зі змістом фахової діяльності; міжпредметна координація дисциплін загальноосвітнього циклу з урахуванням індивідуальних знань; диференційований підхід до навчального процесу іноземних студентів; взаємодія викладачів фахових дисциплін з викладачами мовної підготовки для створення навчальних матеріалів; полікультурна компетентність викладачів [701, с. 33]. А. Приходько вивчає специфіку формування професійно-комунікативної компетентності іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів, без якої не може бути реалізована їх фахова підготовка. Така компетентність розглядається автором як основа повноцінної навчально-професійної та професійної самореалізації особистості іноземних студентів [579, с. 1]. Дослідниця визначає професійно-комунікативну компетентність майбутніх фахівців технічного профілю як «інтегративний феномен, що є сукупністю знань, умінь і якостей особистості, які дозволяють реалізовувати в умовах міжкультурної взаємодії аутентичну для сфери інженерної діяльності комунікацію, що має свою специфіку на когнітивному, мовному та технологічному рівнях» [635, с. 14].

Професійна соціалізація іноземних студентів реалізується в засвоєнні і відтворенні професійних знань, умінь, навичок, поведінки, норм, цінностей майбутньої професійної діяльності, але найголовнішим є формування ціннісного ставлення до отримуваної професії, усвідомлення її важливості в соціокультурному просторі рідної країни, який також зазнає трансформацій,

зумовлених викликами інформаційного суспільства. І. Семененко вважає, що для організації підготовки фахівців з числа іноземних громадян визначальними є: толерантність стосовно індивідуально-культурних особливостей іноземних студентів; наполегливість та послідовність педагогічного впливу для досягнення якості їх професійної підготовки, що свідчить про конкурентоспроможність ВНЗ на міжнародному рівні [702, с. 11]. Дослідниця зауважує на важливості сформованості в іноземних студентів професійних цінностей, які впливають на мотивацію до навчання, формування професійної позиції та самоідентифікацію в суспільстві [702, с. 14]. Значущість цінностей у процесі професійної підготовки іноземних студентів підкреслює й В. Головка, котра вважає, що засвоєння іноземними студентами цінностей нової культури суттєво впливає на їх професійне самовиховання [238, с. 92]. На думку Н. Стеніної, під час комунікативної взаємодії в іноземних студентів формуються власна картина світу, система цінностей та способів діяльності [753, с. 12].

Під час навчально-професійної діяльності іноземних студентів в освітньому середовищі ВНЗ України формується їх певний професійний статус, корпоративна культура. Освітній процес іноземних студентів має ефективний соціалізаційний вплив з метою їхньої підготовки до подальшої продуктивної професійної діяльності, отже, має забезпечити їхню максимально ефективну професійну соціалізацію. На нашу думку, соціалізацію іноземних студентів в освітньому середовищі ВНЗ України, яка відбувається у формі акультурації, доцільно розглядати у двох аспектах: соціокультурному – міжкультурному для іноземних студентів – та професійному, кожен з яких має свою специфіку, проте вони взаємозалежні і взаємозумовлені [105].

Оскільки, як визначено вище, соціалізація іноземних студентів в освітньому середовищі ВНЗ України складається з трьох етапів: соціальної адаптації, соціальної інтеграції та соціальної індивідуалізації, розглянемо специфіку кожного з етапів.

На думку Д. Порох, саме перший рік навчання у ВНЗ є критичним для іноземних студентів, вони не лише мають адаптуватися до нових

соціокультурних, соціокомунікативних, соціопобутових, професійних умов, а й особистісно і професійно розвиватися [632, с. 5]. Соціальна адаптація (відбувається на підготовчому факультеті та на першому курсі базового навчання) характеризується тим, що іноземний студент пристосовується до умов нового для нього освітнього середовища, некритично сприймає це середовище і намагається виконувати всі вимоги та норми цього середовища, уникати стресових загроз та стресових впливів. На початковому етапі перебування в країні іноземні студенти долають багато труднощів адаптаційного етапу, проходять стадії так званого «культурного шоку». Низький рівень можливостей самостійно вирішувати проблеми та відсутність належної підтримки з боку адміністрації, викладачів, працівників деканатів може блокувати процес акультурації іноземних студентів, тим самим викликати їх дезадаптацію. Особливістю цього етапу є набуття навичок, умінь, компетенцій, алгоритмів дій, важливих для вирішення соціальних завдань цього періоду.

І. Гребенникова визначає адаптацію іноземних студентів як «процес активного пристосування до нового соціокультурного середовища на основі розуміння адаптантами соціокультурних уявлень нового середовища й уміння відповідати їм своєю поведінкою в умовах конкретної ситуації» [241, с. 10]. Цю думку поділяє О. Коларькова, котра розглядає адаптацію студентів-іноземців до нових умов життя і навчання як активне пристосування до цих умов та культури іншої країни загалом [387, с. 7]. Важливо, що вищий навчальний заклад І. Гребенникова пропонує розглядати як адаптивно-адаптуючу систему, у якій відбувається, з одного боку, пристосування навчального процесу до потреб іноземних студентів, а з іншого – іноземні студенти пристосовуються до вимог ВНЗ, що є проміжним етапом адаптації в соціумі [241, с. 10].

Так само адаптацію іноземних студентів, зокрема китайських, як процес активного пристосування до нового соціокультурного й освітнього середовища розглядають Ху Жунсі [845, с. 8] і Сін Чжефу [715, с. 8]. Ху Жунсі визначає адаптацію іноземних студентів до культурно-освітнього середовища ВНЗ як «... складний процес активного пристосування та розвитку їхньої особистості до

нового соціокультурного середовища на основі розуміння і прийняття студентами-іноземцями соціокультурних уявлень про нове середовище та вміння відповідати їм своєю поведінкою в умовах конкретних ситуацій» [845, с. 8]. Сін Чжефу підтримує висловлені Ху Жунсі думки щодо адаптації іноземних студентів у вищих навчальних закладах України і стверджує, що «адаптація іноземного студента зумовлена єдністю внутрішніх та зовнішніх чинників, визначається ціннісними основами, що залежать від соціокультурних особливостей, моральних, релігійних, професійних та інших пріоритетів, соціально-психологічних та індивідуальних характеристик адаптантів» [715, с. 7].

Т. Язвінська, на відміну від І. Гребеннікової, Сін Чжефу, Ху Жунсі, визначає соціальну адаптацію як «... процес зміни індивіда, спрямований на подолання суперечностей між його настановами, переконаннями, принципами тощо і умовами навколишнього середовища», наголошує на важливості в процесі адаптації «збереження себе як особистості» [920, с. 35]. Соціокультурну адаптацію дослідниця пропонує визначати як «... динамічний, безперервний, відносно стійкий, активно-розвиваючий процес «входження» особистості в суспільство, засвоєння нею цілісної системи цінностей, орієнтацій, уявлень про навколишній світ, культурні зразки і способи діяльності, набуття особистісного досвіду під час міжкультурного спілкування і взаємодії, які супроводжуються зміною внутрішніх структур особистості» [920, с. 36–37]. Отже, соціокультурна адаптація пов'язана із засвоєнням певної системи цінностей та ґрунтується на соціокультурних відмінностях представників різних етносів. Цю думку поділяє і Л. Бутенко, котра вважає, що адаптація іноземних (китайських) студентів залежить від їхніх ціннісно-сміслових настанов, традицій, мотиваційної сфери [167, с. 7]. Вона розглядає адаптацію іноземних студентів як «складний процес зміни структури особистості, її вбудовування в новий соціум» та зауважує, що особливості адаптації іноземних студентів пов'язані з життєвими звичками, принципами, притаманними їх рідному соціуму, специфікою їх навчання і виховання [167, с. 14].



А.-К. Тамеєм визначає адаптацію іноземних студентів до навчальної діяльності як науково-педагогічну категорію складної структури, що містить такі компоненти: аксіологічний (ціннісне ставлення до навчання); комунікативний (здатність до навчальної і соціальної взаємодії); фізіологічний (визначає працездатність іноземного студента); когнітивний (система знань іноземного студента); діяльнісний (визначає вміння навчальної діяльності); рефлексивний (здатність до самоаналізу) [773, с. 22].

Важливим для усвідомлення специфіки соціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі ВНЗ України є дослідження Д. Порох, яка стверджує, що «адаптацію іноземних студентів до навчання у ВНЗ України визначають як процес активного пристосування студентів до умов життя в іншій країні, її традицій, норм суспільної поведінки, нового соціального оточення; навчально-виховного середовища, що передбачає нове ставлення до професії, навчальних норм, оцінок, способів та прийомів самостійної роботи; навчального колективу, його звичаїв та традицій; нових побутових умов у студентському гуртожитку, нових зразків студентської культури, форм використання вільного часу; засвоєння та визнання особистістю цінностей, комунікативних норм та вимог нового соціального середовища» [632, с. 10–11]. На нашу думку, «нове ставлення» іноземних студентів до соціокультурного та навчального оточення в освітньому середовищі ВНЗ України пов'язане не лише з їхньою адаптацією, але й процесами інтеграції в нове середовище. Д. Порох визначає такі компоненти адаптації іноземних студентів до навчання у вищому медичному закладі: соціокультурний, соціопобутовий, соціокомунікативний, професійний [632, с. 11]. Фактично йдеться про адаптацію не до навчання, а до освітнього процесу загалом.

Отже, на основі аналізу дослідженості соціальної адаптації іноземних студентів з'ясовано, що цей процес розглядається як активне пристосування до нового освітнього та соціокультурного середовища, засвоєння ними системи цінностей, орієнтацій, уявлень про новий соціум, його культурні зразки та способи діяльності в ньому. Під час адаптації іноземних студентів постає завдання подолання ними наслідків «культурного шоку», формування настанов на

опанування нових культурних феноменів, осмислення нових соціокультурних явищ. На етапі адаптації відбувається пристосовування іноземних студентів до умов нового соціуму, іноземним студентам необхідно відмовитися від тих цінностей, які є неактуальними в новому соціумі. Якщо труднощі етапу адаптації можуть бути вирішені конструктивно, іноземні студенти матимуть можливості ефективного навчання та входження в нову для них культуру. На цьому етапі важливо, щоб студенти усвідомили значущість цінностей світової культури, толерантної поведінки з метою досягнення успішності і продуктивності навчання й перебування в умовах нового освітнього середовища. У цей час відбувається засвоєння інформації про майбутню професію та професійну діяльність відповідно до отримуваної професії, пристосовування до навчально-професійної діяльності, формування початкового розуміння майбутньої професії, починається входження в професію, поступово в активному діалозі культур у контексті міжкультурної комунікації відбувається інтеграція іноземних студентів у новий соціум та нове освітнє середовище ВНЗ.

І. Гребенникова серед стратегій взаємодії культур (асиміляція, інтеграція, етнічна фузія, етнічна консолідація, етногенетична фіксація, автономність) називає інтеграцію найуспішнішим і найприйнятнішим способом взаємодії, оскільки вона ґрунтується на повазі, толерантності, узгодженості культурних цінностей, прийнятті соціокультурних норм, моделей поведінки [241, с. 11]. Ху Жунсі також вказує на необхідність інтеграції іноземних студентів у соціум та самореалізацію в ньому [845, с. 1]. На думку Е. Кіршбаума, інтеграція є видом соціальної міжкультурної взаємодії, однією з умов якої стає наявність міжкультурної компетентності. Він зазначає, що «... під час інтеграції (кооперації) ми відмовляємося від приведення всіх учасників комунікації під спільний знаменник єдиної ціннісної системи; тут ми маємо справу з культурним плюралізмом при збереженні культурної ідентичності й ціннісних орієнтацій взаємодіючих сторін» [369, с. 157]. Е. Кіршбаум розуміє інтеграцію як двосторонній процес, під час якого змінюються як інтегратор, так і той, хто інтегрується [369]. Погодимось з Е. Кіршбаумом, оскільки, на нашу думку,

перебування іноземних студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу не обмежується лише процесом їхньої соціальної адаптації, надто важливим є наступний етап соціалізації – соціальна інтеграція, який збігається з періодом навчання на базових факультетах. Зазвичай, це перший – третій курси бакалаврської підготовки, якщо іноземні студенти навчалися на підготовчому факультеті, або ж другий – третій курси, якщо іноземні студенти володіють мовою навчання на достатньому рівні та не потребують довузівської підготовки. Цей етап передбачає відпрацювання навичок міжетнічної толерантної поведінки на соціальному матеріалі в результаті практичних дій у системах «іноземний студент – іноземний студент», «іноземний студент – український студент», «іноземний студент – викладач», «іноземний студент – представник українського соціуму».

Рівень інтеграції іноземних студентів у нове освітнє середовище вищого навчального закладу залежить від їхніх індивідуальних особливостей, національної специфіки, особливостей рідної культури. Інтеграція є результатом узгодження між культурними цінностями своєї культури та культурними цінностями нового соціуму, сприяє збереженню власної культурної й етнічної ідентичності, водночас позитивно впливає на формування нової культурної ідентичності під впливом культури нового соціуму. Як наслідок формується бікультуральна особистість. На цьому етапі іноземний студент як суб'єкт спілкування та освітньої діяльності структурує середовище, з позицій власних потреб виокремлює в ньому значущі елементи, здатен ставити конкретні предметні цілі й досягати їх, як суб'єкт соціальних контактів та відносин критично сприймає середовищні взаємодії, зіставляє їх зі своїми цінностями, висловлює свою позицію, може самопрезентувати себе й продуктивно контактувати з представниками освітнього середовища ВНЗ. Існує необхідність ґрунтовнішого дослідження проблеми соціальної інтеграції іноземних студентів в освітньому середовищі ВНЗ, важливим аспектом цієї проблеми є міжкультурна складова, оскільки під час як соціальної адаптації, так і соціальної інтеграції іноземців

відбувається, передусім, соціокультурна трансформація особистості в новому освітньому середовищі.

Особливості цього етапу соціалізації іноземних студентів пов'язані з: розширенням проблемного поля майбутньої професійної діяльності; формуванням емоційно-вольових умінь в умовах локального моделювання соціокультурної діяльності; концентрацією уваги на проблемних ситуаціях, пов'язаних з актуалізацією та активним проявленням міжетнічної толерантності, що сприяє успішності в майбутній професії; стимулюванням індивідуальних інтересів і потреб; формуванням професійнозначущих якостей особистості майбутнього фахівця. У цей час формується позитивне ставлення до майбутньої професії, здобуття нових знань про професію та професійну діяльність, професійні якості, уміння, навички, які дозволять успішно реалізуватися на сучасному ринку праці, відбувається професійне самовизначення іноземних студентів. Саме тому особливого значення набувають професійно-орієнтовані дисципліни, навчальні практики, курсове проектування, науково-дослідницька діяльність. Для успішної соціалізації іноземних студентів на цьому етапі необхідно долучити їх до системи соціальних відносин, пов'язаних з виконанням відповідних соціальних ролей у майбутній професійній діяльності; забезпечувати допомогу під час орієнтації в соціальних цінностях, пов'язаних із задоволенням особистих соціальних потреб; вводити в інтелектуальну і матеріальну трудову діяльність (організація практик). Соціальна активність іноземних студентів – це одна з умов становлення цілісної особистості майбутнього фахівця, її гармонійного розвитку. Тому на цьому етапі важливим є залучення іноземних студентів до соціокультурної діяльності, заохочення їх ініціативи й активності. Отже, соціальна інтеграція іноземних студентів є успішною стратегією акультурації, оскільки передбачає взаємне пристосування до культури різних етносів, яке ґрунтується на взаємоповазі, міжетнічній толерантності, прийнятті соціокультурних норм і моделей поведінки нового суспільства, узгодженні культурних цінностей та відтворенні вже засвоєних. Інтеграція сприяє особистісному розвитку іноземних студентів, установленню соціальних зв'язків у нетрадиційному освітньому середовищі, що

створює умови для продуктивної подальшої самореалізації в професійному та особистісному плані, уможлиблює розвиток їхньої соціальної суб'єктності [121].

Третій етап соціалізації іноземців – соціальна індивідуалізація – є складним організованим процесом, який можна визначити як найвищий щабель розвитку й реалізації соціально-ціннісних орієнтацій особистості іноземного студента під час навчання в освітньому середовищі вищого навчального закладу України. Етап соціальної індивідуалізації передбачає можливість зміни себе та середовища, коли відбуваються реалізація себе як творчої індивідуальності, апробація та корекція власної особистісної позиції в експериментах із середовищем і, зазвичай, реалізується на завершальному етапі навчання (останній курс бакалаврської підготовки та навчання в магістратурі) або в системі післядипломної освіти іноземців (навчання в аспірантурі, стажування), якщо вищу освіту вони здобули в Україні. У цей час формується міжетнічна культура особистості іноземного студента та розпочинається його самореалізація як фахівця в професійній сфері. Значна увага в цей час приділяється аналізу інтолерантних ситуацій, пошуку шляхів виходу з них. Самовиховання, яке відбувається внаслідок роботи іноземного студента над собою, сприяє розвитку емпатії. Саме на цьому етапі активізується вплив іноземців на вітчизняних студентів і представників соціокультурного простору України через демонстрацію власних соціокультурних та професійних досягнень.

На етапі соціальної індивідуалізації здійснюється формування і коригування професійних цінностей та настанов, що реалізується під час виробничої практики, дипломного проектування, починає вибудовуватися кар'єрна траєкторія іноземного студента як фахівця, розвивається професійна Я-концепція, формується соціально-професійна культура, яка продовжить розвиток протягом усієї професійної діяльності в майбутньому. В освітньому середовищі ВНЗ для іноземних студентів створюються інформаційні умови щодо набуття індивідуально-стильових особливостей діяльності, відбувається підтримка реалізації власних проєктів, зокрема пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю.

Ефективність соціалізації іноземних студентів на всіх етапах залежить від рівня володіння мовою навчання та спілкування в нетрадиційному освітньому середовищі ВНЗ і соціокультурному просторі України. Мовна освіта посідає особливо важливе місце в соціальному вихованні іноземної студентської молоді, оскільки є основою саморозвитку особистості, її інтелектуального зростання, показником готовності до продуктивної діяльності в інокультурному суспільстві та навчання в іншій країні. Мовна соціалізація – це водночас і знаряддя, і складова соціалізації особистості, оскільки психічний розвиток людини, засвоєння норм поведінки, пізнання та соціальна діяльність неможливі без участі мови, в той же час засвоєння мови, опанування мовних норм визначаються соціальним середовищем [725, с. 237].

Для забезпечення ефективності професійної підготовки важливе значення має рівень володіння іноземними студентами мовою навчання, тому дослідники приділяють значну увагу питанням удосконалення формування професійних мовленнєвих навичок іноземних студентів. Так, Л. Васецька вказує на необхідність під час навчання іноземних студентів мови орієнтуватися на спілкування в професійній сфері [173, с. 7]. Дослідниця доводить, що провідним мотивом навчання іноземних студентів є професіоналізація [173, с. 7]. Мотивація вивчення іноземними студентами мови навчання пов'язана з прагненням володіти нею на належному рівні для опанування професії. О. Палка також наголошує на важливості вивчення іноземними студентами вищих технічних навчальних закладів професійної лексики, оскільки їхнє професійне становлення значною мірою зумовлене оперативним оволодінням мовним професійним базисом [585, с. 1]. В. Коломієць вважає, що мовленнєві вміння іноземних студентів мають бути інструментом для вирішення соціально-педагогічних проблем [395, с. 5]. Для розвитку цих умінь дослідниця пропонує застосовувати на заняттях з мови комплексні дидактичні ігри.

Мовна соціалізація іноземних студентів у соціальному інституті вищої професійної освіти має два рівні – рівень володіння мовою навчання в контексті загальної мовної підготовки й рівень володіння словами, термінами, категоріями

професійного аспекту мови в контексті наукової та професійної мовної підготовки [96]. Професійна мова формує професійне мислення, орієнтує в професійній діяльності, допомагає адаптуватися до нових умов, тобто є засобом соціалізації. У мові відображаються звичні схеми роздумів, моделі сприйняття дійсності, акумульований у культурі досвід пізнання світу. Проблеми й ситуації, пов'язані з різницею лінгвістичних систем представників різних культур, створюють певні труднощі в процесі міжкультурної взаємодії. Навчання іноземних студентів української (російської) мови має спрямовуватися на формування мовної особистості, готової до полікультурного функціонування на всіх рівнях міжкультурної комунікації. Щоб бути компетентним носієм культури, необхідно говорити так, як прийнято в певній культурі. На процес засвоєння мови значно впливає процес становлення індивіда як члена суспільства, з іншого боку, процес становлення членом суспільства реалізується через мову засвоєнням її функцій [114]. Як зазначено в Концепції мовної підготовки іноземців у ВНЗ України, «українська/російська мова для іноземців є не тільки навчальним предметом, а й освітньою дисципліною, засобом усестороннього розвитку впродовж життя та провідником майбутніх фахівців у їх становленні як професійних особистостей» [797, с. 137].

Освітнє середовище ВНЗ, у якому навчається іноземний студент, – це складова сучасного соціокультурного простору, студент-іноземець не може існувати лише в освітньому середовищі, він постійно контактує з представниками українського соціокультурного простору, що є певним середовищем простору інформаційного суспільства, де головна цінність – знання й інформація, а сучасним засобом отримання інформації стають нові медіа, які суттєво впливають на всі сфери життєдіяльності людини. Соціокультурний простір інформаційного суспільства зумовлює становлення нового типу особистості, що передбачає наявність таких рис: здатність адаптуватися до збільшення обсягу інформації, інтегруватися в соціальне середовище, що постійно змінюється.

Нині дослідники приділяють значну увагу використанню інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі іноземних студентів, зокрема,

розглядаються проблеми використання дистанційної освіти (С. Варава, О. Долга, Л. Раковська, Л. Синявіна, Н. Ушакова [172; 647; 713; 795]), комп'ютерних технологій (К. Арутюнян, Л. Безкоровайна, Л. Бей, С. Дерба, Е. Джурко, А. Корнилов, Н. Моргунова, В. Тараненко, Т. Шмоніна, В. Штиленко, О. Штиленко [35; 52; 56; 268; 270; 406; 523; 774; 895]), різноманітних медіатекстів (С. Заборовська, Л. Елизбарашвілі, Г. Кутузова, А. Юрковська [301; 302; 431; 910; 917]) у навчанні мови й професійно-орієнтованих дисциплін на різних етапах навчання, але окремих досліджень, присвячених медіасоціалізації та кіберсоціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі ВНЗ та соціокультурному просторі України немає. Утім, це питання є надзвичайно актуальним і сучасним, оскільки саме медіасоціалізація, особливо кіберсоціалізація як її складова, є значущим аспектом соціального становлення іноземних студентів в освітньому середовищі ВНЗ, у соціокультурному просторі інформаційного суспільства. Саме вони визначають основні напрями соціального виховання студентської молоді, зокрема іноземної, як соціально контрольованої соціалізації, ефективність якої багато в чому залежить від використання в освітньому процесі елементів медіаосвіти, що вносить їхнє долучення до соціального життя завдяки потужним важелям соціалізаційного впливу медіаресурсів. У соціокультурному просторі інформаційного суспільства неможливо уникнути медіа- та кіберсоціалізації, вони стають для іноземних студентів, як і для вітчизняних, визначальними напрямками соціалізації, оскільки сучасна молодь не мислить свого життя без інформаційно-комунікаційних технологій [68; 97; 102]. Як указує А. Рижанова: «Збереження етнічного, громадянського екзистенціального «Я» будь-якого соціуму в інформаційній культурі людства залежить від цілеспрямованої соціалізації, а саме: соціального виховання кожного громадянина, всіх соціальних груп» [663, с. 208]. Оскільки іноземні студенти, перебуваючи в соціокультурному просторі України, змушені постійно взаємодіяти із сучасними медіазасобами не лише в освітньому процесі, а й повсякденному житті, необхідно приділяти належну увагу цьому аспекту соціалізації, передусім, в освітньому середовищі ВНЗ.



Характерною особливістю соціалізації іноземних студентів дослідники визначають і результат цього процесу, наприклад, на думку І. Зозулі, «... результатом полікультурного виховання є полікультурна вихованість – інтегративна якість особистості, що відображає багатоаспектність її зв'язків на мікро- і макрорівні та включає сукупність полікультурних поглядів, ідей, переконань, почуттів, потреб, цінностей, настанов, які виявляються в конкретній поведінці, а також є невід'ємними складовими цілісної особистості» [319, с. 56]. На нашу думку, усе ж таки слід говорити не лише про полікультурне виховання іноземних студентів, а про їхнє соціальне виховання як соціально контрольовану соціалізацію, яке може містити полікультурну складову. І. Гребенникова, Дін Сінь, Д. Порох, Сін Чжефу [241; 271; 632; 715] розглядають адаптованість як результат процесу адаптації іноземних студентів.

Результатом соціального виховання, як з'ясовано в підрозділі 1.1, доцільно вважати соціальність. Оскільки визначено, що соціалізація іноземних студентів реалізується у двох аспектах: міжкультурному та професійному, відповідно, соціальність як результат соціального виховання іноземних студентів в освітньому середовищі ВНЗ України також можна розглядати в сукупності двох складників: міжкультурного і соціально-професійного. Як зазначає А. Рижанова, «в кожному з різновидів соціальності її розвиток може досягати певних якісних рівнів: соціальна грамотність, соціальна компетентність, соціальна культура» [664, с. 37]. Відповідно, якщо соціалізація іноземних студентів в освітньому середовищі складається з трьох етапів: соціальної адаптації, соціальної інтеграції, соціальної індивідуалізації, кожному з цих етапів відповідає певний якісний рівень соціальності, яка розглядається в міжкультурному та соціально-професійному аспектах.

Отже, проведений аналіз специфіки соціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу України дозволив дійти таких висновків:

1) соціалізація іноземних студентів в Україні, відбуваючись у контексті міжкультурної комунікації, набуває характеру акультурації та проходить через

традиційні для соціалізації етапи: адаптації (засвоєння), інтеграції (відтворення), індивідуалізації (розвиток) іноземними студентами як соціальними суб'єктами культури українського соціуму в процесі стихійного та цілеспрямованого долучення до системи нових суспільних зв'язків і залежностей. Через акультурацію іноземні студенти збагачуються не лише в професійному сенсі, але й ближче ознайомлюються з новою культурою, традиціями і звичаями українського народу. Соціалізація іноземних студентів характеризується неоднорідністю в залежності від періоду навчання, що й зумовлює виокремлення трьох її етапів: соціальної адаптації, соціальної інтеграції і соціальної індивідуалізації; кожен з яких має певні особливості, пов'язані з тими процесами, що відбуваються з іноземними студентами в освітньому середовищі ВНЗ України: поступове зростання суб'єктно-особистісних властивостей у такій динаміці: індивід, котрий адаптується, – суб'єкт предметно-практичної діяльності – суб'єкт соціальної взаємодії – особистість, яка перетворює себе і середовище; специфіка соціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі ВНЗ України полягає в тому, що вони вже соціалізовані в соціумі рідної країни, а в країні навчання знову зазнають впливу всіх складових соціалізації, але відбувається це в контексті нової, не відомої їм культури на основі встановлення нових соціальних відносин з представниками інокультурного соціуму, де іноземні студенти не лише зазнають соціалізаційних впливів, а й самі стають агентами соціалізації для представників українського соціокультурного простору, передусім, для українських студентів;

2) з огляду на характеристики іноземних студентів, соціалізація яких відбувається в нетрадиційному не лише культурному, але й освітньому середовищі, у цьому процесі реалізується їх професійне становлення та соціальний розвиток через долучення до нової освітньої культури, засвоєння її цінностей і традицій, подолання «культурного шоку», виокремлюємо два аспекти їх соціалізації: міжкультурний та професійний, які взаємопов'язані і взаємозумовлені; міжкультурний аспект реалізується в контексті діалогу культур та передбачає активний процес засвоєння, відтворення і розвитку іноземними студентами необхідних для навчання та життєдіяльності в новому освітньому

середовищі й соціокультурному просторі соціальних знань, навичок, основних норм соціальної поведінки, системи цінностей інокультурного соціуму; професійний аспект реалізується в засвоєнні, відтворенні та розвитку професійних знань, умінь, навичок, норм майбутньої професійної діяльності, формуванні ціннісного ставлення до отримуваної професії, усвідомленні її цінності та важливості в соціокультурному просторі рідної країни; продуктивність соціалізації іноземних студентів визначає конкурентоспроможність їх як фахівців вищої кваліфікації, а також те, чи стануть вони в майбутньому агентами впливу української культури у своїх країнах;

3) ефективність соціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу значною мірою зумовлена рівнем володіння ними мовою навчання та спілкування, що є підґрунтям успішності їх самовиховання, саморозвитку, самореалізації, показником готовності до продуктивної навчально-професійної і соціальної діяльності в освітньому середовищі ВНЗ та соціокультурному просторі України; значуща відповідно до ролі інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі інформаційного суспільства медіасоціалізація іноземних студентів, особливо її кіберскладова;

4) результатом соціального виховання як соціально контрольованої соціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі ВНЗ є соціальність, яка реалізується в міжкультурному та соціально-професійному складниках і має відповідно на кожному з етапів соціалізації певний якісний рівень – соціальна грамотність (соціальна адаптація), соціальна компетентність (соціальна інтеграція), соціальна культура (соціальна індивідуалізація) в сукупності міжкультурного та соціально-професійного складників кожен.

Оскільки специфіка соціалізації іноземних студентів розглядалася в контексті освітнього середовища ВНЗ, доречно в наступному підрозділі проаналізувати це середовище як фактор їх соціалізації, обґрунтовуючи його як освітньо-культурне.

## 2.2. Освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу України як фактор соціалізації іноземних студентів

Соціалізація іноземних студентів розгортається передусім в освітньому середовищі вищого навчального закладу, яке є значущим фактором цього процесу. Інформаційне суспільство, яке розглядається як суспільство знань, передбачає, що освіта, особливо вища, відіграє все більшу роль у соціальному відтворенні різноманітних явищ і процесів, які відбуваються в цьому суспільстві, а також у соціально-економічному розвитку країни, оскільки вища освіта є одним із соціальних інститутів, що забезпечують потреби суспільства в накопиченні, продукуванні й трансляції знань. Трансформаційні процеси, які відбуваються в сучасному соціокультурному просторі України та пов'язані зі специфікою інформаційного суспільства, впливають на підвищення ролі вищих навчальних закладів в особистісному розвитку та професійному становленні молоді, зокрема іноземних студентів. У Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.), (стаття 1, п. 7) вищий навчальний заклад визначається як «окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей» [636]. Автономія, надана ВНЗ цим Законом, посилює культуротворчу функцію сучасних ВНЗ, які формують власні перспективи розвитку, реалізують індивідуальні способи взаємодії із соціокультурним простором України, суттєво впливають на трансформаційні процеси цього простору, багато в чому визначають його ознаки як простору інформаційного суспільства, у якому домінує «культ знань».

Вищі навчальні заклади перебувають у тісному зв'язку із соціокультурним простором України, який через соціальне замовлення визначає кількість та структуру, напрями професійної підготовки в країні й обсяг державного

замовлення на підготовку фахівців у ВНЗ, а ті, у свою чергу, через систему створення й трансляції знань і соціального досвіду молодому поколінню, впливають на формування соціокультурного простору України. Серед функцій, що виконують ВНЗ у соціокультурному просторі України, Л. Парфьонова називає такі: відновлення наукового потенціалу; суспільне відтворення; соціальна мобільність; соціальний розвиток суспільства; економічний розвиток; соціалізація індивіда [596]. Важливою, на нашу думку, є функція соціалізації особистості, яка реалізується через формування в молодій людині під час навчання у ВНЗ ціннісного ставлення до майбутньої професії, освіти, знань, людини, країни, культури, а також розвиток необхідних для повноцінного життя в соціумі соціальних якостей і соціальної поведінки та реалізацію себе як професіонала. В інформаційному суспільстві, з його стихійними соціалізаційними впливами, значно зростає роль соціально контрольованої соціалізації в соціальному розвитку молодій людині, яка відбувається, передусім, в освітньому середовищі ВНЗ. І дійсно, серед завдань ВНЗ, прописаних у Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.), (стаття 26, п. 1), йдеться про важливу для соціального розвитку та професійного становлення студентської молоді, зокрема іноземної, спрямованість на формування особистості через правове, екологічне виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності та відповідальності, здорового способу життя, уміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах; створення необхідних для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів умов [636]. Тобто йдеться про соціально контрольовану соціалізацію студентів, яка відповідає викликам інформаційного суспільства і спрямована на соціальний розвиток особистостей, здатних продуктивно функціонувати в сучасному соціокультурному просторі та сприяти його вдосконаленню. Оскільки акцентовано на налагодженні міжнародних зв'язків і провадженні міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва та культури [636], слід зважати на наявність у ВНЗ України контингенту іноземних студентів.

Розширення системи міжнародної освіти в глобальному світі особливо актуалізує проблему соціалізації іноземних студентів, котрі є специфічною категорією цього процесу в будь-якій країні. Відповідно до статті 75 Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) визначено основні напрями міжнародного співробітництва ВНЗ, серед яких «надання послуг, пов'язаних зі здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні» (п. 1, п.п. б) [636]. Перед вищими навчальними закладами України, котрі здійснюють підготовку іноземних студентів, постало завдання формування соціально мобільної, інтегрованої в соціум особистості, здатної до успішної самореалізації в соціокультурному просторі інформаційного суспільства, де особливо значущими стають інтелектуальний потенціал та здатність кожного до творчості, навіть упродовж навчання в іншій країні. Саме на ВНЗ покладено відповідальність за якість здобутої іноземними громадянами освіти та за дотримання ними законодавства України. Тому ВНЗ виконують провідну роль і в процесі соціалізації цього контингенту студентської молоді, особливо соціально контрольованої. Вища освіта, яку іноземці здобувають в Україні, покликана допомогти їм адаптуватися до викликів соціокультурного простору інформаційного суспільства завдяки засвоєнню знань, духовних і культурних цінностей, формуванню соціальних якостей та соціальної поведінки особистості, готової до життя в полікультурному суспільстві, здатної до продуктивного діалогу, прийняття рішень у різних професійних та соціальних ситуаціях.

Контрольована соціалізація іноземних студентів розгортається в межах освітнього процесу, який відбувається в освітньому середовищі конкретного ВНЗ і передбачає наявність певного структурного підрозділу, що відповідає безпосередньо за навчання іноземних громадян. З метою з'ясування, які саме структурні підрозділи відповідають за цей напрям освітньої діяльності, було проаналізовано сайти провідних ВНЗ України, що надають освітні послуги іноземним громадянам [186; 187; 188; 189; 190; 191; 192; 193; 194; 195; 196; 197; 198; 199; 200; 201; 202; 203; 204; 205; 206; 207; 208; 210; 211; 258; 259; 267; 297; 308; 332; 344; 345; 367; 372; 508; 509; 510; 511; 512; 513; 514; 535; 536; 537; 538;

539; 543; 544; 545; 546; 547; 568; 578; 580; 614; 615; 616; 768; 790; 791; 792; 800; 801; 802; 803; 804; 805; 806; 807; 832; 833; 834; 835; 836; 847; 848; 849; 850; 851; 852; 853; 854; 855; 856; 857; 858]. На основі аналізу виявлено, що серед проаналізованих 88 ВНЗ у 36 за підготовку іноземних громадян відповідають відділи міжнародних зв'язків. Вони мають дещо різні назви, крім відділів міжнародних зв'язків, яких найбільше (Харківська державна академія дизайну і мистецтв, Національний аерокосмічний університет імені Н. С. Жуковського, Державний вищий навчальний заклад «Івано-Франківський національний медичний університет», Одеський національний морський університет, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Державний вищий навчальний заклад «Криворізький національний університет», Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, Київський національний лінгвістичний університет, Київський національний університет будівництва і архітектури, Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого, Львівська національна академія мистецтв, Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Одеський національний економічний університет, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Херсонський національний технічний університет, Хмельницький національний університет, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича), також є: відділ по роботі з іноземними студентами (Національний університет «Львівська політехніка»); відділ міжнародного співробітництва та європейської інтеграції (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова); відділ міжнародних академічних зв'язків (Вищий навчальний заклад «Український Католицький Університет», м. Львів); відділ міжнародного співробітництва (Чернігівський державний технологічний університет, Харківська державна академія фізичної культури); відділ міжнародних відносин (Вищий навчальний заклад «Східноєвропейський університет економіки і менеджменту» (у формі товариства з обмеженою відповідальністю), м. Черкаси); відділ

міжнародних зв'язків та роботи з іноземними студентами (Державний вищий навчальний заклад «Запорізький національний університет», Запорізький національний технічний університет, Класичний приватний університет); відділ підготовки фахівців для зарубіжних країн і академічних обмінів (Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара); відділ зовнішніх зв'язків (Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»). Серед проаналізованих ВНЗ є різноманітні центри, які відповідають за підготовку іноземних студентів, серед них: центр міжнародної освіти і співробітництва (Харківська державна академія культури, Харківський державний університет харчування і торгівлі, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди); центр удосконалення підготовки іноземних громадян (Українська інженерно-педагогічна академія), навчально-науковий центр міжнародної освіти і співробітництва (Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського); центр підготовки іноземних громадян (Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва, Харківська державна зооветеринарна академія); центр підготовки фахівців для зарубіжних країн (Кіровоградський національний технічний університет, Одеська державна академія будівництва та архітектури); центр наукових міжнародних зв'язків (Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського); навчально-науковий центр міжнародних освітніх програм (Міжнародний гуманітарний університет); навчально-науковий центр міжнародної освітньої діяльності (Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ); центр міжнародної освіти (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна); центр міжнародних зв'язків та діяльності (Вінницький національний аграрний університет); центр міжнародних зв'язків (Вінницький національний технічний університет); центр міжнародного співробітництва (Український державний університет залізничного транспорту); центр довузівської підготовки та роботи з іноземними студентами (Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені



академіка В. Лазаряна, Житомирський державний технологічний університет, Маріупольський державний університет); центр міжнародної інтеграції вищої освіти (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу); навчальний центр міжнародного співробітництва (Київський національний університет технологій та дизайну); центр підготовки фахівців для зарубіжних країн (Одеська державна академія будівництва та архітектури). Є декілька факультетів, які здійснюють підготовку іноземних студентів, передусім, це факультети в медичних університетах, де навчаються іноземці, деякі з них англійською мовою, факультети називаються міжнародними (Державний заклад «Дніпропетровська медична академія Міністерства охорони здоров'я України», Запорізький державний медичний університет, Одеський національний медичний університет), факультет підготовки іноземних студентів, або факультет по роботі з іноземними студентами (Вищий державний навчальний заклад України «Українська медична стоматологічна академія» (м. Полтава), Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», Національний авіаційний університет, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Харківський національний медичний університет), факультет навчання іноземних громадян (Харківський національний університет радіоелектроніки); факультет підготовки іноземних громадян (Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, Полтавська державна аграрна академія, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, Національний фармацевтичний університет); факультет іноземних студентів (Державний вищий навчальний заклад «Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського», Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького); факультет міжнародних освітніх програм (Українська інженерно-педагогічна академія); факультет міжнародної освіти (Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»). Крім того, серед проаналізованих структурних підрозділів, на які

покладено відповідальність за підготовку іноземних студентів, два управління: міжнародного співробітництва (Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права “КРОК”», м. Київ) та міжнародної діяльності (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», м. Київ), а також два деканати по роботі з іноземними студентами (Харківський національний університет будівництва та архітектури, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка). Є два інститути: інститут підготовки іноземних громадян (Одеський національний політехнічний університет) та інститут міжнародної освіти (Одеський національний університет імені І. І. Мечникова), один департамент міжнародної освіти (Сумський державний університет). У багатьох ВНЗ функціонують підготовчі відділення для іноземних громадян, які нині можна відкривати за рішенням ученої ради ВНЗ, ліцензування цього виду освітньої діяльності не передбачено.

Отже, у вищих навчальних закладах України є різні структурні підрозділи, які відповідають за створення освітнього середовища, комфортного для продуктивної соціалізації іноземних студентів. Незважаючи на різні назви, вони мають подібні функції та цілі своєї діяльності. На ці підрозділи покладається вирішення комплексу проблем, пов'язаних з навчанням, вихованням та проживанням іноземних студентів в Україні, зазвичай це такі питання: *організаційні* (здійснення набору іноземних студентів для навчання у ВНЗ; організація і вирішення разом з адміністрацією питань побуту іноземних студентів, котрі навчаються у ВНЗ; контроль за академічною, фінансовою та побутовою дисципліною іноземних громадян у відносинах з ВНЗ; здійснення контактів з питань, пов'язаних з навчанням іноземних громадян у ВНЗ, з дипломатичними відомствами та консульськими установами іноземних держав в Україні, з правоохоронними органами, органами прикордонних, митних та інших служб, служби безпеки тощо); *навчальні* (забезпечення всіх умов для здобуття іноземними студентами знань, що відповідають міжнародним вимогам та стандартам; оформлення випускних документів державного зразка; моніторинг навчального процесу для іноземних громадян на факультетах ВНЗ); *соціально-*

*виховні* (надання допомоги в адаптації іноземних студентів до системи навчання у ВНЗ; проведення виховної роботи серед іноземних студентів; формування єдиного демократичного інтернаціонального студентського середовища). Тобто ці підрозділи мають охопити своєю діяльністю всі структурні елементи освітнього середовища вищого навчального закладу стосовно навчання та життєдіяльності іноземних студентів, що є надто складним завданням, зважаючи на незначну кількість співробітників та відсутність у багатьох ВНЗ чіткої концепції міжнародної освіти. Головна роль у процесі створення ефективного освітнього середовища ВНЗ щодо соціалізації іноземних студентів належить саме цим структурним підрозділам, оскільки на них покладено основні функції щодо організації професійної підготовки іноземних студентів, завдання стосовно їхньої адаптації та інтеграції в освітнє середовище. Вони здійснюють координацію освітньої діяльності щодо підготовки іноземних студентів, їхнього соціального виховання. У зв'язку із цим розглянуті структурні підрозділи посідають позицію суб'єктів розбудови освітнього середовища ВНЗ, де здійснюється підготовка іноземних студентів. Але, на жаль, у цих структурах не передбачені посади психологів і соціальних педагогів, котрих обов'язково необхідно залучати до розробки та реалізації соціально-педагогічної діяльності з підтримки ефективності соціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі ВНЗ.

Значущим є досвід тих навчальних закладів, де виокремлено підрозділи, які безпосередньо опікуються виховною роботою з іноземними студентами. Наприклад, підготовче відділення для навчання іноземних громадян Київського національного університету імені Тараса Шевченка має у своїй структурі відділ інформаційної та культурно-виховної роботи, на який покладено соціально-виховні функції, зокрема, залучення іноземних студентів до участі у виховних заходах, організація й проведення екскурсійної та країнознавчої роботи, ознайомлення з українською культурою, українськими звичаями та традиціями [616]. Цікавим видається і досвід Одеського політехнічного університету, напрямами діяльності Інституту підготовки іноземних громадян, де є спеціальна культурна програма, мета якої – допомогти іноземним студентам адаптуватися в

соціально-побутовому та соціально-культурному сенсі, сприяти скорочуванню дистанції між рідною культурою студентів та культурою України [344]. На жаль, лише в небагатьох ВНЗ України є такі відділи, які безпосередньо опікуються культурно-виховною роботою з іноземними студентами. На досвід роботи таких структурних підрозділів важливо зважати під час розробки концепції міжнародної освітньої діяльності в кожному ВНЗ. Для успішності соціалізації іноземних студентів, а, отже, й успішності якісної професійної підготовки, така робота необхідна в освітньому середовищі кожного ВНЗ, де нині навчаються іноземні студенти, оскільки формування активної особистості, здатної не лише до творчої продуктивної діяльності, але й до усвідомленої діяльності щодо перетворення самої себе, є сьогодні важливим завданням професійної підготовки іноземної молоді. Освітнє середовище вищого навчального закладу відіграє вирішальну роль в успішності реалізації мети перебування іноземних студентів в Україні – здобуття якісної вищої освіти. У зв'язку зі змінами в соціокультурному просторі України, процесами інтернаціоналізації вищої освіти та глобалізації культури людства трансформується й освітнє середовище ВНЗ. Оскільки в системі вищої освіти України навчаються майже 64 тисячі іноземних студентів, трансформація освітнього середовища українських ВНЗ відбувається з урахуванням етнопсихологічних та національно-культурних особливостей цього контингенту студентів. У зв'язку з цим активізується увага до середовища ВНЗ як фактора соціалізації студентської молоді, зокрема іноземної [91; 107].

Перш ніж визначити специфіку освітнього середовища ВНЗ щодо соціалізації іноземних студентів, розглянемо, як трактується поняття «середовище», «соціальне середовище», «освітнє середовище» в сучасному науковому дискурсі. Зокрема, дослідниками вивчено різні аспекти цих понять: психологічний аспект середовища людини розкрили у своїх працях Л. Виготський, Д. Ельконін, С. Рубінштейн [219; 680; 681; 682; 911; 912; 913]; теоретичні засади розвитку педагогічного середовища розглядалися в дослідженнях М. Іорданського, С. Шацького, В. Шульгіна [335; 336; 884; 906]; виховний потенціал соціального середовища досліджували Ю. Мануйлов,

А. Мудрик, Н. Новикова, Н. Селіванова, В. Ясвін [478; 479; 480; 528; 560; 561; 698; 925]; взаємодію особистості і соціального середовища вивчали О. Асмолов, І. Кон [40; 399]; соціокультурні аспекти освітнього середовища висвітлювали С. Бондарева, Л. Буєва, І. Відт, Я. Довгополова, О. Запесоцький, Д. Іванов, Л. Коган, Н. Крилова, Л. Круглова, Л. Михайлова, В. Стрельцова, Т. Тюльпа, Ху Жунсі, А. Шафікова [150; 160; 180; 274; 307; 323; 382; 383; 421; 423; 504; 758; 759; 789; 881; 882; 883]; різні аспекти освітнього середовища вищого навчального закладу досліджені в працях: Л. Бельковець, О. Бондаревської, А. Веряєва, Д. Іванова, Н. Ісаєвої, Т. Ісаєвої, В. Козирева, А. Мазуренка, Т. Менг, А. Рубанік, В. Слободчикова, І. Шалаєва [61; 151; 179; 325; 338; 339; 386; 469; 498; 722; 723]; в останні роки особливо актуальною стала проблема дослідження інформаційно-освітнього середовища вищого навчального закладу, яка набула відображення в працях А. Абросімова, Т. Єременко, Є. Зайцевої, К. Кречетникова, Н. Мойсеєнко та ін. [2; 3; 4; 5; 6; 288; 306; 418; 520; 521].

У соціолого-педагогічному словнику середовище визначається як «сукупність явищ та умов, що здійснюють вплив на досліджуваний об'єкт» [750, с. 231], а соціальне середовище – як «сукупність об'єктивних факторів, які впливають на формування і поведінку особистості». Зазначено також, що «... соціальне середовище з його численними сферами є об'єктивною підставою соціалізації і, водночас, основним системоутворювальним елементом цього процесу» [750, с. 231]. У соціальній педагогіці соціальне середовище розглядається як: «1) складне багаторівневе утворення, конкретний прояв суспільних стосунків, що мають місце в суспільстві, в якому живе та розвивається особистість; 2) сукупність соціальних умов життєдіяльності людини (сфери суспільного життя, соціальні інститути, соціальні групи), які впливають на її свідомість та поведінку», зазначається також, що «... наявність соціального середовища – необхідна та обов'язкова умова соціалізації особистості» [744, с. 247]. Соціально-педагогічне середовище визначається як система умов організації життєдіяльності людини, що створюється спеціально, відповідно до

соціально-педагогічних цілей, та спрямоване на формування ставлення особистості до світу та людей [724, с. 294]

Освітнє середовище є складовою соціального, існуючі визначення цього поняття педагогами мають певні розбіжності. Зокрема, дослідники визначають освітнє середовище: як систему педагогічних та психологічних умов і впливів для формування та розвитку особистості, котра навчається (В. Козирев) [386]; як спеціально організований освітній простір для опанування різних видів і форм людської діяльності (М. Катіліна) [365, с. 20]; як просторово-часові, соціокультурні, діяльнісні, комунікативні, інформаційні фактори взаємодії особистості студента й об'єктивного світу вищої школи (Т. Тюльпа) [789, с. 47]; як креативне середовище, що надає кожному студентові можливості формувати індивідуалізовану освітню траєкторію з урахуванням особливостей конкретного індивідуума, забезпечувати умови для саморозвитку та самореалізації особистості (К. Кречетников) [418]. Незважаючи на різницю в підходах до визначення освітнього середовища, усі науковці наголошують на його важливій ролі у формуванні особистості, і в цьому вони однакові. Особливо актуалізується означене питання стосовно іноземних студентів, для котрих середовище ВНЗ, у якому вони здобувають вищу освіту, є важливим фактором соціалізації, специфічним у цьому аспекті в порівнянні з вітчизняними студентами. Для іноземних студентів ВНЗ стає центром соціалізаційних процесів, оскільки вони дистанційовані від родини, друзів, звичного укладу життя і рідної культури. Саме в середовищі ВНЗ вони, окрім здобуття професійних знань, у разі потреби отримують захист своїх інтересів, допомогу у вирішенні проблем, що виникають, а також підтримку в реалізації своїх планів і проєктів. З усіма питаннями іноземні студенти, насамперед, звертаються до структурних підрозділів, які є складовою освітнього середовища ВНЗ і відповідають за їхнє навчання та перебування в країні.

У процесі навчання іноземних студентів посилюється роль саме соціокультурної функції освітнього середовища, оскільки іноземець, котрий здобуває вищу освіту в контексті культури, що суттєво відрізняється від звичної

для нього культури батьківщини, стає членом нетрадиційного освітнього середовища, яке має забезпечити для молоді людини певну координацію освітнього процесу та соціально-побутових умов перебування з одночасним входженням у нову культуру. Отже, іноземний студент потрапляє одночасно в нове і освітнє, і культурне середовище, яке для нього постає як єдність. Соціалізуюча функція освітнього середовища за таких обставин стає провідною, оскільки передбачає створення умов для успішного входження іноземця в новий соціокультурний простір на декілька років (зазвичай, на 5–6 років) з метою набуття певного освітнього рівня, здобуття професії, тобто задоволення, передусім, освітніх потреб, які невіддільні від потреб культурних.

Для іноземних студентів освітнє середовище є фактором інтеграції особистості в культуру в контексті різноманітних соціальних явищ, тому важливо акцентувати на культурній складовій цього середовища саме для іноземних студентів. Підґрунтя для вивчення культурної складової освітнього середовища – культурологічний напрям, який розробляється, зокрема, М. Андрєєвим, Є. Бондаревською, Н. Криловою, О. Малицькою, В. Слободчиковим, Т. Тюльпою, І. Фрумїним та ін. [25; 151; 422; 423; 476; 722; 723; 789; 823]. У їхніх працях визначається місце освітнього середовища в соціокультурному просторі сучасного суспільства, розглядається співвіднесення знань, норм, цінностей, які формуються в середовищі, з потребами особистості, освіта розглядається як культурний процес, спрямований на формування соціальних цінностей, якостей та норм поведінки, прийнятих у соціумі. П. Савицький [687] увів до наукового обігу поняття «культурне середовище», яке розглядається нині в різних аспектах: А. Арнольдов [31] аналізує його як соціально-культурні об'єкти, пов'язані з формуванням культурних цінностей; Л. Коган [382; 384] вивчає вплив соціального середовища на культурну діяльність особистості; В. Чижиков досліджує культурне середовище в аспекті предметно-просторового оточення людини, яке відкриває культурно-естетичні цінності та відносини [870]; О. Малицька вважає культурне середовище визначальним фактором розвитку особистості й указує на те, що культура має унікальні ресурси: творчий потенціал, культурну спадщину,

культурні традиції [476]; Н. Крилова досліджує освітнє середовище з позицій культури і визначає його як конкретний, притаманний кожному суб'єкту навчання соціальний простір, через посередництво якого суб'єкт навчання активно долучається до культурних зв'язків суспільства й набуває досвіду самостійної культурної діяльності, тобто як широкий соціокультурний простір, у якому відбуваються становлення і розвиток особистості [423]. Є. Бондаревська вивчає проблеми інтеграції освіти та культури, що, на її думку, створює сприятливі умови для реалізації процесу соціалізації в певному культурному середовищі. Освіта розглядається як форма трансляції культури, а культура є важливою умовою розвитку особистості та засобом удосконалення освітнього процесу [151]. Т. Тюльпа розглядає освітнє середовище ВНЗ як соціокультурне і визначає його як «простір спільної життєдіяльності студентів, викладачів, співробітників університету, що забезпечує вибір цінностей, опанування культури, життєвих смислів, способів культурної самореалізації, розкриття індивідуальних ресурсів особистості, структура якого детермінована особливостями освітньої установи» [789, с. 47]. На думку М. Катіліної, «... в освітньому середовищі складаються об'єктивні взаємні відносини між культурою, соціальними нормами і знаннями, і суб'єктами цих відносин виступають особистості, які разом з тим є і об'єктами соціалізації» [365, с. 9]. Отже, культурна складова обов'язково наявна в освітньому середовищі, але, на нашу думку, оскільки іноземні студенти перебувають у середовищі ВНЗ для здобуття освіти, недоцільно обмежуватися поняттям культурне або соціокультурне середовище ВНЗ, ігноруючи при цьому освітню складову в самому понятті.

Освітнє середовище, у якому навчаються іноземні студенти, розглядається як середовище діалогу культур, творчої співпраці представників різних культур, різних соціумів, де не лише іноземці засвоюють українську культуру, а й, навпаки, іноземці через свій соціокультурний досвід впливають на українців, надаючи їм можливості долучатися до міжкультурної комунікації не виїжджаючи за межі своєї країни, крім того, не у віртуальному просторі, а в реальному житті. На нашу думку, освітнє середовище вищого навчального закладу в контексті навчання



іноземних студентів слід розглядати як полікультурне середовище, яке Я. Довгополова визначає як «різновид соціального середовища, у якому взаємодіють представники різних соціокультурних груп, що різняться між собою національною, етнічною належністю, релігійними, етнічними, культурними орієнтаціями, фізичними та розумовими характеристиками» [274, с. 31]. Щодо навчання іноземних студентів (щоправда лише вищих технічних навчальних закладів) І. Зозуля визначає полікультурне середовище як систему «цінностей, прийнятих у вищому навчальному закладі, які впливають на формування полікультурного мислення іноземних студентів, актуалізують цінності толерантності, поваги до представників інших націй та культур» [319, с. 113]. Отже, освітнє середовище ВНЗ стосовно навчання в ньому іноземних студентів слід розглядати з урахуванням специфічної ролі культури в його структурі.

Нині в наукових дослідженнях використовується термін «культурно-освітнє середовище» ВНЗ, яке В. Стрельцова, розглядаючи його стосовно адаптації вітчизняних студентів, визначає як «сукупність створених педагогами різноманітних умов (матеріальних, організаційно-управлінських, психолого-педагогічних, інформаційних, комунікативних, моральних, інноваційних та ін.), що впливають на процес культурного розвитку й саморозвитку студентів і викладачів у просторі освітнього закладу» [759, с. 46].

На наш погляд, освітнє середовище українських ВНЗ є віддзеркаленням реалій української культури, воно базується на нормах і традиціях, закріплених у соціокультурному просторі України. Якщо для українських студентів у цьому середовищі відсутні культурні незвичності, вони виростили та пройшли первинну соціалізацію в умовах української культури, отже, не потребують соціокультурної адаптації, а адаптуються лише до нових дидактичних вимог, у порівнянні зі школою, то іноземні студенти, крім дидактичної адаптації, мають також пристосовуватися до умов нової культури, зокрема освітньої, яка, зазвичай, суттєво відрізняється від культури їхньої батьківщини. Значення цього середовища для іноземних студентів значно більше, ніж для вітчизняних, оскільки для цієї категорії студентської молоді саме в освітньому середовищі ВНЗ

створюються умови, сприятливі для успішної адаптації в соціокультурному просторі України, саме для іноземних студентів характерна підвищена реакція на психоемоційні подразники, оскільки вони відірвані і від родини, і від рідної культури. Освітнє середовище ВНЗ для іноземного студента є головним носієм як професійної, так і соціокультурної інформації. Процес соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі України пов'язаний, передусім, із засвоєнням нових соціокультурних цінностей, і саме це викликає в них значні ускладнення. Актуальним є дослідження Ху Жунсі, котра розглядає освітнє середовище ВНЗ, де навчаються іноземні студенти, як культурно-освітнє і визначає його стосовно адаптації іноземних (китайських) студентів як «сукупність умов, які забезпечують набуття та актуалізацію іноземними студентами базових елементів інокультури, навичок міжкультурної взаємодії, що сприяє їх успішному професійно-особистісному становленню та розвитку в новому соціальному оточенні» [846, с. 56–57]. Отже, Ху Жунсі наголошує на набутті елементів іншої культури в контексті міжкультурної комунікації, належної уваги не приділяючи ролі освіти в професійно-особистісному становленні іноземних студентів.

Поділяючи загалом позицію Ху Жунсі стосовно визначення культурно-освітнього середовища, вважаємо: оскільки основною метою перебування іноземних студентів в Україні є здобуття вищої освіти з фаху і що саме в освітньому процесі (як навчальному, так і виховному) відбувається залучення іноземців до надбань світової та національної культури країни навчання, середовище іноземних студентів у ВНЗ пропонуємо розглядати як освітньо-культурне і визначати його як таке, що спрямоване на створення оптимальних умов для професійного становлення та соціального розвитку особистості іноземних студентів у контексті міжкультурної комунікації і містить крос-культурну, організаційно-технологічну, навчально-професійну та соціально-виховну складові, у яких відбувається життєдіяльність і життєтворчість іноземних студентів. Таке розуміння зумовлене вивченням особливостей та потреб іноземних студентів як об'єктів соціалізації в соціокультурному просторі сучасної України, специфікою соціалізації студентської молоді як соціальної групи та

трансформаціями соціокультурного простору інформаційного суспільства. Культура, особливо для іноземних студентів, є визначальним чинником формування особистості, самореалізації в соціумі. Саме тому освітнє середовище ВНЗ не може бути відірваним від культури країни перебування і, будучи складовою соціокультурного простору України, це середовище надає іноземним студентам необхідних умов для соціального розвитку їхньої особистості та професійного становлення, у ньому іноземці долучаються до здобутків української і світової культури, набувають можливості реалізації особистісного потенціалу під час створення власного інтелектуального продукту. Тому освітньо-культурне середовище ВНЗ стає важливим фактором соціалізації для іноземних студентів, у ньому відбуваються розвиток соціальних цінностей, соціальних якостей і вироблення навичок соціальної поведінки в соціокультурному просторі України.

Освітньо-культурне середовище ВНЗ та соціокультурний простір України перебувають у постійній взаємодії. Освітньо-культурне середовище ВНЗ формується під впливом як усього соціокультурного простору України, так і специфіки регіону, у якому розташований навчальний заклад. Соціокультурний простір впливає на освітньо-культурне середовище ВНЗ, оскільки визначає традиції, освітній потенціал, інформаційні можливості, законодавчу базу надання освітніх послуг та організації освітнього процесу. Інтернаціоналізація вищої освіти, що актуалізується в сучасному соціокультурному просторі України, зумовлює необхідність розвитку взаємодії ВНЗ з іншими організаціями щодо вдосконалення процесів прибуття, перебування і навчання іноземних студентів у соціокультурному просторі України, зокрема з медичними закладами (проведення медоглядів, надання медичної допомоги іноземним студентам), органами місцевого самоврядування (реєстрація іноземних студентів за місцем проживання), банківськими, культурними установами (театри, музеї, бібліотеки, виставки, туристичні агенції тощо) щодо організації соціокультурної діяльності та дозвілля іноземних студентів. Отже, ВНЗ стосовно іноземних студентів, з урахуванням наданих йому в межах автономії повноважень, функціонує у

взаємодії з різними організаціями й установами соціокультурного простору України.

У свою чергу, освітньо-культурне середовище також впливає на соціокультурний простір активною соціокультурною діяльністю його представників, їх участю в різноманітних заходах і проектах, які реалізуються в цьому просторі. Через освітньо-культурне середовище ВНЗ іноземні студенти долучаються до традицій, звичаїв, матеріальної та духовної культури українського народу, набувають нового соціокультурного досвіду, формуються як полікультурні особистості. Іноземні студенти не існують ізольовано в межах тільки освітнього середовища ВНЗ, а постійно контактують з різними представниками соціокультурного простору України, як носії іншої культури й інших традицій уможливають для українських громадян набуття практики міжкультурної комунікації, не виїжджаючи за межі України, допомагають реалізувати діалог культур у контексті звичного соціокультурного простору України. Проведення різноманітних фестивалів, конкурсів, конференцій, круглих столів за участі іноземних студентів впливає на формування міжетнічної толерантності та мультикультурної вихованості українців, особливо молоді. Отже, освітньо-культурне середовище здатне активізувати наявний особистісний потенціал іноземних студентів до продуктивної реалізації та розвитку в умовах здобуття вищої освіти в соціокультурному просторі України, а також забезпечити ефективну соціалізацію відповідно до поставлених завдань.

На нашу думку, освітньо-культурне середовище ВНЗ як просторове утворення має певну структуру і складається зі структурних елементів (компонентів), які визначено на підставі узагальнення існуючих підходів до структури освітнього (чи культурно-освітнього) середовища, зазначених у працях М. Андреєва, А. Богущ, Ю. Кравець, О. Мариненко, В. Панова, Д. Сайфула, В. Стрельцової, Ху Жунсі, В. Ясвіна [25; 145; 413; 485; 588; 692; 758; 845; 925] й інших науковців, а також багаторічного практичного досвіду роботи щодо забезпечення організації навчання іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та перебування їх у соціокультурному просторі України.

Стосовно структурних елементів (компонентів) освітнього середовища, науковці вказують на необхідність пов'язаних з просторовою організацією середовища (просторово-предметний, на думку В. Панова [588], В. Ясвіна [925]), звертають увагу на діяльність (діяльнісний, на думку В. Панова, організаційно-технологічний, на думку В. Ясвіна), що відбувається в середовищі, та на міжособистісну взаємодію (комунікативний за В. Пановим, соціальний за В. Ясвіним) у цьому середовищі. В. Стрельцова, на відміну від них, пропонує розглядати культурно-освітнє середовище вищого навчального закладу як таке, що складається з певних мікросередовищ: професорсько-викладацький склад; студентство, культурно-освітнє мікросередовище факультету; культурно-освітнє мікросередовище кафедри; культурно-освітнє мікросередовище органів студентського самоврядування. Кожне із зазначених мікросередовищ має свою специфіку і характеризується певними особливостями щодо адаптаційного процесу студентської молоді [759]. На нашу думку, такі структурні елементи (компоненти) виокремлено без урахування просторової та діяльнісної складових, акцентовано лише на міжособистісній взаємодії й організаційній структурі ВНЗ. Крім того, учасники таких мікросередовищ входять одразу до декількох, наприклад, професорсько-викладацький склад – і до мікросередовища факультету, і до мікросередовища кафедри, так само й частина студентства входить до мікросередовища студентського самоврядування.

Особливо важливою для дослідження освітньо-культурного середовища ВНЗ є думка науковців, котрі розглядають структуру середовища ВНЗ стосовно перебування в ньому іноземних студентів. Зокрема, Ю. Кравець пропонує виокремлювати в освітньому середовищі вищого навчального закладу в контексті адаптації іноземних студентів такі структурні елементи (компоненти): інформаційно-комунікативний, соціальний і технологічний [413]. Інформаційно-комунікативний компонент науковець розглядає як такий, що забезпечує інформаційне поле та комунікативні зв'язки, є джерелом знань і виконує такі адаптивні функції: визначає успішність комунікації іноземних студентів на всіх рівнях (комунікативна функція); оволодіння іноземними студентами інформацією

про організацію освітнього середовища ВНЗ, законодавчу базу, соціально-побутові та морально-етичні норми перебування в країні навчання, а також безпосереднє опанування стратегій поведінки в ситуаціях соціальної взаємодії іноземних студентів з інокультурним освітнім середовищем (соціокультурна функція) [413, с. 32, 34]. Соціальний компонент, на думку Ю. Кравець, є взаємодією суб'єктів освітнього процесу: працівників ВНЗ та іноземних студентів. Технологічний компонент пов'язаний з діяльністю викладачів і студентів та виконує такі функції: прогнозуючу (здійснення навчального процесу, відбір змісту навчання); креативну (використання в освітньому процесі форм і методів роботи, спрямованих на соціальну взаємодію суб'єктів освітнього процесу з урахуванням національних та соціокультурних особливостей іноземних студентів) [413, с. 32–34]. Тобто Ю. Кравець виокремлює структурні елементи (компоненти) освітнього середовища відповідно до функцій, притаманних цьому середовищу стосовно адаптації іноземних студентів.

На думку Ху Жунсі: «Відповідно до тих впливів, які повинно здійснити на адаптацію китайських студентів культурно-освітнє середовище університету, вважаємо можливим виокремити три структурні компоненти цього середовища, а саме: інформаційний, ціннісно-комунікативний та технологічний» [846, с. 103]. Ху Жунсі характеризує технологічний компонент як такий, що «забезпечує спрямованість діяльності викладачів та китайських студентів на підготовленість останніх до здійснення взаємодії з оточенням та усвідомлення, оволодіння особливостями навчання у вищій школі України з метою дидактичної адаптації» [846, с. 105]. Цей компонент, відповідно до національно-психологічних особливостей китайських студентів, дозволяє їм ефективніше опанувати професію. У виділенні цього компонента та визначенні його функцій Ху Жунсі однак з Ю. Кравець, навіть назви в дослідників збігаються. З інформаційно-комунікативним компонентом, виокремленим Ю. Кравець, збігається інформаційний компонент, який Ху Жунсі пов'язує із забезпеченням іноземних студентів навчальною та соціокультурною інформацією [846, с. 104]. Хоча комунікативна функція, на думку Ху Жунсі, належить до іншого компонента,

зокрема ціннісно-комунікативного, який дослідниця пов'язує з формуванням в іноземних студентів ціннісних настанов та мотивів щодо набуття професії, входження в нове середовище, реалізацію взаємодії з оточенням. Для цього компонента характерна діалогічність, він стає для іноземних (китайських) студентів джерелом набуття досвіду соціальних відносин [846, с. 104–105]. Незважаючи на доцільність виокремлення цих структурних елементів (компонентів), на нашу думку, вони недостатньо повно відображають специфіку освітнього середовища стосовно іноземних студентів, оскільки не враховують важливість його соціокультурної складової. Ю. Кравець та Ху Жунсі не розглядають просторово-предметну організацію середовища ВНЗ, не виокремлюють структурний елемент, пов'язаний з навчальною діяльністю іноземних студентів, не акцентують на їх позанавчальній діяльності.

На відміну від цих науковців, О. Мариненко виокремлює такі структурні елементи (компоненти) освітнього середовища стосовно адаптації іноземних студентів: соціальний, просторово-предметний, дидактичний, позанавчальний [485]. Зокрема, розглядає просторово-предметний компонент як такий, що «визначає можливості предметної складової освітнього середовища щодо надання допомоги іноземним студентам та об'єднує архітектурно-ландшафтну й матеріально-технічну сфери» [485, с. 26]. На думку дослідниці, цей компонент спрямований на вдосконалення предметного оточення іноземців: умов проживання, використання засобів зв'язку, надання інформації про організацію навчального процесу [485, с. 26–27]. Дидактичний компонент О. Мариненко пов'язує з освітнім процесом і долучає до нього організацію освітнього процесу, нормативні документи, форми, методи та засоби, які використовуються в освітньому процесі [485, с. 27]. Цей компонент може впливати на оптимізацію процесу адаптації іноземних студентів (оскільки О. Мариненко розглядає середовище лише стосовно іноземців, котрі навчаються на підготовчому факультеті, ідеться саме про адаптацію як етап соціалізації), їх навчальної діяльності і максимального використання можливостей для самоосвіти; забезпечує моделювання навчальних ситуацій; реалізує надання індивідуальної

дидактичної підтримки іноземним студентам [485, с. 28]. Соціальний компонент, на думку дослідниці, «включає всіх суб'єктів, які беруть участь у процесі соціалізації іноземних студентів, їх позиції та відносини між ними» [485, с. 24]. Серед цих суб'єктів О. Мариненко називає: керівний апарат ВНЗ, співробітників підрозділу, відповідального за навчання іноземних студентів; викладачів; кураторів, співробітників гуртожитків, психологічних служб, соціально-психологічних відділів; інших співробітників ВНЗ, іноземних студентів старших курсів, вітчизняних студентів. Дослідниця називає такі функції цих суб'єктів: діагностичну, посередницьку, захисну [485, с. 24–26]. Позанавчальний компонент О. Мариненко розглядає як пов'язаний з організацією «спеціальних заходів, спрямований на допомогу в процесі соціалізації (соціокультурні тренінги, ознайомлення із особливостями поведінки в громадських місцях, екскурсії, тематичні вечори, спортивні заходи)» [485, с. 29]. Цей компонент співвідноситься з використанням позанавчальної роботи для інтенсифікації процесу соціалізації іноземних студентів, актуалізації творчих, інтелектуальних, спортивних, організаційних та інших здібностей студентів [485, с. 29]. Виокремлені дослідницею структурні елементи (компоненти) середовища ВНЗ, на наш погляд, більше, ніж зазначені Ю. Кравець та Ху Жунсі, відповідають потребам іноземних студентів щодо організації освітнього середовища ВНЗ, але, на жаль, О. Мариненко розглядає це середовище лише стосовно адаптації іноземних громадян на підготовчому відділенні, хоча й називає їх іноземними студентами, але відповідно до українського законодавства вони є слухачами (Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.), ст. 61, п. 2, п.п. 3.1) [636].

Цікавим щодо визначення специфіки впливу освітньо-культурного середовища на ефективність процесу соціалізації іноземних студентів є дослідження Д. Сайфула, котрий розглядає середовище ВНЗ як культурно-освітнє та визначає його роль у формуванні міжкультурної компетентності майбутніх перекладачів (ідеться не про іноземних студентів, але мається на увазі реалізація освітнього процесу в контексті діалогу культур, оскільки майбутні перекладачі ознайомлюються з іноземною мовою та культурою, яку представляє мова, що



вивчається). Дослідник виокремлює такі структурні елементи (компоненти) культурно-освітнього середовища: соціально-психологічний; інформаційний, педагогічний, когнітивний, комунікативний, предметно-просторовий [692, с. 76]. Предметно-просторовий компонент, на думку дослідника, – це матеріальні об'єкти, які забезпечують освітній процес і через наповнення простору ВНЗ різним контекстом дозволяє розширювати знання майбутніх перекладачів [692, с. 76]. Цей компонент відповідає просторово-предметному компоненту, виокремленому О. Мариненко. Інформаційний компонент збігається з визначеним Ху Жунсі аналогічним компонентом і складається з інформації, необхідної для реалізації освітнього процесу, передусім це: програмно-методичні, організаційні, технічні ресурси, інтелектуальний, культурний потенціал ВНЗ. Педагогічний компонент близький за своєю суттю до визначеного О. Мариненко дидактичного компонента, його складають закономірності, принципи, засоби, способи, методи, технології і форми організації навчання та виховання, навчально-методичне забезпечення освітнього процесу. Цей компонент, на думку автора, дозволяє долучати в освітній процес сучасні технології розвитку міжкультурної компетентності. Когнітивний компонент (на нашу думку, співвідноситься з дидактичним компонентом, названим О. Мариненко) містить систему наукових і навчальних знань, які здобувають у процесі навчання студенти. Цей компонент дозволяє долучати студентів до наукової роботи в контексті міжкультурних досліджень, сприяє формуванню наукових уявлень про міжкультурну комунікацію і власну компетентність у цій галузі [692, с. 76]. Д. Сайфул указує на те, що соціально-психологічний компонент (співвідноситься з соціальним компонентом, визначеним О. Мариненко та Ю. Кравець) складають учасники освітнього процесу, котрі є представниками різних культур, та взаємовідношення між ними. Цей компонент допомагає реалізовувати взаємозбагачення культур у навчальному процесі. Крім того, виокремлений ним комунікативний компонент – система комунікацій у ВНЗ та умов їх реалізації, розширює практику міжкультурної комунікації майбутніх перекладачів, впливає на формування толерантності, визнання культурного розмаїття.

Отже, у розглянутих працях науковці називають різні структурні елементи (компоненти) в структурі освітнього (чи культурно-освітнього) середовища ВНЗ, хоча за сутністю ці структурні елементи (компоненти) співвідносяться і частково збігаються. На наш погляд, це відбувається тому, що дослідники визначають дещо різні основоположення для виокремлення структурних елементів середовища ВНЗ, зокрема: організаційну структуру ВНЗ (В. Стрельцова [759]), функції середовища (Ю. Кравець [413], Ху Жунсі [846]), роль середовища у формуванні міжкультурної компетенції студентів (Д. Сайфул) [691] та ефективне функціонування педагогічної підтримки іноземних студентів (О. Мариненко) [485].

На нашу думку, основоположенням для виокремлення структурних елементів (компонентів) освітньо-культурного середовища ВНЗ в аспекті соціалізації іноземних студентів доцільно вважати потенціал цього середовища стосовно його соціально-виховних впливів на їхній соціальний розвиток і професійне становлення, а також ті види діяльності, які реалізуються цими студентами в освітньому процесі (як навчальному, так і виховному). Отже, пропонуємо в структурі освітньо-культурного середовища ВНЗ України стосовно соціалізації іноземних студентів виокремити такі структурні елементи: крос-культурний, організаційно-технологічний, навчально-професійний, соціально-виховний.

Крос-культурний структурний елемент (стосовно українських студентів його варто розглядати як соціокультурний, але з урахуванням специфіки іноземних студентів як носіїв іншої культури доцільніше, на нашу думку, визначати як крос-культурний) пропонуємо співвідносити із соціальним (О. Мариненко [485], Ю. Кравець [413]), ціннісно-комунікативним (Ху Жунсі) [846], соціально-психологічним і комунікативним (Д. Сайфул) [692], інформаційним компонентом (Ху Жунсі), інформаційно-комунікативним компонентом (Ю. Кравець). Узагальнення характеристик науковцями структурних елементів (компонентів) середовища ВНЗ надає підстав визначити крос-культурний структурний елемент освітньо-культурного середовища ВНЗ як

пов'язаний із долученням іноземних студентів до нової для них культури, формуванням їхньої крос-культурної грамотності та міжкультурної компетентності, соціальною адаптацією й інтеграцією в нетрадиційне освітньо-культурне середовище та соціокультурний простір України. Цей структурний елемент забезпечує ознайомлення студентів з інформацією про соціокультурні, соціально-побутові й морально-етичні норми, ціннісні орієнтири України як країни навчання, а також передбачає опанування цих норм, різних стратегій поведінки в ситуаціях соціальної взаємодії іноземних студентів з нетрадиційним освітньо-культурним середовищем ВНЗ та соціокультурним простором України, ознайомлення з новою культурою, полегшує процес долучення іноземних студентів до неї на всіх рівнях міжособистісної взаємодії. Саме цей структурний елемент допомагає реалізовувати міжособистісну взаємодію в контексті діалогу культур, визначає успішність міжкультурної комунікації іноземних студентів на всіх рівнях спілкування, оскільки передбачає міжкультурну взаємодію всіх суб'єктів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ і забезпечує успішність перебування іноземних студентів у соціокультурному просторі України.

Організаційно-технологічний структурний елемент виокремлено з урахуванням та узагальненням характеристик таких компонентів, визначених науковцями: діяльнісний (В. Панов) [588], організаційно-технологічний (В. Ясвін) [925], технологічний (Ю. Кравець [413], Ху Жунсі [846]), просторово-предметний (О. Мариненко) [485]. Узагальнюючи характеристики вказаних науковцями структурних елементів (компонентів), пропонуємо розуміти організаційно-технологічний структурний елемент як такий, що охоплює і навчальну, і соціально-побутову сфери організації освітньо-культурного середовища, що є для іноземного студента не лише середовищем навчання, а й середовищем існування, оскільки в межах навчального закладу для іноземних студентів вирішуються питання законності їх перебування на території України, проживання, страхування, медичного обслуговування, вирішення побутових проблем тощо. Він передбачає наявність предметно-просторового оточення, створення естетично організованого життєвого простору іноземних студентів (аудиторії, гуртожитки,

бібліотека, спортивна зала, їдальня, музей, медпункт тощо). Цей структурний елемент також ураховує організацію діяльності викладачів, співробітників ВНЗ та студентів (зокрема й іноземних), спрямовану на досягнення спільної мети – здобуття якісної вищої освіти останніми. Організаційно-технологічний структурний елемент є надзвичайно важливим у системі підготовки іноземців, оскільки саме навчальний заклад як приймаюча сторона бере на себе відповідальність за перебування іноземного студента в соціокультурному просторі України, гарантує дотримання ним необхідних правил та норм, що зумовлює соціалізаційний потенціал цього структурного елемента. Від якості його організації залежить, чи залишиться іноземний студент в освітньо-культурному середовищі ВНЗ до закінчення навчання, чи шукатиме інший ВНЗ, де будуть створені комфортніші умови для його навчання і проживання, чи взагалі повернеться на батьківщину, не отримавши диплом.

Наступним структурним елементом, на нашу думку, є навчально-професійний, виокремлений з урахуванням дидактичного компонента (О. Мариненко) [485], інформаційного, педагогічного і когнітивного (Д. Сайфул) [692]. Зважаючи на характеристики вказаних науковцями компонентів, завданням навчально-професійного структурного елемента визначаємо здійснення освітнього процесу, розробку й упровадження навчально-методичних матеріалів, підготовлених з урахуванням академічних особливостей іноземних студентів, забезпечення якості професійної підготовки іноземних студентів, формування їхньої професійної компетентності, фахових умінь і навичок, позитивного ставлення до майбутньої професійної діяльності; розвиток професійно-творчих здібностей; планування й організація науково-дослідницької діяльності, виробничої практики; забезпечення інформаційного поля та комунікативних зв'язків, що є джерелом інформації для задоволення професійно-освітніх потреб, тобто джерелом професійно-орієнтованих знань і вмінь. Оптимальна організація навчально-професійного структурного елемента сприяє формуванню професійного світогляду, культури фахової діяльності, готовності до практичної професійної діяльності, наукового обґрунтування та вирішення професійних

проблем, ціннісного ставлення до отримуваної професії. Соціалізаційний потенціал цього структурного елемента реалізується також у комунікативній функції, що забезпечує успішне спілкування для задоволення актуальних для іноземних студентів освітніх потреб і зумовлюється рівнем володіння мовою навчання, опанування вербальних та невербальних засобів вираження, норм поведінки в інокультурному середовищі, усвідомленням соціального значення професійної діяльності й сформованої відповідальності за її якість.

Соціально-виховний структурний елемент освітньо-культурного середовища ВНЗ пропонуємо визначати за аналогією з такими структурними елементами (компонентами), як позанавчальний (О. Мариненко) [485], педагогічний (в аспекті виховання) (Д. Сайфул) [692]. На нашу думку, саме цей структурний елемент передбачає координацію діяльності зі створення сприятливих умов соціалізації іноземних студентів у ВНЗ та поза його межами для їх успішної адаптації в навчальному закладі на початковому етапі й інтегрування в освітньо-культурне середовище, покликаний оптимізувати соціальний розвиток іноземного студента на завершальному етапі здобуття вищої освіти; базується на взаємодії суб'єктів освітнього процесу, представників усіх служб вищого навчального закладу (ректорат, деканати, кафедри, бібліотека, гуртожиток, студентське самоврядування, представники студентських земляцтв у ВНЗ), що набуває відображення в комплексі ситуацій взаємодії іноземних студентів із представниками цих служб. Крім того, цей структурний елемент координує взаємодію іноземних студентів із представниками соціокультурного простору України відповідно до їх потреб і виробничої необхідності; забезпечує керованість такої взаємодії, нейтралізує негативні впливи стихійної соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі; виконує виховну функцію в освітньому процесі, яка передбачає організацію соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів з урахуванням усунення прогнозованих труднощів та відбору методів роботи, спрямованих на активне вирішення соціалізаційних ситуацій і пошуки адекватних стратегій поведінки; забезпечує використання в освітньому процесі форм та методів роботи,

зорієнтованих на соціальну взаємодію суб'єктів навчального процесу з урахуванням етнопсихологічних і національно-культурних особливостей іноземних студентів та освітньо-культурного середовища, а також уможливило аналіз і самостійний вибір іноземними студентами стратегії поведінки в тій чи іншій соціалізаційній ситуації.

Визначені структурні елементи освітньо-культурного середовища ВНЗ, на нашу думку, характерні для процесу соціалізації як українських студентів, так і іноземних, хоча стосовно іноземних студентів вони мають певні особливості. Крос-культурний структурний елемент відображає специфіку освітньо-культурного середовища саме для іноземних студентів і впливає на організацію інших структурних елементів означеного середовища з урахуванням особливостей соціалізації у ВНЗ іноземних студентів, оскільки освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу покликане супроводжувати входження іноземного студента в нове суспільство, опанування ним численних соціальних норм, традицій, цінностей нової культури зі збереженням власної культурної та етнічної ідентичності, забезпечує успішне існування в соціокультурному просторі України та в середовищі майбутньої професійної діяльності. Вирішальну роль у цьому відіграє соціально-виховний структурний елемент освітньо-культурного середовища ВНЗ, покликаний координувати соціально-педагогічну діяльність щодо соціалізації іноземних студентів у цьому середовищі.

Успішності соціалізації іноземних студентів сприяє оптимальна організація всіх структурних елементів освітньо-культурного середовища ВНЗ з урахуванням специфіки іноземних студентів як представників соціальної групи студентства, їхніх проблем, потреб та основної мети перебування – здобуття високоякісної професійної освіти. У кожному ВНЗ важливо виробляти власну концепцію міжнародної освітньої діяльності, яка є складовою загальної стратегії розвитку навчального закладу та відповідає вимогам інтернаціоналізації сучасної вищої освіти. Ця концепція може фіксувати потреби і можливості освітньо-культурного середовища ВНЗ (кадрові, інфраструктурні, інформаційні, соціокультурні, виховні) щодо організації навчання іноземних студентів, у ній важливо зважати на

освітню, наукову діяльність, а також напрями роботи стосовно забезпечення належних умов життя іноземних студентів, їх участі в соціокультурній діяльності (організація дозвілєвої діяльності) в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та соціокультурному просторі України. Ця діяльність потребує постійного моніторингу, аналізу, наукового осмислення з метою вироблення рекомендацій щодо її організації.

Освітньо-культурне середовище для реалізації таких завдань повинно мати певну специфіку та відповідати конкретним вимогам, оскільки покликано сприяти створенню умов для продуктивної професійної і міжкультурної соціалізації іноземних студентів. Реалізовувати такі умови необхідно з урахуванням параметрів освітнього середовища, визначених, зокрема, Н. Масюковою, В. Ясвіним [492; 926]. Поділяємо точку зору О. Снопкової та О. Мариненко [729, с. 264] стосовно того, що для освітнього середовища, яке виконує функцію соціалізації іноземних студентів, найзначущішими параметрами якості є: модальність, широта, когерентність, усвідомленість, інтенсивність та узагальненість, неперервність: саме вони виражають сутність освітнього середовища й допомагають визначити умови ефективної соціально-педагогічної діяльності щодо продуктивної соціалізації іноземних студентів. Освітньо-культурне середовище ВНЗ є провідним фактором соціалізації особистості іноземного студента, а сам вищий навчальний заклад для іноземних студентів є особливою організацією їхньої життєдіяльності в новому для них соціокультурному просторі України. Іноземний громадянин, здобувши вищу освіту в Україні, має бути готовим до виконання не лише професійних функцій, але й реалізації соціокультурної діяльності в інформаційному суспільстві.

Для забезпечення ефективності процесу соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі України необхідно, передусім, приділяти увагу соціально контрольованій соціалізації, тобто соціальному вихованню, яке відбувається в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу. Соціальне виховання в умовах нетрадиційного для цих студентів освітньо-культурного середовища покликане гармонізувати взаємодію особистості й

соціуму та є нині важливим напрямом діяльності вищої школи. Щодо підвищення її ефективності провідне завдання – формування відповідного для задоволення потреб та вирішення соціалізаційних проблем освітньо-культурного середовища, у якому функціонують соціально-педагогічні та психологічні служби, інститут кураторства, викладачі й співробітники зорієнтовані на надання допомоги і підтримки іноземним студентам, організацію продуктивної творчої взаємодії в освітньому процесі, створення умов для самоактуалізації, саморозвитку та самореалізації іноземної студентської молоді. Для підвищення ефективності процесу соціалізації іноземних студентів необхідно активізувати соціально-виховні впливи ВНЗ, зокрема, це можна зробити через запровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, який допоможе гармонізувати цей процес в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу.

Отже, підсумовуючи розгляд освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу України як фактора соціалізації іноземних студентів, зробимо такі висновки:

1) у соціокультурному просторі сучасної України, який зазнає трансформаційних впливів інформаційного суспільства, зростає роль вищих навчальних закладів у соціальному засвоєнні, відтворенні й розвитку явищ та процесів, що відбуваються в ньому, тобто все актуальнішою стає соціалізаційна функція цих закладів, особливо, якщо вона пов'язана з підготовкою іноземних студентів, стосовно яких ВНЗ, крім надання високоякісної професійної освіти, мають на меті формування соціально мобільної, інтегрованої в інокультурний соціум особистості, здатної до успішної самореалізації в соціокультурному просторі як рідної країни, так і країни навчання. Стосовно іноземних студентів особливу вагу в структурі вищих навчальних закладів мають підрозділи, відповідальні за підготовку іноземців, покликані вирішувати організаційні, навчальні й соціально-виховні проблеми, що постають перед цими студентами, та представлені у вигляді різних організаційних структур, де не передбачені посади психологів і соціальних педагогів, котрих необхідно залучати до розробки та



реалізації соціально-педагогічної діяльності стосовно гармонізації соціалізації іноземних студентів;

2) освітнє середовище ВНЗ для іноземного студента є головним носієм не лише професійної, але й соціокультурної інформації, у ньому створюються необхідні для соціального розвитку та професійного становлення цих студентів умови, відбувається їх долучення до здобутків української і світової культури, надається можливість для самовдосконалення та самореалізації. Для усвідомлення освітнього середовища вищого навчального закладу як фактора соціалізації іноземних студентів та на підставі аналізу розуміння понять «середовище», «соціальне середовище», «освітнє середовище» в різних гуманітарних науках доцільно розглядати це середовище як освітньо-культурне та визначати його як спрямоване на створення оптимальних умов для професійного становлення і соціального розвитку особистості іноземних студентів у контексті міжкультурної комунікації. Виокремлюємо в освітньо-культурному середовищі ВНЗ такі структурні елементи: крос-культурний (долучення іноземних студентів до нової культури, формування їх крос-культурної грамотності, міжкультурної компетентності, міжетнічної культури), організаційно-технологічний (наявність предметно-просторового оточення, організацію діяльності викладачів та співробітників ВНЗ, створення умов для продуктивної соціалізації іноземних студентів у ВНЗ), навчально-професійний (здійснення освітнього процесу, розробка й упровадження навчально-методичних матеріалів для іноземних студентів), соціально-виховний (координація діяльності зі створення сприятливих умов для соціалізації іноземних студентів у ВНЗ та поза його межами);

3) аналіз виокремлених структурних елементів на основі узагальнення теоретичного і практичного досвіду стосовно навчання іноземних студентів у соціокультурному просторі України свідчить, що сучасне освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу України як специфічне освітнє середовище та як фактор соціалізації іноземних студентів потребує вдосконалення щодо створення сприятливих умов для ефективної соціалізації іноземних

студентів в освітньому процесі, що реалізується через упровадження соціально-педагогічного супроводу цього процесу.

Запропонований як базовий соціально-педагогічний феномен «освітньо-культурне середовище» може розглядатися як теоретичне підґрунтя для розробки й упровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, роль якого в підвищенні ефективності цього процесу буде розглянуто в наступному підрозділі.

### **2.3. Роль соціально-педагогічного супроводу в підвищенні ефективності соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України**

Методика подолання проблем, які виникають у процесі соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, пов'язана із супроводом, що містить сукупність прийомів, методів та форм організації процесу гармонізації соціального виховання іноземних студентів. Звернення до дослідження проблеми супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України зумовлене необхідністю підвищення ефективності та якості вищої освіти іноземців, активізацією її соціальної функції [106; 124; 126].

У словнику української мови «супровід» визначається як «дія за значенням супроводжувати, супроводити; те, що супроводить яку-небудь дію, явище; група людей, яка супроводжує кого-небудь» [726, с. 849], дієслово «супроводжувати» тлумачиться як «іти, їхати разом із ким-небудь як супутник; проводити когось до певного місця» [726, с. 850].

Нині це поняття використовується в психології та педагогіці для позначення соціальної взаємодії, яка впливає на розвиток особистості в певних умовах, переважно особистості, котра потребує захисту, допомоги, підтримки в подоланні проблем, що виникають у процесі самореалізації на життєвому шляху. Трапляються різні варіанти терміна: психологічний супровід, соціально-

психологічний супровід, соціальний супровід, педагогічний супровід, психолого-педагогічний супровід. У психологічних і педагогічних дослідженнях найбільш вживаними є поняття «психологічний супровід» та «педагогічний супровід», які тлумачаться як: діяльність педагога, спрямована на залучення особистості до соціально-культурних та моральних цінностей, необхідних для самореалізації та саморозвитку (А. Мудик) [529]; допомога в особистісному зростанні, настанова на емпатійне розуміння (В. Слободчиков, Ф. Фрумін) [722]; система професійної діяльності, спрямована на створення сприятливих соціально-психологічних умов для успішного навчання і психологічного розвитку в ситуаціях міжособистісної взаємодії (М. Бітянова) [90]; метод, що забезпечує створення умов для прийняття суб'єктом оптимальних рішень у ситуаціях життєвого вибору (О. Казакова) [348]; механізм тривалої двосторонньої педагогічної взаємодії (М. Шакурова) [877]; система професійно організованих діагностичних, профілактичних, корегувальних, консультативних заходів, спрямованих на створення оптимальних умов для спроможності особистості до самодопомоги (Н. Медведєва) [495]; система діяльності психологів, що сприяє активізації змістовних характеристик усіх структурних компонентів освітнього процесу; забезпечує суб'єктам цього процесу можливість усвідомлювати і приймати сучасні вимоги суспільства до їх професійної діяльності (О. Євдокімова) [293].

У наукових працях використовують і поняття «соціальний супровід», який вивчали О. Безпалько, І. Дубініна, І. Зверєва, Л. Козуб, Г. Лактіонова, Ж. Петрочко [54; 439; 610; 747] та ін. Поняття «соціальний супровід» визначено в Законі України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001) як вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу [639]. Г. Лактіонова визначає соціальний супровід як «... вид соціальної діяльності, що є формою соціальної підтримки та передбачає впродовж певного (іноді досить тривалого) терміну надання конкретній особі чи сім'ї комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних,

інформаційних послуг соціальним працівником, а також, у разі потреби, спільно з іншими фахівцями (психологами, педагогами, юристами, медичними працівниками тощо) з різних установ та організацій. Мета соціального супроводу – поліпшення життєвої ситуації, мінімізація негативних наслідків чи навіть повне розв’язання проблем отримувача послуг» [744, с. 255]. Отже, Г. Лактіонова, на відміну від Л. Мардахаєва, вважає супровід формою підтримки.

Соціальна педагогіка пов’язує проблему супроводу з проблемами соціалізації особистості та соціального середовища. Соціально-педагогічний супровід розглядали: К. Александрова, Ш. Амонашвілі, О. Асмолов, С. Беличева, О. Белінська, М. Бітянова, Ю. Богинська, В. Бочарова, Б. Вульф, О. Газман, М. Галагузова, І. Липський, Л. Мардахаєв, А. Мудрик, Н. Нікітіна, Л. Пономаренко, І. Рогальська, М. Рожков, В. Стрельцова, А. Тімонін та ін. [15; 22; 40; 58; 143; 156; 217; 223; 224; 446; 484; 529; 550; 627; 628; 667; 668; 669; 760; 781].

Різні аспекти соціально-педагогічного супроводу студентської молоді вивчали в дисертаційних дослідженнях: Є. Гутман [253] (соціально-педагогічний супровід професійного становлення фахівця в недержавному ВНЗ), С. Демочкін [266] (соціально-педагогічний супровід професійного становлення курсантів військового ВНЗ), Л. Жиліна [295] (соціально-педагогічний супровід дітей-сиріт в освітньому середовищі ВНЗ), О. Кежов [366] (соціально-педагогічний супровід формування кар’єрної компетентності майбутніх працівників органів внутрішніх справ), О. Кононова [401; 402] (соціально-педагогічний супровід міжнаціонального спілкування курсантів у військовому ВНЗ), Т. Михайлова [505] (соціально-педагогічний супровід студентів з особливими адаптивними можливостями), В. Стрельцова [760] (соціально-педагогічний супровід адаптації студентів творчих спеціальностей до культурно-освітнього середовища) й інші дослідники.

Оскільки соціально-педагогічний супровід є важливою складовою соціально-педагогічної діяльності, то з’ясуватимемо його сутність на підставі специфіки цієї діяльності в контексті соціального виховання іноземних студентів в

освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу [135]. Сутність соціально-педагогічної діяльності, основні напрями, зміст, форми і методи її здійснення розглядаються в працях Т. Алексеєнко, В. Бочарової, О. Безпалько, Р. Вайноли, Т. Василькової, Ю. Василькової, М. Галагузової, Н. Заверико, І. Зверєвої, А. Капської, О. Караман, Г. Лактіонової, І. Липського, Н. Максимовської, Л. Мардахаєва, Ю. Поліщука, А. Рижанової, С. Савченка, І. Трубавіної, С. Харченка, М. Шакурової, З. Шевців та ін. [18; 54; 156; 170; 175; 224; 303; 309; 310; 357; 359; 439; 447; 473; 484; 500; 625; 661; 689; 786; 838; 876; 887].

Для усвідомлення специфіки соціально-педагогічної діяльності важливим є діяльнісний підхід, розроблений О. Леонтєєвим [442]. На думку О. Попової та А. Губи, «... за цим підходом вихідним методом вивчення психіки і поведінки особистості є аналіз перетворювань психічного відбиття у процесі діяльності, що досліджується в її філогенетичному, історичному, онтогенетичному й функціональному розвитку» [630, с. 230]. Безпосередньо проблему соціально-педагогічної діяльності порушив на початку ХХ ст. представник німецької школи неокантіанства П. Наторп, який уважав основною метою соціальної педагогіки дослідження проблем інтеграції виховних сил суспільства для підвищення культурного рівня народу [542, с. 15].

Як вид професійної діяльності визначають соціально-педагогічну діяльність М. Галагузова [738, с. 107] та О. Безпалько [286, с. 185]. Як педагогічну діяльність за умови соціальних дефіцитів трактує її І. Зверєва, серед дефіцитів вона називає: дефіцити умов життя (відсутність сім'ї, батьків, які з різних причин не можуть виконувати свої функції), дефіцити взаємодії особистості і суспільства [310, с. 77]. Щодо соціально-педагогічної діяльності з іноземними студентами важливо усвідомити ці соціальні дефіцити, оскільки іноземці дійсно відчують їх, перебуваючи відірваними від рідних, друзів, звичного соціокультурного оточення. В. Нікітін визначає соціально-педагогічну діяльність як «... забезпечення освітньо-виховними засобами спрямованої соціалізації особистості, передавання індивідові (і засвоєння ним) соціального досвіду людства, знаходження чи відновлення

соціальної орієнтації, соціального функціонування» [739, с. 35]. Із вирішенням завдань соціального виховання ототожнюють цю діяльність також В. Сластьонін та В. Шакурова [719; 876].

Соціально-педагогічна діяльність реалізується в соціальному середовищі, де відбувається соціалізація особистості. М. Гур'янова стверджує, що стратегічною метою цієї діяльності є «... створення виховуючого соціального середовища як важливого чинника формування особистості» [252, с. 185]. Такої ж позиції дотримується і Н. Рибаківа, котра вважає, що головним у соціально-педагогічній діяльності є створення для особистості підтримуючого середовища, «запуск» механізмів самоорганізації, саморозвитку, самозабезпечення на різних рівнях від індивідуально-особистісного до групового [685, с. 44]. Ця точка зору важлива для розуміння освітньо-культурного середовища ВНЗ України як виховуючого соціального середовища для іноземних студентів. На самоорганізації, саморозвитку особистості в процесі соціально-педагогічної діяльності (зокрема сучасних молодіжних громадських об'єднань) наголошує також Ю. Поліщук, стверджуючи, що під час такої діяльності «... відбуваються соціалізація і соціальне виховання членів молодіжних організацій, а також прискорюються та інтенсифікуються самоактуалізація, самовиховання, самовдосконалення, самореалізація та саморозвиток зазначеної категорії молоді» [625, с. 55]. Погоджуючись із цим визначенням, зауважимо, що соціальне виховання є реалізацією соціально контрольованої соціалізації і предметом дослідження соціальної педагогіки.

Незважаючи на певну різницю в підходах щодо трактування поняття «соціально-педагогічна діяльність», науковці наголошують на її функції науково обґрунтованого забезпечення соціального виховання як соціально контрольованої соціалізації особистості, саме тому продуктивність соціалізації іноземних студентів, яка відбувається в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, залежить від ефективності організації соціально-педагогічної діяльності та її реалізації відповідно до мети, що, на думку О. Безпалько, «... полягає у створенні

сприятливих соціокультурних умов для соціалізації особистості, наданні їй необхідної допомоги і підтримки в різних життєвих обставинах» [745, с. 68].

На наш погляд, щодо соціалізації іноземних студентів найдоцільнішим є визначення соціально-педагогічної діяльності А. Рижановою, котра зазначає: «Соціально-педагогічна діяльність – науково обґрунтоване культуровідповідне регулювання соціального виховання в усіх сферах з метою непримусового набуття та розвитку соціальності суб'єктів соціуму» [660, с. 14]. Саме таке визначення соціально-педагогічної діяльності дозволяє співвіднести її з процесом соціалізації іноземних студентів, який ґрунтується на культурологічному підході та в освітньо-культурному середовищі ВНЗ є соціальним вихованням, спрямованими на розвиток соціально-професійної та міжкультурної соціальності іноземних студентів. Соціально-педагогічна діяльність з іноземними студентами – багатопланова та багаторівнева активність педагогів щодо задоволення потреб цих студентів у соціальному захисті, допомозі, підтримці особистісного розвитку, самореалізації, соціальній адаптації, соціальній інтеграції та соціальній індивідуалізації на основі активного використання потенційних можливостей соціуму щодо вирішення різноманітних соціальних проблем представників зазначеної соціальної групи [122].

На підставі проаналізованих підходів до визначення соціально-педагогічної діяльності можна дійти висновку, що соціально-педагогічна діяльність з іноземними студентами спрямована на створення відповідного освітньо-культурного середовища ВНЗ, сприятливого для продуктивної соціалізації іноземних студентів, набуття ними соціально-професійної та міжкультурної соціальності. Відповідно до визначень поняття «соціально-педагогічна діяльність», а також ґрунтуючись на вивченні особливостей процесу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, пропонуємо розуміти соціально-педагогічну діяльність з іноземними студентами в процесі соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ як культуровідповідне регулювання процесу соціального виховання з метою створення в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу ефективних соціально-

виховних умов для розвитку соціально-професійної та міжкультурної соціальності іноземних студентів через гармонізацію їхніх стосунків з представниками українського соціуму в навчально-професійній та соціокультурній сферах.

Погоджуємося із С. Белічевою та О. Белінською, котрі зауважують: «Соціально-педагогічний супровід є найважливішим компонентом соціально-педагогічної діяльності, сутність якого – посилення позитивних і нейтралізація негативних тенденцій у розвитку дитини, а також нейтралізація прямих та опосередкованих десоціалізуючих впливів від найближчого оточення» [58, с. 83]. Вважаємо, що найефективнішим видом соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на підвищення продуктивності соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, є саме соціально-педагогічний супровід, покликаний вирішувати проблеми ефективного професійного становлення та соціального розвитку особистості іноземного студента.

На думку Л. Мардахаєва, соціально-педагогічний супровід є спільним рухом (взаємодією) соціального педагога (супроводжуючого, суб'єкта супроводу) і вихованця (супроводжуваного, об'єкта супроводу) на основі прогнозування суб'єктом перспектив поведінки та самопроявлення в ситуації розвитку, спрямованого на створення умов і забезпечення доцільної допомоги і підтримки [484, с. 5]. Важлива думка Л. Мардахаєва про те, що супровід не передбачає гіперопіки супроводжуваного в різних життєвих ситуаціях, а спрямований на стимулювання його активності, покликаний осмислити проблему та пошук шляхів її подолання самим супроводжуваним [484, с. 5].

Соціально-педагогічний супровід розглядається також як провідна умова соціальної адаптації студентів, зокрема в дослідженні В. Стрельцової, котра визначає такий супровід як «... допомогу студенту в процесі соціальної адаптації, яка ґрунтується на емпатійному розумінні його проблем, вільному спілкуванні й творчій взаємодії; як особливу галузь діяльності педагогів ВНЗ, кураторів груп, усіх відповідальних за виховну роботу зі студентами, спрямовану на зняття психологічного напруження в ході соціального становлення у ВНЗ, як особливий



вид педагогічної підтримки, орієнтований на високий ступінь свободи й автономії студента» [760, с. 29].

Соціально-педагогічний супровід розглядають і як підтримку та соціальний захист студентської молоді під час професійного й особистісного становлення. Наприклад, Н. Міщенко розуміє його як «... соціально-педагогічну діяльність із підтримки та соціального захисту студентів, які мають у цьому потребу, щодо вирішення проблемних ситуацій у студентському оточенні і сприянні соціальній адаптації студентів, підвищення їхньої мотивації до професійного становлення з метою саморозвитку, самопізнання, самоствердження та самореалізації» [516, с. 79].

У соціокультурному просторі інформаційного суспільства соціально-педагогічний супровід набуває дедалі більшої актуальності, оскільки покликаний убезпечити особистість від деструктивного впливу нових медіа. У дослідженні А. Тадаєвої враховано ці виклики та розглянуто соціально-педагогічний супровід в аспекті медіасоціалізації як важливого напрямку соціалізації в інформаційному суспільстві. Дослідниця пропонує розуміти соціально-педагогічний супровід медіасоціалізації як «вид соціально-педагогічної діяльності, спрямований на захист, допомогу та підтримку» особистості, що здійснюється «через організацію та координацію соціального виховання» в певному інформаційному середовищі [771, с. 11].

Погоджуємося з визначенням соціально-педагогічного супроводу, запропонованим А. Рижановою: «Соціально-педагогічний супровід – вид соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на захист, допомогу та підтримку успішного поступового розвитку соціальності суб'єктів соціуму в нетрадиційних умовах соціалізації через організацію, координацію та контроль соціального виховання різних соціальних інститутів та закладів найближчого соціального середовища» [659, с. 101]. Крім того, А. Рижанова пов'язує соціально-педагогічний супровід із розвитком соціальності: «Соціально-педагогічний супровід має специфічну мету – сприяння поступовому розвитку соціальності будь-якої людини (групи, суспільства) у нетрадиційних умовах соціалізації,

запобігаючи деформації її соціального розвитку» [659, с. 101]. Саме стосовно іноземних студентів А. Рижанова досліджує соціалізацію, що відбувається в «нетрадиційному для них соціокультурному просторі» [659, с. 101].

Отже, пропонуємо розглядати соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України як вид соціально-педагогічної діяльності, який здійснюється протягом усього періоду навчання, спрямований на їх соціально-педагогічний захист на етапі соціальної адаптації, соціально-педагогічну допомогу на етапі соціальної інтеграції та соціально-педагогічну підтримку на етапі соціальної індивідуалізації в процесі акультурації через взаємодію супроводжуваного (іноземного студента) із супроводжуючим (соціальний педагог, працівник структурного підрозділу, відповідального за підготовку іноземних студентів, куратор, працівник деканату, викладач або інша особа, котра забезпечує супровід) через координацію позитивних зусиль представників освітньо-культурного середовища ВНЗ і соціокультурного простору країни навчання, результатом якої є створення оптимальних умов для ефективного розвитку соціальності цих студентів. На нашу думку, соціально-педагогічний супровід відбувається через організацію та координацію соціального виховання іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, що є складовою соціокультурного простору сучасної України.

С. Белічева й О. Белінська соціально-педагогічний супровід пов'язують безпосередньо з успішністю соціалізації, розглядаючи його як певні заходи: «У процесі соціально-педагогічного супроводу здійснюється комплекс превентивних, просвітницьких, діагностичних і корекційних заходів, спрямованих на проектування і реалізацію умов для успішної соціалізації» [58, с. 80].

Зважаючи на тематику, найзначущішими для цієї розвідки є наукові праці, пов'язані із соціально-педагогічним супроводом іноземних студентів. Аналіз наукової літератури засвідчив, що в українському педагогічному дискурсі немає досліджень соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України. Науковці досліджують психологічний супровід іноземних студентів (А. Борисова, Дін Сінь [152; 271]),

педагогічний супровід (В. Головка, І. Семененко, Н. Шемигон, І. Штеймільлер [237; 702; 892; 900]), психолого-педагогічний супровід (Д. Порох) [632], соціально-психологічний супровід (О. Вихрущ-Олексюк, А. Гладуш, О. Максимчук, Г. Трофімова, В. Філіппов [181; 231; 475]). При цьому розглядають супровід різних аспектів адаптації іноземних студентів (А. Борисова [152] – міжкультурної, Дін Сінь [271] – соціальної, І. Штеймільлер [900] – соціокультурної), супровід фахової підготовки цієї категорії студентської молоді (І. Семененко [702]), професійного самовиховання (В. Головка [237]), супровід іноземного студента в освітньому процесі (О. Вихрущ-Олексюк [181]). Є дослідження, присвячене вивченню педагогічної підтримки адаптації іноземних студентів до навчання (Сін Чжефу [715]). У працях зарубіжних науковців переважно йдеться про педагогічний супровід адаптації (І. Гребенникова [241]), психологічний супровід (Т. Кіящук [370]), соціокультурну підтримку (Т. Язвінська [919]) іноземних студентів. Під час визначення ролі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України необхідно зважати на пропозиції цих дослідників.

Розглянемо спочатку, що пропонують науковці щодо реалізації психологічного супроводу адаптації іноземних студентів, оскільки соціально-педагогічний супровід містить і психологічну складову, ураховує специфіку психологічного супроводу, пов'язаного з особистісним розвитком людини. С. Максименко, Г. Ложкін та А. Колосов зазначають: «Психологічний супровід ґрунтується на внутрішньому потенціалі суб'єкта, метою якого є не вказування конкретного шляху розвитку і контролю дій, а лише сприяння прояву самостійності, формуванню спрямованої активності, якщо це необхідно» [472, с. 7]. Погоджуємося також з авторами стосовно того, що «... основні напрями психологічного супроводу – це запобігання виникненню проблем особистісного розвитку, вирішення актуальних завдань навчання, професійного становлення, а також розвиток психологічної компетентності суб'єкта» [472, с. 7]. Дін Сінь, розглядаючи супровід адаптації іноземних студентів як психологічний, вважає його видом соціального патронажу, інтегративною технологією зі створення умов

для розвитку особистості, процесом відносин між супроводжувачем і супроводжуваним [271, с. 10]. Науковець дійшов висновку, що подолання труднощів соціалізації іноземних студентів відбувається успішніше, якщо адаптаційний період супроводжується спеціальною психологічною програмою, яка базується на умовах системності і цілеспрямованості, полісуб'єктності й особистісної орієнтованості, спрямованості на формування ситуації розвитку особистості і тих її параметрів, що є значущими в адаптаційний період. У межах досліджуваної проблеми автором розроблено спецкурс для китайських студентів «Психологічний супровід», до структури якого введено елементи тренінгу міжкультурної комунікації й компетентності [271, с. 13]. Т. Кіящук пропонує долучити до супроводу психологічну допомогу, підтримку і консультування та пов'язує його з різними аспектами середовища, у якому відбувається розвиток особистості. На його думку, засобом підвищення ефективності адаптації іноземних студентів є Служба психологічного супроводу, яка забезпечує зняття їх навчальних та позанавчальних ускладнень [370, с. 19].

А. Борисова визначає психологічний супровід як інтегративну технологію «... пролонгованої психологічної допомоги психічно здоровій людині в складних життєвих обставинах» [152, с. 10]. Дослідниця розробляє та впроваджує програму психологічного супроводу студентів-іноземців, а її завданням вважає: «... сприяння процесу міжкультурної адаптації, розвиток універсальних ресурсів подолання складних життєвих ситуацій, розвиток етноспецифічних ресурсів міжкультурної адаптації» [152, с. 11]. Хоча дослідниця визначає запропоновану програму як психологічний супровід, але серед форм роботи є не лише психологічні, але й педагогічні: екскурсії, культурно-мистецькі та виховні заходи. А. Борисова пропонує долучити до програми психологічного супроводу міжкультурної адаптації іноземних студентів значно більше видів і форм роботи, ніж Дін Сінь, не обмежуючись лише психологічними тренінгами та консультаціями, зокрема: індивідуальну консультативну допомогу; цілеспрямовану організацію пізнавальної діяльності іноземних студентів (ознайомлення зі звичаями, традиціями, нормами, цінностями, соціально-

побутовими й іншими особливостями країни навчання); організацію міжкультурного діалогу, різні форми позааудиторної роботи (екскурсії, тематичні проекти, дискусійні клуби), соціально-психологічні тренінги (толерантності, міжкультурної комунікації, позитивної ідентичності), активне залучення місцевих студентів до процесу міжкультурної адаптації іноземців [152, с. 11]. Звичайно, що соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України необхідно розробляти з урахуванням запропонованих заходів, які є різноманітними та охоплюють не лише сферу особистісного розвитку іноземних студентів, а й сферу їх соціальних взаємин з представниками освітньо-культурного середовища ВНЗ України.

Крім психологічного, пропонують також соціально-психологічний супровід іноземних студентів. Зокрема, О. Максимчук розглядає програму саме соціально-психологічного супроводу міжкультурної адаптації іноземних студентів, яка передбачає вирішення таких завдань: допомога іноземцям у процесі адаптації до навчання і життя в нових соціокультурних умовах, підвищення рівня міжкультурної компетентності; ступеня психологічної комфортності в умовах навчання та проживання в культурно різноманітному середовищі; розвиток толерантності до настанов, цінностей і переконань, притаманних іншим культурам; розвиток культурної самосвідомості; залучення студентів-іноземців до культурного та суспільного життя ВНЗ і міста навчання [475]. О. Максимчук пропонує такі напрями роботи з іноземними студентами: формування соціальних та побутових навичок, розвиток позитивних соціально-психологічних особливостей і подолання негативних явищ (культурного шоку, культурної дистанції), формування та розвиток міжкультурної компетентності [475, с. 89–90]. Соціально-психологічний супровід адаптації іноземних студентів вивчають також А. Гладуш, Г. Трофімова, В. Філіппов, на думку котрих основними умовами їх успішної соціально-педагогічної адаптації є: виявлення індивідуальних характеристик особистості студента-іноземця, з урахуванням яких організовується і здійснюється навчально-освітня та виховна робота у ВНЗ; ефективна взаємодія всіх суб'єктів освітнього процесу, спрямована на

формування нових компетенцій, покликаних забезпечити успішну підготовку іноземних студентів; вивчення причин успіхів та невдач навчання і розвитку особистості іноземного студента на тлі отриманого соціокультурного досвіду [231, с. 77]. Дослідники також пропонують компоненти комплексної системи соціально-педагогічної адаптації іноземних студентів у ВНЗ, серед яких, на наш погляд, на особливу увагу заслуговує складання соціально-педагогічного портрета іноземного студента з урахуванням таких характеристик: належність до певної соціально-демографічної групи (стать, вік, соціальний статус батьків, місце проживання); рівень залученості до освітнього процесу; ціннісні орієнтації (мотиви вибору певної професії, спеціальності, навчального закладу); соціальне самопочуття (розуміння власної соціальної значущості, участь у суспільному житті ВНЗ і країни); рівень толерантності до представників інших національностей і культур; усвідомлення власної культурної ідентичності [231, с. 77]. Напрацювання цих науковців є надто важливими для розробки й упровадження соціально-педагогічного супроводу іноземних студентів, на жаль, у їхній праці йдеться про соціально-психологічний супровід, а не про соціально-педагогічний, хоча пропонуються його соціально-педагогічні характеристики. Найважливішим у зазначеному дослідженні є те, що автори приділяють увагу впливові масових інформаційних і комунікаційних процесів на адаптацію іноземних студентів, тобто специфіці їх адаптації в інформаційному суспільстві, процесам глобалізації та інтернаціоналізації, ролі Інтернету в адаптації іноземних студентів, зазначаючи, що «... віртуальний простір є одночасно і можливістю для іноземного студента підтримувати контакт з далекими знайомими і рідними, і реальним, зручним і комфортним інструментом вивчення нової для нього культури, особливо в неформальних сегментах веб-простору» [231, с. 25]. Хоча, на жаль, цей аспект зазначеними авторами недостатньо розроблений, оскільки в напрацунках, завданнях супроводу не набув відображення.

Як соціально-психологічний пропонує розглядати супровід іноземних студентів і О. Вихрущ-Олексюк, котра акцентує на важливості створення у ВНЗ соціально-психологічних служб для іноземних студентів та висуває припущення

щодо того, хто має ввійти до складу групи соціально-психологічного супроводу іноземних студентів: «...представники професорсько-викладацького складу, адміністративно-управлінського апарату, психологи, соціологи, медичні працівники, фахівці з конфліктології, мотивації, педагогічної та соціальної психологій» [181, с. 365]. На нашу думку, до складу такої групи можна долучити соціального педагога, культуролога, менеджера із соціокультурної діяльності.

Отже, праці, у яких розглядаються психологічний та соціально-психологічний аспекти супроводу іноземних студентів (зокрема їх соціальної, міжкультурної адаптації), містять важливі для усвідомлення специфіки супроводу іноземних студентів положення, серед яких: необхідність функціонування служби психологічного супроводу іноземних студентів у ВНЗ; важливість реалізації спеціальної програми психологічного супроводу іноземних студентів; передбачення в програмі супроводу психологічної допомоги і підтримки, консультування; проведення різноманітних тренінгів міжкультурної комунікації та компетентності; використання в процесі супроводу іноземних студентів різних форм позааудиторної роботи (екскурсії, тематичні проекти, дискусійні клуби тощо); формування соціальних і побутових навичок, позитивних соціально-психологічних особливостей іноземних студентів та подолання негативних явищ («культурного шоку», культурної дистанції); залучення до соціально-психологічного супроводу іноземних студентів представників професорсько-викладацького складу, адміністративно-управлінського апарату, психологів, соціологів, медичних працівників тощо.

Оскільки не було виявлено наукових праць, присвячених вивченню соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, розглянемо дослідження, у яких вивчається педагогічний супровід та педагогічна підтримка цих студентів. Дослідники, котрі пропонують використовувати педагогічний супровід іноземних студентів, розглядають його в міжкультурному та мовному аспектах (І. Гребенникова, І. Штеймільлер [241; 900]) або акцентують на професійному аспекті (В. Гловко, І. Семененко [237; 702]). Так, одним із найґрунтовніших досліджень педагогічного супроводу іноземних студентів є

наукова розвідка І. Гребеннікової, хоча, на жаль, вона вивчає педагогічний супровід лише стосовно адаптації китайських студентів і вважає, що педагогічний супровід адаптації іноземних студентів впливає на співвідношення значень нового суспільства зі сценаріями власної поведінки іноземних студентів, що допомагає вирішувати проблеми під час їх перебування в новому середовищі. Дослідниця визначає однією з причин, що породжує проблеми адаптації іноземних студентів, невідповідність цінностей рідної і приймаючої культур [241, с. 10]. Погоджуємося з тим, що саме соціокультурні невідповідності на свідомому рівні викликають у цих студентів «... складності адаптаційного характеру і переживання в ході пристосування до нових умов життєдіяльності» [241, с. 11], тому І. Гребеннікова пропонує оптимізувати умови освітнього середовища. Дослідницею обґрунтовано й описано сукупність дидактичних, змістових та організаційно-технологічних методів, прийомів і форм роботи, які використовуються в процесі педагогічного супроводу та сприяють успішній адаптації іноземних студентів у ВНЗ, а саме: закріплення за педагогами, кураторами і методистами функцій щодо адаптації іноземних студентів, організація екскурсій, відвідування кінотеатрів; використання на заняттях з мовної підготовки текстів країнознавчого змісту; використання на заняттях з мови фільмів, які дозволять краще ознайомитися з особливостями соціокультурного життя країни навчання; проведення тренінгових занять, на яких програється отримана інформація про соціокультурні особливості країни навчання; організація спортивних зустрічей разом з вітчизняними студентами, вечорів дружби, святкування національних свят [241, с. 16–17]. На запропоновані І. Гребенніковою методи, форми педагогічного супроводу необхідно зважати, організовуючи соціально-педагогічний супровід іноземних студентів, але дослідниця пропонує розглядати весь період навчання іноземних студентів у ВНЗ як процес соціальної адаптації, з чим складно погодитися. Отже, слід диференціювати запропоновані методи і форми роботи відповідно до етапів соціалізації та специфіки додання проблем соціального розвитку іноземних студентів на кожному з етапів з урахуванням міжкультурного і професійного аспектів соціалізації.



І. Штеймільлер розуміє педагогічний супровід соціокультурної адаптації іноземних студентів як надання їм превентивної й оперативної допомоги в процесі адаптації під час навчання в українському ВНЗ. Превентивну допомогу вона розглядає як таку, що здійснюється на основі педагогічного прогнозування можливих адаптаційних утруднень, а оперативну, – як спрямовану на подолання наявних труднощів студентів у визначеному процесі [900, с. 99]. При цьому варто зауважити, що І. Штеймільлер вважає педагогічний супровід соціокультурної адаптації іноземних студентів цілісною системою, яка містить такі блоки: діагностико-пропедевтичний, мотиваційно-орієнтаційний, змістово-організаційний та контрольнo-коригувальний [900, с. 99]. У контексті порушеної проблеми значний інтерес викликає думка дослідниці щодо того, що «... реалізація педагогічного супроводу соціокультурної адаптації студентів передбачає надання їм значної свободи у виборі змісту та видів діяльності, варіанту дій, моделей поведінки, способів вирішення поставлених завдань» [900, с. 99].

Важливими для дослідження є наукові здобутки І. Семененко, котра обґрунтовує доцільність розробки педагогічного супроводу фахової підготовки іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів як системи навчально-виховної взаємодії викладачів фахових дисциплін та педагогів-кураторів іноземних студентів, що спрямовується на розробку індивідуальної програми впливу на іноземця, яка забезпечує швидку адаптацію майбутніх фахівців до умов вищого технічного навчального закладу [702, с. 21]. Вона стверджує: «Педагогічний супровід є необхідним для навчальної адаптації, оскільки соціальну адаптацію людина має пройти самостійно, а у разі допомоги ззовні цей процес стає більш тривалим» [700, с. 41]. Із цим складно погодитися, якщо йдеться про іноземних студентів, котрим самостійно дуже складно соціально адаптуватися в нетрадиційному освітньо-культурному середовищі та новому соціокультурному просторі. Особливо значущою для реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів є думка І. Семененко щодо орієнтації в процесі супроводу на індивідуальний підхід до кожного з іноземних студентів «... з метою активізації всього, що є позитивним для

професійної та особистісної реалізації, водночас, створення таких умов, у яких іноземець усвідомлюватиме те недосконале в особистісній структурі, що підлягає корекції, оскільки заважає результативній діяльності» [702, с. 19]. Наголошується також на активності самого іноземного студента: «При цьому сам студент має виявляти ініціативу до певних зрушень у саморозвитку, а педагог виступає лише певним «каталізатором» його ініціативи» [702, с. 19]. Цікавою видається пропозиція І. Семененко стосовно реалізації педагогічного супроводу іноземних студентів через «проектування індивідуальних освітніх маршрутів, які враховують суб'єктний досвід особистості в процесі освоєння нею програм професійної підготовки» [703, с. 405]. Дослідниця визначає індивідуальний освітній маршрут як «... особистісно значущий шлях засвоєння освітньої програми, необхідної для майбутньої професійної діяльності, як шлях саморозвитку особистості» [703, с. 406]. А проектування освітніх маршрутів пропонує покласти на викладача мовної підготовки, котрий виконує роль тьютора і здійснює тьюторський супровід у межах технології педагогічного супроводу професійної підготовки. На нашу думку, не можна обмежуватися лише освітніми індивідуальними маршрутами, іноземному студенту в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України потрібно також складати індивідуальний соціалізаційний маршрут. Складно погодитися, що такий маршрут зможе вибудувати викладач мовної підготовки без допомоги викладачів фахової підготовки (у разі освітнього маршруту), соціального педагога і психолога (у разі соціалізаційного маршруту).

Продовжуючи ідеї педагогічного супроводу фахової підготовки іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів, В. Головка аналізує специфіку супроводу професійного самовиховання іноземних студентів. Дослідниця теоретично обґрунтовує, що «ефективність здійснення педагогічного супроводу професійного самовиховання студентів вищих технічних закладів забезпечується дотриманням таких умов: посилення професійної спрямованості майбутніх фахівців для усвідомлення ними значущості професійного самовиховання; реалізації супроводу в превентивному (запобігання адаптаційним труднощам іноземців, прогнозування подальшого розвитку професійного самовиховання) й

оперативному (розвиток відповідної мотивації, допомога в розробці програми професійного самовиховання, проведення оперативних консультацій тощо) напрямках» [237, с. 18.], а також реалізовує супровід у практичній діяльності. На нашу думку, професійне самовиховання іноземних студентів необхідно розглядати в контексті їх професійної соціалізації, а педагогічний супровід їх професійного самовиховання як складову соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України.

У деяких дослідженнях спостерігаємо поєднання психологічного і педагогічного аспектів супроводу адаптації іноземних студентів та розгляд його як психолого-педагогічного. Зокрема для вирішення проблем адаптації іноземних студентів Д. Порох пропонує реалізувати соціально-педагогічні умови, серед яких – організація психолого-педагогічного супроводу їх адаптації [632, с. 13]. Ця соціально-педагогічна умова втілюється на основі таких технологій: особистий приклад куратора, викладачів ВНЗ, однокурсників; неформальні співбесіди з важливих для іноземних студентів проблем; дискусії; адаптаційні тренінги; рольові тренінги; індивідуальне доручення (завдання) з урахуванням особистісних якостей, досвіду, знань іноземних студентів з подальшим обговоренням труднощів, що виникли під час його виконання; індивідуальні психолого-педагогічна підтримка та контроль і масштабний моніторинг за діяльністю та психоемоційним станом іноземних студентів, у яких виявлено фактори ризику (пригніченість психічно-вольової сфери, замкнутість, депресії, роздратованість, запальність тощо); вивчення проблем, що виникають у побуті й міжособистісних стосунках; використання виховних можливостей студентського колективу, залучення до участі в громадському житті ВНЗ; вивчення схильностей, інтересів, захоплень студентів поза навчально-виховною діяльністю, організація здорового дозвілля, залучення до занять спортом, художньою самодіяльністю; використання засобів масової інформації, студентської преси та стіннівок, телекомунікацій, комп'ютерної техніки, мережі Інтернет для інформаційної підтримки професійного становлення іноземних студентів, підвищення їхнього культурного

й загальноосвітнього рівнів [632, с. 14]. Важливо, що Д. Порох наголошує на необхідності зв'язку ВНЗ із соціокультурним оточенням, «здатним адаптувати соціальні інститути до потреб іноземних студентів та створити умови для збереження культурної ідентифікації іноземних студентів» [632, с. 14]. На жаль, у дослідженні Д. Порох ідеться лише про іноземних студентів вищих медичних навчальних закладів, хоча, на нашу думку, запропоновані нею заходи щодо підвищення рівня їх адаптованості можуть стосуватися іноземних студентів не лише медичних ВНЗ, але й інших. Крім того, означені заходи можуть впливати не лише на адаптованість іноземних студентів у середовищі ВНЗ, але й на їхню інтегрованість в освітньо-культурне середовище ВНЗ. Зауважимо, що ці заходи стосуються адаптації не лише до навчання, а й до життєдіяльності іноземних студентів загалом. Вважаємо слушною думку Д. Порох щодо того, що психолого-педагогічний супровід адаптації іноземних студентів має бути «системою організаційних, діагностичних, навчальних та розвивальних заходів для студентів і педагогічної спільноти ВНЗ» [632, с. 12]. Як зазначають С. Беличева та О. Белінська, «... і хоча соціально-педагогічний супровід тісно взаємодіє із психолого-педагогічним, він має свою специфіку, оскільки супровід соціалізації передбачає як індивідуальну соціально-педагогічну роботу, так і супровід основних інститутів соціалізації – сім'ї, школи, товариства ровесників та організацію виховуючого середовища» [58, с. 80]. Отже, у процесі соціально-педагогічної діяльності супровід іноземних студентів доцільніше розглядати не як психолого-педагогічний, а як соціально-педагогічний, зважаючи на соціальність процесів перебування іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та соціокультурному просторі України, а також важливу роль цього середовища й українського соціокультурного простору в соціальному становленні особистості іноземного студента.

Деякі дослідники (О. Мариненко, Сін Чжефу, Т. Язвінська [485; 715; 920]) пропонують використовувати щодо іноземних студентів не педагогічний супровід, а педагогічну підтримку. Так, Т. Язвінська, досліджуючи адаптацію іноземних студентів, соціокультурну підтримку вважає інструментом їх

соціалізації [920, с. 47], механізмом запуску акту самовизначення, усвідомленого іноземними студентами як незадоволеність собою, пошуку свого місця в житті. Вона розробила й експериментально апробувала модель соціокультурної підтримки адаптації іноземних студентів, визначила комплекс педагогічних умов реалізації соціокультурної підтримки як фактора успішної адаптації іноземних студентів: залучення іноземних студентів до національно-культурних традицій країни навчання засобами позанавчальної діяльності; забезпечення засвоєння іноземними студентами елементів культури країни навчання через соціокультурну діяльність; актуалізація саморозвитку іноземного студента в просторі нової культури [920, с. 77]. Реалізація представлених Т. Язвінською педагогічних умов соціокультурної підтримки адаптації іноземних студентів підтвердила її ефективність стосовно особистісно-професійного розвитку цих студентів. Запропонована Т. Язвінською діяльність щодо реалізації соціокультурної підтримки адаптації іноземних студентів є цікавою та продуктивною, але, на нашу думку, не зовсім чітко простежується зв'язок реалізації педагогічних умов з етапами адаптації іноземних студентів й етапами їх навчання в університеті, деякі види діяльності орієнтовані лише на майбутніх менеджерів і можуть бути неефективними щодо іноземних студентів інших спеціальностей. Крім того, дослідниця зосереджується на діяльності з упровадження педагогічних умов, не акцентуючи на тому, як підготувати суб'єктів соціокультурної підтримки до її реалізації.

Способи вдосконалення адаптації іноземних студентів аналізує у своєму дослідженні Сін Чжефу, котрий також, як і Т. Язвінська, пропонує не супровід, а підтримку іноземних студентів, але не соціокультурну, а педагогічну. Сін Чжефу визначає функції педагогічної підтримки адаптації іноземних студентів у ВНЗ, серед яких: інформаційна, конвенціональна, захисна, компенсаторна, стимулююча, фасилітаційна [715, с. 9]; а також називає суб'єктів такої підтримки: іноземні й українські студенти, викладачі, співробітники університету, органи студентського самоврядування, національні земляцтва, громадські організації. На нашу думку, іноземних студентів можна вважати об'єктами педагогічної

підтримки, а завданням підтримки є саме перетворення їх на суб'єктів. Погоджуємося із запропонованими Сін Чжефу педагогічними умовами реалізації розробленої системи підтримки іноземних студентів: підготовка педагогічного колективу до роботи із застосуванням педагогічної підтримки; створення полікультурного соціально-педагогічного середовища, спрямованого на організацію міжкультурного діалогу, формування толерантних відносин, долучення різних соціальних інституцій до процесу адаптації іноземних студентів [715, с. 10]. Дослідник пропонує організацію науково-методичного семінару для викладачів та співробітників університету «Організація педагогічної підтримки адаптації іноземних студентів до навчання в українському ВНЗ», а для іноземних студентів – спецкурс «Адаптація до навчання» [715, с. 11–12]. Ці заходи спрямовані на підвищення ефективності педагогічної підтримки адаптації іноземних студентів завдяки використаним під час їх реалізації методів та форм (тренінги, ділові та рольові ігри, дискусії, драматизація, бесіди, проекти). Запропоновані дослідником заходи спрямовані не лише на адаптацію іноземних студентів до навчання, а й стосуються їхньої соціокультурної діяльності, отже, і педагогічну підтримку варто розглядати не лише стосовно адаптації до навчання, а значно ширше, щодо адаптації до освітнього процесу загалом й організації життєдіяльності іноземних студентів в Україні.

О. Мариненко також пропонує застосовувати педагогічну підтримку іноземних студентів, яку розглядає як надання їм допомоги в процесі соціалізації. Дослідниця виокремлює декілька етапів цієї підтримки і вказує, що на кожному етапі педагогічна підтримка має свою специфіку: доконтактний етап (від прийняття рішення до приїзду в країну), на якому потрібно забезпечити іноземних абітурієнтів потенційно важливою для них інформацією [485, с. 53]; етап гострої адаптації (займає приблизно півроку і пов'язаний з незнанням мови, відсутністю рідних і близьких, необхідністю пізнавати нову культуру); етап адаптації до нерідного середовища, (характерні опанування основ мови і правил поведінки в нерідній культурі). Як і Сін Чжефу, О. Мариненко вважає важливим моментом методики педагогічної підтримки іноземних студентів на підготовчому відділенні

організацію викладання спецкурсу «Адаптація іноземних студентів до навчання в Республіці Білорусь», спрямованого на прискорення процесу адаптації до країни навчання [485, с. 67]. Отже, запропонована О. Мариненко методика педагогічної підтримки іноземних студентів є значущою, методично продуманою й обґрунтованою. На жаль, вона обмежується лише підготовчим відділенням, тобто етапом соціальної адаптації в загальному процесі соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ. Зважаючи на подібність освітніх систем України та Республіки Білорусь, а також контингенту іноземних студентів і тих проблем, які перед ними постають, необхідно використовувати напрацювання О. Мариненко під час розробки та реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, особливо на етапі соціальної адаптації.

Польські дослідники М. Лазаревич та Б. Вернер, досліджуючи роль вищих навчальних закладів у реалізації комплексних програм культурної адаптації та інтеграції іноземних студентів, також вивчають підтримку іноземних студентів, називаючи її психосоціальною, і вказують на такі напрями діяльності в межах цих програм: інформаційна підтримка (обмін у процесі навчання інформацією, яка сприяє кращому розумінню ситуації, а також отримання зворотної інформації від студента стосовно вжитих заходів); інструментальна підтримка (проведення інструктажу щодо конкретних напрямів поведінки або моделювання ефективних способів правового захисту); матеріальна підтримка (фінансова та матеріальна допомога, наприклад, надання житла в кризових ситуаціях); емоційна підтримка (позитивне ставлення до студентів, зацікавлення їх проблемами, психологічна допомога) [954, с. 272].

Але не всі науковці вважають педагогічну підтримку чи супровід найефективнішим засобом підвищення результативності адаптації іноземних студентів. Наприклад, Ху Жунсі у своєму дослідженні для підвищення ефективності адаптації китайських студентів до культурно-освітнього середовища ВНЗ пропонує реалізовувати програму такої адаптації, вважаючи, що «суттєвим недоліком застосування педагогічного супроводу як провідного засобу (умови)

адаптації іноземних студентів є відсутність чіткості дій, застосування конкретних видів та засобів адаптаційної роботи на певних етапах процесу адаптації іноземних студентів, залучення до цього процесу у різній мірі всіх агентів адаптації» [846, с. 118]. З цим складно погодитися, оскільки, на нашу думку, саме продуманий соціально-педагогічний супровід має чітку структуру і визначає послідовність дій, спрямованих на реалізацію соціального виховання іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ. Ху Жунсі вважає, що «сама розробка програми адаптації китайських студентів до культурно-освітнього середовища університетів України дозволить забезпечити цільове спрямування, комплексність, систематичність та цілісність процесу адаптації» [846, с. 119]. На думку дослідниці, така програма «... повинна поєднувати заходи, спрямовані на забезпечення соціокультурної, соціально-психологічної та дидактичної адаптації, що визначено самою сутністю адаптаційної діяльності, при здійсненні якої можливо реалізовувати відразу декілька цілей» [846, с. 119]. Автор пропонує під час розробки програми використовувати можливості і навчальної, і виховної роботи, а також розглядати цю програму як полікультурну, визначаючи основними засобами її реалізації просвітництво, вивчення української та російської мов, ознайомлення з культурним надбанням українців, а також проведення різних виховних заходів: концертів, національних свят, екскурсій, перегляд фільмів про Україну тощо [846, с. 120]. Запропоновані Ху Жунсі заходи щодо адаптації китайських студентів до культурно-освітнього середовища ВНЗ виявилися ефективними та продуктивними, що підтвердила експериментальна перевірка.

Для усвідомлення специфіки соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ варто ґрунтуватися не лише на напрацюваннях досліджень супроводу чи підтримки іноземних студентів. У сучасному вітчизняному педагогічному дискурсі є ряд праць, що містять значущі пропозиції щодо поліпшення життєзабезпечення іноземних студентів в Україні, підвищення якості їх професійної підготовки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ. Особливо змістовними серед них є



дослідження І. Зозулі та В. Гуменюка, хоча в них власне супровід іноземних студентів не є предметом вивчення.

І. Зозуля, розглядаючи проблеми полікультурного виховання іноземних студентів вищих технічних закладів, на підставі експериментальних досліджень дійшла висновку, що для підвищення рівня полікультурної вихованості іноземних студентів необхідно розглядати як одну з педагогічних умов їх полікультурного виховання створення сприятливого полікультурного середовища в навчальному закладі через уведення полікультурного компонента в навчальні дисципліни «Українська мова як іноземна», «Країнознавство» [319, с. 197]; використовувати комунікативний підхід у навчанні іноземних студентів української мови; поєднувати вивчення української мови з презентацією України; використовувати можливості навчальної дисципліни «Країнознавство» для формування полікультурної вихованості іноземних студентів; виховувати національну взаємоповагу, толерантність до чужої думки, представників різних етносів [319, с. 195–200]. Запропоновані І. Зозулею напрями діяльності щодо полікультурного виховання іноземних студентів більше пов'язані з дидактичним аспектом і стосуються змістового наповнення навчальних дисциплін соціокультурної спрямованості, на що обов'язково необхідно зважати під час соціально-педагогічного супроводу іноземних студентів, але, на нашу думку, варто акцентувати саме на соціальному вихованні іноземних студентів, оскільки здебільшого вказані навчальні дисципліни за своїм змістом вже є полікультурними.

Цікавою щодо визначення напрямів соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів є наукова праця В. Гуменюка, у якій він вивчає організаційно-педагогічні умови здобуття іноземними студентами вищої медичної освіти в Україні, на підставі узагальнення здобутків української вищої медичної освіти протягом 1946–2015 рр. пропонує напрями вдосконалення процесу здобуття вищої медичної освіти іноземними студентами в Україні. Хоча йдеться про вищі медичні навчальні заклади, але серед висловлених дослідником рекомендацій є значущі для вдосконалення процесу навчання іноземних студентів

в Україні взагалі. Так, серед рекомендацій деканатам та відділам по роботі з іноземними студентами актуальними для всіх спеціальностей є такі: спільно з відповідними органами юстиції (юридична, міграційна і правозахисна служби) створити інформаційний портал «Правовий статус та захист іноземного студента» українською, російською й англійською мовами; забезпечити діяльність у кожному навчальному закладі «Гарячої лінії» в полімовному телефонному й електронному режимах для оперативного реагування на скарги та проблеми соціально-правового захисту іноземних студентів, особливо на перших роках навчання; у зв'язку із виявленням розбіжностей показників оцінки педагогічної підтримки викладачами і студентами розробити план заходів щодо організації неформальних зустрічей викладачів і студентів, спільних круглих столів, тренінгових семінарів з метою створення позитивної педагогічної атмосфери, співпраці та взаємодії [249, с. 184]. Серед рекомендацій завідувачам кафедр загальними для всіх ВНЗ вважаємо такі: з метою обміну досвідом створити міжкафедральну школу молодого викладача для підготовки до роботи з іноземними студентами; проводити засідання кафедри разом з уповноваженими представниками іноземних студентів для вирішення питань, які виникають під час навчально-виховного процесу [249, с. 184]. Звичайно, актуальною для всіх ВНЗ є рекомендація органам студентського самоврядування долучити до свого складу представників іноземних студентів, котрі навчаються у ВНЗ, розробити План заходів полікультурної спрямованості, залучати студентів до спільних проєктів, культурних подій тощо [249, с. 186]. Хоча висловлені В. Гуменюком рекомендації щодо вдосконалення системи підготовки іноземних студентів в Україні адресовані саме вищим медичним навчальним закладам, більшість із них актуальні для організації навчання іноземних студентів в українських ВНЗ загалом, тому їх необхідно враховувати в організації соціально-педагогічного супроводу соціалізації цих студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ.

Отже, узагальнюючи пропозиції науковців у царині різних видів супроводу та підтримки іноземних студентів, вважаємо, що під час організації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів необхідно ґрунтуватися

на таких положеннях: урахувати невідповідність цінностей рідної і приймаючої культури; надавати превентивну й оперативну допомогу іноземним студентам у процесі супроводу; орієнтуватися на індивідуальний підхід до кожного іноземного студента, створювати соціально-педагогічні портрети іноземних студентів; приділяти увагу професійному самовихованню; урахувати в процесі супроводу зв'язки освітньо-культурного середовища ВНЗ із соціокультурним простором України; залучати іноземних студентів у процесі супроводу до українських національно-культурних традицій; забезпечувати засвоєння іноземними студентами елементів української культури через залучення їх до соціокультурної діяльності та актуалізацію саморозвитку в просторі української культури; проводити діяльність щодо підготовки викладачів та співробітників ВНЗ до взаємодії з іноземними студентами; реалізовувати супровід диференційовано відповідно до етапів соціалізації іноземних студентів як захист, допомогу та підтримку; на етапі адаптації організувати вивчення спецкурсу, спрямованого на адаптацію до освітньо-культурного середовища ВНЗ та перебування в соціокультурному просторі України; враховувати соціально-виховний потенціал мовної підготовки іноземних студентів та навчальних дисциплін гуманітарного циклу; залучати до реалізації супроводу представників органів студентського самоврядування та вітчизняних студентів; залучати іноземних студентів до роботи в органах студентського самоврядування; залучати до реалізації супроводу іноземних студентів-волонтерів старших курсів.

Оскільки освітньо-культурне середовище ВНЗ України, у якому здобувають вищу освіту іноземні студенти, є значущим фактором їх соціалізації, для успішності реалізації соціально-педагогічного супроводу в цьому середовищі важливе значення мають студентські соціальні та психологічні служби, створені в багатьох вищих навчальних закладах. Ф. Ващук та І. Козубовська розглянули стан функціонування психологічних служб у ВНЗ України в порівнянні зі США і дійшли висновку: «Фактично, психологічна служба у системі вищої освіти України робить тільки перші кроки і багато питань щодо її діяльності потребують подальшого обговорення і вирішення, а також ґрунтовних наукових досліджень»

[176, с. 15]. Діяльність психологічних служб в освітніх закладах вивчали й А. Асмолов, О. Безпалько, Л. Бурлачук, І. Дубровіна, О. Колеснікова, В. Панок [40; 53; 166; 279; 389; 589] та ін. Погоджуємося також із твердженням Н. Максимовської: «Досвід запровадження студентських соціальних служб та інших видів соціально-педагогічної роботи (А. Денисенко, В. Журавський, Л. Завацька, Н. Романова, В. Тименко, І. Трубавіна) підтверджує необхідність соціальної підтримки студентської молоді, але охоплює не всі ВНЗ. Переважно передбачається реалізація соціальних послуг і соціальної допомоги, що, безумовно, актуально, але не вичерпує завдань соціального виховання студентства» [473, с. 157]. Під час реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України важливо зважати на досвід організації студентських соціальних і психологічних служб у польських вищих навчальних закладах, зокрема запропонований у розвідці М. Лазаревич та Б. Вернер [954], які на підставі узагальнення досвіду провідних ВНЗ Польщі обґрунтовують необхідність психосоціальної підтримки через реалізацію комплексної програми культурної адаптації, інтеграції іноземних студентів у Польщі. Дослідники називають основні структурні підрозділи, які є суб'єктами реалізації зазначеної програми в кожному ВНЗ Польщі. Серед них є такі, що збігаються з наявними в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України: *міжнародні відділи* (відповідають за всіх іноземних студентів у цьому ВНЗ); *деканати* (окремих факультетів, де навчаються іноземні студенти; науково-педагогічний склад ВНЗ); *підготовчі відділення* (мовні школи) (займаються викладанням польської мови, а також адаптацією та інтеграцією іноземних студентів); *органи студентського самоврядування*. У ВНЗ Польщі є й *академічні опікуни студентів* (куратори), зокрема: опікуни (куратори) групи, котрі протягом року допомагають вирішувати організаційні питання (куратори групи в українських ВНЗ), й особисті опікуни (персональні супервізори), які опікуються проблемами малих груп, відповідають за організацію проживання та добробут студентів; академічні опікуни (тьютори), відповідальні за навчання студентів, вирішення їхніх академічних проблем (відсутні в українських ВНЗ).

Як стверджують дослідники, є специфічні структури, що беруть участь у реалізації психосоціальної підтримки іноземних студентів, зокрема: *академічний представник* – відповідає за вирішення суперечок між іноземними студентами й працівниками ВНЗ на засадах конфіденційності, неупередженості та нейтралітету; *психологічна клініка*, у якій працюють психологи, психіатри, сексологи, проводять психологічні консультації, семінари щодо підвищення якості й успішності навчання, надають психологічну допомогу, працює телефон довіри; *бюро соціальних справ* – відповідає за організацію побуту (проживання, медичне обслуговування, фінансові питання). Особливу увагу привертають спеціально організовані *системи студентської підтримки*: «приятелі» – студенти старших курсів, які допомагають студентам першого курсу з організаційних питань, «репетитори» – студенти, котрі допомагають молодшим колегам у навчанні, «студенти-порадники» – це студенти, які вивчають психологію, надають психологічну допомогу і підтримку іноземним студентам. Усі названі підрозділи й особи співпрацюють і координують свою діяльність, у такий спосіб створюючи оптимальну мережу підтримки іноземних студентів [954, с. 272–273]. Під час проектування соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України важливо зважати на досвід польських вищих навчальних закладів щодо організації такої діяльності, оскільки, по-перше, є певна подібність в організації системи вищої освіти в Польщі та Україні, по-друге, в їхній діяльності використано провідний європейський досвід, по-третє, серед іноземних студентів Польщі переважають саме українці.

Більшість ВНЗ України, усвідомивши необхідність супроводу соціалізації студентів, створили соціальні та психологічні служби (наприклад, навчально-наукова психологічна служба Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна [853], психологічна служба Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка [195], Студентська соціальна служба Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини [791] та ін. Але, на жаль, зазначені служби не приділяють належної уваги соціальному вихованню іноземних студентів, покладаючи це на структурні підрозділи,

відповідальні за підготовку іноземних студентів у навчальному закладі, оскільки іноземні студенти потребують особливого підходу, досконалого вивчення їхніх проблем та організації соціально-педагогічної діяльності з урахуванням етнопсихологічних та національно-культурних особливостей означеного контингенту студентської молоді. Успішність соціально-педагогічної діяльності залежить від спроможності з'ясувати причини виникнення проблемної ситуації в іноземного студента та віднайти способи її вирішення. У зв'язку з тим, що іноземні студенти є тією студентською молоддю, яка найбільше потребує допомоги, оскільки має значні проблеми в новому соціокультурному оточенні, постає необхідність реалізації соціально-педагогічної діяльності, орієнтованої саме на цю специфічну категорію студентської молоді та втіленої в певних формах, найефективнішим видом якої у контексті аналізованої проблематики є соціально-педагогічний супровід.

Дослідження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів щодо його ролі у підвищенні ефективності цього процесу в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України уможлиблює такі висновки:

1) соціально-педагогічна діяльність з іноземними студентами в освітньо-культурному середовищі ВНЗ спрямована на вдосконалення цього середовища відповідно до їх освітніх та соціокультурних потреб, зорієнтована на подолання тих проблем, що виникають у іноземних студентів у такому середовищі, на реалізацію соціального виховання як соціально контрольованої соціалізації та розвиток рівня їх соціальності як результату такого виховання через гармонізацію стосунків з представниками українського соціуму в навчально-професійній та соціокультурній сферах. Найважливішим компонентом соціально-педагогічної діяльності є соціально-педагогічний супровід, спрямований на посилення позитивних тенденцій та нейтралізацію негативних у соціальному розвитку іноземних студентів;

2) соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України розглядаємо як вид соціально-педагогічної діяльності, який здійснюється протягом усього періоду навчання,

спрямований на їх соціально-педагогічний захист на етапі соціальної адаптації, соціально-педагогічну допомогу на етапі соціальної інтеграції та соціально-педагогічну підтримку на етапі соціальної індивідуалізації в процесі акультурації через взаємодію супроводжуваного (іноземного студента) із супроводжуючим (соціальний педагог, працівник структурного підрозділу, відповідального за підготовку іноземних студентів, куратор, працівник деканату, викладач або інша особа, котра забезпечує супровід) через координацію позитивних зусиль представників освітньо-культурного середовища ВНЗ і соціокультурного простору країни навчання, результатом якої є створення оптимальних умов для ефективного розвитку соціальності цих студентів. Супровід відбувається через організацію та координацію соціально-виховних впливів як в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, так і в соціокультурного просторі сучасної України;

3) оскільки соціально-педагогічний супровід іноземних студентів у сучасних педагогічних наукових працях не досліджено, важливими для усвідомлення його специфіки, обґрунтування та впровадження структурно-функціональної моделі такого супроводу є врахування положень, сформульованих у розвідках, присвячених психологічному, соціально-психологічному та педагогічному супроводу іноземних студентів, зокрема: передбачення психологічної допомоги і підтримки, психологічного консультування; проведення різноманітних тренінгів міжкультурної комунікації; використання в процесі супроводу різних форм позааудиторної роботи (екскурсії, тематичні проекти, дискусійні клуби тощо);

4) соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів є найефективнішим видом соціально-педагогічної діяльності стосовно цього процесу, оскільки він, маючи чітку структуру і визначену послідовність дій, сприятиме гармонізації соціалізаційних впливів стосовно іноземних студентів не лише в освітньому середовищі ВНЗ, а й у соціокультурному просторі сучасної України, що відбувається на підставі таких положень: урахування невідповідності цінностей рідної і приймаючої культури; надання превентивної й оперативної

допомоги іноземним студентам; урахування в процесі супроводу зв'язків освітньо-культурного середовища ВНЗ із соціокультурним простором України; забезпечення засвоєння іноземними студентами елементів української культури через залучення їх до соціокультурної діяльності та актуалізацію саморозвитку в просторі української культури; підготовка представників освітньо-культурного середовища ВНЗ до взаємодії з іноземними студентами; реалізація супроводу відбувається диференційовано відповідно до етапів соціалізації як соціально-педагогічний захист, соціально-педагогічна допомога та підтримка.



## Висновки до розділу 2

Проведений аналіз специфіки процесу соціалізації іноземних студентів, обґрунтування освітньо-культурного середовища ВНЗ як фактора їх соціалізації та доведення ролі соціально-педагогічного супроводу в оптимізації цього процесу дозволяє визначити, що теоретичними засадами соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ є:

1. Специфіка соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України полягає в тому, що ці студенти вже були соціалізовані в соціумі рідної країни, а в країні навчання в контексті нової культури знову зазнають впливу всіх її складових (адаптації (засвоєння), інтеграції (відтворення), індивідуалізації (розвиток)) через устанавлення нових соціальних зв'язків із представниками інокультурного соціуму, при чому кожен етап соціалізації відбувається в процесі міжкультурної комунікації та ускладнюється необхідністю акультурації в новій країні. Іноземні студенти постають перед необхідністю занурення і в нові знання (професійна освіта), і в нову культуру (власне акультурація). Акультурація дозволяє іноземним студентам не лише ознайомитися з новою культурою, традиціями та звичаями незнайомого етносу, але й допомагає задовольнити навчально-професійні потреби, отже, їх соціалізація має два аспекти: міжкультурний та професійний. Міжкультурний аспект соціалізації пов'язаний із засвоєнням іноземними студентами соціальних знань, навичок, основних норм поведінки, системи цінностей інокультурного соціуму, відтворенням їх у ситуаціях соціальної взаємодії та творчий розвиток через самореалізацію та самовираження в соціокультурному просторі інформаційного суспільства. Професійний аспект соціалізації передбачає засвоєння та відтворення професійних цінностей, їх розвиток під час самореалізації і самовираження, формування ціннісного ставлення до отримуваної професії, усвідомлення її місця, ролі та значущості в інформаційному суспільстві.

2. Соціалізація іноземних студентів в Україні, яка відбувається протягом усього часу навчання, характеризується неоднорідністю, залежно від періоду

навчання, що й зумовлює виокремлення трьох етапів: соціальної адаптації, соціальної інтеграції і соціальної індивідуалізації. Для етапу соціальної адаптації характерні: засвоєння цінностей нової культури, пристосування до умов та вимог нового соціуму, засвоєння інформації про майбутню професію і розуміння особливостей вищої освіти країни навчання. Соціальна інтеграція є результатом узгодження між цінностями рідної культури та цінностями нового соціуму, базується на взаємоповазі, міжетнічній толерантності, прийнятті соціокультурних норм і моделей поведінки нового суспільства, відтворенні їх відповідно до ситуацій соціальної взаємодії. Соціальна індивідуалізація є можливістю змінити себе та соціальне середовище, впливати на розвиток цього середовища через реалізацію себе як творчої індивідуальності, спрямованої на самовиховання, самовдосконалення, самореалізацію в соціокультурному просторі інформаційного суспільства. Результатом соціально контрольованої соціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу виступає розвиток рівня їх соціальності, яка виявляється в соціально-професійному та міжкультурному складниках.

3. Перебуваючи в інокультурному соціумі з метою отримання високоякісної професійної освіти, іноземні студенти потрапляють одночасно в нове і освітнє, і культурне (на відміну від вітчизняних студентів) середовище, які нерозривно пов'язані між собою. ВНЗ стосовно освіти іноземних студентів спрямовують свою діяльність не лише на професійне навчання, але й на розвиток особистості, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності та відповідальності, здорового способу життя, уміння вільно мислити і самоорганізовуватися в сучасних умовах. Тому соціалізуюча функція освітнього середовища для іноземних студентів стає провідною, оскільки передбачає задоволення і освітніх, і культурних потреб, освітнє середовище для них стає фактором їх інтеграції в українську культуру. В освітньому середовищі ВНЗ іноземні студенти потребують особливої уваги, вони мають отримувати необхідний соціальний захист, соціальну допомогу та соціальну підтримку в критичних ситуаціях, які в інокультурному соціумі трапляються з ними досить

часто, оскільки вони відірвані від родини, друзів, позбавлені звичного укладу життя. Іноземні студенти в освітньому середовищі ВНЗ не лише засвоюють українську культуру, але й через власний соціокультурний досвід впливають на соціалізацію українських студентів, надаючи їй міжкультурного контексту.

4. Основоположним для виокремлення структурних елементів (компонентів) освітньо-культурного середовища ВНЗ в аспекті соціалізації іноземних студентів є потенціал цього середовища стосовно його соціально-виховних впливів на їхній соціальний розвиток і професійне становлення. Для іноземних студентів освітнє середовище ВНЗ стає центром соціалізаційних процесів, що відбуваються в новому освітньому середовищі та новій культурі, ураховуючи це розглядаємо означене середовище як освітньо-культурне і виокремлюємо такі його структурні елементи: крос-культурний (долучення іноземних студентів до нової культури, формуванням їх крос-культурної грамотності та міжкультурної компетентності), організаційно-технологічний (предметно-просторове оточення, діяльність викладачів і співробітників ВНЗ), навчально-професійний (здійснення освітнього процесу), соціально-виховний (координація соціально-виховних впливів як у самому середовищі, так і в соціокультурному просторі країни навчання). Оскільки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ відбуваються засвоєння соціальних цінностей, формування соціальних якостей та навичок соціальної поведінки в соціокультурному просторі України, воно виступає важливим фактором соціалізації іноземних студентів, яка буде успішною за умови оптимальної організації всіх структурних елементів освітньо-культурного середовища ВНЗ з урахуванням специфіки іноземних студентів як представників соціальної групи студентства, їхніх проблем, потреб та основної мети перебування – здобуття високоякісної професійної освіти.

5. Вивчення стану розробки проблеми соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів свідчить, що саме соціально-педагогічний супровід цієї категорії студентської молоді не набув достатнього висвітлення в психолого-педагогічних дослідженнях, особливо з урахуванням специфіки інформаційного суспільства, отже, ця проблема потребує детального розгляду;

наукові напрацювання педагогів та психологів щодо реалізації різних видів (психологічного, соціально-психологічного, педагогічного, психолого-педагогічного) супроводу стосовно підготовки іноземних студентів є теоретичним підґрунтям для розробки й упровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів як виду соціально-педагогічної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України. Відповідно до визначень поняття «соціально-педагогічний супровід», а також ґрунтуючись на вивченні особливостей процесу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, соціально-педагогічний супровід їх соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України визначено як вид соціально-педагогічної діяльності, який здійснюється протягом усього періоду навчання, спрямований на їх соціально-педагогічний захист на етапі соціальної адаптації, соціально-педагогічну допомогу на етапі соціальної інтеграції та соціально-педагогічну підтримку на етапі соціальної індивідуалізації в процесі акультурації через взаємодію супроводжуваного (іноземного студента) із супроводжуючим (соціальний педагог, працівник структурного підрозділу, відповідального за підготовку іноземних студентів, куратор, працівник деканату, викладач або інша особа, котра забезпечує супровід) через координацію позитивних зусиль представників освітньо-культурного середовищ ВНЗ і соціокультурного простору країни навчання, результатом якої є створення оптимальних умов для ефективного розвитку соціальності цих студентів.

Розуміння соціально-педагогічного супроводу в контексті специфіки соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України й усвідомлення ролі цього середовища як фактора соціалізації іноземних студентів уможлиблює розробку структурно-функціональної моделі такого супроводу, що і буде розглянуто в наступному розділі дисертації.

Матеріали розділу відображено в публікаціях автора [68; 69; 71; 77; 91; 92; 93; 95; 96; 97; 98; 102; 104; 105; 106; 107; 108; 111; 114; 115; 116; 117; 118; 119; 121; 124; 128; 130; 131; 133; 139; 939].

### РОЗДІЛ 3

## ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ УКРАЇНИ

### 3.1. Теоретико-методологічні засади моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України

Важливою причиною актуалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ є глобалізація та інтернаціоналізація сучасної вищої освіти, які передбачають зростання академічної мобільності, міжнародну співпрацю в освітній сфері.

Динамічність сучасного суспільства потребує від фахівця не лише здобуття певних знань, набуття професійних умінь та навичок, але й умінь приймати рішення, реалізовувати внутрішній потенціал, тобто в освітньому процесі необхідно розвивати мотиваційну сферу, волюві якості, ціннісні орієнтації особистості майбутнього професіонала. Особливо актуалізується ця тема стосовно іноземних студентів, проблеми котрих зумовлені соціалізаційними труднощами, пов'язаними із входженням до нового освітньо-культурного середовища і соціокультурного простору іншої країни; неможливістю швидко інтегруватися в цей простір та самореалізуватися в ньому внаслідок нерозуміння вимог нового соціуму, неприйняття його цінностей і норм; ці труднощі, вочевидь, зумовлені неможливістю побудувати продуктивну міжособистісну взаємодію через недостатній рівень володіння мовою навчання та складність подолання комунікативних бар'єрів.

Іноземні студенти є носіями різних культурних традицій, ціннісних орієнтацій, способів поведінки, сформованих та засвоєних на батьківщині [98; 99]. Ефективність професійної підготовки іноземних студентів в умовах української

системи вищої освіти здебільшого визначається успішністю процесу їхньої соціалізації в соціокультурному просторі України, зокрема в освітньо-культурному середовищі українського вищого навчального закладу. Соціалізація іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ відбувається під впливом різноманітних внутрішніх і зовнішніх чинників, через загальні та специфічні механізми засвоєння соціальних цінностей, розвиток соціальних якостей, формування соціальної поведінки й набуття соціального досвіду в умовах іншої культури і нетрадиційного освітньо-культурного середовища. Виконуючи нову соціальну роль – студента – у нетрадиційному освітньо-культурному середовищі, вони змушені адекватно реагувати на зміну соціальних умов, пов'язану з проживанням і навчанням в іншій країні, що спричиняє виникнення суттєвих ускладнень у процесі їх соціалізації.

Перебування іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ потребує спеціальної уваги до формування в них соціальних якостей, засвоєння соціальних цінностей та зразків соціальної поведінки, що вможлиблює їх соціальний розвиток і професійне становлення. Ця увага реалізується в соціально-педагогічному супроводі іноземних студентів через їх захист, допомогу і підтримку в навчально-професійній та соціокультурній діяльності.

Звернення до моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ зумовлене необхідністю підвищення ефективності та якості вищої освіти іноземців, активізацією її соціальної функції стосовно цієї категорії студентської молоді [127].

Як доведено в підрозділі 2.3, соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів допомагає реалізувати основну мету перебування іноземних студентів в Україні – здобуття високоякісної професійної освіти, формування конкурентоспроможного фахівця та високорозвинутої особистості, здатної реалізовувати особистісний потенціал відповідно до викликів інформаційного суспільства. Соціально-педагогічний супровід в освітньому процесі підготовки іноземних студентів має потенційні можливості забезпечити ефективність

процесу соціалізації, зокрема стосовно її соціально контрольованої складової – соціального виховання, яке відбувається в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу, передбачає формування в педагогів та інших представників українського соціуму, котрі вступають у педагогічну взаємодію з іноземними студентами, цілісного уявлення про іноземного студента як про об'єкт супроводу. Моделювання в освіті досліджено в різних аспектах, зокрема: моделювання управління освітніми ресурсами, знаннями, оцінювання якості освіти (І. Адова, Є. Алонцева, В. Дядичев, В. Додонова, М. Ісін, Є. Кулагіна, Л. Лецьких, Є. Лукічева, М. Мамонтова, С. Мішин, В. Сальников, А. Семенова, В. Фадєєв, А. Харківська) [11; 20; 283; 340; 426; 445; 461; 477; 507; 704; 799; 835]; моделювання навчального процесу у ВНЗ (О. Гладков, А. Гладишев, М. Іващенко, Я. Ліфанова, О. Ощепкова, Є. Павлютенков, Н. Побережна, Н. Рижова) [230; 232; 327; 456; 581; 584; 622; 686]; моделювання виховної системи ВНЗ, особистісно-професійної компетентності фахівця (С. Груніна, О. Карпова, О. Пермяков) [245; 362; 608].

Використання методу моделювання під час розробки соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ уможливить ґрунтовний різноаспектний аналіз цього процесу.

Розпочинаючи моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, передусім зважатимемо на те, що в сучасних дослідженнях воно розглядається з різних точок зору. Наприклад, як «методологічний засіб, який, відображаючи та репрезентуючи на основі подібності сутнісні структурно-функціональні зв'язки об'єкта педагогічного дослідження, здатен відтворити ці зв'язки, надаючи нові знання про досліджуваний об'єкт» [362, с. 22], тобто ґрунтуючись на структурно-функціональних зв'язках об'єкта дослідження. У психології моделювання розглядається як: «1. Загальнонауковий метод дослідження. 2. У теорії соціального наочування (А. Бандура) терміном «моделювання» називається процедура (ситуація), у якій суб'єкт спостерігає прийняту за зразок модель поведінки і намагається відтворювати (імітувати) цю поведінку» [149, с. 267].

В. Шейко вважає моделювання ефективним засобом «виявлення суттєвих ознак явищ та процесів за допомогою моделі (концептуальної, вербальної, математичної, графічної, фізичної тощо)» [891, с. 60]. Н. Кузьміна [425], Е. Юдін [914], В. Краєвський [416] вважають моделювання одним із методів сучасних досліджень та засобів наукового пізнання. У педагогіці моделювання розглядається як «побудова копій, моделей педагогічних матеріалів, явищ, процесів. Використовується для схематичного зображення досліджуваних педагогічних систем» [215, с. 57]. На думку А. Семенової, моделювання в педагогіці є репрезентацією чіткого зв'язку елементів, що «... формують уявлення про те, як ефективно змінити педагогічну реальність з метою максимального наближення до узагальненої моделі, що ідеалізується» [704, с. 29]. І. Липський акцентує на меті моделювання, вважаючи його технологією «побудови і вивчення моделей як реально існуючих предметів і явищ, і конструйованих об'єктів для визначення (пізнання) або поліпшення їхніх характеристик, раціоналізації способів побудови (перетворення) тощо» [447, с. 204]. Ю. Богинська розуміє моделювання соціально-педагогічних явищ як «ідеальне відображення головних характеристик об'єкта в спеціально сконструйованому об'єкті – аналогові моделі. При цьому модель повинна бути тотожною оригіналу, здатна замінити його в певному сенсі і відкривати нові якості оригіналу, основні можливості його вдосконалення» [143, с. 201].

У процесі моделювання створюється модель, яка визначається як «...штучно створений об'єкт у вигляді схеми, таблиці, креслення тощо, який, будучи аналогічним до об'єкта дослідження, відображає і відтворює в простішому, зменшеному вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки і відношення між елементами досліджуваного об'єкта, безпосереднє вивчення якого пов'язане з будь-якими труднощами, значними витратами засобів і енергії чи просто недоступне, і таким чином полегшує процес отримання інформації про предмет, що цікавить» [385, с. 193]. В. Шейко розглядає модель як «уявну або матеріальну систему, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, може змінити його так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт» [891, с. 60]. У



психології модель розглядається як «спрощений мисленнєвий чи знаковий образ якого-небудь об'єкта або системи, що використовується як їх «замісник» і засіб оперування» [149, с. 268], а в соціальній педагогіці – як «міра, зразок, норма, представник, замісник оригіналу в пізнанні і на практиці» [215, с. 58]. Певні відмінності вчених щодо визначення поняття «модель» є взаємодоповнюючими і дозволяють повніше усвідомити його сутність.

І. Ліпський зауважує, що до соціально-педагогічної моделі висуваються такі вимоги: вона має бути об'єктивною відповідністю об'єкта соціально-педагогічної практики, який моделюється; мати здатність замінити цей об'єкт у певному відношенні, забезпечити перевірку отриманих результатів; повинна інтерпретуватися в змістовних термінах соціальної педагогіки [447, с. 205].

Грунтуючись на поглядах щодо моделювання О. Карпової, Н. Кузьміної, В. Краєвського, І. Ліпського, А. Семенової, Е. Юдіна, розуміємо моделювання як методологічний засіб, який уможливорює виявити суттєві ознаки певного об'єкта, визначити його структурно-функціональні зв'язки та відтворити їх для визначення або поліпшення характеристик цього об'єкта.

Отже, модель – штучно створений об'єкт, аналог до об'єкта дослідження, його замісник, який допомагає отримати нову інформацію про досліджуваний об'єкт, перевірити отримані результати. Об'єктом моделювання в межах цього дослідження є процес соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ. Мета моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів – створення сприятливих соціально-виховних умов для підвищення ефективності соціалізації цього контингенту студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України.

Зміст моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів передбачає: діяльність з підготовки до взаємодії з іноземними студентами представників освітньо-культурного середовища ВНЗ; діяльність з підготовки іноземних студентів до взаємодії з освітньо-культурним середовищем ВНЗ і соціокультурним простором України; координацію соціально-виховних

впливів різних агентів соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та соціокультурному просторі України. Ці напрями реалізуються в сукупності форм і методів, які передбачається використовувати в процесі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів (тренінги, «культурні асимілятори», семінари, круглі столи, перегляд відеофільмів, майстер-класи, фестивалі, інформаційні бесіди, індивідуальні консультації, підготовка індивідуальних та колективних проектів, екскурсії тощо). Отже, розроблення моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України містить: концептуальну основу, тобто теоретичні положення, на яких базується модель; програмно-змістове забезпечення; методично-процесуальне забезпечення, тобто методи і форми діяльності.

Зауважимо, що відсутність загально визнаної в Україні концепції соціалізації іноземних студентів, що з'ясовано в процесі аналізу стану вивчення проблеми соціалізації іноземних студентів в українському педагогічному дискурсі (підрозділ 2.1.), власне і зумовила необхідність моделювання соціально-педагогічного супроводу цього процесу з урахуванням сучасних тенденцій інтернаціоналізації та інформатизації вищої освіти.

Здійснений у попередніх розділах науково-теоретичний пошук, аналіз та синтез є теоретико-методологічним підґрунтям для визначення концептуальних положень моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України.

Перше концептуальне положення щодо моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України визначено на основі аналізу проблеми соціалізації в соціокультурному просторі інформаційного суспільства, який дозволив з'ясувати специфіку цього процесу відповідно до викликів інформаційного суспільства. Сучасний соціокультурний простір набуває принципово нових ознак, серед яких: глобалізація культури на всіх її рівнях через інтеграцію національних культур у єдину світову; універсалізація культурних цінностей, що породжує проблему

співіснування багатьох національних культур, збереження культурної ідентичності; посилення ролі діалогу культур у ствердженні загальнолюдських цінностей; віртуалізація, що надає нових можливостей для комунікації та розвитку особистості, водночас негативно позначається на її психічному стані. У цьому просторі розширюється міжнародний обмін культурними товарами та послугами, складаються нові форми організації культурного життя, створюються транснаціональні системи в галузі освіти і науки, що впливає на процеси соціалізації, трансформуючи їх відповідно до вимог інформаційного суспільства, спостерігається також зміна особистісної культури, оскільки культура інформаційного суспільства зумовлює соціальну мобільність. Цей простір має значний соціально-виховний потенціал, який реалізується у створенні умов для ефективної соціалізації людини, формування та розвитку її соціальності. Соціалізація набуває ознак, зумовлених трансформаціями інформаційного суспільства, зокрема посилюється роль людини при одночасній активізації соціокультурних процесів у суспільстві; змінюється роль факторів соціалізації, зростає значення засобів масової комунікації, посилюється вплив соціальних спільнот, які формуються в глобальній мережі, і самої глобальної мережі; відбувається освоєння віртуальної реальності, яка опредмечується через діяльність людини в подальшому, змінює канали передачі соціального досвіду, трансформує соціалізаційні можливості людини, способи її творчої самореалізації. Відбувається розширення класичного розуміння поняття соціалізації як процесу засвоєння особистістю зразків поведінки, соціальних норм та цінностей, психологічних настанов завдяки засвоєнню інформаційної культури, актуалізуються процеси медіасоціалізації, зокрема кіберсоціалізації як складових соціалізації особистості.

Актуалізується увага до соціалізації молоді, яка перебуває на стадії розвитку особистості та становлення професіонала, зростає значення вищої освіти як провідного агента реалізації соціально контрольованої соціалізації особистості в сучасному соціокультурному просторі. Тому це концептуальне положення пов'язане з вивченням специфіки соціалізації студентської молоді, яка ґрунтується на загальних теоретико-методологічних ідеях сучасної соціальної педагогіки та

пов'язана з проблемами формування особистості молодшої людини в процесі навчання, допомагає визначити специфіку соціалізаційних процесів, характерних для цієї соціальної групи. Для студентів характерні: висока соціальна активність, оптимізм, стабілізація психічних процесів, розвиток розумових і творчих здібностей, теоретичного мислення, вміння абстрагуватися; розвиток інтелекту, творчої активності; емоційна чутливість, емпатія, відкритість до емоційних впливів, підвищений інтерес до власного внутрішнього світу, формування особистісної ідентичності. Студенти мають новий соціальний статус, різноманітність соціальних ролей та відповідних прав і обов'язків, а також являють собою потенціальний ресурс соціального розвитку інформаційного суспільства, реалізації власних творчих планів, потенційних можливостей використання цінностей і традицій цього суспільства. Головне завдання цієї групи молоді – підготовка до майбутньої висококваліфікованої професійної діяльності, отже, соціальний статус цієї групи тимчасовий. Для студентства характерними є постійний пошук смислу життя, прагнення до прогресивних трансформацій у суспільстві, але ці процеси відбуваються на тлі недостатнього соціального досвіду. Саме в студентському віці поступово формується соціальна зрілість, коли особистість набуває соціальних якостей, засвоює соціальні цінності та формує соціальну поведінку; відбувається становлення соціальної суб'єктності. Але кризові явища студентського віку зумовлюють соціальну дезадаптацію, конфліктність, агресивність. Отже, у студентський час часто виникає криза ідентичності як наслідок суперечності між прагненнями і можливостями молодшої людини, що і потребує посиленої уваги до процесу їхньої соціалізації в умовах соціокультурного простору інформаційного суспільства.

Трансформація соціокультурного простору інформаційного суспільства впливає на соціалізацію студентської молоді, оскільки завдяки розвитку глобалізації соціокультурного простору відбувається значне розширення міжособистісної взаємодії, набуття можливості не обмежуватися національним соціокультурним простором і вибудовувати комунікацію з представниками різних культур, реалізується діалог культур у процесі соціалізації. Віртуалізація

соціокультурного простору створює численні ризики для студентської молоді, що потребує посиленої уваги до організації соціально контрольованої соціалізації у вищому навчальному закладі, яка покликана компенсувати негативні впливи стихійної соціалізації у віртуальному соціокультурному просторі. Відбувається поступова трансформація форм і методів соціально-виховної діяльності, спрямованої на підвищення ефективності соціалізації студентства, але з обов'язковим урахуванням тих напрацювань, які має сучасна соціальна педагогіка в царині соціалізації студентів. Студентська молодь стає провідним соціальним суб'єктом, оскільки має необмежений доступ до інформаційних потоків, можливість трансформувати і транслювати отриману інформацію відповідно до засвоєних соціальних цінностей, сформованих соціальних якостей та соціальної поведінки.

Отже, згідно з першим концептуальним положенням, однією з теоретико-методологічних засад моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів є врахування визначеної специфіки соціалізації студентської молоді в соціокультурному просторі інформаційного суспільства.

Другим концептуальним положенням, значущим для розробки моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, є визначення специфіки іноземних студентів як об'єкта соціалізації в українському соціокультурному просторі та освітньо-культурному середовищі ВНЗ. Українське суспільство зацікавлене в тому, щоб іноземні студенти успішно опанували соціальну роль студента, мали спроможність та бажання брати участь у соціокультурному житті українського соціокультурного простору, дотримувалися вимог українського законодавства, засвоювали цінності української культури для успішної життєдіяльності в країні, для реалізації мети свого перебування – здобуття якісної професійної освіти. Процес соціалізації іноземних студентів передбачає створення сприятливих умов для успішної інтеграції в соціокультурний простір України, прийняття ними етичних та правових норм, способу життя українців, формування ціннісних орієнтацій, соціальних якостей і соціальної поведінки, продуктивних у

соціокультурному просторі України. Розглянуті в підрозділі 1.3 статистичні дані щодо іноземних студентів в Україні, а також аналіз вивчення проблем підготовки іноземних студентів у сучасному педагогічному дискурсі свідчать про значну кількість зазначеного контингенту студентської молоді й актуальність дослідження її соціалізаційних процесів. Іноземні студенти, котрі перебувають у соціокультурному просторі України, мають такі ж психовікові та соціальні характеристики, що і вітчизняні студенти, але відрізняються соціокультурними особливостями (етнічними, релігійними, мовними), оскільки здобувають вищу освіту в нетрадиційному для них освітньому середовищі в умовах соціокультурного простору чужої країни, культура якої суттєво відрізняється від традиційної культури їхньої батьківщини; у цьому просторі вони мають вирішувати комплекс проблем, пов'язаних не лише з навчанням, але й необхідністю організації життєдіяльності, що потребує створення комфортних соціокультурних умов для їх освітньої діяльності і проживання; на початку свого перебування в соціокультурному просторі України іноземні студенти не можуть реалізувати власну соціальну суб'єктність у зв'язку з тими проблемами, які постають перед ними, тому є сенс розглядати їх як об'єкт соціалізації.

Моделюючи соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів, необхідно з'ясувати його методологічне основоположення, що є визначенням «сукупності цілей, способів їх досягнень та планованих результатів з точки зору домінуючих ціннісних настанов», що, на думку В. Авдєєва, і є науковим підходом [9]. Отже, третє концептуальне положення пов'язане із методологічними засадами моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, передусім це сукупність методологічних підходів та принципів соціально-педагогічного супроводу їх соціалізації. Методологічне основоположення соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів – комплекс визначених теоретичних підходів до реалізації педагогічного дослідження. Концептуальними основами моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі

ВНЗ України є системний, особистісно-діяльнісний, культурологічний, аксіологічний, акмеологічний, середовищний та компетентнісний підходи.

Оскільки соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ розглядаємо як певну систему, то не можна оминати увагою системний підхід, який передбачає об'єднання зусиль усіх суб'єктів супроводу для досягнення його мети – розвитку соціальності іноземних студентів, котрі є об'єктами супроводу. Застосування системного підходу в процесі моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів сприяє оптимізації соціально-педагогічної діяльності щодо соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; дозволяє розглядати соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів як цілісну систему, яка передбачає, що всі її компоненти підпорядковуються єдиній меті – розвитку їх соціальності в умовах нетрадиційного освітньо-культурного середовища; уможливорює зв'язок соціально-педагогічного супроводу з освітньо-культурним середовищем ВНЗ, що реалізується через включення соціально-педагогічного супроводу в це середовище.

Важливу роль у соціалізації іноземних студентів і розробці соціально-педагогічного супроводу цього процесу відіграє особистісно-діяльнісний підхід, основою якого є врахування визнання індивідуальності, самобутності кожної особистості в процесі підвищення ефективності соціалізації іноземних студентів. Особистісно-діяльнісний підхід забезпечить усвідомлення розвитку особистості іноземного студента, професійного та соціального становлення зі збереженням його етнічно-культурної ідентичності. Особистісно-діяльнісний підхід щодо соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів передбачає вирішення основного завдання цього супроводу – створення умов для ефективної соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, результатом якої є сформованість належного рівня соціальності в сукупності соціально-професійного та міжкультурного складників. Цей підхід орієнтує організацію соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів як діяльності, спрямованої на активний пошук ними способів вирішення проблем,

що виникають у нетрадиційному освітньо-культурному середовищі ВНЗ; уможлиблює залучення іноземних студентів до різних видів та форм діяльності, передбачених соціально-педагогічними супроводом.

Саме культурологічний підхід допомагає реалізовувати соціальне виховання іноземних студентів, яке відбувається в процесі міжкультурної комунікації в контексті діалогу культур. Цей підхід ґрунтується на використанні в соціальному вихованні іноземних студентів їхнього власного соціокультурного досвіду, набутого в рідній країні та культурі. Культурологічний підхід передбачає, що основа соціально-педагогічної діяльності щодо соціалізації іноземних студентів – орієнтація на національні традиції, культурні цінності соціуму країни навчання. Отже, цей підхід до моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів безпосередньо пов'язаний з аксіологічним підходом, умовою якого є ціннісне ставлення до будь-якої особистості, розуміння самореалізації особистості як смислу людської діяльності. Аксіологічний підхід дозволяє досліджувати та проектувати освітній процес відповідно до закономірностей розвитку цінностей соціуму і ґрунтується на необхідності врахування загальнолюдських та професійних цінностей у процесі професійного та соціального становлення особистості. Аксіологічний підхід можна розглядати як один із основних у посиленні соціальної ролі вищої освіти, особливо стосовно іноземних студентів. Він реалізується в сприйнятті, засвоєнні, прийнятті чи неприйнятті іноземними студентами цінностей української культури. Аксіологічний підхід у моделюванні соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів дозволяє враховувати, що цінності, які формуються в іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, накладаються на загальнокультурні та професійні цінності, сформовані в іноземних студентів в умовах рідної культури та країни. Отже, у них формується власна система цінностей, зумовлена специфікою міжкультурної комунікації.

Реалізація аксіологічного підходу в моделюванні соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів передбачає забезпечення в цьому процесі самореалізації внутрішнього потенціалу особистості іноземних студентів,



самоактуалізацію, спрямування на досягнення вершин професійного та соціального розвитку. Реалізація акмеологічного підходу до моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів створює умови для формування акмеологічної культури особистості, що, у свою чергу, впливає на формування соціально-професійного та міжкультурного складників їхньої соціальності. Цей підхід допомагає визначити умови оптимального професійного і соціального розвитку особистості, потенційні можливості такого розвитку для кожної людини. Отже, іноземним студентам необхідно забезпечити умови з'ясування власної програми саморозвитку та самовдосконалення на професійному й соціальному рівнях. Формування акмеологічного потенціалу іноземних студентів у процесі соціально-педагогічного супроводу їхньої соціалізації вможливорює фокусування на особистісному потенціалі іноземних студентів, їх мотивах, потребах, ціннісних орієнтаціях, життєвих планах, формуванні індивідуальної навчальної та соціалізаційної траєкторії для кожного іноземного студента, дозволяє обрати найпродуктивніші форми, методи, засоби їх навчання і соціального виховання.

Середовищний підхід пов'язаний, передусім, з освітньо-культурним середовищем ВНЗ, у якому відбувається соціалізація іноземних студентів, урахуванням його ролі як фактора і простору соціалізації для цих студентів, оскільки соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів має ґрунтуватися на створенні у ВНЗ освітньо-культурного середовища, сприятливого для забезпечення продуктивної соціалізації іноземних студентів. Середовищний підхід забезпечує спеціально організований вплив на іноземних студентів усіх структурних елементів освітньо-культурного середовища. З позицій цього підходу варто розглядати іноземного студента як особистість, котра постійно взаємодіє з освітньо-культурним середовищем ВНЗ, своєю поведінкою змінює це середовище, і водночас змінюється сама.

Компетентнісний підхід орієнтує на визначення соціально-професійної та міжкультурної компетентності іноземних студентів у процесі соціалізації, формування іноземного студента як компетентного професіонала і полікультурної

особистості; передбачає розвиток в іноземних студентів під час реалізації соціально-педагогічного супроводу їх соціалізації здатності вирішувати практичні завдання в навчально-професійній та соціокультурній діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України. Отже, компетентнісний підхід до соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів спрямований на результативність діяльності, засвоєння певної інформації, формування умінь і навичок, як професійних, так і соціальних.

Комплексне застосування зазначених наукових підходів може бути основоположенням моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України та підґрунтям для його ефективної реалізації.

Методологічні підходи до соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України дозволяють виокремити принципи, на які необхідно зважати під час організації та реалізації такого супроводу. Принципи є ключовими положеннями, які в сукупності регламентують соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів. Серед таких принципів варто виокремити *загально соціально-педагогічні* (гуманістичної спрямованості, інтеграції, гармонізації соціального та індивідуального) та, зважаючи на специфіку соціально-педагогічного супроводу як виду соціально-педагогічної діяльності, *спеціальні* (інформативності, культуровідповідності, соціальної активності й суб'єктності; неперервності, комплексності щодо забезпечення соціально-педагогічного супроводу), з урахуванням специфіки контингенту іноземних студентів *специфічні* (діалогу культур і продуктивної міжкультурної взаємодії; толерантності).

Принцип *гуманістичної спрямованості* передбачає ставлення до особистості як до найвищої цінності, що вбезпечує іноземних студентів від завдання шкоди в процесі соціально-педагогічного супроводу. Принцип *гармонізації індивідуального і соціального* передбачає урівноваження визнання та врахування індивідуальності, самотності та самоцінності кожного іноземного студента, а також позитивних впливів освітньо-культурного середовища ВНЗ. Цей

принцип базується на взаємодії суб'єктів та об'єктів супроводу з урахуванням їх індивідуальних особливостей під час вибору методів, форм, засобів супроводу. Принцип *інтеграції* – це поєднання соціально-виховних впливів різних структурних елементів освітньо-культурного середовища ВНЗ України стосовно соціалізації іноземних студентів, використання необхідних ресурсів під час реалізації супроводу. Принцип *інформативності* пов'язаний із забезпеченням суб'єктів та об'єктів супроводу необхідною інформацією. Принцип *культуровідповідності* базується на національно-культурних особливостях іноземних студентів та врахуванні впливу на них культури українського соціуму. Принцип *соціальної активності і суб'єктності* ґрунтується на розвитку ініціативи іноземних студентів через долучення їх до процесів соціокультурної та навчально-професійної діяльності, розвиток активної суб'єктної позиції, перетворення їх з об'єкта соціалізації на суб'єкта. Принцип *неперервності, комплексності* в забезпеченні соціально-педагогічного супроводу передбачає забезпечення іноземним студентам неперервного творчого розвитку, свободи культурного самовизначення.

Специфічні принципи відображають особливості соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, яка відбувається у формі акультурації і передбачає розвиток соціальних та професійних цінностей через засвоєння культури країни навчання, опанування цінностей інокультурного соціуму. Принцип *діалогу культур і продуктивної міжкультурної взаємодії* забезпечує можливість брати участь у вирішенні різноманітних соціальних та освітніх проблем іноземних студентів з урахуванням особливостей їх акультурації в процесі міжкультурної комунікації; дозволяє нівелювати бар'єри, які виникають у процесі взаємодії іноземних студентів і представників українського соціуму в контексті діалогу культур; передбачає, що успішність соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів можлива лише в умовах рівноправної співпраці та взаємодії всіх учасників супроводу; зумовлює персоналізацію взаємодії супроводжуваного і супроводжуючого, перетворює іноземного студента на партнера супроводу, розвиває його самостійність, сприяє засвоєнню знань про

українську культуру, традиції, цінності українського народу, вихованню поваги до культури українського соціуму, забезпечує інтеграцію елементів української культури в рідну для них культуру. Принцип *толерантності* полягає в прийнятті іноземних студентів такими, якими вони є, повазі до їх точки зору, захисті національно-культурних особливостей. Він посилює соціально-виховний вплив соціально-педагогічного супроводу іноземних студентів.

Отже, урахування зазначених принципів на всіх етапах організації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів дозволяє побудувати комплексну супроводжувальну соціально-виховну роботу із зазначеною категорією студентської молоді.

Згідно з четвертим концептуальним положенням, дослідження специфіки освітнього середовища ВНЗ як простору соціалізації іноземних студентів дозволило з'ясувати, що для усвідомлення ролі освітнього середовища вищого навчального закладу в процесі соціалізації іноземних студентів необхідно розглядати це середовище як освітньо-культурне та визначати його як спрямоване на створення оптимальних умов для професійного становлення і соціального розвитку особистості іноземних студентів у контексті міжкультурної комунікації та таке, що містить організаційно-технологічну, навчально-професійну, соціально-виховну і крос-культурну складові, а також характеризується заданою структурністю та є формою життєдіяльності і життєтворчості іноземних студентів. Освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу України – це складне, багатоконпонентне утворення, яке постійно змінюється, залежно від культурного контексту країни походження іноземного студента, а також є способом існування іноземного студента, унікальною формою буття іноземних студентів в українському соціокультурному просторі, де створюються умови і можливості для якомога повнішого самовираження їхньої індивідуальності. На основі врахування потенціалу освітньо-культурного середовища стосовно його соціально-виховних впливів на соціальний розвиток і професійне становлення іноземних студентів, а також тих видів діяльності, які реалізуються ними в освітньому процесі (як навчальному, так і виховному), необхідно виокремлювати

в структурі освітньо-культурного середовища ВНЗ такі структурні елементи: крос-культурний, організаційно-технологічний, навчально-професійний, соціально-виховний. Кожен із цих структурних елементів має певний соціалізаційний потенціал для іноземних студентів. Функціонування освітньо-культурного середовища спрямоване на формування творчої, активної особистості, підготовленої до професійної самореалізації в умовах соціокультурного простору інформаційного суспільства. Освітньо-культурне середовище ВНЗ як соціокультурний феномен пов'язане із соціальними цінностями і нормами, які й формуються в освітньому процесі. Саме в освітньо-культурному середовищі ВНЗ відбувається взаємодія між суб'єктами освітнього процесу, здійснюються опанування соціального досвіду, самоактуалізація та самореалізація особистісного потенціалу іноземного студента, задоволення особистісних потреб молодшої людини; створюються умови для професійного становлення особистості, а також для її соціалізації.

Відповідно до п'ятого концептуального положення, соціалізація іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України є їх входженням в український соціум разом з його соціальними зв'язками й інтеграцією в різні типи спільнот, засвоєння (адаптація), відтворення (інтеграція) і розвиток (індивідуалізація) ними як соціальними суб'єктами культури соціуму в процесі стихійного та цілеспрямованого долучення до системи нових суспільних зв'язків і залежностей, яке характеризується неоднорідністю, залежно від періоду їх навчання, та зумовлює виокремлення трьох етапів: соціальної адаптації, соціальної інтеграції і соціальної індивідуалізації. Специфіка соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України полягає в тому, що вони вже були соціалізовані в соціумі рідної країни, а в країні навчання знову зазнають впливу всіх складових соціалізації, але відбувається це в контексті нової, не відомої їм культури через установлення нових соціальних відносин з представниками інокультурного соціуму, отже, їх соціалізація відбувається у формі акультурації в процесі міжкультурної комунікації. Оскільки, з урахуванням особливостей іноземних студентів, їх соціалізація протікає в

нетрадиційному освітньо-культурному середовищі, у цьому процесі відбуваються їх професійне становлення та соціальний розвиток з одночасним долученням до нової культури, засвоєнням її цінностей і традицій, виокремлюємо два аспекти соціалізації іноземних студентів: міжкультурний та професійний, які взаємопов'язані та взаємозумовлені.

Результатом соціального виховання як соціально контрольованої соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ пропонуємо розглядати соціальність, яка реалізується в міжкультурному та соціально-професійному складниках. Становлення соціальності іноземних студентів відбувається в контексті міжкультурної комунікації, на ефективність формування готовності іноземних студентів до якої впливають такі фактори, як рівень володіння мовою навчання та культурологічні й країнознавчі знання, особистий досвід спілкування в нових умовах, рівень комунікативних умінь, засвоєння моделей поведінки в іншому культурному середовищі. Відповідно до особливостей іноземних студентів як суб'єктів і об'єктів освітнього процесу та процесу соціалізації, необхідно створювати умови для їх швидшої соціальної адаптації й ефективної соціальної інтеграції в український соціум та освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу з урахуванням їхніх інтересів, потреб, а також особливостей процесу акультурації і стадій протікання «культурного шоку» в контексті міжкультурної комунікації як форми взаємодії іноземних студентів та представників українського соціуму.

Шосте концептуальне положення полягає в тому, що вивчення особливостей сучасних теорій соціально-педагогічної діяльності та соціально-педагогічного супроводу як виду цієї діяльності допомогло визначити: оскільки соціально-педагогічний супровід спрямований на захист, допомогу і підтримку (А. Рижанова), розглядатимемо їх як напрями реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України (відповідно до визначених етапів соціалізації).

Оскільки соціалізацію іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ розглядаємо в сукупності трьох етапів: соціальної адаптації,

соціальної інтеграції та соціальної індивідуалізації, варто зазначити особливості застосування соціально-педагогічного супроводу на кожному з визначених етапів. На етапі соціальної адаптації відбувається пристосування іноземних студентів до освітнього процесу та нової соціокультурної дійсності, вони опановують нову соціальну роль, до того ж це відбувається в нетрадиційному для них освітньо-культурному середовищі, їм необхідно встановити комунікацію з представниками освітньо-культурного середовища ВНЗ України. Головне завдання на цьому етапі соціалізації – захист іноземних студентів від деструктивних впливів соціокультурного простору України та освітньо-культурного середовища ВНЗ. М. Спіріна визначає захист як діяльність, спрямовану на створення належних для життєзабезпечення умов, дотримання законодавчо встановлених гарантій щодо повноцінної життєдіяльності [752]. Соціально-педагогічний супровід на цьому етапі реалізується в діагностуванні мотивів, ціннісних орієнтацій, тих соціальних якостей, які сформовані в іноземних студентів, а також у визначенні готовності до навчально-професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України. Іноземні студенти на цьому етапі соціалізації потребують саме захисту, оскільки лише ознайомлюються з нетрадиційним освітньо-культурним середовищем, пристосовуються до вимог української вищої освіти. Соціально-педагогічний захист іноземних студентів передбачає гарантування їм повноцінного соціального розвитку в умовах нетрадиційного освітньо-культурного середовища та нової культури, виконує компенсаторну функцію, оскільки компенсує іноземним студентам відсутність родини, друзів, звичного соціокультурного оточення. Саме на цьому етапі іноземні студенти потребують найбільшої уваги соціальних педагогів, адміністрації, викладачів, співробітників ВНЗ. Тому надто важливо проводити для них адаптаційні тренінги, спецкурси, культурні асимілятори. Позитивним результатом на цьому етапі є успішна соціальна адаптація іноземних студентів до освітньо-культурного середовища ВНЗ, сформована крос-культурна та соціально-професійна грамотність. Отже, соціально-педагогічний захист іноземних студентів спрямований на здобуття

іноземними студентами знань про новий соціум і специфіку освітньо-культурного середовища ВНЗ України, набуття вмінь та навичок поводитися в цьому соціумі.

На етапі соціальної інтеграції відбуваються подальший розвиток соціальних і професійних якостей іноземних студентів, ціннісних орієнтацій, зокрема особистісне та професійне становлення, формування професійної та міжкультурної компетентності. Іноземні студенти, котрі успішно адаптувалися в новому освітньо-культурному середовищі, потребують уваги, яка може реалізовуватися наданням їм соціальної допомоги в складних ситуаціях. Для цього етапу характерні соціальна активність та розвиток соціальної суб'єктності іноземних студентів. На етапі соціальної інтеграції іноземні студенти (за умови успішного проходження адаптаційного етапу) вже не просто засвоюють нові знання щодо соціокультурного оточення, але намагаються їх відтворити. Вони вже не потребують захисту, оскільки адаптувалися до нового освітньо-культурного середовища, а соціально-педагогічний супровід реалізується як надання їм соціально-педагогічної допомоги, яку Н. Сенченко, відповідно до соціально-педагогічної концепції А. Мудрика, розглядає як зовнішню дію з надання особистості ресурсу, недостатнього для конкретної соціальної ситуації [706]. Вважаємо, що саме соціально-педагогічна допомога в процесі соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України може сприяти успішному розвитку їх соціальності, оскільки як напрям соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів містить ресурс для формування в них міжкультурної та соціально-професійної компетентності.

На етапі соціальної індивідуалізації відбувається формування професійної ідентичності іноземного студента, починається професійна самореалізація завдяки створенню перших самостійних проектів, пов'язаних з професійною діяльністю. На цьому етапі соціалізації іноземних студентів для подальшого розвитку соціальності варто застосовувати соціально-педагогічну підтримку як напрям соціально-педагогічного супроводу іноземних студентів, котрі успішно долають два попередні етапи соціалізації. Соціально-педагогічний супровід передбачає надання соціальної підтримки іноземним студентам у їхній професійній та



соціальної самореалізації, визначенні подальших професійних перспектив. На цьому етапі формується професійна та міжетнічна соціальна культура, реалізується соціальна творчість іноземних студентів. У межах соціально-педагогічної підтримки важливо: спрямувати зусилля на розкриття індивідуальності іноземних студентів; здійснити гармонізацію розвитку їх соціальної суб'єктності; надавати підтримку запропонованим іноземними студентами соціокультурним і навчально-професійним проектам.

Отже, визначаємо соціально-педагогічний захист, допомогу та підтримку як напрями соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, спрямовані на розвиток їхньої соціальності в сукупності міжкультурного та соціально-професійного складників. Під час моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України слід зважати на те, що такий супровід – це вид соціально-педагогічної діяльності, що здійснюється протягом усього періоду навчання і спрямовується на їх соціально-педагогічний захист на етапі соціальної адаптації, соціально-педагогічну допомогу на етапі соціальної інтеграції та соціально-педагогічну підтримку на етапі соціальної індивідуалізації в процесі акультурації через взаємодію супроводжуваного (іноземного студента) із супроводжувачем (соціальний педагог, працівник структурного підрозділу, відповідального за підготовку іноземних студентів, куратор, працівник деканату, викладач або інша особа, яка забезпечує супровід) в освітньо-культурному середовищі ВНЗ.

Важливим аспектом моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів є визначення його суб'єктів, тобто тих осіб, котрі відповідають за його розробку й упровадження. Звичайно, безпосередньо за це мають відповідати психологічні (або соціально-психологічні) служби вищих навчальних закладів. Оскільки не в усіх ВНЗ України створено такі служби (про це йшлося в підрозділі 2.3), а там, де вони працюють, на жаль, не опікуються окремо проблемами соціально-педагогічного супроводу іноземних студентів, відповідальність за соціально-педагогічну діяльність з іноземними студентами

покладено на кураторів академічних груп, заступників деканів з виховної роботи, працівників центрів міжнародної освіти, міжнародних відділів, викладачів мовної підготовки, викладачів-предметників, котрі не завжди підготовлені до реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів. Саме тому конче важливою є координація діяльності суб'єктів соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, яку і виконує соціальний педагог.

Для розробки моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів необхідно мати чітке уявлення про соціально-психологічні та національно-культурні особливості учасників цільової групи – об'єктів супроводу, тому передусім розробці й упровадженню соціально-педагогічного супроводу соціалізації конкретної цільової групи іноземних студентів проведення комплексної соціально-педагогічної діагностики, спрямованої на виявлення етнопсихологічних, національно-культурних, соціальних та особистісних характеристик іноземних студентів, котрі братимуть участь у реалізації супроводу. Необхідно передбачити комплекс психологічних та соціально-педагогічних діагностичних методів, які застосовуються в процесі пілотажного дослідження і дозволяють скласти соціальний портрет іноземного студента на основі врахування таких характеристик: належність до певної соціально-демографічної та етнічної групи (вік, стать, соціальний статус батьків, етнічна належність, країна походження); рівень залученості в освітній процес (яким формам і методам навчання надає перевагу, успішність); ціннісні орієнтації та мотиви вибору спеціальності й навчального закладу; соціальне самопочуття (оцінка якості життя); етнічна толерантність; відчуття власної етнічної ідентичності; особистісна готовність до змін; рівень самоорганізованості; рівень вираженості «культурного шоку»; рівень адаптованості до нового соціокультурного середовища. Для з'ясування цих характеристик використовується комплексна соціально-педагогічна (бесіди, спостереження, інтерв'ю, анкетування) діагностика та психодіагностика (з використанням відповідних методик).

Модель соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ спрямована на надання передбачуваним суб'єктам такого супроводу необхідної допомоги (плану дій та інструментарію) щодо його реалізації.

У контексті інтернаціоналізації освіти соціальне замовлення на підготовку конкурентоспроможних фахівців для зарубіжних країн потребує впровадження сучасних видів соціально-педагогічної діяльності, спрямованих на професійне та соціальне становлення іноземних студентів, найбільш продуктивним серед яких є соціально-педагогічний супровід. Моделювання соціально-педагогічного супроводу іноземних студентів застосовується як ресурс соціалізації цієї категорії студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ВНЗ. Показником ефективності впровадження моделі соціально-педагогічного супроводу є позитивні зміни рівнів сформованості соціально-професійного та міжкультурного складників соціальності іноземних студентів, а її результатом – збільшення чисельності студентів, котрі мають креативний рівень розвитку соціальності.

Підсумовуючи, зазначимо, що змістовними теоретико-методологічними засадами моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів є такі концептуальні положення:

1. Традиційне розуміння соціалізації як входження людини в соціум разом з його соціальними зв'язками й інтеграцією в різні типи спільнот, з урахуванням тих сутнісних змін цього процесу (зростання неконтрольованих впливів на особистість у віртуальному просторі, підвищення відповідальності людини за власну поведінку та ті процеси, які відбуваються в суспільстві, посилення ролі ЗМК, зростання значення самовиховання, самоконтролю, самозміни особистості, актуалізація медіасоціалізації, зокрема кіберсоціалізації), що зумовлені трансформаціями соціокультурного простору інформаційного суспільства (глобалізація, інформатизація, віртуалізація, інтеграція національних культур) та мають суттєвий вплив на соціалізацію такої соціальної групи як студенти, специфіка якої полягає в її гіпердинамічності, активізації пізнавальних процесів, необхідності швидко використовувати нові засоби комунікації, значному

розширенні міжособистісної взаємодії, актуалізації соціально контрольованої соціалізації, яка відбувається у ВНЗ через соціальне виховання та спрямована на розвиток їх соціальності у зв'язку із зростанням ролі людини в інформаційному суспільстві.

2. Соціалізація іноземних студентів, відбуваючись у контексті міжкультурної комунікації, набуває характеру акультурації та проходить через традиційні для соціалізації етапи: адаптації (засвоєння), інтеграції (відтворення), індивідуалізації (розвиток) іноземними студентами як соціальними суб'єктами культури українського соціуму в процесі стихійного та цілеспрямованого долучення до системи нових суспільних зв'язків і залежностей. Важливим фактором соціалізації іноземних студентів є освітнє середовище, визначене для цих студентів як освітньо-культурне та спрямоване на створення оптимальних умов для професійного становлення і соціального розвитку особистості іноземних студентів у контексті міжкультурної комунікації та такого, що містить крос-культурну, організаційно-технологічну, навчально-професійну й соціально-виховну складові, у яких відбуваються навчання, життєдіяльність і життєтворчість іноземних студентів.

3. Підвищення ефективності соціалізації іноземних студентів залежить від вирішення їх проблем у соціокультурному просторі України з урахуванням притаманних цим студентам етнопсихологічних та національно-культурних особливостей та потребує створення комфортних соціокультурних умов їх перебування. Під час організації соціально-виховної діяльності як соціально контрольованої соціалізації іноземних студентів треба зважати, що на початку свого перебування в соціокультурному просторі України іноземні студенти не можуть реалізувати свою соціальну суб'єктність у зв'язку з тими проблемами, які постають перед ними, тому є сенс розглядати їх як об'єкт соціалізації, що потребує соціально-педагогічного супроводу (розуміємо як вид соціально-педагогічної діяльності, що здійснюється протягом усього періоду навчання і спрямовується на їх соціально-педагогічний захист на етапі соціальної адаптації, соціально-педагогічну допомогу на етапі соціальної інтеграції та соціально-

педагогічну підтримку на етапі соціальної індивідуалізації в процесі акультурації через взаємодію супроводжуваного (іноземного студента) із супроводжувачем (соціальний педагог, працівник структурного підрозділу, відповідального за підготовку іноземних студентів, куратор, працівник деканату, викладач або інша особа, котра забезпечує супровід) в освітньо-культурному середовищі ВНЗ), унаслідок чого створюються оптимальні умови для ефективного розвитку їхньої соціальності (міжкультурного та соціально-професійного складників), яка є результатом соціального виховання як соціально-контрольованої соціалізації, що відбувається під час реалізації соціально-педагогічного супроводу в контексті міжкультурної комунікації.

4. Інструментальними методологічними засадами моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства виступають загальнонаукові підходи: *системний* – для розробки структурно-функціональної моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; *культурологічний* – для з'ясування сутності міжкультурної комунікації та особливостей соціалізації в інформаційному суспільстві; *особистісно-діяльнісний* – для усвідомлення розвитку особистості іноземного студента, його професійного та соціального становлення зі збереженням власної етнічно-культурної ідентичності; *аксіологічний* – для врахування системи ціннісних орієнтацій особистості, що опинилася в умовах чужої культури; *акмеологічний* – для визначення умов оптимального професійного та соціального розвитку молодшої людини; *середовищний* – для вивчення специфіки освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу як фактора соціалізації іноземних студентів; *компетентнісний* – для визначення соціально-професійної та міжкультурної компетентності іноземних студентів у процесі керованої соціалізації; та принципи: *загально соціально-педагогічні* (гуманістичної спрямованості, інтеграції, гармонізації соціального й індивідуального); *спеціальні*, з урахуванням специфіки інформаційного суспільства (інформативності, культуровідповідності, соціальної активності й суб'єктності; неперервності,

комплексності щодо забезпечення соціально-педагогічного супроводу); з урахуванням специфіки контингенту іноземних студентів, *специфічні* (діалогу культур і продуктивної міжкультурної взаємодії; толерантності).

Оскільки результатом соціально-педагогічного супроводу соціально контрольованої соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ є розвиток рівня їх соціальності, розглянемо структуру цього поняття в наступному підрозділі.

### **3.2. Міжкультурний та соціально-професійний складники соціальності іноземних студентів як результату соціально-педагогічного супроводу соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України**

Важливим аспектом вищої освіти іноземних громадян є їхнє успішне професійне становлення, а також соціальний розвиток як суб'єктів соціокультурної діяльності, тобто гармонізація соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, на підвищення ефективності якої суттєвий вплив має реалізація соціально-педагогічного супроводу, що забезпечує належний рівень розвитку соціальності, зокрема її міжкультурного та соціально-професійного складників.

Соціальність іноземних студентів формується в процесі соціального виховання в родині, навчальному закладі на батьківщині, конфесійній спільноті. Отже, іноземні студенти, котрі прибувають до українських ВНЗ, мають певний рівень розвитку соціальності, уже засвоїли сімейні, релігійні цінності рідного соціуму, культури батьківщини, у них сформовані соціальні якості, необхідні для проживання в рідному суспільстві, засвоєна соціальна поведінка, що вважається нормативною в їхньому соціумі. Але в новому соціуму, культурі, яка суттєво відрізняється від звичної культури батьківщини, іноземні студенти стикаються із соціокультурними факторами країни навчання, що впливають на формування особистості, зумовлюють трансформацію соціальності. Відбувається її суттєвий

розвиток, збагачується соціальний досвід, засвоюються соціальні цінності нового соціокультурного простору, формуються соціальні якості, зумовлені впливом інокультурного освітнього середовища, виробляються нові аспекти соціальної поведінки відповідно до вимог нетрадиційного для іноземних студентів суспільства [112; 113]. Як зазначає А. Рижанова: «Перспектива розвитку соціальності особистості – сходження від сімейних цінностей через етнічні, громадянські, регіональні тощо до глобальних із відповідним розвитком якостей, поведінки, а, отже, і рівнем самореалізації у цих соціумах» [662, с. 241]. Для іноземних студентів важливим завданням соціального виховання стає засвоєння саме глобальних цінностей, оскільки вони існують у просторі двох культур – рідної, яка сформувала їхню особистість, та української, що має суттєвий вплив на їхній соціальний розвиток та професійне становлення.

Цілком погоджуємося з А. Рижановою, що складниками соціальності варто розглядати соціальні цінності, соціальні якості та соціальну поведінку. Отже, соціальність іноземних студентів як результат соціально-педагогічного супроводу їхньої соціалізації є сформованою інтегративною якістю особистості іноземного студента, що визначає: рівень уходження іноземного студента в новий соціум, прийняття ним цінностей цього соціуму, організацію життєдіяльності відповідно до прийнятих у цьому соціуму норм, традицій, правил, зі збереженням власної етнокультурної ідентичності.

Цінності розглядаються у філософії як визначення людської, соціальної і культурної значимості певних явищ дійсності відносно потреб суспільства й окремої особистості [285, с. 200]. Стосовно соціалізації іноземних студентів важливими є, передусім, соціальні цінності, які засвоюються ними в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, а також професійні цінності, пов'язані з майбутнім фахом. Соціальні цінності іноземних студентів відповідно визначають їхні соціальні якості та соціальну поведінку. Якість є сукупністю властивостей, ознак, котрі відбивають сутність об'єкта [724, с. 117]. Особистісні якості – як сукупність усіх соціальних та біологічно зумовлених компонентів особистості, котрі визначають її стійку поведінку в соціальному та природному середовищах

[724, с. 117]. Соціальні якості відповідно пов'язані з характеристиками особистості, суспільних груп, класів [676, с. 187]. О. Пахомова під соціальними якостями розуміє «лише позитивні властивості особистості, які є рисами ціннісного ставлення людини до інших» [604, с. 257]. Більшість соціальних якостей уже сформовані в іноземних студентів під час соціального становлення в просторі рідної культури. В освітньо-культурному середовищі ВНЗ України формуються їхні соціальні якості, зумовлені специфікою інокультурного соціуму, а також соціально-професійні якості відповідно до вимог отримуваного фаху.

Поведінка визначається як «... взаємодія живих істот із середовищем, соціально значуща система дій, вчинків...» [285, с. 58]; «... ланцюг взаємопов'язаних вчинків, зовнішньо фіксованих дій індивіда» [623, с. 50]; «... такі дії особистості, за якими можуть спостерігати інші люди, за присутності котрих вони реалізуються, або видимі наслідки цих дій» [604, с. 258]. Соціальна поведінка потрактовується як «... зовнішній прояв діяльності, в якому виявляються особиста позиція людини, її переконання, форма переходу діяльності в реальні дії стосовно соціально значущого об'єкта» [676, с. 385]; «... дії, спрямовані на об'єкт, який наділено особливим значенням у свідомості людини, але не уточнюється, що (або «хто») це за об'єкт» [604, с. 258]; «... система дій особистості, в якій виявляються взаємовідносини із соціальним середовищем» [749, с. 276], «... позитивні дії індивіда, спрямовані на соціальні об'єкти (людину, сім'ю, групу, спільноту тощо), і презентованість у них «власне» особистісних, характерологічних рис, ціннісних ставлень до соціуму, його форм» [604, с. 258]. Соціальна поведінка іноземних студентів в умовах інокультурного соціуму зумовлена нормами, правилами та традиціями цього соціуму. У деяких аспектах вона може відрізнятися від традицій і норм рідної культури, що викликає значні труднощі під час соціальної взаємодії іноземних студентів з представниками українського соціокультурного простору, тому соціальному педагогові необхідно приділяти особливу увагу саме формуванню такої їх поведінки в новому освітньо-культурному середовищі українського ВНЗ та соціокультурному просторі України в соціокультурній і професійній діяльності.



Іноземний студент в освітньо-культурному середовищі ВНЗ постає перед комплексом проблем, пов'язаних із соціалізацією в цьому середовищі, деякі проблеми аналогічні проблемам вітчизняних студентів (необхідність адаптуватися як молодій людині, тобто як уже соціалізованій особистості зі своїми особистісними характеристиками, як студентові, тобто суб'єктові освітньої діяльності й об'єктові впливу освітньо-культурного середовища). Крім того, іноземний студент має адаптуватися в цьому середовищі як представник іншої країни, тобто носій своєї культури, традицій, норм поведінки, системи цінностей. Як визначено в підрозділі 2.1, відповідно до специфіки іноземних студентів як суб'єктів освітнього процесу, провідними аспектами соціалізації іноземних студентів є міжкультурний та професійний, оскільки під час соціалізації іноземні студенти набувають не лише професійних навичок, але й вивчають українську культуру, долучаються до духовного багатства українського народу, що стає запорукою професійного формування і соціального розвитку. Міжкультурний аспект соціалізації передбачає активний процес засвоєння іноземними студентами необхідних для навчання та життєдіяльності в новому освітньо-культурному середовищі й соціокультурному просторі соціальних знань, навичок, основних норм поведінки, системи цінностей інокультурного соціуму. Це засвоєння відбувається в процесі активної міжкультурної взаємодії іноземних студентів із представниками освітньо-культурного середовища ВНЗ та українського соціокультурного простору через установлення відносин із цим соціумом, долученням до його культури. Під час навчання відбувається формування професійної ідентичності іноземних студентів, ціннісного ставлення до майбутнього фаху. Міжкультурна соціалізація іноземних студентів спрямовує професійну соціалізацію, є її підґрунтям і контекстом. Професійна соціалізація впливає на формування професійної культури особистості, набуття досвіду фахової діяльності, професійної компетентності, стає основоположенням для подальшого професійного саморозвитку та самовдосконалення.

Отже, структура соціальності іноземних студентів як результату соціально-педагогічного супроводу їхньої соціалізації в освітньо-культурному середовищі

ВНЗ та соціокультурному просторі України, з одного боку, визначається етнічною та культурною ідентичністю іноземних студентів, соціальними цінностями і якостями, сформованими в рідному соціумі, в умовах рідної культури, з іншого боку – суттєвий вплив на формування соціальності іноземного студента мають новий соціум, культура країни перебування. Але мета перебування іноземного студента в країні навчання – це здобуття якісної професійної освіти, формування конкурентоспроможного фахівця, здатного реалізувати себе в умовах соціокультурного простору інформаційного суспільства. Тому в процесі соціально-педагогічного супроводу необхідно приділяти особливу увагу розвитку соціально-професійних цінностей, а також соціально-професійної поведінки іноземних студентів. Отже, соціальність іноземного студента, на розвиток якої спрямований соціально-педагогічний супровід соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, доцільно розглядати в сукупності двох складників – соціально-професійного та міжкультурного.

Соціальність іноземних студентів є сформованою, інтегративною якістю особистості, що визначає: рівень входження іноземного студента в новий соціум, прийняття і засвоєння цінностей цього соціуму, інформації про майбутню професію та професійну діяльність (на етапі соціальної адаптації); організацію життєдіяльності відповідно до існуючих у цьому соціуму норм, традицій, правил, відтворення яких у соціальній міжкультурній взаємодії відбувається зі збереженням власної етнокультурної ідентичності, розуміння соціального значення майбутньої професії, розвиток позитивного ставлення до неї, формування професійних якостей, умінь, навичок (на етапі соціальної інтеграції); розвиток засвоєних норм, традицій, правил поведінки в інокультурному соціумі, професійних цінностей через реалізацію власних соціокультурних проектів, пов'язаних з отримуваною професією, з привнесенням власного світобачення, розуміння їх у контексті діалогу культур та подальшої професійної самореалізації (на етапі соціальної індивідуалізації).

Як зазначає А. Рижанова, «... в кожному з різновидів соціальності її розвиток може досягати певних якісних рівнів: соціальна грамотність, соціальна

компетентність, соціальна культура» [664, с. 37]. Відповідно, якщо визначено, що соціалізація іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі складається з трьох етапів: соціальної адаптації, соціальної інтеграції, соціальної індивідуалізації, кожному з цих етапів відповідає певний якісний рівень соціальності, якщо йдеться про міжкультурний складник соціальності, на нашу думку, це може бути крос-культурна грамотність, міжкультурна компетентність і міжетнічна культура іноземних студентів. Оскільки професійна і міжкультурна соціалізація є двома провідними аспектами загального процесу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, то соціально-професійний складник соціальності, за аналогією з міжкультурним, реалізується в таких рівнях відповідно до етапів соціалізації: соціально-професійна грамотність, соціально-професійна компетентність, соціально-професійна культура як результат соціально-педагогічного супроводу професійного аспекту соціалізації.

На думку А. Рижанової, «... соціальна грамотність свідчить про засвоєння відповідних соціальних цінностей, сформованість певних якостей, емоцій та поведінки на елементарному рівні, достатньому для входження, наприклад, в новий етнічний, професійний соціум, отже, відповідає адаптованості в процесі соціалізації» [664, с. 37]. Відповідно до цього визначення пропонуємо розглядати і крос-культурну грамотність іноземних студентів як рівень міжкультурної соціальності, набутий на етапі соціальної адаптації. Крос-культурну грамотність В. Рощупкін розуміє як уміння особистості приймати форми і зміст культури іншого народу, брати участь у спільній культурній діяльності, що сприяє позитивному ставленню до іншої культури, прийняттю міжкультурних розбіжностей, збагачує і розвиває особистість [677, с. 79]. І. Зозуля, розглядаючи крос-культурну грамотність іноземних студентів, визначає її як «... прагнення іноземних студентів до пізнання України, зацікавлення українською культурою» та одну з «... базових складових полікультурності іноземних студентів» [319, с. 60, 61]. На думку дослідниці: «Складовими крос-культурної грамотності, у свою чергу, є знання, тобто сукупність відомостей про свою й іншу культури, про різні

явища у світі, про багатокультурну природу суспільства та ін. У крос-культурно грамотної людини знання відрізняються глибиною й багатогранністю. Така людина розуміє сутність предмета, уміє аналізувати культуру, уміє формулювати свою думку щодо явищ іншої культури. Вона різнобічно поінформована, уміє самостійно одержувати культурні відомості. Ці знання стають її суб'єктивною особистісною цінністю» [319, с. 61].

Крос-культурна грамотність іноземних студентів пов'язана з формуванням міжетнічної толерантності, позитивного ставлення до рідної і чужої культур, розумінням та прийняттям цінностей, традицій іншої культури, розумінням мови, звичаїв і національної психології того чи іншого етносу і повагою до них. «Крос-культурна грамотність сприяє повноцінній міжнаціональній взаємодії, це банк знань правил етикету, умінь адекватно реагувати на національний стиль, манери, жести й інші невербальні засоби спілкування» [488, с. 157]. Отже, крос-культурна грамотність іноземних студентів – це засвоєння ними цінностей української культури, сформованість міжетнічної толерантності на елементарному рівні для входження в український соціокультурний простір через посередництво освітньо-культурного середовища ВНЗ.

Соціальну компетентність А. Рижанова пропонує розглядати як «... новий якісний рівень відповідної сімейної або громадянської соціальності людини, який надає можливості відтворювати соціальні відносини, досвід та інше, тобто є показником інтегрованості особистості в сімейний мікросоціум або в громадянський соціум» [664, с. 37].

Стосовно міжкультурної компетентності іноземних студентів цікавою є точка зору О. Садохіна, котрий визначає компетентність як «інтегральну якість особистості, яка проявляється в сукупності знань, умінь і навичок, що дозволяють їй ефективно задовольняти свої потреби і здійснювати необхідні дії в будь-якій галузі життєдіяльності, а компетенцію – як сукупність об'єктивних умов, що визначають можливість і межі реалізації компетентності індивіда» [690, с. 26]. Т. Меркулова, досліджуючи формування міжкультурної компетентності іноземних студентів ВНЗ культури та мистецтва в процесі їхнього професійного

становлення, визначає її як «інтегративне утворення особистості, яке набувається внаслідок здобуття знань про іншу культуру, набуття навичок і вмінь міжкультурного спілкування, які реалізуються в настановах особистості і поведінкових стратегіях» [499, с. 11]. На нашу думку, міжкультурна компетентність іноземних студентів визначає їхню поведінку як компетентну в умовах іншої культури, взаємодію з нею, що є важливою соціальною навичкою ефективної комунікації і пізнання іншої культури. Формування міжкультурної компетентності іноземних студентів на етапі соціальної інтеграції передбачає визначення стратегії їх життєвої реалізації, яка б дозволила досягти в майбутньому вершин особистісного розвитку й здійснити певний внесок у розвиток суспільства, професійної сфери. Міжкультурну компетентність як якісний рівень міжкультурної соціальності іноземних студентів пропонуємо розглядати як сформовану в іноземних студентів можливість відтворювати соціальні відносини, характерні для української культурної традиції, показник їхньої інтегрованості в освітньо-культурне середовище ВНЗ та соціокультурний простір України [134].

Отже, крос-культурна грамотність є початковим рівнем сформованості в іноземних студентів певних міжкультурних знань, а міжкультурна компетентність – інтегральною особистісною характеристикою, яка складається в процесі соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України [938].

Стосовно соціальної культури, А. Рижанова зауважує, що вона є показником «... соціальної зрілості соціального суб'єкта, того, що він здатний не лише засвоювати новий, відтворювати існуючий соціальний досвід, але й удосконалювати в цьому процесі і навколишній соціум, і свою соціальну суб'єктність» [664, с. 37]. Під час формування крос-культурної грамотності і міжкультурної компетентності іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу важливою є їх підготовка до самореалізації і самоактуалізації в чужому культурному середовищі, при цьому необхідно розвивати їх внутрішнє прагнення щодо подальшого вдосконалення

знань, умінь, навичок, особистісних якостей. Так, в останні роки перебування іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу варто розглядати соціальну індивідуалізацію особистості іноземного студента як завершальний етап їхньої соціалізації в нетрадиційному освітньо-культурному середовищі. Саме на цьому етапі починається самореалізація іноземних студентів. Зазвичай, означений етап відповідає навчанню іноземних студентів на останньому курсі бакалаврської підготовки та в магістратурі, тому самореалізація відбувається через різноманітні соціокультурні проекти (виставки, конкурси, фестивалі, огляди, круглі столи тощо), підготовлені іноземними студентами. У цей час завершується розвиток їх міжкультурної соціальності як результату міжкультурного аспекту соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу іноземної країни, саме на цьому етапі варто говорити про формування міжетнічної культури іноземних студентів, яку пропонуємо розглядати як здатність іноземних студентів до соціальної творчості в міжкультурному аспекті.

Щодо соціально-професійного складника соціальності іноземних студентів зауважимо, що на етапі соціальної адаптації відбувається засвоєння інформації про майбутню професію та професійну діяльність відповідно до отриманого фаху, формується розуміння майбутньої професії, іноземні студенти пристосовуються до навчально-професійної діяльності, починається їхнє входження в професію, тобто формується соціально-професійна грамотність. На етапі соціальної інтеграції здійснюється формування позитивного ставлення до майбутньої професії, здобуття нових знань про професію та професійну діяльність, розвиток професійних якостей, умінь, навичок, які дозволять успішно реалізуватися на сучасному ринку праці, відбувається професійне самовизначення іноземних студентів. На цьому етапі особливого значення набувають професійно-орієнтовані дисципліни, навчальні практики, курсове проектування, науково-дослідницька діяльність, що мають соціально-виховний вплив на іноземних студентів, формується соціально-професійна компетентність іноземних студентів, відбуваються засвоєння та коригування професійних цінностей та настанов. На

етапі соціальної індивідуалізації під час виробничої практики, дипломного проектування починає вибудовуватися кар'єрна траєкторія іноземного студента як фахівця, розвивається професійна Я-концепція, формується соціально-професійна культура, яка розвиватиметься протягом усієї професійної діяльності іноземного студента в майбутньому. Отже, професійний аспект соціалізації є процесом входження іноземного студента в професійне середовище, засвоєння ним професійної культури, а також процесом формування ціннісного ставлення до майбутньої професії, розуміння її значущості в соціокультурному просторі інформаційного суспільства. Соціально-професійний складник соціальності іноземних студентів визначає їхню конкурентоспроможність як майбутніх фахівців та соціально розвинутих особистостей, здатних до продуктивної професійної діяльності; цей складник репрезентує соціальні зміни особистості іноземних студентів у контексті професійної реалізації.

Для з'ясування рівня розвитку міжкультурного та соціально-професійного складників соціальності як результату соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ визначено їх критерії та показники, що зроблено на основі існуючих у педагогічній науці поглядів стосовно інструментарію та процедур соціально-педагогічної діагностики, висвітлених у працях: Д. Банністер, О. Борисової, В. Дружиніна, І. Каплунович, М. Кроз, Н. Максимовської, Р. Овчарової, С. Пантільєва, Т. Пушкіної, О. Рассказової, Г. Семенова, Л. Собчик, М. Фетискіна, Ф. Франселли, Л. Фрідмана, О. Хохлова, П. Шептенко [278; 420; 474; 564; 590; 643; 654; 730; 731; 812; 820; 822; 844; 893] та ін.

Визначення критеріїв розвитку соціальності іноземних студентів відбувалося з урахуванням відомих та апробованих критеріїв соціальності, визначених у дослідженнях А. Аніщенко [28] (соціальна активність, соціальна відповідальність, толерантність), І. Курліщук [430] (когнітивний, емоційно-ціннісний та практично-діяльнісний), Ю. Лисенко [448], Н. Максимовської [474], Т. Швець [885] (ціннісний, якостей особистості, поведінковий), О. Рассказової [655, с. 341] (когнітивний, ціннісно-самооцінний, емоційно-особистісний,

практично-діяльнісний, а також додатковий критерій розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: ознаки розвитку соціальності особистості в певній соціальній ситуації), О. Хендрик [841] (ціннісний, емоційно-чуттєвий, творчо-діяльнісний). На основі аналізу наукової літератури та реальної практики організації навчання іноземних студентів визначено такі критерії розвитку міжкультурного і соціально-професійного складників соціальності іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ: когнітивно-інформаційний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, поведінковий. Ці критерії відбивають результати соціально-педагогічної діяльності, зокрема такого її виду як соціально-педагогічний супровід, наслідком якого є розвиток соціальності іноземних студентів (у сукупності соціально-професійного та міжкультурного складників), яку пропонуємо вважати комплексною характеристикою іноземного студента як соціального суб'єкта, що містить ієрархію міжкультурних та соціально-професійних цінностей, міжкультурних і соціально-професійних якостей, міжкультурної та соціально-професійної поведінки.

Когнітивно-інформаційний критерій сформованості соціальності іноземних студентів передбачає з'ясування рівня розуміння ними змісту власних соціальних якостей, усвідомлення норм поведінки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ і соціокультурному просторі України, а також власних потреб, проблем та особливостей.

Показниками когнітивно-інформаційного критерію є знання: іноземних студентів про себе як представників певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі ВНЗ та в соціокультурному просторі України; про норми поведінки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі та соціумі; про себе як суб'єкта навчально-професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України.

Мотиваційно-ціннісний критерій віддзеркалює основні мотиви та ціннісні орієнтації іноземних студентів. Ціннісні орієнтації і настанови іноземних студентів, мотиви їхньої навчально-професійної та соціокультурної діяльності є



надто важливими для розуміння розвитку соціальності як результату реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ. Показники: ціннісне ставлення до себе, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та мови навчання і спілкування; наявність мотивації до навчання та професійного становлення, отримання соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; наявність соціальної мотивації до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; ціннісне ставлення до української культури та соціуму.

Емоційно-вольовий критерій пов'язаний з емоційними переживаннями й усвідомленням іноземними студентами вимог нетрадиційного освітньо-культурного середовища та соціокультурного простору України щодо здатності реалізовувати навчально-професійну та соціокультурну діяльність, а також виявленням таких особистісних якостей як: цілеспрямованість, самостійність, наполегливість у досягненні поставленої мети, послідовність. Показники: позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та позитивне ставлення до обраної професії; вольова готовність до виконання навчально-професійних завдань в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; емоційна комфортність в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; ступінь вираженості «культурного шоку».

Поведінковий критерій уможливує вивчення рівня сформованості в іноземних студентів умінь і навичок соціальної поведінки в нетрадиційному освітньо-культурному середовищі та соціокультурному просторі України. Зокрема, він пов'язаний з реалізацією соціальної активності іноземних студентів, умінням спілкуватися з представниками освітньо-культурного середовища та соціокультурного простору України, обстоювати власну позицію, узгоджувати дії, відповідати за виконання дорученої справи. Передбачається активна участь у навчально-професійній та соціокультурній діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та соціокультурному просторі України. Показники: свідомо самоорганізація життєвого шляху; активність щодо виконання навчально-професійних завдань і набуття соціально-особистісного досвіду в освітньо-

культурному середовищі ВНЗ; міжетнічна та міжкультурна толерантність; активність засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури та творча самореалізація в українській культурі

Змістом критеріїв є показники, ступінь вираженості яких визначає креативний, продуктивний чи репродуктивний рівні. Критерії та показники пов'язані зі структурою соціальності й етапами соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ: креативний рівень розвитку соціальності досягається на етапі соціальної індивідуалізації і реалізується у сформованості соціальної (міжетнічної та соціально-професійної) культури іноземних студентів; продуктивний рівень розвитку соціальності відповідає етапу соціальної інтеграції та виявляється в соціальній (міжкультурній та соціально-професійній) компетентності; репродуктивний рівень соціальності формується на етапі соціальної адаптації і представлений сформованістю соціальної (крос-культурної та соціально-професійної) грамотності. Репродуктивний рівень соціальності передбачає подальший її розвиток, формування на основі соціальної (крос-культурної та соціально-професійної) грамотності соціальної (міжкультурної і соціально-професійної) компетентності. Продуктивний рівень – це подальший розвиток соціальності та на основі розвитку соціальної (міжкультурної та соціально-професійної) компетентності – формування соціальної культури (міжетнічної і соціально-професійної) іноземних студентів як якісного рівня їхньої соціальності.

**Репродуктивний рівень** розвитку соціальності іноземних студентів (крос-культурна та соціально-професійна грамотність) у процесі соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України реалізується в таких показниках:

*За когнітивно-інформаційним* критерієм: студенти володіють знаннями про норми поведінки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ на елементарному рівні, демонструють елементарний рівень знань соціально-професійних норм і критеріїв успішності, продуктивних способів взаємодії та соціально-професійної творчості; володіють елементарним рівнем знань про норми поведінки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; демонструють знання про себе як про

суб'єктів навчальної діяльності на елементарному рівні; знання про себе як представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі ВНЗ України сформовані на елементарному рівні, що виявляється в неможливості адекватно реагувати на різні життєві та побутові ситуації; студенти демонструють певні уявлення про базову культуру українського суспільства, елементарний рівень знань щодо особливостей культури українського суспільства, традицій, звичаїв, норм поведінки в українському соціумі.

*За мотиваційно-ціннісним* критерієм: адекватна оцінка себе і свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України та в отримуваній професії не сформована, самоконтроль перебуває на елементарному рівні, адекватна оцінка своїх можливостей і перспектив відсутня; студенти не завжди усвідомлюють важливість оволодіння мовою навчання та спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, не завжди демонструють ціннісне ставлення до неї; соціальні мотиви щодо набуття соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України сформовані на елементарному рівні; мотиви щодо оволодіння професією існують на елементарному рівні, упевненості в правильному виборі професії немає, не завжди існують чіткі плани своєї життєвої та професійної реалізації, їх реалізація не завжди пов'язана із здобуттям вищої освіти в обраному ВНЗ; мотиви до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України сформовані на елементарному рівні; ціннісні настанови щодо української культури та соціуму сформовані на елементарному рівні.

*За емоційно-вольовим* критерієм: позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ сформоване на елементарному рівні; не завжди виявляють зацікавленість в обраній професії; не завжди виявляють старанність і наполегливість до виконання навчально-професійних завдань та зацікавлення в навчанні й отриманні професії; не задоволені наявними навчальними та побутовими умовами, відносинами з оточуючими, не завжди усвідомлюють необхідність ставати рівноправними членами студентського колективу, не виявляють для цього власної активності;

відчувають значну тривожність щодо життєвих та побутових ситуацій у розумних межах, поведінка не завжди контролюється; не завжди задоволені життям у новій країні, культура нового соціуму викликає нерозуміння і дратування.

*За поведінковим критерієм:* студенти демонструють мінімальну особисту відповідальність за теперішнє і майбутнє свого життєвого шляху; не намагаються активно набувати нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; частково демонструють засвоєння навичок та вмій здійснювати навчально-пізнавальну діяльність відповідно до специфіки форм і методів навчання, не намагаються активно виконувати навчально-професійні завдання; обмежено користуються мовою навчання та спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; мають низький рівень толерантного ставлення до партнерів міжособистісного спілкування; не завжди активно виявляють толерантність до представників будь-яких соціальних груп в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; не виявляють активність щодо подолання «культурного шоку», засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури, не демонструють здатності відтворювати засвоєні елементи української культури.

**Продуктивний рівень** розвитку соціальності іноземних студентів (міжкультурна та соціально-професійна компетентність) у процесі соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України реалізується в таких показниках:

*За когнітивно-інформаційним критерієм:* студенти володіють базовим рівнем знань про норми поведінки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; мають базовий рівень знань соціально-професійних норм і критеріїв успішності, продуктивних способів взаємодії та соціально-професійної творчості; демонструють знання про себе як суб'єктів навчальної діяльності на базовому рівні; мають базовий рівень знань про себе як представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі ВНЗ; демонструють базові уявлення про культуру українського суспільства, мають базовий рівень знань про традиції, звичаї, норми поведінки в українському соціумі.

*За мотиваційно-ціннісним критерієм:* адекватна оцінка себе, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, отримуваної професії,

самоконтроль, адекватна оцінка своїх можливостей і перспектив сформовані на базовому рівні; студенти частково усвідомлюють важливість оволодіння мовою навчання та спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, переважно демонструють ціннісне ставлення до неї; соціальні мотиви щодо набуття соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України сформовані на базовому рівні; мотиви щодо оволодіння професією сформовані на базовому рівні, цілковитої впевненості в правильному виборі професії немає, хоча існують значна кількість аргументів щодо доцільності такого вибору, планів життєвої та професійної реалізації, яка пов'язана зі здобуттям вищої освіти в обраному ВНЗ; ціннісні настанови, переконання, мотиви до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України сформовані на базовому рівні; ціннісні настанови щодо української культури та соціуму сформовані на базовому рівні.

*За емоційно-вольовим критерієм:* студенти частково задоволені новим соціально-особистісним досвідом в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; виявляють помірне зацікавлення обраною професією; частково виявляють старанність та наполегливість до виконання навчально-професійних завдань і зацікавлення в навчанні та отриманні професії; не завжди задоволені наявними навчальними й побутовими умовами, відносинами з оточуючими, виявляють потребу ставати рівноправними членами студентського колективу, але не завжди демонструють для цього власну активність; відчують тривожність щодо життєвих та побутових ситуацій у розумних межах, поведінка здебільшого контролюється; частково задоволені життям у новій країні, культура нового соціуму зрозуміла та не викликає негативних емоцій.

*За поведінковим критерієм:* студенти демонструють часткове прийняття особистої відповідальності за теперішнє і майбутнє свого життєвого шляху; переважно активно набувають нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; демонструють засвоєння базових навичок та вмінь здійснювати навчально-пізнавальну діяльність відповідно до специфіки форм і методів навчання, переважно активно виконують навчально-професійні

завдання та активно користуються мовою навчання і спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; мають базовий рівень толерантного ставлення до партнерів міжособистісного спілкування; переважно активно виявляють толерантність до представників будь-яких соціальних груп в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; здебільшого виявляють активність у подоланні «культурного шоку», засвоєнні традицій, звичаїв, норм української культури; демонструють здатність відтворювати засвоєні елементи української культури.

**Креативний рівень** розвитку соціальності іноземних студентів (міжетнічна та соціально-професійна культура) у процесі соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України реалізується в таких показниках:

*За когнітивно-інформаційним* критерієм: студенти мають високий рівень знань щодо норм поведінки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, соціально-професійних норм і критеріїв успішності, продуктивних способів взаємодії та соціально-професійної творчості; демонструють знання про себе як суб'єкта навчальної діяльності на високому рівні; високий рівень знань про себе як про представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; демонструють високий рівень знань про особливості культури українського суспільства, традицій, звичаїв, норм поведінки в українському соціумі.

*За мотиваційно-ціннісним* критерієм: адекватна оцінка себе, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, отримуваної професії; самоконтроль, оцінка своїх можливостей і перспектив сформовані на високому рівні; студенти усвідомлюють важливість оволодіння мовою навчання та спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, демонструють ціннісне ставлення до неї; соціальні мотиви щодо набуття соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України сформовані на високому рівні; мотиви до оволодіння професією розвинуті, існують чіткі плани життєвої та професійної реалізації, яка пов'язана із здобуттям вищої освіти в обраному ВНЗ; ціннісні настанови, переконання, мотиви до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України

сформовані на високому рівні; ціннісні настанови щодо української культури та соціуму сформовані на високому рівні.

*За емоційно-вольовим критерієм:* студенти переважно задоволені новим соціально-особистісним досвідом в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; виявляють зацікавлення обраною професією; виявляють старанність та наполегливість до виконання навчально-професійних завдань і зацікавлення в навчанні та отриманні професії; переважно задоволені наявними навчальними й побутовими умовами, відносинами з оточуючими, є рівноправними членами студентського колективу; майже не відчують тривожність щодо життєвих та побутових ситуацій, поведінка контролюється; переважно задоволені життям у новій країні, культура нового соціуму зрозуміла та не викликає негативних емоцій.

*За поведінковим критерієм:* студенти демонструють високий рівень особистісної відповідальності за теперішнє і майбутнє свого життєвого шляху; активно набувають нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; демонструють засвоєння навичок та вмінь здійснювати навчально-пізнавальну діяльність відповідно до специфіки форм і методів навчання на високому рівні, активно виконують навчально-професійні завдання; активно користуються мовою навчання і спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; мають високий рівень толерантного ставлення до партнерів міжособистісного спілкування; активно виявляють толерантність до представників будь-яких соціальних груп в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; виявляють значну активність щодо засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури, здійснюють творчу самореалізацію в українському соціумі через підготовку творчих проєктів, активну участь у соціокультурній діяльності.

Співвідношення критеріїв, показників та рівнів розвитку соціальності іноземних студентів представлено в Додатку Б.

Структурний та рівневий аналіз розвитку соціальності іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України дозволяє дійти таких висновків:

1) результатом соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ є розвиток рівня їх соціальності, який визначає: рівень входження іноземного студента в новий соціум, прийняття і засвоєння цінностей цього соціуму, інформації про майбутню професію та професійну діяльність (на етапі соціальної адаптації); організацію життєдіяльності відповідно до існуючих у цьому соціумі норм, традицій, правил, відтворення яких у соціальній міжкультурній взаємодії відбувається зі збереженням власної етнокультурної ідентичності, розуміння соціального значення майбутньої професії, розвиток позитивного ставлення до неї, формування професійних якостей, умінь, навичок (на етапі соціальної інтеграції); розвиток засвоєних норм, традицій, правил поведінки в інокультурному соціумі, професійних цінностей через реалізацію власних соціокультурних проектів, пов'язаних з отримуваною професією, з привнесенням власного світобачення, розуміння їх у контексті діалогу культур та подальшої професійної самореалізації (на етапі соціальної індивідуалізації);

2) структуру соціальності іноземних студентів як результату соціально-педагогічного супроводу їхньої соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ розглядаємо в сукупності двох складників – міжкультурного (зумовленого їх етнопсихологічними та національно-культурними особливостями) та соціально-професійного (зумовленого їх приналежністю до соціальної групи студентства й специфікою цієї групи); кожному з визначених етапів соціалізації іноземних студентів відповідає певний якісний рівень соціальності: на етапі соціальної адаптації – крос-культурна грамотність, яка реалізується в засвоєнні знань про традиції та цінності української культури, розумінні мови, звичаїв, психології українців; соціально-професійна грамотність, що передбачає засвоєння інформації про майбутню професію та професійну діяльність відповідно до отриманого фаху, формування розуміння соціальної специфіки майбутньої професії; на етапі соціальної інтеграції – міжкультурна компетентність, що проявляється в можливості відтворювати засвоєні норми, правила поведінки, традиції та звичаї українців у процесі соціальних відносин в інокультурному соціумі; соціально-



професійна компетентність, яка передбачає формування позитивного ставлення до майбутньої професії, здобуття нових знань про професію та професійну діяльність, розвиток професійних якостей, умінь, навичок, що дозволять успішно реалізуватися на сучасному ринку праці, формування ціннісного ставлення до отримуваної професії; на етапі соціальної індивідуалізації – міжетнічна культура, що реалізується в розвиткові засвоєних соціальних цінностей, сформованих соціальних якостей, норм і правил соціальної поведінки в інокультурному соціумі через самореалізацію в процесі соціальної творчості в контексті діалогу культур; соціально-професійна культура, яка передбачає початок побудови кар'єрної траєкторії іноземного студента як фахівця, розвиток професійної Я-концепції, усвідомлення цінності отримуваної професії в соціокультурному просторі інформаційного суспільства;

3) аналіз наукової літератури та реальної практики організації навчання іноземних студентів зумовили визначення таких критеріїв розвитку міжкультурного й соціально-професійного складників соціальності іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ: когнітивно-інформаційний (зумовлений характеристиками інформаційного суспільства, передбачає з'ясування рівня розуміння ними змісту власних соціальних якостей, усвідомлення норм поведінки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та соціокультурному просторі України, а також власних потреб, проблем та особливостей), мотиваційно-ціннісний (віддзеркалює основні мотиви та ціннісні орієнтації іноземних студентів), емоційно-вольовий (пов'язаний з емоційними переживаннями й усвідомленням іноземними студентами вимог нетрадиційного освітньо-культурного середовища та соціокультурного простору України щодо здатності реалізовувати навчально-професійну й соціокультурну діяльність), поведінковий (пов'язаний з реалізацією соціальної активності іноземних студентів, умінням спілкуватися з представниками освітньо-культурного середовища та соціокультурного простору України, обстоювати власну позицію, узгоджувати дії, відповідати за виконання дорученої справи) у сукупності відповідних показників; критерії та показники пов'язані зі структурою

соціальності й етапами соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ: креативний рівень розвитку соціальності досягається на етапі соціальної індивідуальності і реалізується у сформованості соціальної культури іноземних студентів (соціально-професійного та міжкультурного складників); продуктивний рівень розвитку соціальності відповідає етапу соціальної інтеграції і виявляється в соціальній (міжкультурній та соціально-професійній) компетентності; репродуктивний рівень соціальності формується на етапі соціальної адаптації і представлений соціальною (крос-культурною та соціально-професійною) грамотністю.

Розгляд соціальності як результату соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України в сукупності міжкультурного та соціально-професійного складників зумовлює визначення змісту соціально-педагогічного супроводу цього процесу, про що йдеться в наступному підрозділі.

### **3.3. Структурно-функціональна модель соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України**

У сучасних педагогічних дослідженнях (В. Авдєєв, С. Архангельський, М. Боритько, В. Веніков, Р. Габдрєєв, О. Дахін, В. Загвязинський, О. Карпова, В. Міхеєв, А. Федотов, В. Штофф [9; 36; 154; 177; 222; 256; 257; 304; 362; 506; 810; 904] та ін.) пропонуються різні класифікації моделей. У дослідженні використано структурно-функціональну модель у зв'язку з тим, що, на нашу думку, саме такий вид моделі дозволяє відобразити склад, ієрархію компонентів, розкрити взаємозв'язок між компонентами соціально-педагогічного супроводу, представити способи його функціонування.

Структурно-функціональна модель соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України характеризується єдністю таких компонентів: суб'єкт-об'єктний (суб'єкти й

об'єкти супроводу); концептуально-цільовий (мета, методологічні підходи, принципи, нормативно-правова база, соціально-виховні умови, чинники); середовищний (структура освітньо-культурного середовища ВНЗ, у якому відбувається супровід); змістовно-технологічний (зміст, напрями супроводу, етапи, форми і методи роботи), результативний (критерії, показники та рівні сформованості соціальності іноземних студентів) [127].

Суб'єкт-об'єктний компонент соціально-педагогічного супроводу соціалізації визначає суб'єктів і об'єктів, котрі беруть участь у цьому супроводі та пов'язані з процесом соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, тобто є агентами їх соціалізації. Ґрунтуючись на тому що «агенти соціалізації» – «установи, діючі соціальні суб'єкти, за допомогою яких людина соціалізується завдяки процесам навчання, комунікації, прилучення до культури» [744, с. 240], підкреслюємо, що агентами соціалізації іноземних студентів в Україні, крім представників освітньо-культурного середовища ВНЗ, можуть бути представники соціокультурного простору України: працівники Державної міграційної служби (ДМС), правоохоронних органів, різноманітних закладів культури (бібліотек, театрів, музеїв), банківських установ, медичних закладів, представники земляцтв, громадських організацій тощо. Агенти соціалізації розрізняються, залежно від того, наскільки вони значущі для іноземного студента в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та соціокультурному просторі України, яким чином впливають на іноземних студентів, як взаємодіють з ними. Агентів соціалізації іноземних студентів пропонуємо класифікувати на внутрішніх, тобто представників освітньо-культурного середовища ВНЗ, які перебувають у постійній взаємодії з іноземними студентами, та зовнішніх, котрі контактують з іноземними студентами епізодично для вирішення конкретних проблем і ситуацій. Внутрішні агенти соціалізації – це, передусім, соціальні педагоги, які є суб'єктами цього процесу, координують супровід на внутрішньому та зовнішньому рівнях середовища; працівники структурних підрозділів (факультети, центри, відділи, відділення, інститути, департаменти), що відповідають за навчання іноземних громадян у ВНЗ, оскільки

саме вони щоденно працюють з іноземцями та зобов'язані допомагати у вирішенні їхніх проблем і забезпеченні відповідних умов для навчання; представники адміністрації ВНЗ (проректори, декани, завідувачі кафедр); викладачі, особливо мовної підготовки, куратори, тьютори, психологи, юрисконсульт; представники студентського самоврядування, українські студенти (іноземні студенти вступають у міжкультурну взаємодію з українськими студентами). Відбувається двосторонній процес взаємозбагачення в контексті діалогу культур, що сприяє засвоєнню загальнолюдських та національно-культурних цінностей. До реалізації супроводу залучаються також працівники бібліотеки, відділу кадрів, навчального відділу, бухгалтерії, гуртожитку, їдальні тощо. Представники соціокультурного простору України, з якими іноземні студенти змушені взаємодіяти з метою вирішення життєво необхідних і навчальних проблем, є зовнішніми агентами соціалізації та можуть залучатися суб'єктами супроводу до його реалізації. Безпосередньо суб'єктами соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів стають лише ті агенти соціалізації, котрі беруть активну участь у реалізації супроводу, організовують його, цілеспрямовано співпрацюють з іноземними студентами для реалізації мети цього супроводу. Це, насамперед, соціальні педагоги та працівники соціально-психологічних служб, якщо такі наявні у ВНЗ. Потенційно суб'єктами соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів можуть стати ті представники освітньо-культурного середовища ВНЗ, котрі відповідають за навчання іноземних студентів: керівники й працівники відділів, центрів, факультетів, викладачі мовної підготовки, куратори академічних груп. Суб'єктами супроводу можуть бути і представники органів студентського самоуправління, які реалізують взаємодію з іноземними студентами, зокрема, якщо вони є майбутніми соціальними педагогами, соціальними працівниками або психологами. Але безпосередні суб'єкти супроводу можуть залучати й інших агентів соціалізації до активної соціально-педагогічної діяльності щодо реалізації супроводу. Між суб'єктами соціально-педагогічного супроводу й агентами соціалізації іноземних студентів відбувається координація діяльності, яку і

виконує соціальний педагог: відстежує необхідність залучення тих чи інших агентів соціалізації іноземних студентів та реалізовує таке залучення.

Об'єктами соціально-педагогічного супроводу є іноземні студенти, котрі навчаються у ВНЗ України для здобуття освітнього рівня «бакалавр» і «магістр», але зауважимо, що запропонована модель передбачена для тих іноземних студентів, які розпочали навчання в Україні саме зі здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», тобто почали навчатися з першого курсу (в разі необхідності мовної підготовки – з підготовчого відділення), тому що ті студенти, котрі приїждять в Україну для набуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» та вже мають диплом бакалавра, виданий на батьківщині, потребують особливої програми супроводу – інтенсивнішої, насиченішої корекційними заходами, оскільки тривалість їхнього перебування є незначною – 1,5–2,5 роки, на відміну від 5–6 років тих, хто починає навчання з першого курсу, тобто вступає на повний цикл навчання. Ці студенти, навчаючись у магістратурі, уже мають сформовані соціально-професійні та соціальні якості, набуті в умовах рідної культури. Оскільки пропонуємо навчання в магістратурі розглядати як етап соціальної індивідуалізації в процесі соціалізації іноземних студентів, саме ці студенти мають за нетривалий період пройти і етап соціальної адаптації (щоправда, він відбувається на підготовчому відділенні, за умови необхідності мовної підготовки), і етап соціальної інтеграції, і етап соціальної індивідуалізації. Це значно ускладнює процес їхньої соціалізації, тому означена категорія іноземних студентів потребує додаткового вивчення та розробки орієнтованої саме на них моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України.

Концептуально-цільовий компонент соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів визначається в контексті соціального замовлення на підготовку висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців для зарубіжних країн та згідно з розумінням соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів як виду соціально-педагогічної діяльності в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу, спрямованої на

створення сприятливих соціально-виховних умов для розвитку соціальності іноземних студентів. Цей компонент містить, передусім, мету, методологічні підходи щодо його реалізації, принципи, соціально-виховні умови, чинники та нормативно-правове забезпечення супроводу. Метою соціально-педагогічного супроводу іноземних студентів є підвищення ефективності їх соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу, а результатом його реалізації виступає забезпечення розвитку соціальності (передусім, міжкультурного та соціально-професійного складників) іноземних студентів у нетрадиційному освітньо-культурному середовищі ВНЗ України.

Цей компонент моделі вможливорює забезпечити рівновагу соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів через урахування законодавчих підстав перебування і навчання іноземних громадян в Україні, отже, визначає нормативно-правове забезпечення навчання та перебування іноземних студентів в Україні, яке розглядалося в підрозділі 1.3.

Для ефективного соціально-педагогічного супроводу іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ необхідно реалізувати такі соціально-виховні умови:

- удосконалення освітньо-культурного середовища ВНЗ, сприятливого для акультурації іноземних студентів;
- забезпечення соціокультурного партнерства через соціально-педагогічну координацію впливів агентів соціалізації іноземних студентів (представників освітньо-культурного середовища ВНЗ та соціокультурного простору України);
- долучення іноземних студентів до українських національно-культурних традицій і професійних цінностей отримуваного фаху в умовах інформаційного суспільства для забезпечення розвитку їх міжкультурної та соціально-професійної компетентності, формування міжетнічної і соціально-професійної культури.

Перша умова пов'язана з роллю освітньо-культурного середовища ВНЗ у гармонізації процесу соціалізації іноземних студентів, яка відбувається в цьому середовищі у формі акультурації, оскільки таке середовище є для іноземних студентів нетрадиційним і визначає зміст, напрями й ефективність їх соціалізації.

Саме в освітньо-культурному середовищі створюються необхідні для соціального розвитку та професійного становлення іноземних студентів умови, відбувається їх соціальне виховання як соціально контрольована соціалізація.

Друга умова пояснюється тим, що соціалізація іноземних студентів не може обмежуватися лише соціально контрольованою її формою в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, оскільки іноземні студенти постійно контактують із різними представниками соціокультурного простору України, вони не можуть існувати ізольовано в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, а постійно виходять за його межі у своїй міжособистісній взаємодії. Отже, вони також зазнають впливів стихійної соціалізації та відносно спрямованої соціалізації. Саме соціокультурне партнерство агентів соціалізації допомагає знизити рівень напруженості, нейтралізувати негативний вплив стихійної соціалізації та продуктивно використати її позитивні моменти, підвищити ефективність акультурації іноземних студентів завдяки координації діяльності потенційних агентів їх соціалізації. У такий спосіб відбуваються активізація і поєднання соціально-виховних впливів освітньо-культурного середовища ВНЗ та соціокультурного простору України на розвиток міжкультурного і соціально-професійного складників соціальності іноземних студентів.

Третя умова передбачає забезпечення засвоєння іноземними студентами елементів української культури в процесі активного долучення їх до соціокультурної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, а також розвиток ціннісного ставлення до отримуваної професії та мотивації до навчально-професійної діяльності. Зважаючи на те, що в інформаційному суспільстві відбуваються значні трансформації в усіх сферах життя, відповідно, змінюються вимоги до особистості і професіонала, у розвитку міжкультурної та соціально-професійної компетентності, формуванні міжетнічної і соціально-професійної культури якого посилюються соціальні впливи засобів масової комунікації та нових медіа.

Соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ потребує вибору стратегії, основою якої є

методологічні підходи, розглянуті в підрозділі 3.1 (культурологічний, системний, особистісно-діяльнісний, середовищний, компетентнісний, аксіологічний та акмеологічний), що дозволили визначити основні напрями вирішення досліджуваної проблеми, стали основоположенням для визначення методів, форм, засобів, які застосовувалися в процесі обґрунтування та реалізації соціально-педагогічного супроводу як соціально-педагогічного захисту (на етапі соціальної адаптації, метою якого є гарантування іноземним студентам повноцінного соціального розвитку в умовах нетрадиційного освітньо-культурного середовища та нової культури, засвоєння знань про новий соціум і специфіку освітньо-культурного середовища ВНЗ України, набуття вмінь та навичок поводитися в цьому соціумі), соціально-педагогічної допомоги (на етапі соціальної інтеграції, мета – інтенсивний особистісний і професійний розвиток іноземних студентів, формування їх професійної та міжкультурної компетентності), соціально-педагогічної підтримки (на етапі соціальної індивідуалізації, мета – формування соціально-професійної та міжетнічної культури іноземних студентів, реалізація їх соціальної творчості, розкриття індивідуальності, гармонізація розвитку соціальної суб'єктності) соціалізації іноземних студентів.

Реалізація соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів відбувається з урахуванням таких принципів: *загально соціально-педагогічні* (гуманістичної спрямованості, інтеграції, гармонізації соціального та індивідуального), *спеціальні* (інформативності, культуровідповідності, соціальної активності й суб'єктності; неперервності, комплексності в забезпеченні соціально-педагогічного супроводу), *специфічні* (діалогу культур і продуктивної міжкультурної взаємодії (можливість вирішувати різноманітні соціально-освітні проблеми з урахуванням особливостей міжкультурної комунікації); толерантності).

На соціально-педагогічний супровід соціалізації впливають певні чинники, які стосовно іноземних студентів – об'єктів супроводу – можна розглядати як: зовнішні (рівень підготовки суб'єктів до реалізації соціально-педагогічного супроводу; сформованість структурних елементів освітньо-культурного



середовища ВНЗ; соціокультурні цінності нового соціуму); внутрішньо-особистісні (особистісний потенціал іноземних студентів; загальнокультурний рівень розвитку іноземних студентів; мотивація й ціннісне ставлення іноземних студентів до освітнього процесу та соціокультурної діяльності; рівень мовної підготовки іноземних студентів; необхідність у саморозвиткові й самореалізації; ступінь довіри іноземних студентів до викладачів та адміністрації ВНЗ); групові (національно-культурні й етнопсихологічні особливості іноземних студентів). Урахування вказаних чинників соціалізації іноземних студентів забезпечує ефективність соціально-педагогічного супроводу цього процесу.

Середовищний компонент важливий для організації та реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, оскільки освітньо-культурне середовище ВНЗ є значущим фактором їх соціалізації. Цей компонент передбачає вдосконалення освітньо-культурного середовища, оптимального для успішної продуктивної соціалізації іноземних студентів. Специфіку такого середовища розглянуто в підрозділі 2.2 цього дослідження.

На нашу думку, потреби іноземних студентів, особливості організації навчально-виховного процесу стосовно саме цієї категорії студентської молоді, а також узагальнення теоретичного досвіду щодо вивчення освітнього середовища в сучасній педагогічній науці вможливають виокремити в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу такі взаємопов'язані структурні елементи: крос-культурний, організаційно-технологічний, навчально-професійний, соціально-виховний. Кожен із цих структурних елементів має певний соціалізаційний потенціал для іноземних студентів та впливає на інші.

Крос-культурний структурний елемент освітньо-культурного середовища ВНЗ пов'язаний із долученням іноземних студентів до нової для них культури, формуванням міжкультурної компетентності, соціальною адаптацією й інтеграцією в інокультурне середовище України. Цей структурний елемент забезпечує володіння студентами інформацією про соціокультурні, соціально-побутові та морально-етичні норми, ціннісні орієнтири країни перебування, опанування цих норм, різних стратегій поведінки в ситуаціях соціальної взаємодії

іноземних студентів з інокультурним освітнім середовищем; практичне ознайомлення з новою культурою полегшує процес долучення іноземних студентів до неї на всіх рівнях міжособистісної взаємодії; забезпечує використання в освітньому процесі форм і методів роботи, спрямованих на соціальну взаємодію суб'єктів навчального процесу з урахуванням національних соціокультурних особливостей іноземних студентів та освітньо-культурного середовища, а також уможливорює аналіз і самостійний вибір іноземними студентами стратегії поведінки в тій чи іншій соціальній ситуації.

Організаційно-технологічний структурний елемент освітньо-культурного середовища ВНЗ охоплює і навчальну, і соціально-побутову сфери організації освітньо-культурного середовища, що є для іноземного студента не лише середовищем навчання, а й середовищем існування, оскільки в межах навчального закладу для іноземних студентів вирішуються питання законності їх перебування на території України, проживання, страхування, медичного обслуговування, вирішення побутових проблем тощо. Він передбачає наявність предметно-просторового оточення, створення естетично організованого та зручного життєвого простору іноземних студентів (аудиторії, гуртожитки, бібліотека, спортивна зала, їдальня, музей, медпункт тощо). Організаційно-технологічний структурний елемент є надзвичайно важливим у системі підготовки іноземних громадян: саме навчальний заклад як приймаюча сторона бере на себе відповідальність за перебування іноземного студента в Україні, гарантує дотримання ним необхідних правил та норм, що зумовлює соціалізаційний потенціал цього структурного елемента.

Завдання навчально-професійного структурного елемента освітньо-культурного середовища ВНЗ – здійснення навчального процесу, розробка й упровадження навчально-методичних матеріалів, підготовлених з урахуванням академічних особливостей іноземних студентів, забезпечення професійної підготовки іноземних студентів, формування їхньої професійної компетенції, фахових умінь і навичок, ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності, розвиток професійно-творчих здібностей, планування й організація

науково-дослідницької діяльності, виробничої практики; забезпечення інформаційного поля та комунікативних зв'язків, що є джерелом інформації для задоволення професійно-освітніх потреб, тобто джерелом професійно-орієнтованих знань і вмінь. Оптимальна організація навчально-професійного структурного елемента сприяє формуванню професійного світогляду, культури фахової діяльності, готовності до практичної професійної діяльності, наукового обґрунтування та вирішення професійних проблем. Соціалізаційний потенціал цього структурного елемента реалізується, передусім, у комунікативній функції, що забезпечує успішне спілкування для задоволення актуальних для іноземних студентів потреб і зумовлюється рівнем володіння мовою навчання, вербальними та невербальними засобами вираження, знанням норм поведінки в інокультурному середовищі, усвідомленням соціального значення професійної діяльності і сформованої відповідальності за її якість.

Безпосередньо соціально-виховний структурний елемент освітньо-культурного середовища має завданням супроводжувати успішну соціальну адаптацію іноземних студентів у вищому навчальному закладі на початковому етапі й соціальну інтеграцію в його освітньо-культурне середовище, організувати наступність соціального розвитку іноземного студента. Базується на взаємодії суб'єктів освітнього процесу, представників усіх служб вищого навчального закладу (деканати, кафедри, бібліотека, гуртожиток, студентське самоврядування тощо), що набуває відображення в комплексі ситуацій взаємодії іноземних студентів із представниками цих служб. Виконує координаційну функцію соціально-виховних впливів в освітньому процесі.

Серед зазначених структурних елементів освітньо-культурного середовища останні три характерні для процесу соціалізації як українських студентів, так і іноземних, хоча стосовно іноземних студентів вони мають певні особливості. Крос-культурний структурний елемент відображає специфіку освітньо-культурного середовища саме для іноземних студентів і впливає на організацію інших структурних елементів означеного середовища й особливості соціалізації у ВНЗ іноземних студентів, оскільки освітньо-культурне середовище вищого

навчального закладу покликане допомогти іноземному студенту ввійти в нове суспільство, опанувати численні соціальні норми, традиції, цінності, успішно існувати в подальшому в соціокультурному середовищі країни, де відбуватиметься майбутня професійна діяльність.

Освітньо-культурне середовище для реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів повинно мати певну специфіку та відповідати конкретним вимогам, оскільки покликано сприяти створенню дієвих умов для їх продуктивної професійної і міжкультурної соціалізації. Реалізації таких умов потребує врахування параметрів освітнього середовища, визначених, зокрема, Н. Масюковою [492], В. Ясвіним [926, с. 22]. Підтримуємо точку зору О. Снопкової та О. Мариненко [729, с. 264] щодо того, що для освітнього середовища, яке виконує функцію соціалізації іноземних студентів, найзначущішими параметрами якості є: модальність, широта, когерентність, усвідомленість, інтенсивність та узагальненість, неперервність. Саме ці параметри відбивають сутність освітнього середовища, допомагають визначити умови ефективної соціально-педагогічної діяльності щодо продуктивної соціалізації іноземних студентів.

Розглянемо параметри освітньо-культурного середовища ВНЗ у соціокультурному просторі України в контексті соціалізації іноземних студентів. Реалізація модальності стосовно соціально-виховного структурного елемента середовища пов'язана, передусім, з підготовкою викладачів та співробітників ВНЗ (потенційних суб'єктів соціально-педагогічного супроводу іноземних студентів) до взаємодії з іноземними студентами: проведення бесід щодо ознайомлення з національно-культурними й етнопсихологічними особливостями іноземних студентів, з якими необхідно співпрацювати, визначення тих проблем, які виникають в іноземних студентів, реалізації тренінгів толерантності та міжкультурної комунікації. Щодо організаційно-технологічного структурного елемента – створюються комфортні умови для навчання і проживання іноземних студентів, оскільки вони відірвані від своїх родин, від звичних умов життєдіяльності, їм складно звикнути до норм і традицій нового соціуму. Якщо

вітчизняні студенти можуть самі піклуватися про організацію свого побуту або звернутися за допомогою до батьків та друзів, то іноземним студентам це зробити надто складно. Щодо навчально-професійного структурного елемента – реалізуються умови для успішної професійної адаптації та інтеграції іноземних студентів в освітньо-культурне середовище ВНЗ і соціокультурний простір України: створення комфортної доброзичливої атмосфери, побудова індивідуальної освітньої траєкторії, забезпечення якісної мовної підготовки, достатність навчально-методичних матеріалів для іноземців, наявність новітніх засобів навчання. На жаль, не завжди у вищих навчальних закладах України освітній процес для іноземних студентів належним чином забезпечений навчально-методичними матеріалами, створеними саме для іноземних студентів, зазвичай викладачі та співробітники не достатньо підготовлені до продуктивної взаємодії з іноземними студентами. Щодо крос-культурного структурного елемента, створюються умови для ознайомлення іноземних студентів з культурою, побутом, звичаями та традиціями українського соціуму через організацію соціокультурних виховних заходів і залучення іноземців до активної співпраці в реалізації соціокультурної діяльності. Така діяльність має здійснюватися у ВНЗ не лише на підготовчих факультетах та відділеннях, але й на базових факультетах, до неї необхідно активно залучати кураторів, викладачів, представників органів студентського самоврядування, українських студентів.

Параметр широти освітньо-культурного середовища ВНЗ визначається тим, які суб'єкти, об'єкти та процеси представлені в цьому середовищі; пов'язаний з необхідністю ознайомлення іноземця з освітньо-культурним середовищем ВНЗ, де відбувається навчання: територіальне розміщення корпусів, аудиторій, бібліотеки, їдальні, спортивної зали, медпункту, гуртожитків; ознайомлення із структурними підрозділами ВНЗ, з якими необхідно контактувати іноземному студенту; із соціокультурним простором міста, у котрому розташовано навчальний заклад, з тими установами, які необхідні іноземному студенту для підтримки життєдіяльності; із соціокультурним простором країни навчання. Це забезпечує комфортність перебування іноземних студентів в Україні, дозволяє гармонізувати

процес їх соціалізації. Стосовно крос-культурного структурного елемента освітньо-культурного середовища зауважимо, що важливо до процесу соціалізації іноземних студентів залучати якомога більше агентів – представників українського соціуму через закріплення кураторів та тьюторів за групами іноземців, надання соціально-педагогічної і психологічної допомоги, координацію роботи щодо соціальної адаптації та соціальної інтеграції іноземних студентів, залучення українських студентів до роботи зі студентами-іноземцями, організацію зустрічей іноземних студентів із медичними працівниками, представниками ДМС, правоохоронних органів тощо. Тобто параметр широти передбачає розширення змісту та території освітньо-культурного середовища ВНЗ, у якому навчаються іноземні студенти, вихід у соціокультурний простір України.

Важливим саме для іноземних студентів є параметр когерентності освітньо-культурного середовища ВНЗ, яким визначається зв'язок цього середовища із соціокультурним простором країни навчання [926, с. 65]. Параметр когерентності пов'язується з налагодженням взаємодії освітньо-культурного середовища та суб'єктів соціокультурного простору України. Саме щодо цього параметра особливо значущим є крос-культурний структурний елемент середовища, який передбачає ознайомлення іноземних студентів із соціокультурними особливостями українського соціуму, специфікою взаємодії із місцевими жителями, національними традиціями і правилами поведінки в країні навчання. Цей параметр є дуже важливим у процесі реалізації успішної соціалізації іноземних студентів, оскільки покликаний компенсувати вплив соціокультурного простору чужої країни. Саме взаємодія, творча співпраця іноземних студентів та представників соціокультурного простору України є дуже продуктивною, дозволяючи набути практичного досвіду міжкультурної комунікації як іноземним, так і вітчизняним студентам.

Параметр усвідомленості характеризується залученням до освітньо-культурного середовища всіх суб'єктів освітнього процесу, визначає вимоги до позицій суб'єктів освітньо-культурного середовища ВНЗ та соціокультурного простору України, які беруть участь у процесі соціалізації іноземних студентів

протягом навчання. Цей параметр передбачає формування активної позиції агентів соціалізації іноземних студентів, організацію творчої взаємодії в освітньому процесі; розвиток толерантності, поваги, розуміння проблем іноземних студентів та можливих способів їх подолання в процесі соціалізації.

Особливо значущим є спрямованість освітньо-культурного середовища ВНЗ на формування соціальної суб'єктності іноземних студентів у процесі їхньої соціалізації, яка передбачає спроможність самостійного подолання життєвих труднощів, адекватну оцінку проблем, що виникають у навчальній та соціопобутовій діяльності. Тобто параметр усвідомленості полягає у формуванні позиції підтримки зі сторони суб'єктів соціалізаційного процесу та розвитку соціальної суб'єктності іноземних студентів.

Параметр інтенсивності є показником забезпечення в освітньо-культурному середовищі ВНЗ умов і можливостей для продуктивної професійної та міжкультурної соціалізації іноземних студентів. Він пов'язаний із задоволенням основних потреб іноземних студентів, а саме: фізіологічних (організаційно-технологічний структурний елемент, забезпечення безпеки життєдіяльності, зручність і комфортність проживання та навчання); навчальних (навчально-професійний структурний елемент, забезпечення якісної професійної підготовки); психологічних (соціально-виховний та крос-культурний структурні елементи, створення комфортних психологічних умов, сприятливого мікроклімату в колективі, підвищення самооцінки, створення умов для самореалізації), соціальних (крос-культурний та соціально-виховний структурні елементи, створення сприятливих умов для продуктивної міжособистісної взаємодії в освітньо-культурному середовищі та соціокультурному просторі України).

Параметр узагальненості освітньо-культурного середовища навчання іноземних студентів пов'язаний з координацією всіх суб'єктів освітньо-культурного середовища щодо організації освітнього процесу для іноземних студентів. Саме такої координації не вистачає в сучасному освітньо-культурному середовищі ВНЗ України стосовно іноземних студентів, оскільки іноземними студентами опікуються, зазвичай, лише структурні підрозділи, які відповідають за

їхнє навчання. У запровадженні такої координації може допомогти належна організація соціально-педагогічного супроводу в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, який передбачає планування та узгодження роботи всіх суб'єктів освітнього процесу, розподіл обов'язків між ними.

Із цим параметром пов'язаний параметр неперервності, оскільки соціалізація іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та соціокультурному просторі України передбачає неперервність соціально-педагогічного супроводу, участь залучених до процесу професійної підготовки іноземних студентів суб'єктів освітньо-культурного середовища протягом усього періоду навчання.

Отже, зазначені параметри якості освітньо-культурного середовища ВНЗ допомагають визначити оптимальні вимоги до організації такого середовища стосовно соціалізації іноземних студентів. На нашу думку, освітньо-культурне середовище виконує такі основні функції, важливі для професійного і соціального становлення іноземних студентів: розвитку (сприяння реалізації особистісного потенціалу всіх суб'єктів); вибору цінностей (вироблення ціннісного контексту сприйняття); регуляції (освітньо-культурне середовище допомагає регулювати діяльність суб'єктів освітнього процесу на основі вироблених норм і правил поведінки в українському соціумі); безпеки (освітньо-культурне середовище ВНЗ стає механізмом захисту від деструктивних впливів соціокультурного простору України на іноземних студентів, а також запобігання антисоціальної поведінки іноземних студентів у цьому просторі); фасилітації (освітньо-культурне середовище допомагає узгодженню інтересів та цінностей суб'єктів освітнього процесу).

Усе викладене вище спонукало приділити особливу увагу організації крос-культурного структурного елемента освітньо-культурного середовища, складовою якого, на наш погляд, є Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів, який створюється при студентській раді ВНЗ і має на меті формування сталого соціокультурного підґрунтя соціального розвитку особистості іноземних студентів, їхнього професійного становлення, що сприяє



підвищенню якості фахової освіти іноземних студентів і доповнює їхню навчально-професійну підготовку. Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів спрямовує роботу, передусім, на організацію соціокультурної діяльності іноземних студентів, їх співпрацю з представниками українського соціуму в позанавчальний час [129].

У розробці програми і створенні Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів передбачене активне залучення до його роботи українських студентів різних напрямів і спеціальностей ВНЗ. Завдяки реалізації спільних проєктів українські й іноземні студенти вступають у міжкультурну комунікацію, здійснюється на практиці діалог культур.

Діяльність Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів спрямована на вирішення таких соціально-педагогічних завдань: удосконалення освітньо-культурного середовища як середовища самореалізації іноземних студентів; надання соціально-педагогічного захисту, соціально-педагогічної допомоги і підтримки іноземним студентам з метою подолання «культурного шоку», їх успішної соціальної адаптації, соціальної інтеграції та соціальної індивідуалізації; створення соціально-виховних умов для творчої соціальної і культурної співпраці.

Відповідно до соціально-педагогічних завдань розроблена програма діяльності Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів, яка розглядається як складова соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу й реалізовується за такими напрямками:

1. Формування крос-культурного та соціально-виховного структурних елементів освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу відповідно до соціалізаційних потреб іноземних студентів, з урахуванням їх етнопсихологічних і національно-культурних особливостей. При цьому освітньо-культурне середовище розглядається як інтегративний фактор особистісного становлення іноземного студента у вищому навчальному закладі в природних соціокультурних умовах українського соціокультурного простору.

2. Здійснення просвітницької діяльності (спільно з працівниками структурних підрозділів, котрі відповідають за навчання іноземних студентів), яка сприяє соціальній адаптації та інтеграції іноземних студентів в освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу, спрямована на взаємодію з представниками різних служб, з котрими іноземні студенти матимуть справу під час свого перебування і навчання у ВНЗ, долучення іноземних студентів до соціальної взаємодії в різних сферах життя, збагачення життєвого досвіду, засвоєння соціальної інформації, формування навичок мовленнєвого спілкування.

3. Організація діяльності щодо ознайомлення іноземних студентів із соціокультурним середовищем, у якому вони перебувають: проведення екскурсій вищим навчальним закладом; ознайомлення з інфраструктурою міста; представлення гуртожитків та інфраструктури навколо них. Така діяльність спрямована на адаптацію іноземних студентів до нових соціокультурних умов, формування навичок взаємодії з різними соціальними інститутами, поступове освоєння соціального простору, у якому іноземному студентові доведеться прожити декілька років, здобуваючи професійну освіту.

4. Організація співпраці іноземних та українських студентів в реалізації соціокультурних проектів та проведенні заходів, спрямованих на міжкультурний діалог, творчу взаємодію. Під час такої співпраці формуються групи, до яких входять іноземні й українські студенти, відбувається творче спілкування, залучення до активної професійної та соціокультурної діяльності в умовах нетрадиційного освітньо-культурного середовища, складаються продуктивні міжособистісні стосунки.

5. Проведення заходів, спрямованих на залучення іноземних студентів до українських національно-культурних традицій засобами позанавчальної діяльності, на соціальну інтеграцію в освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу: вечорів, днів української культури, тренінгів, бесід, круглих столів, майстер-класів, екскурсій, циклу заходів, присвячених національним традиціям, особливостям культури регіонів України.

6. Проведення іноземними студентами заходів, спрямованих на ознайомлення з культурними традиціями, звичаями, літературною спадщиною, театром та кінематографом їхньої країни. Під час підготовки і проведення таких заходів відбувається формування ціннісних настанов міжкультурної взаємодії, розвиваються комунікативні вміння, створюється атмосфера доброзичливості, творчої співпраці. Спільне планування дій та прийняття рішень допомагають у подоланні міжкультурних комунікативних бар'єрів, залучають іноземців до участі в роботі органів студентського самоврядування, що сприяє реалізації ними власних соціокультурних проектів та оптимізує соціальну індивідуалізацію в нетрадиційному освітньо-культурному середовищі ВНЗ.

7. Організація роботи щодо формування інформаційної грамотності, інформаційної компетентності та інформаційної культури іноземних студентів: участь у підготовці і проведенні спецкурсів, різноманітних заходів, зорієнтованих на розвиток інформаційних знань, умінь та навичок в умовах нового освітньо-культурного й інформаційного середовища.

8. Залучення іноземних студентів до участі в спортивних заходах: спартакіада ВНЗ, спортивні змагання за межами ВНЗ, участь у них спільно з українськими студентами, що сприяє формуванню здорового способу життя, розширенню життєвих ресурсів, простору соціальної адаптації та соціальної інтеграції.

До розробки програми та реалізації напрямів діяльності Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів залучаються представники органів студентського самоврядування, заступники деканів, котрі відповідають за виховну роботу, куратори, викладачі, працівники бібліотеки, коменданти гуртожитків, медичні працівники, українські й іноземні студенти всіх освітніх напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у ВНЗ. Координує діяльність Центру соціальний педагог як суб'єкт соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ.

Діяльність Центру дозволяє максимально долучити іноземних студентів до широкого соціокультурного контексту, реалізовувати міжкультурну комунікацію в різних формах та ситуаціях соціальної взаємодії, що позитивно впливає на розвиток соціального інтелекту, навичок толерантності, міжособистісних та міжкультурних взаємин, комунікативної компетенції іноземних студентів, тобто сприяє їх соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ. Отже, Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів є складовою крос-культурного структурного елемента освітньо-культурного середовища ВНЗ, що дозволяє здійснювати постійну міжкультурну взаємодію завдяки впровадженню різноманітних соціокультурних проєктів, залучення до їх реалізації всіх учасників цієї взаємодії, тобто створюються можливості для координації діяльності всіх структур освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу стосовно організації освітнього процесу професійної підготовки іноземних громадян з урахуванням їх етнічних, соціокультурних і особистісних характеристик. Діяльність Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів спрямована на забезпечення успішної соціалізації іноземних студентів, а також на зміни в самому освітньо-культурному середовищі завдяки створенню нових соціально-педагогічних проєктів, проведенню різноманітних адаптаційних та інтеграційних заходів за участі викладачів, співробітників ВНЗ, українських студентів, представників студентської ради, з активним залученням до соціокультурної діяльності іноземних студентів. Положення про Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів представлено в Додатку В.

Змістовно-технологічний компонент моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів ґрунтується на необхідності визначення змісту, етапів, напрямів, методів і форм реалізації супроводу, застосування яких передбачає реалізацію мети супроводу – підвищення ефективності процесу їх соціалізації, як результат – забезпечення розвитку соціальності іноземних студентів в нетрадиційному освітньо-культурному середовищі ВНЗ України.

Для досягнення мети соціально-педагогічного супроводу його змістом має бути: 1) створення ефективних умов для соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ: діяльність з підготовки представників цього середовища до продуктивної міжкультурної взаємодії з іноземними студентами; координація соціально-виховних впливів освітньо-культурного середовища ВНЗ та соціокультурного простору України щодо підвищення ефективності соціалізації іноземних студентів; 2) діяльність з підготовки іноземних студентів до самогармонізації власної соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; підтримка їх самоорганізації і самовиховання стосовно розвитку соціальності (міжкультурного та соціально-професійного складників). Змістовно-технологічний компонент передбачає, що соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів реалізовується за двома напрямками відповідно до його змісту:

перший – удосконалення освітньо-культурного середовища ВНЗ України щодо створення соціально-виховних умов, сприятливих для соціалізації іноземних студентів (планування діяльності ВНЗ з урахуванням соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів; планування й організація діяльності структурних підрозділів, що відповідають за підготовку іноземних студентів; моніторинг діяльності структурних підрозділів, які відповідають за підготовку іноземних студентів; розробка й упровадження спецкурсів та спецсемінарів для викладачів і співробітників ВНЗ, котрі працюють з іноземними студентами);

другий – робота з іноземними студентами щодо реалізації соціально-педагогічного супроводу їх соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України (моніторинг проблем іноземних студентів, розробка і реалізація комплексу заходів соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; розробка й упровадження спецкурсів та спецсемінарів для іноземних студентів, адаптація навчально-методичних матеріалів з урахуванням можливостей і потреб іноземних студентів; здійснення аудиторної та позааудиторної роботи з іноземними студентами,

спрямованої на підвищення ефективності процесу соціалізації і розвиток міжкультурного та соціально-професійного складників їх соціальності).

Перший напрям пов'язаний із діяльністю з підготовки агентів соціалізації до реалізації супроводу. Здійснюється підготовка освітньо-культурного середовища ВНЗ до реалізації навчально-професійної та соціокультурної діяльності іноземних студентів, узгодження дій суб'єктів соціально-педагогічного супроводу стосовно налагодження конструктивної партнерської взаємодії з іноземними студентами, планування спільних дій різних фахівців щодо розробки та реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, системи підвищення рівня освіченості учасників освітнього процесу стосовно питань взаємодії з іноземними студентами, формування нової управлінської культури в роботі з іноземними студентами. Перед безпосередньою реалізацією соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів необхідно підготувати освітньо-культурне середовище і суб'єктів супроводу – представників освітньо-культурного середовища ВНЗ, що передбачає створення сприятливих умов для соціального розвитку іноземних студентів під час навчально-професійної та соціокультурної діяльності. Провідним суб'єктом супроводу є соціальний педагог, котрий координує діяльність внутрішніх і зовнішніх агентів соціалізації іноземних студентів, зокрема представників адміністрації, керівників та працівників міжнародних відділів; викладачів, кураторів, які взаємодіють з іноземними студентами; співробітників ВНЗ; представників студентського самоврядування.

Робота з представниками адміністрації ВНЗ полягає у проведенні семінарів, вебінарів, інтернет-зборів, інтернет-опитувань, круглих столів, дискусій, тренінгів, конференцій стосовно реалізації міжкультурної взаємодії з іноземними студентами в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; розробці та видачі пам'яток, методичних рекомендацій щодо соціально-педагогічного супроводу іноземних студентів різних етнічних груп; плануванні спільних дій різних фахівців у реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів.

Особливу роль у процесі соціалізації іноземних студентів відіграють викладачі як агенти соціалізації та потенційні суб'єкти соціально-педагогічного

супроводу, їхній професіоналізм і педагогічна майстерність стають вирішальними чинниками успішності професійної соціалізації іноземних студентів. Саме викладачі вибудовують індивідуальну освітню та соціалізаційну траєкторії іноземного студента, є посередниками в трансляції професійних знань. Але викладачів необхідно готувати до співпраці з іноземними студентами. Потрібна цілеспрямована діяльність щодо підготовки викладачів до взаємодії з іноземними студентами, щоб така взаємодія мала соціальний ефект. Викладачі-предметники зазвичай не дуже обізнані з етнопсихологічними та національно-культурними особливостями іноземних студентів, не підготовлені належним чином до міжкультурної взаємодії в освітньому процесі. Освітній процес за таких умов відбувається без опори на цінності іноземних студентів, що не сприяє гармонізації їх соціалізації (як міжкультурної, так і професійної). Отже, з викладачами та кураторами академічних груп, тьюторами проводяться заходи, спрямовані на формування їхньої готовності до міжкультурної професійної взаємодії з іноземними студентами: консультації з фахівцями, семінари-тренінги для викладачів-предметників; круглі столи, майстер-класи для викладачів стосовно формування навичок міжкультурної комунікації; «педагогічні майстерні» – підвищення кваліфікації викладачів з метою залучення їх до міжкультурної взаємодії з іноземними студентами; зустрічі кураторів та викладачів із соціальним педагогом і психологом ВНЗ щодо обговорення проблем організації соціально-виховної роботи з іноземними студентами; інтерактивний семінар-тренінг «Іноземні студенти як учасники освітнього процесу в українському ВНЗ»; виставки-презентації методичних рекомендацій викладачів з проведення соціально-виховної роботи з іноземними студентами; майстер-класи, семінари-тренінги зі створення навчально-методичних матеріалів для іноземних студентів; майстер-класи щодо проведення різних видів занять з іноземними студентами; семінари для кураторів і викладачів з використанням практичних методів підготовки до роботи (кейс-метод, метод проблемних ситуацій, творчих завдань, вправ, «Мозковий штурм» тощо); семінари з метою ознайомлення суб'єктів супроводу із соціальними портретами іноземних студентів – об'єктів супроводу,

консультування щодо особливостей роботи з кожним іноземним студентом відповідно до визначеного соціального портрета.

Ознайомлення з етнопсихологічними та національно-культурними особливостями іноземних студентів, котрі навчаються у ВНЗ, стосується не лише викладачів, які співпрацюють з іноземцями, але й інших представників освітньо-культурного середовища ВНЗ, які є агентами соціалізації іноземних студентів, оскільки вони також беруть участь у забезпеченні освітнього процесу та життєдіяльності іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ. Це, наприклад, працівники бібліотеки, гуртожитку, медичні працівники тощо, з яким також проводиться робота щодо забезпечення продуктивної взаємодії з іноземними студентами в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, зокрема: консультації з фахівцями, круглі столи, зустрічі із соціальним педагогом та психологом ВНЗ з обговорення проблем взаємодії з іноземними студентами; тренінги, культурні асимілятори, бесіди, презентації, майстер-класи.

Необхідно розширювати сферу дружніх контактів іноземних студентів з українськими студентами: саме такі неформальні стосунки є найефективнішими щодо формування комунікативних навичок міжкультурної взаємодії. Активна соціокультурна діяльність, залучення іноземних студентів до студентського життя, дружні зв'язки з однолітками допомагають долати труднощі соціалізації. Саме в реалізації цього завдання важливу роль відіграє створення при студентській раді ВНЗ Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів. Організація і проведення різноманітних соціально-виховних заходів (майстер-класи, круглі столи, бесіди, вечори, тренінги, культурні асимілятори, презентації тощо) допомагають зануритися в інокультурне середовище, уникнути дискомфорту, пом'якшити негативний вплив «культурного шоку», зрозуміти, прийняти та почати використовувати в навчально-професійній та соціокультурній діяльності нові моделі соціальної поведінки.

Тому надто важливо діяльність соціального педагога спрямувати на підвищення рівня міжкультурних знань працівників ВНЗ, а також представників українського соціокультурного простору, що вможливить нейтралізувати



більшість проблем, які виникають в іноземних студентів у процесі міжкультурної взаємодії з представниками українського соціуму, підвищити рівень задоволення іноземних студентів соціальними умовами навчання та перебування в Україні. Важливим завданням суб'єктів соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів є налагодження міжкультурної взаємодії іноземних студентів із соціокультурним простором України, конкретного міста, у якому розташований ВНЗ, де навчаються іноземні студенти, завдяки проведенню фестивалів, конкурсів (фото- і відеоробіт, національних кухонь, національних костюмів тощо); підготовці телевізійних передач про іноземних студентів, що навчаються в регіоні тощо.

Стосовно реалізації другого напрямку соціально-педагогічного супроводу – роботи з іноземними студентами щодо гармонізації їх соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, передусім, це пропедевтична робота, спрямована на підготовку іноземних абітурієнтів до ознайомлення з реаліями українського соціокультурного простору та вимогами системи вищої освіти України. У процесі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів застосовуються такі методи: соціально-педагогічні (аналіз реальних ситуацій, бесіда, показ перспективи, арт-терапія, метод «рівний – рівному», індивідуальні та колективні проекти тощо); діагностичні (анкетування, тестування, спостереження, інтерв'ювання тощо); формування особистості (навчання, приклад, роз'яснення, критика, переконання); організації діяльності (схвалення, доручення, вияв довіри, уваги, турботи). Формами соціально-педагогічного супроводу є: консультації, тренінги, культурні асимілятори, екскурсії, майстер-класи, тематичні вечори, вечори дружби, круглі столи, віртуальні екскурсії, рольові ігри, конкурси, презентації, ділові ігри, конференції, спортивні змагання, квести, концерти тощо. Застосування певних методів і форм соціально-педагогічного супроводу залежить від етапу його реалізації.

У підрозділі 3.1 визначено соціально-педагогічний захист, соціально-педагогічну допомогу та підтримку як напрями соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ

України, спрямовані на розвиток їхньої соціальності в сукупності міжкультурного та соціально-професійного складників. Відповідно до мети, завдань, соціально-виховних умов і ресурсного забезпечення соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів пропонуємо такі етапи роботи з іноземними студентами з реалізації цього супроводу: адаптаційно-мотиваційний, інтеграційно-діяльнісний, індивідуалізаційно-самореалізаційний.

Адаптаційно-мотиваційний етап (збігається із соціальною адаптацією іноземних студентів, тобто першим роком навчання у ВНЗ) передбачає соціальну адаптацію іноземних студентів до умов нетрадиційного для них освітньо-культурного середовища, пов'язаний з подоланням «культурного шоку», пристосуванням до вимог української вищої освіти. Метою цього етапу є формування спроможності іноземних студентів орієнтуватися в новому освітньо-культурному середовищі ВНЗ та соціокультурному просторі України, а також розвиток їхнього адаптаційного і мотиваційного потенціалу. Завдання цього етапу: забезпечення активного пристосування іноземних студентів до умов нового освітньо-культурного середовища ВНЗ, яке є для них нетрадиційним, набуття стійкості до впливу нового середовища; задоволення емоційних, пізнавальних та соціальних потреб іноземних студентів; створення передумов для продуктивної соціальної взаємодії іноземних студентів з представниками освітньо-культурного середовища ВНЗ; формування мотиваційних основ навчально-професійної діяльності іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; організація соціально-педагогічного захисту іноземних студентів у процесі соціалізації. Водночас відбувається засвоєння іноземними студентами основних соціальних цінностей нового соціуму в порівнянні з тими, що засвоєні на батьківщині, формування в них позитивних мотивів навчальної та соціокультурної діяльності. Перебування в умовах незвичного соціуму, чужої культури, а також необхідність активної участі в освітньому процесі для іноземних студентів є стресовими факторами, які перешкоджають успішності в навчанні й організації життєдіяльності. Проблеми, що виникають в іноземних студентів у новому освітньо-культурному середовищі, особливо загострюються саме в цей час, що

викликає особистісні конфлікти, психологічні розлади, призводить до депресії та фрустрації. Через незнання мови навчання ускладнюється комунікація в новому освітньо-культурному середовищі, що потребує значної уваги викладачів і працівників структурних підрозділів, котрі відповідають за підготовку іноземних студентів. Саме на цьому етапі іноземні студенти здобувають необхідні для існування в нетрадиційному освітньо-культурному середовищі та соціокультурному просторі знання, набувають навичок соціальної поведінки, вчать вирішувати проблеми, які виникають у навчальній і соціокультурній діяльності. Тому необхідно якомога активніше залучати їх до соціокультурної діяльності, надавати захист під час вирішення соціокультурних та навчальних проблем.

Соціальна адаптація іноземних студентів до умов нового освітньо-культурного середовища ВНЗ оптимізує взаємодію іноземних студентів з цим середовищем, відбувається формування крос-культурної та соціально-професійної грамотності іноземних студентів, яка являє собою знання, розуміння мови, традицій, звичаїв і національної психології того чи іншого етносу, повагу до них. Соціально-педагогічний супровід на цьому етапі реалізується як соціально-педагогічний захист іноземних студентів. Відповідно до завдань означеного етапу та соціально-педагогічного захисту як напряму соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів використовуються такі форми роботи: тренінги толерантності, культурні асимілятори; віртуальні екскурсії, віртуальні майстер-класи, віртуальні виставки; віртуальні ознайомлення з майбутньою професією; проведення інтерактивних занять «Давайте познайомимось»; написання есе «Чому я приїхав в Україну»; підготовка фотозвітів, відеозвітів «Якою я побачив Україну», «Місто, де я навчаюсь», «ВНЗ, де я навчаюсь»; підготовка відеорепортажів, презентацій про свою країну, рідне місто, культурні традиції рідної країни іноземних студентів; екскурсії, вечори, свята, чаювання; знайомство іноземних студентів з адміністрацією, професорсько-викладацьким складом, співробітниками, корпоративною культурою й інфраструктурою ВНЗ: ознайомча екскурсія по факультету і ВНЗ; відвідування музею ВНЗ; квест «Я –

студент ВНЗ»; соціально-середовищне орієнтування в інфраструктурі ВНЗ; соціально-психологічна гра «Новосілля»; соціально-педагогічний тренінги «Я та моя студентська група»; анкетування іноземних студентів першого курсу; літературно-мистецькі вечори «Знайомтеся – Україна»; театралізовані виховні заходи «Українські вечорниці», «Українське Різдво», «Масляна», «Великдень в Україні», спортивна гра «Козацькі забави»; проведення майстер-класів «Таємниці української кухні», «Лялька-мотанка», «Дивосвіт української вишивки», «Опішнянська кераміка», «Українська писанка», вечорів-презентацій «Кухні народів світу», «Діалог на кухні», перегляд презентаційного фільму про ВНЗ, екскурсії для іноземних студентів по корпусах ВНЗ, до бібліотеки ВНЗ, по гуртожитках ВНЗ, ознайомлення з інфраструктурою міста (екскурсії по центру міста, навколо гуртожитків); проведення бесіди щодо правил проживання в гуртожитку; спецкурсу «Основи інформаційної грамотності»; організація зустрічі з медичними працівниками щодо профілактики шкідливих звичок; тренінгові заняття «Правові засади перебування іноземних громадян на території України»; відвідування музеїв міста й області, виставок, що проводяться в місті; участь іноземних студентів у спартакіаді ВНЗ тощо.

Інтеграційно-діяльнісний етап (збігається із соціальною інтеграцією як етапом соціалізації іноземних студентів, відповідає другому-четвертому рокам їх навчання у ВНЗ) реалізується через активне залучення іноземних студентів до соціокультурної діяльності, реалізацію їхніх комунікативних здібностей. Мета цього етапу – спрямування зусиль на розвиток самостійності, активності, відповідальності іноземних студентів, тобто розвиток їхньої соціальності, сформованої в рідній культурі, через ознайомлення з новою культурою в іншому соціокультурному середовищі. Важливим є налагодження взаємодії іноземних студентів з представниками українського соціокультурного простору: вони не лише пристосовуються до нетрадиційного освітньо-культурного середовища, але й учаться активно існувати в ньому, прагнуть до самореалізації свого особистісного потенціалу та творчих здібностей. На цьому етапі відбувається розвиток ініціативності й засвоєння основних цінностей нового соціуму та нової

культури; усвідомлення цінностей власного «Я», саморозвиток і саморегуляція поведінки іноземних студентів; формування міжкультурної компетентності, розвиток міжетнічної толерантності. У цей час соціально-педагогічний супровід може реалізовуватися у формі соціально-педагогічної допомоги іноземним студентам. Соціальна інтеграція іноземних студентів в освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу – це багатоаспектний процес взаємодії суб'єкта і середовища його навчання та проживання, який характеризується, з одного боку, змінами особистості, а з іншого – трансформацією соціальних і культурних феноменів, які складають актуальний простір життєдіяльності людини. Міжкультурна компетентність іноземних студентів на етапі соціальної інтеграції передбачає формування стратегії їх життєвої реалізації, яка б дозволила їм досягти в майбутньому вершин особистісного розвитку й зробити певний внесок у розвиток суспільства, професійної сфери. Міжкультурна компетентність іноземних студентів визначає їхню компетентну поведінку в умовах іншої культури, взаємодію з нею, що є важливою соціальною навичкою, пов'язаною з ефективною комунікацією і пізнанням іншої культури. На цьому етапі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів доцільними є такі форми роботи: соціально-педагогічне й психологічне консультування; соціально-педагогічні та психологічні тренінги; вебінари, інтернет-конференції; виставки творчих робіт; участь у студентському самоврядуванні, волонтерській діяльності; соціально-педагогічний тренінг «Моя майбутня професія»; проведення вечорів-презентацій культур рідних країн іноземних студентів; проведення лекцій-презентацій: «Українська народна архітектура», «Українська вишивка», «Звичаї та обряди українців», «Художники України» тощо; лекцій-бесід: «Українська оселя», «Українське традиційне вбрання», «Таємниці писанки», «Лялька-мотанка в українській культурі», «Культура народів України»; проведення спецкурсу «Інформаційна культура»; перегляд художніх фільмів, які репрезентують українську традиційну культуру; тренінгове заняття «Національна самоідентичність у контексті міжкультурної комунікації»; година спілкування «Уміння контролювати емоції»; проведення тренінгу для іноземних студентів

«Звичаї та традиції українців», курсу-тренінгу «Етика міжкультурної комунікації» для українських й іноземних студентів, викладачів; відвідування заходів, які організовує обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтв.

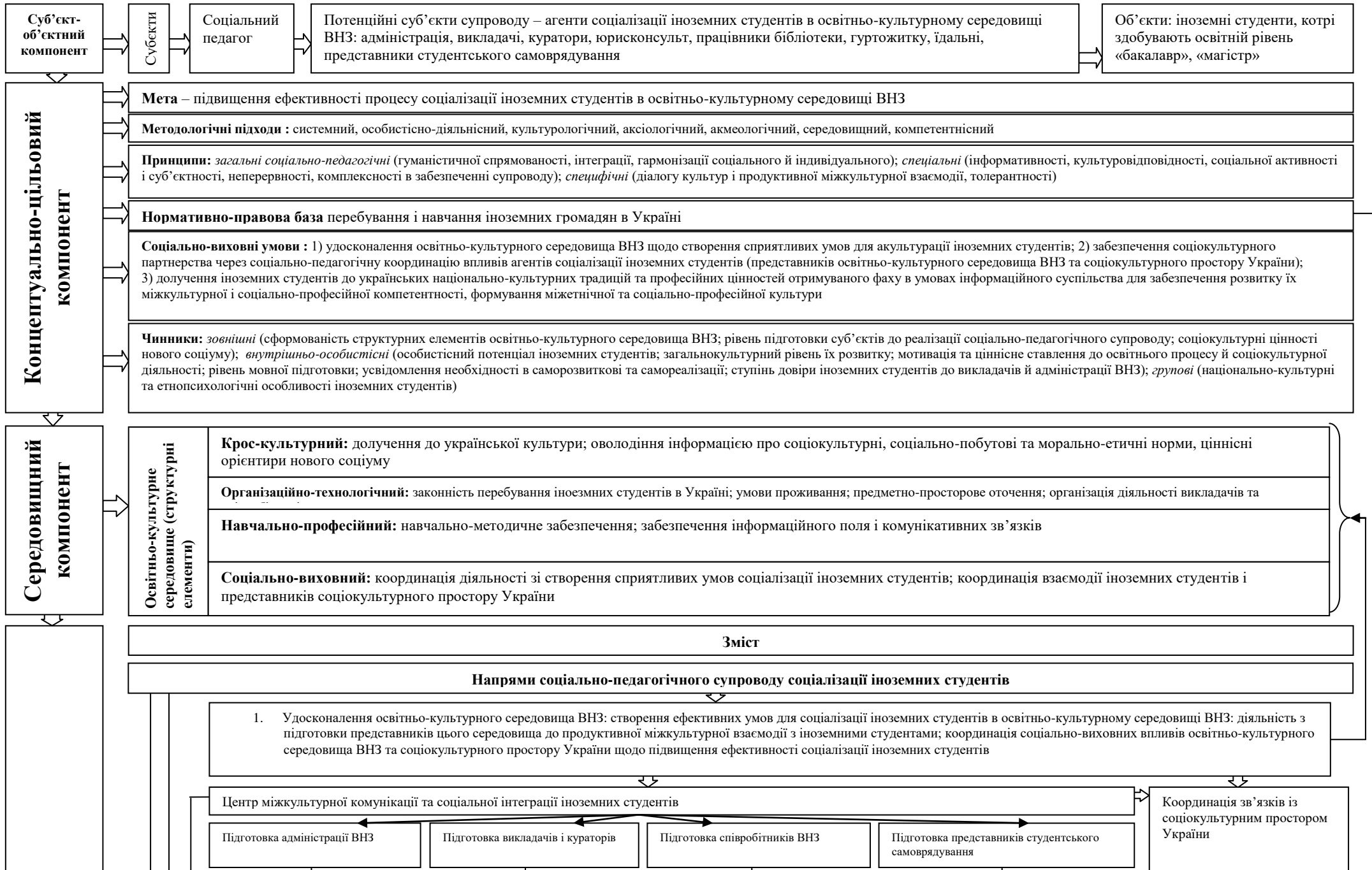
Етап індивідуалізаційно-самореалізаційний (відповідає етапу соціальної індивідуалізації соціалізації, четвертий – шостий роки навчання) спрямований не лише на формування активної соціальної позиції іноземних студентів, але й реалізацію цієї позиції в навчально-професійній та соціокультурній діяльності, надання можливості самореалізації власного особистісного і творчого потенціалу, створення власного інтелектуального продукту та перші спроби професійної самореалізації. У цьому процесі особистість іноземного студента не лише інтегрується в існуючі освітні структури, але й створює нові соціальні, психологічні і культурні феномени, які є елементами зв'язку між людиною та соціумом. На цьому етапі необхідно надавати іноземним студентам соціально-педагогічну підтримку в обстоюванні власної життєвої позиції, реалізації власних творчих планів і проектів, соціокультурних ініціатив. Головною на цьому етапі стає творча діяльність іноземних студентів, реалізація ними власних навчально-професійних та соціокультурних проектів. Передбачається використання таких форм роботи: проведення спецкурсу «Інформаційна культура та науково-дослідна діяльність іноземних студентів», круглих столів «Художні традиції Слобожанщини», «Музеї України»; зустрічі з відомими людьми – представниками професії, яку здобувають іноземні студенти; участь у роботі наукових конференцій, творчих конкурсах; арт-терапія «Визначення життєвої стратегії»; волонтерська діяльність; проведення іноземними студентами круглих столів, майстер-класів, змагань; активна виробнича практика; підготовка дипломних проектів; благодійні акції; фестивалі; участь у загальноуніверситетських заходах, наукових конкурсах, студентських олімпіадах; надання допомоги іноземним студентам-першокурсникам; розробка індивідуальних соціокультурних проектів; самостійні поїздки для участі в конференціях, фестивалях тощо.

Результативний компонент моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ містить

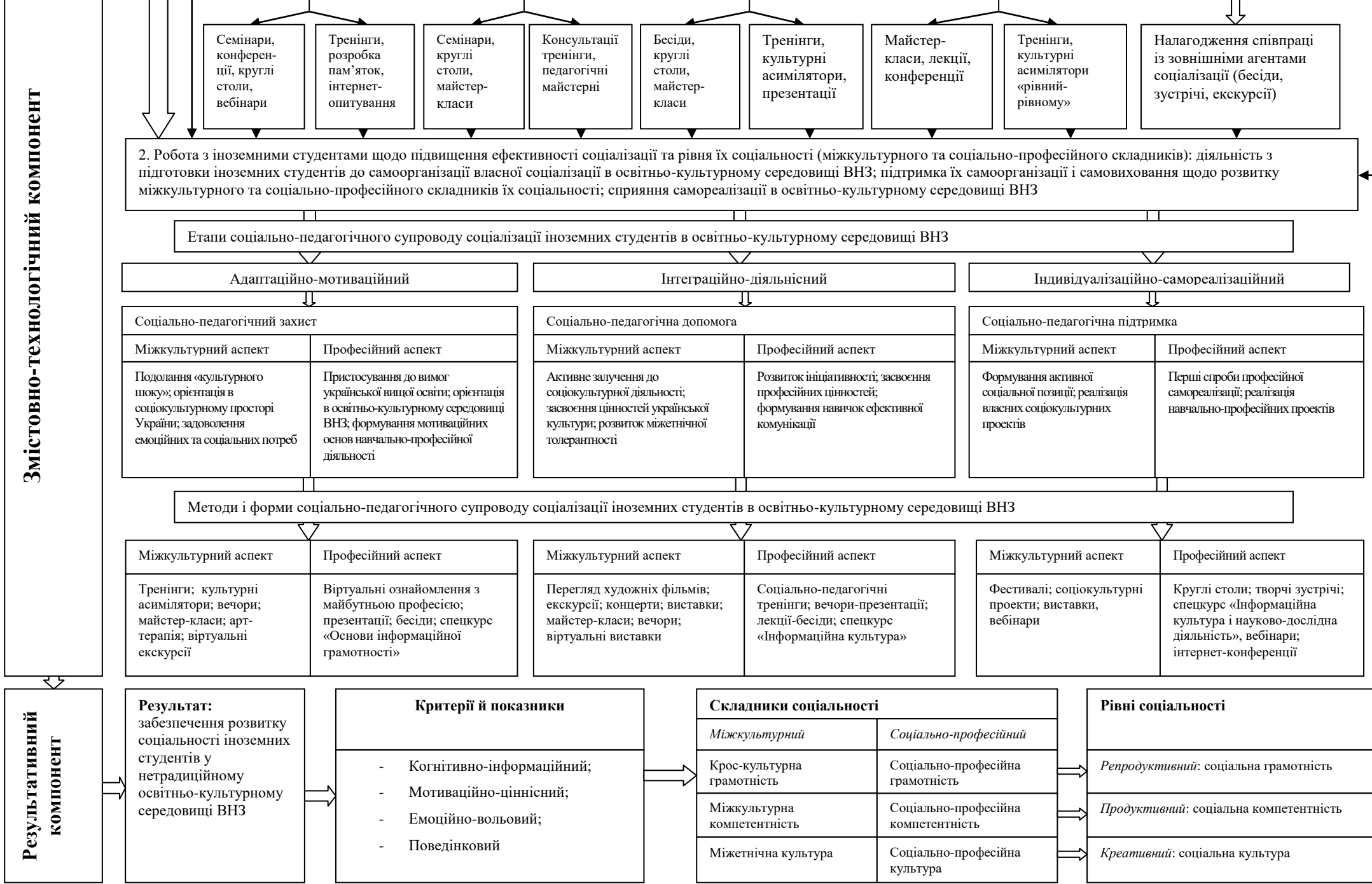
результати соціально-педагогічного супроводу: продуктивний розвиток міжкультурного та соціально-професійного складників соціальності іноземних студентів, що впливає на підвищення якості їхньої професійної підготовки у вищих навчальних закладах України. Він передбачає підсумковий моніторинг якості забезпечення соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів через визначення рівня розвитку їх соціальності; вивчення та узагальнення досвіду організації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів. На основі аналізу психологічної та соціально-педагогічної літератури з проблеми дослідження і розуміючи процес соціалізації іноземних студентів як становлення їхньої соціальності (соціально-професійного та міжкультурного її складників) було виокремлено чотири основні критерії, які дозволяють виявити рівень розвитку соціальності іноземних студентів у процесі соціально-педагогічного супроводу: когнітивно-інформаційний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, поведінковий. Запропоновано рівні сформованості міжкультурної і професійної соціальності – репродуктивний, продуктивний, креативний.

Кінцевим результатом реалізації структурно-функціональної моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ є розвиток соціальності (міжкультурного та соціально-професійного складників) іноземних студентів як основного показника ефективності соціально-педагогічного супроводу їх соціалізації. Структурно-функціональна модель соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу представлена на рис. 3.1.

## Соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ







**3.1. Структурно-функціональна модель соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ**

Отже, обґрунтування структурно-функціональної моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ дозволило визначити методичні засади такого супроводу: урахування чинників та соціально-виховних умов ефективності цього супроводу; обґрунтування Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів як осередку діяльності координаційної групи, що реалізовує супровід; обґрунтування методів і форм соціально-педагогічної діяльності з представниками освітньо-культурного середовища ВНЗ стосовно підвищення ефективності соціалізації іноземних студентів; визначення форм координаційних зв'язків з представниками соціокультурного простору України; застосування форм і методів соціокультурної діяльності (віртуальні екскурсії, віртуальні виставки, тренінги, культурні асимілятори, вечори, арт-терапія, віртуальні майстер-класи, соціокультурні проекти тощо) з іноземними студентами, спрямованої на розвиток міжкультурного складника їх соціальності, та соціально-професійної підготовки (віртуальні ознайомлення з майбутньою професією, презентації, бесіди, круглі столи, творчі зустрічі, інтернет-конференції, вебінари, створення аудіовізуального продукту тощо), орієнтованої на розвиток соціально-професійного її складника.

Обґрунтування структурно-функціональної моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу вможливило такі висновки:

1) обґрунтована структурно-функціональна модель соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ фіксує загальні та специфічні характеристики соціально-виховної діяльності у ВНЗ, спрямованої на забезпечення продуктивного розвитку міжкультурного та соціально-професійного складників соціальності іноземних студентів у процесі їхньої соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, дозволяє спрогнозувати трансформацію соціальності, визначити стратегію і тактику подальших дій щодо підвищення ефективності соціалізації цих студентів,

відобразити склад, ієрархію компонентів супроводу, розкрити взаємозв'язок між ними, представити способи функціонування такого супроводу;

2) структурно-функціональна модель соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України характеризується єдністю таких компонентів: суб'єкт-об'єктний (суб'єкти і об'єкти супроводу); концептуально-цільовий (мета, методологічні підходи, принципи, нормативно-правова база перебування та навчання іноземних студентів в Україні, соціально-виховні умови, чинники); середовищний (структура освітньо-культурного середовища ВНЗ, у якому відбувається супровід); змістовно-технологічний (зміст, напрями супроводу, етапи, форми і методи роботи), результативний (критерії, показники та рівні сформованості соціальності іноземних студентів); метою соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів є підвищення ефективності цього процесу, а результатом – забезпечення розвитку їх соціальності (міжкультурного та соціально-професійного складників) у нетрадиційному освітньо-культурному середовищі ВНЗ;

3) для ефективного соціально-педагогічного супроводу іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ з урахуванням його структури й параметрів (модальність, широта, когерентність, усвідомленість, інтенсивність та узагальненість, неперервність), що транлюють соціалізаційну сутність цього середовища, необхідно реалізувати такі соціально-виховні умови: удосконалення освітньо-культурного середовища ВНЗ, сприятливого для акультурації іноземних студентів; забезпечення соціокультурного партнерства через соціально-педагогічну координацію впливів агентів соціалізації іноземних студентів (представників освітньо-культурного середовища ВНЗ та соціокультурного простору України); долучення іноземних студентів до українських національно-культурних традицій і професійних цінностей отримуваного фаху в умовах інформаційного суспільства для забезпечення розвитку їх міжкультурної та соціально-професійної компетентності, формування міжетнічної і соціально-професійної культури;

4) важливим чинником актуалізації крос-культурного структурного елемента освітньо-культурного середовища ВНЗ в реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів є Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів, який створюється при студентській раді ВНЗ і має на меті формування сталого соціокультурного підґрунтя соціального розвитку особистості іноземних студентів, їхнього професійного становлення, що сприяє підвищенню якості фахової освіти іноземних студентів та доповнює їхню навчально-професійну підготовку, спрямовує роботу, передусім, на організацію соціокультурної діяльності іноземних студентів, їх співпрацю з представниками українського соціуму в позанавчальний час;

5) соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів, відповідно до його змісту, реалізовується за двома напрямками: перший – опосередкований через удосконалення освітньо-культурного середовища ВНЗ України щодо створення соціально-виховних умов, сприятливих для соціалізації іноземних студентів; другий – безпосередня робота з іноземними студентами щодо підвищення ефективності їх соціалізації; відповідно до мети, завдань, функцій, соціально-виховних умов і ресурсного забезпечення соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів виокремлюємо такі етапи роботи з реалізації цього супроводу: адаптаційно-мотиваційний (збігається із соціальною адаптацією іноземних студентів, тобто першим роком навчання у ВНЗ, передбачає соціальну адаптацію іноземних студентів до умов нетрадиційного для них освітньо-культурного середовища, пов'язаний з подоланням «культурного шоку», пристосуванням до вимог української вищої освіти в процесі соціально-педагогічного захисту цих студентів), інтеграційно-діяльнісний (збігається із соціальною інтеграцією як етапом соціалізації іноземних студентів, реалізується через активне залучення іноземних студентів до соціокультурної діяльності, розвиток їхніх комунікативних здібностей у процесі соціально-педагогічної допомоги), індивідуалізаційно-самореалізаційний (відповідає етапу соціальної індивідуалізації соціалізації, спрямований на

реалізацію активної соціальної позиції іноземних студентів у навчально-професійній та соціокультурній діяльності, надання можливості самореалізації особистісного творчого потенціалу через створення власного інтелектуального продукту і перші спроби професійної самореалізації в процесі соціально-педагогічної підтримки), які передбачають реалізацію соціально-педагогічного супроводу через застосування різних методів та форм. Результат соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ – забезпечення розвитку рівня соціальності цих студентів, зокрема, міжкультурного й соціально-професійного її складників.

Представлена структурно-функціональна модель потребує експериментальної перевірки її ефективності через упровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів у практику освітньо-культурного середовища українських ВНЗ під час дослідно-експериментальної роботи, чому і присвячено наступний розділ дисертації.

### Висновки до розділу 3

Теоретичне обґрунтування моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України дозволило дійти таких висновків:

1. Теоретико-методологічними засадами моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу є: усвідомлення специфіки соціалізації студентів, пов'язаної з трансформаційними процесами інформаційного суспільства, які зумовили сутнісні зміни в процесі соціалізації студентської молоді; усвідомлення іноземних студентів як об'єкта соціалізаційних впливів у соціокультурному середовищі ВНЗ, що пов'язано з необхідністю вирішення тих проблем (організаційних, інформаційних, лінгвістичних, особистісних, соціокультурних), які є бар'єрами на шляху їх формування як суб'єктів соціалізації в українському освітньо-культурному середовищі ВНЗ; з огляду на етнопсихологічні та національно-культурні особливості іноземних студентів розуміння їх соціалізації як такої, що набуває характеру акультурації та проходить через традиційні для соціалізації етапи: адаптації (засвоєння), інтеграції (відтворення), індивідуалізації (розвиток) іноземними студентами як соціальними суб'єктами культури українського соціуму в процесі стихійного та цілеспрямованого долучення до системи нових суспільних зв'язків і залежностей; розуміння освітнього середовища ВНЗ, у якому навчаються іноземні студенти, як освітньо-культурного, з огляду на необхідність посилення соціалізаційної ролі ВНЗ, усвідомлення його як значущого фактора соціалізації іноземних студентів та виокремлення в ньому таких структурних елементів: крос-культурний, організаційно-технологічний, навчально-професійний, соціально-виховний; обґрунтування як складової крос-культурного структурного елемента освітньо-культурного середовища ВНЗ діяльності Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів, який спрямовує свою роботу на сприяння соціальному розвитку, професійному становленню, самоорганізації та самореалізації іноземних студентів; усвідомлення необхідності соціально-

педагогічного супроводу як виду соціально-педагогічної діяльності, здатного забезпечити ефективність соціалізації іноземних студентів, особливо соціально контрольованої її складової; розгляд як результату соціально-педагогічного супроводу розвитку соціальності іноземних студентів; застосування загальнонаукових підходів як методологічного інструментального підґрунтя моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України: *системного* (дозволяє розглядати соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів як цілісну систему), *особистісно-діяльнісного* (забезпечує усвідомлення розвитку особистості іноземного студента, професійного та соціального становлення зі збереженням його етнічно-культурної ідентичності), *культурологічного* (передбачає, що основою соціально-педагогічної діяльності щодо соціалізації іноземних студентів є орієнтація на національні традиції, культурні цінності соціуму країни навчання), *аксіологічного* (ґрунтується на необхідності врахування загальнолюдських та професійних цінностей у процесі професійного та соціального становлення особистості), *акмеологічного* (передбачає самоактуалізацію, спрямування на досягнення вершин професійного та соціального розвитку), *середовищного* (забезпечує спеціально організований вплив на іноземних студентів усіх структурних елементів освітньо-культурного середовища), *компетентнісного* (орієнтує на формування іноземного студента як компетентного професіонала і полікультурної особистості); та принципів: *загально соціально-педагогічних* (гуманістичної спрямованості, інтеграції, гармонізації соціального й індивідуального), *спеціальних* (інформативності, культуровідповідності, соціальної активності й суб'єктності; неперервності, комплексності щодо забезпечення соціально-педагогічного супроводу), з урахуванням специфіки контингенту іноземних студентів, *специфічних* (діалогу культур і продуктивної міжкультурної взаємодії; толерантності).

2. Результатом та основним показником ефективності соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ виступає соціальність, яка є результатом керованої соціалізації,

а саме її соціально-педагогічного супроводу, в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, що визначає: рівень входження іноземного студента в новий соціум, прийняття і засвоєння цінностей цього соціуму, інформації про майбутню професію та професійну діяльність (на етапі соціальної адаптації); організацію життєдіяльності відповідно до існуючих у цьому соціуму норм, традицій, правил, відтворення яких у соціальній міжкультурній взаємодії відбувається зі збереженням власної етнокультурної ідентичності, розуміння соціального значення майбутньої професії, розвиток позитивного ставлення до неї, формування професійних цінностей, якостей, умінь, навичок (на етапі соціальної інтеграції); розвиток засвоєних норм, традицій, правил поведінки в інокультурному соціумі, професійних цінностей шляхом реалізації власних соціокультурних проектів, пов'язаних із отримуваною професією, із привнесенням власного світобачення, розуміння їх у контексті діалогу культур та подальшої професійної самореалізації (на етапі соціальної індивідуалізації).

Соціальність іноземних студентів розглядається в сукупності двох складників – міжкультурного та соціально-професійного, що, з одного боку, визначається етнічною й культурною ідентичністю іноземних студентів, тими соціальними цінностями і соціальними якостями, які були сформовані в рідному соціумі, в умовах рідної культури, з іншого боку, – суттєвим впливом на формування соціальності іноземного студента нового соціуму, культури країни перебування; особлива увага приділяється розвитку соціально-професійних цінностей, а також соціально-професійної поведінки іноземних студентів. Критеріями розвитку міжкультурного та соціально-професійного складників соціальності іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ визначено: когнітивно-інформаційний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, поведінковий у сукупності відповідних показників; критерії та показники пов'язані зі структурою соціальності й етапами соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ: креативний рівень розвитку соціальності реалізується у сформованості соціальної культури іноземних студентів (соціально-професійного й міжкультурного складників); продуктивний



рівень розвитку соціальності виявляється в соціальній (міжкультурній та соціально-професійній) компетентності; репродуктивний рівень соціальності представлений соціальною (крос-культурною та соціально-професійною) грамотністю.

3. Метою моделювання соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів є створення сприятливих соціально-виховних умов для підвищення ефективності соціалізації цього контингенту студентської молоді в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України. Структурно-функціональна модель соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України містить такі компоненти: суб'єкт-об'єктний (суб'єкти й об'єкти супроводу); концептуально-цільовий (мета, методологічні підходи, принципи, нормативно-правова база перебування і навчання іноземних студентів в Україні, соціально-виховні умови, чинники); середовищний (структура освітньо-культурного середовища ВНЗ, у якому відбувається супровід); змістовно-технологічний (зміст, напрями супроводу, етапи, форми і методи роботи), результативний (критерії, показники та рівні сформованості соціальності іноземних студентів); метою соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів є забезпечення підвищення її ефективності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ;

4. Відповідно до концепції дослідження та змісту соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів реалізовується за двома напрямками: перший – опосередкований через удосконалення освітньо-культурного середовища ВНЗ України щодо створення соціально-виховних умов, сприятливих для соціалізації іноземних студентів; другий – безпосередня робота з іноземними студентами щодо підвищення ефективності їх соціалізації, розвитку міжкультурного та соціально-професійного складників соціальності; відповідно до мети, завдань, функцій, соціально-виховних умов і ресурсного забезпечення соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів виокремлено такі етапи роботи з реалізації другого напрямку супроводу: адаптаційно-мотиваційний, інтеграційно-діяльнісний, індивідуалізаційно-самореалізаційний,

які відповідають визначеним етапам соціалізації іноземних студентів та передбачають реалізацію соціально-педагогічного супроводу через застосування різних методів та форм.

5. Методичними засадами соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ є: урахування чинників та соціально-виховних умов ефективності цього супроводу; обґрунтування Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів як осередку діяльності координаційної групи, що реалізовує супровід; обґрунтування методів і форм соціально-педагогічної діяльності з представниками освітньо-культурного середовища ВНЗ (інтернет-збори, інтернет-опитування, семінари, конференції, круглі столи, тренінги, майстер-класи, педагогічні майстерні) стосовно підвищення ефективності соціалізації іноземних студентів; визначення форм координаційних зв'язків з представниками соціокультурного простору України (інтернет-опитування, зустрічі, бесіди, екскурсії, фестивалі); застосування форм і методів соціокультурної діяльності (віртуальні екскурсії, віртуальні виставки, тренінги, культурні асимілятори, вечори, арт-терапія, віртуальні майстер-класи, соціокультурні проекти) з іноземними студентами, спрямованої на розвиток міжкультурного складника їх соціальності, та соціально-професійної підготовки (віртуальні ознайомлення з майбутньою професією, презентації, бесіди, круглі столи, творчі зустрічі, інтернет-конференції, вебінари, створення аудіовізуального продукту), орієнтованої на розвиток соціально-професійного її складника.

Особливості впровадження обґрунтованого соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ досліджені в наступному розділі дисертації.

Основні наукові положення розділу викладено в публікаціях [100; 106; 109; 110; 112; 113; 116; 120; 121; 122; 126; 127; 129; 134; 938].

## РОЗДІЛ 4

### УПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ УКРАЇНИ

#### **4.1. Актуальний стан соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України**

Актуальність проблеми соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ зумовлює необхідність реалізації соціально-педагогічного супроводу цього процесу на підставі обґрунтованої в розділі 3 структурно-функціональної моделі, упровадження його в практику діяльності з іноземними студентами в освітньо-культурному середовищі конкретних ВНЗ України.

Дослідно-експериментальна робота щодо впровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України ґрунтувалася на поглядах С. Савченка, що «експериментальну основу більшості соціально-педагогічних досліджень становить дослідно-педагогічна робота» [688, с. 306], та відбувалася з урахуванням визначеної дослідником специфіки цієї роботи, яка полягає в такому: необхідність концентрації уваги на цілісності явища, що вивчається; розгляд його в контексті соціально-економічних, політичних, культурних зв'язків і відносин; зміщення пріоритету в бік «включеного спостереження», «яке являє собою реальну участь дослідника в спостережуваному процесі при збереженні природного ходу розвитку подій», і надає можливості краще зрозуміти сутність явищ, що вивчаються, у режимі реального часу побачити плюси і мінуси досліджуваного процесу [688, с. 307, 308].

Дослідно-експериментальна робота спрямовувалася на визначення актуального стану соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному

середовищі ВНЗ України. Цей стан визначався проведенням соціально-педагогічної діагностики, яка відбувалася за двома напрямками: 1) діагностика готовності освітньо-культурного середовища ВНЗ щодо реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів; 2) діагностика вихідного рівня розвитку соціальності (міжкультурного та соціально-професійного складників) іноземних студентів.

Основна увага у процесі соціалізації приділялася етапу соціальної інтеграції, оскільки більшість іноземних студентів навчається саме для здобуття освітнього рівня «бакалавр», а також ураховуючи, що соціальна адаптація іноземних студентів відбувається, переважно, під час навчання на підготовчому факультеті, слухачі якого не належать до категорії студентів. Також необхідно брати до уваги, що соціальна адаптація іноземних студентів вивчена досить докладно в українському науковому педагогічному дискурсі. Освітній рівень «магістр» також здобуває порівняно невелика кількість іноземних студентів, отже, на етапі соціальної індивідуалізації перебуває значно менше студентів, ніж на етапі соціальної інтеграції, крім того, останній рік навчання для отримання освітнього рівня «бакалавр» для багатьох іноземних студентів можна розглядати як етап соціальної індивідуалізації.

Дослідно-експериментальна робота була реалізована, починаючи з 2003 року за такими етапами: констатувальний, формувальний, контрольний (узагальнювальний). Усього на всіх етапах дослідно-експериментальної роботи взяли участь 1226 респондентів, з них 685 іноземних студентів, 36 керівників структурних підрозділів, що відповідають за підготовку іноземних студентів, 346 викладачів та співробітників ВНЗ, 159 українських студентів.

Для експерименту було обрано 10 ВНЗ України різного спрямування, зокрема: культурно-мистецького (Харківська державна академія культури (ХДАК), Харківська державна академія дизайну і мистецтв (ХДАДМ)); аграрного (Харківський національний аграрний університет (ХНАУ) ім. В. В. Докучаєва, Полтавська державна аграрна академія (ПДАА)), педагогічного (Харківський

національний педагогічний університет (ХНПУ) імені Г. С. Сковороди, Українська інженерно-педагогічна академія м. Харків (УПА)); інженерно-технічного (Харківський національний автомобільно-дорожній університет (ХНАДУ), Одеський національний університет (ОНУ) імені І. І. Мечникова, зокрема, інженерно-технічні спеціальності), економічного (Харківський державний університет харчування та торгівлі (ХДУХТ), Харківський національний економічний університет (ХНЕУ) імені С. Кузнеця). Необхідно зазначити, що для експерименту обрані переважно ВНЗ м. Харкова, це зумовлено тим, що саме Харківська область є лідером в Україні з підготовки іноземних студентів, оскільки за даними Українського державного центру міжнародної освіти Міністерства освіти і науки України [343, с. 4], який координує питання міжнародної освіти, станом на 1 січня 2017 року в українських ВНЗ навчалось 64 066 іноземців, з них 19 681 іноземних студентів навчалися в Харківській області [343, с. 9]. Тобто, саме в Харківській області навчається третина іноземних студентів в Україні.

Загальна вибірка іноземних студентів містила окремі вибірки, при доборі яких акцент робився на національно-етнічну приналежність іноземних студентів та отримувану ними спеціальність. Так, для ВНЗ культурно-мистецького спрямування характерні переважання студентів з КНР, отже, іноземні студенти ХДАК та ХДАДМ, котрі були задіяні в експериментальній роботі, були саме представниками китайської молоді (87 іноземних студентів ХДАК та 85 іноземних студентів ХДАДМ). Серед студентів ВНЗ аграрного спрямування були представники арабських країн та країн Африки (28 студентів ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, 29 студентів ПДАА). Серед студентів педагогічних ВНЗ переважають студенти з Туркменістану, отже, вибірка за цими ВНЗ була представлена туркменськими студентами (46 студентів ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 44 студенти УПА). Серед студентів, що представляють економічний напрям, були обрані студенти з Азербайджану, Туркменістану, Марокко, Нігерії, зокрема вони були представлені 89 студентами ХДУХТ та 91 студентом ХНЕУ ім. С. Кузнеця. Серед студентів ВНЗ інженерно-технічного

спрямування переважають громадяни Туркменістану, арабських країн, країн Африки. З них в експериментальній роботі було задіяно 95 студентів ХНАДУ, а також 91 студент (інженерно-технічних спеціальностей) ОНУ ім. І. І. Мечникова. У кожному з експериментальних ВНЗ було створено консультативні групи, до складу яких увійшли керівники структурних підрозділів, які відповідають за навчання іноземних студентів, викладачі мовних дисциплін, куратори академічних груп, провідні фахівці із соціальної педагогіки, психології, педагогіки вищої школи.

Діагностика освітньо-культурного середовища експериментальних ВНЗ щодо актуального стану соціалізації іноземних студентів, його готовності до реалізації соціально-педагогічного супроводу цього процесу відбувалася з використанням методів включеного спостереження, аналізу документації структурних підрозділів, які відповідають за навчання іноземних студентів, зокрема, планів виховної роботи. Крім того використовувалися методи бесіди, інтерв'ю, анкетування представників освітньо-культурного середовища експериментальних ВНЗ (викладачів, кураторів, працівників бібліотек, гуртожитків, українських студентів – представників органів студентського самоврядування) щодо їх ставлення до іноземних студентів, соціально-педагогічного супроводу та можливості його застосування в процесі соціалізації цієї групи студентської молоді. Діагностика стану готовності освітньо-культурного середовища стосовно реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів у залучених до експерименту ВНЗ відбувалася відповідно до визначених у підрозділі 2.2 структурних елементів та конкретизованих у підрозділі 3.3 параметрів такого середовища.

Як було визначено в підрозділі 2.2, на підставі врахування потенціалу освітньо-культурного середовища стосовно його соціально-виховних впливів на соціальний розвиток і професійне становлення іноземних студентів, а також тих видів діяльності, які реалізуються ними в освітньому процесі (як навчальному, так і виховному) необхідно виокремлювати в структурі освітньо-культурного середовища ВНЗ такі структурні елементи: крос-культурний (пов'язаний із

долученням іноземних студентів до нової культури), організаційно-технологічний (передбачає наявність предметно-просторового оточення, ураховує організацію діяльності викладачів і співробітників ВНЗ), навчально-професійний (здійснення освітнього процесу, розробка й упровадження навчально-методичних матеріалів для іноземних студентів), соціально-виховний (координація діяльності зі створення сприятливих умов соціалізації іноземних студентів у ВНЗ та поза його межами).

Отже, діагностика освітньо-культурного середовища задіяних в експерименті ВНЗ відбувалася відповідно до визначених структурних елементів цього середовища за таким планом:

- вивчення особливостей діяльності структурних підрозділів, які відповідають за навчання іноземних студентів, та їх ролі у формуванні освітньо-культурного середовища, сприятливого для соціалізації іноземних студентів, для розвитку їхньої соціальності;

- взаємодія з викладачами мовних дисциплін, кураторами академічних груп, викладачами-предметниками, працівниками бібліотеки, гуртожитку й іншими представниками освітньо-культурного середовища ВНЗ;

- взаємодія з українськими студентами – представниками студентського самоврядування з метою з'ясування їхнього ставлення до іноземних студентів, можливості їх залучення до соціально-культурної та соціально-виховної діяльності у ВНЗ.

Організаційно-технологічний структурний елемент передбачає охоплення і навчальної, і соціально-побутової сфери організації освітньо-культурного середовища, що є для іноземного студента не лише середовищем навчання, а й середовищем існування. Щодо цього структурного елемента варто зазначити, що у всіх ВНЗ, задіяних в експерименті, наявне належне матеріальне забезпечення освітнього процесу іноземних студентів, їх проживання, медичного обслуговування, страхування, оформлення документів на тимчасове проживання в Україні в органах ДМС. Але рівень організації цього структурного елемента відрізняється в різних ВНЗ. Зокрема, як свідчать опитування іноземних студентів,

вони не задоволені умовами проживання в гуртожитку (умовами проживання не задоволені 83% студентів ХДАК, 64% – ХДАДМ, 68% – ХНАДУ, 39% – ОНУ ім. І. Мечникова, 79% – ХДУХТ, 48% – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 76% – ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 51% – УПА, 47% – ПДАА, 91% – ХНАУ ім. В. В. Докучаєва). Цей структурний елемент також ураховує організацію діяльності викладачів, співробітників ВНЗ та студентів (зокрема й іноземних), спрямовану на досягнення спільної мети – здобуття якісної вищої освіти останніми. Результати опитування іноземних студентів, а також включеного спостереження свідчать, що в різних ВНЗ відрізняється рівень організації цього структурного елемента освітньо-культурного середовища стосовно іноземних студентів, хоча всі ВНЗ декларують у своїх документах наявність необхідних організаційних умов для належної підготовки іноземних студентів.

Навчально-професійний структурний елемент освітньо-культурного середовища ВНЗ спрямований на здійснення освітнього процесу. Результати опитування іноземних студентів засвідчили, що цей структурний елемент також не завжди організований належним чином у ВНЗ. Зокрема, не задоволені іноземні студенти станом з наявністю навчально-методичних матеріалів, адаптованих до особливостей їх навчання (іноземні студенти незадоволені відсутністю в бібліотеці ВНЗ необхідної літератури англійською або рідною мовою: 82% – ХДАК, 53% – ХДАДМ, 58% – ХНАДУ, 37% – ОНУ ім. І. І. Мечникова, 69% – ХДУХТ, 28% – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 69% – ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 47% – УПА, 43% – ПДАА, 73% – ХНАУ ім. В. В. Докучаєва). Оскільки соціалізаційний потенціал цього структурного елемента реалізується також у комунікативній функції, що забезпечує успішне спілкування для задоволення актуальних для іноземних студентів освітніх потреб і зумовлюється рівнем володіння мовою навчання, знанням вербальних та невербальних засобів вираження, норм поведінки в інокультурному середовищі, усвідомленням соціального значення професійної діяльності і сформованої відповідальності за її якість, під час діагностики було також використано результати опитування іноземних студентів, зокрема, стосовно того, чи вдається їм установити необхідні стосунки у ВНЗ, була



отримана відповідь «намагаюся уникати самотійних контактів і стосунків» у: 37% іноземних студентів ХДАК, 29% – ХДАДМ, 33% – ХНАДУ, 22% – ОНУ ім. І. І. Мечнікова, 34% – ХДУХТ, 19% – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 32% – ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 26% – УПА, 23% – ПДАА, 39% – ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, це свідчить, що майже третина іноземних студентів першого курсу намагаються уникати комунікації з представниками освітньо-культурного середовища ВНЗ.

Крос-культурний структурний елемент перебуває в тісному взаємозв'язку із соціально-виховним, який передбачає координацію діяльності зі створення сприятливих умов соціалізації іноземних студентів у ВНЗ та поза його межами. Саме ці два структурні елементи допомагають реалізувати міжособистісну взаємодію в контексті діалогу культур, визначають успішність комунікації іноземних студентів на всіх рівнях спілкування, оскільки саме вони передбачають міжкультурну взаємодію всіх суб'єктів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та забезпечують успішність перебування іноземних студентів в соціокультурному просторі України. Ці структурні елементи пов'язані безпосередньо з діяльністю підрозділів, що відповідають за підготовку іноземних студентів у ВНЗ. Отже, для діагностики сформованості зазначених структурних елементів освітньо-культурного середовища кожного з ВНЗ, що були залучені до експерименту, ретельно вивчена організація діяльності цих підрозділів. Зокрема, у результаті включеного спостереження, вивчення документації, а також опитування керівників цих підрозділів було встановлено, що у ВНЗ різні структурні підрозділи опікуються цим питанням, хоча мають майже однакові функції та мету – забезпечення сприятливих умов для отримання іноземними студентами якісної вищої освіти за обраною спеціальністю.

Так, у Харківській державній академії культури таким структурним підрозділом до 2010 року був факультет по роботі з іноземними студентами, а з 2010 року – Центр міжнародної освіти і співробітництва, завданням якого є організація, координація і проведення виховної роботи з іноземними студентами, ознайомлення їх з реаліями українського способу життя, положеннями щодо навчання іноземних громадян в Україні, правилами проживання, перебування та

пересування іноземних громадян по території України, а також правилами внутрішнього розпорядку ХДАК. У цьому навчальному закладі іноземні студенти долучаються до участі у фестивалях, концертах, творчих звітах, які відбуваються не лише в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, а й у соціокультурному просторі Харкова [832].

У Харківській державній академії дизайну та мистецтв за підготовку іноземних студентів відповідає відділ міжнародних зв'язків. Співробітники відділу здійснюють оформлення посвідки на тимчасове проживання в Україні в органах ДМС м. Харків, допомагають своєчасно стати на облік на обслуговування в медичній установі, займаються поселенням у гуртожиток, забезпечують зв'язок з родичами, посольствами. У ХДАДМ проводяться виставки робіт іноземних студентів, зустрічі з відомими представниками соціокультурного простору України, які репрезентують мистецькі напрями української культури: живопис, дизайн, скульптуру тощо [199]. Отже, як свідчить аналіз роботи структурних підрозділів ХДАК і ХДАДМ, у цих навчальних закладах значна увага приділяється долученню іноземних студентів до реалій української культури. Це пояснюється, передусім, специфікою професійного спрямування ВНЗ, оскільки вони представляють культурно-мистецькі вищі навчальні заклади. Варто зауважити, що в ХДАК, крім спеціальностей культури і мистецтва, також представлені ще й інші спеціальності (туризм, менеджмент, соціальна робота), що зумовлює складнішу ситуацію з організацією крос-культурного структурного елемента саме в ХДАК з одночасним розширенням соціально-виховних впливів на соціалізацію іноземних студентів.

У Харківському національному аграрному університеті імені В. В. Докучаєва за навчання іноземців відповідає центр підготовки іноземних громадян, який опікується, передусім, організаційними питаннями. Питання виховної роботи покладені на факультети, де навчаються іноземні студенти, що не завжди дозволяє врахувати специфіку проведення виховної роботи відповідно до проблем та потреб іноземних студентів [855].

У Полтавській державній аграрній академії відповідальність за іноземних студентів покладено на факультет підготовки іноземних громадян, основними завданнями роботи якого є створення таких умов у навчанні й вихованні, за яких студенти-іноземці відчували б себе рівними серед студентської молоді, прагнули до співпраці з викладачами, до новітніх, оригінальних підходів у навчанні, виявляли зацікавленість в оволодінні мовою, культурою, традиціями країни, у якій навчаються, та до вивчення дисциплін професійного спрямування. Важливим напрямом діяльності факультету підготовки іноземних громадян є виховна робота, ознайомлення іноземців з історією, культурою, традиціями України [801]. Отже, результати діагностики свідчать, що в Полтавській державній аграрній академії приділяється значна увага виховній роботі з іноземними студентами, оскільки вона сконцентрована саме на спеціальному факультеті.

У педагогічних ВНЗ, зокрема, у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, за підготовку іноземних громадян відповідає центр міжнародного співробітництва та міжнародної освіти, який здійснює оформлення запрошень та набір іноземних громадян на всі факультети університету за базовими акредитованими спеціальностями, організацію паспортно-візової підтримки іноземним громадянам і контроль виконання вимог чинного законодавства щодо перебування іноземних студентів на території України, оформлення випускних документів. Центр міжнародного співробітництва та міжнародної освіти тісно співпрацює з усіма факультетами університету, які організують освітній процес для іноземних студентів, з метою якісної підготовки для іноземних держав фахівців високого рівня [851].

В Українській інженерно-педагогічній академії за навчання іноземних громадян відповідає центр удосконалення підготовки іноземних громадян, а також факультет міжнародних освітніх програм [858]. Центр здійснює довузівську підготовку іноземних студентів для подальшого навчання в академії та інших ВНЗ України за інженерно-технічним, медично-біологічним та гуманітарним напрямками; забезпечує прийом іноземних студентів на навчання за акредитованими спеціальностями академії; здійснює контроль паспортно-візового

режиму перебування іноземних студентів в Україні. Оскільки специфікою педагогічних ВНЗ є саме приділення значної уваги виховній роботі зі студентами, варто зауважити, що в освітньо-культурному середовищі двох ВНЗ педагогічного спрямування, які брали участь в експерименті, виховна робота з іноземними студентами організована належним чином.

У Харківському національному автомобільно-дорожньому університеті за підготовку іноземців відповідає факультет підготовки іноземних громадян, який структурно складається з трьох кафедр (кафедри філології, кафедри мовної підготовки, кафедри природничих та гуманітарних наук) та відділу міжнародних зв'язків. Викладачі кафедр факультету намагаються зробити життя студентів цікавим, веселим, різноманітним. Іноземні студенти разом зі своїми кураторами із задоволенням відвідують музеї, театри міста та цирк. Такі заходи ознайомлюють студентів з життям та культурою харків'ян, розширюють соціокультурні знання, посилюють пізнавальний інтерес, знімають психологічні та комунікативні бар'єри [804].

В Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова іноземними студентами опікується Інститут міжнародної освіти, який організовує свою роботу за такими напрямками: набір для навчання в університеті; надання освітніх послуг особам, котрі прибувають на постійне або тимчасове навчання в ОНУ; організація процесу їх державної атестації, легалізації та апостилювання отриманих в ОНУ документів про вищу освіту; документальне забезпечення процесу навчання іноземних громадян в ОНУ, контроль за їх успішністю і якістю знань; вивчення української мови; організація культурно-масових заходів. Структурні підрозділи Інституту міжнародної освіти (навчально-методичний центр, центр наукової та освітянської мобільності, центр підвищення наукової та освітянської кваліфікації, центр обліку академічних документів та зв'язків з випускниками, центр паспортно-візової підтримки, підготовче відділення, кафедра мовної й загальногуманітарної підготовки іноземців) забезпечують основні напрями діяльності інституту, серед яких і проведення виховної роботи [568].

Отже, результати діагностування засвідчили, що в ХНАДУ питаннями виховної роботи з іноземними студентами опікуються, передусім, викладачі кафедр факультету підготовки іноземних громадян, а в ОНУ ім. І. І. Мечникова в структурі Інституту міжнародної освіти є підрозділи, які відповідають за виховну роботу з іноземними студентами. У структурі університету є також студентська психологічна служба, яка, на жаль, не приділяє належної уваги соціальному вихованню іноземних студентів.

У Харківському національному економічному університеті імені С. Кузнеця за навчання іноземних громадян відповідає факультет підготовки іноземних громадян, основною метою розвитку якого є розширення міжнародного співробітництва та забезпечення якісної підготовки іноземців. Серед стратегічних завдань факультету визначено розвиток міжнародного толерантного студентського середовища в університеті через: залучення іноземних студентів, аспірантів до роботи в органах студентського самоврядування, у вчених радах факультетів, університету; підтримка роботи земляцтв іноземних студентів; організація роботи молодіжної організації ХНЕУ ім. С. Кузнеця за участю українських та іноземних студентів; широке залучення іноземних громадян до участі в спортивних змаганнях, гуртках художньої самодіяльності, екскурсійних програмах, інших культурних заходах і програмах [803].

У Харківському державному університеті харчування та торгівлі проблемами іноземних студентів опікується центр міжнародної освіти і співробітництва. Активізація міжнародних зв'язків та розширення підготовки іноземців з різних континентів є важливим напрямом розвитку Харківського державного університету харчування та торгівлі, що підвищує авторитет університету і надає можливість залучати додаткові кошти для розвитку матеріальної бази ХДУХТ. Серед напрямів діяльності центру організація дозвілля іноземних громадян; профілактика правопорушень з боку іноземних громадян та громадян України щодо них; участь у розширенні міжнародних відносин університету через посередництво іноземних студентів [332]. Як свідчать результати діагностики освітньо-культурного середовища цих ВНЗ, значно більше

уваги розвитку крос-культурного та соціально-виховного компонентів середовища приділяють у ХНЕУ ім. С. Кузнеця, де в планах органів студентського самоврядування передбачено залучення до їх роботи іноземних студентів, приділяється значна увага формуванню толерантного студентського середовища.

Під час аналізу документації (планів виховної роботи кураторів, їх звітів, планів виховної роботи ВНЗ, планів роботи органів студентського самоврядування) було встановлено, що в них практично відсутній соціально-виховний напрям, що пояснюється неналежною увагою до розбудови освітньо-культурного середовища, спрямованого на створення сприятливих умов для продуктивної соціалізації іноземних студентів через упровадження соціально-педагогічного супроводу цього процесу. Діагностика освітньо-культурного середовища ВНЗ, де проводився експеримент, виявила його невідповідність потребам іноземних студентів у процесі їх ефективної соціалізації.

Було проведено також експертне опитування керівників структурних підрозділів, які відповідають за навчання іноземних студентів. До опитування залучалися не лише представники ВНЗ, задіяних в експерименті, а й інших ВНЗ Харківського регіону (було опитано 36 керівників структурних підрозділів ВНЗ, які відповідають за підготовку іноземних студентів) (Додаток Д 1). За результатами проведеного експертного опитування з'ясовано, що основною причиною низького рівня якості освіти керівники структурних підрозділів ВНЗ, що опікуються навчанням іноземних студентів, вважають недостатній рівень мовної підготовки. Серед факторів, які впливають на підвищення якості освіти іноземних студентів, були визначені найбільш значущими мотивація та ціннісне ставлення іноземних студентів до освітнього процесу і соціокультурної діяльності, що підтверджує припущення про важливість розвитку рівня соціальності іноземних студентів у процесі соціалізації, оскільки складовими їх соціальності виступають саме соціальні цінності та соціальні якості (Додаток Д 1). Серед проблем, вирішення яких для іноземних студентів є найважливішим, основними названі лінгвістичні. Соціокультурні проблеми, на думку опитуваних, є найменш значущими для іноземних студентів, це свідчить про недостатню обізнаність

опитуваних із специфікою цих проблем іноземних студентів та про те, що не приділяється належна увага їх вирішенню (Додаток Д 1). Оцінюючи значущість видів допомоги, залежно від потреб іноземних студентів, керівники структурних підрозділів зосереджують увагу на розв'язанні лінгвістичних і дидактичних проблем, а особистісним проблемам уваги не приділяють (Додаток Д 1). Визначення важливості запропонованих шляхів підвищення якості підготовки іноземних студентів також свідчить, що пріоритетним для керівників структурних підрозділів є вирішення академічних проблем іноземних студентів, при цьому спостерігається неврахування ролі соціально-педагогічного супроводу в підвищенні ефективності освітнього процесу для цього контингенту студентської молоді (Додаток Д 1).

Серед форм і методів реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів найпродуктивнішими опитувані вважають такі: *методи*: контроль – 75%; соціально-педагогічні (аналіз реальних ситуацій, бесіда, показ перспективи) – 57%; консультування – 50%; організації діяльності (схвалення, доручення, вияв довіри, уваги, турботи) – 41%; тьюторство – 39%; *форми*: тематичні вечори, круглі столи, презентації – 63%; тренінги, культурні асимілятори – 59%; рольові, ділові ігри – 53%; конференції – 46%; майстер-класи – 39%; екскурсії – 35%; вечори дружби – 33%; концерти, фестивалі – 25%; спортивні змагання – 19%; квести – 12%.

Щодо того, у чому полягає розробка нової управлінської культури стосовно роботи з іноземними студентами, то відповіді респондентів розподілилися таким чином: у створенні державної програми щодо підготовки іноземних громадян у вищих навчальних закладах України – 63%; у підвищенні вимог до організації освітнього процесу – 31%; у реалізації програми соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів – 19%. Отже, експертне опитування керівників структурних підрозділів ВНЗ, які відповідають за підготовку іноземних студентів, свідчить, що їх зусилля спрямовані переважно на організацію навчання іноземних студентів, значно менше уваги приділяється їх вихованню, зокрема його соціальному аспекту.

Також для з'ясування можливостей освітньо-культурного середовища ВНЗ щодо реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів були проведені діагностичні бесіди з викладачами мовних дисциплін, викладачами-кураторами, працівниками бібліотек, гуртожитків (346 осіб), а також їх анкетування з метою виявлення ставлення до соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів та для визначення їх соціально-педагогічної компетентності щодо роботи з іноземними студентами. Усього було опитано 267 викладачів (35 викладачів ХДАК, 28 викладачів ХДАДМ, 18 викладачів ХНАУ, 16 викладачів ПДАА, 23 викладачі ХНПУ, 19 викладачів УПА, 37 викладачів ХНАДУ, 32 викладачі ОНУ, 27 викладачів ХНЕУ, 32 викладачі ХДУХТ), де навчаються іноземні студенти, 55 працівників бібліотек ВНЗ та 24 працівники гуртожитків, у яких проживають іноземні студенти.

Щодо анкетування викладачів, котрі працюють з іноземними студентами, було отримано результати, представлені в Додатку Д 2. Опитування свідчить, що близько 20% викладачів намагаються враховувати етнопсихологічні та національно-культурні особливості іноземних студентів і потребують заходів, спрямованих на ознайомлення зі специфікою роботи з іноземними студентами, а також підтримують необхідність реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів. Результати засвідчили, що є певні розбіжності і у відповідях, зумовлені рівнем готовності освітньо-культурного середовища ВНЗ до взаємодії з іноземними студентами. Хоча загалом відповіді на питання приблизно однакові, у деяких випадках спостерігаються розбіжності поглядів респондентів, що зумовлено специфікою ВНЗ та рівнем готовності викладачів до міжкультурної взаємодії. Зокрема, найкраще обізнані щодо кількості іноземних студентів опитувані в ОНУ ім. І. І. Мечникова, ХНЕУ ім. С. Кузнеця, УПА, ПДАА, ХНАДУ, що свідчить про те, що саме в цих закладах більше приділяють уваги поінформованості викладачів про іноземних студентів, зокрема, про їх кількість. Щодо врахування етнопсихологічних і національно-культурних особливостей іноземних студентів під час роботи, то найбільше їх ураховують викладачі ВНЗ педагогічного спрямування, що пояснюється специфікою таких ВНЗ, оскільки



вони мають педагогічну та психологічну складову на всіх факультетах і спеціальностях. Щодо навчання іноземних студентів в окремих групах, то найбільша кількість викладачів підтримує цю точку зору також у ВНЗ педагогічного спрямування та в ХНЕУ ім. С. Кузнеця. Стосовно розуміння соціально-педагогічного супроводу по відношенню до іноземних студентів, то у ВНЗ педагогічного спрямування (47% опитаних ХНПУ ім. Г.С. Сковороди та 49% опитаних викладачів УПА) розглядають його як підтримку і допомогу, близько 40% викладачів інших ВНЗ також підтримують цю точку зору. Як продуктивну взаємодію розглядають стосовно іноземних студентів соціально-педагогічний супровід від 33% (ХДУХТ) до 40% (ОНУ ім. І. І. Мечникова) опитаних викладачів. Стосовно необхідності соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, позитивно відповіли також викладачі ВНЗ педагогічного спрямування. Стосовно того, хто має реалізовувати соціально-педагогічний супровід, то опитувані в усіх ВНЗ вважають, що, передусім – працівники структурних підрозділів, які відповідають за підготовку іноземних студентів, соціальні педагоги та психологи, а також викладачі мовних дисциплін. На думку представників ХНАДУ, передусім, викладачі мовних дисциплін та куратори. Отже, щодо цього питання спостерігаються дещо різні точки зору в представників різних ВНЗ. Відносно того, чи проводяться у ВНЗ заходи з ознайомлення представників освітньо-культурного середовища з особливостями професійної взаємодії з іноземними студентами, більшість викладачів усіх ВНЗ відповіли, що не знають. А щодо того, чи потрібні такі заходи, то майже 90% всіх опитаних у кожному ВНЗ вважають, що так.

Опитування працівників бібліотеки показало результати, представлені в Додатку Д 3, та засвідчило, що готовність бібліотеки як складової освітньо-культурного середовища до забезпечення інформаційними ресурсами іноземних студентів у залучених до експерименту ВНЗ відрізняється, найкращою вона є в ХНЕУ ім. С. Кузнеця та ХНАДУ, найгіршою в ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, ХДУХТ та ХДАК.

Результати опитування працівників гуртожитків, представлені в Додатку Д 4, свідчать, що в ХНЕУ ім. С. Кузнеця, ОНУ ім. І. І. Мечникова, ХНАДУ, ХДУХТ, ПДАА створено належні умови для проживання іноземних студентів, а в ХДАК, ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, ХДУХТ відчуваються негаразди щодо цього питання.

У процесі діагностування освітньо-культурного середовища ВНЗ було приділено увагу також визначенню ставлення представників органів студентського самоврядування до іноземних студентів, вивчено ступінь їх залученості до соціально-культурної діяльності та до роботи в органах студентського самоврядування. Зокрема, була запропонована анкета, спрямована на з'ясування цих питань (Додаток Д 5). Було опитано 159 українських студентів – представників органів студентського самоврядування тих ВНЗ, де проводилася експериментально-дослідна робота (10 ВНЗ). Результати опитування представників органів студентського самоврядування представлені в Додатку Д 5. З'ясовано, що українські студенти – представники органів студентського самоврядування здебільшого не взаємодіють з іноземними студентами в позанавчальній діяльності та в реалізації соціокультурних проєктів (від 73% в ХНАУ та ХДУХТ до 61% в ХНАДУ), але значна частина опитуваних (57% ХНАДУ, 56% ХНПУ, 49% ОНУ ім. І. І. Мечникова, 48% ХНЕУ ім. С. Кузнеця) зацікавлені у взаємодії з іноземним колегами.

Крім анкетування, на констатувальному етапі дослідно-експериментальної роботи використовувалися також такі методи соціально-педагогічної діагностики як: включене спостереження, бесіди, вивчення документації. За результатами включеного спостереження фіксувалися ті показники, які пов'язувалися безпосередньо з функціонуванням іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, а також з діагностикою самого освітньо-культурного середовища, визначення стану його структурних елементів. Отже, через вивчення документації, включеного спостереження, експертних оцінок було встановлено, що організаційно-технологічний та навчально-професійний структурні елементи освітньо-культурного середовища сформовані в усіх ВНЗ, що брали участь в

експерименті, оскільки в кожному ВНЗ приділяється належна увага організації освітнього процесу для іноземних студентів, забезпеченню його необхідною навчально-методичною документацією. Саме за ці структурні елементи відповідають ті підрозділи, які опікуються іноземними студентами. Проблеми є із формуванням соціально-виховного структурного елемента, що пов'язано з тим, що соціальному вихованню іноземних студентів належної уваги в освітньо-культурному середовищі ВНЗ не приділяють, це відбувається, передусім, через відсутність посад соціальних педагогів у підрозділах, які відповідають за навчання іноземних студентів. Крос-культурний структурний елемент також не достатньо сформований, оскільки заходи, спрямовані на долучення іноземних студентів до традицій, норм і реалій української культури, є несистемними, відбуваються, зазвичай, у межах традиційних виховних заходів. Іноземні студенти мало взаємодіють з представниками соціокультурного простору України поза межами освітнього процесу та для вирішення побутових проблем.

Поділяємо точку зору О. Снопкової та О. Мариненко [729, с. 264] стосовно того, що для освітньо-культурного середовища, яке виконує функцію соціалізації іноземних студентів, найзначущішими параметрами якості є: модальність, широта, когерентність, усвідомленість, інтенсивність та узагальненість, неперервність: саме вони виражають сутність освітнього середовища і допомагають визначити умови ефективної соціально-педагогічної діяльності щодо продуктивної соціалізації іноземних студентів.

На підставі проведеної діагностики через анкетування, включене спостереження, бесіди, вивчення документації було встановлено, яким чином реалізуються визначені в підрозділі 3.3 параметри освітньо-культурного середовища, оптимального для продуктивної соціалізації іноземних студентів. Реалізація модальності стосовно соціально-виховного структурного елемента середовища пов'язана, передусім, з підготовкою викладачів та співробітників ВНЗ (потенційних суб'єктів соціалізації іноземних студентів) до взаємодії з іноземними студентами. Варто зазначити, що результати вивчення освітньо-культурного середовища ВНЗ, задіяних в експерименті, свідчать, що потенційні

суб'єкти соціально-педагогічного супроводу недостатньо підготовлені в більшості ВНЗ. Як показало опитування, включене спостереження, вивчення документації, цим проблем приділяється мало уваги в освітньо-культурному середовищі ХДУХТ, ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, ХДАК, значно краще проводиться робота в ХНЕУ ім. С. Кузнеця, ОНУ ім. І. І. Мечникова, УПА, ХНАДУ. Зокрема, викладачами ХНАДУ В. Головка та І. Семененко були захищені дисертації, присвячені питанням педагогічного супроводу фахової підготовки іноземних студентів. Щодо соціально-виховного та крос-культурного структурних елементів, то в усіх ВНЗ створюються умови для ознайомлення іноземних студентів з культурою, побутом, звичаями та традиціями українського соціуму через організацію соціокультурних виховних заходів і залучення іноземців до активної співпраці в реалізації соціокультурної діяльності. Така діяльність здійснюється значно краще у ВНЗ культурно-мистецького спрямування (ХДАК, ХДАДМ), що пояснюється їхньою специфікою.

Параметр широти освітньо-культурного середовища ВНЗ визначається тим, які суб'єкти, об'єкти та процеси представлені в цьому середовищі; він пов'язаний із необхідністю ознайомлення іноземців з освітньо-культурним середовищем ВНЗ, у якому відбувається навчання: територіальне розміщення корпусів, аудиторій, бібліотеки, їдальні, спортивної зали, медпункту, гуртожитків; ознайомлення із структурними підрозділами ВНЗ, з якими необхідно контактувати іноземному студентові; із соціокультурним простором міста, в якому розташовано навчальний заклад, з тими установами, які необхідні іноземному студентові для підтримки життєдіяльності; із соціокультурним простором країни навчання. Цей параметр також реалізується в різних ВНЗ по-різному. Найкраще цей параметр реалізований в ОНУ ім. І. І. Мечникова, ХНЕУ ім. С. Кузнеця, ПДАА, УПА.

Важливим саме для іноземних студентів є параметр когерентності освітньо-культурного середовища ВНЗ, яким визначається зв'язок цього середовища із соціокультурним простором країни навчання [926, с. 65]. Параметр когерентності пов'язується з налагодженням взаємодії освітньо-культурного середовища та суб'єктів соціокультурного простору України. Стосовно цього параметра

найкраще він реалізується у ВНЗ культурно-мистецького спрямування (ХДАК, ХДАДМ), оскільки студенти цих ВНЗ беруть активну участь у концертах, виставках, фестивалях, які проходять не лише в місті навчання іноземців, але і в інших містах України, а також у ВНЗ педагогічного спрямування (ХНПУ, УПА), оскільки майбутні педагоги проходять педагогічну практику, контактують з представниками соціокультурного простору в різних ситуаціях міжкультурної взаємодії.

Параметр усвідомленості передбачає формування активної позиції агентів соціалізації іноземних студентів, організацію творчої взаємодії в освітньому процесі; розвиток толерантності, поваги, розуміння проблем іноземних студентів та можливих способів їх подолання в процесі соціалізації. Саме цей параметр найкраще сформований у таких ВНЗ, як ХНЕУ ім. С. Кузнеця, ПДАА, ОНУ ім. І. І. Мечникова, де одним із провідних завдань діяльності підрозділів, що відповідають за навчання іноземних студентів, виступає формування толерантного освітнього середовища.

Параметр інтенсивності пов'язаний із задоволенням основних потреб іноземних студентів, а саме: фізіологічних (організаційно-технологічний структурний елемент, забезпечення безпеки життєдіяльності, зручність і комфортність проживання та навчання); навчальних (навчально-професійний структурний елемент, забезпечення якісної професійної підготовки); психологічних (соціально-виховний та соціокультурний структурні елементи, створення комфортних психологічних умов, сприятливого мікроклімату в колективі, підвищення самооцінки, створення умов для самореалізації), соціальних (крос-культурний та соціально-виховний структурні елементи, створення сприятливих умов для продуктивної міжособистісної взаємодії в освітньо-культурному середовищі й соціокультурному просторі України). Цей параметр достатньо сформований в освітньо-культурному середовищі ХНАДУ, ХДАДМ, ХНЕУ ім. С. Кузнеця.

Параметр узагальненості щодо навчання іноземних студентів пов'язаний із координацією всіх суб'єктів освітньо-культурного середовища щодо організації

освітнього процесу для іноземних студентів. Саме такої координації не вистачає в сучасному освітньо-культурному середовищі ВНЗ України стосовно іноземних студентів, оскільки ними опікуються, зазвичай, лише структурні підрозділи, які відповідають за їхнє навчання. І це стосується всіх ВНЗ, задіяних в експерименті.

Із параметром узагальненості пов'язаний параметр неперервності, оскільки соціалізація іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та соціокультурному просторі України передбачає неперервність соціально-педагогічного супроводу, участь залучених до процесу професійної підготовки іноземних студентів суб'єктів освітньо-культурного середовища протягом усього періоду навчання. Стосовно цього параметра важливу роль відіграє наявність підготовчого відділення чи факультету. Такі відділення чи факультети наявні в усіх ВНЗ, що беруть участь в експерименті, крім ХДАДМ.

У процесі аналізу документації структурних підрозділів, відповідальних за навчання іноземних студентів, було виявлено, що в усіх задіяних в експерименті ВНЗ не приділяється належної уваги впровадженню соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, у планах виховної роботи не йдеться про соціалізацію іноземних студентів. Працівники підрозділів обмежуються лише процесами адаптації іноземних студентів, або ж опікуються педагогічним супроводом їх фахової підготовки (у ХНАДУ дисертації В. Головки, І. Семененко). Включене спостереження дозволило з'ясувати, що представники освітньо-культурного середовища ВНЗ визнають проблеми, пов'язані із соціалізацією іноземних студентів, але не готові виступати суб'єктами соціально-педагогічного супроводу, оскільки не мають достатньої мотивації щодо цього, а також через брак знань та досвіду міжкультурної комунікації. Отже, напрям соціально-педагогічного супроводу, спрямований на вдосконалення освітньо-культурного середовища ВНЗ, підготовку його до реалізації соціально-педагогічного супроводу є необхідним і актуальним, оскільки передбачає усвідомлення представниками цього середовища власної ролі щодо соціалізації іноземних студентів та активізації їх участі в реалізації соціально-педагогічного супроводу цього процесу.

Значну роль в удосконаленні процесу соціалізації іноземних студентів мають відігравати соціально-психологічні студентські служби. Під час проведення діагностики освітньо-культурного середовища визначених ВНЗ було встановлено, що студентські соціально-психологічні служби функціонують у ХНПУ ім. Г. С. Сковороди та Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова, ХНЕУ ім. С. Кузнеця та УПА, їх діяльність спрямована на допомогу у вирішенні психологічних проблем студентів, але цілеспрямовано проблемами іноземних студентів ці служби не займаються. У штаті структурних підрозділів, які відповідають за навчання іноземних громадян, психологів та соціальних педагогів не передбачено. Проблемами соціалізації іноземних студентів опікуються керівники структурних підрозділів, їх заступники та викладачі мовних дисциплін, які найчастіше є кураторами іноземних студентів. Включене спостереження дозволило визначити, що питання соціально-педагогічного супроводу найкраще вирішуються під час навчання іноземних студентів на підготовчих факультетах та відділеннях, де з іноземними студентами проводяться адаптаційні соціально-виховні заходи, основну роль у яких виконують саме викладачі мовної підготовки, які є і кураторами груп. Коли іноземні громадяни вступають на базові факультети, соціально-виховна робота з ними проводиться епізодично. Соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів практично не реалізується під час навчання на базових факультетах (тобто переважно на етапі соціальної інтеграції соціалізації іноземних студентів) в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України.

Отже, унаслідок діагностики освітньо-культурного середовища ВНЗ, дійшли висновку, що середовище задіяних у дослідно-експериментальній роботі ВНЗ не завжди відповідає потребам іноземних студентів щодо їх соціального виховання як соціально контрольованої соціалізації. У ВНЗ відсутні посади соціальних педагогів, а соціально-психологічні служби (у разі наявності) не опікуються окремо проблемами іноземних студентів. Уся відповідальність за цей контингент студентської молоді покладається лише на спеціальні підрозділи, а всі інші намагаються «відмежуватися» від відповідальності за іноземних студентів, а

іноді навіть уникають безпосередньої взаємодії з ними. У планах роботи органів студентського самоврядування не приділяється належна увага залученню іноземних студентів до активної діяльності (лише в ХНЕУ ім. С. Кузнеця було виявлено такий напрям діяльності органів студентського самоврядування). Представники освітньо-культурного середовища не мають належного рівня обізнаності щодо соціалізації іноземних студентів та реалізації соціально-педагогічного супроводу, спрямованого на підвищення ефективності та гармонізацію їх соціалізації. Результати комплексної діагностики освітньо-культурного середовища залучених до експерименту ВНЗ на першому етапі дослідно-експериментальної роботи довели актуальність практичної реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, що зумовлено необхідністю вдосконалення соціально-виховної роботи з іноземними студентами, потребою в розвитку та вдосконаленні її форм стосовно іноземних студентів, важливістю залучення до цього процесу не лише викладачів мовної підготовки та кураторів академічних груп, але й українських студентів, працівників бібліотек, гуртожитків та інших представників освітньо-культурного середовища ВНЗ.

Щодо другого напрямку діагностики актуального стану соціалізації іноземних студентів під час дослідно-експериментальної роботи, необхідно зазначити, що для визначення результатів дослідження важливим є аналіз реального рівня соціальності іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, що дозволяє врахувати специфіку соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, яка відбувається у формі акультурації та містить три етапи: соціальну адаптацію, соціальну інтеграцію, соціальну індивідуалізацію. Рівень розвитку соціальності іноземних студентів досліджувався через анкетування, інтерв'ювання, включене спостереження, бесіди, тестування з використанням стандартизованих та модифікованих діагностичних методик. Було проведено пілотажне дослідження, завданням якого стало: 1) виявлення рівня розвитку міжкультурного складника соціальності іноземних студентів; 2) виявлення рівня розвитку соціально-професійного



складника соціальності іноземних студентів, що надало змоги визначити, на якому вихідному рівні соціальності перебували іноземні студенти, залучені до експерименту.

Під час відбору інструментарію вивчення визначених критеріїв соціальності іноземних студентів були проаналізовані апробовані в соціально-педагогічних та соціально-психологічних дослідженнях методики, зокрема, й стосовно іноземних студентів (А. Аніщенко, А. Борисова, І. Зозуля, І. Курліщук, Ю. Лисенко, Н. Максимовська, Г. Никифоров, Д. Порох, О. Рассказова, А. Тадаєва, О. Хендрик, Ху Жунсі) [28; 152; 319; 429; 448; 474; 551; 632; 655; 771; 841; 846]. Ґрунтуючись на позиціях указаних учених, були підібрані методики, які, на нашу думку, забезпечують вірогідність результатів такої оцінки [634; 642; 733; 775]. Вибір методик діагностики відповідно до критеріїв та показників розвитку соціальності представлені в Додатку Е. Крім стандартизованих методик, для визначення рівня розвитку соціальності іноземних студентів було розроблено чотири анкети: анкета № 1 «Ставлення до української культури» (Додаток Ж 1), анкета № 2 «Ставлення до навчання» (Додаток Ж 2), анкета № 3 «Міжособистісна взаємодія» (Додаток Ж 3), анкета № 4 «Ставлення до себе» (Додаток Ж 4).

Для перевірки виокремлення трьох рівнів розвитку соціальності іноземних студентів (підрозділ 3.2) під час дослідно-експериментальної роботи було застосовано процедуру кластерного аналізу. Було висунуте припущення, що досліджуваних іноземних студентів можна розділити на три типи залежно від рівня розвитку соціальності: репродуктивного (низького), продуктивного (середнього) та креативного (високого). Для перевірки цієї гіпотези було проведено K-Means Cluster Analysis (кластерний аналіз за алгоритмом K-середніх), який використовується, якщо можна заздалегідь сформулювати гіпотезу про кількість кластерів [541]. Обробка даних проводилася за допомогою пакета SPSS 12.0 for Windows. Для процедури кластеризації були використані дані, отримані за допомогою найбільш релевантних для мети нашого дослідження за своїми стандартними характеристиками стандартизованих методик. Кластеризацію було проведено за 18 змінними (показниками критеріїв сформованості рівня

соціальності іноземних студентів) з використанням окремих шкал (на нашу думку, найбільш значущих для досліджуваних показників) використовуваних методик. Результати кластерного аналізу наведені в Додатку 3. Отримані за допомогою стандартизованих методик результати кластерного аналізу рівня розвитку соціальності іноземних студентів були підтверджені результатами їх опитування за допомогою спеціально розроблених автором дисертації відповідно до її мети анкет. Зокрема, за показними: *знання про норми поведінки, критерії успішності, продуктивні способи взаємодії в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; знання про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України* (когнітивно-інформаційний критерій, соціально-професійний складник) – Анкета № 2 «Ставлення до навчання» (Додаток Ж 2), Анкета № 3 «Міжособистісна взаємодія» (Додаток Ж 3), Анкета № 4 «Ставлення до себе» (Додаток Ж 4); *знання про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі та соціумі* (когнітивно-інформаційний критерій, міжкультурний складник) – Анкета № 1 «Ставлення до української культури» (Додаток Ж 1).

Кластерний аналіз розподілив досліджуваних іноземних студентів на три групи і дозволив підтвердити цей розподіл та переконатися, що ці групи дійсно відповідають репродуктивному (кластер 1), продуктивному (кластер 2) та креативному (кластер 3) рівням. На підставі отриманих результатів кластерного аналізу розподілу опитуваних іноземних студентів за рівнем сформованості показників розвитку соціальності іноземних студентів можна дійти висновку, що найчисельнішим є перший кластер, який відповідає репродуктивному рівню розвитку соціальності (541 респондент, 78,97%), другим за чисельністю є кластер 2, який відповідає продуктивному рівню розвитку соціальності (127 респондентів, 18,54%), найменш численним є третій кластер, який відповідає найвищому рівню розвитку соціальності – креативному. До цього кластеру потрапили лише 17 (2,49%) опитуваних іноземних студентів. Оскільки, вступаючи на базові факультети вищих навчальних закладів, іноземні студенти мають бути мінімально адаптовані до навчання та проживання в Україні, то репродуктивний

рівень соціальності формується, зазвичай, на підготовчому факультеті, але, вступаючи на базові факультети (досить часто навіть до іншого ВНЗ) іноземні студенти потребують подальшої соціальної адаптації до нових освітніх вимог та нових соціокультурних умов.

У кожному із залучених до експерименту ВНЗ за визначеними критеріями була проведена діагностика рівня розвитку соціальності іноземних студентів, задіяних в експерименті (Додаток І).

Отримані результати діагностики рівня розвитку соціальності іноземних студентів за показниками когнітивно-інформаційного критерію (соціально-професійний і міжкультурний складники) на констатувальному етапі експерименту представлено в Додатках І 1, І 2. Аналіз відповідей, отриманих під час опитування іноземних студентів уможлиблює такі висновки: студенти володіють певними уявленнями про норми поведінки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України на елементарному рівні; демонструють елементарний рівень знань соціально-професійних норм та критеріїв успішності, продуктивних способів взаємодії та соціально-професійної творчості; демонструють знання про себе як про суб'єкта навчальної діяльності на елементарному рівні. Знання про себе як про представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі ВНЗ України перебувають на елементарному рівні; демонструють елементарний рівень знань про особливості культури українського суспільства, традиції, звичаї, норми поведінки в українському соціумі; володіють елементарними уявленнями про сутність «культурного шоку» та можливості його подолання. На основі оцінки отриманих результатів було визначено рівень розвитку соціальності за показниками когнітивно-інформаційного критерію. Оскільки всі опитувані іноземні студенти навчалися на першому курсі, частина з них до того навчалися на підготовчих факультетах, рівень розвитку соціальності за цим критерієм у більшості (78,57% опитуваних) з них є репродуктивним.

Отримані результати діагностики рівня розвитку соціальності іноземних студентів за показниками мотиваційно-ціннісного критерію (соціально-професійний і міжкультурний складники) на констатувальному етапі

експерименту представлено в Додатках И 3, И 4. Аналіз відповідей, отриманих під час опитування іноземних студентів за показниками мотиваційно-ціннісного критерію соціальності, уможлиблює такі висновки: адекватна оцінка себе та свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України та в отримуваній професії не сформована, самоконтроль перебуває на елементарному рівні, адекватна оцінка своїх можливостей і перспектив відсутня; соціальні мотиви щодо отримання соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України існують на елементарному рівні; мотиви щодо оволодіння професією існують на елементарному рівні, впевненості в правильному виборі професії немає, не завжди існують чіткі плани своєї життєвої та професійної реалізації, їх реалізація не завжди пов'язується з набуттям вищої освіти в обраному ВНЗ. Ціннісні настанови, переконання, мотиви до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі та ціннісні настанови щодо української культури й соціуму сформовані на елементарному рівні. На основі оцінки отриманих результатів було визначено рівень розвитку соціальності за показниками мотиваційно-ціннісного критерію. Оскільки всі опитувані іноземні студенти навчалися на першому курсі, частина з них до того навчалися на підготовчих факультетах, рівень сформованості соціальності в більшості з них (78,68% опитуваних) за цим критерієм є репродуктивним.

Отримані результати діагностики рівня розвитку соціальності іноземних студентів за емоційно-вольовим критерієм (соціально-професійний і міжкультурний складники) на констатувальному етапі експерименту представлено в Додатках И 5, И 6. Аналіз відповідей, отриманих під час опитування іноземних студентів за показниками емоційно-вольового критерію соціальності, уможлиблює такі висновки: позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України сформоване на елементарному рівні; студенти не завжди виявляють старанність та наполегливість до виконання навчально-професійних завдань і зацікавлення в навчанні й отриманні професії; не задоволені наявними навчальними та побутовими умовами, у відносинах з оточуючими не завжди виявляють потребу

ставати рівноправними членами студентського колективу, не виявляють для цього власної активності; відчують значну тривожність щодо життєвих та побутових ситуацій у розумних межах; не завжди задоволені життям у новій країні, культура нового соціуму викликає нерозуміння та дратування. На основі оцінки отриманих результатів було визначено рівень розвитку соціальності за показниками емоційно-вольового критерію. Оскільки всі опитувані іноземні студенти навчалися на першому курсі, частина з них до того навчалися на підготовчих факультетах, то рівень сформованості соціальності за цим критерієм у більшості (78,17% опитуваних) з них є репродуктивним.

Отримані результати діагностики рівня розвитку соціальності іноземних студентів за показниками поведінкового критерію (соціально-професійний і міжкультурний складники) на констатувальному етапі експерименту представлено в Додатках И 7, И 8. Аналіз відповідей, отриманих під час опитування іноземних студентів за показниками поведінкового критерію соціальності вможливує такі висновки: студенти не намагаються активно набувати нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; частково демонструють засвоєння навичок та умінь здійснювати навчально-пізнавальну діяльність відповідно до специфіки форм і методів навчання, не намагаються активно виконувати навчально-професійні завдання; обмежено користуються мовою навчання та спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; мають низький рівень толерантного ставлення до партнерів міжособистісного спілкування; не завжди активно виявляють толерантність до представників будь-яких соціальних груп в освітньо-культурному середовищі; не виявляють активність щодо подолання «культурного шоку», засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури, не демонструють здатності відтворювати засвоєні елементи української культури ВНЗ України. Оскільки всі опитувані іноземні студенти навчалися на першому курсі, частина з них до того навчалися на підготовчих факультетах, то рівень сформованості соціальності за цим критерієм у більшості (77,99% опитуваних) з них є репродуктивним.

Важливим засобом діагностики стало інтерв'ювання іноземних студентів, яке проводилося українськими студентами факультету соціальних комунікацій ХДАК. Українські студенти готували заздалегідь питання для інтерв'ю зі своїми іноземними колегами, вивчали специфіку міжкультурної комунікації з представниками певних етносів. Результати інтерв'ювання підтвердили отримані під час анкетування та тестування результати стосовно рівня розвитку соціальності іноземних студентів, який відповідає репродуктивному рівню тобто крос-культурній та соціально-професійній грамотності.

Діагностичні дані щодо загального рівня розвитку соціальності іноземних студентів до запровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів представлено в табл. 4.1 у % (у кількості осіб).

Таблиця 4.1

Діагностичні дані щодо загального рівня розвитку соціальності іноземних студентів до запровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, у % (у кількості осіб)

групи	ХДАК	ХДАДМ	ХНАУ	ЦДАА	ХНПУ	УПА	ХНАДУ	ОНУ	ХДУХТ	ХНЕУ	УСЬОГО
рівні											
репродуктивний	83,90 (73)	81,17 (69)	71,42 (20)	65,51 (19)	73,91 (34)	70,45 (31)	81,05 (77)	75,82 (69)	85,39 (76)	80,21 (73)	78,97 (541)
продуктивний	14,94 (13)	16,47 (14)	28,58 (8)	27,58 (8)	23,92 (11)	25,00 (11)	16,84 (16)	19,79 (18)	14,61 (13)	16,48 (15)	18,54 (127)
креативний	1,16 (1)	2,36 (2)	0 (0)	6,91 (2)	2,17 (1)	4,55 (2)	2,11 (2)	4,39 (4)	0 (0)	3,31 (3)	2,49 (17)
Усього	100 (87)	100 (85)	100 (28)	100 (29)	100 (46)	100 (44)	100 (95)	100 (91)	100 (89)	100 (91)	100 (685)

Отже, вивчення актуального стану соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ уможлиблює такі висновки:

1. Освітньо-культурне середовище ВНЗ не завжди відповідає потребам іноземних студентів щодо їх продуктивної соціалізації, а саме соціального виховання як соціально контрольованої соціалізації, зокрема: зусилля керівників структурних підрозділів, що відповідають за іноземних студентів, спрямовані переважно на організацію їх навчально-професійної діяльності, значно менше уваги приділяється питанням виховання, зокрема соціального; працівники цих підрозділів обмежуються лише процесами адаптації іноземних студентів, або ж опікуються педагогічним супроводом їх фахової підготовки; під час аналізу документації (планів виховної роботи, звітів тощо) було встановлено, що в них практично відсутній соціально-виховний напрям, що пояснюється неналежною увагою до розбудови освітньо-культурного середовища, спрямованого на створення сприятливих умов для продуктивної соціалізації іноземних студентів; у підрозділах, які відповідають за підготовку іноземних студентів відсутні посади соціальних педагогів, соціальних працівників, психологів, діяльність котрих орієнтована на вирішення соціокультурних проблем цих студентів; заходи, спрямовані на долучення іноземних студентів до традицій, норм і реалій української культури, є епізодичними; представники освітньо-культурного середовища ВНЗ визнають проблеми, пов'язані із соціалізацією іноземних студентів, але не готові бути суб'єктами соціально-педагогічного супроводу, оскільки не мають достатньої мотивації щодо цього, а також через брак знань і досвіду міжкультурної комунікації, отже, потенційні суб'єкти соціально-педагогічного супроводу недостатньо підготовлені до його реалізації; соціально-психологічні студентські служби (наявні у 4 з 10 залучених до експерименту ВНЗ) цілеспрямовано проблемами іноземних студентів не займаються; з'ясовано, що українські студенти – представники органів студентського самоврядування дуже рідко взаємодіють з іноземними студентами в позанавчальній діяльності та в реалізації соціокультурних проєктів, але значна частина опитуваних (57% ХНАДУ, 56% ХНПУ, 49% ОНУ ім. І. І. Мечникова, 48% ХНЕУ ім. С. Кузнеця)

зацікавлені у взаємодії з іноземним колегами; іноземні студенти обмежено взаємодіють з представниками соціокультурного простору України поза межами освітнього процесу.

2. Аналіз відповідей, отриманих під час опитування іноземних студентів за показниками визначених критеріїв, засвідчив, що за всіма критеріями репродуктивний рівень розвитку соціальності має 541 особа (78,97%), продуктивний рівень мають 127 осіб (18,54%), креативний рівень мають 17 (2,49%).

3. Репродуктивний рівень розвитку соціальності іноземних студентів та неструктурованість освітньо-культурного середовища ВНЗ відповідно до проблем і потреб підвищення ефективності їх соціалізації зумовлюють необхідність упровадження соціально-педагогічного супроводу, спрямованого на розвиток рівня соціальності іноземних студентів та вдосконалення освітньо-культурного середовища, особливо стосовно соціально-виховного та крос-культурного його структурних елементів.

Саме питанню реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України присвячено наступний підрозділ дисертації.

#### **4.2. Реалізація соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України**

На формувальному етапі експерименту у 2012 – 2016 роках було реалізовано обґрунтований соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів як вид соціально-педагогічної діяльності в освітньо-культурному середовищі конкретних ВНЗ. Дослідно-експериментальна робота щодо реалізації соціально-педагогічного супроводу відбувалася з урахуванням специфіки ВНЗ певного спрямування та етнопсихологічних, національно-культурних особливостей іноземних студентів, представлених в



експериментальних групах ВНЗ, а також тих проблем, які виникають у процесі соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ. Соціально-педагогічний супровід реалізовувався через розробку на підставі обґрунтованої в розділі 3 структурно-функціональної моделі конкретних програм супроводу соціалізації іноземних студентів у кожному із залучених до експерименту ВНЗ.

Під час обрання ВНЗ, у яких проводився формувальний етап експерименту, враховувалися такі обставини: 1) для контрольних та експериментальних груп обиралися близькоспоріднені ВНЗ; 2) були обрані ВНЗ: культурно-мистецького, педагогічного, аграрного, економічного й інженерно-технічного спрямування; 3) не обиралися медичні ВНЗ, оскільки саме в них навчається велика кількість іноземних студентів англійською мовою, а дослідження стосувалося іноземних студентів, які навчаються українською або російською мовами. Стосовно іноземних студентів англійської форми навчання необхідно застосовувати дещо інші підходи та додатково вивчати специфіку таких іноземних студентів, отже це може бути проблемою окремої наукової розвідки; 4) дослідно-експериментальна робота відбувалася за підтримки та в тісному співробітництві з керівниками та працівниками структурних підрозділів, які відповідають за навчання іноземних студентів.

До дослідно-експериментальної роботи долучалися, крім іноземних студентів, викладачі, куратори академічних груп, співробітники ВНЗ (бібліотекарі, працівники гуртожитків), українські студенти (переважно, представники студентського самоврядування). Також відбувалася активна співпраця з радою проректорів та деканів з міжнародних питань Харківського регіону, працівниками бібліотек, музеїв, виставкових залів, співробітників Харківського обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва, співробітниками студентської лікарні, банківських установ, правоохоронних органів та іншими представниками соціокультурного простору України. Загальна вибірка іноземних студентів складалася з окремих вибірок за кожним із ВНЗ. Виходячи з результатів констатувального етапу експерименту, були визначені експериментальні та контрольні групи відповідно до спрямування ВНЗ. Під час вибору

експериментальних і контрольних груп урахувалися рівень розвитку соціальності іноземних студентів відповідно до результатів соціально-педагогічної діагностики. Вищий рівень розвитку соціальності зумовлював визначення групи ВНЗ відповідного спрямування як контрольної, а нижчий – як експериментальної. Також бралися до уваги рівень та якість сформованості освітньо-культурного середовища відповідних ВНЗ.

Отже, ґрунтуючись на цих показниках, серед ВНЗ культурно-мистецького спрямування експериментальна група була сформована в Харківській державній академії культури (ХДАК) (87 іноземних студентів), а контрольна в Харківській державній академії дизайну та мистецтв (ХДАДМ) (85 іноземних студентів), серед ВНЗ аграрного спрямування експериментальна група була сформована в Харківському національному аграрному університеті (ХНАУ) ім. В. В. Докучаєва (28 іноземних студентів), а контрольна в Полтавській державній аграрній академії (ПДАА) (29 іноземних студентів). Серед ВНЗ педагогічного спрямування експериментальна група була сформована в Харківському національному педагогічному університеті (ХНПУ) ім. Г. С. Сковороди (46 осіб), а контрольна в Українській інженерно-педагогічній академії (УПА) (44 особи). Серед ВНЗ інженерно-технічного спрямування експериментальна група обрана в Харківському національному автомобільно-дорожньому університеті (ХНАДУ) (95 іноземних студентів), а контрольна в Одеському національному університеті (ОНУ) ім. І. І. Мечникова (91 іноземний студент). Серед ВНЗ економічного спрямування в якості експериментальної групи були обрані іноземні студенти Харківського державного університету харчування і торгівлі (ХДУХТ) (89 осіб), а контрольної – іноземні студенти Харківського національного економічного університету (ХНЕУ) ім. С. Кузнеця (91 особа).

Отже, експериментальні групи були представлені 345 іноземними студентами, а контрольні – 340 іноземними студентами. У кожному з ВНЗ було створено консультативні групи, до яких увійшли представники структурних підрозділів, відповідальних за навчання іноземних студентів, викладачі мовної підготовки, куратори академічних груп, психологи, соціальні педагоги,

представники студентського самоврядування. Координаційним центром експериментальної діяльності стала Харківська державна академія культури, тут також при студентській раді під керівництвом автора дослідження було створено Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів, оскільки автор дисертації протягом 19 років працює на посаді викладача мовної підготовки іноземних студентів, куратора, декана факультету по роботі з іноземними студентами, завідувача центру міжнародної освіти і співробітництва.

Метою цього етапу експерименту було забезпечення розвитку соціальності іноземних студентів у процесі реалізації соціально-педагогічного супроводу їх соціалізації, причому підвищення рівня соціальності, на нашу думку, є основним показником ефективності соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу.

У процесі формувального етапу експерименту вирішувалися такі завдання: 1) проведення з представниками освітньо-культурного середовища ВНЗ роботи, спрямованої на формування їх готовності до реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, сприяння соціальній адаптації, соціальній інтеграції та соціальній індивідуалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; 2) забезпечення координації соціально-виховних впливів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та в соціокультурному просторі України; 3) упровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України через реалізацію соціально-педагогічного захисту, соціально-педагогічної допомоги та соціально-педагогічної підтримки іноземних студентів відповідно до етапів соціалізації та супроводу; 4) використання в практиці соціально-педагогічного супроводу різноманітних методів і форм роботи, спрямованих на розвиток соціальності іноземних студентів.

Завдання проведення експериментального дослідження було визначено, виходячи з того, що реалізація соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів відбувається за двома напрямками: 1) створення ефективних

умов для соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ: діяльність з підготовки представників цього середовища до продуктивної міжкультурної взаємодії з іноземними студентами; координація соціально-виховних впливів освітньо-культурного середовища ВНЗ та соціокультурного простору України щодо підвищення ефективності соціалізації іноземних студентів; 2) діяльність з підготовки іноземних студентів до самоорганізації власної соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; підтримка їх самоорганізації та самовиховання щодо розвитку міжкультурного й соціально-професійного складників їх соціальності. Отже, дослідно-експериментальна робота на формувальному етапі відбувалася відповідно за цими напрямками.

Щодо реалізації першого напрямку соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в експериментальних ВНЗ було запроваджено підготовку представників освітньо-культурного середовища ВНЗ до реалізації соціально-педагогічного супроводу, до безпосередньої роботи з іноземними студентами.

Зокрема, ця діяльність відбувалася за таким планом:

1. Робота з керівництвом ВНЗ (зокрема, з проректорами, котрі опікуються міжнародним напрямом діяльності) та керівниками структурних підрозділів, які відповідають за підготовку іноземних студентів.

2. Робота з представниками адміністрації ВНЗ (деканами, заступниками деканів, завідувачами кафедр), котрі вступають у взаємодію з іноземними студентами.

3. Робота з представниками освітньо-культурного середовища ВНЗ – агентами соціалізації іноземних студентів.

Особлива увага зосереджувалася на взаємодії з керівниками структурних підрозділів, які відповідають за навчання іноземних студентів в експериментальних ВНЗ. Оскільки ці керівники брали найактивнішу участь в реалізації соціально-педагогічного супроводу та були найбільше зацікавлені в забезпеченні успішності соціалізації іноземних студентів, робота з ними будувалася відповідно до визначених під час експертного опитування проблем.

Оскільки серед факторів, що впливають на підвищення якості освіти іноземних студентів, найбільш значущими були визначені «мотивація та ціннісне ставлення до освітнього процесу та соціокультурної діяльності» (69% опитуваних) і ступінь довіри іноземних студентів до викладачів та адміністрації ВНЗ (55% опитуваних), саме на цих напрямках і була зосереджена робота з представниками адміністрації відповідних ВНЗ. Щодо кожного з експериментальних ВНЗ ця діяльність мала свою специфіку. Зокрема, у ХНПУ ім. Г. С. Сковороди та в ХДАК, де є кафедри соціальної педагогіки та здійснюється підготовка фахівців відповідної спеціальності («Соціальна педагогіка», «Соціальна робота»), до реалізації цієї діяльності залучалися працівники відповідних кафедр. У ХНАДУ ця робота вибудовувалася з урахуванням того, що в цьому навчальному закладі працюють викладачі, сфера наукових інтересів яких пов'язана з реалізацією педагогічного супроводу фахової підготовки іноземних студентів (І. Семененко) та їх професійного самовиховання (В. Головка). Отже, дослідно-експериментальна робота в цьому ВНЗ урахувувала напрацювання цих науковців та відбувалася у взаємодії з ними. Оскільки їх діяльність спрямована, передусім, на фахову підготовку іноземних студентів, саме на цей аспект у ХНАДУ зверталось менше уваги, акцент було зроблено на соціокультурному аспекті та питаннях міжкультурної соціальної взаємодії з іноземними студентами. У ХДУХТ така діяльність також відбувалася в комплексі з науковою роботою керівника центру міжнародної освіти та співробітництва А. Борисової, дослідницька діяльність котрої спрямована на вивчення трансформації картини світу студентів-іноземців у процесі їх міжкультурної адаптації. У ХНАУ ім. В. В. Докучаєва виховна робота з іноземцями покладена, переважно, на викладачів мовної підготовки та факультети, на яких навчаються іноземні студенти, саме тому найбільше уваги було приділено роботі з представниками адміністрації цього ВНЗ.

На базі Ради проректорів Харківського регіону з міжнародних питань та керівників структурних підрозділів, що відповідають за підготовку іноземних студентів, було організовано спецсеминар з науково-методичних проблем

соціалізації іноземних студентів «Шляхи підвищення якості підготовки іноземних студентів у ВНЗ України», у якому брали участь керівники структурних підрозділів, що відповідають за роботу з іноземними студентами у ВНЗ Харкова. Для розгляду на семінарі було запропоновано такі теми: «Соціалізація в інформаційному суспільстві», «Особливості соціалізації студентської молоді», «Інтернаціоналізація вищої освіти України», «Іноземні студенти: світовий досвід», «Іноземні студенти в Україні: історія та сучасність», «Соціалізація іноземних студентів: соціальна адаптація, соціальна інтеграція, соціальна індивідуалізація», «Розвиток міжкультурного та соціально-професійного складників соціальності іноземних студентів», «Моніторинг рівня розвитку соціальності іноземних студентів», «Соціально-педагогічний супровід як вид соціально-педагогічної діяльності» тощо. Семінар покликаний вирішити такі завдання: розкрити сутність поняття «соціалізація особистості» та її особливості стосовно іноземних студентів; ознайомити представників освітньо-культурного середовища зі специфікою соціально-педагогічного супроводу як виду соціально-педагогічної діяльності; сформулювати навички реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації певних категорій іноземних студентів як соціально-педагогічного захисту, соціально-педагогічної допомоги і підтримки іноземних студентів. Були підготовлені лекції за вказаною тематикою та розроблено творчі вправи («Моніторинг актуального стану соціальності іноземних студентів»), спрямовані на формування практичних умінь та навичок учасників семінару. Було також проведено круглі столи «Культурний шок та шляхи його подолання», «Специфіка міжкультурної комунікації в соціокультурному просторі інформаційного суспільства», «Нормативно-правове забезпечення навчання іноземних громадян в Україні», під час проведення яких визначалися можливості представників освітньо-культурного середовища ВНЗ щодо реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, а також намічено шляхи його реалізації.

В усіх залучених до експерименту ВНЗ відбувалася підготовка адміністрації ВНЗ до взаємодії з іноземними студентами, були проведені семінари («Іноземні

студенти як об'єкти та суб'єкти соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ», «Акультурація як форма соціалізації іноземних студентів», «Академічні проблеми іноземних студентів») та круглі столи («Актуальні проблеми підготовки іноземних студентів в Україні», «Соціально-виховна робота з іноземними студентами в освітньому процесі», «Іноземні студенти в соціокультурному просторі України», «Інтернаціоналізація вищої освіти України», «Нострифікація документів іноземних студентів про освіту: специфіка та методика реалізації», «Навчально-методичне забезпечення освітнього процесу іноземних студентів», «Особливості вступу іноземних громадян на навчання в Україні», «Як покращити умови навчання іноземних студентів в Україні», «Комунікативні труднощі іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ», «Правовий статус іноземних студентів в Україні», «Роль кафедри у підвищенні якості професійної підготовки іноземних студентів») з деканами та заступниками деканів факультетів, на яких навчаються іноземні студенти, завідувачами випускових кафедр, де обговорювалися ті проблеми, які трапляються іноземним студентам під час навчання. Було акцентовано увагу на необхідності створення навчально-методичних матеріалів, адаптованих до навчання іноземних студентів з урахуванням рівня мовної підготовки та потреб країн, з яких вони прибули. Також представникам адміністрації були запропоновані тренінги, спрямовані на ознайомлення зі специфікою міжкультурної комунікації та побудови взаємодії з іноземними студентами з різних країн: «Міжетнічна толерантність», «Міжкультурна комунікація в освітньо-культурному середовищі ВНЗ», «Соціальне виховання іноземних студентів» тощо.

Оскільки основними суб'єктами соціально-педагогічного супроводу виступають соціальні педагоги, необхідна їх підготовка до впровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів. Оскільки у ВНЗ не передбачені посади соціальних педагогів, до цієї діяльності залучалися працівники структурних підрозділів ВНЗ, які відповідають за навчання іноземних студентів. У тих ВНЗ, задіяних в експерименті, де є кафедри соціальної педагогіки (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди) викладачі цих кафедр та студенти

спеціальності «Соціальна педагогіка» («Соціальна робота») активно залучалися до реалізації соціально-педагогічного супроводу іноземних студентів. Координаційним центром реалізації соціально-педагогічного супроводу виступала ХДАК, на базі якої і проводилися координаційно-організаційні наради із працівниками структурних підрозділів задіяних в експерименті ВНЗ, які відповідали за реалізацію супроводу. Було проведено лекції-бесіди щодо специфіки соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів з цими працівниками: «Соціально-педагогічний супровід як вид соціально-педагогічної діяльності», «Соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів: специфіка, методика реалізації». Проведення таких нарад уможливило координацію та узгодження діяльності щодо впровадження супроводу, сприяло вирішенню тих проблем, які поставали під час проведення супроводу, надавало змоги аналізувати та контролювати ефективність упровадження супроводу, а також обмірковувати подальшу роботу та вносити в неї необхідні корективи. Було проведено також ділову гру «Розвиток соціальності іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України», під час якої учасників ознайомили з критеріями та показниками соціальності іноземних студентів та можливостями діагностики її рівнів.

Також окреме засідання було присвячене ознайомленню представників освітньо-культурного середовища ВНЗ із тими соціально-педагогічними методами та формами, які доцільно використовувати в процесі реалізації супроводу. Воно пройшло як інтерактивна лекція «Шляхи впровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ». Саме на таких координаційно-організаційних нарадах було визначено напрями реалізації соціально-педагогічного супроводу, з урахуванням специфіки кожного із залучених до експерименту ВНЗ розроблялися відповідні програми супроводу, з'ясовувалася роль представників освітньо-культурного середовища кожного із ВНЗ у реалізації соціально-педагогічного супроводу. Учасники координаційно-організаційних нарад (представники структурних підрозділів, які відповідають за підготовку іноземних студентів залучених до експерименту ВНЗ,



соціальні педагоги) висловили переконання, що результатом супроводу має стати гармонізація соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, але зауважили, що впровадження супроводу потребує ретельної підготовки та соціально-педагогічного просвітництва представників освітньо-культурного середовища, наголосили на необхідності координації діяльності представників освітньо-культурного середовища ВНЗ та соціокультурного простору України, зокрема, регіону навчання іноземних студентів. Отже, під час проведення координаційно-організаційних нарад їх учасники здобули вміння та знання для реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, спрямованого на підвищення ефективності їх соціалізації, її гармонізацію та розвиток соціальності іноземних студентів, такі наради також уможливили виконання їх учасниками ролі провідних суб'єктів соціально-педагогічного супроводу.

Під час діагностики освітньо-культурного середовища залучених до експерименту ВНЗ було з'ясовано, що існує потреба підготовки до реалізації соціально-педагогічного супроводу викладачів, котрі співпрацюють з іноземними студентами, особливо це стосується кураторів академічних груп, у яких навчаються іноземні студенти. З метою розвитку обізнаності зі специфікою міжкультурної взаємодії викладачам були запропоновані тренінги: «Міжкультурна комунікація в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (Додаток К), «Проблеми іноземних студентів та шляхи їх подолання», які допомогли усвідомити специфіку міжкультурної взаємодії з іноземними студентами, переосмислити своє ставлення до них. Проводилися також індивідуальні консультації з викладачами щодо вирішення тих проблем, інколи навіть конфліктних ситуацій, які виникають під час взаємодії з іноземними студентами. Так, викладачам інколи складно зрозуміти, що іноземні студенти є носіями інших культурних традицій, тому під час налагодження контакту виникають непорозуміння, коли викладачам здається, що іноземні студенти не поважають їх, або неналежним чином реагують на зауваження та вимоги викладачів. У багатьох випадках викладачі відчували певний бар'єр у спілкуванні

з іноземними студентами через нерозуміння того, що ті перебувають в стані «культурного шоку» та не завжди адекватно реагують на вимоги викладачів. Були також запропоновані педагогічні майстерні, під час яких досвідчені викладачі, ті, хто має значний досвід взаємодії з іноземними студентами, ділилися своїми творчими здобутками з молодими колегами.

Особлива увага цій діяльності приділялася в ХНАУ ім. В. В. Докучаєва та ХДУХТ, де відсутні кафедри педагогіки, психології та соціально-психологічні студентські служби, де автором дослідження (ХНАУ ім. В. В. Докучаєва) разом з керівником структурного підрозділу (ХДУХТ) протягом першого семестру навчального року було проведено тренінги «Міжкультурна комунікація в освітньо-культурному середовищі ВНЗ», «Проблеми іноземних студентів та шляхи їх подолання», «Актуальні питання підготовки іноземних громадян в Україні», які сприяли: виробленню навичок міжкультурної взаємодії, пошуку шляхів підвищення ефективності освітнього процесу іноземних студентів через залучення їх до соціокультурної діяльності, творчості, формування ціннісного ставлення до отримуваної професії.

Унаслідок проведених заходів викладачі стали позитивніше ставитися до іноземних студентів, із розумінням підходити до вирішення проблем, які виникають в іноземних студентів, виявили зацікавлення щодо застосування різних форм і методів у реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів. Особливу зацікавленість викладачі та куратори академічних груп виявили до проведення майстер-класів, віртуальних презентацій майбутньої професії, мозкових штурмів, лекцій-візуалізацій, круглих столів, як під час аудиторних занять, так і в позааудиторній діяльності.

Заходи, реалізовані з викладачами та кураторами академічних груп, дозволили викладачам впевненіше почуватися під час спілкування з іноземними студентами, по-іншому подивитися на цих студентів, побачити не тільки їх недоліки, але акцентувати увагу на позитивних якостях, тобто відбулося переосмислення професійної взаємодії в контексті міжкультурної комунікації.

Оскільки, перебуваючи в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, іноземні студенти взаємодіють не лише з викладачами та адміністрацією ВНЗ, а також з іншими представниками освітньо-культурного середовища, проводилася підготовка до реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів інших співробітників ВНЗ, передусім, працівників бібліотеки та гуртожитків, оскільки саме вони відповідають за інформаційне забезпечення іноземних студентів та створення належних соціально-побутових умов для їх комфортного перебування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України.

Ці працівники, здебільшого, не мають педагогічної освіти і найменше підготовлені до міжкультурної взаємодії, покладаються більше на свій практичний досвід. Але вони дуже зацікавлені в розширенні власної міжкультурної компетентності, оскільки спілкуються з іноземними студентами поза межами аудиторних занять, не завжди мають можливість звернутися до працівників відділів, які відповідають за підготовку іноземних студентів, задля залагодження непорозумінь та конфліктних ситуацій, що виникають з цими студентами. Інколи ці працівники змушені самотійно приймати рішення щодо вирішення певної ситуації в дуже короткі терміни (наприклад, міжетнічні конфлікти в гуртожитку, непорозуміння під час пошуку потрібної інформації). Підготовка цих представників освітньо-культурного середовища ВНЗ до впровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів проводилася через реалізацію таких заходів: бесіди, круглі столи, тренінги, майстер-класи, культурні асимілятори.

Для працівників бібліотеки в усіх ВНЗ були проведені тренінги: «Міжкультурна комунікація в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (мав на меті підготовку працівників бібліотеки до професійної взаємодії з іноземними студентами, спрямований на ознайомлення зі специфікою спілкування з представниками різних етносів, носіями різних культурних традицій), «Інформаційні ресурси в контексті міжкультурної комунікації» (спрямований на роз'яснення інформаційних потреб іноземних студентів, вироблення навичок надання допомоги іноземним студентам у здійсненні інформаційного пошуку).

Також проводилися координаційні наради, на яких розглядалися конкретні проблеми, що виникали в працівників бібліотеки під час професійної взаємодії з іноземними студентами. Зокрема, працівники бібліотеки скаржилися, що іноземні студенти не мають навичок здійснення інформаційного пошуку, не знайомі зі специфікою роботи бібліотеки ВНЗ та її інформаційними можливостями. Також, чимало нарікань від працівників бібліотеки викликало ставлення іноземних студентів до отриманої ними літератури: вони робили нотатки безпосередньо в книгах, неохайно ставилися до отриманої літератури, псували та, навіть, губили літературу, або вважали, що книга видана їм назавжди, тому не збиралися повертати літературу до бібліотеки. Працівників бібліотеки готували до проведення екскурсій бібліотекою для іноземних студентів, організації презентацій, майстер-класів з інформаційного пошуку. Саме працівники бібліотеки ХДАК брали участь разом з автором дисертації в проведенні круглих столів: «Формування інформаційної грамотності та інформаційної компетентності іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України», «Презентація інформаційних ресурсів бібліотеки», «Бібліотека ВНЗ у контексті міжкультурної комунікації». Особливу зацікавленість у проведенні таких заходів виявили працівники бібліотеки ХНАДУ та ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, оскільки їхні бібліотеки досить добре вкомплектовані літературою для іноземних студентів, але працівники бібліотеки мало контактують з ними.

Працівники гуртожитків, передусім коменданти, чергові, прибиральниці, постійно контактують з іноземними студентами в позанавчальний час, їхнім професійним завданням є забезпечення комфортних побутових умов для іноземних студентів, створення в гуртожитках затишної, доброзичливої атмосфери. Інколи іноземні студенти бувають більш щирими саме з цими представниками освітньо-культурного середовища, особливо, коли йдеться не про навчання, а про ті соціальні ситуації, у яких опиняються іноземні студенти в соціокультурному просторі України. Тому важливо, щоб працівники гуртожитків були належним чином підготовлені до міжкультурної взаємодії з іноземними студентами. Вони потребують такої підготовки навіть більше, ніж викладачі,

куратори, котрі мають педагогічну освіту чи значний педагогічний досвід. Працівники гуртожитків радше ґрунтуються у своїй діяльності з іноземними студентами на власному емпіричному досвіді міжкультурної взаємодії, який, на жаль, не завжди є позитивним. З працівниками гуртожитків у процесі дослідно-експериментальної роботи було проведено інформативні семінари: «Іноземні студенти в соціокультурному просторі України», «Сучасне законодавство України щодо іноземних студентів», «Етнопсихологічні та національно-культурні особливості іноземних студентів, які проживають у нашому гуртожитку», «Побутові проблеми іноземних студентів та шляхи їх подолання», «Здоровий спосіб життя як запорука комфортності перебування в соціокультурному просторі іншої країни». Ці семінари мали на меті підготовку працівників гуртожитків до професійної взаємодії з іноземними студентами в контексті міжкультурної комунікації. Під час їх проведення відбулося ознайомлення працівників гуртожитків з тією специфічною інформацією щодо іноземних студентів, яка є важливою для реалізації професійних міжкультурних контактів, але не загальновідомою, якою працівники гуртожитків не володіють, оскільки в їх посадових інструкціях не враховується та не відображається можливість міжкультурної комунікації, оскільки у ВНЗ, задіяних в експерименті, іноземні студенти мешкали не в окремих гуртожитках, як у ХНУ ім. В. Н. Каразіна, а разом з українськими студентами. Хоча їх і розселяють, зазвичай, на окремих поверхах, але лише в ХДУХТ на поверхах для іноземних студентів є окрема вахта, спеціально підготовлені чергові та встановлено відеоспостереження. Ці заходи значно поліпшують рівень дисципліни в гуртожитку та роблять умови проживання для іноземних студентів комфортнішими та безпечнішими. Оскільки гуртожитки ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, як і сам університет, розташовані за межами міста (селище Докучаєвське, Харківський район), зростає роль працівників гуртожитків у створенні безпечних умов для проживання іноземних студентів, а також в організації їх побуту. Під час конфліктних ситуацій, що виникають у цих гуртожитках, складніше викликати працівників правоохоронних органів, швидко допомогу, вирішити інші проблеми, які можуть з'явитися в

іноземних студентів, наприклад, вночі чи у вихідні дні. Тому з працівниками гуртожитків цього ВНЗ робота була зосереджена на виробленні умінь та навичок прийняття рішень саме в таких екстремальних ситуаціях. Найкраще до міжкультурної взаємодії були підготовлені працівники гуртожитків ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, оскільки тут функціонує студентська соціально-психологічна служба, яка приділяє увагу підготовці до взаємодії зі студентами (передусім, вітчизняними) і працівників гуртожитків також. Варто зазначити, що всі працівники гуртожитків виявили значну зацікавленість в отриманні знань щодо міжкультурної взаємодії з іноземними студентами, виробленні вмінь та навичок реалізації такої взаємодії.

Також із працівниками гуртожитків було проведено тренінги: «Міжкультурна комунікація в соціокультурному просторі України», «Традиції та норми поведінки представників різних культур», «Міжетнічна та міжкультурна толерантність», спрямовані на розвиток їх міжкультурної компетентності й вироблення умінь та навичок продуктивної міжкультурної взаємодії. Проведення таких тренінгів допомагає запобігати непорозумінню, які виникають у гуртожитку між іноземними студентами та працівниками, уникати міжетнічних конфліктів, спрямовується на вирішення побутових проблем іноземних студентів. Ефективним методом соціально-педагогічної взаємодії з працівниками гуртожитків є індивідуальні бесіди і консультації, запрошення працівників гуртожитків на заходи, організовані іноземними студентами.

Отже, мета дослідно-експериментальної роботи з представниками освітньо-культурного середовища ВНЗ полягала у створенні умов для активізації професійної діяльності в контексті міжкультурної взаємодії, осмислення ними специфіки роботи з іноземними студентами, збагаченні професійного досвіду, виробленні навичок міжкультурної комунікації, формуванні в представників освітньо-культурного середовища позитивного ставлення до іноземних студентів, подоланні негативних стереотипів щодо цієї категорії студентської молоді. Здобувши знання і вміння для здійснення соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, які б сприяли гармонізації соціалізації іноземних

студентів та розвитку їхньої соціальності, працівники структурних підрозділів, викладачі мовної підготовки можуть стати суб'єктами соціально-педагогічного супроводу, хоча провідним суб'єктом може бути лише соціальний педагог. Представники освітньо-культурного середовища ВНЗ поглиблюють знання та розвивають спеціальні вміння в процесі проведення підготовчої роботи з ними соціальних педагогів.

Іноземні студенти також постійно спілкуються з українськими студентами, і саме останні мають, на нашу думку, найбільший потенціал щодо впливу на соціальний розвиток іноземних студентів, формування міжкультурного складника їх соціальності. Тому відбувалася також робота з представниками органів студентського самоврядування й іншими українськими студентами, котрі виявили бажання до активної творчої взаємодії з іноземними студентами. Українські студенти здебільшого не готові до міжкультурної взаємодії, інколи ставляться до іноземних студентів упереджено, мають певні стереотипи щодо представників різних етносів. Тому важливим завданням є, передусім, формування міжетнічної толерантності, готовності до міжкультурної комунікації, до творчої взаємодії з представниками різних етносів у різних видах навчально-професійної та соціокультурної діяльності. З цією метою використовувалися тренінги, майстер-класи, проводилися лекції, бесіди, котрі готували українських студентів до міжкультурної взаємодії.

Особливої значущості набуває підготовка їх до використання методу «рівний – рівному», який спрямовується на те, щоб українські студенти самостійно ініціювали та проводили різні заходи зі своїми ровесниками та колегами по навчанню – іноземними студентами. Для реалізації цього методу українські студенти потребували попередньої відповідної підготовки, яку й здійснював соціальний педагог. Якщо в ХДАК та ХНПУ ім. Г. С. Сковороди студенти спеціальності «Соціальна педагогіка» оволодівають технологією цього методу під час власної професійної підготовки та можуть його застосовувати в роботі з іноземними студентами (мають можливість на практиці перевірити набуті знання, уміння та навички), то в інших експериментальних ВНЗ (ХДУХТ, ХНАУ

ім. В. В. Докучаєва, ХНАДУ) автором дослідження з українськими студентами, які виявили готовність застосувати цей метод у взаємодії з іноземними студентами, проводилися спеціальні семінари з елементами тренінгу, які мали на меті підготовку цих студентів до проведення заходів, орієнтованих на формування здорового способу життя, профілактику ксенофобії, інтолерантності й інших негативних явищ у студентському середовищі.

Зокрема, застосовувався мозковий штурм «Як налагодити взаємодію з іноземними студентами нашої групи?», під час якого українські студенти, представники органів студентського самоврядування кожного з експериментальних ВНЗ, розробляли та захищали власні проекти щодо плану дій із залучення іноземних студентів до активного студентського життя. Найкращим виявився проект, представлений українськими студентами ХДАК, оскільки, завдяки діяльності створеного при студентській раді ВНЗ Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів, студенти ХДАК мали певний соціальний досвід такої міжкультурної взаємодії. Також були проведені круглі столи: «Що потрібно зробити, щоб іноземні студенти систематично відвідували заняття?» (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди), «Що зможу зробити я: допомога іноземним студентам у підготовці до заліково-екзаменаційної сесії» (ХДУХТ, ХНАДУ, ХНАУ ім. В. В. Докучаєва). Під час проведення круглих столів відбувалося жваве обговорення можливих шляхів підвищення ефективності навчальної діяльності іноземних студентів, надання їм допомоги і підтримки в навчальній діяльності. Відбувалися також дискусії: «Чого я можу навчитися в іноземних студентів нашого ВНЗ?» (в усіх експериментальних ВНЗ), «Культура України і Китаю: що нас об'єднує» (ХДАК), «Національні кухні: чи можливий діалог?» (ХДУХТ), «Чи важлива міжкультурна комунікація в професійній педагогічній діяльності?» (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди), «Фахівець-аграрій в Україні та світі: сучасні виклики» (ХНАУ ім. В. В. Докучаєва). Проведення цих заходів допомогло українським студентам переосмислити своє ставлення до іноземних студентів, подолати негативні стереотипи щодо них та певні упередження, розкрило для українських студентів перспективи творчої



міжкультурної взаємодії. Як зізнавалися українські студенти під час бесід з ними, вони зрозуміли, що завдяки спілкуванню з іноземними студентами здобувають важливий досвід міжкультурної комунікації, отримують можливість вступити в міжкультурний діалог зі своїми ровесниками з різних країн, що в глобалізованому інформаційному суспільстві є важливою складовою соціальної компетентності професіонала.

Усе викладене вище спонукало приділити особливу увагу організації крос-культурного компонента освітньо-культурного середовища, складовою якого, на наш погляд, може виступати створений при студентській раді ВНЗ Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів, який має на меті формування стійкого соціокультурного підґрунтя соціального розвитку особистості іноземних студентів, їхнього професійного становлення, що сприяє підвищенню якості фахової підготовки іноземних студентів та доповнює їхню навчально-професійну підготовку. Основні напрями роботи такого Центру визначені в підрозділі 3.3. Експериментальне втілення такого Центру було реалізоване саме в ХДАК. Питання створення такого центру обговорювалося на ректораті ХДАК, рішення щодо його створення було прийнято вченою радою. Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів Харківської державної академії культури є складовою крос-культурного структурного елемента освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу, що дозволяє здійснювати постійну міжкультурну взаємодію шляхом включення через діяльність Центру в його структуру різноманітних соціокультурних проектів, залучення до їх реалізації всіх учасників цієї взаємодії, тобто створюються можливості для координації діяльності різних структур освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу стосовно організації освітнього процесу професійної підготовки іноземних студентів з урахуванням їх етнічних, соціокультурних та особистісних характеристик.

В інших експериментальних ВНЗ представники студентського самоврядування не відгукнулися активно на пропозицію створення такого центру і його функції виконували структурні підрозділи, які відповідають за підготовку

іноземних студентів, а також окремі представники студентського самоврядування, котрі виявили зацікавленість у соціальній творчості та взаємодії з іноземними студентами. Так, у ХДУХТ, активно працює студентська рада, членами якої є також іноземні студенти, представники студентського самоврядування активно долучалися до проведення виховних соціокультурних заходів з іноземними студентами: допомагали в організації концертів, вечорів дружби, днів національної кухні, майстер-класів. У ХНАДУ залучення українських студентів до творчої взаємодії з іноземними студентами відбувалося через кафедри філології, мовної підготовки, природничих і гуманітарних дисциплін. Так, викладачами цієї кафедри проводилися різноманітні заходи (концерти, вечори, квести, екскурсії), до організації яких долучалися українські студенти. У ХНПУ ім. Г. С. Сковороди ці функції виконувала також студентська соціально-психологічна служба та студенти спеціальності «Соціальна педагогіка» («Соціальна робота»). У ХНАУ ім. В. В. Докучаєва до соціокультурної діяльності з іноземними студентами залучалися представники органів студентського самоврядування факультетів, на яких навчаються ці студенти.

Найголовнішим у реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів є робота з іноземними студентами щодо підвищення ефективності цього процесу та розвитку рівня їх соціальності в сукупності міжкультурного та соціально-професійного складників. Ця робота реалізовувалася в експериментальних ВНЗ відповідно до визначених структурно-функціональною моделлю соціально-педагогічного супроводу етапів, докладно схарактеризованих у підрозділі 3.3: адаптаційно-мотиваційного, інтеграційно-діяльнісного, індивідуалізаційно-самореалізаційного.

Під час реалізації соціально-педагогічного супроводу на цих етапах враховувалася специфіка освітньо-культурного середовища кожного із задіяних в експерименті ВНЗ, відповідно до його спрямування та організації середовища. Була визначена провідна соціально-виховна ідея кожного ВНЗ відповідно до його спрямування: у ХДАК – роль культури та мистецтва в соціальному становленні особистості; у ХНПУ ім. Г. С. Сковороди – специфіка національних освітніх

систем у соціальному становленні особистості; у ХНАУ ім. В. В. Докучаєва – екологічні проблеми та проблеми забезпечення продовольством у процесі соціального виховання; у ХНАДУ – соціально-виховні впливи віртуального соціокультурного простору інформаційного суспільства; у ХДУХТ – економічна та фінансова культура і культура харчування в соціальному становленні особистості. У процесі реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів дослідно-експериментальна робота була спрямована, передусім, на розвиток двох складників соціальності – міжкультурного та соціально-професійного.

Адаптаційно-мотиваційний етап відповідає першому курсу навчання на базових факультетах. Якщо іноземні студенти навчалися на підготовчому відділенні, то цей етап проходить значно швидше і є менш «болючим» для них, оскільки їх соціальна адаптація, переважно, відбувалася на підготовчому відділенні, де цій проблемі приділяється значна увага. Хоча, незважаючи на навчання на підготовчому відділенні, іноземні студенти-першокурсники в будь-якому разі потребують соціально-педагогічного захисту, починаючи навчання на першому курсі, оскільки вони потрапляють в інші умови навчання, інколи, навіть, в інший навчальний заклад, змушені пристосовуватися до нового освітньо-культурного середовища, зовсім інших, у порівнянні з підготовчим відділеннями, вимог освітнього процесу. Саме тому цей етап наявний у соціально-педагогічному супроводі, навіть з урахуванням того, що іноземні студенти вже мінімально адаптовані до навчання та перебування в Україні.

На цьому етапі експериментального впровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів реалізовувалася сформульована під час розробки структурно-функціональної моделі соціально-педагогічного супроводу мета – подолання «культурного шоку» іноземних студентів, задоволення їхніх соціальних та емоційних потреб, орієнтування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ і соціокультурному просторі України, формування мотиваційних основ навчально-професійної діяльності.

Було визначено, що на адаптаційно-мотиваційному етапі супровід

реалізовується як соціально-педагогічний захист іноземних студентів, спрямований на розвиток їх крос-культурної та соціально-професійної грамотності. Іноземних студентів цікавлять такі аспекти: яким чином організоване навчання в Україні; законодавство України щодо перебування іноземних громадян; медичне обслуговування; банківська система та її використання; харчування та організація побуту; дотримання здорового способу життя. Основними завданнями професійної діяльності соціального педагога в процесі соціально-педагогічного супроводу на цьому етапі є: створення сприятливих умов для пристосування іноземних студентів до умов освітньо-культурного середовища ВНЗ України (було пріоритетним у ХНАУ ім. В. В. Докучаєва); здійснення профілактичних заходів щодо попередження інтолерантності, ксенофобії, агресії стосовно іноземних студентів (переважало в ХНАДУ); координація зусиль представників освітньо-культурного середовища ВНЗ та соціокультурного простору України щодо соціалізації іноземних студентів (було пріоритетним для ХДАК, ХДУХТ); формування в іноземних студентів міжкультурної та міжетнічної толерантності (переважало в ХНПУ ім. Г. С. Сковороди).

На цьому етапі автором дисертації разом із соціальними педагогами, представниками освітньо-культурного середовища ВНЗ (керівниками структурних підрозділів, які відповідають за навчання іноземних студентів, кураторами, викладачами мовної підготовки, бібліотекарями) були реалізовані заходи, спрямовані на формування відповідних показників критеріїв розвитку соціальності цих студентів.

Тренінги толерантності, культурні асимілятори; проведення інтерактивних занять «Давайте познайомимось»; написання есе «Чому я приїхав в Україну» (в усіх експериментальних ВНЗ) – спрямовувалися на розвиток знань про норми поведінки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, на формування міжетнічної та міжкультурної толерантності, на подолання негативних наслідків «культурного шоку». Вечори, свята, чаювання («Свято Миколая», «Зимові забави та обряди», «Козацькі розваги») мали на меті засвоєння знань про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі та соціумі.

Були проведені заходи, зорієнтовані на формування в іноземних студентів знань про себе як про суб'єктів навчально-професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, на позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, зокрема: знайомство іноземних студентів з адміністрацією, професорсько-викладацьким складом, співробітниками, корпоративною культурою та інфраструктурою ВНЗ: ознайомча екскурсія по факультету і ВНЗ (в усіх експериментальних ВНЗ); відвідування музею ВНЗ (ХНАДУ, ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди); вечори запитань та відповідей: «Правовий статус іноземного студента в Україні», «Система вищої освіти в Україні», «Іноземці в Україні»; квест «Я – студент ВНЗ» (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди); соціально-середовищне орієнтування в інфраструктурі ВНЗ; соціально-психологічна гра «Новосілля»; соціально-педагогічний тренінг «Я та моя студентська група» (в усіх ВНЗ); проведення бесіди щодо правил проживання в гуртожитку (в усіх ВНЗ); розроблення колажів: «Іноземний студент у ВНЗ» (ХДАК, ХНАДУ); «Якою я бачу Україну» (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, ХНАУ ім. В. В. Докучаєва), «Мій ВНЗ (академія, університет)» (в усіх ВНЗ), «Україна туристична» (ХДАК, ХДУХТ, ХНАДУ), «Запрошуємо до Китаю...» (ХДАК); участь іноземних студентів у спартакіаді ВНЗ (в усіх ВНЗ).

Розвитку в іноземних студентів ціннісного ставлення до української культури та соціуму сприяли такі заходи, як літературно-мистецькі вечори: «Знайомтеся – Україна» (у всіх експериментальних ВНЗ); «Пісенні традиції Слобожанщини»; «Духовні орієнтири української літератури» (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди); театралізовані виховні заходи «Українські вечорниці», «Українське Різдво», «Масляна», «Великдень в Україні» (ХДАК, ХНАУ імені В. В. Докучаєва, ХДУХТ); проведення майстер-класів «Таємниці української кухні», «Лялька-мотанка», «Дивосвіт української вишивки», «Опішнянська кераміка», «Українська писанка», вечорів-презентацій «Кухні народів світу», «Діалог на кухні» (ХДАК, ХДУХТ, ХНАДУ), віртуальні екскурсії, віртуальні виставки. Метою багатьох заходів стало забезпечення емоційної комфортності в

освітньо-культурному середовищі ВНЗ, усвідомлення іноземними студентами необхідності самоорганізації життєвого шляху. Віртуальні екскурсії та презентації «Моя майбутня професія» (в усіх ВНЗ) сприяли формуванню ціннісного ставлення до свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ і майбутньої професії.

Також із залученням психологів на цьому етапі проводилися: казкотерапія «Напиши свою казку», арт-терапія (ізотерапія «Виліпи свої емоції», «Намалюй свою мрію», музикотерапія «Світ української музики», данс-терапія «Я вмію танцювати»), психологічні консультування (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, ХДУХТ) щодо особистісних проблем іноземних студентів. Ці заходи допомагали забезпечити іноземним студентам емоційну комфортність в освітньо-культурному середовищі, успішно подолати «культурний шок». Було також розроблено та запропоновано іноземним студентам пам'ятки: «Рекомендації першокурснику», «Куди звертатися в екстремальних ситуаціях», «Правила перебування іноземців в Україні» (в усіх ВНЗ).

У ХДАК, ХДУХТ та ХНАУ ім. В. В. Докучаєва за участю викладачів, співробітників бібліотеки та працівників структурних підрозділів, які відповідають за підготовку іноземних студентів, розроблена програма з формування інформаційної грамотності та інформаційної культури іноземних студентів, що містить такі спецкурси: «Основи інформаційної грамотності» (адресований іноземним студентам першого курсу) (Додаток Л 1), «Інформаційна культура» (для іноземних студентів 2 – 3 курсів) (Додаток Л 2), «Інформаційна культура та науково-дослідна діяльність» (для іноземних студентів, котрі навчаються на 4 курсі, у магістратурі та аспірантурі) (Додаток Л 3). Основна мета спецкурсів – підготовка майбутніх фахівців для зарубіжних країн до успішної самореалізації в умовах соціокультурного простору інформаційного суспільства. Кожен із спецкурсів має свою специфіку та вибудовується відповідно до етапів процесу соціалізації іноземних студентів.

Одна з основних проблем іноземних студентів на адаптаційно-мотиваційному етапі супроводу – низький рівень володіння мовою навчання.

Проведення різноманітних конкурсів (урок-казка, «Українська пісня», «Українські прислів'я та приказки», фонетико-літературна вітальня «Українська поезія» тощо – ХДАК, ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, ХДУХТ) має значний соціалізуючий вплив на іноземних студентів, сприяє розвитку їхньої крос-культурної грамотності, усуває багато мовних, психологічних, соціокультурних бар'єрів, створює атмосферу позитивного емоційного настрою.

Отже, на цьому етапі в іноземних студентів формується позитивна мотивація щодо активного включення в процес формування власної міжетнічної толерантності. Важливо, щоб студенти усвідомили значущість цінностей світової культури, толерантної поведінки з метою досягнення успішності й продуктивності навчання і перебування в умовах нового освітньо-культурного середовища. Важливо в цей час здійснювати формування в іноземних студентів індивідуального цілепокладання. Цикл заходів у межах соціально-педагогічного захисту в реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів передбачав: 1) поглиблення соціальних знань іноземних студентів щодо міжкультурної взаємодії в нетрадиційному освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; 2) розвиток соціальних цінностей щодо власної соціальної ролі в нетрадиційному освітньо-культурному середовищі та соціокультурному просторі чужої країни. Адаптаційно-мотиваційний етап соціально-педагогічного супроводу мав на меті пристосування іноземних студентів до реалій української культури та освітньо-культурного середовища, в якому відбувається навчання, мотивацію до соціальної міжкультурної взаємодії та навчально-професійної діяльності, розвиток ціннісного ставлення до себе та свого місця в нетрадиційному освітньо-культурному середовищі. Тобто, на цьому етапі відбувався розвиток соціальної грамотності іноземних студентів як рівня сформованості їх соціальності (міжкультурного та соціально-професійного її складників). Через включене спостереження, вивчення документації, бесід з іноземними студентами було встановлено, що значно покращився емоційний стан іноземних студентів, вони почали відчувати себе впевненіше в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, зросла їх академічна успішність.

На наступному, інтеграційно-діяльнісному, етапі, який збігається з етапом соціальної інтеграції соціалізації і відповідає, переважно, другому, третьому, а інколи й четвертому рокам навчання у ВНЗ, супровід соціалізації іноземних студентів реалізовується як соціально-педагогічна допомога. На цьому етапі робота спрямовується на активне залучення іноземних студентів до соціокультурної діяльності, розвиток їхньої ініціативності, засвоєння професійних цінностей та цінностей української культури. Відбувається стимулювання іноземних студентів до власної соціокультурної діяльності, реалізація та розвиток їхніх комунікативних здібностей.

Особливості завдань цього етапу: розширення проблемного поля майбутньої професійної діяльності; формування емоційно-вольових умінь в умовах локального моделювання соціокультурної діяльності; концентрація уваги на проблемних ситуаціях, пов'язаних з актуалізацією та активним проявленням міжетнічної толерантності, що сприяє успішності в майбутній професійній діяльності; стимулювання індивідуальних інтересів й потреб; формування професійно-значущих якостей особистості майбутнього фахівця. Головна роль у цьому належить викладачам, кураторам академічних груп, представникам органів студентського самоврядування. У цей час відбувається включення іноземних студентів у соціально значущу діяльність, відтворення засвоєних ними способів соціальної взаємодії в професійному середовищі (наприклад, під час проходження виробничих практик), творче освоєння соціальної дійсності.

На цьому етапі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів доцільними під час дослідно-експериментальної роботи є форми, спрямовані на вирішення особистісних, організаційних, соціокультурних та академічних проблем іноземних студентів. Зокрема, на розвиток ціннісного ставлення до української культури та соціуму, формування мотивації до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ спрямовувалися соціально-педагогічні тренінги: «Як знайти друзів серед українських студентів» (в усіх ВНЗ); «Національна самоідентичність у контексті міжкультурної комунікації» (в усіх ВНЗ); «Звичаї та традиції українців» (в усіх



ВНЗ), «Етика міжкультурної комунікації» (в усіх ВНЗ); «Цінності української культури» (ХДАК); «Освітні традиції України» (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди); «Безпека віртуального міжкультурного спілкування» (ХНАДУ); «Збережи природу» (ХНАУ ім. В. В. Докучаєва); «Фінансова компетентність у міжкультурній комунікації» (ХДУХТ).

З метою розвитку мотивації іноземних студентів до навчання та професійного становлення, отримання соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, формування вольової готовності до виконання навчально-професійних завдань, ціннісного ставлення до отриманого фаху було проведено години спілкування: «Цінності майбутньої професії», «Як продовжити навчання в Україні», «Моя майбутня професія: можливості самореалізації на батьківщині» (в усіх ВНЗ).

Соціальна активність іноземних студентів – це одна з умов становлення цілісної соціально-активної особистості майбутнього фахівця, її всестороннього гармонійного розвитку. Тому на цьому етапі важливим є активне залучення іноземних студентів до соціокультурної діяльності, заохочення їх ініціативи та активності, що реалізується в проведенні ними вечорів, презентацій, віртуальних екскурсій визначними місцями своєї країни. Особливо важливу роль на цьому етапі соціально-педагогічного супроводу відігравав створений при студентській раді ХДАК Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів. На розвиток активності щодо виконання навчально-професійних завдань та набуття соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ спрямовувалися такі заходи: проведення вечорів-презентацій культур рідних країн іноземних студентів (наприклад, «Загадковий світ Китаю», «Незнайома Туреччина», «Традиції арабського світу» тощо) (в усіх ВНЗ); бесіди-візуалізації з використанням віртуального колажу (проводилися іноземними студентами для представників освітньо-культурного середовища ВНЗ): «Мистецтво моєї країни» (ХДАК); «Вищі навчальні заклади моєї країни» (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди); «Що вирощують у моїй країні» (ХНАУ ім. В. В. Докучаєва); «Інженерні досягнення моєї батьківщини» (ХНАДУ); «Готелі та ресторани моєї

батьківщини» (ХДУХТ); виставки творчих робіт іноземних студентів (в усіх ВНЗ); індивідуальні доручення іноземним студентам: організація культурно-мистецьких заходів (ХДАК); презентація національної кухні (ХДУХТ); презентація освітньої системи рідної країни (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди); презентації «Кліматичні умови та традиції аграрної культури рідної країни» (ХНАУ ім. В. В. Докучаєва); «Моя країна у віртуальному соціокультурному просторі» (ХНАДУ).

Формуванню знань про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі та соціумі, розвитку ціннісного ставлення до них, активному засвоєнню традицій, звичаїв та норм української культури сприяли: проведення лекцій-презентацій: «Українська народна архітектура», «Рослинні і тваринні символи українців», «Українська вишивка», «Звичаї та обряди українців», «Обереги українців», «Художники України» тощо (ХДАК, ХНАДУ); лекцій-бесід: «Українська оселя», «Українське традиційне вбрання», «Таємниці писанки», «Лялька-мотанка в українській культурі», «Культура народів України» (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, ХДУХТ); перегляд відеофільму «Україна – Китай: діалог культур» (в усіх ВНЗ).

Також відбувалося ознайомлення іноземних студентів з українським художнім кінематографом, зокрема перегляд та докладний аналіз таких художніх фільмів, як «Лісова пісня. Мавка» (1980 р., режисер Ю. Ілленко), «Тіні забутих предків» (1964 р., режисер С. Параджанов), «Вечір на Івана Купала» (1968 р., режисер Ю. Ілленко) та ін. (в усіх ВНЗ). У результаті перегляду художнього фільму та цілеспрямованої систематичної роботи над ним іноземні студенти мають засвоїти не лише зміст фільму, а й зрозуміти його деталі, навчитися оцінювати події, давати характеристику дійових осіб та комунікативної ситуації, представлені у фільмі.

Для успішної соціалізації особистості іноземних студентів на цьому етапі необхідно було забезпечити: включення іноземних студентів у систему соціальних відносин, пов'язаних з виконанням відповідних соціальних ролей у майбутній професійній діяльності; в активне спілкування; надання допомоги іноземним студентам під час орієнтації в соціальних цінностях, пов'язаних із задоволенням

особистих соціальних потреб; залучення іноземних студентів в інтелектуальну і матеріальну трудову діяльність через організацію практик. Розвитку знань про норми поведінки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності, забезпеченню емоційної комфортності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ і соціокультурному просторі України сприяли інтерактивні зустрічі українських та іноземних студентів: «Ми – сусіди по гуртожитку», «Чи можливий діалог культур серед молоді?», «Ділимося досвідом», «Це цікаво знати...», «Майбутня професія: шляхи реалізації в різних країнах» (в усіх ВНЗ); участь у студентському самоврядуванні, волонтерській діяльності (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, ХДАК, ХДУХТ); подієві екскурсії містом разом з українськими студентами ХДАК спеціальностей «Музеєзнавство, пам'яткознавство», «Туризм», «Соціальна педагогіка», «Культурологія», «Менеджмент соціокультурної діяльності», «Театральне мистецтво» (в усіх ВНЗ); ділові та рольові ігри «Моя майбутня професія» (в усіх ВНЗ).

Мозкові штурми: «Як підвищити успішність іноземних студентів?» (в усіх ВНЗ); «Екологічні проблеми сучасності» (ХНАУ ім. В. В. Докучаєва); «Поразки й перемоги педагогів» (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди); «Перспективи технічного прогресу» (ХНАДУ); «Чим здивувати українців: дебати на кухні» (ХДУХТ); «Які види українського мистецтва найбільше зацікавлять моїх земляків?», «Куди я запрошу своїх земляків: туристичні маршрути України» (ХДАК); соціально-педагогічний квест «Новий рік: різні традиції святкування» (в усіх ВНЗ) мали на меті формування позитивного сприйняття іноземними студентами нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, їх вольової готовності до виконання навчально-професійних завдань.

Отже, інтеграційно-діяльнісний етап реалізовується через включення іноземних студентів в активну соціокультурну та навчально-професійну діяльність. Іноземні студенти не лише пристосовуються до нового соціуму і нетрадиційного освітньо-культурного середовища, але й намагаються відтворити ціннісні орієнтації нового соціуму, набуті соціальні якості та навички соціальної поведінки. Зауважимо, що під час реалізації соціально-педагогічного супроводу

соціалізації іноземних студентів на інтеграційно-діяльнісному етапі відбулося зростання соціальної активності іноземних студентів. Зокрема, іноземні студенти ХДАК виступили з ініціативою проведення фестивалю українсько-китайського мистецтва «Діалог культур», який відбувся за підтримки посольства КНР в Україні в травні 2016 року (Перший фестиваль) та в травні 2017 року (Другий фестиваль). Також вони ініціювали проведення безкоштовних курсів з вивчення китайської мови для українських студентів та інших представників освітньо-культурного середовища ХДАК, до яких долучилися також українські студенти ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, ХДУХТ. У ХНАДУ, ХДУХТ та ХНАУ ім. В. В. Докучаєва іноземні студенти почали брати активну участь у роботі студентської ради. У ХДАК та ХНПУ ім. Г. С. Сковороди долучилися до волонтерської діяльності (допомога дітям-сиротам, супровід іноземних громадян на підготовчому відділенні та на першому курсі).

На індивідуалізаційно-самореалізаційному етапі, який відповідає соціальній індивідуалізації в процесі соціалізації й збігається з четвертим курсом навчання, завершенням бакалаврської освіти, та найповніше реалізується під час навчання в магістратурі за умови продовження навчання в Україні, супровід реалізовується як соціально-педагогічна підтримка і спрямовується не лише на формування активної соціальної позиції іноземних студентів, але й реалізацію цієї позиції в навчально-професійній та соціокультурній діяльності, надання можливості самореалізації особистісного і творчого потенціалу, створення власного інтелектуального продукту й орієнтує на перші спроби професійної самореалізації.

Представлені орієнтири дозволяють визначити зміст діяльності щодо впровадження соціально-педагогічного супроводу, який характеризується сукупністю напрямів соціального виховання та соціального розвитку особистості іноземних студентів і видів діяльності, організованих педагогічним колективом спільно із соціальними партнерами, до яких входять різні соціальні інститути (бібліотека, гуртожиток, медичні заклади, правоохоронні органи тощо).

На цьому етапі соціально-педагогічного супроводу застосовувалися форми роботи, спрямовані на подальший розвиток соціальності іноземних студентів (міжкультурного та соціально-професійного складників), на формування їх соціальної культури. У цей час була зосереджена увага на проведенні круглих столів, дискусій, організації соціокультурних виховних заходів самими іноземними студентами, а також на створенні ними власного інтелектуального продукту – підготовці дипломних проектів (екранних робіт, хореографічних постановок тощо).

Зокрема, автором дисертації разом із працівниками структурних підрозділів, які відповідають за підготовку іноземних студентів, були проведені заходи, орієнтовані на розвиток знань про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі та соціумі, серед яких: круглі столи «Художні традиції Слобожанщини», «Музеї України», «Міста України», «Українська етнографічна візуалістика» (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, ХНАДУ); пошукова та проектна діяльність (підготовка й реалізація творчих проектів): «Музеї Харкова», «Музеї України», «Туристичні маршрути України», «Харків театральний», «Виставки Харкова», «Творчі колективи України: презентація моїм землякам» (ХДАК); «Іноземні студенти – волонтери» (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди), «Як організувати дозвілля іноземних студентів» (ХДАК, ХДУХТ); «Кав'ярні Харкова», «Харків торговельний», «Затишні готелі України», «Кулінарні маршрути України» (ХДУХТ), «Автомобільні шляхи України» (ХНАДУ), «Досвід аграріїв України: що можна застосувати в рідній країні», «Як захистити рослини від хвороб та шкідників», «Екологічно чиста продукція – запорука здоров'я нації» (ХНАУ ім. В. В. Докучаєва).

На розвиток активності щодо виконання навчально-професійних завдань і набуття соціально-особистісного досвіду в нетрадиційному освітньо-культурному середовищі спрямовувалися: зустрічі з відомими людьми – представниками професії, яку здобувають іноземні студенти (в усіх ВНЗ); активна виробнича практика; підготовка дипломних проектів; благодійні акції; фестивалі; участь у

загальноуніверситетських заходах, наукових конкурсах, студентських олімпіадах, інтернет-конференціях, вебінарах (в усіх ВНЗ).

Свідомій самоорганізації життєвого шляху іноземних студентів сприяли волонтерські заходи (залучення до соціально-виховної роботи з іноземними студентами, котрі прибули на навчання до ВНЗ) (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, ХДУХТ); арт-терапія «Визначення життєвої стратегії» (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди); самостійні поїздки для участі в конференціях, фестивалях (в усіх ВНЗ). На цьому етапі відбувалося формування навичок аналізу результатів соціальної взаємодії в новому освітньо-культурному середовищі. Значна увага приділялася розгляду інтолерантних ситуацій, пошуку шляхів виходу з них. Розвитку знань про себе як про представника певної етнічної групи в нетрадиційному освітньо-культурному середовищі та в соціокультурному просторі України сприяло створення рекламної продукції (фото, відео, інтернет-реклама, брошури, буклети) ВНЗ рідною мовою іноземних студентів (в усіх ВНЗ).

Як результат соціально-педагогічної діяльності щодо соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу можна розглядати створення ними власного інтелектуального продукту етнографічного змісту, у якому відображено сприйняття українських культурних звичаїв і традицій: створення екранних дипломних робіт, присвячених українській культурі, розробка медіапроектів презентації української культури в країні студента, постановка хореографічних композицій, пов'язаних з українською тематикою, виконання творів українських композиторів тощо (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди).

Першими спробами професійної самореалізації є творчі дипломні проекти, зокрема реалізовані іноземними студентами за участі автора дисертації разом з іноземними й українськими студентами Харківської державної академії культури та представників освітньо-культурного середовища ХНАДУ, ХДУХТ. Зокрема, створюється цикл навчальних відеофільмів етнокультурного змісту «Україна очима іноземних студентів», серед яких відеофільми: «Екскурсія Харковом» (режисер – студент із Сирії, оператор – студент із КНР), «Українська мова: перші

кроки» (оператор – студент із КНР, актори – студенти із КНР та Іраку), «Харківська державна академія культури (презентаційний фільм)» (режисер – студент із Сирії, оператор – студент з КНР), «Українська народна архітектура» (режисер – студент із КНР), «Душа, віддана танцю (нарис-портрет про народного артиста України Бориса Колногузенка)» (режисер та оператор – студенти з КНР), «Україна – Китай: діалог культур» (режисер та оператор – студенти з КНР), «З мелодією в серці (нарис-портрет про заслуженого діяча мистецтв України Віру Осадчу)», (режисер – студент із Сирії, оператор – студент із КНР), «Таємниці української кухні» (оператор – студент із КНР), «І на тім рушничкові...» (режисер – студентка з КНР), «Українська писанка» (режисер – студентка з КНР), «Українське національне вбрання» (режисер – студент із Сирії, оператор – студент із КНР). Для роботи над фільмами за ініціативи автора дослідження створювалися інтернаціональні творчі студентські колективи, до яких обов'язково входили українські студенти, іноземні студенти експериментальних груп (студенти з КНР), а також іноземні студенти із Сирії, котрі навчалися на факультеті кіно-, телемистецтва ХДАК і набували досвіду роботи в інтернаціональному колективі. Зазначені відеофільми використовуються в процесі мовної підготовки іноземних студентів залучених до експерименту ВНЗ і мають позитивний вплив не лише на формування в них мовленнєвих умінь та навичок, але й на моделювання можливої соціальної поведінки в певних комунікативних ситуаціях.

Робота над створенням навчальних відеофільмів з подальшим використанням цих фільмів в освітній діяльності за участю авторів екранного продукту сприяє формуванню професійних навичок майбутніх фахівців медіасфери, що складають їхню професійну компетентність, а також допомагає оптимізації та інтенсифікації освітнього процесу, розвитку пізнавальної активності іноземних студентів, формуванню навичок міжкультурної комунікації та міжетнічної толерантності.

Виконуючи дипломні і курсові проекти, творчі роботи, іноземні студенти стають членами інтернаціональних творчих груп, до складу яких вони входять разом з українськими студентами. Так, для підготовки курсових і дипломних

екранних робіт студентів факультету кіно-, телемистецтва створюються саме такі спільні творчі колективи, оскільки іноземні студенти не можуть самотійно, без участі своїх однокурсників, створити якісний екранний продукт у соціокультурному просторі України. Існування таких творчих колективів позитивно впливає як на іноземних, так і на українських студентів. Ця ж ситуація виникає і в студентів напряму «Театральне мистецтво», коли в студентських виставах задіяні українські й іноземні студенти, а також під час постановки хореографічних номерів студентами-хореографами. Творча співпраця в полікультурному колективі вчить розуміти один одного, допомагає розвитку міжетнічної толерантності й уможлиблює підвищення ефективності процесу соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ. Методично правильно налагоджена співпраця українських та іноземних студентів для вирішення спільних професійних завдань є запорукою підвищення якості професійної підготовки іноземних студентів у вищих навчальних закладах України.

Отже, індивідуалізаційно-самореалізаційний етап передбачає формування активної життєвої позиції іноземних студентів, їх самореалізацію в навчально-професійній та соціокультурній діяльності через підготовку та представлення соціокультурних і професійних проектів. Творча соціокультурна і навчально-професійна діяльність іноземних студентів на цьому етапі супроводу є виявом усвідомлення ними власних особистісних ресурсів, прагненням до самоактуалізації та готовністю до професійної і особистісної самореалізації.

Іноземні студенти в Україні не існують ізольовано лише в межах освітньо-культурного середовища ВНЗ, а вступають у постійну взаємодію з представниками соціокультурного простору України, зокрема регіону їх навчання: вони потребують медичного обслуговування, організації побуту, задоволення різноманітних організаційних та соціокультурних потреб. Під час упровадження соціально-педагогічного супроводу важливо враховувати вплив соціокультурного простору України на процес соціалізації іноземних студентів, координувати таку взаємодію, готувати іноземних студентів до цієї взаємодії. Отже, реалізація соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів,



спрямованого на підвищення рівня їх соціальності (міжкультурного та соціально-професійного складників) передбачала координацію соціально-виховних впливів освітньо-культурного середовища ВНЗ і соціокультурного простору України. Значну роль у реалізації такої взаємодії відіграють представники освітньо-культурного середовища ВНЗ – суб'єкти соціально-педагогічного супроводу, передусім, соціальні педагоги, працівники структурних підрозділів, які відповідають за навчання іноземних студентів. Важливо не залишати іноземних студентів сам на сам з тими викликами, які ініціюються соціокультурним простором країни навчання, а допомагати їм адекватно їх долати, бути готовими до сприйняття соціокультурного простору й усвідомлювати можливості цього простору щодо забезпечення комфортності перебування в ньому.

Для реалізації координації такої взаємодії представники освітньо-культурного середовища ВНЗ – суб'єкти соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів – організували екскурсії, відвідування музеїв, театрів, виставок, концертів, культурних заходів, ярмарок, які проводилися в місті й області, а також екскурсії по цікавих місцях України. Зокрема, відбувалося постійне відвідування харківських театрів, передусім Харківського академічного театру опери та балету і театру української драми ім. Т. Г. Шевченка, лялькового театру, Харківської обласної філармонії (в усіх ВНЗ). Також в усіх ВНЗ організувалися екскурсії: «Оглядова екскурсія по Харкову», «Харків-театральний», «Сади та парки Харкова», «Храми Харкова», «Харків архітектурний», «Історія однієї вулиці: Сумська, Римарська, Бурсацький узвіз», «Краснокутський дендропарк та Пархомівський історико-художній музей», «Сковородинівка», «Висота маршала Конєва», «Старовинні садиби Харківщини», «Історико-археологічний музей-заповідник «Верхній Салтів»», «Дендропарк ХНАУ ім. В. В. Докучаєва». Ці заходи допомагали іноземним студентам краще орієнтуватися в соціокультурному просторі регіону навчання, сприяли розширенню знань про традиції та звичаї української культури, уможлилювали отримання соціально-особистісного досвіду.

Також відбувалися екскурсії до Святогірська, Ізюма, Чугуєва, Полтави,

Львова, Одеси, Чернігова, Києва. Цікавими стали тематичні екскурсії «Опішнянська кераміка», «Петриківський розпис», «Гоголево та Диканька», «Софіївка – парк кохання», «Музей народної архітектури Пирогово», «Букський каньон», «Ахтирка – Тростянець», «Легенди Запорізької Січі, острів Хортиця», «Жива Харківщина. Мисливське господарство «Ракитне»», «Люботин – край озер», «Зміїв – місто легенд», «Слобожанське весілля», «Тропами предків Дворічанщини». Відбувалося відвідування етнографічних фестивалів «Печенізьке поле», «Весілля в Малинівці», «Масляна в Сквородинівці», фестивалю пісенно-обрядового фольклору «Сьогодні Купала, а завтра Івана», таких заходів, як «Великий Слобожанський ярмарок», «День міста» тощо. Ці заходи мали на меті розширення соціокультурного світогляду іноземних студентів, формування ціннісного ставлення до української культури й українського народу, забезпечення емоційної комфортності не лише в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, а й у соціокультурному просторі України.

Також постійно відбувалися екскурсії до харківських музеїв: історичного музею, художнього музею, галереї ім. С. В. Васильківського, музею видатних харків'ян ім. К. І. Шульженко, музею природи, галереї «Бузок», галереї візуальних мистецтв «АВЕК», виставкової галереї «Маєстро», «Ландау-Центру», «Єрмілов-Центру», Музею народного мистецтва Слобожанщини, етнографічного музею «Українська Слобода», Харківського літературного музею тощо. Ці заходи були спрямовані на розвиток знань про українську культуру, формування позитивного ставлення до України, забезпечення емоційної комфортності в її соціокультурному просторі.

Крім того, були організовані зустрічі іноземних студентів з працівниками студентської лікарні, ДМС України в Харківській області, правоохоронних органів та банківських установ, на яких іноземним студентам роз'яснювалися правила проживання в Україні, необхідність дотримання ними чинного законодавства, а також було представлено потенціал міста щодо надання медичних, банківських та інших послуг. Особливо важливими були такі заходи в ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, оскільки університет розташований за містом, отже

іноземні студенти, котрі там навчаються, недостатньо обізнані з інфраструктурою та можливостям Харкова щодо надання різноманітних послуг іноземним студентам.

Іноземні студенти всіх залучених до експерименту ВНЗ брали активну участь у тих заходах, що проводилися в місті, зокрема, в Харківському інтернаціональному марафоні, який проходить найкрасивішими місцями Харкова: вулицями Сумською, Пушкінською, проспектом Науки, парками ім. М. Горького та ім. Т. Шевченка, майданом Конституції та майданом Архітекторів. Іноземні студенти, котрі взяли участь у марафоні, відчули себе причетними до великого колективу однодумців, стали учасниками незабутнього свята спорту та здорового способу життя. Також іноземні студенти разом із кураторами, соціальними педагогами відвідували такі заходи: фестиваль бальних танців «Харківський вальс», міський фестиваль студентської художньої самодіяльності «Студентська весна», фольклорний фестиваль «Пасхальні візерунки», щорічний міжнародний фестиваль «Французька весна», фестиваль «Miss Kharkiv International», фестиваль грецької культури, фестиваль «Британський театр у кіно», фестиваль традиційного мистецтва Слобожанщини «Покуть», фестиваль «Вертеп-Фест», Міжнародний фестиваль іноземних студентів та громадян, Міжнародний музичний фестиваль «Харківські асамблеї», арт-фестиваль молодіжних проєктів «NonStopMedia», культурну акцію «Ніч музеїв», музичний вечір «Ніч в опері», карнавал культур народів світу.

Іноземні студенти, беручи участь у культурно-мистецьких заходах, що проводилися в місті, отримували можливість долучатися до української як традиційної, так і сучасної культури. Відбувалося збагачення їх знань про традиції, звичаї української культури, норми поведінки в українському соціумі, формувалося ціннісне ставлення до української культури, розвивалася соціальна активність щодо засвоєння традицій та норм української культури. Значну роль у координації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів відіграє взаємодія з відділом по роботі з об'єднаннями громадян Харківської

міської ради, виступи автора дисертації на Харківському обласному радіо (зокрема, програма «Слобожанські реалії», 07.03.2017, 21 год. 10 хв.).

Отже, на формувальному етапі дослідно-експериментальна робота спрямовувалася на експериментальну перевірку гіпотетично обґрунтованого та розробленого соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України та на перевірку соціально-виховних умов такого супроводу, зумовлену необхідністю виявити залежність між цілеспрямованим поетапним соціально-педагогічним супроводом соціалізації та розвитком соціальності іноземних студентів.

Метою реалізації соціально-педагогічного супроводу було підвищення ефективності процесу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, результатом – забезпечення рівня розвитку соціальності іноземних студентів як основного показника ефективності соціально-педагогічного супроводу їх соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу. Спрямованість методів і форм роботи щодо реалізації соціально-педагогічного супроводу відповідно до критеріїв, показників сформованості соціальності іноземних студентів та етапів соціально-педагогічного супроводу представлена в Додатку М.

Формувальний етап дослідно-експериментальної роботи щодо реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України уможливив такі висновки:

1) дослідно-експериментальна робота на цьому етапі експерименту будувалася з урахуванням специфіки кожного із задіяних в експерименті ВНЗ та тих проблем, які долають іноземні студенти в освітньо-культурному середовищі ВНЗ і в соціокультурному просторі України; відповідно до результатів констатувального етапу було визначено експериментальні та контрольні групи іноземних студентів: вищий рівень соціальності зумовлював визначення групи ВНЗ відповідного спрямування як контрольної, а нижчий – як експериментальної; бралися до уваги також рівень та якість сформованості освітньо-культурного середовища відповідних ВНЗ; координаційним центром експериментальної

діяльності була обрана Харківська державна академія культури, де при студентській раді під керівництвом автора дисертації було створено Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів;

2) щодо першого напрямку соціально-педагогічного супроводу – удосконалення освітньо-культурного середовища ВНЗ – було запроваджено підготовку його представників до безпосереднього супроводу соціалізації іноземних студентів, а саме: проведені з керівниками структурних підрозділів, відповідальних за підготовку іноземних студентів спецсемінари, круглі столи дозволили усвідомити специфіку соціалізації іноземних студентів в Україні, визначити можливості щодо впровадження соціально-педагогічного супроводу їх соціалізації; проведені з представниками адміністрації ВНЗ семінари, круглі столи, тренінги сприяли усвідомленню ними специфіки міжкультурної комунікації, ефективнішій організації освітнього процесу з урахуванням потреб та особливостей іноземних студентів; підготовка основних суб'єктів соціально-педагогічного супроводу – соціальних педагогів, працівників структурних підрозділів, що відповідають за навчання іноземних студентів, – до впровадження супроводу (ділові ігри, інтернет-збори, тренінги тощо) уможливила координацію та узгодження діяльності щодо впровадження соціально-педагогічного супроводу, сприяла вирішенню тих проблем, які поставали під час супроводу; підготовка викладачів, кураторів академічних груп (інтернет-опитування, індивідуальні консультації, педагогічні майстерні, тренінги тощо) сприяла пошуку ними шляхів підвищення ефективності освітнього процесу іноземних студентів, переосмисленню свого ставлення до іноземних студентів, зацікавленню щодо урізноманітнення форм і методів в реалізації соціально-педагогічного супроводу їх соціалізації; проведені з іншими співробітниками ВНЗ, зокрема працівниками бібліотек та гуртожитків круглі столи, тренінги, інформативні семінари сприяли усвідомленню ними специфіки міжкультурної комунікації й уможливили зміну ставлення до цих студентів, побудову ефективної взаємодії з ними; підготовка українських студентів до співпраці з іноземними студентами (тренінги, майстер-класи, лекції, бесіди, метод «рівний – рівному») дозволила зорієнтувати їх на

проведення соціокультурних заходів з іноземними студентами, допомогла переосмислити своє ставлення до іноземних колег, подолати негативні стереотипи щодо них, розкрила перспективи творчої міжкультурної взаємодії;

3) реалізація соціально-педагогічного супроводу стосовно другого напрямку – робота з іноземними студентами щодо підвищення рівня розвитку їх соціальності – відбувалася на етапах:

- адаптаційно-мотиваційному – супровід реалізовувався як соціально-педагогічний захист через проведення таких заходів: знайомство іноземних студентів з адміністрацією, професорсько-викладацьким складом, співробітниками, корпоративною культурою й інфраструктурою ВНЗ; вечори запитань та відповідей; вечори, свята, чаювання, театралізовані виховні заходи; комунікативні тренінги; майстер-класи; індивідуальні психологічні консультації; арт-терапія тощо. Це сприяло подоланню іноземними студентами «культурного шоку», пристосуванню до освітньо-культурного середовища, задоволенню їх соціальних та емоційних потреб, орієнтуванню в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та соціокультурному просторі України, формуванню мотиваційних основ навчально-професійної та соціокультурної діяльності, засвоєнню базових знань щодо традицій та норм української культури;

- інтеграційно-діяльнісному – супровід реалізовувався як соціально-педагогічна допомога через проведення: соціально-педагогічних тренінгів; годин спілкування; інтерактивних зустрічей українських та іноземних студентів; мозкових штурмів; проведення фестивалю українсько-китайського мистецтва «Діалог культур»; участь у студентському самоврядуванні, волонтерській діяльності; проведення вечорів-презентацій культур рідних країн іноземних студентів; подієві екскурсії містом разом з українськими студентами тощо. Це сприяло активному залученню іноземних студентів до соціокультурної діяльності, розвитку їхньої ініціативності, стимулюванню відтворення ними засвоєних соціокультурних та професійних цінностей, реалізації і розвитку їхніх комунікативних здібностей;

- індивідуалізаційно-самореалізаційному – супровід реалізовується як соціально-педагогічна підтримка через: проведення круглих столів; мозкових штурмів; презентацій; реалізацію міжкультурних проектів; самостійні поїздки для участі в конференціях, фестивалях; волонтерські заходи (залучення до соціально-виховної роботи з іноземними студентами, котрі прибули на навчання до ВНЗ); створення екранних дипломних робіт, присвячених українській культурі, розробку медіапроектів презентації української культури в країні студента, постановку хореографічних композицій, пов'язаних з українською тематикою, виконання творів українських композиторів), що спрямовувалося на подальший розвиток соціальності іноземних студентів (міжкультурного та соціально-професійного складників), сприяло формуванню їх соціальної культури, розвитку засвоєних соціокультурних та професійних цінностей через створення власного інтелектуального продукту;

4) під час реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів відбувалася координація соціально-виховних впливів освітньо-культурного середовища ВНЗ та соціокультурного простору України через організацію зустрічей іноземних студентів з працівниками студентської лікарні, ДМС, правоохоронних органів та банківських установ; відвідування театрів, музеїв, проведення тематичних екскурсій; участь у Міжнародному фестивалі іноземних студентів та громадян, інтерактивні зустрічі з представниками соціокультурного простору відповідно до фаху, який здобувають іноземні студенти. Ці заходи сприяли розширенню соціокультурного світогляду іноземних студентів, формуванню ціннісного ставлення до української культури й українського народу, забезпеченню емоційної комфортності не лише в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, а і в соціокультурному просторі України.

Ефективність реалізації запропонованого соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ буде проаналізована в наступному підрозділі.

### **4.3. Аналіз ефективності соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України**

Заключний етап експериментального соціально-педагогічного дослідження є контрольним, за допомогою якого відбувається перевірка ефективності обґрунтованого та впровадженого в практику освітньої діяльності з іноземними студентами соціально-педагогічного супроводу їх соціалізації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України. Оскільки ефективність супроводу перевіряємо шляхом аналізу зміни рівня розвитку соціальності іноземних студентів (соціально-професійного та міжкультурного складників), саме підвищення рівня розвитку якої виступає, на нашу думку, основним показником ефективності впровадження соціально-педагогічного супроводу, відповідно метою контрольного етапу дослідно-експериментальної роботи стало вивчення особливостей трансформації рівня розвитку соціальності іноземних студентів, виявлення його змін в експериментальних та контрольних групах після реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, а також порівняння результатів констатувального і контрольного етапів експерименту.

Діагностика рівня соціальності іноземних студентів на констатувальному та контрольному етапах експерименту проводилася за однаковими критеріями: когнітивно-інформаційним; мотиваційно-ціннісним, емоційно-вольовим, поведінковим у сукупності відповідних показників. Для підтвердження результативності обґрунтованого й упровадженого соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України застосовувалися методи якісного та кількісного аналізу результатів формувального експерименту.

Якісна оцінка відбувалася через включене спостереження, опитування й анкетування представників освітньо-культурного середовища (керівників структурних підрозділів, викладачів, кураторів, працівників бібліотеки,



гуртожитків, українських студентів) залучених до експерименту ВНЗ. Зокрема, керівники структурних підрозділів, які відповідають за навчання іноземних студентів, визначили, що суттєво підвищилася активність іноземних студентів у соціокультурній діяльності, вони почали виступати з власними ініціативами щодо реалізації культурних проєктів, орієнтованих на ознайомлення українців із здобутками їх рідної культури. Крім того, викладачі вказали, що іноземні студенти експериментальних груп стали свідоміше ставитися до навчально-професійної діяльності та виявляти ціннісне ставлення до отримуваної професії. Куратори, котрі співпрацюють з іноземними студентами, акцентували на тому, що іноземні студенти, задіяні в експерименті, почали активніше брати участь у тих виховних заходах, які пропонувалися в академічній групі. Більш виважене ставлення іноземних студентів до міжкультурної взаємодії, толерантність у вирішенні побутових та організаційних питань відзначали працівники гуртожитків. Українські студенти – представники органів студентського самоврядування також указали, що їх іноземні колеги почали активніше виступати з ініціативами щодо проведення соціокультурних акцій, реалізацій власних соціокультурних проєктів у контексті міжкультурної комунікації та діалогу культур.

Підвищилася також міжкультурна компетентність представників освітньо-культурного середовища залучених до експерименту ВНЗ, що засвідчило проведене серед них опитування: викладачі (від 88% до 98% експериментальних ВНЗ, контрольних – від 45% до 58%), працівники бібліотеки (від 67% до 89% експериментальних ВНЗ, контрольних – від 37% до 49%), гуртожитків (від 63% до 68% експериментальних ВНЗ, контрольних – від 15% до 23%) вказали на необхідність соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та свою участь у його реалізації. Отже, змінилося ставлення представників освітньо-культурного середовища до того, хто має виступати суб'єктом супроводу, вони також усвідомили важливість власної ролі в реалізації супроводу. Зазнала трансформації також думка українських студентів – представників органів студентського самоврядування щодо взаємодії з іноземними студентами, на постійність взаємодії з іноземними студентами

вказало від 64% до 67% опитуваних українських студентів ВНЗ, де були сформовані експериментальні групи (ВНЗ, де були контрольні групи від 15% до 24%), від 54% до 61% експериментальних ВНЗ (контрольних – від 15% до 27%) зазначили, що іноземні студенти беруть участь у роботі органів студентського самоврядування, а від 75% до 86% експериментальних ВНЗ (контрольних – від 36% до 51%) стверджують, що їм цікаво співпрацювати з іноземними студентами в позанавчальній діяльності.

Найважливішим для визначення результативності впровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів є трансформація рівня розвитку соціальності іноземних студентів експериментальних груп. Для доведення результативності здійсненої роботи перед порівнянням даних, отриманих на початку та після закінчення експерименту, було порівняно показники експериментальних груп (ЕГ) та контрольних груп (КГ) на початку експерименту, для оцінки коректності сформованих груп. Результати порівняння наведено в Додатку Н (табл. Н 1). У відповідних графах таблиць зазначено кількість респондентів за рівнями (репродуктивний, продуктивний, креативний) у відсотковому відношенні.

Для підтвердження якісного аналізу використовувався кількісний аналіз – математична статистика. Для порівняння рівня сформованості соціальності іноземних студентів в експериментальних і контрольних групах використано статистичний критерій Пірсона (критерій  $\chi^2$ ). Була висунута нульова гіпотеза про тотожність двох сукупностей, наведених у Додатку Н, таблиці Н 1. Статистичне значення критерію  $\chi^2$  було обчислено за формулою 4.1:

$$T_{\text{екс}} = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{i=1}^2 \frac{(n_1 p_{2i} - n_2 p_{1i})^2}{(p_{1i} + p_{2i})}, \quad (4.1)$$

- де  $n_1, n_2$  – об'єми двох вибірок із двох сукупностей;  
 $p_{1i}$  – кількість об'єктів першої вибірки  $i$ -ої категорії;  
 $p_{2i}$  – кількість об'єктів другої вибірки  $i$ -ої категорії.

При повному співпадинні емпіричних та критичних частот  $\sum(n_1 p_{2i} - n_2 p_{1i})^2 = 0$ . При не співпадинні необхідно провести порівняння

емпіричного значення  $\chi^2$  з його критичним значенням, яке визначається за спеціальною таблицею [233] з урахуванням ступенів свободи  $n$ . У даному випадку для рівня значущості  $\alpha = 0,05$  (тобто надійності 95 %, що є загальноприйнятим для педагогічних досліджень) і кількості ступенів свободи  $k = n - 1 = 3 - 1 = 2$  ( $n$  – кількість рівнів: репродуктивний, продуктивний, креативний за кожним показником) критичне значення критерію  $T_{\text{табл}} = 6,0$ . Нульова гіпотеза, яка передбачає, що різниця між обчисленими емпіричними частотами та математичним очікуванням має випадковий характер і між ними немає різниці, відхиляється, якщо  $T_{\text{емп}} > T_{\text{табл}}$  для прийнятого рівня значущості  $\alpha$ . У цьому випадку приймається альтернативна гіпотеза, тобто розподіл об'єкта на  $n$  категорій за станом досліджуваної якості є відмінним у двох розглянутих сукупностях.

Для того, щоб зіставити експериментальні та контрольні групи між собою і визначити, чи всі групи є приблизно рівними за всіма показниками, за формулою (4.1) було визначено значення критерію  $T_{\text{емп}}$  для всіх експериментальних та контрольних груп між собою. Отримані результати наведено в таблиці Н 2 в Додатку Н. Аналіз даних цієї таблиці показав, що експериментальні та контрольні групи задовольняють умові невідмінності двох сукупностей  $T_{\text{емп}} < T_{\text{табл}}$ . Отже, за допомогою критерію Пірсона (критерію  $\chi^2$ ) було виявлено, що всі групи мають близькі вихідні дані. Результати розрахунків, наведені в Додатку Н, таблиці Н 2, свідчать про несуттєві статистичні відмінності між контрольними й експериментальними групами на початку експерименту. Величини  $\chi^2$  не перевищують значення 2,96, тобто всі наведені результати менші за критичне значення Пірсона (критичне значення  $\chi^2$  при  $k = 2$  для рівня значущості  $\alpha = 0,05$   $T_{\text{табл}} = 6,0$ ), що означає приблизно однаковий рівень сформованих експериментальних та контрольних груп на початку проведення експерименту. Оскільки результати свідчать, що групи однорідні, порівняємо результати дослідження, отримані на початку та після експерименту за кожним показником.

За когнітивно-інформаційним критерієм досліджувалися: знання про норми поведінки, критерії успішності, продуктивні способи взаємодії в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; знання про себе як про суб'єкта навчально-

професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ (за соціально-професійним складником); знання про себе як про представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі ВНЗ та в соціокультурному просторі України; знання про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі та соціумі (за міжкультурним складником).

Динаміка за показниками когнітивно-інформаційного критерію представлена в Додатку П (табл. П 1, П 2, П 3, П 4) та на рисунках 4.1 – 4.4.

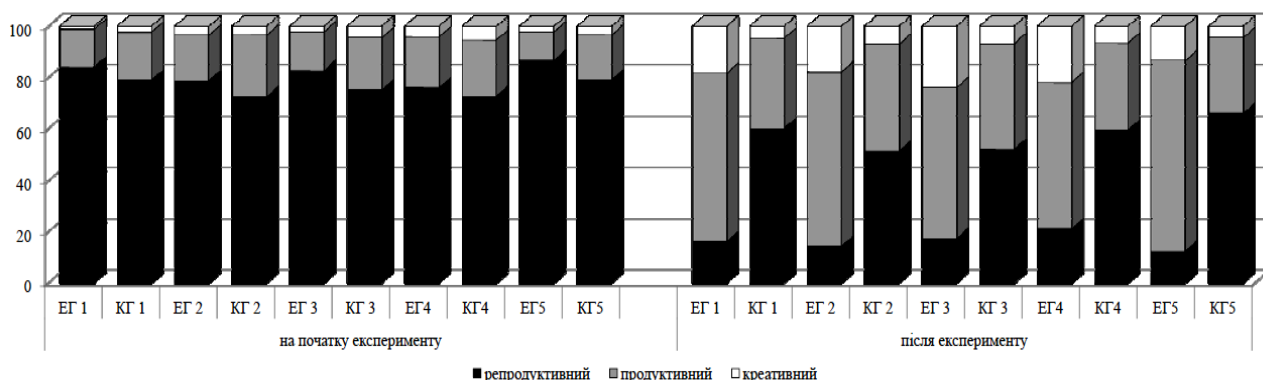


Рис. 4.1. Динаміка за показником «знання про норми поведінки, критерії успішності, продуктивні способи взаємодії» (когнітивно-інформаційний критерій, соціально-професійний складник) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3, ЕГ 4, ЕГ 5) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3, КГ 4, КГ 5) групах

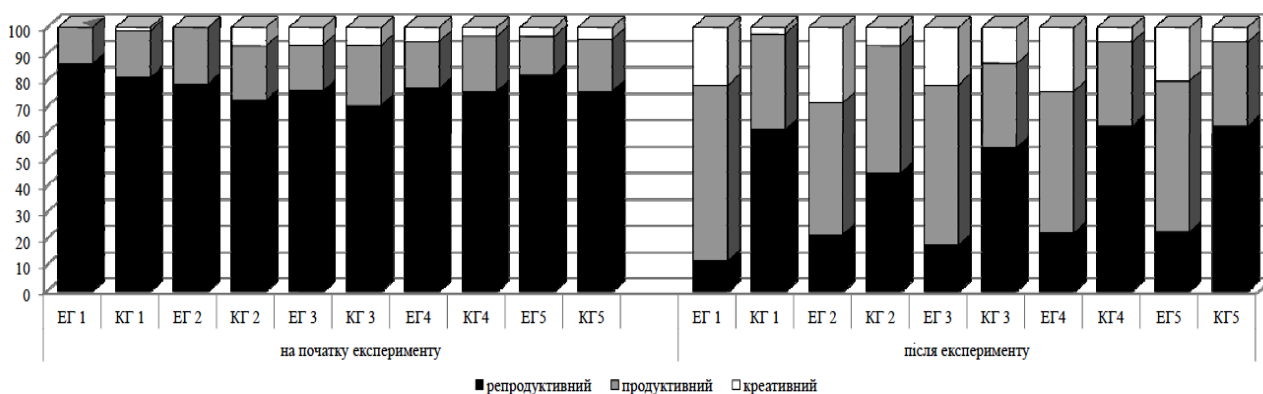


Рис. 4.2. Динаміка за показником «знання про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (когнітивно-інформаційний критерій, соціально-професійний складник) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3, ЕГ 4, ЕГ 5) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3, КГ 4, КГ 5) групах

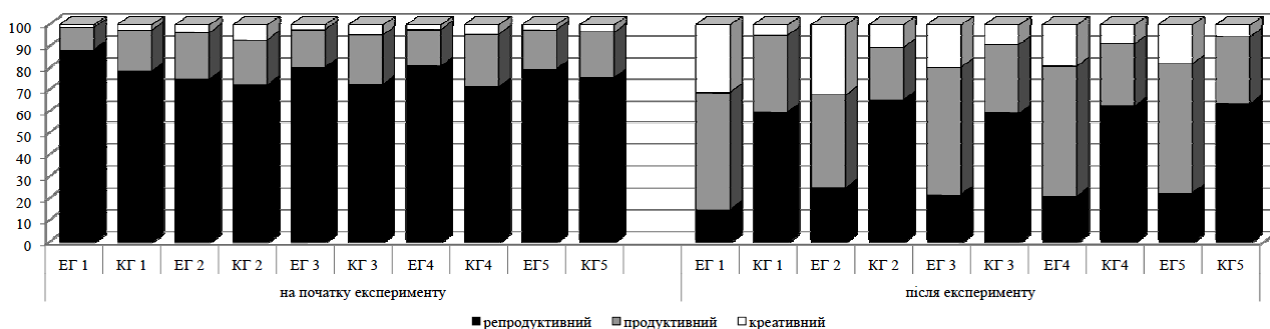


Рис. 4.3. Динаміка за показником «знання про себе як про представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі та в соціокультурному просторі України» (когнітивно-інформаційний критерій, міжкультурний складник) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3, ЕГ 4, ЕГ 5) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3, КГ 4, КГ 5) групах

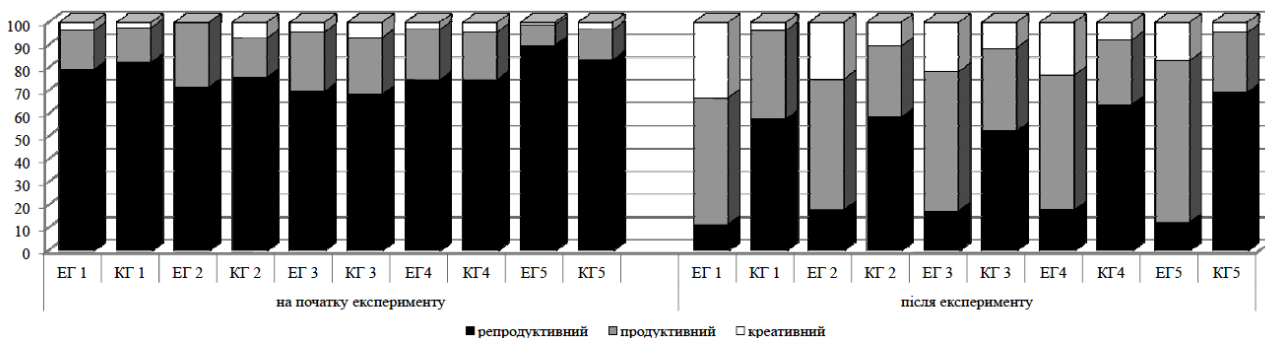


Рис. 4.4. Динаміка за показником «знання про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі та соціумі» (когнітивно-інформаційний критерій, міжкультурний складник) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3, ЕГ 4, ЕГ 5) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3, КГ 4, КГ 5) групах

Отже, в експериментальних групах відбулися більш значущі зміни за когнітивно-інформаційним критерієм, ніж у контрольних групах.

Зауважимо, що важливим чинником суттєвих якісних і кількісних змін рівня розвитку соціальності іноземних студентів за когнітивно-інформаційним критерієм виступає реалізація двох напрямів соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів: підготовка освітньо-культурного середовища до реалізації супроводу та безпосередньо робота з іноземними студентами, зокрема: проведення соціально-педагогічних тренінгів, культурних асиміляторів, круглих столів, інтерактивних зустрічей українських та іноземних студентів, пошукова і проектна діяльність іноземних студентів, підготовка ними фото- та відеозвітів, презентацій про свою країну, рідне місто, культурні традиції рідної країни,

ознайомчі екскурсії, вечори запитань і відповідей. Ця діяльність вплинула на розширення знань іноземних студентів про норми поведінки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, знань про себе як про суб'єктів навчально-професійної діяльності та представників певної етнічної групи, а також значно поглибила знання про традиції і звичаї українців, що сприяло формуванню соціальної компетентності (міжкультурного та соціально-професійного складників) і розвитку соціальної (міжетнічної та соціально-професійної) культури іноземних студентів експериментальних груп.

За мотиваційно-ціннісним критерієм вивчалися: ціннісне ставлення до себе, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та мови навчання і спілкування; наявність мотивації до навчання та професійного становлення, отримання соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України (за соціально-професійним складником); наявність соціальної мотивації до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; ціннісне ставлення до української культури та соціуму (за міжкультурним складником). Динаміка за показниками мотиваційно-ціннісного критерію представлена в Додатку Р (табл. Р 1, Р 2, Р 3, Р 4) та на рисунках 4.5 – 4.8.

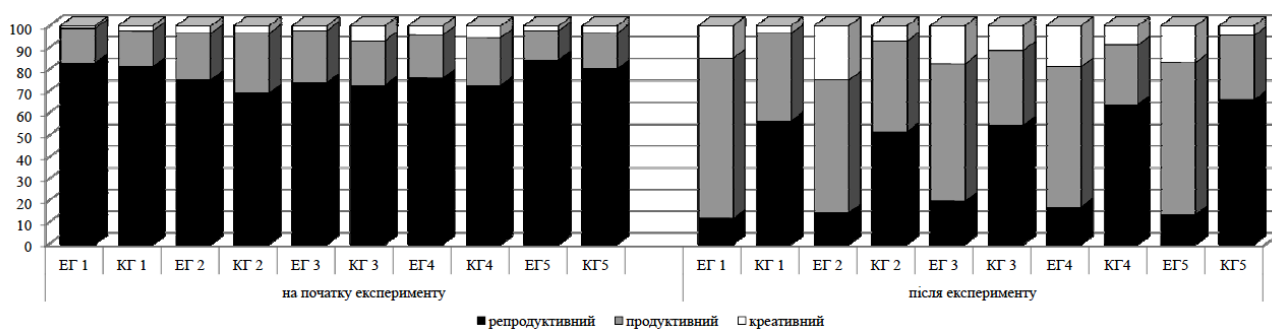


Рис. 4.5. Динаміка за показником «ціннісне ставлення до себе, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та мови навчання і спілкування» (мотиваційно-ціннісний критерій, соціально-професійний складник) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3, ЕГ 4, ЕГ 5) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3, КГ 4, КГ 5) групах

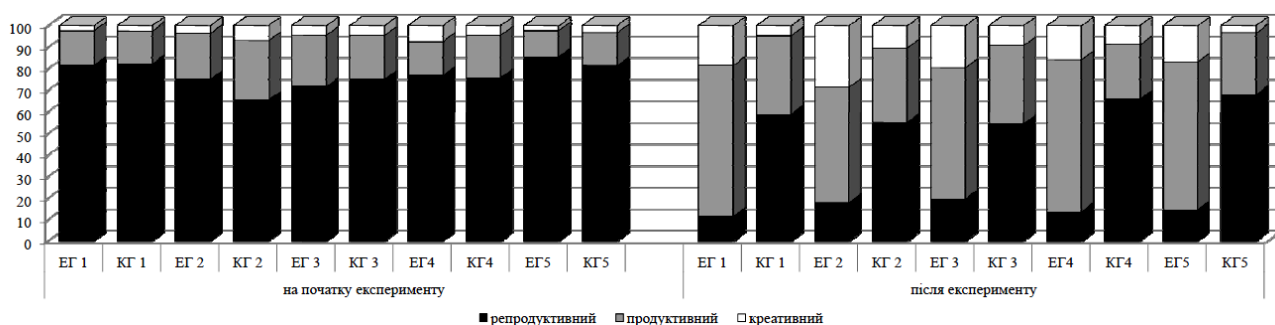


Рис. 4.6. Динаміка за показником «наявність мотивації до навчання та професійного становлення, отримання соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (мотиваційно-ціннісний критерій, соціально-професійний складник) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3, ЕГ 4, ЕГ 5) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3, КГ 4, КГ 5) групах

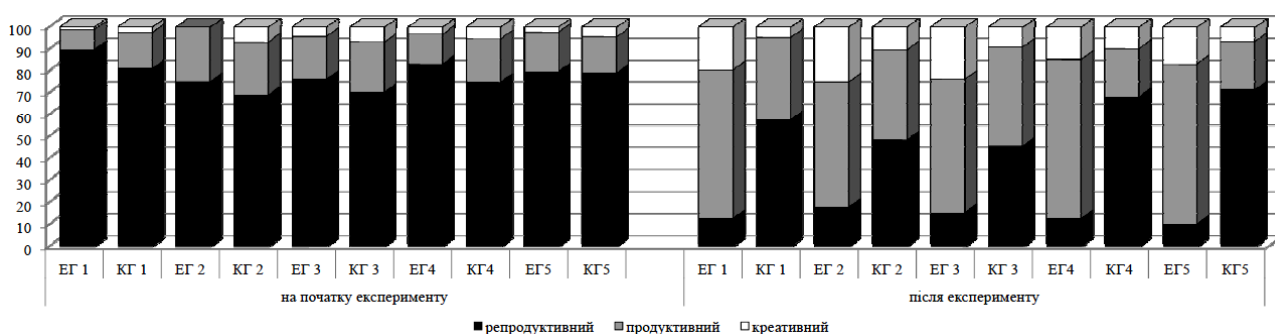


Рис. 4.7. Динаміка за показником «наявність соціальної мотивації до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (мотиваційно-ціннісний критерій, міжкультурний складник) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3, ЕГ 4, ЕГ 5) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3, КГ 4, КГ 5) групах

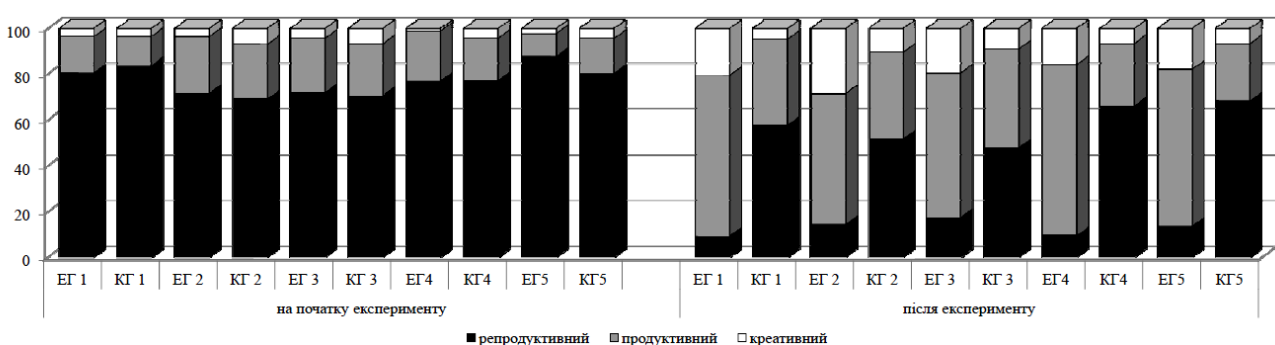


Рис. 4.8. Динаміка за показником «ціннісне ставлення до української культури та соціуму» (мотиваційно-ціннісний критерій, міжкультурний складник) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3, ЕГ 4, ЕГ 5) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3, КГ 4, КГ 5) групах

Отже, за мотиваційно-ціннісним критерієм після експерименту спостерігається, що в експериментальних групах показники за цим критерієм

значно вищі, ніж у контрольних групах. Аналіз даних за мотиваційно-ціннісним критерієм розвитку соціальності іноземних студентів експериментальної та контрольної груп підтверджує ефективність упровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів за всіма показниками зазначеного критерію. Цьому сприяло проведення з іноземними студентами експериментальних груп таких заходів: тренінги, бесіди, віртуальні екскурсії, фонетико-літературні вітальні, лекції-презентації, літературно-мистецькі вечори, театралізовані виховні заходи, майстер-класи, вечори-презентації, години спілкування, ознайомлення з українським художнім кінематографом тощо. Реалізація соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів мала позитивний вплив на розвиток в іноземних студентів ціннісного ставлення до української культури та соціуму, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, а також сприяла розвитку в них мотивації до навчання і професійного розвитку, активної міжособистісної взаємодії в нетрадиційному освітньо-культурному середовищі ВНЗ України.

Емоційно-вольовий критерій аналізувався за такими показниками: позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та позитивне ставлення до обраної професії; вольова готовність до виконання навчально-професійних завдань в освітньо-культурному середовищі ВНЗ (за соціально-професійним складником); емоційна комфортність в освітньо-культурному середовищі ВНЗ; ступінь вираженості «культурного шоку» (за міжкультурним складником).

Динаміка за показниками емоційно-вольового критерію представлена в Додатку С (табл. С 1, С 2, С 3, С 4) та на рисунках 4.9 – 4.12.



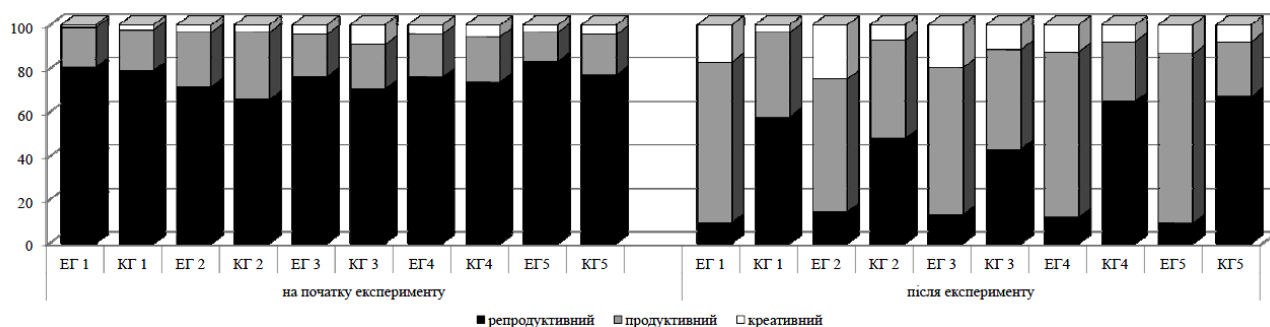


Рис. 4.9. Динаміка за показником «позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (емоційно-вольовий критерій, соціально-професійний складник) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3, ЕГ 4, ЕГ 5) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3, КГ 4, КГ 5) групах

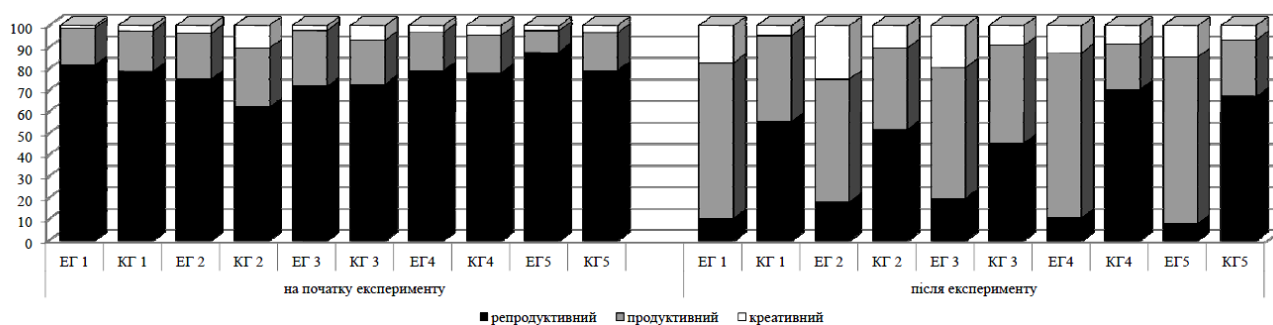


Рис. 4.10. Динаміка за показником «вольова готовність до виконання навчально-професійних завдань в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (емоційно-вольовий критерій, соціально-професійний складник) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3, ЕГ 4, ЕГ 5) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3, КГ 4, КГ 5) групах

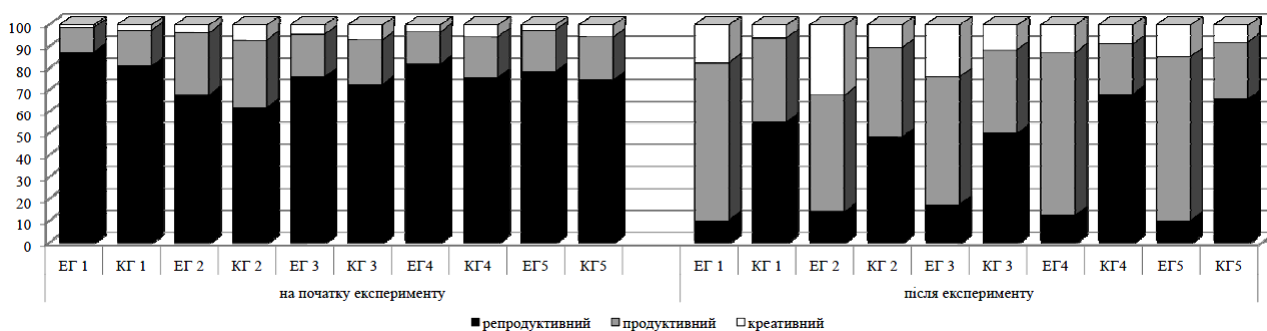


Рис. 4.11. Динаміка за показником «емоційна комфортність в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (емоційно-вольовий критерій, міжкультурний складник) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3, ЕГ 4, ЕГ 5) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3, КГ 4, КГ 5) групах

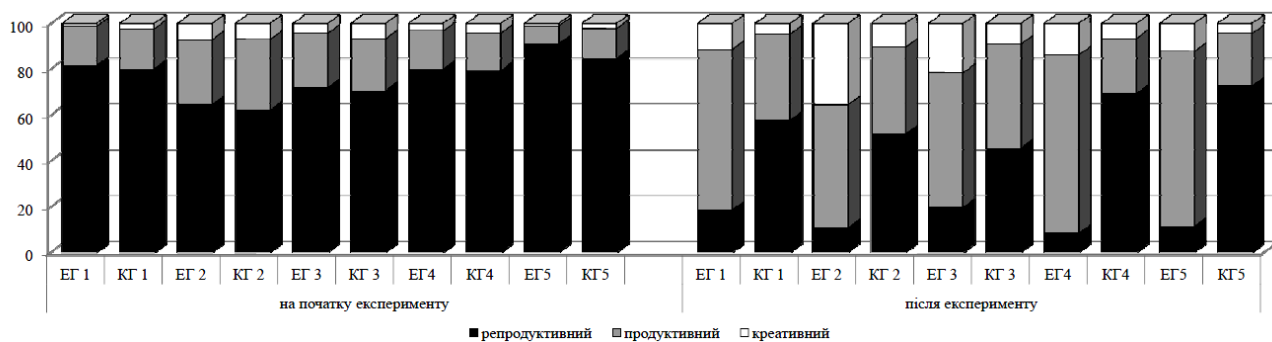


Рис. 4.12. Динаміка за показником «ступінь вираженості «культурного шоку» (емоційно-вольовий критерій, міжкультурний складник) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3, ЕГ 4, ЕГ 5) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3, КГ 4, КГ 5) групах

Узагальнюючи статистичні дані щодо експериментальних та контрольних груп за емоційно-вольовим критерієм, зазначимо, що в експериментальних групах відбулися суттєві позитивні зміни, на які вплинули мозкові штурми, психологічні консультації, соціально-педагогічні квести, круглі столи, дискусії, історичні екскурсії, казко-терапія та арт-терапія, що проводилися з іноземними студентами експериментальних груп. У процесі впровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів відбулося послаблення негативного впливу «культурного шоку» на особистість іноземних студентів, було забезпечено підвищення емоційної комфортності та розвиток позитивного сприйняття нетрадиційного освітньо-культурного середовища ВНЗ. Іноземні студенти експериментальних груп демонстрували значно більшу готовність до виконання різноманітних соціокультурних та навчально-професійних завдань.

Поведінковий критерій вивчався за такими показниками: свідомо самоорганізація життєвого шляху; активність щодо виконання навчально-професійних завдань і набуття соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ (за соціально-професійним складником); міжетнічна та міжкультурна толерантність; активність засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури та творча самореалізація в українському соціумі (за міжкультурним складником).

Динаміка за показниками поведінкового критерію представлена в Додатку Т (табл. Т 1, Т 2, Т 3, Т 4) та на рисунках 4.13 – 4.16.

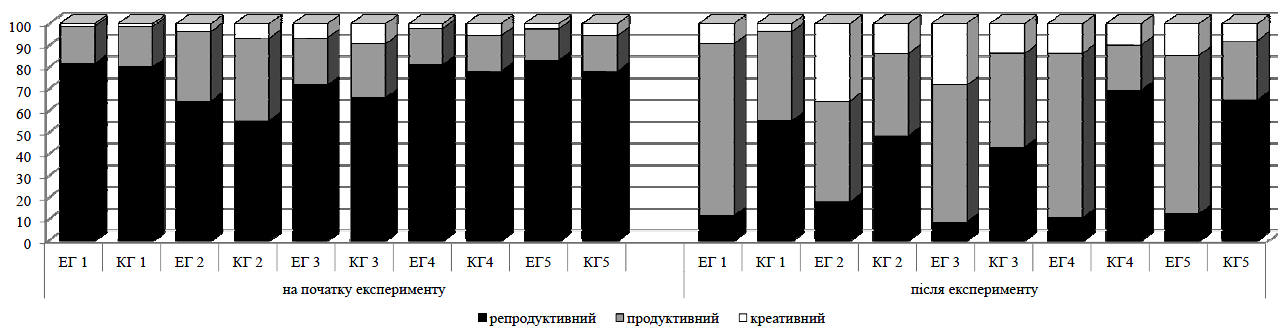


Рис. 4.13. Динаміка за показником «свідома самоорганізація життєвого шляху» (поведінковий критерій, соціально-професійний складник) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3, ЕГ 4, ЕГ 5) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3, КГ 4, КГ 5) групах

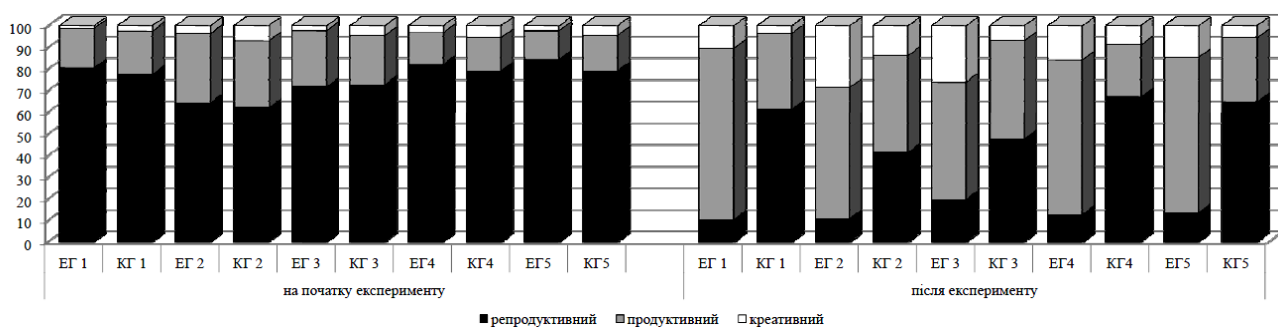


Рис. 4.14. Динаміка за показником «активність щодо виконання навчально-професійних завдань та набуття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (поведінковий критерій, соціально-професійний складник) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3, ЕГ 4, ЕГ 5) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3, КГ 4, КГ 5) групах

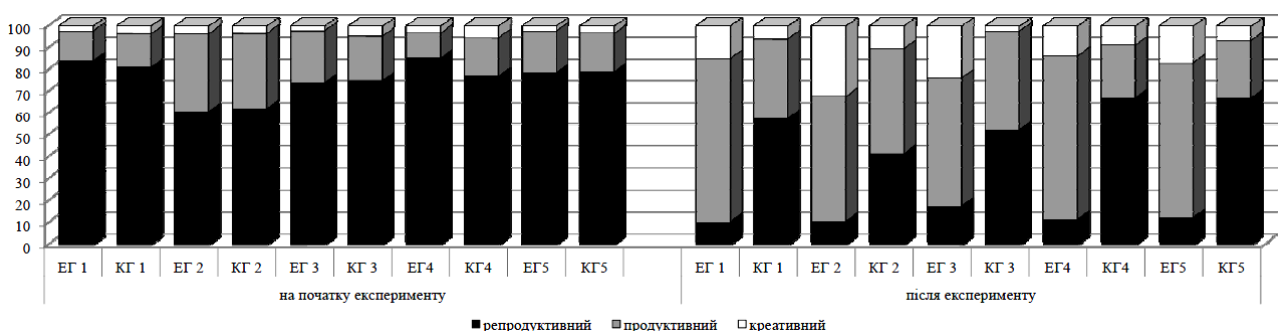


Рис. 4.15. Динаміка за показником «міжетнічна та міжкультурна толерантність» (поведінковий критерій, міжкультурний складник) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3, ЕГ 4, ЕГ 5) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3, КГ 4, КГ 5) групах

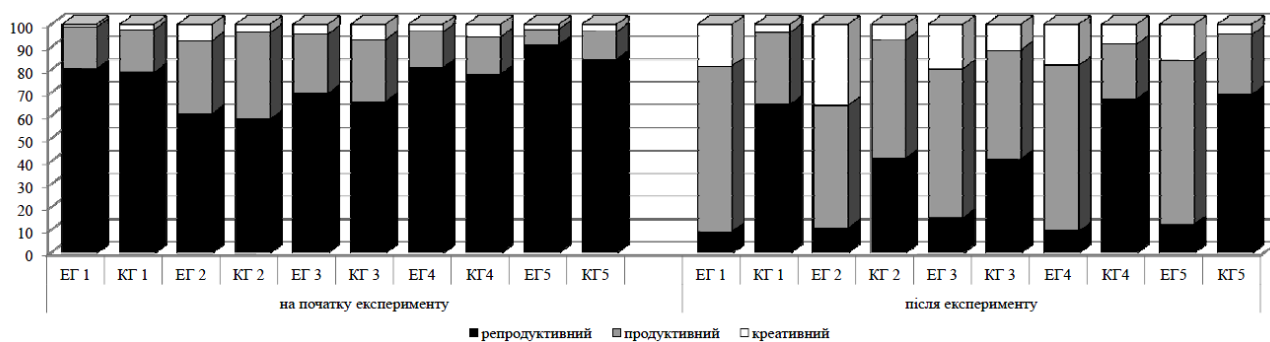


Рис. 4.16. Динаміка за показником «активність засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури та творча самореалізація в українському соціумі» (поведінковий критерій, міжкультурний складник) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3, ЕГ 4, ЕГ 5) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3, КГ 4, КГ 5) групах

Отже, за поведінковим критерієм в експериментальних групах відбулися більш значущі зміни, ніж у контрольних, що підтверджує доцільність упровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів. Позитивній динаміці показників поведінкового критерію експериментальних груп сприяло проведення в освітньо-культурному середовищі експериментальних ВНЗ за активної участі самих іноземних студентів вечорів, фестивалів, презентацій, віртуальних екскурсій, бесід-візуалізацій. Важливим чинником стало формування крос-культурного структурного елемента освітньо-культурного середовища в експериментальних ВНЗ. Також важливу роль відіграла участь іноземних студентів у волонтерських заходах, їх самостійні поїздки для участі в конкурсах, фестивалях, наукових конференціях, створення іноземними студентами рекламної продукції рідною мовою. Іноземні студенти отримали практичний досвід міжкультурної соціальної взаємодії не лише в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, але й у соціокультурному просторі України як країни навчання. Особливо важливим стосовно цього стали реалізовані в українському соціумі у вигляді соціокультурних проектів дипломні роботи іноземних студентів: створення відеофільмів, різноманітних медіа-проектів, постановка хореографічних композицій, музичних концертних номерів тощо.

Найсуттєвіші зміни в різних експериментальних групах відбулися за різними показниками, зокрема:

В ЕГ 1 (ХДАК) найсуттєвіші зміни відбулися за показником «емоційна комфортність в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» міжкультурного складника емоційно-вольового критерію ( $\Delta = 77,0\%$ ). В ЕГ 2 (ХНАУ імені В. В. Докучаєва) найбільших змін зазнав показник «знання про норми поведінки, критерії успішності, продуктивні способи взаємодії в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» соціально-професійного складника когнітивно-інформаційного критерію ( $\Delta = 64,3\%$ ). В ЕГ 3 (ХНПУ імені Г. С. Сковороди) найсуттєвіші зміни спостерігаємо за показником «позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та позитивне ставлення до обраної професії» соціально-професійного складника емоційно-вольового критерію ( $\Delta = 63,1\%$ ). В ЕГ 4 (ХНАДУ) найбільше змінився показник «міжетнічна та міжкультурна толерантність» міжкультурного складника поведінкового критерію ( $\Delta = 73,7\%$ ). В ЕГ 5 (ХДУХТ) найсуттєвіші зміни відбулися за двома показниками: «вольова готовність до виконання навчально-професійних завдань в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» соціально-професійного складника емоційно-вольового критерію та «ступінь вираженості культурного шоку» міжкультурного складника емоційно-вольового критерію ( $\Delta = 79,8\%$ ).

Отже, дослідно-експериментальна робота з вивчення рівня розвитку соціальності іноземних студентів за когнітивно-інформаційним, мотиваційно-ціннісним, емоційно-вольовим та поведінковим критерієм у сукупності відповідних показників у процесі реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України виявилася результативною.

Для перевірки ефективності експерименту була застосована методика порівняння середніх величин  $\bar{x}_1$  та  $\bar{x}_2$  за критерієм Стьюдента. Коефіцієнт Стьюдента для двох сукупностей (початкової і кінцевої) з різними дисперсіями  $S_1^2$  та  $S_2^2$  підраховується за формулою 4.2 [233]:

$$t_{\text{емп}} = \frac{\bar{X}_2 - \bar{X}_1}{\sqrt{S_1^2/n_1 + S_2^2/n_2}} \quad (4.2)$$

де  $n_1$  та  $n_2$  – обсяг сукупностей.

Вибираючи довірчу імовірність недопущення помилки  $\alpha$ , отриманий коефіцієнт порівнюється з критичним (табличним) значенням коефіцієнта Стюдента  $t_\alpha$  для даного числа ступенів свободи  $k$  ( $k = n - 1$ ). Статистична вірогідність гіпотези підтверджується з даною імовірністю, якщо отриманий коефіцієнт Стюдента не менше, ніж табличний (табл. 4.2).

Нульова гіпотеза, яка передбачає, що середні у двох сукупностях рівні, відхиляється, якщо  $t_{\text{емп}} > t_\alpha$ , для рівня значущості  $\alpha = 0,01$ . У цьому випадку приймається альтернативна гіпотеза про достовірну відмінність середніх у двох розглянутих сукупностях, тобто робиться висновок щодо ефективності експериментального впливу.

Таблиця 4.2

Дослідження динаміки показників експериментальних і контрольних груп за критерієм Стюдента

Критерій	Показник	$T_{\text{емп}}$										$t_\alpha$
		ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5	
Когнітивно-інформаційний	Знання про норми поведінки, критерії успішності, продуктивні способи взаємодії в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	22.13	4.75	9.95	2.98	17.32	3.79	15.79	3.87	22.68	3.87	9,92
	Знання про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	50.07	4.75	13.73	3.27	12.29	3.56	17.22	4.05	17.88	3.87	
	Знання про себе як про представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі та в соціокультурному просторі України	50.79	4.75	9.95	1.80	11.97	3.09	17.66	3.70	15.44	3.87	
	Знання про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі та соціумі	60.46	5.42	9.95	2.70	10.14	3.33	17.66	3.87	34.89	4.05	
Критерій	Показник	$T_{\text{емп}}$										



		ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5	
Поведінковий	Свідома самоорганізація життєвого шляху	17.54	5.58	9.95	2.12	15.83	4.02	20.77	3.70	20.84	4.05	9,92
	Активність щодо виконання навчально-професійних завдань та набуття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	19.16	4.24	10.95	3.27	12.97	4.02	21.77	4.05	21.84	4.05	
	Міжетнічна та міжкультурна толерантність	23.18	5.42	9.95	3.27	12.73	3.33	22.39	3.70	19.31	4.05	
	Активність засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури та творча самореалізація в українському соціумі	25.73	3.89	9.95	2.70	10.14	4.25	24.35	3.87	32.11	4.21	

Вірогідність змін за всіма показниками для експериментальних груп підтверджена з досить високою імовірністю: не нижче 99%. І навпаки, для контрольних груп зміни за всіма показниками є незначними.

На рис. 4.17 – 4.20 наведено «вісі значущості» для всіх критеріїв (узагальнено за всіма експериментальними та контрольними групами).

Як бачимо з рисунків 4.17 – 4.20, усі значення  $T_{емп}$  для експериментальних груп, знаходяться в зоні значущості ( $T_{емп} > 9,92$ ; при  $k = 2$  для рівня значущості  $\alpha = 0,01$ ). І навпаки, усі значення  $T_{емп}$  для контрольних груп, не досягають зони значущості ( $T_{емп} < 9,92$ ; при  $k = 2$  для рівня значущості  $\alpha = 0,01$ ).



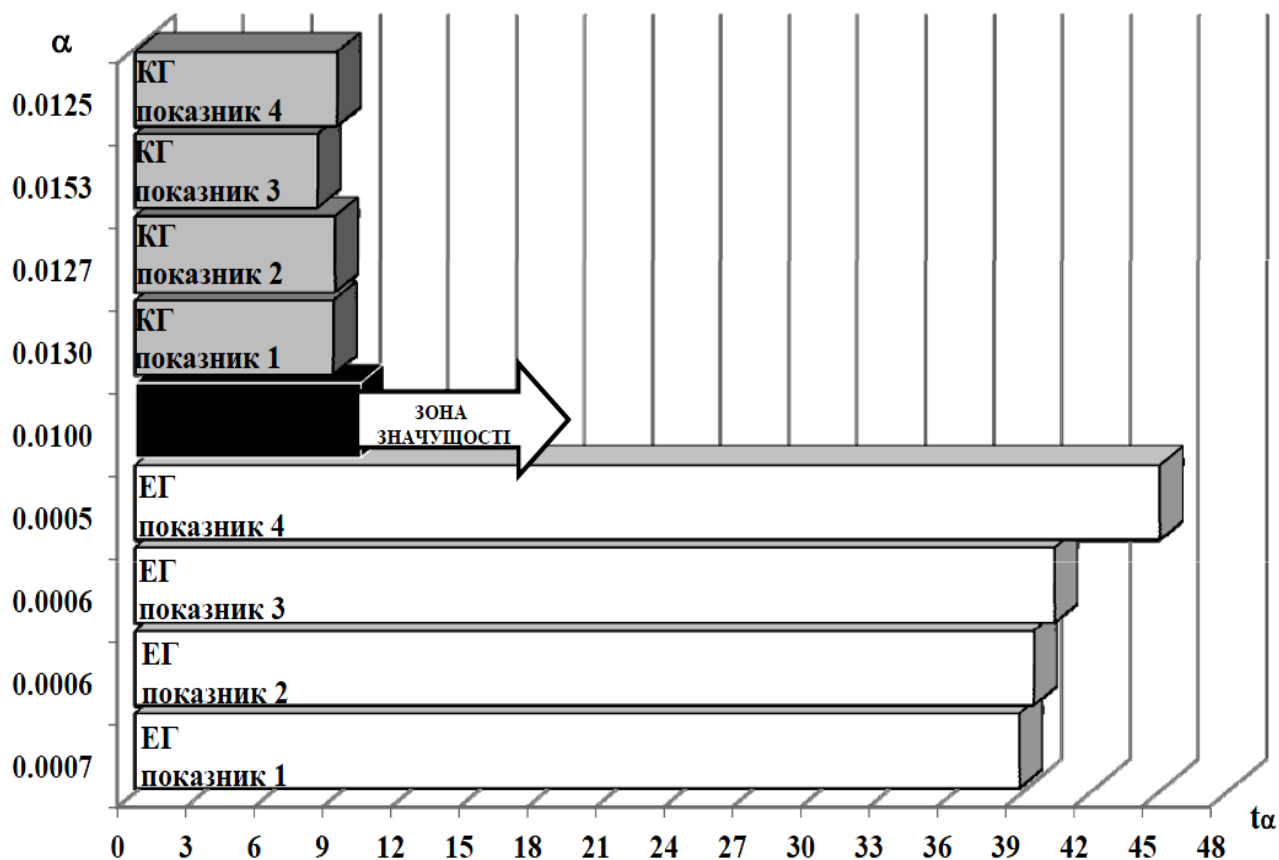


Рис. 4.17. «Вісь значущості» змін після експерименту за когнітивно-інформаційним критерієм (показник 1 – знання про норми поведінки, критерії успішності, продуктивні способи взаємодії, показник 2 – знання про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, показник 3 – знання про себе як про представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі та в соціокультурному просторі України, показник 4 – знання про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі й соціумі)

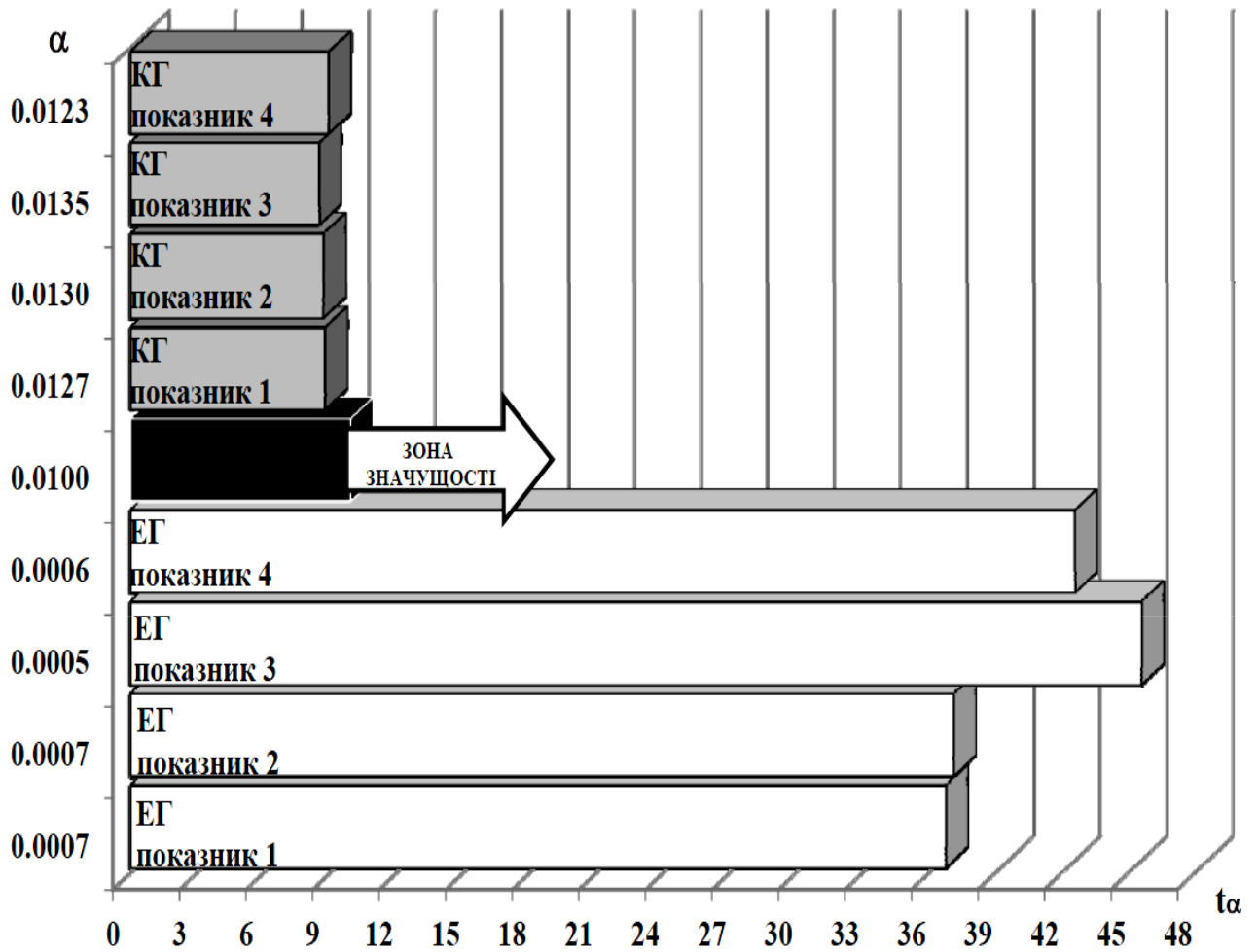


Рис. 4.18. «Вісь значущості» змін після експерименту за мотиваційно-ціннісним критерієм (показник 1 – ціннісне ставлення до себе, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та мови навчання і спілкування, показник 2 – наявність мотивації до навчання та професійного становлення, отримання соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, показник 3 – наявність соціальної мотивації до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, показник 4 – ціннісне ставлення до української культури та соціуму)

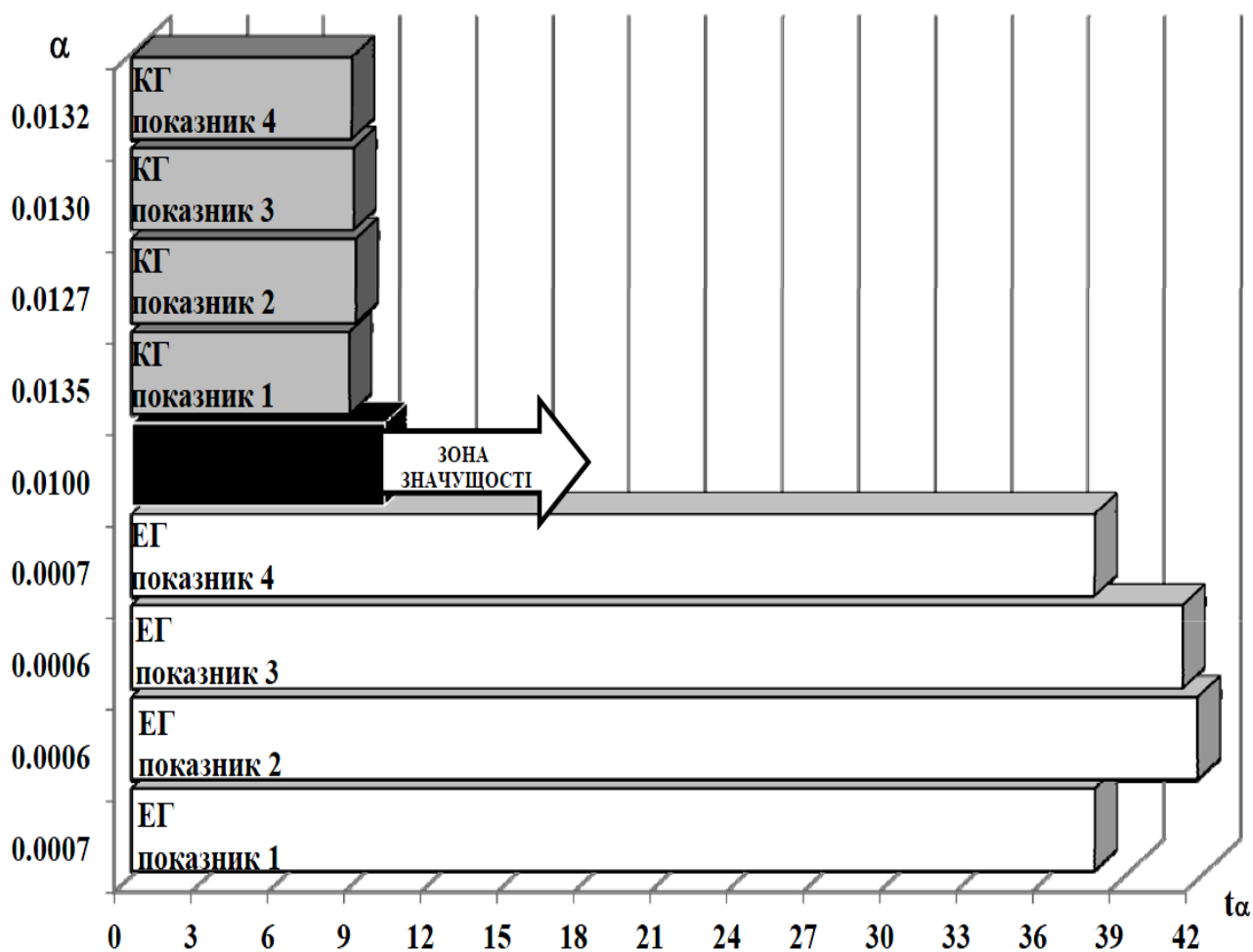


Рис. 4.19. «Вісь значущості» змін після експерименту за емоційно-вольовим критерієм (показник 1 – позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, показник 2 – вольова готовність до виконання навчально-професійних завдань в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, показник 3 – емоційна комфортність в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, показник 4 – ступінь вираженості «культурного шоку»)

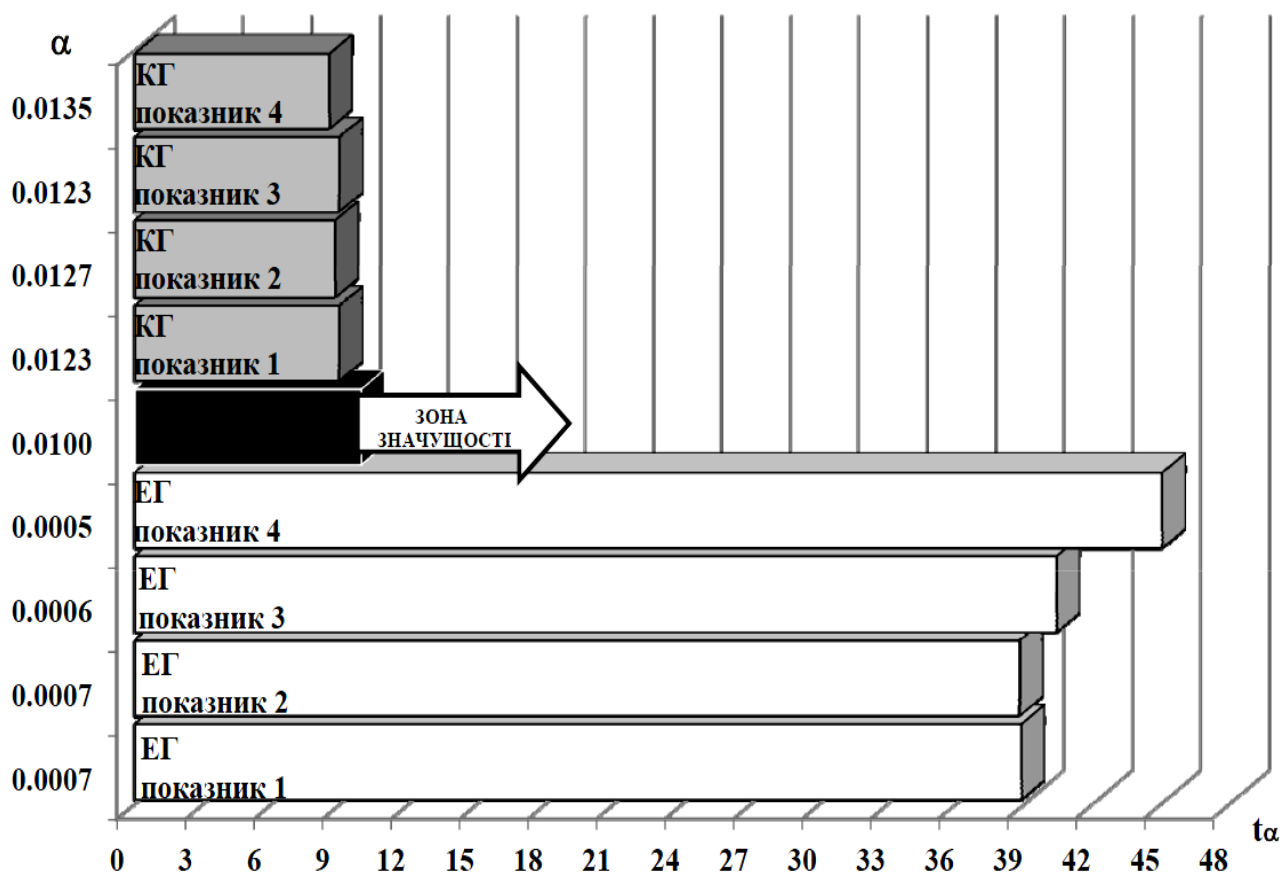


Рис. 4.20. «Вісь значущості» змін після експерименту за поведінковим критерієм (показник 1 – свідомо самоорганізація життєвого шляху, показник 2 – активність щодо виконання навчально-професійних завдань і набуття нового соціально-особистісного досвіду, показник 3 – міжетнічна та міжкультурна толерантність, показник 4 – активність засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури і творча самореалізація в українському соціумі)

Отже, результати дослідження надають змоги констатувати, що статистична суттєвість відмінностей між контрольними та експериментальними групами спостерігається після експерименту. Контрольні групи зазнали незначних змін після експерименту, експериментальні групи наприкінці дослідно-експериментальної роботи продемонстрували значні зміни.

Загальний порівняльний аналіз результатів констатувальної і контрольної діагностики рівня розвитку соціальності іноземних студентів у контрольних та експериментальних групах загалом дозволив визначити результативність запропонованого соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України. Зведені діагностичні

дані щодо загального рівня розвитку соціальності іноземних студентів у контрольних та експериментальних групах на початку експерименту (до впровадження соціально-педагогічного супроводу) та після проведення експерименту (після впровадження соціально-педагогічного супроводу в експериментальних групах) представлено в табл 4.3.

Таблиця 4.3

Зведені дані про рівні розвитку соціальності іноземних студентів у контрольних та експериментальних групах на початку та після проведення експерименту, у % (в кількості осіб)

Етап експерименту	На початку експерименту		Після експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Рівні розвитку соціальності				
Репродуктивний	81,15 (280)	76,76 (261)	14,21 (49)	62,06 (211)
Продуктивний	17,68 (61)	19,41 (66)	67,82 (234)	32,36 (110)
Креативний	1,17 (4)	3,83 (13)	17,97 (62)	5,58 (19)
Разом	100 (345)	100 (340)	100 (345)	100 (340)

Порівняльний аналіз результатів діагностики рівня розвитку соціальності іноземних студентів у контрольних та експериментальних групах на початку експерименту та після його проведення засвідчив, що більш значущі позитивні зміни відбулися в експериментальних групах, де спостерігається суттєвіше зростання креативного та продуктивного рівнів розвитку соціальності іноземних студентів порівняно з контрольними групами, що й дозволило визначити результативність упровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ.

Отже, результати експерименту свідчать про позитивні здобутки в процесі соціалізації іноземних студентів, що підтверджено динамікою змін у показниках рівня розвитку соціальності, а здійснений аналіз цих результатів дає підстави стверджувати про ефективність упровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу.

Якісний, кількісний та статистичний аналіз ефективності соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, передусім, порівняльний аналіз результатів розвитку соціальності іноземних студентів в експериментальних та контрольних групах уможлиблює такі висновки:

1) якісний аналіз, що відбувався через включене спостереження, опитування й анкетування представників освітньо-культурного середовища (керівників структурних підрозділів, викладачів, кураторів, працівників бібліотек, гуртожитків, українських студентів) ВНЗ, у яких були сформовані експериментальні групи, засвідчив позитивні зміни, що відбулися в цьому середовищі стосовно соціалізації іноземних студентів: викладачі (від 88% до 98% експериментальних ВНЗ, контрольних – від 45% до 58%), працівники бібліотеки (від 67% до 89% експериментальних ВНЗ, контрольних – від 37% до 49%), гуртожитків (від 63% до 68% експериментальних ВНЗ, контрольних – від 15% до 23%) вказали на необхідність соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та свою участь у його реалізації; на постійність взаємодії з іноземними студентами вказало від 64% до 67% опитуваних українських студентів експериментальних ВНЗ (контрольних від 15% до 24%), від 54% до 61% експериментальних ВНЗ (контрольних – від 15% до 27%) зазначили, що іноземні студенти беруть участь у роботі органів студентського самоврядування, а від 75% до 86% експериментальних ВНЗ (контрольних – від 36% до 51%) стверджують, що їм цікаво співпрацювати з іноземними студентами в позанавчальній діяльності;

2) опитування представників освітньо-культурного середовища експериментальних ВНЗ (керівників структурних підрозділів, викладачів, кураторів, працівників бібліотеки, гуртожитків, українських студентів) засвідчило такі зміни в соціальній поведінці іноземних студентів: суттєво підвищилася їх активність у соціокультурній діяльності, вони почали виступати з власними ініціативами щодо реалізації культурних проектів, орієнтованих на ознайомлення українців із здобутками їх рідної культури; іноземні студенти експериментальних

груп стали свідоміше ставитися до навчально-професійної діяльності та виявляти ціннісне ставлення до отримуваної професії; вони почали активніше брати участь у тих виховних заходах, що пропонувалися в академічній групі; в іноземних студентів сформувалося виважене ставлення до міжкультурної взаємодії, толерантність у вирішенні побутових та організаційних питань;

3) вивчення динаміки рівня розвитку соціальності іноземних студентів експериментальних і контрольних груп (до запровадження супроводу та після його запровадження в експериментальних групах) із застосуванням математичної статистики (методика порівняння середніх величин  $\bar{X}_1$  та  $\bar{X}_2$  за критерієм Стюдента): засвідчило, що за всіма показниками обґрунтованих критеріїв більш значущі зміни відбулися саме в експериментальних групах: усі значення  $T_{\text{емп}}$  для експериментальних груп знаходяться в зоні значущості ( $T_{\text{емп}} > 9,92$ ; при  $k = 2$  для рівня значущості  $\alpha = 0,01$ ); результати порівняння статистичних даних в контрольних групах до і після проведення формувального експерименту засвідчують, що в цих групах статистично значущих змін не відбулося: усі значення  $T_{\text{емп}}$  для контрольних груп, не досягають зони значущості ( $T_{\text{емп}} < 9,92$ ; при  $k = 2$  для рівня значущості  $\alpha = 0,01$ ). Отже, загальний порівняльний аналіз результатів констатувальної та контрольної діагностики рівня розвитку соціальності іноземних студентів у контрольних й експериментальних групах загалом дозволив визначити результативність запропонованого соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України.

Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження представлені в Додатку Ф.

## Висновки до розділу 4

На підставі дослідно-експериментальної роботи, що проводилася протягом 2012-2016 років та охоплювала 1226 осіб (зокрема 345 іноземних студентів експериментальних та 340 контрольних груп, 36 керівників структурних підрозділів ВНЗ, які відповідають за підготовку іноземних студентів, 346 представників освітньо-культурного середовища ВНЗ (викладачі, куратори, працівники бібліотек, гуртожитків, 159 українських студентів) було зроблено такі висновки:

1. Результати діагностики освітньо-культурного середовища обраних для експерименту ВНЗ довели актуальність упровадження обґрунтованого соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, зокрема, на пряму супроводу, спрямованого на вдосконалення освітньо-культурного середовища ВНЗ щодо продуктивної соціалізації іноземних студентів. Через бесіди, інтерв'ювання, анкетування представників освітньо-культурного середовища, вивчення документації, включеного спостереження було визначено, що в такому середовищі не достатньо реалізується соціальне виховання іноземних студентів, що пов'язується, передусім, з відсутністю посад соціальних педагогів у структурних підрозділах, які відповідають за підготовку іноземних громадян у ВНЗ, з не підготовленістю представників освітньо-культурного середовища до здійснення соціального виховання, актуальність якого особливо загострюється в інформаційному суспільстві.

2. Діагностика вихідного рівня розвитку соціальності іноземних студентів як основного показника ефективності соціально-педагогічного супроводу підтвердила необхідність упровадження такого супроводу з метою підвищення рівня їх соціальності, оскільки засвідчила, що за всіма визначеними критеріями (когнітивно-інформаційний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, поведінковий) і їх показниками рівень розвитку соціальності (міжкультурного та соціально-професійного складників) у більшості (78,97%) опитуваних іноземних студентів перебуває на репродуктивному рівні.



3. Удосконалення освітньо-культурного середовища ВНЗ стосовно реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів відбувалося через: взаємодію з керівниками структурних підрозділів, відповідальних за підготовку іноземних студентів (спецсеминар, круглі столи, інтернет-опитування); підготовку: адміністрації ВНЗ до взаємодії з іноземними студентами (семінари, круглі столи, тренінги); основних суб'єктів соціально-педагогічного супроводу – соціальних педагогів, працівників структурних підрозділів, що відповідають за навчання іноземних студентів, – до впровадження супроводу (семінари, круглі столи, тренінги, ділові ігри); викладачів, кураторів академічних груп, у яких навчаються іноземні студенти (індивідуальні консультації, педагогічні майстерні, тренінги); інших співробітників ВНЗ, зокрема працівників бібліотек та гуртожитків (круглі столи, тренінги, інформативні семінари); українських студентів до співпраці з іноземними студентами (тренінги, майстер-класи, лекції, бесіди, метод «рівний – рівному»). Ці заходи забезпечили створення умов для активізації професійної діяльності в контексті міжкультурної взаємодії, осмислення представниками освітньо-культурного середовища ВНЗ специфіки роботи з іноземними студентами, збагачення професійного досвіду, вироблення навичок міжкультурної комунікації, подолання негативних стереотипів щодо цієї категорії студентської молоді, тобто уможливили перетворення представників освітньо-культурного середовища ВНЗ на потенційних суб'єктів соціально-педагогічного супроводу цього процесу.

4. Робота з іноземними студентами щодо підвищення рівня розвитку їх соціальності відбувалася: на адаптаційно-мотиваційному етапі – розвивалася позитивна мотивація щодо активного включення в процес формування власної міжетнічної толерантності, засвоювалися основні цінності нового соціуму та нової культури. Цикл заходів у межах соціально-педагогічного захисту (ознайомлення іноземних студентів з корпоративною культурою та інфраструктурою ВНЗ; вечори запитань і відповідей, свята, чаювання, театралізовані виховні заходи; комунікативні тренінги, майстер-класи; індивідуальні психологічні консультації; арт-терапія тощо) на цьому етапі сприяв: поглибленню соціальних знань

іноземних студентів щодо міжкультурної взаємодії в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, засвоєнню соціальних цінностей цього середовища та соціокультурного простору чужої країни; на інтеграційно-діяльнісному етапі відбувалося включення іноземних студентів у соціально значущу діяльність, відтворення засвоєних ними способів соціальної взаємодії в професійному середовищі, творче освоєння соціальної дійсності. Для реалізації соціально-педагогічної допомоги було проведено заходи (соціально-педагогічні тренінги, години спілкування, інтерактивні зустрічі; мозкові штурми; вечори-презентації культур рідних країн іноземних студентів; події екскурсії містом тощо), які впливали на закріплення і відтворення соціальних знань щодо соціальної ролі студента в нетрадиційному освітньо-культурному середовищі ВНЗ, на розвиток соціальних цінностей та мотивації до самовдосконалення, професійного становлення. Під час реалізації соціально-педагогічного супроводу на інтеграційно-діяльнісному етапі відбулося зростання соціальної активності іноземних студентів (їх ініціювання проведення фестивалю українсько-китайського мистецтва «Діалог культур», безкоштовних курсів з вивчення китайської мови, активної участі в роботі студентської ради, долучення до волонтерської діяльності); на індивідуалізаційно-самореалізаційному етапі відбувалося формування активної життєвої позиції іноземних студентів, створювалися умови для самореалізації в навчально-професійній та соціокультурній діяльності через проведення відповідних заходів (круглих столів; мозкових штурмів; презентацій; вебінраїв, інтернет-конференцій; організації самостійних поїздок для участі в конференціях, фестивалях; залучення до соціально-виховної роботи з іноземними студентами-першокурсниками; соціокультурних та професійних проєктів), відбувався розвиток засвоєних соціокультурних і професійних цінностей, традицій, норм поведінки відповідно до власного світогляду та набутого соціального досвіду в нетрадиційному освітньо-культурному середовищі й соціокультурному просторі України через усвідомлення ними власних особистісних ресурсів, прагнення до самоактуалізації та готовність до професійної й особистісної самореалізації. Зокрема, іноземними

студентами представлено інтелектуальний продукт етнографічного змісту, що віддзеркалював засвоєння ними українських культурних звичаїв і традицій: екранні дипломні роботи, присвячені українській культурі, медіапроекти презентації української культури в країні студента тощо.

5. Заходи щодо координації соціально-виховних впливів освітньо-культурного середовища та соціокультурного простору України стосовно соціалізації іноземних студентів (інтернет-збори, інтернет-опитування; відвідування театрів, музеїв, проведення тематичних екскурсій, участь у Міжнародному фестивалі іноземних студентів і громадян, інтерактивні зустрічі з представниками соціокультурного простору) допомагали іноземним студентам краще орієнтуватися в соціокультурному просторі регіону навчання, сприяли розширенню знань про традиції та звичаї української культури, уможлилювали отримання нового соціально-особистісного й соціально-професійного досвіду.

6. Контрольний етап дослідно-експериментальної роботи засвідчив, що відбулися позитивні зміни в освітньо-культурному середовищі експериментальних ВНЗ стосовно соціалізації іноземних студентів, зокрема викладачі, працівники бібліотеки, гуртожитків указали на необхідність соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та свою участь у його реалізації; на постійність взаємодії з іноземними студентами вказало від 64% до 67% опитуваних українських студентів ВНЗ, де були сформовані експериментальні групи (у контрольних від 15% до 24%), від 75% до 86% опитуваних українських студентів експериментальних ВНЗ (контрольних – від 36% до 51%) стверджують, що їм цікаво співпрацювати з іноземними студентами в позанавчальній діяльності.

7. Узагальнені діагностичні дані за експериментальною та контрольною групами щодо загального рівня розвитку соціальності іноземних студентів до запровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів і після запровадження свідчать, що репродуктивний рівень розвитку соціальності до впровадження соціально-педагогічного супроводу спостерігався у 81,15% представників експериментальних та 76,76% представників контрольних

груп, після впровадження супроводу відповідно цей рівень був у 14,21% представників експериментальних і 62,06% контрольних груп; продуктивний рівень визначено до експерименту в 17,68% представників експериментальних та 19,41% контрольних груп, після впровадження супроводу відповідно – 67,82% в представників експериментальних груп і 32,36% у представників контрольних груп; креативний рівень спостерігаємо до запровадження супроводу в 1,17% представників експериментальних груп, та в 3,83% представників контрольних груп, після впровадження супроводу креативний рівень мають 17,97% представників експериментальних та лише 5,58% представників контрольних груп. Отже, в експериментальних групах спостерігається суттєвіше зростання креативного та продуктивного рівня розвитку соціальності іноземних студентів, порівняно з контрольними групами, де соціально-педагогічний супровід не було запроваджено.

8. Для перевірки ефективності експерименту була застосована методика порівняння середніх величин  $\bar{x}_1$  та  $\bar{x}_2$  за критерієм Стьюдента: після проведення експерименту спостерігається суттєва статистична відмінність рівня сформованості соціальності іноземних студентів за всіма показниками обґрунтованих критеріїв: усі значення  $T_{емп}$  для експериментальних груп знаходяться в зоні значущості ( $T_{емп} > 9,92$ ; при  $k = 2$  для рівня значущості  $\alpha = 0,01$ ); результати порівняння статистичних даних у контрольних групах до і після проведення формувального експерименту засвідчують, що в цих групах статистично значущих змін не відбулося: усі значення  $T_{емп}$  для контрольних груп, не досягають зони значущості ( $T_{емп} < 9,92$ ; при  $k = 2$  для рівня значущості  $\alpha = 0,01$ ).

Матеріали розділу відображено в публікаціях автора [70; 72; 73; 75; 76; 79; 80; 81; 82; 83; 84; 85; 86; 87; 88; 94; 103; 123; 125; 129; 135; 136; 137; 138; 140; 141; 142].

## ВИСНОВКИ

Проведене дослідження теорії та методики соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу дає підстави для таких **висновків**:

1. Трансформація соціалізації особистості відбувається внаслідок змін соціокультурного простору, зумовлених становленням інформаційного суспільства на противагу індустріальному. Новими характеристиками цього простору, що впливають на соціальний розвиток усіх соціальних суб'єктів, є: перетворення інформації й знання на основну цінність суспільства; „тріумф особистості” – творця нового знання; зростання ролі інформаційних технологій в усіх сферах життєдіяльності людини; необмеженість, неконтрольованість отримання та використання інформації; формування культури єдиної світової спільноти; зростання ролі культури у виживанні та розвитку певного соціуму; посилення міграційних процесів; віртуалізація соціокультурного простору; виникнення нових загроз для людства в кіберсередовищі. Виникнення віртуальної реальності в соціокультурному просторі інформаційного суспільства спричинило появу нового складника соціалізації – кіберсоціалізації, що докорінно змінює традиційний для індустріального суспільства процес соціалізації, зокрема, зменшується роль традиційних агентів соціалізації (родини, друзів, сусідів, освітніх та культурних установ), натомість зростає значення засобів масової комунікації, глобальної мережі, самовиховання та самовдосконалення особистості, підвищується роль освіти, зокрема вищої, як провідного соціального інституту соціально контрольованої соціалізації молоді.

Відбуваються зміни на всіх етапах процесу соціалізації: стихійні впливи віртуального соціокультурного простору ускладнюють соціальну адаптацію, оскільки людина має пристосуватися до нової реальності, зокрема віртуальної, якої у філогенезі не існувало, навчитися жити з урахуванням її небезпек та викликів. Отже, зростає потреба особистості в соціально-педагогічному захисті свого соціального становлення в умовах глобалізації світової культури. На етапі соціальної інтеграції реалізується потреба у відтворенні засвоєних – і в

реальному, і у віртуальному соціумах – соціальних цінностей, соціальних якостей та норм соціальної поведінки, і саме соціально-педагогічна допомога сприяє розв'язанню складних питань гармонізації „Я – реального” та „Я – віртуального” заради вдосконалення першого в різних сферах життєдіяльності. Необмежений доступ до інформаційних ресурсів людства спричинює зростання відповідальності людини за власну динаміку, за свої вчинки, за безпеку соціуму, унаслідок чого посилюється значення самовиховання, самоосвіти, самоконтролю, самореалізації, тому актуалізується роль саме соціальної індивідуалізації як етапу соціалізації, на якому особистість потребує соціально-педагогічної підтримки вдосконалення соціальної творчості людини стосовно і своєї соціальної суб'єктності, і середовища (реального та віртуального).

2. Специфіка соціалізації студентів зумовлена тим, що, оскільки вони є найактивнішою соціальною групою інформаційного суспільства, найпродуктивнішими організаторами й учасниками віртуальних спільнот, вони найчастіше потрапляють під неконтрольовані соціальні впливи та зазнають негативної стихійної соціалізації. Стосовно них особливо зменшується роль сім'ї, культурних установ, вищих навчальних закладів як агентів соціалізації, водночас посилюється роль сучасних засобів масової комунікації, зокрема Інтернету, при чому спостерігається відставання ціннісного аспекту від технологічного. Як наймобільніша соціальна група студенти отримують можливість виходити за межі національного соціокультурного простору, брати участь у міжкультурній комунікації, завдяки входженню вищої освіти України до Європейського освітнього простору – за межами країни, регіону, отже, у контексті інтернаціоналізації вищої освіти посилюється значення діалогу культур у процесі соціалізації. За цих умов особливої значущості набувають соціальне самовиховання, соціальні самоосвіта, самоконтроль, самореалізація студентів, їхня участь у збереженні та розвитку суспільства. Це викликає необхідність трансформації змісту, форм і методів соціально-виховної діяльності, спрямованої на гарантований розвиток соціальності сучасних студентів у вищому навчальному закладі, актуалізує увагу до медіа-соціалізації,

зокрема кіберсоціалізації, як складників соціалізації студентської молоді. Соціально-виховна робота вищих навчальних закладів має переміщуватися у віртуальний соціокультурний простір, щоб розширити тим самим можливості для соціально керованих впливів у процесі міжкультурної комунікації.

3. Іноземними студентами в Україні є особи, які є громадянами інших країн та здобувають вищу освіту в українських вищих навчальних закладах. Негативні явища стосовно навчання іноземних студентів (неконтрольований набір іноземних громадян на навчання, низький рівень їхньої базової підготовки; недостатньо сформоване толерантне ставлення українських громадян до іноземців, переважання негативної інформації в ЗМІ щодо іноземних студентів), які спостерігаються в українському соціокультурному просторі, зумовлюють необхідність посилення соціально-виховних впливів стосовно цієї категорії студентської молоді в освітньому середовищі ВНЗ, актуалізують увагу до розв'язання проблем (лінгвістичних, академічних, інформаційних, організаційних, особистісних, соціокультурних), які вони змушені долати в новому освітньому середовищі та соціокультурному просторі чужої країни. Оскільки іноземним студентам складно реалізувати соціальну суб'єктність в умовах інокультурного соціуму, то на початку свого перебування в Україні вони є об'єктом соціалізаційних впливів.

4. Соціалізація іноземних студентів, що відбувається в контексті міжкультурної комунікації, набуває характеру акультурації та проходить через традиційні для соціалізації етапи: адаптації (засвоєння), інтеграції (відтворення), індивідуалізації (розвиток) іноземними студентами культури українського соціуму в процесі стихійного та цілеспрямованого долучення до системи нових суспільних зв'язків і залежностей вищої освіти України. Специфіка соціалізації іноземних студентів в освітньому середовищі ВНЗ України зумовлена тим, що ці студенти вже соціалізовані в соціумі рідної країни, а в країні навчання знову зазнають впливу всіх її складників, крім того, іноземні студенти стають агентами соціалізації для представників українського соціокультурного простору. Оскільки якість професійної освіти, яку здобувають

іноземні студенти в Україні, суттєво залежить від успішності засвоєння, відтворення та розвитку ними цінностей, традицій, норм поведінки інокультурного соціуму, їхня соціалізація має два аспекти: міжкультурний та професійний. Соціалізація іноземних студентів розгортається протягом усього періоду їхнього навчання та має свої особливості відповідно до часу та якості перебування в Україні, що стало основою виокремлення трьох її етапів: соціальної адаптації, соціальної інтеграції, соціальної індивідуалізації.

5. Освітнє середовище ВНЗ для іноземних студентів слугує важливим чинником соціалізації, оскільки є головним носієм і соціально-професійної, і соціокультурної інформації та взаємодії, у ньому відбувається професійне становлення та соціальний розвиток цих студентів на підставі засвоєння нової культури, зокрема освітньої, саме тому його необхідно розглядати як освітньо-культурне, структурними елементами якого є: крос-культурний (долучення до нової культури), організаційно-технологічний (предметно-просторове оточення, організація освітньої діяльності, забезпечення життєдіяльності іноземних студентів), навчально-професійний (здійснення освітнього процесу), соціально-виховний (координація соціально-виховних впливів освітньо-культурного середовища ВНЗ та соціокультурного простору країни навчання). Удосконалення освітньо-культурного середовища ВНЗ щодо підвищення ефективності соціалізації іноземних студентів потребує системи науково обґрунтованої соціально-педагогічної діяльності, яка б підтримувала їх протягом усього періоду навчання в Україні, це забезпечує соціально-педагогічний супровід.

6. Соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України визначено як вид соціально-педагогічної діяльності, який здійснюється протягом усього періоду навчання, спрямований на їхній соціально-педагогічний захист на етапі соціальної адаптації, соціально-педагогічну допомогу на етапі соціальної інтеграції та соціально-педагогічну підтримку на етапі соціальної індивідуалізації у процесі акультурації через взаємодію супроводжуваного (іноземного студента) із



супроводжувачим (соціальний педагог, працівник структурного підрозділу, відповідального за підготовку іноземних студентів, куратор, працівник деканату, викладач або інша особа, яка забезпечує супровід) шляхом координації позитивних зусиль представників освітньо-культурного середовища ВНЗ і соціокультурного простору країни навчання, результатом такого супроводу є створення оптимальних умов для ефективного розвитку соціальності цих студентів.

7. Структурно-функціональна модель соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ фіксує загальні та специфічні характеристики соціально-виховної діяльності у ВНЗ, спрямованої на забезпечення зростання рівня розвитку міжкультурного та соціально-професійного складників їхньої соціальності, та містить такі компоненти: *суб'єкт-об'єктний* (суб'єкти й об'єкти супроводу); *концептуально-цільовий* (мета, методологічні підходи, принципи, нормативно-правова база перебування і навчання іноземних студентів в Україні, соціально-виховні умови, чинники); *середовищний* (структура освітньо-культурного середовища ВНЗ, у якому відбувається супровід); *змістовно-технологічний* (зміст, напрями супроводу, етапи, форми і методи роботи), *результативний* (критерії, показники та рівні сформованості соціальності іноземних студентів).

8. Соціальність іноземних студентів є результатом керованої соціалізації, а саме її соціально-педагогічного супроводу, в освітньо-культурному середовищі ВНЗ, що визначає: рівень входження іноземного студента в новий соціум, прийняття і засвоєння цінностей цього соціуму, інформації про майбутню професію та професійну діяльність (на етапі соціальної адаптації); організацію життєдіяльності відповідно до наявних у цьому соціумі норм, традицій, правил, відтворення яких у соціальній міжкультурній взаємодії відбувається зі збереженням власної етнокультурної ідентичності, розуміння соціального значення майбутньої професії, розвиток позитивного ставлення до неї, формування професійних цінностей, якостей, умінь, навичок (на етапі соціальної інтеграції); розвиток засвоєних норм, традицій, правил поведінки в

інокультурному соціумі, професійних цінностей шляхом реалізації власних соціокультурних проектів, пов'язаних з отримуваною професією, із привнесенням власного світобачення, розуміння їх у контексті діалогу культур та подальшої професійної самореалізації (на етапі соціальної індивідуалізації).

Структура соціальності іноземних студентів складається з двох провідних складників – міжкультурного (зумовленого потребами акультурації) та соціально-професійного (зумовленого потребами професійного становлення та розвитку).

Критеріями розвитку соціальності є: когнітивно-інформаційний (передбачає з'ясування рівня розуміння ними змісту власних соціальних і професійних якостей, знання норм поведінки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та соціокультурному просторі України), мотиваційно-ціннісний (віддзеркалює основні мотиви та ціннісні орієнтації іноземних студентів), емоційно-вольовий (пов'язаний із емоційними переживаннями й зусиллями іноземних студентів щодо виконання вимог нетрадиційного освітньо-культурного середовища та соціокультурного простору України), поведінковий (пов'язаний із реалізацією соціальної активності іноземних студентів щодо виконання навчально-професійних завдань, засвоєнням, відтворенням та розвитком традицій, звичаїв, норм української культури, із творчою самореалізацією в українському соціумі), що характеризуються сукупності відповідних показників.

Креативний рівень розвитку соціальності реалізується у сформованості соціальної культури іноземних студентів (соціально-професійного та міжкультурного складників) та у професійній і особистісній самореалізації в інокультурному соціумі; продуктивний рівень розвитку соціальності виявляється в соціальній (міжкультурній та соціально-професійній) компетентності та інтегрованості в інокультурний соціум; репродуктивний рівень соціальності представлений соціальною (крос-культурною та соціально-професійною) грамотністю та адаптованістю іноземних студентів до нетрадиційного освітньо-культурного середовища та соціуму країни навчання.

9. Теоретичними засадами соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу є: визначення специфіки процесу соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства; обґрунтування освітнього середовища вищого навчального закладу як освітньо-культурного для іноземних студентів та виокремлення його структурних елементів; визначення сутності та складників соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів; обґрунтування міжкультурного та соціально-професійного складників соціальності як результату цього супроводу та її рівнів; обґрунтування структурно-функціональної моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ.

10. Методичними засадами соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ є: урахування чинників (зовнішні: рівень підготовки суб'єктів до реалізації соціально-педагогічного супроводу; соціокультурні цінності нового соціуму; внутрішньоособистісні: мотивація та ціннісне ставлення до освітнього процесу та соціокультурної діяльності; рівень мовної підготовки; усвідомлення необхідності в саморозвитку та самореалізації; ступінь довіри іноземних студентів до викладачів та адміністрації ВНЗ; групові: національно-культурні та етнопсихологічні особливості іноземних студентів) та соціально-виховних умов ефективності цього супроводу (удосконалення освітньо-культурного середовища ВНЗ відповідно до необхідності подолання проблем соціалізації іноземних студентів; забезпечення соціокультурного партнерства освітньо-культурного середовища ВНЗ з представниками соціокультурного простору України; долучення іноземних студентів до українських національно-культурних традицій та професійних цінностей отримуваного фаху); обґрунтування змісту, форм, методів та напрямів діяльності Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів як осередку діяльності координаційної групи, що реалізує супровід;

обґрунтування методів і форм соціально-педагогічної діяльності з представниками освітньо-культурного середовища ВНЗ (інтернет-збори, інтернет-опитування, семінари, конференції, круглі столи, тренінги, майстер-класи, педагогічні майстерні тощо) стосовно підвищення ефективності соціалізації іноземних студентів; визначення форм координаційних зв'язків із представниками соціокультурного простору України (інтернет-опитування, зустрічі, бесіди, екскурсії, фестивалі тощо); застосуванні форм і методів соціокультурної діяльності (віртуальні екскурсії, віртуальні виставки, тренінги, культурні асимілятори, вечори, арт-терапія, віртуальні майстер-класи, соціокультурні проекти тощо) з іноземними студентами, спрямованої на розвиток міжкультурного складника їхньої соціальності, та соціально-професійної підготовки (віртуальні знайомства з майбутньою професією, презентації, бесіди, круглі столи, творчі зустрічі, інтернет-конференції, вебінари, створення аудіовізуального продукту тощо), зорієнтованої на розвиток соціально-професійного її складника.

11. Вивчення актуального стану соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України засвідчило, що соціальне виховання, як керований процес соціалізації іноземних студентів, має епізодичний, несистемний характер, що пов'язується, передусім, із відсутністю посад соціальних педагогів у структурних підрозділах, які відповідають за підготовку іноземних громадян у ВНЗ, із невідповідністю представників освітньо-культурного середовища до здійснення соціального виховання, актуальність якого особливо загострюється в інформаційному суспільстві, і вимагає посилення уваги до соціального самовиховання, самовдосконалення, самореалізації особистості. Установлено, що рівень сформованості соціальності за всіма критеріями в 541 опитуваного іноземного студента є репродуктивним (78,97%), продуктивний рівень зафіксовано у 127 студентів (18,54%), креативний рівень мають лише 17 осіб (2,49%).

12. Соціально-педагогічний супровід реалізовано через конкретні програми, які створювалися в кожному із задіяних в експерименті закладів вищої освіти на підставі обґрунтованої структурно-функціональної моделі з урахуванням їхнього галузевого спрямування, сформованості структурних елементів освітньо-культурного середовища, етнопсихологічних та національно-культурних особливостей контингенту іноземних студентів. Ці програми розроблялися під керівництвом координаційного центру супроводу на підставі обґрунтованих теоретичних і методичних засад такого супроводу. Реалізація супроводу відбувалася за двома визначеними напрямками: вдосконалення освітньо-культурного середовища; робота з іноземними студентами щодо підвищення рівня розвитку соціальності, яка реалізовувалася як соціально-педагогічний захист, соціально-педагогічна допомога та соціально-педагогічна підтримка відповідно до етапів: адаптаційно-мотиваційного, інтеграційно-діяльнісного, індивідуалізаційно-самореалізаційного.

13. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи засвідчив, що репродуктивний рівень розвитку соціальності до впровадження соціально-педагогічного супроводу спостерігався у 81,15% іноземних студентів експериментальних та 76,76% контрольних груп, після запровадження супроводу відповідно цей рівень був у 14,21% іноземних студентів експериментальних та 62,06% контрольних груп; продуктивний рівень визначено до експерименту в 17,68% іноземних студентів експериментальних та 19,41% контрольних груп, після впровадження супроводу відповідно – 67,82% в іноземних студентів експериментальних груп та 32,36% контрольних груп; креативний спостерігаємо до запровадження супроводу в 1,17% іноземних студентів експериментальних груп та в 3,83% контрольних груп, після впровадження супроводу креативний рівень мають 17,97% іноземних студентів експериментальних та лише 5,58% контрольних груп. Для перевірки ефективності експерименту застосовано методику порівняння середніх величин  $\bar{X}_1$  та  $\bar{X}_2$  за критерієм Стюдента. Після проведення експерименту спостерігається суттєва статистична відмінність рівня сформованості

соціальності іноземних студентів експериментальних груп за всіма показниками всіх критеріїв.

За результатами дослідно-експериментальної роботи підтверджено ефективність упровадження соціально-педагогічного супроводу щодо забезпечення ефективності соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу, про що свідчать якісні та кількісні зміни показників рівня розвитку соціальності іноземних студентів за всіма критеріями в експериментальних групах, на відміну від контрольних.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі закладу вищої освіти України. Подальшого наукового аналізу потребує вивчення специфіки процесу соціалізації тих іноземних студентів, які навчаються англійською мовою, а також тих, які розпочали навчання з магістратури. Важливою проблемою є також дослідження рівня розвитку соціальності іноземних студентів після повернення на Батьківщину внаслідок успішного закінчення вищого навчального закладу.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдрахманова И. Э. Совершенствование русской речи иностранных студентов на основе восприятия российской аудиовизуальной культуры : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (по отраслям и уровням образования)». М., 2010. 43 с.
2. Абросимов А. Г. Информационно-образовательная среда учебного процесса в вузе. М. : Образование и информатика, 2004. 256 с.
3. Абросимов А. Г. Развитие информационно-образовательной среды высшего учебного заведения на основе информационных и телекоммуникационных технологий : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования)». М., 2005. 44 с.
4. Абросимов А. Г. Теоретические и практические основы создания информационно-образовательной среды вуза. Самара : Изд-во Самар. гос. экон. акад., 2003. 204 с.
5. Абросимов А. Г., Печерская Э. П. Стратегия информатизации // Стратегия социально-экономического развития Самарской области : монография. М. : Экономика, 2002. С. 279–301.
6. Абросимов А. Г., Печерская Э. П. Факторы, опосредующие качество профессиональной деятельности выпускников вузов в условиях конкурентной среды // Конкурентоспособность высшего учебного заведения в образовательном пространстве региона : монография / под ред. А. П. Жабина. Самара : Изд-во Самар. гос. экон. акад., 2004. С. 134–152.
7. Абульханова-Славская К. А. Активность и сознание личности как субъекта деятельности // Психология личности в социалистическом обществе : активность и развитие личности : сб. ст. / Ин-т психологии АН СССР. М., 1989. С. 110–134.
8. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. М. : Мысль, 1991. 301 с.

9. Авдеев В. М. Анализ подходов к научному описанию и построению образовательных моделей // Педагогика. 2004. № 4. С. 7–13.
10. Адаменко О. В., Разорьонова М. В. Проблеми навчання в Україні іноземних громадян як об'єкт педагогічних дисертаційних досліджень 1990–2010 років // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 5, Педагогічні науки : реалії та перспективи. 2011. Вип. 29. С. 3–7.
11. Адова И. Б., Заика М. М. Подходы к моделированию системы управления знаниями в вузе // Сибирская финансовая школа. 2012. № 1. С. 127–134.
12. Аза Л. А. Воспитание как философско-социологическая проблема. Киев : Наук. думка, 1993. 129 с.
13. Актуальні питання навчання іноземців в Україні у 2016/2017 навчальному році [Електронний ресурс] : всеукр. наук.-практ. семінар, 27 квіт. 2016 р., м. Київ // Освітній портал «Педагогічна преса». URL : <http://pedpresa.ua/156440-online-28.html>.
14. Актуальні статистично-аналітичні показники надання освітніх послуг іноземцям [Електронний ресурс] // Український державний центр міжнародної освіти Міністерства освіти і науки України : офіц. сайт. URL : <http://studyinukraine.gov.ua/>.
15. Александрова Е. А. Педагогическое сопровождение старшеклассников в процессе разработки и реализации индивидуальных образовательных траекторий : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Тюмень, 2006. 20 с.
16. Алексеева-Вовк М. І. Педагогічні умови соціалізації студентів засобами культури мовлення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соц. педагогіка» / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 20 с.
17. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. Київ : Либідь, 1998. 560 с.



18. Алексєєнко Т. «Я-соціальне» та «Я-індивідуальне» в соціалізації особистості // Шлях освіти. 2009. № 4. С. 7–9.
19. Алексєєнко Т. Ф. Виклики глобалізації у сучасних соціально-педагогічних тенденціях і проблемах // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т проблем виховання. Київ, 2006. Вип. 9. С. 7–15.
20. Алонцева Е. А. Применение методологии процессного управления к моделированию научно-производственной деятельности вуза // Вестник Самарского государственного университета путей сообщения. 2009. Т. 2, № 6. С. 5–9.
21. Аль-Шабуль І. Формування комунікативних якостей іноземних студентів у процесі навчальної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2012. 19 с.
22. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. Минск : Университетское, 1990. 559 с.
23. Ананьев Б. Г. К психофизиологии студенческого возраста // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы : сб. ст. / под ред. Б. Г. Ананьева. Л., 1969. Вып. 2. С. 34–45.
24. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. 3-е изд., испр. и доп. СПб. : Питер, 2001. 282 с.
25. Андреев Н. В. Художественная образовательная среда на факультете архитектуры и дизайна : понятия, компоненты, содержание // Новые идеи нового века – 2014 : материалы четырнадцатой междунар. науч. конф. : в 3 т. / Тихоокеан. гос. ун-т. Хабаровск, 2014. Т. 2. С. 307–313.
26. Андреева Г. М. Социальная психология : учебник. Изд. 5-е, испр. и доп. М. : Аспект Пресс, 2007. 362 с.
27. Андрущенко В. Україна і цивілізований світ : проблема пошуку оптимальної моделі соціальної організації // Генеза. 2000. № 1. С. 18–22.

28. Аніщенко А. П. Педагогічні умови соціалізації старшокласників у територіальній громаді : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соц. педагогіка». Луганськ, 2010. 300 с.
29. Анн-Вилсон Л. Ф. Социально-психологические особенности межкультурной адаптации российских студентов в Германии : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 «Соц. психология». Казань, 2003. 17 с.
30. Антонова К. В. Особливості соціалізації іноземних студентів у вищих медичних закладах України // Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. Олександра Довженка. Серія : Педагогічні науки. 2012. Вип. 20. Глухів, 2012. С. 91–95.
31. Арнольдов А. И. Человек и мир культуры : Введение в культурологию. М. : МГИК, 1992. 240 с.
32. Аронсон Э., Уилсон Т., Эйкер Р. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме. СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. 560 с.
33. Арсеньев Д. Г., Зинковский А. В., Иванова М. А. Социально-психологические и физиологические проблемы адаптации иностранных студентов. СПб. : Изд-во СПбГПУ, 2003. 160 с.
34. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. 2-е изд., испр. М. : Яз. рус. культуры, 1999. 896 с.
35. Арутюнян К. К. Застосування мультимедійних технологій у процесі викладання мов у ВНЗ // Викладання мов у вищих навчальних закладах на сучасному етапі : міжпредметні зв'язки : тези доп. XIV міжнар. наук.-практ. конф., 3–4 черв. 2010 р. Харків, 2010. С. 12–13.
36. Архангельский С. И. Лекции по научной организации учебного процесса в высшей школе. М. : Высш. шк., 1976. 200 с.
37. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, закономерные основы и методы. М. : Высш. шк., 1980. 386 с.
38. Асейкина Л. С. Организация толерантного педагогического взаимодействия на этапе довузовской подготовки иностранных студентов :

автореф. дис. ... канд. пед наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Орлов. гос. ун-т. Орел, 2009. 22 с.

39. Асейкина Л. С. Педагогическое проектирование и методология организационно-педагогической деятельности по формированию толерантного поведения иностранных студентов на этапе довузовской подготовки // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3: Педагогика и психология. 2008. № 5. С. 223–226.

40. Асмолов А. Г. Толерантность: от утопии к реальности // На пути к толерантному сознанию : сборник. М., 2000. С. 4–7.

41. Астахова В. И. Система образования Украины в поисках ответов на глобальные вызовы эпохи // Новый коллегіум. 2004. № 5/6. С. 12–15.

42. Астахова Е. В. Трансформация социальных функций высшего образования в современных условиях. Харьков : ХГИ «НУА», 1999. 75 с.

43. Ашмарин И., Иванченко Г. В. Человек, культура – информационный подход // Человек. 1999. № 2. С. 182–184.

44. Баб'як Ж. В. Діагностика соціально-виховного процесу як умова соціалізації студента вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соц. педагогіка». Луганськ, 2004. 20 с.

45. Балакірева О. М., Валькова О. В. Трансформація цінностей освіти // Укр. соціум. 2007. № 4. С. 7–19.

46. Балакірева О. М., Яременко О. О. Молодь України у дзеркалі соціології. Київ : УІСД, 2001. 210 с.

47. Бандура А. Теория социального научения. СПб. : Евразия, 2000. 320 с.

48. Баткаева Е. Р. Феномен виртуализации: социологический аспект // Известия Пензен. гос. пед. ун-та им. В. Г. Белинского. 2012. № 28. С. 35–37.

49. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М. : Искусство, 1986. 445 с.

50. Баширова С. В. Социализация студентов в учреждениях высшего профессионального образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08

«Теория и методика высшего профессионального образования» / НИИ развития профобразования. М., 2007. 20 с.

51. Башкарев А. А. Роль сети Интернет в процессе политической социализации молодежи в России : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 «Полит. ин-ты, этнополит. конфликтология, нац. и полит. процессы и технологии». СПб., 2009. 22 с.

52. Безкорвайная Л. С., Штыленко В. Е., Штыленко Е. Л. Информационно-коммуникационные технологии в системе языковой подготовки иностранных граждан // Проблемы и перспективы подготовки иностранных студентов : материалы междунар. науч.-практ. конф., Харьков, 2–3 окт. 2014 г. / Харьк. нац. автодорож. ун-т. Харьков, 2014. С. 19–26.

53. Безпалько О. В. Вектори розвитку соціальної педагогіки в Україні // Соціальна педагогіка : теорія та практика. 2012. № 3. С. 14–21.

54. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : монографія. Київ : Наук. світ, 2006. 363 с.

55. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2009. 208 с.

56. Бей Л. Б. Новые технологии в учебном процессе как средство развития креативности студента // Проблемы и перспективы подготовки иностранных студентов в условиях реформирования высшего образования : материалы Междунар. науч.-метод. конф., Харьков, 26–27 окт. 2010 г. / Харьк. нац. автодорож. ун-т. Харьков, 2010. С. 23–28.

57. Беккер И. Л., Журавчик В. Н. Проблема социализации студенческой молодежи в современных условиях // Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В. Г. Белинского. 2009. № 16. С. 141–151.

58. Беличева С. А., Белинская А. Б. Социально-педагогическая диагностика и сопровождение социализации несовершеннолетних : учеб. пособие. Ростов н/Д : Феникс, 2013. 380 с.

59. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. М. : Academia, 2004. 788 с.
60. Белл Д. Социальные рамки информационного общества. М. : Прогресс, 1986. 286 с.
61. Бельковец Л. П. Лингвофизиологическая концепция развития и саморегуляции субъекта в новой образовательной среде как актуальное содержание педагогической психологии // Дистанционное и виртуальное обучение. 2008. № 6. С. 70–82.
62. Бенин В. Л., Гильямина Р. А. Роль и место библиотеки в социокультурном пространстве // Библиосфера. 2011. № 1. С. 3–10.
63. Бестужев-Лада И. В. Какая ты, молодежь? М. : Моск. рабочий, 1988. 111 с.
64. Бех В. Філософський аналіз походження соціальних проблем вищої школи // Вища освіта України. 2005. № 3. С. 13–20.
65. Бех І. Законопростір сучасного виховного процесу // Вища освіта України. 2004. № 1. С. 10–13.
66. Бех І. Д. Виховання особистості. У 2 кн. Кн. 1. Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
67. Библер В. С. Диалог. Сознание. Культура (идея культуры в работах М. М. Бахтина) // Одиссей. Человек в истории : исслед. по соц. истории и истории культуры : сб. ст. М. : Наука, 1989. С. 21–59.
68. Билык Е. Информационная социализация иностранных студентов в образовательно-культурной среде высшего учебного заведения Украины // Science and Education in Australia, America and Eurasia : Fundamental and Applied Science : papers and commentaries the 1st International Academic Conference (Australia, Melbourne, 25 June 2014) / International Agency for the Development of Culture, Education and Science in collaboration with University of Melbourne. Melbourne, 2014. Vol. 2. С. 171–176.
69. Билык Е. Н. Проблемы социокультурной адаптации иностранных студентов на начальном этапе обучения // Язык и специальность: актуальные

проблемы обучения иностранцев в высшем учебном заведении : первая междунар. науч.-метод. конф., 14–16 окт. 2010 г. : тез. докл. / Харьк. нац. ун-т радиоэлектроники, Центр обучения иностр. граждан. Харьков, 2010. С. 28–32.

70. Билык Е. Н. Роль аудиовизуальных материалов в формировании межкультурной компетентности иностранных студентов в процессе языковой подготовки // Проблемы и перспективы языковой подготовки иностранных студентов : материалы X междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 85-летию ХНАДУ, 1–2 окт. 2015 г. / Харьк. нац. автомоб.-дорож. ун-т, Казах. нац. ун-т им. Аль-Фараби. Харьков, 2015. С. 255–258.

71. Билык Е. Н. Формирование межэтнической толерантности иностранных студентов в процессе изучения русского языка // Инновации и традиции в преподавании русского языка в вузе и школе : материалы IX междунар. науч.-практ. конф. / Харьк. нац. ун-т строительства и архитектуры и др. Харьков, 2014. Вып. 9, ч. 1. С. 24–27.

72. Билык Е. Н. Художественные традиции Слобожанщины в процессе инкультурации иностранных студентов // *Wartości i idee a polityka* / pod red. Katarzyny M. Cwynar. Rzeszów, 2016. С. 123–134.

73. Билык Е. Н., Безкоровайная Л. С., Матвеева Е. В., Сухорукова Е. Н. Смотрим и изучаем (русский язык в видеоситуациях) : учеб. пособие по работе с видеокурсом для иностр. студентов подгот. фак. / Харьк. гос. акад. культуры, каф. искусствоведения, литературоведения и языкознания. Харьков : ХГАК, 2013. 37 с.

74. Билык Е. Н., Брагина Т. М. Формирование лингвокультурной компетенции иностранных студентов в контексте концепции мультикультурализма // Теорія та практика мультикультуралізму : український і європейський досвід : матеріали наук.-практ. конф. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2016. С. 134–140.

75. Билык Е. Н., Брагина Т. М., Сухорукова Е. Н. Использование учебных видеофильмов культурологического содержания в процессе преподавания русского языка как иностранного // Теория и технология обучения филологическим дисциплинам в вузе и школе : коллектив. моногр. / под

ред. М. И. Лапенко, И. Н. Авдеевой. Белгород ; Севастополь ; Харьков, 2013. Разд. 1 : Теория и технология преподавания русского языка как иностранного. С. 23–43.

76. Билык Е. Н., Брагина Т. М., Сухорукова Е. Н. Культурологическое основоположение работы с аудиовизуальным текстом в процессе изучения русского языка как иностранного // Текст в системе обучения русскому языку и литературе : сб. материалов V междунар. науч.-метод. конф., Респ. Казахстан, г. Астана, 14–15 июня 2013 г. / Евраз. нац. ун-т им. Л. Н. Гумилева. Астана, 2013. Т. 2. С. 178–183.

77. Билык Е. Н., Брагина Т. М., Сухорукова Е. Н. Медиапрезентация украинской этнографической культуры в иноязычной аудитории // Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії : матеріали IV міжнар. наук. конф., 8–9 квіт. 2014 : зб. ст. / Харків. нац. екон. ун-т ім. Семена Кузнеця. Харків, 2014. С. 371–375.

78. Билык Е. Н., Брагина Т. М., Сухорукова Е. Н. Роль учебных видеоматериалов этнокультурного содержания в формировании социокультурной компетентности иностранных студентов // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : міжпредметні зв'язки : тези XIX міжнар. наук.-практ. конф., 4–5 черв. 2015 р. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Центр. міжнар. освіти. Харків, 2015. С. 17–18.

79. Билык Е. Н., Брагина Т. М., Сухорукова Е. Н. Украинская народная архитектура : учеб. пособие по работе с видеофильмом для иностр. студентов базовых фак. гуманитар. профиля / Харьк. гос. акад. культуры, каф. искусствоведения, литературоведения и языкознания. Харьков : ХГАК, 2013. 32 с.

80. Билык Е. Н., Ерошенко Е. В. Вокальная подготовка иностранных студентов направления «Театральное искусство» как составляющая их социокультурной адаптации // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Серія : Мистецтвознавство : зб. наук. пр. Харків, 2012. № 14. С. 117–120.

81. Билык Е. Н., Кальниченко Н. Н., Сухорукова Е. Н. Экскурсия по Харькову : учеб. пособие по работе с видеофильмом для иностр. студентов подгот. фак. / Харьк. гос. акад. культуры, каф. искусствоведения, литературоведения и языкознания. Харьков : ХГАК, 2013. 20 с.

82. Билык Е. Н., Сухорукова Е. Н. Видеофильм «Украина–Китай : диалог культур» на занятиях по русскому языку как иностранному // Обучение иностранных студентов в высшей школе : традиции и перспективы : тез. междунар. науч.-метод. конф., посвящ. 40-летию создания подгот. фак. для иностр. граждан НТУ «ХПИ», 23–24 мая 2013 г., г. Харьков / Нац. техн. ун-т «ХПИ». Харьков, 2013. С. 12–16.

83. Билык Е. Н., Сухорукова Е. Н. Использование научно-популярных видеофильмов в обучении иностранных студентов научному стилю речи // Язык и специальность: актуальные проблемы обучения иностранцев в высшем учебном заведении : материалы II междунар. науч.-метод. конф., Харьков, 28–30 мая 2015 г. / Харьков. нац. ун-т радиоэлектроники, Высшее военно-морское уч-ще им. Н. Й. Вапцарова (Болгария, Варна). Харьков, 2015. С. 43–47.

84. Билык Е. Н., Сухорукова Е. Н. Методический аспект использования видеоматериалов при обучении языку специальности на начальном этапе // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : міжпредметні зв'язки : тези XVIII міжнар. наук.-практ. конф., 5–6 черв. 2014 р. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Центр міжнар. освіти. Харків, 2014. С. 13–16.

85. Билык Е. Н., Сухорукова Е. Н. Научно-популярный видеофильм в обучении иностранных студентов языку специальности // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : міжпредметні зв'язки : тези XV міжнар. наук.-практ. конф., 2–4 черв. 2011 р. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Центр міжнар. освіти. Харків, 2011. С. 32–34.

86. Билык Е. Н., Сухорукова Е. Н. Работа с видеофильмом при изучении русского языка как иностранного в контексте диалога культур // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : міжпредметні зв'язки :



тези XVII міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 черв. 2013 р. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Центр міжнар. освіти. Харків, 2013. С. 16–18.

87. Билык Е. Н., Сухорукова Е. Н. Симфонический оркестр : тайна гармонии : учеб. пособие по работе с видеофильмом для иностр. студентов базовых фак. (направление «Музык. искусство») / Харьк. гос. акад. культуры, каф. искусствоведения, литературоведения и языкознания. Харьков : ХГАК, 2013. 33 с.

88. Билык Е. Н., Сухорукова Е. Н. Формирование социокультурной компетенции иностранных студентов в процессе работы с учебным видеофильмом «Украинская народная архитектура» // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : міжпредметні зв'язки : тези XVI міжнар. наук.-практ. конф., 31 трав. — 1 черв. 2012р. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Центр міжнар. освіти. Харків, 2012. С. 23–26.

89. Бирюкова М. В. Адаптация студентов к обучению в среднем профессиональном учебном заведении: трудности, проблемы, пути решения // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. 2008. № 12. С. 158–162.

90. Битянова М. Р. Организация психологической работы в школе. М. : Генезис, 2000. 298 с.

91. Білик О. Бібліотека вищого навчального закладу як складова освітньо-культурного середовища соціалізації іноземних студентів // British Journal of Science, Education and Culture. 2014. Vol. 5, № 1 (January–june). P. 153–161.

92. Білик О. Діалогова концепція культури як основа соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Новий колегіум. 2015. № 4. С. 38–43.

93. Білик О. М. Вивчення проблеми соціалізації іноземних студентів у сучасному науковому педагогічному дискурсі // Актуальные научные исследования в современном мире : материалы V междунар. науч.-практ. интернет-конф., 21–22 сент. 2015 г. Переяслав-Хмельницкий, 2015. Вып. 5, ч. 1. С. 65–70.

94. Білик О. М. Використання медіаосвіти у процесі соціалізації іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. III (28), Iss. 55. С. 21–24.

95. Білик О. М. Етапи формування міжетнічної толерантності іноземних студентів у контексті соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору* : зб. наук. пр. / Переяслав.-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. Київ, 2014. Т. 5 : Психолого-педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів вищої освіти в Україні. С. 58–68.

96. Білик О. М. Етнографічні навчальні відеофільми в процесі мовної соціалізації іноземних студентів // *Проблеми и перспективы подготовки иностранных студентов* : материалы междунар. науч.-практ. конф., 2–3 окт. 2014 г. / Харьк. нац. автомоб.-дорож. ун-т, Фак. подгот. иностр. граждан. Харьков, 2014. С. 376–383.

97. Білик О. М. Етнографічні навчальні відеофільми у процесі медіасоціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // *Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми та перспективи* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 6 листоп. 2014 р. / Харків. держ. акад. культури, каф. соц. педагогіки ХДАК. Харків, 2014. С. 15–17.

98. Білик О. М. Етнопсихологічні особливості іноземних студентів у процесі соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // *Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід* : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 жовт. 2015 р. / М-во освіти і науки України та ін. Харків, 2015. С. 169–170.

99. Білик О. М. Етнопсихологічні та національно-культурні особливості іноземних студентів у контексті соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // *Актуальні питання освіти і науки* : зб. наук. ст. :

матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 10–11 листоп., 2015 р.) / Нац. акад. Нац. гвардії України. Харків, 2015. С. 10–15.

100. Білик О. М. Забезпечення якості професійної підготовки іноземних студентів у контексті інтернаціоналізації вищої освіти України // Проблеми емпіричних досліджень у психології : зб. наук. пр. / Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 13. С. 275–282.

101. Білик О. М. Іноземні студенти як об'єкт соціалізації в соціокультурному просторі України // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Чернігів, 2016. Вип. 133. С. 10–14.

102. Білик О. М. Інформаційні аспекти соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі України // Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 квіт. 2016 р. / Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка та ін. Суми, 2016. С. 30–34.

103. Білик О. М. Культурно-мистецька підготовка іноземних громадян у Харківській державній академії культури: сучасний стан та перспективи // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2013. Вип. 40. С. 213–222.

104. Білик О. М. Культурологічна основа формування толерантності іноземних студентів у процесі соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Теорія і практика соціального виховання: соціальна суб'єктність, активність та відповідальність : матеріали наук.-практ. конф, 21 листоп. 2014 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2014. С. 18–19.

105. Білик О. М. Міжкультурний і професійний аспекти соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (24–25 листоп. 2016 р.) / Харків. держ. акад. культури та ін. Харків, 2016. С. 112–114.

106. Білик О. М. Організація соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів // Підготовка соціального педагога на засадах партнерства : матеріали наук.-практ. конф., 24 листоп. 2015 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2015. С. 50–51.

107. Білик О. М. Освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу як основа соціалізаційного простору для іноземних студентів // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 44. С. 268–275.

108. Білик О. М. Особистісний потенціал як детермінанта соціалізації іноземних студентів // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія : зб. ст. / Крим. гуманітар. ун-т (м. Ялта). Ялта, 2014. Вип. 45, ч. 4. С. 35–45.

109. Білик О. М. Педагогічна взаємодія в процесі адаптації іноземних студентів // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (22–23 листоп. 2012 р.) / Харків. держ. акад. культури та ін. Харків, 2012. С. 105–106.

110. Білик О. М. Підвищення якості підготовки іноземних студентів у контексті професійної соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Старобільськ, 2016. № 3, ч. 2. С. 6–14.

111. Білик О. М. Проблеми іноземних студентів та шляхи їх подолання у процесі соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : зб. наук. пр. / Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Київ, 2015. Вип. 36, дод. 1, т. 6 : темат. вип. С. 351–361.

112. Білик О. М. Розвиток соціальності іноземних студентів у процесі соціально-педагогічного супроводу соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2016. IV (48), Iss. 102. С. 7–10.

113. Білик О. М. Розвиток соціальності іноземних студентів у процесі соціального виховання в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Актуальні дослідження в соціальній сфері : матеріали сьомої міжнар. наук.-практ. конф., 16 трав. 2016 р. / Одес. нац. політехн. ун-т, Гуманіт. ф-т. Одеса, 2016. С. 159–162.

114. Білик О. М. Роль мовної підготовки у процесі соціалізації іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : міжпредметні зв'язки : наук. дослідж., досвід, пошуки : зб. наук. пр. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2015. Вип. 26. С. 8–16.

115. Білик О. М. Роль української культури у процесі соціалізації іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». Хмельницький, 2015. № 11. С. 27–31.

116. Білик О. М. Соціалізація іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України : монографія / Харків. держ. акад. культури. Харків : Майдан, 2016. 336 с.

117. Білик О. М. Соціалізація іноземних студентів у контексті соціально-педагогічної діяльності в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Старобільськ, 2016. № 1, ч. 2. С. 107–114.

118. Білик О. М. Соціалізація іноземних студентів у соціокультурному просторі України // Соціальний педагог у територіальній громаді : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф., 27 жовт. 2016 р. / Запоріж. нац. ун-т, ф-т соц. педагогіки та психології, каф. соц. педагогіки та ін. Запоріжжя, 2016. С. 16–19.

119. Білик О. М. Соціалізація іноземних студентів як педагогічна проблема // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2014. Вип. 43. С. 281–289.

120. Білик О. М. Соціальне виховання іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Історичні, філософські,

мовні і методологічні тенденції розвитку сучасної освіти : матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих науковців, 3–4 груд. 2015 р. / Харків. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. Харків, 2015. С. 164–168.

121. Білик О. М. Соціально-культурна інтеграція іноземних студентів в освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу // Соціальний педагог — спеціаліст із соціального виховання : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю підгот. соц. педагогів у ХДАК, 15-річчю каф. соц. педагогіки, 27 жовт. 2011 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2011. С. 64–66.

122. Білик О. М. Соціально-педагогічна діяльність з іноземними студентами в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (26–27 листоп. 2015 р.) / Харків. держ. акад. культури, Нац. акад. мистецтв України, Ін-т культурології. Харків, 2015. С. 105–107.

123. Білик О. М. Соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів: досвід практичної реалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу [Електронний ресурс] // ScienceRise : Pedagogical Education. 2017. № 4 (12). С. 30–37. URL: [http://journals.uran.ua/sr\\_edu/article/view/100404/95949](http://journals.uran.ua/sr_edu/article/view/100404/95949).

124. Білик О. М. Соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. 2016. № 5. С. 18–24.

125. Білик О. М. Соціокультурна підтримка іноземних студентів творчих спеціальностей у процесі адаптації до української освітньої системи // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф., 8–9 груд. 2011 р. / Харків. держ. акад. культури та ін. Харків, 2011. С. 82–84.

126. Білик О. М. Специфіка соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі України // Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля : проблеми і перспективи : матеріали

наук.-практ. конф. / Харків. держ. акад. культури, каф. соц. педагогіки ХДАК. Харків, 2016. С. 12–14.

127. Білик О. М. Структурно-функціональна модель соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. III (35), Iss. 71. С. 26–29.

128. Білик О. М. Формування міжетнічної толерантності іноземних студентів у контексті соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу : культурологічні засади // *Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди*. Харків, 2015. Вип. 48. С. 163–173.

129. Білик О. М. Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів як складова освітньо-культурного середовища їх соціалізації // *Наукові записки : Психолого-педагогічні науки : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя*. Ніжин, 2014. № 3. С. 18–25.

130. Білик О. М., Брагін Ю. А., Брагіна Т. М. Використання інтерпретативної антропології К. Гірца у процесі вивчення акультурації іноземних студентів // *Актуальні питання освіти і науки : зб. наук. ст. : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (Україна, Харків, 10–11 листоп. 2016 р.) / Харків. нац. екон. ун-т ім. Семена Кузнеця*. Харків, 2016. С. 18–23.

131. Білик О. М., Брагіна Т. М. Дистанційне навчання у процесі підготовки іноземних студентів // *Дистанційне навчання — старт із сьогодення в майбутнє : зб. наук.-метод. пр. II всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 19 трав. 2016 р. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Укр. асоц. дистанц. освіти, Казах. нац. ун-т ім. Аль-Фарабі*. Харків, 2016. С. 10–15.

132. Білик О. М., Брагіна Т. М. Іноземні студенти у контексті міжкультурної комунікації в реаліях сучасного українського соціуму // *Освіта і доля нації: філософія і педагогіка миру в Україні та сучасному світі : матеріали XVII міжнар. наук.-практ. конф., 28–29 жовт. 2016 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Ін-т вищої освіти НАПН України, Ін-т Григорія Сковороди*. Харків, 2016. С. 39–44.

133. Білик О. М., Брагіна Т. М. Професійна соціалізація іноземних студентів у контексті концепції мультикультуралізму // *Inovativny vyskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce : Medzinárodna vedecko-praktická konferencia, 10–11 marca 2017 r. / Vysoká škola Danubius, Fakulta sociálnych štúdií. Sládkovičovo, Slovenská Republika, 2017. С. 201–204.*

134. Білик О. М., Брагіна Т. М. Роль місць пам'яті у формуванні крос-культурної грамотності та міжкультурної компетентності іноземних студентів у процесі соціалізації в соціокультурному просторі України // *Theoretical and Applied Researches in the Field of Pedagogy, Psychology and social Sciences : Proceedings of International scientific-practical Conference, December 28–29, 2016 / Holy cross University, Humanitarian Pedagogical Faculty. Kielce, 2016. С. 36–39.*

135. Білик О. М., Брагіна Т. М. Спецкурс «Соціальна адаптація іноземних студентів в Україні» на підготовчому факультеті в контексті процесу соціалізації // *Проблеми і перспективи мовної підготовки іноземних студентів : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 жовт. 2016 р. / Харків. нац. автоторож. ун-т та ін. Харків, 2016. С. 290–293.*

136. Білик О. М., Дикун Н. В. Соціально-педагогічні аспекти адаптації іноземних студентів в українському освітньому просторі // *Проблемы и перспективы подготовки иностранных студентов в условиях реформирования высшего образования : материалы междунар. науч.-метод. конф., 26–27 окт. 2010 г. / Харьк. нац. автомоб.-дорож. ун-т. Харьков, 2010. С. 213–218.*

137. Білик О. М., Єрошенко О. В. Деякі аспекти вокальної підготовки іноземних студентів напряму «театральне мистецтво» // *Мистецька освіта в контексті глобалізації та полікультурності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (21–22 листоп. 2013 р.) / Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т культури і мистецтв. Луганськ, 2013. С. 129–131.*

138. Білик О. М., Сухорукова О. М. Навчальні посібники для роботи з відеоматеріалами під час вивчення російської мови як іноземної // *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : міжпредметні зв'язки :*



наук. дослідж., досвід, пошуки : зб. наук. пр. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2013. Вип. 22. С. 42–50.

139. Білик О. Соціалізація іноземних студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 4. С. 439–450.

140. Білик О., Борисова А., Ульянова Т. Етнографічні навчальні відеофільми як засіб соціокультурної адаптації іноземних студентів // Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в європейському освітньому просторі : матеріали міжнар. наук.-метод. конф., м. Тернопіль, 13–16 трав. 2014 р. / Терноп. нац. техн. ун-т ім. Івана Пулюя та ін. Тернопіль, 2014. С. 171–174.

141. Білик О., Єрошенко О. Мистецька підготовка іноземних громадян у Харківській державній академії культури // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини. Умань, 2015. Вип. 2, ч. 2. С. 35–42.

142. Білик О., Сухорукова О. Навчальні відеоматеріали у формуванні соціокультурної компетенції під час вивчення української мови як іноземної // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. пр. / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2011. Вип. 6. С. 259–267.

143. Богинская Ю. В. Теория и практика социально-педагогической поддержки студентов с ограниченными возможностями жизнедеятельности в высших учебных заведениях : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 «Соц. педагогика» / Крым. гуманитар. ун-т. Ялта, 2012. 532 с.

144. Богомоллов А. Н. Научно-методическая разработка виртуальной языковой среды дистанционного обучения иностранному (русскому) языку : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 «Теория и методика обучения». М., 2008. 45 с.

145. Богуш А., Печенко І. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2006. 367 с.

146. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры. М. : Республика, 2006. 269 с.

147. Божко Н. Азербайджанская этнокультурная парадигма в динамике современного образовательного пространства Украины // Новий колегіум. 2015. № 4. С. 58–63.

148. Божко Н. М. Міжкультурна компетентність та успішність навчального процесу у ВНЗ // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2013. Вип. 30. С. 513–518.

149. Большой психологический словарь / сост. и общ. ред.: Б. Мещеряков, В. Зинченко. СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. 672 с.

150. Бондарева С. К. Психолого-педагогические проблемы интегрирования образовательного пространства : избр. тр. М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та ; Воронеж : Модок, 2003. 352 с.

151. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования. Ростов н/Д : Изд-во Ростов. пед. ун-та, 2000. 352 с.

152. Борисова А. О. Трансформація картини світу студентів-іноземців у процесі міжкультурної адаптації в країні навчання : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2016. 22 с.

153. Бородина В. А. Информационная социализация — путь к всеобщей доступности информации // Библиотечное дело – 2004 : всеобщая доступность информации : тез. докл. 9-й междунар. науч. конф. М., 2004. С. 12.

154. Борытько Н. М. Диагностическая деятельность педагога : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / под ред. В. А. Сластенина, И. А. Колесниковой. М. : Академия, 2006. 288 с.

155. Боряз В. Н. Молодежь : методологические проблемы исследования. Л. : Наука, 1973. 155 с.

156. Бочарова В. Г. Социальная педагогика: диалог науки и практики // Соц. педагогика. 2003. № 1. С. 28–33.

157. Брейк М. Сравнительная молодежная культура / пер. с англ. Е. Л. Омельченко. М. : ИС РАН, 2000. 264 с.

158. Бродель Ф. Динамика капитализма. Смоленск, 1993. 624 с.

159. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. Т. 1. Структури повсякденності: можливе і неможливе / пер. із фр. Г. Філіпчук. Київ : Основи, 1995. 542 с.

160. Буева Л. П. Социальная среда и сознание личности. М. : МГУ, 1968. 267 с.

161. Булгакова Н. Б. Система пропедевтичної підготовки іноземних громадян з природничих дисциплін у технічному університеті : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2002. 45 с.

162. Буракова К. В. Аналіз вагомих складових соціальної адаптації іноземних студентів до навчання у вищих навчальних закладах України на початковому етапі // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Луганськ, 2010. № 7, ч. 1. С. 48–55.

163. Буракова К. В. Виявлення педагогічних умов, що сприяють процесу адаптації іноземних студентів в умовах збереження їхньої культурної ідентифікації // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Луганськ, 2012. № 7. С. 230–235.

164. Бурдьє П. Социальное пространство и генезис классов // Социология социального пространства / П. Бурдьє ; пер. с фр., общ. ред. Н. А. Шматко. М. ; СПб., 2007. С. 14–49.

165. Бурдьє П. Физическое и социальное пространства // Социология социального пространства / П. Бурдьє ; пер. с фр., общ. ред. Н. А. Шматко. М. ; СПб., 2007. С. 49–64.

166. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика : учеб. для вузов. СПб. : Питер, 2006. 351 с.

167. Бутенко Л. И. Особенности адаптации китайских студентов в учебном процессе технического университета : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика. История педагогики и образования (педагогические науки)». Ростов н/Д, 2008. 19 с.

168. Буяшенко В. В. Соціальне піклування і динаміка соціокультурного простору // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2011. № 44. С. 172–179.

169. Вайнер Э. Н. Валеология : учеб. для вузов. М. : Флинта : Наука, 2001. 416 с.

170. Вайнола Р. Х. Технології соціально-педагогічної роботи : курс лекцій. Київ : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. 152 с.

171. Валитова Л. Р. Социализирующий потенциал ценностей иноязычной культуры // Вестник Оренбургского государственного университета. 2011. № 2. С. 104–106.

172. Варава С. В. Использование технологий дистанционного обучения языку специальности иностранцев на начальном этапе // Язык и специальность: актуальные проблемы обучения иностранцев в высшем учебном заведении : материалы II междунар. науч.-метод. конф. / Харьк. нац. ун-т радиоелектроники. Харьков, 2015. С. 78–82.

173. Васецька Л. І. Методика навчання професійного російського мовлення студентів-іноземців вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія і методика навчання (російська мова)» / Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2005. 20 с.

174. Василенко Н. В. Формування орфоепічних умінь і навичок з української мови в арабомовних студентів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 20 с.

175. Василькова Ю. В., Василькова Т. А. Социальная педагогика : курс лекций. М. : Академия, 2000. 439 с.

176. Ващук Ф., Козубовська І. Психологічна служба у вищих навчальних закладах США і України (порівняльний аналіз) // Порівняльна професійна педагогіка. 2012. № 2. С. 14–22.

177. Веников В. А. О моделировании. М. : Знание, 1974. 64 с.

178. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура : лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. 4-е изд., перераб. и доп. М. : Рус. яз., 1990. 246 с.

179. Веряев А. А., Шалаев И. К. От образовательных сред к образовательному пространству: понятие, формирование, свойства [Электронный ресурс]. URL: [www.informika.ru/text/magaz/pedagog4/articl1.html](http://www.informika.ru/text/magaz/pedagog4/articl1.html).

180. Видт И. Е. Образование как феномен культуры : эволюция образовательных моделей в историко-культурном процессе : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Тюмень, 2003. 50 с.

181. Вихрущ-Олексюк О. А. Соціально-психологічний супровід іноземного студента в умовах інтеграції освітніх процесів // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди : зб. наук. пр. Київ, 2015. Вип. 36, т. 6, дод. 1 : Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : темат. вип. С. 362–375.

182. Вишнеvский Ю. Р., Дидковская Я. В., Певная М. В. Проблемы профессионального самоопределения молодежи: анализ ценностных ориентаций и профессиональных стратегий. Информационно-аналитический отчет. Екатеринбург: УрФУ, 2011. 167 с.

183. Вишнеvский Ю. Р., Дрынов Д. В., Шапко В. Т. Гражданская культура студентов. Тенденции и проблемы формирования // Социологические исследования. 2009. № 4. С. 108–117.

184. Вишнеvский Ю. Р., Рубина Л. Я. Социальный облик студенчества 90-х годов // Социол. исслед. 2002. № 7. С. 56–69.

185. Вишнеvский Ю. Р., Шапко В. Т. Социология молодежи : учеб. пособие. Нижний Тагил, 1995. 311 с.

186. Відділ з набору іноземних громадян та паспортно-візової роботи [Електронний ресурс] // Харківський національний медичний університет : сайт. URL: [http://knmu.kharkov.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=451&Itemid=71&lang=uk](http://knmu.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=451&Itemid=71&lang=uk).

187. Відділ міжнародних зв'язків [Електронний ресурс] // Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет : сайт. URL: [http://interdsau.com/index.php?option=com\\_content&view=article&id=1263&Itemid=604&lang=ua](http://interdsau.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1263&Itemid=604&lang=ua).

188. Відділ міжнародних зв'язків [Електронний ресурс] // Івано-Франківський національний медичний університет : сайт. URL: <http://vmv.ifnmu.edu.ua/index.php>.

189. Відділ міжнародних зв'язків [Електронний ресурс] // Київський національний лінгвістичний університет : сайт. URL: <http://www.knlu.kiev.ua/international/department-of-international-relations>.

190. Відділ міжнародних зв'язків [Електронний ресурс] // Київський національний університет технологій та дизайну : сайт. URL : <http://www.knutd.com.ua/internationalrelations/cfst/>.

191. Відділ міжнародних зв'язків [Електронний ресурс] // Криворізький національний університет : сайт. URL : <http://doir.knu.edu.ua/>.

192. Відділ міжнародних зв'язків [Електронний ресурс] // Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка : сайт. URL : <http://conservatory.lviv.ua/struktura/>.

193. Відділ міжнародних зв'язків [Електронний ресурс] // Львівський національний університет імені Івана Франка : сайт. URL : <http://international.lnu.edu.ua/>.

194. Відділ міжнародних зв'язків [Електронний ресурс] // Одеський національний економічний університет : сайт. URL : <http://oneu.edu.ua/pages/dep/ird/>.

195. Відділ міжнародних зв'язків [Електронний ресурс] // Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка : сайт. URL : [http://www.sspu.sumy.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=51&Itemid=9](http://www.sspu.sumy.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=51&Itemid=9).

196. Відділ міжнародних зв'язків [Електронний ресурс] // Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського : сайт. URL : <http://international.tdmu.edu.ua/>.

197. Відділ міжнародних зв'язків [Електронний ресурс] // Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка : сайт. URL : <http://www.tnpu.edu.ua/naukova-robota/mignarodnij.php>.

198. Відділ міжнародних зв'язків [Електронний ресурс] // Ужгородський національний університет : сайт. URL : <http://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/irelations-depirelations>.

199. Відділ міжнародних зв'язків [Електронний ресурс] // Харківська державна академія дизайну і мистецтв : сайт. URL : <http://www.ksada.org/mijn-vid.html>.

200. Відділ міжнародних зв'язків [Електронний ресурс] // Херсонський національний технічний університет : сайт. URL : <http://kntu.net.ua/index.php/ukr/Struktura/Viddili/Viddil-mizhnarodnih-zv-yazkiv>.

201. Відділ міжнародних зв'язків [Електронний ресурс] // Хмельницький національний університет : сайт. URL : <http://www.khnu.km.ua/root/dept/interdept/>.

202. Відділ міжнародних зв'язків СНУ ім. Лесі Українки [Електронний ресурс] // Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки : сайт. URL : <http://eenu.edu.ua/uk/structure/viddil-mizhnarodnih-zvyazkiv-snu-imeni-lesi-ukrayinki>.

203. Відділ міжнародних зв'язків та роботи з іноземними студентами [Електронний ресурс] // Запорізький національний університет : сайт. URL : <http://sites.znu.edu.ua/international-relations/1028.ukr.html>.

204. Відділ міжнародного співробітництва [Електронний ресурс] // Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка : сайт. URL : <http://pntu.edu.ua/uk/mizhnarodne-spivrobitnitstvo/viddil-informue.html>.

205. Відділ міжнародного співробітництва [Електронний ресурс] // Чернігівський національний технологічний університет : сайт. URL : <http://international.stu.cn.ua/article/showarticle/20>.

206. Відділ міжнародного співробітництва та європейської інтеграції [Електронний ресурс] // Національний педагогічний університет

імені М. П. Драгоманова : сайт. URL : <http://www.npu.edu.ua/index.php/ua/struktura/viddil/144-struktura/viddil-mizhnarodnoho-spivrobotnytstva/350-s120>.

207. Відділ по роботі з іноземними громадянами [Електронний ресурс] // Одеський державний аграрний університет : сайт. URL : <http://osau.edu.ua/uk/informaciya-dlya-abituriientiv-inozemciv>.

208. Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», м. Київ : сайт. URL : <http://www.vmurol.com.ua/index.php?idd=>.

209. Вікова психологія : навч. посіб / О. П. Сергєєнкова [та ін.]. Київ. : Центр учб. літ., 2012. 376 с.

210. Вінницький національний аграрний університет [Електронний ресурс] : сайт. URL : <http://www.vsau.org/>.

211. Вінницький національний технічний університет [Електронний ресурс] : сайт. URL : <http://vntu.edu.ua/uk/international-activities.html>.

212. Власенко А. С. Некоторые вопросы воспитания советского студенчества на современном этапе : учеб. пособие. М., 1971. 412 с.

213. Воробьёв Г. Г. США вступили в информационное общество // Проблемы информатизации. 1991. № 2. С. 46–51.

214. Воробьёва И. В. Особенности профессиональной социализации студентов, получающих специальность «социальная работа» : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» / Моск. гуманитар. ун-т. М., 2007. 20 с.

215. Воронин А. С. Словарь терминов по общей и социальной педагогике [Электронный ресурс] : учеб. электрон. текстовое изд. Екатеринбург, 2006. 135 с. URL : <http://lomonpansion.com/files/ustu280.pdf>.

216. Воронков С. Г., Иваненко С. П., Касжанова А. Ж. Социализация молодежи : проблемы и перспективы. Оренбург, 1993. 214 с.

217. Вульффов Б. З. Педагогическое сопровождение : явление и процесс // Мир образования – образование в мире. 2006. № 2. С. 43–53.



218. Вхідження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж.: аналіт. звіт / Міжнар. фонд дослідж. освіт. політики. Київ: Таксон, 2012. 55 с.

219. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под ред. В. В. Давыдова. М.: Педагогика, 1991. 480 с.

220. Вэй Син. Обучение китайских студентов-филологов коммуникативным диалогическим стратегиям на занятиях по русскому языку (начальный этап обучения): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (русский язык как иностранный)». М., 2014. 22 с.

221. Вятютнев М. Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах // Русский язык за рубежом. 1977. № 6. С. 38–45.

222. Габдреев Р. В. Моделирование в познавательной деятельности студентов. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1983. 111 с.

223. Газман О. С. Педагогическая поддержка детей в образовании или инновационная проблема // Новые ценности образования: десять концепций и эссе. М.: Инноватор, 1995. С. 58–63.

224. Галагузова М. А. Категориально-понятийные проблемы социальной педагогики // Понятийный аппарат педагогики и образования: сб. науч. тр. Екатеринбург, 1998. Вып. 3. С. 168–184.

225. Гарасюк И. А. Управление процессами социализации в условиях информатизации российского общества: автореф. дис. ... канд. социол. наук: 22.00.08 «Социология управления». М., 2003. 20 с.

226. Гасилин В., Тягунова Л. Виртуализация современного общества // Власть. 2007. № 1. С. 60–62.

227. Гейченко Е. И., Васецкая Л. И., Хейлик В. Д. Этнопсихологические особенности иностранных студентов и национальные различия их образовательных систем // Scientific Journal «ScienceRise». 2015. №2/1 (7). С. 77–82.

228. Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структуризации. М.: Акад. проект, 2003. 528 с.

229. Гладир Я. Проблема допрофесійної підготовки іноземних студентів у сучасній педагогічній науці : аналіт. огляд // Педагогіка вищої та середньої школи. 2015. № 4. С. 315–322.

230. Гладков О. В., Бичков О. С. Про один підхід до моделювання навчального процесу у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс]. URL : [http://ite.kspu.edu/webfm\\_send/681](http://ite.kspu.edu/webfm_send/681).

231. Гладуш А. Д., Трофимова Г. Н., Филиппов В. М. Социально-культурная адаптация иностранных граждан к условиям обучения и проживания в России : учеб. пособие. М. : РУДН, 2008. 146 с.

232. Гладышев А. Н. Совершенствование учебного процесса студентов вуза электронным моделированием содержания учебной дисциплины // Мир науки, культуры, образования. 2009. № 7–2. С. 222–225.

233. Гмурман В. Е. Теория вероятностей и математическая статистика : учеб. пособие для вузов. 9-е изд., стер. М. : Высш. шк., 2003. 479 с.

234. Головатый Н. Ф. Социология молодежи : курс лекций. Киев : МАУП, 1999. 224 с.

235. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. Киев : Наук. думка, 1988. 144 с.

236. Головаха Е. И. Трансформирующееся общество : опыт социол. мониторинга в Украине. Киев : Ин-т социологии НАНУ, 1996. 143 с.

237. Головка В. А. Педагогічний супровід професійного самовиховання іноземних студентів у вищих технічних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2015. 23 с.

238. Головка В. А. Педагогічний супровід професійного самовиховання іноземних студентів у вищих технічних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2015. 240 с.

239. Горчакова О. А. Особенности деятельности научного руководителя в условиях поликультурной образовательной среды ВУЗа // Наука і освіта. 2011. № 8. С. 43–47.

240. Горчакова О. А. Современные концепции кросс-культурного менеджмента и возможности их использования в управлении учебными заведениями // Наука і освіта. 2012. № 5. С. 77–81.

241. Гребенникова И. А. Педагогическое сопровождение адаптации иностранных студентов в российском вузе (на примере китайских студентов) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Комсомольск-на-Амуре, 2010. 21 с.

242. Грибов И. А. Информационное общество: от виртуальной реальности к реальной виртуальности // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. 2012. № 9–2. С. 47–51.

243. Гриненко А. М. Освітня міграція як ціннісний орієнтир соціальної згуртованості українського суспільства // Управління розвитком. 2010. № 3. С. 6–7.

244. Грищенко Н. А. Особливості соціалізації іноземних студентів вищих навчальних закладів // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Старобільськ, 2012. № 5, ч. 2. С. 192–196.

245. Грунина С. О. Аксиологические и структурные подходы к моделированию воспитательной системы педагогического вуза // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия : Педагогика, психология. 2011. № 2. С. 73–76.

246. Груцяк В. И. Развитие системы довузовского образования иностранных граждан в Украине: монография. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2011. 91 с.

247. Груцяк В. И. Становление и развитие системы подготовительного факультета Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина // История подготовительного факультета для иностранных граждан Харьковского

национального университета имени В. Н. Каразина : исследования и воспоминания ветеранов факультета / сост. : Э. В. Витковская и др. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2011. С. 6–99.

248. Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации : учеб. для вузов / под ред. А. П. Садохина. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 352 с.

249. Гуменюк В. В. Організаційно-педагогічні умови здобуття іноземними студентами вищої медичної освіти в Україні (середина ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2016. 335 с.

250. Гуренко О. І. Формування етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету в умовах поліетнічного середовища : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2005. 20 с.

251. Гурьянов А. С. Социализация личности в различных типах общества : социально-философский анализ : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 «Социальная философия». Красноярск, 2010. 22 с.

252. Гурьянова М. П. Сельская школа и социальная педагогика : пособие для педагогов. Минск : Амалгфея, 2000. 448 с.

253. Гутман Е. В. Социально-педагогическое сопровождение профессионального становления специалиста в негосударственном вузе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Казань, 2013. 24 с.

254. Давыдов В. В. Научное обеспечение образования в свете нового педагогического мышления // Новое педагогическое мышление : сб. ст. / под ред. А. В. Петровского. М., 1989. С. 80–87.

255. Данилова М. А. Интернет-социализация студенческой молодежи: специфика мотивации сетевого поведения : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 «Социальная структура». Саратов, 2009. 22 с.

256. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование : монография. Новосибирск : Изд-во НИПКиПРО, 2005. 230 с.

257. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и неопределенность // Педагогика. 2003. № 4. С. 21–26.

258. Деканат по роботі з іноземними громадянами [Електронний ресурс] // Харківський національний технічний університет сільського господарство імені Петра Василенка : сайт. URL : <http://www.khntusg.com.ua/node/31>.

259. Деканат по роботі з іноземними студентами [Електронний ресурс] // Полтавський університет економіки і торгівлі : сайт. URL : <http://puet.edu.ua/uk/fakulteti/dekanat-po-roboti-z-inozemnimi-studentami>.

260. Декларация прав толерантности // Национальный психол. журн. 2012. № 2. С. 132–134.

261. Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання у новому тисячолітті» [Електронний ресурс] : Декларація ООН від 12 груд. 2003 р. URL: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_c57](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c57).

262. Делёз Ж., Гваттари Ф. Что такое философия? / пер. с фр. С. Н. Зенкина. М. : Ин-т эксперимент. социологии ; СПб. : Алетейя, 1998. 288 с.

263. Делёз Ж. Платон и симулякр // НЛО. 1993. № 5. С. 38–66.

264. Дементьева Т. І. Формування комунікативної компетенції студентів-іноземців підготовчих факультетів у процесі навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 «Теорія навчання» / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2005. 20 с.

265. Демерле Е. Б. Построение социокультурного пространства России в эпоху постиндустриализма // Вестник Челябинского государственного университета. 2014. № 24. С. 7–9.

266. Демочкин С. В. Социально-педагогическое сопровождение профессионального становления курсантов военного вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Ярославль, 2011. 23 с.

267. Департамент міжнародної освіти [Електронний ресурс] // Сумський державний університет : сайт. URL : <http://study.sumdu.edu.ua/uk/>.

268. Дерба С. Застосування мультимедійних засобів на практичних заняттях з української мови як іноземної // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. пр. Львів, 2011. Вип. 6. С. 253–258.

269. Деякі питання організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства [Електронний ресурс] : Наказ М-ва освіти і науки України від 1 листоп. 2013 р. № 1541. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z2004-13>.

270. Джурко Э. Н., Комарова В. Л. Использование мультимедийных средств в обучении русскому языку как иностранному // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : міжпредметні зв'язки : тези доп. XIV міжнар. наук.-практ. конф., 3–4 черв. 2010 р. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2010. С. 69–71.

271. Дін Сінь. Психологічний супровід соціальної адаптації китайських студентів в Україні : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Півден.-укр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2009. 20 с.

272. Дмитрук С. В. Розвиток креативності студентів в умовах дозвілля засобами туристських ігор : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 «Теорія, методика і організація культурно-просвітницької діяльності». Київ, 2007. 20 с.

273. Добрынина В. И. Воспитание личности – управляемый процесс // Социальное управление и молодежь. М., 1969. Вып. 3. С. 28–29.

274. Довгополова Я. В. Формування толерантних відносин студентів у полікультурному середовищі вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2007. 206 с.

275. Доморовская О. Г. Социально-педагогическая адаптация студентов-мигрантов в культурно-образовательном пространстве вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Ростов н/Д, 2007. 20 с.

276. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации : научный статус, понятийный аппарат, языковой и неязыковой аспекты, вопросы этики и дидактики. Харьков : Штрих, 2002. 386 с.

277. Дорожкин Ю. Н., Мазитова Л. Т. Проблемы социальной адаптации иностранных студентов // Социологические исследования. 2007. № 3. С. 73–77.

278. Дружинин В. Н. Психодиагностика общих способностей. М. : Академия, 1996. 216 с.

279. Дубровина И. В., Данилова Е. Е., Прихожан А. М. Психология : учеб. для студентов сред. пед. учеб. заведений. 2-е изд., стер. М. : Академия, 2003. 461 с.

280. Дулина Н. В., Овчар Н. А. Социокультурное поле региона: методология и методика исследования // Известия Волгоградского государственного технического университета. 2009. № 6. С. 42–45.

281. Дюжев Д. В. Специфика формирования информационного общества в Украине: история и современность // Наука. Релігія. Суспільство. 2008. № 2. С. 130–135.

282. Дябел Л. І. Соціалізація студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соц. педагогіка» / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 20 с.

283. Дядичев В. В., Додонова В. В. Моделювання процесу оцінки якості освіти вищого навчального закладу за допомогою автоматизованої системи керування [Електронний ресурс]. URL : <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1331/1/12dvvsvo.pdf>.

284. Елизарова Г. В. Культурологическая лингвистика (опыт исследования понятия в методических целях). СПб. : Бельведер, 2000. 140 с.

285. Еникеев М. И., Кочетков О. Л. Общая, социальная и юридическая психология : краткий энцикл. слов. М. : Юрид. лит., 1997. 448 с.

286. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. 535 с.

287. Ерасов Б. С. Социальная культурология : учеб. для студентов высш. учеб. заведений. 3-е изд., доп. и перераб. М. : Аспект-Пресс, 2000. 591 с.

288. Еременко Т. В. Вузовская библиотека в современной информационно-образовательной среде: опыт сравнительного библиотековедческого исследования : дис. ... д-ра пед. наук : 05.25.03 «Библиотековедение, библиографоведение, книговедение» / Моск. гос. ун-т культуры и искусств. М., 2004. 421 с.

289. Естрина О. В. Культурный ландшафт как фактор бытийности социокультурного пространства региона // Известия Волгоградского государственного технического университета. Серия : Проблемы социально-гуманитарного знания. 2015. Вып. 21, № 7. С. 9–11.

290. Естрина О. В. Переживаемое пространство культурного ландшафта // Известия Волгоградского государственного технического университета. Серия : Проблемы социально-гуманитарного знания. 2015. Вып. 23, № 9. С. 20–21.

291. Є Лінь. Становлення творчої особистості в умовах інонаціональної культури (китайська молодь в Україні) // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Луганськ, 2010. № 6, ч. 2. С. 152–157.

292. Євдокімова О. О. Психологічні умови формування іншомовної текстової діяльності студентів (на матеріалі навчання іноземців) : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Харків, 2003. 18 с.

293. Євдокімова О. О. Теорія і практика психологічного супроводу навчально-виховного процесу у вищому технічному навчальному закладі : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2011. 42 с.

294. Женевская декларация и план действий [Электронный ресурс]. URL : <http://ru.scribd.com/doc/44896492/Женевская-декларация-и-план-действий#scribd>.

295. Жилина Л. А. Социально-педагогическое сопровождение детей-сирот к образовательной среде вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Омск, 2008. 23 с.



296. Жилкин В. В. Инфосоциализация: сущность понятия // Общество. Среда. Развитие (Terra Humana). 2007. № 1. С. 40–41.

297. Житомирський державний університет імені Івана Франка : сайт. URL : <http://zu.edu.ua/>.

298. Жоголева О. Р. Влияние внеучебной воспитательной деятельности вуза на процесс социализации студенческой молодежи : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы». Тюмень, 2007. 25 с.

299. Жорнова О. І. Теоретичні та методичні засади формування студентів суб'єктами соціокультурної діяльності : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 2007. 36 с.

300. Журавський В. С., Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. Київ : Політехніка, 2003. 200 с.

301. Заборовская С. В. Интернет как обучающая среда в преподавании РКИ на начальном этапе // Проблемы и перспективы подготовки иностранных студентов : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Харьков, 2–3 окт. 2014 г. / Харьк. нац. автодорож. ун-т. Харьков, 2014. С. 76–83.

302. Заборовская С. В. Социальные сети как виртуальная коммуникативная среда в обучении РКИ // Проблемы и перспективы языковой подготовки иностранных студентов : материалы X Междунар. науч.-практ. конф. (1–2 окт. 2015 г.) / Харьк. нац. автодорож. ун-т. Харьков, 2015. С. 90–94.

303. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Слово, 2011. 240 с.

304. Загвязинский В. И. Исследовательская деятельность педагога : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений. М. : Академия, 2006. 176 с.

305. Загородній Ю. І. Педагогічні умови політичної соціалізації студентської молоді в умовах великого промислового міста : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Луганськ, 2004. 20 с.

306. Зайцева Е. Н. Информационно-обучающая среда: проблемы формирования и организации учебного процесса // Образовательные технологии и общество. 2003. № 2. С. 145–159.
307. Запесоцкий А. С. Образование : философия, культурология, политика. М. : Наука, 2002. 456 с.
308. Запорізький державний медичний університет [Електронний ресурс] : сайт. URL : [http://www.zsmu.edu.ua/tip\\_142.html](http://www.zsmu.edu.ua/tip_142.html).
309. Зверева И. Д. Стратегия развития социальной педагогики в Украине // Вісник Запорізького національного університету : Педагогічні науки. 2011. № 3. С. 18–21.
310. Зверева І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми і молоддю : теорія і практика : монографія. Київ : Правда Ярославичів, 1998. 333 с.
311. Зверева І. Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 «Соц. педагогіка». Київ, 1999. 38 с.
312. Згуровський М. З. Болонський процес : головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України. Київ : Вид-во НТУУ «КПІ», 2006. 544 с.
313. Зеер Э. Ф. Психология профессий. М. : Акад. проспект, 2003. 336 с.
314. Зеленов Є. А., Стьопіна О. Г. Виховання студентської молоді в умовах глобалізації : монографія. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. 288 с.
315. Зиммель Г. Большие города и духовная жизнь [Электронный ресурс] // Логос. 2002. № 3/4. URL : <http://magazines.russ.ru/logos/2002/3/zim.html>.
316. Зиммель Г. Избранное. М. : Юрист, 1996. Т. 1 : Философия культуры. 671 с. ; Т. 2 : Созерцание жизни. 607 с.
317. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учеб. для вузов. Изд. второе, доп., испр. и перераб. М. : Логос, 2001. 384 с.
318. Зімакова Л. В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціалізації учнів засобами театрального мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2004. 20 с.

319. Зозуля І. Є. Полікультурне виховання іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Вінниц. нац. техн. ун-т. Вінниця, 2012. 283 с.

320. Зощенко О. В. Інформаційне суспільство: ознаки і динаміка // Інтелект. Особистість. Цивілізація : темат. зб. наук. пр. із соц.-філос. проблем. Донецьк, 2004. № 3. С. 27–32.

321. Зубок Ю. А., Чупров В. И. Молодые специалисты: проблема подготовки и положение на рынке труда // Социологические исследования. 2015. № 5. С. 114–122.

322. Зязюн І. Естетична регуляція ціннісної свідомості // Вища освіта України. 2005. № 3. С. 5–11.

323. Иванов Д. А. Экспертиза в образовании : учеб. пособие. М. : Смысл, 2008. 338 с.

324. Иванов Д. В. Виртуализация общества. СПб. : Петерб. востоковедение, 2000. 96 с.

325. Иванов Д. В. Психолого-педагогические подходы к исследованию образовательной среды // Мир психологии. 2006. № 4. С. 167–174.

326. Иванова О. А. Формирование учебно-профессиональной я-концепции иностранных студентов с разным уровнем межкультурной адаптации : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогическая психология». Курск, 2013. 22 с.

327. Иващенко М. В., Пашнев А. Н., Олексенко И. А. Исследование существующих подходов к моделированию учебного процесса // Известия Института инженерной физики. 2009. № 14, т. 4. С. 77–81.

328. Иконникова С. Н. Молодежь : социологический и социально-психологический анализ. Л. : Изд-во ЛГУ, 1974. 166 с.

329. Иконникова С. Н. Социология молодежи. Л. : Наука, 1985. 32 с.

330. Иноземцев В. Л. Расколота цивилизация : Наличествующие предпосылки и возможные последствия постэкономической революции. М. : Academia : Наука, 1999. 703 с.

331. Иноземцев В. Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы : учеб. пособие для студентов экон. направлений и специальностей. М. : Логос, 2000. 302 с

332. Иностранным студентам и партнерам [Электронный ресурс] // Харківський державний університет харчування та торгівлі : сайт. URL : <http://www.hduht.edu.ua/index.php/uk/pro-univ>.

333. Ионкина Е. С. Определение профессионально-языковой компетентности иностранного студента и условия её формирования на довузовском этапе обучения // Новий колегіум. 2011. № 1. С. 24–27.

334. Ионкина Е. С. Профессионально-языковая компетентность иностранного студента. Довузовский этап обучения : монография. Волгоград : ВолгГТУ, 2013. 116 с.

335. Иорданский Н. Н. Организация детской среды. М. : Работник просвещения, 1925. 103 с.

336. Иорданский Н. Н. Основы и практика социального воспитания. 4-е испр. и доп. изд. М. : Работник просвещения, 1925. 390 с.

337. Ирба О. С. Компетентностный подход как условие профессиональной социализации личности студентов-психологов : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогическая психология». Курск, 2009. 24 с.

338. Исаева Н. И. Психологические критерии оценки образовательной среды вуза // Современные проблемы науки и образования. 2014. № 6. С. 155.

339. Исаева Т. Е., Рубаник А. Н. Значение культурно-образовательной среды университета в гуманизации образовательного процесса // Преподаватель высшей школы в XXI веке : тр. междунар. науч.-практ. интернет-конф. / РГУПС. Ростов н/Д, 2004. Сб. 2. С. 84–90.

340. Исин М. Е. Совершенствование методической системы обучения будущих экономистов экономико-математическому моделированию // Вестн. Омского ун-та. 2007. № 2. С. 111–114.

341. Іванишин Г. Я. Навчання професійно зорієнтованого діалогічного мовлення іноземних студентів медичних спеціальностей у процесі вивчення

української мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2013. 20 с.

342. Ігнатюк О. А., Сладких І. А. Студентська мобільність: світові та вітчизняні тенденції розвитку // Теорія і практика управління соціальними системами : філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2009. № 3. С. 75–85.

343. Іноземні студенти в Україні: статистичні дані, 2017 / уклад. : О. О. Шаповалова. Київ : Український державний центр міжнародної освіти, 2017. 24 с.

344. Інститут підготовки іноземних громадян [Електронний ресурс] // Одеський національний політехнічний університет : сайт. URL : <http://fspі.opu.ua/>.

345. Інформація для іноземців [Електронний ресурс] // Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського : сайт. URL : <http://dum.kharkov.ua/foreigners.htm>.

346. Кабиров С. Р. Социализация личности студентов технических вузов в системе воспитательной деятельности молодежных организаций : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Магнитогорск, 2009. 20 с.

347. Каган М. С. Мир общения: проблема межсубъектных отношений. М. : Политиздат, 1988. 315 с.

348. Казакова Е. И. Комплексное сопровождение развития учеников в образовательном процессе (аналитические материалы). СПб., 1998. 213 с.

349. Кайдалова Л. Г., Черкашина Ж. В. Особливості підготовки іноземних громадян на підготовчих факультетах у вищих навчальних закладах // Проблеми трудової та професійної підготовки. Серія : Проблеми оновлення змісту педагогічної освіти в умовах євроінтеграції. 2011. Вип. 19. С. 42–50.

350. Калашников М. Ф., Калашникова Е. М. Страсть и сущностные силы человека // Новые идеи в философии. 2003. Вып. 12. С. 34–37.

351. Калашникова Е. М. Личность и общность. Пермь : Изд во ПГУ, 1997. 156 с.

352. Калініченко А. І. Педагогічні умови організації самовиховання студентської молоді : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Тернопіль, 2002. 16 с.

353. Камара Ишака. Иностранные студенты в российском вузе: социокультурные особенности адаптации и профессиональной социализации : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы». Краснодар, 2014. 28 с.

354. Камара Ишака. Иностранные студенты в российском вузе: социокультурные особенности адаптации и профессиональной социализации : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы». Краснодар, 2014. 210 с.

355. Капитонова Т. И., Московкин Л. В. Методика обучения русскому как иностранному на этапе предвузовской подготовки. СПб. : Златоуст, 2006. 272 с.

356. Капитонова Т. И., Щукин А. Н. Современные методы обучения русскому языку иностранцев. М. : Рус. яз., 1987. 232 с.

357. Капська А. Й., Безпалько О. В., Вайнола Р. Х. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) : навч. посіб. Київ : Наук. світ, 2001. 129 с.

358. Караев А. М. Мир молодёжи : культура и современные коммуникации. Баку : Элм, 2007. 319 с.

359. Караман О. Л. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України : монографія. Луганськ : Вид-во ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2012. 448 с.

360. Карасу Л. Педагогічні умови формування мовленнєвого етикету в іноземних слухачів підготовчого відділення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2015. 23 с.

361. Карасу Л. Проблеми міжкультурної комунікації в сучасних закладах освіти // Наша школа. 2014. № 6. С. 5–7.

362. Карпова О. Л. Содержание прогностической модели развития самообразовательной деятельности студентов вуза // Сибирский педагогический журнал. 2008. № 8. С. 21–30.

363. Кастельс М. Галактика Интернет : Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / пер. с англ. А. Матвеева ; под ред. В. Харитонова. Екатеринбург : У-Фактория, 2004. 328 с.

364. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура / пер. с англ., под науч. ред. О. И. Шкаратана. М. : ГУ ВШЭ, 2001. 608 с.

365. Катилина М. И. Образовательная среда как фактор социализации личности : социально-философский аспект : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 «Социальная философия». М., 2009. 26 с.

366. Кежов А. А. Социально-педагогическое сопровождение формирования карьерной компетентности будущих сотрудников органов внутренних дел : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Великий Новгород, 2015. 27 с.

367. Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. Карпенка-Карого [Електронний ресурс] : сайт. URL : <http://knutkt.com.ua/>.

368. Кириллова Н. Б. Медиакультура: от модерна к постмодерну. М. : Акад. проект, 2006. 448 с.

369. Киршбаум Э. И. Интернализация образования. На путях к интеграционному взаимодействию // Мир науки, культуры, образования. 2010. № 6–1. С. 157–158.

370. Киящук Т. В. Психологическое сопровождение иностранных студентов в период обучения в российском вузе : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии». М., 2009. 23 с.

371. Киящук Т. В. Теоретические и практические аспекты социально-психологического сопровождения студентов в учебной деятельности : учеб. пособие. М. : Изд-во Рос. ун-та дружбы народов, 2006. 136 с.

372. Кіровоградський національний технічний університет [Електронний ресурс] : сайт. URL : <http://www.kntu.kr.ua/>.

373. Кларк Д. Б. Потребление и город, современность и постсовременность [Электронный ресурс] // Логос. 2002. № 3/4. URL : <http://www.ruthenia.ru/logos/number/34/03.pdf>.
374. Клименко В. А. Профессиональная социализация студентов: структурно-функциональная модель // Социологический альманах. 2012. № 3. С. 92–102.
375. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения. Ростов н/Д : Феникс, 1996. 172 с.
376. Климов Е. А. Пути в профессионализм (психологический взгляд) : учеб. пособие. М. : Моск. психол.-соц. ин-т : Флинта, 2003. 320 с.
377. Ковалева А. И., Луков В. . Социология молодежи : теоретические вопросы. М. : Социум, 1999. 351 с.
378. Коваль Л. Г., Зверева І. Д., Хлебїк С. Р. Соціальна педагогіка/Соціальна робота. Київ : ІЗМН, 1997. 345 с.
379. Коган В. З. Демон информации в современном мире (к методологии информологического подхода) // НТИ. Сер. 1. 1998. № 5. С. 3–12.
380. Коган В. З. Теория информационного взаимодействия : филос.-социол. очерки. Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1991. 319 с.
381. Коган В. З. Человек в потоке информации. Новосибирск : Наука, 1981. 176 с.
382. Коган Л. Н. Гармоничность личности как социальная и педагогическая проблема // Социально-педагогические проблемы формирования личности : сборник / Урал. гос. ун-т. Свердловск, 1991. С. 3–11.
383. Коган Л. Н. Социология культуры : учеб. пособие. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1992. 120 с.
384. Коган Л. Н. Теория культуры. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1993. 318 с.
385. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Словарь по педагогике. М. ; Ростов н/Д : МарТ, 2005. 448 с.
386. Козырев В. А. Теоретические основы развития гуманитарной образовательной среды педагогического университета : автореф. дис. ... д-ра пед.



наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». СПб., 2000. 36 с.

387. Коларькова О. Г. Профессиональное самоопределение иностранных студентов в условиях педагогического вуза : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Н. Новгород, 2010. 22 с.

388. Колбіна Т. В. Сутність міжкультурної комунікації як особливої форми соціальної взаємодії представників різних культур // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2010. Вип. 31. С. 108–116.

389. Колеснікова О. В. Соціальна, соціально-педагогічна і психологічна робота в школі. Харків : Славена, 2010. 136 с.

390. Колесов Д. В. Человек и толпа : учеб.-метод. пособие. М. ; Воронеж : МОДЭК, 2001. 457 с.

391. Колинько И. В. Проектирование социокультурного пространства: культурологический подход [Электронный ресурс] // Аналитика культурологии. 2011. № 19. URL : <http://www.analiculturolog.ru/journal/archive/item/690-design-cultural-space-cultural-approach.html>.

392. Колодюк А. В. Теоретичне обґрунтування поняття та виникнення інформаційного суспільства // Борисфен. 2004. № 11. С. 18–19.

393. Коломийченко Л. В. Феномен социализации : обзор философских и социально-психологических подходов // Мир науки, культуры, образования. 2008. № 5. С. 242–245.

394. Коломинский Я. Л. Социальная психология взаимоотношений в малых группах : учеб. пособие для психологов, педагогов, социологов. М. : Аст, 2010. 446 с.

395. Коломієць В. С. Формування професійних мовленнєвих умінь у студентів іноземного походження засобами комплексних дидактичних ігор : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2001. 20 с.

396. Кон И. С. Молодежь // Философский энциклопедический словарь / редкол.: Аверинцев С. С. и др. 2-е изд. М., 1989. С. 375.

397. Кон И. С. Психология ранней юности : кн. для учителя. М. : Просвещение, 1989. 254 с.

398. Кон И. С. Социология личности. М. : Политиздат, 1967. 383 с.

399. Кон И. С. Социология молодёжи // Краткий словарь по социологии / ред.: Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина. М., 1988. С. 164.

400. Кондратьев М. Ю. Социальная психология в образовании : учеб. пособие. М. : ПЕР СЭ, 2008. 383 с.

401. Кононова О. А. Социально-педагогическое сопровождение межнационального общения курсантов в военном вузе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Ярославль, 2008. 24 с.

402. Кононова О. А. Структура, функции и формы социально-педагогического сопровождения межнационального общения курсантов в военном вузе // Теория и практика обучения и воспитания учащейся молодежи в поликультурной среде. Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2007. С. 44–53.

403. Константинов П. А. Социально-философский анализ функционирования интернет-сообществ : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 «Социальная философия». Красноярск, 2010. 20 с.

404. Копыця Е. А. Педагогические условия профессиональной социализации студентов в образовательном процессе ссуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». М., 2011. 24 с.

405. Кормилицын А. П. Управление процессом адаптации иностранных студентов в новых экономических условиях // Современные научно-технические проблемы гражданской авиации : тез. докл. VII Междунар. науч.-техн. конф. (г. Москва, 18–19 мая). М., 1996. С. 258.

406. Корнилов А. А. Интеграционные процессы и роль мультимедиа в образовании // Викладання мов у вищих навчальних закладах на сучасному етапі :

міжпредметні зв'язки : тези доп. XIV міжнар. наук.-практ. конф., 3–4 черв. 2010 р. Харків, 2010. С. 94–96.

407. Коротяев Б. И. Краматорский экономико-гуманитарный институт – новая генерация вузов Украины : взгляд в прошлое, настоящее и будущее. Краматорск, 2001. 236 с.

408. Коротяев Б. И. Педагогика в вопросах, ответах и прогностических ожиданиях : учеб. пособие. Донецк, 2000. 164 с.

409. Коротяев Б. И. Педагогика на распутье (научно-публицистические записки). Славянск, 1996. 158 с.

410. Коссов Б. Б. Закономерности развития личности студентов // Личность студента – 2001 : науч.-метод. сб. Шуя, 2001. 200 с.

411. Коссов Б. Б. О закономерностях развития личности // Психология как система направлений : ежегодник Рос. психол. о-ва. М., 2002. Вып. 2, т. 9. С. 231–233.

412. Косталес-Завгородняя А. И. Эмоционально-личностные факторы адаптированности иностранных студентов : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии». М., 2013. 22 с.

413. Кравец Ю. Л. Социальная адаптация иностранных студентов в образовательной среде // Психопедагогика в правоохранительных органах. 2010. № 3. С. 31–35.

414. Кравченко А. И. Культурология : учеб. пособие для вузов. 3-е изд. М. : Акад. проект, 2001. 496 с.

415. Кравченко О. В. Національний культурний простір як ідентифікаційна модель // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2010. Вип. 31. С. 4–11.

416. Краевский В. В. Методология педагогического исследования : пособие для педагога-исследователя. Самара : Изд-во СамГПИ, 1994. 165 с.

417. Красноперова А. Г. Профессионально-трудовая социализация в образовательном процессе комплекса // *Фундаментальные исследования*. 2008. № 2. С. 77–79.

418. Кречетников К. Г. Проектирование креативной образовательной среды на основе информационных технологий в вузе : монография. М. : Госкоорцентр, 2002. 296 с.

419. Кривцова И. О. Социокультурная адаптация иностранных студентов к образовательной среде российского вуза (на примере Воронежской государственной медицинской академии имени Н. Н. Бурденко) // *Фундаментальные исследования*. 2011. № 8. С. 284–288.

420. Кроз М. В. Аннотированный указатель методов социально-психологической диагностики : учеб. пособие. М. : Изд-во МГУ, 1991. 55 с.

421. Круглова Л. К. Основы культурологии. СПб. : Изд-во ун-та вод. коммуникаций, 1995. 393 с.

422. Крылова Н. Б. Антропологический, деятельностный и культурологический подходы : тезаурус // *Новые ценности образования*. М., 2005. Вып 5. С. 68.

423. Крылова Н. Б. Культурология образования. М. : Нар. образование, 2000. 272 с.

424. Крысько В. Г. Этническая психология : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. М. : Академия, 2002. 320 с.

425. Кузьмина Н. В. Методы системного педагогического исследования. Л. : Изд-во ЛГУ, 1980. 172 с.

426. Кулагина Е. В., Сальников В. А. Возможности применения качественно-синергетического подхода к моделированию образовательной системы вуза // *Омский науч. вестник*. 2009. № 6. С. 120–123.

427. Курбатов В. И. Сетевые сообщества Интернета как социальные конструкты // *Гуманитарий Юга России*. 2012. № 4. С. 94–102.

428. Курило В. С. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ столітті. Луганськ : ЛДПУ, 2000. 460 с.

429. Курліщук І. Історико-педагогічний аспект дослідження процесу соціалізації особистості у вітчизняній літературі // Соціальна педагогіка : теорія та практика. 2007. № 2. С. 99–104.

430. Курліщук І. І. Педагогічні засади соціалізації студентської молоді засобами масової комунікації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Луганськ, 2008. 23 с.

431. Кутузова Г. И. Междисциплинарные связи в обучении иностранных студентов. СПб. : Изд-во Политехн. ун-та, 2008. 379 с.

432. Кучинская Т. Н. Архитектоника социокультурного пространства Китая в условиях транснационального межкультурного взаимодействия РФ и КНР : автореф. дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.13 «Философская антропология, философия культуры (философские науки)». Чита, 2013. 42 с.

433. Кучмиева С. И. Мотивационные факторы профессиональной социализации студентов в период обучения в вузе : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» / Волгоград. ин-т бизнеса. Волгоград, 2007. 24 с.

434. Кушнір І. М. Формування соціокультурної компетентності іноземних студентів у процесі навчання російської мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика навчання (російська мова)» / Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2012. 23 с.

435. Лавриченко Н. Категорії «соціальність», «духовність» і «моральність» в сучасній педагогічній думці // Шлях освіти. 2003. № 1. С. 7–11.

436. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абриси. Київ : ВіРА ІНСАЙТ, 2000. 444 с.

437. Лактионова Г. М. Социально-педагогическая работа с женской молодежью в крупном городе: теоретико-методологические основы : монография. Киев : Центр духов. культуры, 1998. 326 с.

438. Лактіонова Г. Виховання в епоху глобалізації: нові можливості, нові ризики // Шлях освіти. 2005. № 4. С. 2–6.

439. Лактіонова Г. М. Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з жіночою молоддю в умовах великого міста : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 1999. 35 с.

440. Лау Х. Руководство по информационной грамотности для образования на протяжении всей жизни. М., 2006. 45 с.

441. Лебедева Н. Н. Правовая культура личности и Интернет (теоретический аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений». М., 2004. 20 с.

442. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность : учеб. пособие. М. : Смысл : Academia, 2004. 346 с.

443. Леонтьева Э. С. Формирование профессионально-ценностного отношения иностранных студентов к образовательной деятельности в вузе в процессе изучения русского языка : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Курск, 2012. 22 с.

444. Лефевр А. Социальное пространство [Электронный ресурс] : пер. из кн.: Lefebvre H. La production de l'espace. Paris : Anthropos, 1974. Ch. II, § 1. P. 83–96 // Неприкосновенный запас. 2010. № 2. URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2010/2/le1-pr.html>.

445. Лецких Л. А. Инновационный подход к моделированию самостоятельной работы // Среднее профессиональное образование. 2008. № 4. С. 51–55.

446. Липский И. А. Педагогическое сопровождение развития личности: теоретические основания // Теоретико-методологические проблемы современного воспитания : сб. науч. тр. Волгоград, 2004. С. 280–287.

447. Липский И. А. Социальная педагогика : методол. анализ : учеб. пособие. М. : Сфера, 2004. 320 с.

448. Лисенко Ю. О. Соціально-педагогічні чинники впливу сучасної естрадної музики на молодіжну субкультуру : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соц. педагогіка». Луганськ, 2011. 20 с.

449. Лисовский В. Т. Формирование личности современного студента : опыт социол. исслед. в высшей школе 1966–1975 гг. : автореф. дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.09. Л., 1976. 38 с.

450. Лисовский В. Т. Социология молодежи. СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1996. 361 с.

451. Лисовский В. Т., Дмитриев А. В. Личность студента. Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. 184 с.

452. Листвина Е. В. Современная социокультурная ситуация: сущность и тенденции развития. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2001. 164 с.

453. Литвиненко С. А. Проблеми соціального розвитку молодших школярів // Наука і освіта. 2001. № 6. С. 113–116.

454. Лінь Хай. Методологічні засади диригентсько-хорової підготовки студентів до роботи в школах Китаю та України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання» / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2007. 20 с.

455. Лісовець О. Студентські громадські організації: досвід і перспективи розвитку // Вісник Львівського університету. Серія : педагогічна. 2006. Вип. 21, ч. 1. С. 190–194.

456. Ліфанова Я. В. Економіко-математичне моделювання навчального процесу у вищих закладах освіти України : дис. ... канд. екон. наук : 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання». Запоріжжя, 2006. 295 с.

457. Логинова В. В. Профессионально-личностное становление иностранных студентов в образовательной среде российского вуза : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 «Педагогическая психология» Моск. гос. обл. ун-т. М., 2011. 57 с.

458. Лондаджим Тьерри. Социокультурная адаптация иностранных студентов, обучающихся в российских вузах : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы». Н. Новгород, 2012. 25 с.

459. Лопатинская Т. Д. Виртуализация современной культуры и ее феноменов // Теория и практика общественного развития. 2014. № 4. С. 34–38.
460. Лотман Ю. М. Избранные статьи. В 3 т. Т. 1. Статьи по семиотике и типологии культуры. Таллин : Александра, 1992. 480 с.
461. Лукичева Е. Ю. Некоторые подходы к моделированию постдипломного образования учителя (на примере учителя математики) // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. 2007. Т. 8, № 38. С. 161–171.
462. Лукинов І. Ринкові реформи у подоланні кризи // Економіка України. 1996. № 1. С. 4–19.
463. Луков В. А. Воспитание как ответ на вызовы глобализации // Знание. Понимание. Умение. 2006. № 1. С. 101–109.
464. Луков В. А. Теории молодежи: апология их неисчерпаемости // Знание. Понимание. Умение. 2009. № 2. С. 58–65.
465. Луман Н. Реальность массмедиа / пер. с нем. А. Ю. Антоновского. М. : Праксис, 2005. 256 с.
466. Лурье Л. А. Проблемы виртуализации современного общества и их социологическое осмысление // Философия и общество. 2009. № 4. С. 164–168.
467. Маврина И. А. Социальность как сущностная характеристика современного образования : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика». Омск, 2000. 418 с.
468. Мазитова Л. Т. Социальная адаптация иностранных студентов : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы». Уфа, 2002. 20 с.
469. Мазуренко А. В. Педагогические условия становления и развития социальных качеств студенческой молодежи в культурно-образовательной среде вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Ростов н/Д, 2006. 183 с.



470. Макарова С. Н. Успешная профессиональная социализация: основные подходы к исследованию // Вестн. Челябин. гос. ун-та : Философия. Социология. Культурология. 2007. № 17. С. 145–155.

471. Маклюэн М. Понимание Медиа: внешние расширения человека / пер. с англ. В. Николаева. М. ; Жуковский : «Канон-пресс-Ц» : Кучково поле, 2003. 464 с.

472. Максименко С. Д., Ложкин Г. В., Колосов А. Б. От психологического обеспечения к психологическому сопровождению // Практична психологія та соціальна робота. 2010. № 12. С. 1–10.

473. Максимовська Н. О. Соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю у сфері дозвілля : анімаційний підхід : монографія. Харків : ХДАК, 2015. 368 с.

474. Максимовська Н. О. Формування культури материнства жіночої молоді у соціально-педагогічному середовищі вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соц. педагогіка». Луганськ, 2008. 225 с.

475. Максимчук Е. Д. Социально-психологическое сопровождение межкультурной адаптации иностранных студентов // Вестник Томского государственного педагогического университета (TSPU Bulletin). 2015. № 11. С. 87–92.

476. Малицька О. В. Культурне середовище як визначальний фактор становлення особистості // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Бердянськ, 2008. С. 68–74.

477. Мамонтова М. Ю. Квалиметрический подход к моделированию оценки качества академической подготовки студентов // Успехи современного естествознания. 2007. № 12. С. 141–142.

478. Мануйлов Ю. С. Концептуальные основы средового подхода в воспитании // Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова. 2008. Т. 14. С. 21–27.

479. Мануйлов Ю. С. Средовой подход в воспитании : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. М., 1997. 193 с.

480. Мануйлов Ю. С. Средовый подход в воспитании: к определению понятия // Воспитательная система массовой школы : проблемы гуманизации : сб. науч. тр. / НИИ теории и истории педагогики. М., 1992. С. 98–110.
481. Мануйлов Ю. С., Шеек Г. Г. Опыт освоения средового подхода в образовании : учеб.-метод. пособие. М. ; Н. Новгород, 2008. 220 с.
482. Манько Ю. В., Оганян К. М. Социология молодёжи : учеб. пособие. СПб. : Петрополис, 2008. 315 с.
483. Мардахаев Л. В. Социальная педагогика : учебник. М. : Гардарики, 2003. 269 с.
484. Мардахаев Л. В. Социально-педагогическое сопровождение и поддержка человека в жизненной ситуации // Педагогическое образование и наука. 2010. № 6. С. 4–11.
485. Мариненко О. П. Педагогическая поддержка иностранных студентов на этапе предвузовского обучения : монография. Могилев : Белорус.-Рос. ун-т, 2015. 172 с.
486. Марков В. Н. Личностные основы социальной устойчивости // Общественные науки и современность. 2002. № 2. С. 136–143.
487. Маркова А. К. Психология профессионализма. М. : МГУ, 1996. 307 с.
488. Маркова Н. Г. Кросскультурная грамотность как индикатор межнационального понимания // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. 2008. № 84. С. 157.
489. Мартынюк И. О. Проблемы жизненного самоопределения молодежи. Киев : Наук. думка, 1993. 117 с.
490. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. М. : Академия, 2001. 208 с.
491. Маслова Г. Г. Воспитание толерантности и идентичность // Вестник Псковского государственного университета. Серия : Социально-гуманитарные и психолого-педагогические науки. 2008. № 5. С. 164–175.
492. Масюкова Н. А. Проектирование в образовании. Минск : Технопринт, 1999. 288 с.

493. Мацумото Д. Человек, культура, психология. Удивительные загадки, исследования и открытия : пер. с англ. СПб. : Прайм-Еврознак, 2008. 668 с.

494. Маяцкая Н. К. Научно-педагогическое обеспечение аккультурации иностранных студентов в российских вузах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Северо-Кавказ. гос. ун-т. Ставрополь, 2003. 181 с.

495. Медведева Н. И. Современные подходы к психологическому сопровождению личности в условиях стрессогенной социальной среды // Вестник Северо-Кавказского федерального университета. 2014. № 4. С. 236–239.

496. Международные стратегии экономического развития : учеб. пособие для экон. фак. и экон. вузов Украины / Ю. Н. Пахомов и др. ; Киев. нац. ун-т им. Тараса Шевченко и др. Киев ; Донецк : ДНУ, 2001. 239 с.

497. Мелюхин И. С. Информационное общество : истоки, проблемы, тенденции развития / МГУ им. М. В. Ломоносова. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1999. 206 с.

498. Менг Т. В. Педагогические условия построения образовательной среды вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика». СПб., 1999. 23 с.

499. Меркулова Т. А. Формирование межкультурной компетентности в профессиональной подготовке иностранных студентов вузов культуры и искусства : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». М., 2011. 22 с.

500. Методика работы социального педагога / сост. Г. Г. Семенов ; под ред. Л. В. Кузнецовой. М. : Школьная Пресса, 2003. 96 с.

501. Мигачева М. В. Сущность и особенности профессиональной социализации молодых специалистов в период трансформации // Вестник Самарского государственного университета. 2007. № 1. С. 95–101.

502. Милованцев Д. Общественные предпосылки становления информационного общества в России // Свободная мысль – XXI. 2003. № 11. С. 57–66.

503. Митрофанова О. Д. Язык научно-технической литературы. М. : Изд-во МГУ, 1973. 149 с.

504. Михайлова Л. И. Социология культуры : учеб. пособие. М. : Дашков и К, 2004. 344 с.

505. Михайлова Т. А. Социально-педагогическое сопровождение студентов с особыми адаптивными возможностями в процессе получения среднего профессионального образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профес. образования». М., 2008. 24 с.

506. Михеев В. И. Моделирование и методы теории измерений в педагогике : науч.-метод. пособие. М. : Высш. шк., 1987. 200 с.

507. Мишин С. П. Подходы к моделированию оптимальных многоуровневых организаций // Управление большими системами : сб. тр. ИПУ РАН. М., 2006. № 12/13. С. 109–117.

508. Міжнародна діяльність [Електронний ресурс] // Дніпропетровська медична академія : сайт. URL : <http://www.dsma.dp.ua/mizhnarodna-diyalnist>.

509. Міжнародна діяльність [Електронний ресурс] // Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара : сайт. URL : [http://www.dnu.dp.ua/view/mign\\_manage](http://www.dnu.dp.ua/view/mign_manage).

510. Міжнародна діяльність [Електронний ресурс] // Класичний приватний університет : сайт. URL: <http://virtuni.education.zp.ua/infocpu/node/321>.

511. Міжнародна діяльність [Електронний ресурс] // Одеський національний морський університет : сайт. URL : <http://www.osmu.odessa.ua/ua/mezhdunarodnye-svyazi-2.html>.

512. Міжнародний відділ і факультет іноземних студентів [Електронний ресурс] // Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького : сайт. URL : [http://www.meduniv.lviv.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=1110&Itemid=343&lang=uk](http://www.meduniv.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1110&Itemid=343&lang=uk).

513. Міжнародний факультет [Електронний ресурс] // Одеський національний медичний університет : сайт. URL : <http://odmu.edu.ua/index.php?v=604>.

514. Міжнародні зв'язки [Електронний ресурс] // Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького : сайт. URL : <http://www.cdu.edu.ua/mij-universitet/mizhнародni-zv-yazki.html>.

515. Міщенко Н. І. Студентська субкультура як фактор професійної соціалізації майбутніх соціальних педагогів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2011. 20 с.

516. Міщенко Н. І. Соціально-педагогічний супровід особистісно-професійного розвитку майбутніх фахівців засобами студентської субкультури // Соціальна педагогіка : теорія та практика. 2012. № 2. С. 78–84.

517. Міщик Л. І. Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога : монографія. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка. 2011. 116 с.

518. Мнацаканян И. А. Адаптация учащихся в новых социокультурных условиях : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 «Социальная психология»; 19.00.07 «Педагогическая психология». Ярославль, 2004. 181 с.

519. Моисеев Н. Н. Общественная эволюция, рациональное общество // Полис. 1992. № 3. С. 113–122.

520. Моисеенко Н. А. Информационно-образовательная среда как средство формирования информационной культуры будущих инженеров : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 «Теория и методика профессионального образования». Грозный, 2006. 20 с.

521. Моисеенко Н. А. Трансформационное обучение и холистический подход в информационно-образовательной среде технического вуза [Электронный ресурс] // Инж. вестник Дона. 2013. № 4. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/transformatсионное-obuchenie-i-holisticheskiy-podhod-v-informatsionno-obrazovatelnoy-srede-tehnicheskogo-vuza>.

522. Молодь на порозі сімейного життя / Д. А. Дмитрук [та ін.]. Київ : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. 166 с.

523. Моргунова Н. С. Интерактивные возможности информационных технологий в процессе языковой подготовки иностранных студентов в ВТНЗ

// Проблемы и перспективы языковой подготовки иностранных студентов : материалы X междунар. науч.-практ. конф. (1–2 окт. 2015 г.) / Харьк. нац. автодорож. ун-т. Харьков, 2015. С. 142–146.

524. Морозова А. В. Профессиональная социализация студентов ссузов в условиях модернизации институтов образования : автореф. ... дис. канд. социол. наук : 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» / Тул. гос. ун-т. Тула, 2004. 31 с.

525. Мосалев Б. Г. Социокультурное многообразие: опыт целостного осмысления. М. : МГУК, 1998. 261 с.

526. Мохмад Л. Ф. Соціокультурні чинники соціалізації іноземних студентів (на матеріалі ВНЗ Запоріжжя): автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04 «Соціальні та галузеві соціології» / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2012. 20 с.

527. Мудрик А. В. Введение в социальную педагогику. М. : Ин-т практ. психологии, 1997. 365 с.

528. Мудрик А. В. Социализация человека : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. 2-е изд., испр. и доп. М. : Академия, 2006. 304 с.

529. Мудрик А. В. Социальная педагогика : учеб. для студентов пед. вузов / под ред. В. А. Слатенина. М. : Академия, 2000. 200 с.

530. Мудрик А. В. Человек в процессе социализации: три ипостаси // Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия 4, Педагогика. Психология. 2009. № 14. С. 7–16.

531. Мунтян М. А., Ващекин Н. П., Урсул А. Д. Глобализация и устойчивое развитие : монография. М. : Изд-во МГУК, 2002. 586 с.

532. Мунтян М. А., Ващекин Н. П., Урсул А. Д. Постиндустриальное общество и устойчивое развитие : монография. М. : Изд-во МГУК, 2000. 240 с.

533. Мухина В. С. Возрастная психология. Феноменология развития. М. : Академия, 2009. 640 с.

534. Набивачева Е. А. Профилактика дезадаптации иностранных студентов в образовательном процессе российского вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук :

13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Хабаровск, 2007. 22 с.

535. Навчання іноземних громадян [Електронний ресурс] // Національний університет харчових технологій : сайт. URL: <http://nuft.edu.ua/page/view/navchannya-inozemnykh-hromadyan>.

536. Навчання іноземних громадян в університеті [Електронний ресурс] // Київський національний університет будівництва і архітектури : сайт. URL : [http://www.knuba.edu.ua/ukr/?page\\_id=2875](http://www.knuba.edu.ua/ukr/?page_id=2875).

537. Навчання іноземних студентів у ЗНТУ [Електронний ресурс] // Запорізький національний технічний університет : сайт. URL : <http://www.zntu.edu.ua/navchannya-inozemnih-studentiv-u-zntu>.

538. Навчання іноземців [Електронний ресурс] // Київський національний торговельно-економічний університет : сайт. URL : <https://www.knteu.kiev.ua/blog/read/?pid=10008&uk>.

539. Навчання іноземців [Електронний ресурс] // Львівська національна академія мистецтв : сайт. URL : [http://www.lnam.edu.ua/page/ua/foreign\\_students/163/](http://www.lnam.edu.ua/page/ua/foreign_students/163/).

540. Нагорний Б. Г., Яковенко М. Л., Яковенко А. В. Студентство і сучасність. Київ : Арістей, 2005. 160 с.

541. Наследов А. Д. SPSS : Компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках. СПб. : Питер, 2005. 416 с.

542. Наторп П. Избранные работы. М. : Территория будущего, 2007. 384 с.

543. Національний аерокосмічний університет імені Н. С. Жуковського [Електронний ресурс] : сайт. URL : <http://www.khaiedu.com/>.

544. Національний медичний університет імені О. О. Богомольця. Факультет іноземних громадян [Електронний ресурс] : офіц. сайт. URL : [http://fdonmu.com/general\\_information/](http://fdonmu.com/general_information/).

545. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» [Електронний ресурс] : сайт. URL : <http://www.kpi.kharkov.ua/ru/international/vmz/>.

546. Національний університет «Львівська політехніка» [Електронний ресурс] : сайт. URL : <http://www.lp.edu.ua/node/462>.

547. Національний університет біоресурсів і природокористування України (базовий заклад, м. Київ) [Електронний ресурс] : сайт. URL : <http://www.nubip.edu.ua/node/4248>.

548. Немов Р. С. Психология. Т. 1. М. : Просвещение, 1994. 576 с.

549. Ненахова Е. Н. Теоретико-методологические подходы к формированию социокультурного пространства образовательного учреждения // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. 2010. № 128. С. 172–181.

550. Никитина Н. И., Глухова М. Ф. Методика и технология работы социального педагога : учеб. пособие. М. : ВЛАДОС, 2007. 399 с.

551. Никифоров Г. С. Практикум по психологии здоровья. СПб. : Питер, 2005. 352 с.

552. Ничкало Н. Г. Професійно-технічній освіті – державну політику та науково-педагогічне забезпечення // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. Київ, 1995. Вип. 15. С. 9–18.

553. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України : монографія / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. Київ : Пед. думка, 2008. 198 с.

554. Ничкало Н. Г. Профессионально-техническое образование в Украине: проблемы исследований / АПН Украины, Нац. наблюдат. центр. Киев : Наук. світ, 1999. 28 с.

555. Ніколаєнко В. В. Формування російськомовної граматичної компетенції англомовних студентів-іноземців на початковому етапі навчання у вищій школі (на матеріалі дієслівних категорій) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія і методика навчання (російська мова)» / Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2004. 20 с.

556. Ніколаєнко С. Роль освіти у формуванні та розвитку трудового потенціалу України // Вища школа. 2005. № 2. С. 16–21.



557. Ніколаєнко С. М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком системи освіти України : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06. Київ, 2009. 44 с.

558. Нітенко О. В. Інтернаціоналізація вищої освіти як фактор розвитку університету [Електронний ресурс] // Освітологічний дискурс. 2015. № 2. С. 205–216. URL : <http://oaji.net/articles/2016/2923-1456733701.pdf>.

559. Новейший философский словарь / сост. и гл. ред. А. А. Грицанов. Изд. 3-е, испр. Минск : Кн. дом, 2003. 1280 с.

560. Новикова Н. Н. Обеспечение безопасности учащихся в информационной образовательной среде [Электронный ресурс] // Концепт : науч.-метод. электрон. журн. 2016. № 3. С. 51–55. URL: <http://e-koncept.ru/2016/56022.htm>.

561. Новикова Н. Н. Формирование информационно-коммуникационной среды технологического образования // Концепт : науч.-метод. электрон. журн. 2014. № 6. С. 66–70. URL : <http://e-koncept.ru/2014/14569.htm>.

562. Образ жизни современного студента : социол. исслед. / А. Н. Евдокимов и др. Л. : Изд-во ЛГУ, 1981. 206 с.

563. Овчаренко Г. Е. Педагогічні умови соціалізації студентів мистецько-педагогічних спеціальностей у позанавчальній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соц. педагогіка» / Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2005. 20 с.

564. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога. М. : Сфера, 2004. 480 с.

565. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку (світоглядно-методологічний аспект) : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03 «Історія філософії». Київ, 2003. 36 с.

566. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. Київ : Знання України, 2003. 450 с.

567. Огнев'юк В. О. Осягнення освіти: підсумки ХХ століття. Київ : Навч. кн., 2003. 112 с.

568. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова [Електронний ресурс] : сайт. URL : <http://onu.edu.ua/>.

569. Озеров В. П., Акопова М. А. Исследование структуры академических и профессиональных способностей студентов специальности «Безопасность жизнедеятельности» // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. 2011. № 4. С. 84–93.

570. Окинавская Хартия глобального информационного общества [Электронный ресурс]. URL : <http://www.iis.ru/library/okinawa/charter.ru.html>.

571. Олексюк О. М. Духовний потенціал особистості в соціокультурному контексті сучасності // Культурна політика в Україні в контексті світових трансформаційних процесів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2001. С. 91–92.

572. Ольховая Т. А. Становление субъектности студентов университета : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Оренбург, 2007. 45 с.

573. Омельченко С. О. Інтеграція студентів з обмеженими можливостями в інклюзивне освітнє середовище вищого навчального закладу // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". 2015. № 11. С. 55-58

574. Орлов А. А. Мониторинг инновационных процессов в образовании // Педагогика. 1996. № 3. С. 9–15.

575. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс // Вопросы философии. 1989. № 3. С. 119–154.

576. Ортега-и-Гассет Х. Избранные труды. М. : Весь Мир, 1997. 704 с.

577. Ортега-и-Гассет Х. Что такое философия? М. : Наука, 1991. 408 с.

578. Освіта для іноземних громадян [Електронний ресурс] // Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича : сайт. URL : <http://interof.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/02interstud>.

579. Основи практичної психології : підручник / В. Панюк та ін. Київ : Либідь, 1999. 536 с.

580. Отдел международного сотрудничества Винницкого национального медицинского университета [Электронный ресурс] // Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова : сайт. URL : <http://www.foreign.vnmu.edu.ua/ru/static/preparatory-faculty/>.

581. Ощепкова О. В. Методическое обеспечение принципа моделирования в музыкальной педагогике // Гаудеамус. 2002. Т. 2, № 2. С. 94–101.

582. Павловский В. В. Ювентология: проект интегративной науки о молодежи. М. : Акад. проект, 2001. 304 с.

583. Павловський В. В. Основи ювенології. Київ : Дакор : КНТ, 2007. 238 с.

584. Павлютенков Є. М. Моделювання в системі освіти (у схемах і таблицях). Харків : Основа, 2008. 128 с.

585. Палка Л. В. Підготовка іноземних студентів вищих навчальних закладів технічного профілю до вивчення професійної лексики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2003. 20 с.

586. Пальчикова О. О. Реалізація крос-культурного підходу до навчання української мови іноземних студентів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2016. 22 с.

587. Паніна Н. Молодь України: структура цінностей, соціальне самопочуття та морально-психологічний стан за умов тотальної аномії // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. 2001. № 1. С. 5–26.

588. Панов В. И. Экопсихологическая модель образовательной среды // 4-я Российская конференция по экологической психологии / Психол. ин-т РАО. М., 2005. С. 213–216.

589. Панок В. Реформування змісту, форм і методів підготовки практикуючих психологів як нагальна вимога суспільної практики // Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вищих навчальних закладах. Київ : Ніка-Центр, 2002. С. 18–28.

590. Пантилеев С. Р. Методика исследования самоотношения. М. : Смысл,

1993. 29 с.

591. Парсонс Т. О структуре социального действия. М. : Акад. проект, 2000. 880 с.

592. Парсонс Т. Общетеоретические проблемы социологии // Социология сегодня : проблемы и перспективы / Р. К. Мертон, Л. Брум, Л. С. Котрелл (ред.). М., 1965. С. 25–67.

593. Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения // Американская социологическая мысль. М., 1996. С. 494–526.

594. Парсонс Т. Система координат действия и общая теория систем действия. Функциональная теория изменения. Понятие общества // Американская социологическая мысль. М., 1996. С. 462–525.

595. Парсонс Т. Система современных обществ / под ред. М. С. Ковалевой. М. : Аспект Пресс, 1998. 270 с.

596. Парфьонова Л. Г. Місце та роль системи вищої освіти у сучасному суспільстві // Економіка розвитку. 2012. № 3. С. 91–96.

597. Парыгин Б. Д. Основы социально-психологической теории. М. : Мысль, 1971. 351 с.

598. Пассов Е. И. Иноязычная культура как содержание иноязычного образования [Электронный ресурс] // Мир русского слова. 2001. № 3. URL: <http://www.spbmirs.ru/>.

599. Пассов Е. И. Некоторые аспекты проблемы переноса речевых навыков и обучение иноязычной речи // Психологические основы обучения неродному языку : хрестоматия / сост. А. А. Леонтьев. М. ; Воронеж, 2004. С. 204–212.

600. Пассов Е. И. Ситуация, тема, социальный контакт // Общая методика обучения иностранным языкам : хрестоматия / сост. А. А. Леонтьев. М., 1991. С. 162–173.

601. Пассов Е. И., Кибирева Л. В., Колларова Э. Концепция коммуникативного иноязычного образования. СПб. : Златоуст, 2007. 200 с.

602. Пассов Е. И., Кузовлева Н. Е. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования. М. : Рус. яз. : Курсы, 2010. 568 с.

603. Пахомова О. Методологічні підходи до проблеми розвитку соціальності дітей підліткового віку // Соціальна педагогіка : теорія та практика. 2007. № 3. С. 4–13.

604. Пахомова О. М. Соціальність особистості як результат соціального виховання // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2010. Вип. 30. С. 253–260.

605. Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / Н. Ничкало та ін. ; АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. Київ ; Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. 233 с.

606. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Пед. думка, 2001. 514 с.

607. Перинская Н. А. Социальная идентичность как результат профессиональной социализации // Социологический сборник / Ин-т молодежи. М., 1998. Вып. 4. С. 36–40.

608. Пермяков О. Е. Методологические подходы к моделированию личностно-профессиональной компетентности специалиста в контексте формирования государственных образовательных стандартов нового поколения // Известия Томского политехнического университета. 2007. Т. 310, № 1. С. 275–281.

609. Петровский А. В. Личность в психологии: парадигма субъектности. Ростов н/Д : Феникс, 1996. 512 с.

610. Петрович Ж. В. Дитина в складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав : монографія. Рівне : Вид. О. Зень, 2010. 368 с.

611. Петрунько О. Діти і медіа : соціалізація в агресивному медіасередовищі : монографія. Полтава : Укрпромторгсервіс, 2010. 480 с.

612. Петрунько О. В. Соціалізація дитини в агресивному медіасередовищі : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 «Соціальна психологія, психологія соціальної роботи» / Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. Київ, 2010. 44 с.

613. Пилкингтон Х. Российская молодежь и ее культура. М. : Ин-т социологии РАН, 1994. 256 с.

614. Підготовче відділення [Електронний ресурс] // Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова : сайт. URL : <http://abit.kname.edu.ua/index.php/uk/inostrantsam/podgotovitelnoe-otdelenie>.

615. Підготовче відділення для іноземних громадян [Електронний ресурс] // Херсонський державний університет : сайт. URL: <http://www.kspu.edu/About/Faculty/Cdp/Preparatorydepartmentofforeignnationals.aspx>.

616. Підготовче відділення для навчання іноземних громадян [Електронний ресурс] // Київський національний університет імені Тараса Шевченка : сайт. URL : <http://pd.univ.kiev.ua/>.

617. Пішун С. Г. Дозвілєвий простір студентської молоді як рекреаційний ресурс у міському середовищі // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. 2012. № 8. С. 402–407.

618. Пішун С. Г. Сутність категорії дозвілля в теоретичних дослідженнях // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2009. Вип. 4. С. 419–425.

619. Пішун С. Г. Формування культури дозвілля студентів вищих навчальних закладів в умовах роботи студентського клубу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2005. 19 с.

620. Плешаков В. А. Киберсоциализация человека: от Homo Sapiens'а до Homo Cyberus'а: монографія. М. : Прометей, 2012. 212 с.

621. Плотніков П. В. Основи соціалізації молоді промислового регіону (соціально-педагогічний аналіз) : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2004. 558 с.

622. Побережна Н. О. До проблеми моделювання навчального процесу на основі інформаційних технологій // Педагогіка вищої та середньої школи. 2012. № 35. С. 278–284.

623. Подольская Е. А. Аксиологический аспект деятельности: методологические проблемы социологического анализа : дис. ... д-ра социол. наук : 22.00.01 «Теория, методология и история социологии». Харьков, 1992. 396 с.

624. Поздняков И. А. Проблемы адаптации иностранных студентов в России в контексте педагогического сопровождения // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. 2010. № 121. С. 161–166.

625. Поліщук Ю. Й. Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні : монографія. Тернопіль : ТНПУ, 2005. 432 с.

626. Полякова Г. В. Феномен информационной культуры в современном обществе // Власть. 2013. № 10. С. 83–86.

627. Пономаренко Л. І. Соціально-педагогічний супровід батьків-вихователів дитячого будинку // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2012. Вип. 35. С. 156–165.

628. Пономаренко Л. П., Спиридонова Л. К. Соціальні аксіоми українців як чинник формування громадянського суспільства // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. пр. / Асоц. політ. психологів України, Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. Київ, 2008. Вип. 7. С. 279–288.

629. Попкова Е. Б. Инкультурация иностранных студентов в российском вузе: институциональные условия и основные этапы (на примере ЮРГТУ (НПИ) : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22.00.06 «Социология культуры, духовной жизни (социологические науки)» / Адыгейс. гос. ун-т. Майкоп, 2013. 23 с.

630. Попова О. В., Губа А. В. Особистісно-діяльнісний підхід // Наукові підходи до педагогічних досліджень : колект. моногр. / за заг. ред. В. І. Лозової. Харків, 2012. С. 216–244.

631. Поправко В. Н. Интернет-сообщества: специфика и роль в формировании социального пространства : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 «Социальная философия». Томск, 2011. 20 с.

632. Порох Д. О. Соціально-педагогічні умови адаптації іноземних студентів до навчання у вищих медичних навчальних закладах України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2011. 20 с.

633. Потопа К. Л. Соціально-педагогічні умови організації студентського самоврядування у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2006. 25 с.

634. Почебут Л. Г. Кросс-культурная и этническая психология : учеб. пособие. СПб. : Питер, 2012. 336 с.

635. Приходько А. М. Формування професійно-комунікативної компетентності іноземних студентів у вищих технічних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Дніпропетр. ун-т ім. Альфреда Нобеля. Дніпропетровськ, 2016. 22 с.

636. Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556 // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37/38. Ст. 2004.

637. Про внесення змін до Наказу Міністерства освіти і науки України від 1 листоп. 2013 р. № 1541 [Електронний ресурс] : Наказ М-ва освіти і науки України від 11 груд. 2015 р. № 1272. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0008-16>.

638. Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серп. 2015 р. № 579. URL : <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248409199>.

639. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю : Закон України від 21 черв. 2001 р. № 2558 // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 42. Ст. 213.

640. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 5 лют. 1993 р. № 2998 // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 16. Ст. 167.

641. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 23 берез. 2000 р. № 1613 : станом на 28 груд. 2015 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.

642. Психодиагностика толерантности личности / авт.-сост.: Солдатова Г.У. и др. ; под ред. Г. У. Солдатовой, Л. А. Шайгеровой. М. : Смысл, 2008. 172 с.



643. Психологическая диагностика : учеб. пособие / Е. М. Борисова и др. ; под ред. К. М. Гуревича, Е. М. Борисовой. М. : Изд-во УРАО, 1997. 301 с.

644. Радковська Л. М. Формування музичного сприйняття у студентів вищих мистецьких навчальних закладів засобами духовної музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика навчання (музика і музичне виховання)». Київ, 2006. 20 с.

645. Разуваев С. Г. Модель профессиональной социализации будущего специалиста технического профиля в условиях многоуровневого образовательного комплекса // Научный журнал КубГАУ. 2013. № 85. С. 1–13.

646. Ракитов А. И. Философия компьютерной революции. М. : Политиздат, 1991. 287 с.

647. Раковська Л. О. Досвід застосування елементів дистанційного навчання у іноземних англомовних студентів 4 курсу на кафедрі педіатрії // Дистанційне навчання – старт із сьогодення в майбутнє : зб. наук.-метод. праць II всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 19 трав. 2016 р. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2016. С. 210–215.

648. Рассказова О. І. Актуальні проблеми розвитку соціальності учнів середньої загальноосвітньої школи // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. пр. Харків, 2012. № 36. С. 229–235.

649. Рассказова О. І. Діагностика соціальності учнів інклюзивної школи // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка : Педагогічні науки. Луганськ, 2012. № 5. С. 166–175.

650. Рассказова О. І. Діагностика соціальності учнів як напрям соціально-педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2011. Вип. 40. С. 119–128.

651. Рассказова О. І. Розвиток соціальності дітей з особливими потребами як результат практичної діяльності майбутніх соціальних педагогів в інклюзивній школі // Наукові записки кафедри педагогіки : зб. наук. пр. / за заг. ред. Л. С. Нечепоренко. Харків, 2011. Вип. 27. С. 170–177.

652. Рассказова О. І. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти : теорія та технологія : монографія. Харків : ФОП Шейніна О. В., 2012. 468 с.

653. Рассказова О. І. Роль соціального педагога у розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. Умань, 2011. Вип. 4, ч. 1. С. 176–182.

654. Рассказова О. І. Теорія і практика розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Луганськ, 2014. 44 с.

655. Рассказова О. І. Теорія і практика розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Харків, 2014. 400 с.

656. Рахимов Т. Р. Ключевые компетенции преподавателя в рамках организации процесса обучения иностранных студентов в российском вузе // Вестник Томского государственного университета. 2012. № 365. С. 149–153.

657. Резван О. О. Педагогічні умови розвитку пізнавальних потреб іноземних студентів у процесі навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Ін-т проф. освіти АПН України. Київ, 2008. 20 с.

658. Рибаченко Л. І. Підготовка іноземних студентів у навчальних закладах України (1946–2000 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2001. 20 с.

659. Рижанова А. Соціально-педагогічне сприяння сучасним інтеграційним процесам України та вдосконалення професійної підготовки відповідних фахівців // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна». Київ, 2015. № 11. С. 98–101.

660. Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2005. 44 с.

661. Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному

контексті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2005. 456 с.

662. Рижанова А. О. Розвиток соціальності в культурі інформаційного суспільства // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2012. № 36. С. 240–245.

663. Рижанова А. О. Соціалізація студентської молоді в умовах інформаційного суспільства // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2009. Вип. 27. С. 202–210.

664. Рижанова А. О. Якісні рівні соціальності // Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 24–25 квіт. 2014 р. / Харків. держ. акад. культури, Нац. акад. мистецтв України, Ін-т культурології. Харків, 2014. С. 37–38.

665. Рідкозубова С. О. Формування професійних комунікативних умінь іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2016. 22 с.

666. Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід : монографія. Київ : Міленіум, 2008. 400 с.

667. Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2009. 43 с.

668. Рожков М. Экзистенциальный подход к социально-педагогическому сопровождению детей // Ярославский педагогический вестник : Психолого-педагогические науки. 2013. № 4, т. 2. С. 268.

669. Рожков М. И. Социально-педагогическое сопровождение молодежных организаций и объединений // Ярославский педагогический вестник. 2008. № 1. С. 3–5.

670. Романов О. В. Онтологическая и гносеологическая проблемы философии Интернета : генезис и синтез фундаментальных идей : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.01 «Онтология и теория познания». Иваново, 2003. 20 с.

671. Романова Н. Ф. Соціалізація українського студентства: огляд проблеми, шляхи розв'язання // Український соціум. 2004. № 3. С. 87–92.

672. Роменкова О. П., Іонова О. М. Формування міжкультурної толерантності у студентів-іноземців у період сучасних глобалізаційних процесів // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Луганськ, 2012. № 7, ч. 1. С. 242–248.

673. Ромеро А. Н. Иностранные студенты в российских вузах: проблемы межэтнического взаимодействия // Известия Волгоградского педагогического университета. Серия : Социально-экономические науки и искусство. Волгоград, 2009. № 8. С. 79–83.

674. Ромеро А. Н. Факторы социальной адаптации иностранных студентов в южных регионах Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы». Волгоград, 2011. 23 с.

675. Ромм М. В., Ромм Т. А. Социализация и профессиональное воспитание в высшей школе // Высшее образование в России. 2010. № 12. С. 104–114.

676. Российская социологическая энциклопедия / под ред. Г. В. Осипова. М. : Норма-Инфра-М, 1998. 672 с.

677. Рощупкин В. Г. Кросс-культурная грамотность студента – будущего учителя : диагностика, формирование. М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та ; Воронеж : МОДЭК, 2006. 240 с.

678. Рощупкіна О. А. Поняття сутності самостійної роботи іноземних студентів підготовчого факультету // Освіта Донбасу. 2007. № 5/6. С. 69–72.

679. Рубин Б., Колесников Ю. Студент глазами социолога. Ростов : Изд-во Ростов. ун-та, 1969. 181 с.

680. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб. : Питер Ком, 1999. 720 с.

681. Рубинштейн С. Л. Принципы и пути развития психологии. М. : Изд-во АН СССР, 1959. 352 с.

682. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. М. : Наука, 1972. 423 с.

683. Рудницька О. П. Формування музичного сприйняття в системі розвитку педагогічної культури майбутнього вчителя : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка, історія педагогіки». Київ, 1994. 431 с.

684. Руткевич М. Н. Социология образования и молодежи : избранное (1965–2002). М. : Гардарики, 2002. 541 с.

685. Рыбакова Н. А. Социальная работа и социальное образование: условия сохранения и развития жизненных сил человека в динамике социобытия : монография. Псков : Псков. гос. пед. ин-т, 2000. 184 с.

686. Рыжова Н. И., Филимонова Е. В. Содержание подготовки к информационно-аналитической деятельности для учителя информатики в контексте его обучения информационному моделированию // Мир науки, культуры, образования. 2009. № 3. С. 259–264.

687. Савицкий П. Н. Евразийство : сб. ст. М. : Просвещение, 2004. 180 с.

688. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального простору : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2004. 41 с.

689. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального простору : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2004. 455 с.

690. Садохин А. П. Межкультурная компетентность: сущность и механизмы формирования : автореф. дис. ... д-ра культурологии : 24.00.01 «Теория и история культуры (культурология)». М., 2008. 44 с.

691. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации. М. : Высш. шк., 2005. 310 с.

692. Сайфул Дин Абдул Салам. Культурно-образовательная среда вуза как фактор формирования межкультурной компетентности у будущих переводчиков // Наука і освіта. 2011. № 7. С. 72–76.

693. Самохіна Н. М. Громадянська соціалізація майбутніх учителів засобами мистецтвознавчого краєзнавства : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2005. 20 с.

694. Самыгин С. И., Верещагин А. В. Глобальные вызовы современности и безопасность цивилизации третьего тысячелетия [Электронный ресурс] // European Social Science Journal. 2014. № 6, т. 2. URL : <http://mii-info.ru/data/documents/EZhSN-2014-6-2.pdf>.

695. Сафин В. Ф. Личность: факторы и условия самоопределения и самореализации : монография. Уфа, 2007. 107 с.

696. Сафонова М. А. Институционально-исторические основания системы международной студенческой мобильности // Социология науки и технологий. 2012. Т. 3, № 1. С. 98–121.

697. Селевко А. Г. Социально-педагогические условия оптимизации влияния средств массовой коммуникации на социализацию сельских школьников : автореф. дис. ... канд. пед наук : 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования)». М., 2002. 20 с.

698. Селиванова Н. Л. Современные представления о воспитательном пространстве // Педагогика. 2000. № 6. С. 35–39.

699. Селиверстова О. В. Принципы процесса профессиональной социализации студента в контексте синергетической парадигмы образовательной среды вуза // Высшее образование сегодня. 2010. № 5. С. 91–93.

700. Семененко І. Є. Аналіз теоретичних підходів до визначення поняття «педагогічний супровід» // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2015. Вип. 49. С. 34–43.

701. Семененко І. Є. Особливості фахової підготовки студентів вищих технічних навчальних закладів // Педагогічний процес : теорія і практика. 2014. Вип. 2. С. 33–36.

702. Семененко І. Є. Педагогічний супровід фахової підготовки іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів : монографія. Харків : Мандрів, 2015. 143 с.

703. Семененко І. Є. Роль тьюторства в технології педагогічного супроводу фахової підготовки іноземних студентів у вищих технічних навчальних закладах // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : зб. наук. пр. Херсон. нац. техн. ун-ту. Херсон, 2013. Вип. 1. С. 402–406.

704. Семенова А. В. Теоретичні і методичні засади застосування парадигмального моделювання у професійній підготовці майбутніх учителів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец.13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Тернопіль, 2009. 44 с.

705. Сеник Л. Н., Васецкая Л. И., Гейченко Е. И. Особенности формирования коммуникативной компетенции в профессиональном общении иностранных студентов // Вісник Запорізького національного університету. 2012. № 1. С. 184–187.

706. Сенченко Н. А. Социально-педагогическая помощь старшеклассникам – представителям юношеских субкультур : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания». Кострома, 2007. 21 с.

707. Сєвастьянова О. А. Соціально-педагогічні умови соціалізації студентської молоді у виховному процесі вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Луганськ, 2007. 20 с.

708. Сєвастьянова О. А. Студентська молодь у контексті суб'єкт-суб'єктних соціалізаційних виховних впливів у ВНЗ // Соціальна педагогіка : теорія і практика. 2008. № 3. С. 14–20.

709. Сидор І. П. Упровадження нових технологій в організацію дозвіллевої діяльності студентів вищих навчальних закладів України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2009. № 16/17. С. 174–176.

710. Силаева В. Л. Подмена реальности как социокультурный механизм виртуализации общества : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.01 «Социальная философия» / МГТУ им. Н. Э. Баумана. М., 2004. 120 с.

711. Силкина Л. В. Место пространства в культуре // Жизненное пространство человека и общества. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1996. С. 107–111.

712. Силкина Л. В. Социально-философские основания анализа культурного пространства : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.01 «Социальная философия». Саратов, 1999. 19 с.

713. Синявина Л. В., Долгая Е. А. К вопросу об использовании дистанционного обучения // Проблемы и перспективы подготовки иностранных студентов : материалы Междунар. науч.-практ. конф., 2–3 окт. 2014 г. / Харьк. нац. автодорож. ун-т. Харьков, 2014. С. 206–211.

714. Сівак Н. А. Соціально-педагогічні умови соціалізації студентської молоді у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. ... дис. канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ, 2012. 20 с.

715. Сін Чжефу. Педагогічна підтримка адаптації іноземних студентів до навчання у вищих навчальних закладах України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Старобільськ, 2015. 20 с.

716. Скорик Т. В. Формування естетичного досвіду студентів засобами музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 1998. 18 с.

717. Сладких І. А. Психолого-педагогічні аспекти формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у технічних університетах // Наука і освіта. 2011. № 6. С. 220–222.

718. Сладких І. А. Формування готовності студентів-іноземців груп довузівської підготовки до навчання у вищих технічних навчальних закладах :



автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Вінниц. нац. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2014. 21 с.

719. Слостенин В. А. Социальный педагог и социальный работник: личность и профессия // Теория и практика социальной работы : отечественный и зарубежный опыт. М. ; Тула, 1993. Т. 2. С. 265–272.

720. Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика : учеб. пособие. М. : Академия, 2002. 576 с.

721. Слинкин С. В., Колычева З. И. Педагогический вуз в территориальном социокультурном пространстве // Сибирский педагогический журнал. 2009. № 3. С. 461–469.

722. Слободчиков В. И. О понятии образовательной среды в концепции развивающего образования. М. : Экопсицентр РОСС, 2000. 230 с.

723. Слободчиков В. И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры // Новые ценности образования : культурные модели школ. Инноватор-Bennetcollege. 1997. Вып. 7. С. 177–184.

724. Словарь по социальной педагогике : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / авт.-сост. Л. В. Мардахаев. М. : Академия, 2002. 368 с.

725. Словарь социолингвистических терминов / отв. ред. В. Ю. Михальченко. М. : Ин-т рус. яз. РАН, 2006. 312 с.

726. Словник української мови. В 11 т. Т. 9. Київ : Наук. думка, 1978. 849 с.

727. Смелзер Н. Дж. Социология : пер. с англ. / науч. ред. В. А. Ядов. М. : Феникс, 1994. 688 с.

728. Смікал В. О. Формування світоглядної культури майбутнього вчителя засобами мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2002. 20 с.

729. Снопкова Е. И., Мариненко О. П. Параметры качества образовательной среды как нормы эффективной педагогической поддержки иностранных студентов // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. 2012. № 1. С. 264–266.

730. Собчик Л. Н. Диагностика индивидуально-типологических свойств и межличностных отношений : практ. рук. СПб. : Речь, 2002. 95 с.

731. Собчик Л. Н. Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики. М. : Речь, 2005. 624 с.

732. Сокурянська Л. Г. Ціннісна детермінація становлення соціальної суб'єктності студентства в умовах соціокультурної трансформації : автореф. дис. ... д-ра соціол. наук : 22.00.04 «Спеціальна та галузева соціологія». Харків, 2007. 35 с.

733. Сонин В. А. Адаптация личности к новой социокультурной среде (тест Л. В. Янковского) // Психодиагностическое познание профессиональной деятельности. СПб., 2004. С. 206–211.

734. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / общ. ред., сост. и предисл. А. Согомонов. М. : Политиздат, 1992. 241 с.

735. Сохань Л. В. Образ світу особистості як відображення подієвої картини буття // Проблеми розвитку соціологічної теорії. Соціальні процеси в Україні. Київ, 2004. Вип. 4. С. 387–389.

736. Сохань Л. В. Подієва картина життєвого ареалу особистості в умовах глобалізації // Соціальний ареал життя особистості. Київ, 2005. С. 106–123.

737. Сохань Л. В. Потенциал молодёжи как личностный ресурс регулирования событийной насыщенности жизни // Молодь в умовах нової соціальної перспективи : матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 17–18 трав. 2005 р.). Житомир, 2005. Ч. 1. С. 150–152.

738. Социальная педагогика : курс лекций / под общ. ред. М. А. Галагузовой. М. : ВЛАДОС, 2000. 416 с.

739. Социальная педагогика : учеб. пособие / под ред. В. А. Никитина. М. : Союз, 1998. 326 с.

740. Социальная педагогика : учеб. пособие / под ред. В. А. Никитина. М. : ВЛАДОС, 2000. 272 с.

741. Социокультурное пространство региона: методология исследования : монография / Дулина Н. В. и др. ; Волгоград. гос. техн. ун-т. Волгоград : Волгоград. науч. изд-во, 2011. 131 с.
742. Социология молодежи : учебник / Боенко Н. М. и др. ; отв. ред. В. Т. Лисовский. СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1996. 457 с.
743. Социология молодежи : энцикл. словарь / отв. ред.: Ю. А. Зубок, В. И. Чупров. М. : Academia, 2008. 608 с.
744. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ : Центр учб. літ., 2008. 336 с.
745. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / О. В. Безпалько та ін. ; за ред. О. В. Безпалько. Київ : Академвидав, 2014. 312 с.
746. Соціальна філософія : короткий енцикл. словник. Київ ; Харків : Рубікон, 1997. 398 с.
747. Соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах : навч.-тренінг. модуль із підгот. спеціалістів центрів соц. служб для сім'ї, дітей та молоді / авт.-упоряд. : І. М. Дубініна, І. Д. Зверева, Л. І. Козуб ; за ред. І. Д. Звереві, Ж. Петрочко. Київ : Держсоцслужба, 2008. 300 с.
748. Соціальні проблеми працевлаштування молоді / О. М. Балакірева та ін. Київ : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. 132 с.
749. Соціологія: терміни, поняття, персоналії : навч. слов.-довід. / за заг. ред. В. М. Пічі. Київ : Каравела ; Львів : Новий світ 2000, 2002. 480 с.
750. Соціолого-педагогічний словник / уклад. : С. У. Гончаренко, В. В. Радул, М. М. Дубінка ; за ред. В. В. Радула. Київ : ЕксОб, 2004. 304 с.
751. Соценко И. Г. Образ человека в социокультурном пространстве информационного общества : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.13 «Религиоведение, философская антропология, философия культуры». Ставрополь, 2007. 29 с.
752. Спирина М. Л. Социально-педагогическая защита детей-сирот в России [Электронный ресурс] // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер. 3, Педагогика и

психология. 2008. № 5. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnopedagogicheskaya-zaschita-detey-sirot-v-rossii>.

753. Стенина Н. С. Формирование профессиональной компетенции иностранных студентов, обучающихся в высших художественных учебных заведениях России : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». М., 2007. 20 с.

754. Степаненко Е. В. Управление социальной адаптацией иностранных студентов в российском техническом вузе : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22.00.08 «Социология управления». М., 2003. 27 с.

755. Степанов В. Ю. Концептуальні засади формування та розвитку інформаційного суспільства : державно-управлінський аспект : монографія. Харків : С.А.М., 2010. 416 с.

756. Степанов Є. П. Формування культури міжетнічних відносин у студентів вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Луганськ, 2004. 20 с.

757. Степко М. Ф., Клименко Б. В., ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л. Л. Болонський процес і навчання впродовж життя. Харків : НТУ «ХП», 2004. 111 с.

758. Стрельцова В. Ю. Соціальна адаптація студентів інституту культури і мистецтв до умов відкритого культурно-освітнього середовища : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2009. 20 с.

759. Стрельцова В. Ю. Соціальна адаптація студентів інституту культури і мистецтв до умов відкритого культурно-освітнього середовища : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2009. 201 с.

760. Стрельцова В. Ю. Соціально-педагогічний супровід процесу соціальної адаптації студентів творчих спеціальностей до умов культурно-освітнього середовища // Соціальна педагогіка : теорія та практика. 2008. № 3. С. 27–32.

761. Студеникина Е. С. Профессиональная социализация студентов в вузе: условия и процессы реализации функции : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» / Краснодар. ун-т МВД России. Краснодар, 2007. 21 с.

762. Студент на пороге XXI века : монография / отв. ред. Н. И. Рейнвальд. М. : Изд-во УДН, 1990. 152 с.

763. Студент XXI века: социальный портрет на фоне общественных трансформаций : монография / Нар. укр. акад. ; под общ. ред. В. И. Астаховой. Харьков : Изд-во НУА, 2010. 408 с.

764. Суртаев В. Я. Методологические основы функционирования социокультурного пространства // Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств. 2009. № 4. С. 46–48.

765. Сурыгин А. И. Дидактические основы предвузовской подготовки иностранных студентов в высших учебных заведениях : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 «Теория и методики профессионального образования». СПб., 2000. 311 с.

766. Сурыгин А. И. Педагогическое проектирование системы предвузовской подготовки иностранных студентов. СПб. : Златоуст, 2001. 128 с.

767. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибр. твори : в 5 т. Київ : Радян. шк., 1976. Т. 1. С. 5–206.

768. Східноєвропейський університет економіки і менеджменту [Електронний ресурс] : вищ. навч. закл. України, м. Черкаси : сайт. URL : [http://www.suem.edu.ua/uk/education/international\\_relations/](http://www.suem.edu.ua/uk/education/international_relations/).

769. Тадаева А. В. Социализация молодежи в условиях современного информационного пространства информационного общества // Духовно-нравственные ценности и профессиональные компетенции рабочей и учащейся молодежи : сб. науч. тр. VII междунар. науч.-практ. конф., 19 нояб. 2013. Первоуральск, 2014. С. 233–240.

770. Тадаєва А. В. Особливості соціалізації людини в сучасному інформаційному просторі // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Кіровоград, 2013. Вип. 17, кн. 2. С. 329–337.

771. Тадаєва А. В. Соціально-педагогічний супровід соціалізації молодших школярів у сучасному інформаційному просторі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Старобільськ, 2016. 20 с.

772. Тайлор Э. Первобытная культура : пер. с англ. М. : Политиздат, 1989. 572 с.

773. Тамеем Аль-Кард. Педагогические условия адаптации иностранных студентов к учебной деятельности на факультете физической культуры : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Воронеж, 2010. 22 с.

774. Тараненко В. В. Опыт использования интерактивных средств обучения в презентации нового грамматического материала // Проблемы и перспективы подготовки иностранных студентов в условиях реформирования высшего образования : материалы Междунар. науч.-метод. конф. к 80-летию ХНАДУ, Харьков, 26–27 окт. 2010 г. Харьков, 2010. С. 162–169.

775. Татарко А. Н., Лебедева Н. М. Методы этнической и кросс-культурной психологии : учеб.-метод. пособие. М. : НИУ ВШЭ, 2011. 238 с.

776. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. М. : Наука, 1978. 240 с.

777. Теннис Ф. Общность и общество. Основные понятия чистой социологии. СПб. : Фонд Университет : Владимир Даль, 2002. 456 с.

778. Терещенко Н. М. Інформаційне обслуговування іноземних студентів в університетській бібліотеці : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2005. 20 с.

779. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : учеб. пособие. М. : Слово/Slovo, 2000. 624 с.

780. Тернер Дж. Структура социологической теории : пер. с англ. М. : Прогресс, 1985. 472 с.

781. Тимонин А. И. Профессиональное воспитание как воспитание социальное // Вестник Костромского государственного университета

им. Н. А. Некрасова. Серия : Гуманитарные науки. Педагогика. Психология. Социальная работа. Акмеология. Ювенология. Социокинетика. Кострома, 2012. Вып. 1, т. 18. С. 55–58.

782. Ткачова Н. О., Штеймiller I. O. Розробка теоретично-методичного забезпечення акультурації іноземних студентів у навчально-виховному процесі класичного університету // Теоретичні питання культури, освіти та виховання. 2014. № 50. С. 132–137.

783. Толерантность в межкультурном диалоге : сб. ст. / отв. ред.: Н. М. Лебедева, А. Н. Татарко. М. : ИЭА РАН, 2005. 372 с.

784. Тоффлер Э. Третья волна : пер. с англ. М. : АСТ, 1999. 781 с.

785. Триандис Г. К. Культура и социальное поведение. М. : Форум, 2007. 384 с.

786. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні : теорія і практика : монографія. Харків : Нове слово, 2007. 395 с.

787. Тулиганова И. В. Социокультурное пространство современного города : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 «Социальная философия по философским наукам». Саратов, 2009. 17 с.

788. Турен А. Возвращение действующего человека. М. : Науч. мир, 1998. 204 с.

789. Тюльпа Т. М. Соціокультурне середовище вищого педагогічного навчального закладу як умова успішної соціалізації студентської молоді // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя : Психолого-педагогічні науки. 2012. № 3. С. 45–48.

790. Український Католицький Університет [Електронний ресурс] : вищий навчальний заклад, м. Львів : сайт . URL : <http://abroad.ucu.edu.ua/about-us/>.

791. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини : [Електронний ресурс] : сайт. URL : [http://udpu.org.ua/viewpage.php?page\\_id=4#](http://udpu.org.ua/viewpage.php?page_id=4#).

792. Управління міжнародного співробітництва Університету «КРОК» [Електронний ресурс] // Університет економіки та права «КРОК», м. Київ : сайт.

URL : <http://www.krok.edu.ua/ua/pro-krok/pidrozdili/strukturni/upravlinnya-mizhnarodnogo-spivrobitnitstva>.

793. Урчукін В. Відродження платоспроможного попиту населення та пожвавлення внутрішнього ринку // Економіка України та шляхи її подальшого реформування : матеріали всеукр. наради економістів, 14–15 верес. 1995 р. Київ, 1995.

794. Ушакова И. А. Здоровьесберегающая социализация иностранных студентов в медицинских вузах России : автореф. дис. ... д-ра социол. наук : 14.00.05 «Социология медицины» / Волгоград. гос. мед. ун-т. Волгоград, 2012. 47 с.

795. Ушакова Н. И. Формирование лингвострановедческой компетенции иностранных студентов-филологов средствами дистанционных технологий // Дистанційне навчання – старт із сьогодні в майбутнє : зб. наук.-метод. праць II всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 19 трав. 2016 р. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2016. С. 148–152.

796. Ушакова Н. І. Багатоаспектна модель підручника з російської мови для іноземних студентів у вищих навчальних закладах України : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика навчання (російська мова)» / Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2010. 48 с.

797. Ушакова Н. І., Дубічинський В. В., Тростинська О. М. Концепція мовної підготовки іноземців у ВНЗ України // Викладання мов у вищих навчальних закладах на сучасному етапі : міжпредметні зв'язки : зб. наук. пр. Харків, 2011. Вип. 19. С. 136–146.

798. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / упоряд. О. О. Любар ; за ред. В. Г. Кременя. Київ : Знання, 2003. С. 252–261.

799. Фадєєв В. І. Теоретичні аспекти моделювання управління освітніми ресурсами вищої освіти в Україні // Педагогіка вищої та середньої школи. 2013. № 38. С. 273–277.



800. Факультет з підготовки іноземних громадян [Електронний ресурс]  
// Національний фармацевтичний університет : сайт. URL :  
<http://nuph.edu.ua/fakultet-z-pidgotovki-inozemnih-gro/>.

801. Факультет підготовки іноземних громадян [Електронний ресурс]  
// Полтавська державна аграрна академія : сайт. URL :  
<http://www.pdaa.edu.ua/content/fakultet-pidgotovky-inozemnyh-gromadyan>.

802. Факультет навчання іноземних громадян [Електронний ресурс]  
// Харківський національний університет радіоелектроніки : сайт. URL :  
<http://nure.ua/uk/university/structure/departments/tsoig/>.

803. Факультет підготовки іноземних громадян [Електронний ресурс]  
// Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця :  
сайт. URL: [http://www.hneu.edu.ua/Faculty forinternationalstudents](http://www.hneu.edu.ua/Faculty%20forinternationalstudents).

804. Факультет підготовки іноземних громадян [Електронний ресурс]  
// Харківський національний автомобільно-дорожній університет : сайт. URL :  
<http://tfc.khadi.kharkov.ua/fakultet.html>.

805. Факультет підготовки іноземних студентів [Електронний ресурс]  
// Українська медична стоматологічна академія : вищий державний навчальний  
заклад України, м. Полтава : сайт. URL :  
<http://www.umsa.edu.ua/fakultetinozem.html>.

806. Факультет по роботі з іноземними студентами [Електронний ресурс]  
// Національний авіаційний університет : сайт. URL: <http://dmz.nau.edu.ua/ua/>.

807. Факультет по роботі з іноземними студентами [Електронний ресурс]  
// Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя : сайт.  
URL: <http://tntu.edu.ua/?p=uk/structure/faculties/fri>.

808. Фалеева Л. В. Формирование организационной культуры студентов как фактор социализации личности : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 «Теория, методика и организация социально-культурной деятельности (по всем уровням образования)». М., 2014. 39 с.

809. Федоренко И. Н. Информационно-коммуникационные технологии как фактор воспроизводства социальной структуры современного общества : автореф.

дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы». СПб, 2007. 20 с.

810. Федотов А. В. Моделирование в управлении вузом. Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1985. 120 с.

811. Федотова Ю. В. Підготовка іноземних громадян у вищій школі України : історико-педагогічний аспект // Наука і освіта. 2009. № 7. С. 215–218.

812. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп : учеб. пособие для студентов вузов. М. : Изд-во Ин-та Психотерапии, 2002. 488 с.

813. Филимонова Н. Ю. Влияние национально-психологических особенностей иностранцев на адаптацию в российском вузе // Методология обучения и повышения эффективности академической, социокультурной и психологической адаптации иностранных студентов в российском вузе : теоретические и прикладные аспекты : материалы всерос. семинара, Томск, 21–23 окт. 2008 г. Томск, 2008. Т. 2. С. 143–150.

814. Филимонова Н. Ю. Учет национально-этнических особенностей иностранных учащихся в процессе педагогического общения // Известия ВолгГТУ. 2006. № 8. С. 166–167.

815. Фініков Т. В. До законодавства про вищу освіту Польщі, Росії, України, Чехії : ситуація та міркування. Київ : Таксон, 2000. 346 с.

816. Фініков Т. В. Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна / Міжнар. фонд дослідж. освітньої політики, Ін-т економіки та права «Крок». Київ : Таксон, 2002. 176 с.

817. Фомина Т. К. Иностранные студенты в медицинском вузе России: интериоризация профессиональных ценностей : автореф. дис. ... д-ра социол. наук : 14.00.52 «Социология медицины». Волгоград, 2004. 48 с.

818. Формирование духовной культуры студенческой молодежи / Л. А. Аза и др. Киев : Вища шк., 1990. 110 с.

819. Формирование информационной культуры личности: теоретическое обоснование и моделирование учебной дисциплины / Н. И. Гендина и др. М. :

Межрегион. центр библ. сотрудничества, 2006. 512 с.

820. Франселла Ф., Баннистер Д. Новый метод исследования личности : рук. по репертуар. личностным методикам / пер. с англ., общ. ред. и предисл. Ю. М. Забродина, В. И. Похилько. М. : Прогресс, 1987. 236 с.

821. Фридман Л. М. Педагогический опыт глазами психолога. М. : Просвещение, 1987. 224 с.

822. Фридман Л. М., Пушкина Т. А., Каплунович И. Я. Изучение личности учащегося и ученических коллективов : кн. для учителя. М. : Просвещение, 1988. 206 с.

823. Фруммин И. Д., Эльконин Б. Д. Образовательное пространство как пространство развития // Вопросы психологии. 1993. № 1. С. 24–32.

824. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет. М. : Касталь, 1996. 448 с.

825. Фуко М. История безумия в классическую эпоху. СПб., 1997. 576 с.

826. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы. М. : Ad Marginem, 1999. 454 с.

827. Фуко М. Политическая функция интеллектуала // Интеллектуалы и власть : ст. и интервью / М. Фуко. М., 2002. С. 201–208.

828. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / пер. с фр. В. П. Визгина, Н. С. Автономовой. СПб. : A-cad, 1994. 426 с.

829. Фурдуй С. Б. Педагогічні умови соціалізації обдарованих студентів у вищому навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 20 с.

830. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие : пер. с нем. СПб. : Наука, 2000. 377 с.

831. Хайдеггер М. Время и бытие. М. : Республика, 1993. 486 с.

832. Харківська державна академія культури [Електронний ресурс] : сайт. URL : <http://www.ic.ac.kharkov.ua/>.

833. Харківська державна академія фізичної культури [Електронний ресурс] : сайт. URL : <http://hdafk.kharkov.ua/>.

834. Харківська державна зооветеринарна академія [Електронний ресурс] : сайт. URL : <http://www.zoovet.kh.ua>.

835. Харківська А. Моделювання управління інноваційним розвитком педагогічного ВНЗ [Електронний ресурс] // Теорія та методика управління освітою. 2013. Вип. 10. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo\\_2013-10-47](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2013-10-47).

836. Харківський національний університет будівництва та архітектури [Електронний ресурс] : сайт. URL : <http://www.kstuca.kharkov.ua/abiturient/abitint/34-infoforinostrgragdanrus.html>.

837. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров та ін. Харків : Фоліо, 2004. 750 с.

838. Харченко С. Я. Дидактические основы подготовки студентов к социально-педагогической деятельности. Луганск : Альма-матер, 1999. 138 с.

839. Харченко С. Я. Значення категорії «соціальність» у пошуках методологічної основи розвитку сучасної соціально-педагогічної науки // Соц. педагогіка: теорія та практика. 2012. № 3. С. 4–13.

840. Харченко С. Я., Рассказова О. И. Новая социальность как эмерджентность инклюзивного общества // Инновационные процессы на производстве и в профессиональном образовании: проблемы формирования кадрового потенциала предприятий и образовательного пространства для рабочей и учащейся молодежи : материалы VI междунар. науч.-практ. конф. (17–18 апр. 2012 г.). Первоуральск, 2012. С. 179–186.

841. Хендрик О. Ю. Критерії соціальності студентів мистецьких спеціальних вищих навчальних закладів // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2011. Вип. 32. С. 280–287.

842. Хоркхаймер М., Адорно Т. В. Диалектика просвещения. Философские фрагменты : пер. с нем. М. : Медиум ; СПб. : Ювента, 1997. 310 с.

843. Хоружий Г. Ф. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти. Тернопіль : Навч. кн. : Богдан, 2012. 320 с.

844. Хохлов А. А. Социально-педагогическая диагностика : учеб.-метод. пособие. Орел : Орлов. гос. пед. ун-т, 1996. 107 с.

845. Ху Жунсі. Педагогічні умови адаптації китайських студентів до культурно-освітнього середовища вищих навчальних закладів України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2014. 20 с.

846. Ху Жунсі. Педагогічні умови адаптації китайських студентів до культурно-освітнього середовища вищих навчальних закладів України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2014. 230 с.

847. Центр довузівської підготовки та роботи з іноземними студентами [Електронний ресурс] // Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна : сайт. URL : <http://pf.diit.edu.ua/pages/preparatory-courses.htm>.

848. Центр довузівської підготовки та роботи з іноземними студентами [Електронний ресурс] // Маріупольський державний університет : сайт. URL : <http://mdu.in.ua/index/protsentr/0-89>.

849. Центр міжнародних наукових зв'язків [Електронний ресурс] // Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського : сайт. URL : <http://mdu.edu.ua/?pageid=343>.

850. Центр міжнародного співробітництва [Електронний ресурс] // Український державний університет залізничного транспорту : сайт. URL : <http://kart.edu.ua/centr-mij-spivrobitnuctva-ua>.

851. Центр міжнародного співробітництва та міжнародної освіти [Електронний ресурс] // Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди : сайт. URL : <http://hnpu.edu.ua/division/intercoop>.

852. Центр міжнародної інтеграції вищої освіти [Електронний ресурс] // Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу : сайт. URL : <http://nung.edu.ua/department/%D1%86mi>.

853. Центр міжнародної освіти [Електронний ресурс] // Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна : сайт. URL : <http://www-center.univer.kharkov.ua/>.

854. Центр міжнародної освіти НТУУ «КПІ» [Електронний ресурс] // Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»: сайт. URL : <http://istudent.kpi.ua/>.

855. Центр підготовки іноземних громадян [Електронний ресурс] // Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва : сайт. URL : <http://www.knau.kharkov.ua/centr-pdgotovki-nozemnih-gromadyan.html>.

856. Центр по работе с иностранными студентами [Электронный ресурс] // Сумський національний аграрний університет : сайт. URL : <http://interstud.sau.sumy.ua/index.php?lang=ru>.

857. Центр подготовки специалистов для зарубежных стран [Электронный ресурс] // Одеська державна академія будівництва та архітектури : сайт. URL : [http://www.ogasa.org.ua/inostranni\\_dekanat.html](http://www.ogasa.org.ua/inostranni_dekanat.html).

858. Центр удосконалення підготовки іноземних громадян [Електронний ресурс] // Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків : сайт. URL : <http://uipa.edu.ua/international-cooperation/2011-12-09-22-25-32.html>.

859. Цзан Юеци. Педагогические условия формирования музыкально-слушательской культуры иностранных студентов : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики». Воронеж, 2007. 22 с.

860. Цзіннь Нань. Методичні засади вокального навчання студентів з КНР у системі музично-педагогічної освіти України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання» / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 20 с.

861. Цюлюпа С. Д. Педагогічні умови формування культури вільного часу студентів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 «Теорія, методика і організація культ.-просвіт. діяльності» / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2004. 20 с.

862. Чередниченко Г. А. Молодежь России: социальные ориентации и жизненные пути (опыт социологического исследования). СПб. : Изд-во РХГИ, 2004. 504 с.

863. Черемисин А. Г. Конструирование новой социальной и образовательной реальности на основе Интернет-технологий : автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы». М., 2010. 16 с.

864. Черникова В. Е. Личность в условиях информатизации современного социокультурного пространства // Теория и практика общественного развития. 2014. № 8. С. 20–24.

865. Чернов А. А. Глобальное информационное общество // Междунар. жизнь. 2004. № 9. С. 121.

866. Чернов А. А. Глобальное информационное общество: проблемы и перспективы. М. : Дашков и К°, 2003. 232 с.

867. Чернов А. А. Основные историко-теоретические этапы развития концепций глобального информационного общества // Информация. Дипломатия. Психология : сб. материалов круглого стола. М., 2002. С. 32.

868. Чернуха Н. М. Інтеграція виховних соціальних впливів суспільства у формуванні громадянськості учнівської молоді : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2005. 45 с.

869. Чжоу Лі. Формування інтерпретаторської компетентності майбутніх співаків з КНР у процесі фахової підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2016. 21 с.

870. Чижиков В. В. Дизайн культурной среды. М. : МГУКИ, 2001. 237 с.

871. Чистяков А. В. Социализация личности в обществе Интернет-коммуникаций (социокультурный анализ) : автореф. дис. ... д-ра социол. наук : 22.00.06. Ростов н/Д, 2006. 58 с.

872. Чистякова Н. А. Социальная работа с молодежью // Основы социальной работы / отв. ред. П. Д. Павленок. М. : ИНФРА-М, 1997. С. 232.

873. Чистякова С. Н. Концепция профессионального самоопределения молодежи // Проблемы профориентации молодежи в условиях рынка труда. М. : РИПКРО, 1995. 256 с.

874. Шабаєва Н. С. Гендерна соціалізація студентів коледжу в позанавчальній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2011. 20 с.

875. Шакирова Е. Общее представление о строении и динамике современного социокультурного пространства. Ч. 3 // Власть. 2014. № 4. С. 96–99.

876. Шакурова М. В. Методика и технология работы социального педагога : учеб. пособие. М. : Академия, 2002. 271 с.

877. Шакурова М. В. Педагогическое сопровождение становления и развития социокультурной идентичности школьников : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». М., 2007. 361 с.

878. Шаповалов В. К. Модель конкурентоспособности личности в условиях рыночной экономики // Известия вузов. Северо-Кавказский регион. Серия : Общественные науки. 2002. № 4. С. 88–92.

879. Шаповалов В. К. Трудовая карьера: от исследования через обучение к консультированию // Вестник Северо-Кавказского технического университета. Серия : Гуманитарные науки. 2003. № 1. С. 69–72.

880. Шарапова О. В. Формування вмінь самостійної навчальної діяльності іноземних слухачів підготовчих факультетів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 «Теорія навчання» / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2016. 22 с.

881. Шафикова Г. Р. Моделирование образовательной среды нравственного развития детей // Вестник Бурятского государственного университета. 2014. № 1-1. С. 62–67.

882. Шафикова Г. Р. Проектирование образовательной среды развития нравственных отношений у подростков // Человеческий капитал. 2011. № 10. С. 144–147.



883. Шафикова Г. Р. Развитие нравственных отношений подростков в образовательной среде школы : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 «Педагогическая психология». Уфа, 2014. 519 с.

884. Шацкий С. Т. Педагогические сочинения. В 4 т. Т. 1. М. : Просвещение, 1962. 503 с.

885. Швець Т. Е. Громадянська соціалізація старшокласників у позакласній діяльності загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2011. 20 с.

886. Шевандрин Н. И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности. 2-е изд. М. : ВЛАДОС, 2001. 256 с.

887. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2012. 248 с.

888. Шеїна Л. О. Студентське самоврядування як засіб соціалізації молоді : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2010. 20 с.

889. Шейко В. М. Культура України в глобалізаційно-цивілізаційному вимірі (історико-методологічні аспекти) : монографія. Київ : Ін-т культурології Нац. акад. мистецтв України, 2011. 624 с.

890. Шейко В. М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX — початок XXI ст.). У 2 т. Т. 2 : монографія. Харків : Основа, 2001. 400 с.

891. Шейко В. М., Богуцький Ю. П. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX — початок XXI ст.) : монографія. Київ : Генеза, 2005. 592 с.

892. Шемигон Н. Ю. Особливості педагогічного супроводу іноземних студентів // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2014. № 45. С. 180–187.

893. Шептенко П. А., Воронина Г. А. Методика и технология работы социального педагога : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / под ред. В. А. Слостенина. М. : Академия, 2002. 208 с.

894. Шмакова О. В. Профессиональная социализация студентов средствами иноязычного делового общения : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Новосибирск, 2010. 214 с.

895. Шмонина Т. А. Информационные технологии в процессе обучения иностранных студентов // Психолого-педагогические и лингвометодические аспекты обучения в вузе : сб. науч. ст. / Харьк. нац. автодорож. ун-т. Харьков, 2007. № 61. С. 405–409.

896. Шмоніна Т. А. Педагогічні умови природничо-наукової підготовки іноземних студентів на підготовчих факультетах вищих навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2012. 20 с.

897. Шолохов И. А. Психологические особенности адаптации учащейся молодежи за рубежом : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 «Психология развития, акмеология» / Моск. пед. гос. ун-т. Москва, 2002. 235 с.

898. Штеймільлер І. О. До питання забезпечення акультурації іноземних студентів на підготовчому факультеті українського класичного університету // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2014. № 38. С. 563–567.

899. Штеймільлер І. О. Науково-методичне забезпечення акультурації іноземних студентів класичного університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія навчання» / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2015. 20 с.

900. Штеймільлер І. О. Педагогічний супровід соціокультурної адаптації іноземних студентів під час навчання в українському університеті // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. 2014. Вип. 2. С. 97–100.

901. Штифурак В. Є. Соціально-педагогічні основи виховної роботи зі студентською молоддю у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2011. 44 с.

902. Штифурак В. Є. Соціально-педагогічні основи виховної роботи зі студентською молоддю у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2011. 457 с.

903. Штифурак В. Є. Соціально-педагогічні основи виховної роботи зі студентською молоддю : монографія. Вінниця : Діло, 2007. 568 с.

904. Штофф В. А. Моделирование и философия. М. ; Л. : Наука, 1966. 301 с.

905. Шульга І. М. Методика адаптивно-коригувального тренінгу з російської мови для іноземних студентів немовних спеціальностей : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія та методика навчання (російська мова)» / Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2014. 22 с.

906. Шульгин В. Н. Основные вопросы социального воспитания. М. : Работник просвещения, 1924. 127 с.

907. Щукин А. Н. Методика преподавания русского языка как иностранного. М. : Высш. шк., 2003. 334 с.

908. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам. Теория и практика : учеб. пособие. М. : Филоматис, 2004. 408 с.

909. Эко У. Осмысляя войну // Пять эссе на темы этики / У. Эко ; пер. с итал. Е. Костюкович. СПб., 2000. С. 25–48.

910. Элизбарашвили Л. Г. Использование современных информационных технологий в развитии навыков и умений аудирования иностранных студентов-нефилологов // Проблемы и перспективы подготовки иностранных студентов в условиях реформирования высшего образования : материалы междунар. науч.-метод. конф. к 80-летию ХНАДУ, 26–27 окт. 2010 г. Харьков, 2010. С. 194–197.

911. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. М. : Педагогика, 1989. 560 с.

912. Эльконин Д. Б. Психология игры. М. : Педагогика, 1978. 304 с.

913. Эльконин Д. Б., Давыдов В. В. Некоторые психологические проблемы построения учебных программ // Психологическая наука и образование. 1996. № 1. С. 42–45.

914. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки. М. : Мысль, 1978. 390 с.

915. Юнгфельд Е. А. Проблема профессиональной социализации студентов: современный аспект [Электронный ресурс] // Мир науки. 2015. Вып. 3. URL : <http://mir-nauki.com/PDF/21PDMN315.pdf> <http://mir-nauki.com/issue-3-2015.html>.

916. Юнгфельд Е. А. Профессиональная социализация студентов колледжа посредством социального партнерства : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Челябинск, 2016. 24 с.

917. Юрковская А. Е. Об использовании средств кино в практике преподавания русского языка как иностранного // Психолого-педагогические и лингвометодические аспекты обучения в вузе : сб. науч. ст. / Харьк. нац. автодорож. ун-т. Харьков, 2007. № 61. С. 362–364.

918. Ядов В. А. Социальная идентификация в кризисном обществе // Социол. журнал. 1994. № 1. С. 35–52.

919. Язвинская Т. Н. Социокультурная поддержка иностранных студентов в процессе адаптации к российскому образованию : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Чита, 2009. 25 с.

920. Язвинская Т. Н. Социокультурная поддержка иностранных студентов в процессе адаптации к российскому образованию : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Читин. гос. ун-т. Чита, 2009. 234 с.

921. Яковчук Т. Г. Роль авторства студентов в становлении творческого мировоззрения [Электронный ресурс] // Психология, социология и педагогика. 2013. № 4. URL : <http://psychology.snauka.ru/2013/04/2032>.

922. Якса Н. В. Соціально-педагогічний тезаурус : словник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. 154 с.

923. Якуба О. О. Соціологія : навч. посіб. для студентів. Харків : Константа, 1996. 192 с.

924. Ян Сюйжун. Педагогические условия формирования толерантных отношений студентов различных национальностей музыкально-педагогическими средствами : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Воронеж, 2008. 24 с.

925. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. М. : Смысл, 2001. 365 с.

926. Ясвин В. А. Экспертиза школьной образовательной среды. М. : Сентябрь, 2000. 128 с.

927. Ястремська О. М., Ромашова Я. В. Методичний підхід до організації процесу навчання іноземних студентів // Проблеми економіки. 2013. № 4. С. 55–61.

928. Alberts H. C., Hazen H. D. «There are always two voices...»: International Students' Intentions to Stay in the United States or Return to their Home Countries // International Migration. 2005. Vol. 43, Iss. 3. P. 131–154.

929. Altbach P. G. Globalization and the university: myths and realities in an unequal world // Tertiary Education and Management. 2004. Vol. 10. P. 3–25.

930. Anumonye A. African Students in Alien Cultures. London, 1970.

931. Babiker I. E., Cox J. L., Miller P. M. The measurement of culture distance and its relationship to medical consultation, symptomatology and examination performance of overseas students at Edinburgh University // Social Psychiatry. 1980. Vol. 15. P. 109–116.

932. Barnett G. A., Wu R. Y. The International Student Exchange Network: 1970 & 1989 // Higher Education. 1995. Vol. 30, № 4. P. 353–368.

933. Bennet J. M., Bennet M. J. Developing intercultural sensitivity // Handbook of intercultural training. Thousand Oaks, CA : Sage, 2004. P. 147–165.

934. Bennett M. J., Bromley U. K., Weit M. C. Developmental approach to training for intercultural sensitivity // International journal of intercultural relations. 1986. Vol. 10 (2). P. 179–196.

935. Berry J. W. Immigration, acculturation, and adaptation // Applied psychology : An international review. 1997. Vol. 46 (1). P. 5–34.

936. Berry J. W. Stress perspectives on acculturation // *Acculturation Psychology*. Cambridge : University press, 2006. P. 43–57.

937. Berry J. W., Poortinga Y. H., Segall M. H., Dasen P. R. *Cross-cultural psychology : Research and applications*. 2nd ed. New York : Cambridge University Press, 2002. 589 p.

938. Bilyk E. N. The Forming of Cross-Cultural Literacy and Intercultural Competence of Foreign Students in the Process of Socialization in the Educational and Cultural Environment of a Higher Educational Institution // *Eastern European Scientific Journal*. 2015. № 4. P. 145–153.

939. Bilyk O. M. Features of socialization of foreign students in the educational and cultural environment of Higher Education Institution // *Youth Science*. 2014. № 8. P. 214–216.

940. Bourne P. G. The Chinese student: acculturation and mental illness // *Psychiatry*. 1975. Vol. 38. P. 269–277.

941. Carey A. T. *Colonial Students*. London, 1956.

942. Castells M. *Communication Power*. USA : Oxford University Press, 2009.

943. *Comparing Education Statistics Across the World* [Electronic resource] // *Global Education Digest*: Montreal, UNESCO Institute for Statistics, 2011. 188 p. URL: <http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/ged06-en.pdf>.

944. Eldridge J. E. T. Overseas students at Leicester University: some problems of adjustment and communication // *Race*. 1960. Vol. 2. P. 50–59.

945. Furnham A., Bochner S. *Social difficulty in a foreign culture: an empirical analysis of culture shock*. Oxford, 1982.

946. Hall E. T. *The Silent Language*. Greenwich, Connecticut, Fawcett Publications, Inc, 1959. 192 p.

947. Herskovits M. *Cultural Anthropology*. New York, 1955.

948. Herskovits M. J. *Les bases de l'anthropologie culturelle*. Paris, 1967.

949. Hofstede G. *Cultures consequences : International differences in work-related values*. Beverly Hills, CA : Sage. 1984. 315 p.

950. Huang K. Campus Mental Health: The Foreigner at Your Desk // *Journal of the American College Health*. 1977. Vol. 25, № 3. P. 216–219.

951. Indicator C4: Who studies abroad and where?: in *Education at a Glance* [Electronic resource] : OECD Indicators, OECD Publishing. Paris, 2014. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/888933118656>.

952. Klineberg O., Hull W. F. *At a foreign university: An International Study of Adaptation and Coping*. New York, 1979.

953. Lambo T. *A Report on the Study of Social and Health Problems of Nigerian Students in Britain and Ireland*. Nigerian Government Printer, 1960.

954. Łazarewicz M., Werner B. Rola uczelni w adaptacji kulturowej, integracji i wsparciu psychospołecznym studentów zagranicznych // *Czas internacjonalizacji. Wyzwania dla polskich uczelni* / pod red. B. Siwińskiej, M. Zimnaka. Warszawa : Dom wydawniczy Elipsa, 2016. S. 269–277.

955. Myers R. G. *Education and emigration: study abroad and the migration of human resources*. New York : McKay, 1972. 423 p.

956. Naidoo V. Research on the flow of international students to UK universities. Determinants and implications // *Journal of Research in International Education*. 2007. Vol. 6, № 3. P. 287–307.

957. Noudehou A. Deracines avant d'être partins // *Journal de Geneve*. 1982. P. 213–215.

958. Oberg K. *Culture Shock : Adjustments to New Cultural Environments* // *Practical Anthropology*. 1960. № 7. P. 177–182.

959. Parsons T. *The Social System*. Glencoe, 1951. 600 p.

960. Rao L. G. *Brain Drain and Foreign Students : A study of the attitudes and intentions of foreign students in Australia, the U.S.A., Canada, and France*. New York : St. Martin's Press, 1979. 235 p.

961. Redfield R., Linton R., Herskovits M. Memorandum on the study of acculturation *American Anthropologist* // *American Anthropologist*. 1936. № 38. P. 148–152.

962. Rust R. Epidemiology of mental health in college // *Journal of Psychology*. 1960. Vol. 49. P. 235–248.

963. Samovar L. A., Porter R. E., McDaniel E. R. *Intercultural Communication : A Reader*. Wadsworth : Cengage Learning, 2012. 518 p.

964. Schott T. Ties between Center and Periphery in the Scientific World-System: Accumulation of Rewards, Dominance and Self-Reliance in the Center // *Journal of World-Systems Research*. 1998. Vol. 4. P. 112–144.

965. Still R. Mental health in averseas students // *Proceedings of the British Health Association*, 1961.

966. The foreign student dilemma. Special Theme : *Bulletin of the International Bureau of Education* / ed. P. G. Altbach. Paris, 1985. 71 p.

967. Trager G., Hall E. T. *Culture as Communication: A Model and Analysis* // *Exploration: Studies in Culture and Communication*. 1954. Vol. 3. P. 149–176.

968. Triandis H. S. *Culture and Social Behaviour*. New York [etc.] : McGraw-Hill, 1994. 120 p.

969. Triandis H. C. The Self and Social Behavior in Differing Cultural Contexts // *Psychological Review*. 1989. Vol. 96, № 3. P. 506–520.

970. Veroff J. African students in the United States // *Journal of Social Issues*. 1963. Vol. 19. P. 48–60.

971. Ward L. Some observations of the underlying dynamics of conflict in a foreign student // *Journal of the American College Health Association*. 1967. Vol. 10. P. 430–440.



## ДОДАТКИ

## Додаток А

## Перелік нормативно-правових актів, що стосуються навчання іноземних громадян в Україні

І. Законодавство, яким регулюються академічні питання	
1	Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.)
2	Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. № 136 «Про навчання іноземних громадян в Україні»
3	Наказ МОН від 1 листопада 2013 р. № 1541 «Деякі питання організації набору та навчання (стажування) іноземців та осіб без громадянства»
4	Наказ МОН України від 11.12.2015 № 1272 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 01 листопада 2013 № 1541» зареєстровано в Міністерстві юстиції України 05 січня 2015 р. за № 8/28138
5	Наказ МОН України від 11.08.2017 № 1167 «Про затвердження змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства освіти і науки України» зареєстровано в Міністерстві юстиції України 06 вересня 2017 р. за № 1097/30965
6	Постанова КМУ від 30 грудня 2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти»
7	Наказ МОН України від 12.05.2016 № 498 «Про деякі питання проведення акредитації напрямів підготовки, спеціальностей»
8	Наказ Міністерства освіти і науки України «Деякі питання визнання в Україні іноземних документів про освіту» від 05.05.2015 № 504, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 27 травня 2015 р. за № 614/27059
9	Наказ Міністерства закордонних справ України від 04.06.2002 № 113 «Про затвердження інструкції про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 26 червня 2002 р. за № 535/6823
10	Наказ МОН України від 22.06.2016 № 701 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 12 травня 2015 року № 525» зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15 липня 2016 р. за № 964/29094
11	Наказ Міністерства освіти і науки України від 10.03.2009 р. № 220 «Про затвердження Порядку проставлення в Міністерстві освіти і науки України апостиля на офіційних документах, виданих навчальними закладами, державними органами, підприємствами, установами і організаціями, що стосуються сфери освіти і науки»

12	Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.10.2013 № 1474 «Про затвердження Положення про студентські (учнівські) квитки державного зразка»
<b>II. Візові питання, в'їзд в Україну</b>	
1	Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»
2	Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2011 р. № 567 «Про затвердження Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію»
3	Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2013 р. № 884 «Про затвердження Порядку підтвердження достатнього фінансового забезпечення іноземців та осіб без громадянства для в'їзду в Україну, перебування на території України, транзитного проїзду через територію України і виїзду за її межі та визначення розміру такого забезпечення»
4	Наказ МВС від 15 липня 2013 р. № 681 «Про затвердження Тимчасового порядку розгляду заяв для оформлення посвідки на постійне проживання та посвідки на тимчасове проживання»
5	Наказ МЗС від 26 червня 2011 р. № 196 «Про затвердження Інструкції про порядок оформлення іноземцям та особам без громадянства віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію»
<b>III. Міграційні питання</b>	
1	Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»
2	Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»
3	Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»
4	Постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 2014 р. № 121 «Про затвердження Порядку надання медичної допомоги іноземцям та особам без громадянства, які постійно проживають або тимчасово перебувають на території України, які звернулися із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, та яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту»
5	Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2012 р. № 150 «Про затвердження Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України»
6	Постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 2012 р. № 251 «Про затвердження Порядку оформлення, виготовлення і видачі

	посвідки на постійне проживання та посвідки на тимчасове проживання і технічного опису їх бланків та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2002 р. № 1983»
7	Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2013 р. № 884 «Про затвердження Порядку підтвердження достатнього фінансового забезпечення іноземців та осіб без громадянства для в'їзду в Україну, перебування на території України, транзитного проїзду через територію України і виїзду за її межі та визначення розміру такого забезпечення»
8	Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2014 р. № 289 «Про затвердження Порядку оформлення документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, громадянам, які проживають на тимчасово окупованій території України»
9	Наказ МВС від 25 квітня 2012 р. № 363 «Про затвердження Порядку розгляду заяв іноземців та осіб без громадянства про продовження строку перебування на території України»
10	Наказ МВС від 28 серпня 2013 р. № 825 «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення Державною міграційною службою України»

**Додаток Б**  
**Критерії, показники, рівні сформованості соціальності**  
**іноземних студентів**

<b>ПОКАЗНИКИ</b>	<b>РІВНІ</b>	<b>ХАРАКТЕРИСТИКИ РІВНІВ</b>
<b>Когнітивно-інформаційний критерій</b>		
<b><i>Соціально-професійний складник соціальності</i></b>		
Знання про норми поведінки, критерії успішності, продуктивні способи взаємодії в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	репродуктивний	студенти володіють знаннями про норми поведінки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ на елементарному рівні, демонструють елементарний рівень знань соціально-професійних норм і критеріїв успішності, продуктивних способів взаємодії та соціально-професійної творчості
	продуктивний	студенти володіють базовим рівнем знань про норми поведінки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; мають базовий рівень знань соціально-професійних норм і критеріїв успішності, продуктивних способів взаємодії та соціально-професійної творчості
	креативний	студенти мають високий рівень знань щодо норм поведінки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, соціально-професійних норм та критеріїв успішності, продуктивних способів взаємодії і соціально-професійної творчості
Знання про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	репродуктивний	студенти демонструють знання про себе як про суб'єкта навчальної діяльності на елементарному рівні
	продуктивний	студенти демонструють знання про себе як суб'єкта навчальної діяльності на базовому рівні
	креативний	студенти демонструють знання про себе як суб'єкта навчальної діяльності на високому рівні
<b><i>Міжкультурний складник соціальності</i></b>		
Знання про себе як про представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі ВНЗ та в соціокультурному просторі України	репродуктивний	знання про себе як представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі ВНЗ та в соціокультурному просторі України сформовані на елементарному рівні, що виявляється в неможливості адекватно реагувати на різні життєві та побутові ситуації
	продуктивний	студенти мають базовий рівень знань про себе як представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі ВНЗ та в соціокультурному просторі України
	креативний	студенти мають високий рівень знань про себе як про представника певної етнічної

		групи в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та в соціокультурному просторі України
Знання про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі та соціумі	репродуктивний	студенти демонструють певні уявлення про базову культуру українського суспільства, елементарний рівень знань щодо особливостей культури українського суспільства, традицій, звичаїв, норм поведінки в українському соціумі
	продуктивний	студенти демонструють базові уявлення про культуру українського суспільства, мають базовий рівень знань, про традиції, звичаї, норми поведінки в українському соціумі
	креативний	студенти демонструють високий рівень знань про особливості культури українського суспільства, традицій, звичаїв, норм поведінки в українському соціумі
<b>Мотиваційно-ціннісний критерій</b>		
<b><i>Соціально-професійний складник соціальності</i></b>		
Ціннісне ставлення до себе, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та мови навчання і спілкування	репродуктивний	адекватна оцінка себе і свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України та в отримуваній професії не сформована, самоконтроль перебуває на елементарному рівні, адекватна оцінка своїх можливостей і перспектив відсутня; студенти не завжди усвідомлюють важливість оволодіння мовою навчання та спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, не завжди демонструють ціннісне ставлення до неї
	продуктивний	адекватна оцінка себе, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, отримуваної професії, самоконтроль, адекватна оцінка своїх можливостей і перспектив сформовані на базовому рівні; студенти частково усвідомлюють важливість оволодіння мовою навчання та спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, переважно демонструють ціннісне ставлення до неї
	креативний	адекватна оцінка себе, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, отримуваної професії; самоконтроль, оцінка своїх можливостей і перспектив сформовані на високому рівні; студенти усвідомлюють важливість оволодіння мовою навчання та спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України, демонструють ціннісне ставлення до неї

Наявність мотивації до навчання та професійного становлення, отримання соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України	репродуктивний	соціальні мотиви щодо набуття соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України сформовані на елементарному рівні; мотиви щодо оволодіння професією існують на елементарному рівні, упевненості в правильному виборі професії немає, не завжди існують чіткі плани своєї життєвої та професійної реалізації, їх реалізація не завжди пов'язана із здобуттям вищої освіти в обраному ВНЗ
	Продуктивний	соціальні мотиви щодо набуття соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України сформовані на базовому рівні; мотиви щодо оволодіння професією сформовані на базовому рівні, цілковитої впевненості в правильному виборі професії немає, хоча існує значна кількість аргументів щодо доцільності такого вибору, планів життєвої та професійної реалізації, яка пов'язана зі здобуттям вищої освіти в обраному ВНЗ
	креативний	соціальні мотиви щодо набуття соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України сформовані на високому рівні; мотиви до оволодіння професією розвинуті, існують чіткі плани життєвої та професійної реалізації, яка пов'язана із здобуттям вищої освіти в обраному ВНЗ
<b><i>Міжкультурний складник соціальності</i></b>		
Наявність соціальної мотивації до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	репродуктивний	ціннісні настанови, переконання, мотиви до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України сформовані на елементарному рівні
	продуктивний	ціннісні настанови, переконання, мотиви до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України сформовані на базовому рівні
	креативний	ціннісні настанови, переконання, мотиви до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України сформовані на високому рівні
Ціннісне ставлення до української культури та соціуму	репродуктивний	ціннісні настанови щодо української культури та соціуму сформовані на елементарному рівні
	продуктивний	ціннісні настанови щодо української культури та соціуму сформовані на базовому рівні
	креативний	ціннісні настанови щодо української культури та соціуму сформовані на високому

		рівні
<b>Емоційно-вольовий критерій</b>		
<b><i>Соціально-професійний складник соціальності</i></b>		
Позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та позитивне ставлення до обраної професії	репродуктивний	позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ сформоване на елементарному рівні; не завжди виявляють зацікавленість в обраній професії
	продуктивний	студенти частково задоволені новим соціально-особистісним досвідом в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; виявляють помірне зацікавлення обраною професії
	креативний	студенти переважно задоволені новим соціально-особистісним досвідом в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; виявляють зацікавлення обраною професією
Вольова готовність до виконання навчально-професійних завдань в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	репродуктивний	студенти не завжди виявляють старанність та наполегливість до виконання навчально-професійних завдань і зацікавлення в навчанні й отриманні професії
	продуктивний	студенти частково виявляють старанність та наполегливість до виконання навчально-професійних завдань і зацікавлення в навчанні й отриманні професії;
	креативний	студенти виявляють старанність та наполегливість до виконання навчально-професійних завдань і зацікавлення в навчанні й отриманні професії
<b><i>Міжкультурний складник соціальності</i></b>		
Емоційна комфортність в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	репродуктивний	студенти не задоволені наявними навчальними та побутовими умовами, відносинами з оточуючими, не завжди усвідомлюють необхідність ставати рівноправними членами студентського колективу, не виявляють для цього власної активності
	продуктивний	студенти не завжди задоволені наявними навчальними та побутовими умовами, відносинами з оточуючими, виявляють потребу ставати рівноправними членами студентського колективу, але не завжди демонструють для цього власну активність
	креативний	студенти переважно задоволені наявними навчальними та побутовими умовами, відносинами з оточуючими, є рівноправними членами студентського колективу
Ступінь вираженості «культурного шоку»	репродуктивний	студенти відчувають значну тривожність щодо життєвих і побутових ситуацій у розумних межах, поведінка не завжди

		контролюється; не завжди задоволені життям у новій країні, культура нового соціуму викликає нерозуміння та дратування
	продуктивний	студенти відчувають тривожність щодо життєвих та побутових ситуацій у розумних межах, поведінка здебільшого контролюється; частково задоволені життям у новій країні, культура нового соціуму зрозуміла та не викликає негативних емоцій
	креативний	студенти майже не відчувають тривожність щодо життєвих та побутових ситуацій, поведінка контролюється; переважно задоволені життям у новій країні, культура нового соціуму зрозуміла та не викликає негативних емоцій; виявляють наполегливість у подоланні
<b>Поведінковий критерій</b>		
<b><i>Соціально-професійний складник соціальності</i></b>		
Свідома самоорганізація життєвого шляху	репродуктивний	студенти демонструють мінімальну особисту відповідальність за теперішнє та майбутнє свого життєвого шляху
	продуктивний	студенти демонструють часткове прийняття особистої відповідальності за теперішнє та майбутнє свого життєвого шляху
	креативний	студенти демонструють високий рівень особистісної відповідальності за теперішнє та майбутнє свого життєвого шляху
Активність щодо виконання навчально-професійних завдань та набуття соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	репродуктивний	студенти не намагаються активно набувати нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; частково демонструють засвоєння навичок та вмінь здійснювати навчально-пізнавальну діяльність відповідно до специфіки форм і методів навчання, не намагаються активно виконувати навчально-професійні завдання; обмежено користуються мовою навчання та спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України
	продуктивний	студенти переважно активно набувають нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; демонструють засвоєння базових навичок та вмінь здійснювати навчально-пізнавальну діяльність відповідно до специфіки форм і методів навчання, переважно активно виконують навчально-професійні завдання і активно користуються мовою навчання та спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України



	креативний	студенти активно набувають нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України; демонструють засвоєння навичок та вмінь здійснювати навчально-пізнавальну діяльність відповідно до специфіки форм і методів навчання на високому рівні, активно виконують навчально-професійні завдання; активно користуються мовою навчання та спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України
<b>Міжкультурний складник соціальності</b>		
Міжетнічна та міжкультурна толерантність	репродуктивний	студенти мають низький рівень толерантного ставлення до партнерів міжособистісного спілкування; не завжди активно виявляють толерантність до представників будь-яких соціальних груп в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України
	продуктивний	студенти мають базовий рівень толерантного ставлення до партнерів міжособистісного спілкування; переважно активно виявляють толерантність до представників будь-яких соціальних груп в освітньо-культурному середовищі ВНЗ
	креативний	студенти мають високий рівень толерантного ставлення до партнерів міжособистісного спілкування; активно виявляють толерантність до представників будь-яких соціальних груп в освітньо-культурному середовищі ВНЗ
Активність засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури та творча самореалізація в українському соціумі	репродуктивний	студенти не виявляють активність щодо подолання «культурного шоку», засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури, не демонструють здатності відтворювати засвоєні елементи української культури
	продуктивний	студенти здебільшого виявляють активність у подоланні «культурного шоку», у засвоєнні традицій, звичаїв, норм української культури; демонструють здатність відтворювати засвоєні елементи української культури.
	креативний	студенти виявляють значну активність щодо засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури, здійснюють творчу самореалізацію в українському соціумі через підготовку творчих проєктів, активну участь у соціокультурній діяльності

## Додаток В

### ПОЛОЖЕННЯ

#### про Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів Харківської державної академії культури

#### 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. **Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів** (Центр) є структурним підрозділом Студентської ради Харківської державної академії культури (Академії), який має на меті формування стійкого соціокультурного підґрунтя соціального розвитку особистості українських та іноземних студентів, їхнього професійного становлення, що сприяє підвищенню якості фахової підготовки українських та іноземних студентів і доповнює їхню навчально-професійну підготовку. Центр створюється на добровільних засадах за ініціативою студентів і є складовою студентського самоврядування Академії. Центр здійснює свою діяльність в інтересах усього студентства Академії. Обсяг повноважень Центру визначається цим Положенням й узгоджується з керівництвом Академії, але не може бути меншим, ніж визначено чинним законодавством України.

1.2. **Центр** у своїй діяльності керується Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», Постановами Кабінету Міністрів України, нормативними актами Міністерства освіти і науки України, наказами ректора Академії, Статутом Академії, Положенням про студентське самоврядування Академії та цим Положенням.

1.3. **Центр очолює** Голова, який обирається Студентською радою Академії.

1.4. **У діяльності** Центру та реалізації його завдань можуть брати участь на добровільній основі українські й іноземні студенти, викладачі та працівники Академії, а також працівники інших установ, підприємств і організацій на підставі чинного законодавства України.

1.6. **Центр створюється**, реорганізується та ліквідується рішенням Студентської ради Академії *за погодженням з адміністрацією та Вченою радою Академії*.

#### 2. ЮРИДИЧНИЙ СТАТУС ЦЕНТРУ

2.1. **Центр** міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів не є юридичною особою. Центр – структурний підрозділ Студентської ради Академії.

2.2. **Голова Центру** від імені Студентської ради Академії вирішує питання в межах своїх повноважень, визначених Студентською радою, та згідно з цим Положенням.

#### 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРУ

3.1. **Метою** і головним напрямом діяльності Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів є формування стійкого соціокультурного підґрунтя соціального розвитку особистості українських та

іноземних студентів, їхнього професійного становлення, що сприяє підвищенню якості фахової підготовки українських та іноземних студентів і доповнює їхню навчально-професійну підготовку.

### 3.2. Головними завданнями діяльності Центру є:

- створення складових крос-культурного та соціально-виховного структурних елементів освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу відповідно до соціалізаційних потреб іноземних студентів, з урахуванням їхніх етнопсихологічних та соціокультурних особливостей.

- проведення просвітницької діяльності (спільно з працівниками Центру міжнародної освіти і співробітництва ХДАК), яка сприяє соціальній адаптації й інтеграції іноземних студентів в освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу: бесід щодо порядку перебування іноземних громадян на території України, правил реєстрації документів іноземців, оформлення посвідок на тимчасове проживання, реєстрації за місцем проживання; бесід щодо правил проживання в гуртожитку; дотримання норм гігієни та здорового способу життя; ознайомлення з освітніми стандартами України та освітніми вимогами вищого навчального закладу тощо;

- організація діяльності щодо ознайомлення іноземних студентів із соціокультурним середовищем, у якому вони перебувають: проведення екскурсій вищим навчальним закладом (корпуси, бібліотека, їдальня, аудиторії, актові зали, спортивні зали, студія звукозапису тощо); ознайомлення з інфраструктурою міста (торгові центри, банки, аптеки, лікарні, бібліотеки, театри, музеї, виставкові зали, парки, місця відпочинку, заклади харчування, кіноконцертні зали); представлення гуртожитків та інфраструктури навколо них;

- організація співпраці іноземних і українських студентів у реалізації соціокультурних проектів та проведенні заходів, спрямованих на міжкультурний діалог, взаємодію;

- проведення заходів, спрямованих на залучення іноземних студентів до українських національно-культурних традицій засобами позанавчальної діяльності, на соціальну інтеграцію в освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу: вечорів, днів української культури, тренінгів, бесід, круглих столів, майстер-класів, екскурсій, циклу заходів, присвячених національним традиціям, особливостям культури регіонів України;

- проведення іноземними студентами заходів, спрямованих на ознайомлення з культурою, традиціями, звичаями, мовою, освітніми системами, літературною, театральною спадщиною, кінематографом їхньої країни;

- організація роботи щодо формування інформаційної грамотності й інформаційної культури іноземних студентів: участь у підготовці та проведенні спецкурсів, різноманітних заходів, спрямованих на розвиток інформаційних знань, умінь і навичок в умовах нового освітньо-культурного й інформаційного середовища;

- залучення іноземних студентів до участі в спортивних заходах: спартакіада ХДАК, спортивні змагання за межами академії, участь у них спільно з українськими студентами, що сприяє формуванню здорового способу життя,

розширенню життєвих ресурсів, простору соціальної адаптації, соціальної інтеграції та соціальної індивідуалізації.

#### 4. ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРУ

4.1. **Самостійність.** Діяльність Центру – це самостійна громадська діяльність студентів із реалізації функцій управління студентськими справами на факультетах, яка здійснюється студентами відповідно до завдань, які стоять перед студентським колективом. Центр у своїй діяльності не дублює Студентську раду Академії, а спрямовує свою роботу на організацію соціокультурної діяльності в освітньо-культурному середовищі Академії, на реалізацію міжкультурного діалогу в позанавчальній та навчально-виховній діяльності.

4.2. **Законність.** У своїй діяльності Центр керується законодавством України, рішеннями спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі освіти та науки, Статутом Академії, Положенням про Студентське самоврядування Академії, *наказами ректора* та цим Положенням.

4.3. **Взаємодія і взаємопідтримка.** Взаємодія Центру з адміністрацією Академії здійснюється через органи Студентського самоврядування Академії на основі взаємної поваги, допомоги, співробітництва та партнерства. У своїй діяльності Центр користується підтримкою Студентської ради, ректорату Академії і деканатів факультетів, а також інших осіб та організацій, які виявили бажання співпрацювати з Центром.

4.4. **Світськість і аполітичність.** У своїй діяльності Центр не залежить і не може сприяти чи підтримувати релігійні об'єднання, політичні партії та рухи.

4.5. **Матеріальна незацікавленість.** Центр не має на меті одержання прибутку.

4.6. **Свобода участі.** Участь у діяльності Центру є вільною. Ніхто не може бути примушений до участі в діяльності Центру.

4.7. **Рівність учасників.** Ніхто не може бути обмежений в участі в діяльності Центру за ознакою расової, релігійної, етнічної, професійної, політичної приналежності, а також з інших мотивів.

4.8. **Гласність.** Уся діяльність Центру підлягає висвітленню і не може бути прихована від студентської громади.

4.9. **Ініціативність.** Діяльність Центру базується на студентській ініціативі й ентузіазмі.

4.10. **Підзвітність і відповідальність перед студентською громадою.** Центр несе відповідальність перед органами Студентського самоврядування та студентською громадою за виконання покладених на них завдань.

#### 5. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ЦЕНТРУ

5.1. **Центр** здійснює виконавчі функції Студентської ради Академії, та є відповідальним і підзвітним Студентській раді. Він реалізовує цілі й завдання Студентського самоврядування стосовно організації соціокультурної діяльності українських та іноземних студентів, спрямованої на формування толерантних відносин, міжкультурного діалогу, соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі Академії.

5.2. **Центр** складається з Голови центру, Заступника, Секретаря, Членів Центру.

5.3. **Центр проводить** свою роботу у формі засідань, які не рідше двох разів на місяць скликаються Головою, а також через організацію просвітницьких та культурно-виховних заходів, спрямованих на реалізацію основних завдань та мети діяльності Центру.

5.4. **До відання** Центру відносяться такі повноваження:

- реалізація цілей і завдань Студентського самоврядування Академії та факультетів (відповідно до Положення про студентське самоврядування Академії);
- затвердження сформованого Головою плану роботи Центру на поточний навчальний рік;
- прийняття та розгляд адресованих йому пропозицій, звернень, скарг студентів щодо організації діяльності Центру та проведення запланованих заходів, винесення по них рішення;
- заслуховування членів Центру про виконану роботу;
- організація та проведення вечорів відпочинку, конкурсів, дебатів, днів факультету, круглих столів, конференцій та інших культурних заходів, спрямованих на реалізацію міжкультурного діалогу, соціалізацію іноземних студентів;
- співробітництво зі студентами факультетів Академії, іншими навчальними закладами й установами стосовно організації діяльності Центру;
- інформування іноземних студентів з питань наукового, спортивного, культурного та громадського життя Академії;
- проведення соціологічних опитувань;
- здійснення інших повноважень, не заборонених законом та цим Положенням.

## **6. ПОВНОВАЖЕННЯ ГОЛОВИ ТА ЗАСТУПНИКА ЦЕНТРУ**

6.1. **Голова Центру** забезпечує реалізацію завдань і цілей Студентської ради та Програми діяльності Центру у відповідній сфері, за що несе персональну відповідальність перед Головою Студентської ради Академії і Студентською радою.

6.2. **Повноваженнями Голови є:**

- здійснення представницьких повноважень Самоврядування Академії стосовно організації роботи з іноземними студентами;
- скликання засідань Центру та головування на них;
- винесення рішень і розпоряджень у межах своєї компетенції;
- звітування від імені Центру перед Студентською радою Академії;
- спрямування та контролювання діяльності Центру, Заступника Голови, Секретаря і здійснення розподілу повноважень між ними;
- внесення ініціативи до Студентської ради при вирішенні питання стосовно організації роботи Центру;

- затвердження Програми діяльності й плану роботи Центру, внесення до них змін і доповнень;
- формування та внесення на затвердження Студентської ради порядку денного засідань Центру.

### **6.3. Повноваження Заступника Голови Центру**

Заступник виконує всі повноваження Голови в разі його відсутності.

Заступник Голови відповідно до розподілу функціональних повноважень:

- розглядає конкретні питання щодо діяльності Центру;
- спрямовує та координує роботу Центру.

### **6.4. Припинення повноважень Голови та Заступника Центру**

Повноваження Голови Центру припиняються в разі:

- добровільного складання повноважень;
- виключення Студентською радою за поданням Голови Студентської ради;
- втрати статусу студента Академії.

Повноваження Голови Центру можуть бути достроково припинені Студентською радою. Рішення про припинення повноважень приймається двома третинами від загального складу Студентської ради.

## **7. ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ**

### **7.1. Внесення змін і доповнень до Положення**

Право внесення змін та доповнень до чинного Положення є винятковою компетенцією Конференції.

Правом внесення проекту про внесення змін та доповнень до Положення володіє Студентська рада Академії. Третина від загального складу Студентської ради ініціює розгляд цього питання на засіданні Студентської ради, а ініціатива має бути підтримана двома третинами від загального складу Студентської ради.

Рішення про внесення змін та доповнень до Положення приймається на Конференції двома третинами голосів від загальної кількості делегатів, присутніх на ній.

### **7.2. Порядок набуття чинності**

Положення набуває чинності з моменту його затвердження на Конференції.

Прийнято на конференції  
студентів Академії

## Додаток Д

### Діагностика освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу

#### Д 1. Експертне опитування керівників структурних підрозділів, які відповідають за навчання іноземних студентів

#### Шановні колеги!

Запрошуємо Вас взяти участь у дослідженні, що проводиться з метою з'ясування шляхів підвищення якості вищої освіти іноземних студентів, котрі навчаються у ВНЗ України. Ваша участь у дослідженні матиме важливе значення щодо вивчення цієї проблеми.

1. Оцініть значущість причин низького рівня якості освіти іноземних студентів у ВНЗ України:

Причини	Дуже важливо	Радше важливо	Радше неважливо	Неважливо
Недостатній рівень базової освіти	4	3	2	1
Недостатній рівень мовної підготовки	4	3	2	1
Відсутність навчально-методичних матеріалів, адаптованих до особливостей навчання іноземних студентів	4	3	2	1
Недостатня увага з боку викладачів	4	3	2	1
Неналежна самопідготовка до занять	4	3	2	1
Неналежне відвідування занять	4	3	2	1
Низький рівень самоорганізації та самодисципліни	4	3	2	1
Відсутність відповідальності за результативність навчання	4	3	2	1

Ваш коментар \_\_\_\_\_

*Серед причин низького рівня якості освіти іноземних студентів були названі: недостатній рівень мовної підготовки іноземних студентів – 81% опитуваних; недостатній рівень базової освіти – 69%; неналежна самопідготовка до занять – 63%; відсутність відповідальності за результативність навчання – 63%; неналежне відвідування занять – 56%; низький рівень самоорганізації та самодисципліни – 53%; відсутність навчально-методичних матеріалів, адаптованих до особливостей навчання іноземних студентів – 49%; недостатня увага з боку викладачів – 25% опитуваних.*

2. Визначте рівень значущості факторів, які впливають на підвищення якості освіти іноземних студентів:

Фактори	Дуже важливо	Радше важливо	Радше неважливо	Неважливо
Ступінь довіри іноземних студентів до викладачів та адміністрації ВНЗ	4	3	2	1
Особистісний потенціал іноземних студентів	4	3	2	1
Мотивація й ціннісне ставлення студентів до освітнього процесу та соціокультурної діяльності	4	3	2	1
Загальнокультурний рівень розвитку студентів	4	3	2	1
Національно-культурні й етнопсихологічні особливості іноземних студентів	4	3	2	1
Потреба іноземних студентів у саморозвитку та самореалізації	4	3	2	1
Сформованість освітньо-культурного середовища ВНЗ відповідно до потреб іноземних студентів	4	3	2	1
Соціокультурні цінності українського соціуму	4	3	2	1

Ваш коментар \_\_\_\_\_

*Серед факторів, що впливають на підвищення якості освіти іноземних студентів, були визначені найбільш значущими такі: мотивація та ціннісне ставлення студентів до освітнього процесу та соціокультурної діяльності – 69%; ступінь довіри іноземних студентів до викладачів та адміністрації ВНЗ – 57%; особистісний потенціал іноземних студентів – 55%; сформованість освітньо-культурного середовища ВНЗ відповідно до потреб іноземних студентів – 44%; загальнокультурний рівень розвитку іноземних студентів – 22%; національно-культурні й етнопсихологічні особливості студентів – 20%; потреба іноземних студентів у саморозвитку та самореалізації – 18%; соціокультурні цінності українського соціуму – 13% опитуваних.*

3. Вирішення яких проблем іноземних студентів Ви вважаєте найважливішим для підвищення якості їхньої освіти?

Проблеми	Дуже важливо	Радше важливо	Радше неважливо	Неважливо
Лінгвістичні	4	3	2	1
Академічні	4	3	2	1



Інформаційні	4	3	2	1
Організаційні	4	3	2	1
Особистісні	4	3	2	1
Соціокультурні	4	3	2	1

Ваш коментар \_\_\_\_\_

*Серед проблем, вирішення яких для іноземних студентів є найважливішим, опитувані назвали такі: лінгвістичні – 75%; організаційні – 50%; академічні – 44%; інформаційні – 31 %; особистісні – 25%; соціокультурні – 19% опитуваних.*

4. Оцініть значущість запропонованих видів допомоги залежно від потреби в ній іноземних студентів.

Види допомоги	Дуже необхідна	Радше необхідна	Радше не має користі	Не має користі
Дидактична (вирішення академічних та лінгвістичних проблем)	4	3	2	1
Соціокультурна (вирішення організаційних, інформаційних, соціокультурних проблем)	4	3	2	1
Психологічна (вирішення особистісних проблем)	4	3	2	1

Ваш коментар \_\_\_\_\_

*Значущість видів допомоги залежно від потреб іноземних студентів була оцінена таким чином: дидактична (вирішення академічних та лінгвістичних проблем) – 63%; соціокультурна (вирішення організаційних, інформаційних, соціокультурних проблем) – 25%; психологічна (вирішення особистісних проблем) – 19% опитуваних.*

5. Оцініть важливість запропонованих шляхів підвищення якості освіти іноземних студентів?

Шляхи підвищення якості освіти	Дуже важливо	Радше важливо	Радше неважливо	Неважливо
Проведення жорсткішого конкурсного відбору кандидатів на навчання	4	3	2	1
Належне навчально-методичне забезпечення освітнього процесу	4	3	2	1
Реалізація програми соціально-педагогічного та психологічного супроводу іноземних студентів	4	3	2	1

Посилення контролю за навчальною дисципліною	4	3	2	1
Підвищення кваліфікації викладачів, що працюють з іноземними студентами	4	3	2	1
Удосконалення організації освітнього процесу щодо професійної підготовки іноземних студентів	4	3	2	1

Ваш коментар \_\_\_\_\_

*Важливість запропонованих шляхів підвищення якості освіти іноземних студентів була оцінена таким чином: належне навчально-методичне забезпечення освітнього процесу – 63%; удосконалення організації освітнього процесу щодо професійної підготовки іноземних студентів – 44%; підвищення кваліфікації викладачів, що працюють з іноземними студентами – 41%; посилення контролю за навчальною дисципліною – 38%; реалізація програми соціально-педагогічного та психологічного супроводу іноземних студентів – 34%; проведення жорсткішого конкурсного відбору кандидатів на навчання – 25%.*

6. Які форми і методи реалізації соціально-педагогічного та психологічного супроводу іноземних студентів Ви вважаєте найпродуктивнішими щодо підвищення якості їхньої освіти?

Форми	Дуже продуктивні	Радше продуктивні	Радше непродуктивні	Непродуктивні
Тренінги, культурні асимілятори	4	3	2	1
Експерсії	4	3	2	1
Майстер-класи	4	3	2	1
Тематичні вечори, круглі столи, презентації	4	3	2	1
Рольові, ділові ігри	4	3	2	1
Конференції	4	3	2	1
Спортивні змагання	4	3	2	1
Квести	4	3	2	1
Концерти, фестивалі	4	3	2	1
Вечори дружби	4	3	2	1

Ваш коментар \_\_\_\_\_

Методи	Дуже продуктивні	Радше продуктивні	Радше непродуктивні	Непродуктивні
Соціально-педагогічні (аналіз реальних ситуацій, бесіда, показ перспективи);	4	3	2	1

Діагностичні (анкетування, тестування, спостереження, інтерв'ювання);	4	3	2	1
Організації діяльності (схвалення, доручення, вияв довіри, уваги, турботи)	4	3	2	1
Консультавання	4	3	2	1
Тьюторство	4	3	2	1
Контроль	4	3	2	1

Ваш коментар \_\_\_\_\_

7. У чому, на Вашу думку, полягає розробка нової управлінської культури стосовно роботи з іноземними студентами?
- підвищення вимог до організації освітнього процесу;
  - реалізація програми соціально-педагогічного супроводу;
  - створення державної програми щодо підготовки іноземних громадян у вищих навчальних закладах України;
  - Ваш варіант \_\_\_\_\_
8. Чи вважаєте Ви за необхідне та можливе розробку Харківської регіональної програми підтримки і залучення іноземних студентів та створення міського центру інтернаціоналізації та соціальної інтеграції іноземних студентів?
- так; б) ні; в) не знаю;
  - Ваш коментар \_\_\_\_\_

**Дякуємо за участь в опитуванні!**

## Д 2. Анкета для викладачів

Шановні колеги!

З метою вивчення актуального стану соціалізації іноземних студентів запрошуємо Вас взяти участь в анонімному анкетуванні. Дайте, будь ласка, відповіді на подані запитання!

1. Скільки іноземних студентів навчається у Вашому ВНЗ, з яких країн вони приїхали?
  - а) не знаю;
  - б) \_\_\_\_\_
  
2. Чи враховуєте Ви етнопсихологічні та національно-культурні особливості іноземних студентів під час роботи з ними?
  - а) так;
  - б) ні;
  - в) не завжди, але намагаюся.
  
3. Як Ви вважаєте, іноземним студентам краще навчатися в окремих академічних групах, чи разом з українськими студентами?
  - а) так, краще в окремих групах;
  - б) ні, краще разом з українськими студентами;
  - в) не знаю, не замислювався над цим.
  
4. Як Ви розумієте поняття «соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів»?
  - а) як підтримку і допомогу;
  - б) як контроль;
  - в) як продуктивну взаємодію;
  - г) складно відповісти.
  
5. Чи вважаєте Ви за необхідне реалізацію соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України?
  - а) так;
  - б) ні;
  - в) не знаю.
  
6. Хто має займатися соціально-педагогічним супроводом соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ?
  - а) куратори;
  - б) викладачі мовної підготовки;
  - в) викладачі фахових дисциплін;

г) працівники структурних підрозділів, які відповідають за навчання іноземних студентів;

г) представники студентського самоврядування;

д) працівники соціально-психологічних студентських служб.

7. Чи проводяться у Вашому ВНЗ заходи (семінари, конференції, бесіди, консультації, наради, круглі столи тощо), спрямовані на ознайомлення зі специфікою роботи з іноземними студентами?

а) так;

б) ні;

в) не знаю.

8. Чи потрібні такі заходи?

а) так;

б) ні;

в) не знаю.

**Дякуємо за участь в опитуванні!**  
РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ ВИКЛАДАЧІВ, у %  
(до експерименту / після експерименту)

Питання (№)			ХДАК	ХДАДМ	ХНАУ	ПДАА	ХНПУ	УПА	ХНАДУ	ОНУ	ХДУХТ	ХНЕУ	
1	Не знають	до	65	57	63	42	57	43	46	38	57	33	
		після	38	51	35	41	33	39	24	34	28	31	
	Назви	до	35	43	37	58	43	57	54	62	43	67	
		після	62	49	65	59	67	61	76	66	72	69	
	2	Так	до	15	18	14	19	28	32	21	24	19	26
			після	79	19	54	21	68	36	71	28	69	28
Ні		до	17	13	19	17	15	12	14	11	19	11	
		після	11	12	13	16	10	12	9	10	9	10	
Не завжди		до	68	69	67	64	57	56	65	65	62	60	
		після	10	69	33	63	22	52	20	62	22	62	
3	Так	до	28	26	29	31	45	36	27	29	29	37	
		після	10	24	14	30	15	34	11	27	17	25	
	Ні	до	39	35	41	36	23	25	32	37	37	27	
		після	68	36	63	34	65	26	63	35	56	36	

	Не знаю	до	33	39	30	33	32	39	41	34	34	36
		після	22	40	23	36	20	40	26	38	27	39
4	Підтр.і допомога	до	37	39	32	36	47	49	41	43	35	39
		після	47	37	52	34	59	46	59	44	73	36
	Контроль	до	17	13	19	16	11	9	14	11	18	15
		після	2	16	1	19	1	10	3	9	3	14
	Продукт. взаємодія	до	35	38	36	37	34	36	37	40	33	38
		після	51	47	45	37	38	32	37	39	24	34
	Складно відпов.	до	11	10	13	11	8	6	8	6	14	8
		після	0	10	2	10	2	12	1	8	0	16
5	Так	до	49	47	36	43	57	58	49	51	42	45
		після	89	46	88	45	98	58	95	54	89	45
	Ні	до	12	19	15	14	11	14	12	11	9	11
		після	1	18	2	13	0	13	1	10	1	10
	Не знаю	до	39	34	49	43	32	28	39	38	49	44
		після	10	36	10	42	2	29	4	36	10	45
6	Кура-тори	до	7	11	9	14	18	17	23	13	7	11
		після	19	12	21	15	21	18	26	15	23	11
	Викл. мови	до	19	17	33	18	15	16	28	19	17	15
		після	10	16	21	17	11	18	24	21	8	19
	Викл. пред.	до	5	9	4	7	9	11	11	10	8	11
		після	10	8	8	8	4	10	9	10	4	11
	Пр. стр. підр.	до	48	39	27	41	28	27	23	38	48	37
		після	12	37	19	42	18	31	11	39	17	39
	Пред. студ. сам.	до	2	1	3	2	3	2	4	2	2	4
		після	2	2	2	3	0	3	1	2	3	1
	Соц. пед. псих.	до	19	23	24	18	27	27	11	18	18	22
		після	47	25	29	15	46	20	29	13	45	19
7	Так	до	9	8	5	14	13	15	14	17	7	13
		після	98	12	87	13	93	18	94	19	93	16
	Ні	до	23	21	35	27	18	14	18	14	24	19
		після	1	26	5	29	1	13	2	16	2	26

	Не знаю	до	68	71	60	59	69	71	68	69	69	68
		<i>після</i>	<i>1</i>	<i>62</i>	<i>8</i>	<i>58</i>	<i>6</i>	<i>69</i>	<i>4</i>	<i>65</i>	<i>5</i>	<i>58</i>
8	Так	до	89	90	86	88	88	91	87	89	86	91
		<i>після</i>	<i>98</i>	<i>89</i>	<i>99</i>	<i>87</i>	<i>99</i>	<i>90</i>	<i>97</i>	<i>87</i>	<i>99</i>	<i>85</i>
	Ні	до	7	6	5	6	5	4	6	4	7	5
		<i>після</i>	<i>0</i>	<i>5</i>	<i>0</i>	<i>5</i>	<i>0</i>	<i>4</i>	<i>0</i>	<i>3</i>	<i>0</i>	<i>7</i>
	Не знаю	до	4	4	9	6	7	5	7	7	7	4
		<i>після</i>	<i>2</i>	<i>6</i>	<i>1</i>	<i>8</i>	<i>1</i>	<i>6</i>	<i>3</i>	<i>10</i>	<i>1</i>	<i>8</i>

### Д 3. Анкета для працівників бібліотеки

Шановні колеги!

З метою вивчення актуального стану соціалізації іноземних студентів запрошуємо Вас взяти участь в анонімному анкетуванні. Дайте, будь ласка, відповіді на подані запитання!

1. Скільки іноземних студентів навчається у Вашому ВНЗ, з яких країн вони приїхали?
  - а) \_\_\_\_\_
  - б) не знаю.
  
2. Чи враховуєте Ви етнопсихологічні та національно-культурні особливості іноземних студентів під час роботи з ними?
  - а) так
  - б) ні
  - в) не завжди, але намагаюся.
  
3. Чи готові Ви до співпраці з іноземними студентами?
  - а) так
  - б) ні
  - в) не знаю.
  
4. Як часто, на Вашу думку, іноземні студенти відвідують бібліотеку?
  - а) 1, 2 рази на тиждень
  - б) 1, 2 рази на місяць
  - в) 1, 2 рази на семестр
  - г) по-різному, залежить від студента
  - г) ніколи.
  
5. Чи забезпечена Ваша бібліотека інформаційними ресурсами, які допоможуть іноземним студентам у навчанні?
  - а) так
  - б) ні
  - в) не знаю
  
6. Чи сформовані в іноземних студентів навички, необхідні для проведення інформаційного пошуку та для роботи в бібліотеці?
  - а) так
  - б) ні
  - в) не знаю.



7. Чи вважаєте Ви за необхідне участь працівників бібліотеки ВНЗ у реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України?

- а) так  
б) ні  
в) не знаю.

8. З яким труднощами Ви стикаєтеся під час обслуговування іноземних студентів?

**Дякуємо за участь в опитуванні!**  
**РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ БІБЛІОТЕКИ, у %**  
(до експерименту / після експерименту)

Питання (№)			ХДАК	ХДАДМ	ХНАУ	ПДАА	ХНПУ	УПА	ХНАДУ	ОНУ	ХНЕУ	ХДУХГ	
1	Не знають	до	52	59	61	32	47	45	41	37	31	53	
		після	32	56	37	39	23	43	23	34	27	21	
	Назви	до	48	41	39	68	53	55	59	63	69	47	
		після	68	44	63	61	77	57	77	66	73	79	
	2	Так	до	13	19	13	21	27	31	23	28	27	16
			після	69	21	83	19	84	30	79	24	23	76
Ні		до	15	11	21	15	13	11	11	10	12	17	
		після	2	9	7	14	3	15	3	9	11	4	
Не завжди		до	72	70	66	64	60	58	66	62	61	67	
		після	29	70	10	67	13	55	18	67	66	20	
3	Так	до	26	31	24	32	29	31	32	34	32	26	
		після	78	36	69	36	79	35	76	38	39	75	
	Ні	до	46	37	43	38	31	29	38	36	28	34	
		після	8	32	7	32	6	24	5	25	24	6	
	Не знаю	до	48	32	33	30	40	40	30	30	40	40	
		після	14	32	24	32	15	41	19	37	37	19	
4	1,2 р. на тиждень	до	4	6	3	6	7	9	7	9	11	5	
		після	22	11	25	7	19	11	21	11	13	18	

	1, 2р. на місяць	до	17	11	17	13	26	29	18	23	24	14
		після	11	10	12	15	16	26	20	26	26	18
	1, 2р. на семестр	до	28	32	33	35	29	31	27	31	21	27
		після	18	38	24	32	24	28	19	30	19	21
	Зал. від студ.	до	37	41	29	31	28	27	38	21	27	34
		після	41	32	31	35	34	31	38	30	30	36
	Ніколи	до	14	10	18	15	10	4	10	5	17	20
		після	8	9	8	11	7	4	2	3	12	7
5	Так	до	47	51	39	51	54	62	74	72	81	45
		після	66	56	57	52	71	63	82	76	79	67
	Ні	до	49	42	57	44	40	32	23	23	9	51
		після	32	36	41	42	24	30	14	19	7	27
	Не знаю	до	4	7	4	5	6	6	3	5	10	4
		після	2	8	2	6	5	7	4	5	14	6
6	Так	до	17	19	15	21	20	23	19	23	21	16
		після	76	25	56	28	59	28	61	31	31	56
	Ні	до	69	57	67	56	49	46	48	47	44	71
		після	10	51	26	51	21	39	19	39	38	35
	Не знаю	до	14	24	18	23	31	31	33	30	35	13
		після	12	24	18	21	20	33	20	30	31	9
7	Так	до	37	39	31	33	36	37	46	47	48	35
		після	89	41	76	37	76	41	67	47	49	81
	Ні	до	21	20	26	23	19	18	16	18	14	27
		після	8	18	12	19	12	17	11	18	15	11
	Не знаю	до	42	40	43	44	45	36	38	36	38	38
		після	3	41	12	44	12	42	22	35	36	8

#### Д 4. Анкета для працівників гуртожитку

Шановні колеги!

З метою вивчення актуального стану соціалізації іноземних студентів запрошуємо Вас взяти участь в анонімному анкетуванні. Дайте, будь ласка, відповіді на подані запитання!

1. Скільки іноземних студентів навчається у Вашому ВНЗ, з яких країн вони приїхали?
  - а) \_\_\_\_\_
  - б) не знаю.
  
2. Чи враховуєте Ви етнопсихологічні та національно-культурні особливості іноземних студентів під час роботи з ними?
  - а) так
  - б) ні
  - в) не завжди, але намагаюся.
  
3. Чи готові Ви до співпраці з іноземними студентами?
  - а) так
  - б) ні
  - в) не завжди.
  
4. Чи дотримуються іноземні студенти правил проживання в гуртожитку?
  - а) так
  - б) ні
  - в) не завжди.
  
5. Чи створені у Вашому гуртожитку належні умови для проживання іноземних студентів?
  - а) так
  - б) ні
  - в) складно відповісти.
  
6. Чи вважаєте Ви за необхідне участь працівників гуртожитків у реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України?
  - а) так
  - б) ні
  - в) не знаю.

**Дякуємо за участь в опитуванні!**

РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ГУРТОЖИТКІВ, у%  
(на початку експерименту / після експерименту)

Питання (№)			ХДАК	ХДАДМ	ХНАУ	ПДАА	ХНПУ	УПА	ХНАДУ	ОНУ	ХНЕУ	ХДУХГ
1	Не знають	до	45	42	61	58	46	42	26	25	19	27
		після	24	38	28	46	23	37	20	24	17	15
	Назви	до	55	58	39	42	54	58	74	75	81	73
		після	76	62	72	54	77	63	80	76	83	85
2	Так	до	25	26	18	19	27	28	22	25	27	21
		після	46	31	39	27	45	31	57	34	32	57
	Ні	до	13	13	17	14	13	11	12	11	15	18
		після	9	11	9	12	8	10	7	11	14	11
	Не завжди	до	62	61	65	67	60	58	66	64	58	61
		після	45	58	52	61	47	59	36	55	54	32
3	Так	до	38	39	32	35	43	43	38	39	37	34
		після	64	42	53	37	79	54	68	41	39	65
	Ні	до	17	15	19	15	11	10	12	11	12	17
		після	7	12	14	13	5	9	7	10	10	9
	Не завжди	до	45	46	49	50	46	47	50	50	51	49
		після	29	46	33	50	16	37	25	49	51	26
4	Так	до	45	48	39	43	57	59	53	55	52	43
		після	68	45	64	45	75	59	67	58	56	68
	Ні	до	17	15	19	17	14	12	13	12	11	16
		після	7	12	9	14	6	10	8	10	10	6
	Не завжди	до	38	37	42	40	29	29	34	33	47	41
		після	25	43	27	41	19	31	25	32	34	26
5	Так	до	28	36	27	39	33	37	45	48	56	29
		після	46	38	45	39	49	41	56	49	58	52
	Ні	до	59	28	61	26	23	21	18	16	14	54
		після	42	24	41	22	19	18	16	15	12	18
	Скла-	до	13	36	12	35	44	42	37	36	30	17

	дно. відп.	<i>після</i>	<i>12</i>	<i>38</i>	<i>14</i>	<i>39</i>	<i>32</i>	<i>41</i>	<i>28</i>	<i>36</i>	<i>30</i>	<i>30</i>
6	Так	до	7	11	9	14	15	16	18	17	19	8
		<i>після</i>	<i>68</i>	<i>15</i>	<i>63</i>	<i>21</i>	<i>67</i>	<i>21</i>	<i>65</i>	<i>21</i>	<i>23</i>	<i>66</i>
	Ні	до	69	54	48	53	49	51	39	36	36	62
		<i>після</i>	<i>28</i>	<i>51</i>	<i>19</i>	<i>49</i>	<i>11</i>	<i>45</i>	<i>19</i>	<i>31</i>	<i>29</i>	<i>18</i>
	Не знаю	до	24	35	43	33	36	33	43	47	45	30
		<i>після</i>	<i>4</i>	<i>34</i>	<i>18</i>	<i>03</i>	<i>22</i>	<i>24</i>	<i>16</i>	<i>48</i>	<i>48</i>	<i>16</i>

## Д 5. Анкета для українських студентів – представників органів студентського самоврядування.

Шановний студенте!

З метою вивчення актуального стану соціалізації іноземних студентів запрошуємо Вас взяти участь в анонімному анкетуванні. Дайте, будь ласка, відповіді на подані запитання!

1. Скільки іноземних студентів навчається у Вашому ВНЗ?
  - а) \_\_\_\_\_
  - б) не знаю.
  
2. З яких країн приїхали іноземні студенти, котрі навчаються у Вашому ВНЗ?
  - а) \_\_\_\_\_
  - б) не знаю.
  
3. Чи взаємодієте Ви з іноземними студентами під час реалізації соціокультурної діяльності в освітньо-культурному середовищі Вашого ВНЗ?
  - а) так, постійно
  - б) ні
  - в) інколи
  
4. Чи беруть участь іноземні студенти Вашого ВНЗ у роботі органів студентського самоврядування?
  - а) так
  - б) ні
  - в) інколи.
  
5. Чи цікаво Вам взаємодіяти з іноземними студентами в позанавчальній діяльності?
  - а) так
  - б) ні
  - в) не знаю.

**Дякуємо за участь в опитуванні!**

РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ – ПРЕДСТАВНИКІВ  
СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ, у %  
(на початку експерименту / після експерименту)

Питання (№)			ХДАК	ХДАДМ	ХНАУ	ПДАА	ХНПУ	УПА	ХНАДУ	ОНУ	ХНЕУ	ХДУХТ
1	Не знають	до	81	79	83	75	78	74	76	74	69	79
		після	38	70	41	65	34	56	24	68	57	39
	Назвали	до	19	21	17	25	22	26	24	26	31	21
		після	62	30	59	35	66	44	76	32	43	61
2	Не знають	до	54	59	61	63	46	43	63	65	61	67
		після	34	52	37	56	29	39	36	61	57	29
	Назвали	до	46	41	39	37	64	67	37	35	39	33
		після	66	48	63	44	71	61	64	39	43	71
3	Так	до	11	12	7	12	14	15	16	17	21	12
		після	66	18	64	15	67	18	67	21	24	65
	Ні	до	65	65	73	69	67	64	61	62	62	73
		після	14	61	19	61	19	58	21	60	51	11
	Інколи	до	24	23	20	19	19	21	23	21	17	15
		після	20	21	17	24	14	24	12	19	25	24
4	Так	до	12	13	8	12	18	19	21	23	23	11
		після	54	15	59	16	61	21	56	26	27	56
	Ні	до	62	58	66	57	48	47	48	46	39	62
		після	22	51	14	51	21	43	19	38	36	14
	Інколи	до	26	29	26	31	34	34	31	31	38	27
		після	24	34	27	33	18	36	25	36	37	30
5	Так	до	34	35	29	32	56	47	57	49	48	35
		після	86	41	76	36	75	49	82	51	51	85
	Ні	до	11	11	14	11	10	21	13	21	22	12
		після	4	10	9	11	7	20	7	21	21	6
	Не знають	до	55	54	57	57	34	32	30	30	30	53
		після	10	49	15	53	18	31	11	28	28	9

**Додаток Е**  
**Методики визначення рівня розвитку соціальності іноземних студентів**  
**відповідно до визначених критеріїв та показників**

<i>Показники рівня розвитку соціальності</i>	<i>Методики визначення рівня розвитку показника</i>
<b>Когнітивно-інформаційний критерій</b>	
<b>Соціально-професійний складник соціальності</b>	
Знання про норми поведінки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	анкета № 3 «Міжособистісна взаємодія»
Знання про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	анкета № 2 «Ставлення до навчання» (питання 1, 2, 3, 5, 6); анкета № 4 «Ставлення до себе» (питання 3, 4, 5, 6, 8, 9); методика «Хто я?» (М. Кун, Т. Маркпартленд)
<b>Міжкультурний складник соціальності</b>	
Знання про себе як про представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі ВНЗ та в соціокультурному просторі України	методика «Типи етнічної ідентичності» (Г. Солдатова, С. Ришова) (шкали: Етніцизм, Етнічна індиферентність, Норма, Етногеоїзм, Етноізоляціонізм, Етнофанатизм); Шкала соціальної дистанції Е. Богардуса
Знання про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі та соціумі	анкета № 1 «Ставлення до української культури» (питання 1-13, 15, 17, 18)
<b>Мотиваційно-ціннісний критерій</b>	
<b>Соціально-професійний складник соціальності</b>	
Ціннісне ставлення до себе, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та мови навчання і спілкування	«Опитувальник індивідуальних цінностей Ш. Шварца» (шкали: Самостійність, Стимуляція, Досягнення, Влада, Конформність)
Наявність мотивації до навчання та професійного становлення, отримання соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України	методика для діагностики навчальної мотивації студентів (А. А. Реан, В. Я. Якунін, модифікація Н. Ц. Бадмаєвої) (Шкали: Мотиви уникання невдач; Мотиви престижу; Професійні мотиви; Навчально-пізнавальні мотиви); анкета № 2 «Ставлення до навчання»
<b>Міжкультурний складник соціальності</b>	
Наявність соціальної мотивації до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	методика для діагностики навчальної мотивації студентів (А. А. Реан, В. Я. Якунін, модифікація Н. Ц. Бадмаєвої) (шкали: Комунікативні мотиви; Мотиви творчої самореалізації; Соціальні мотиви)
Ціннісне ставлення до української культури та соціуму	анкета № 1 «Ставлення до української культури» (питання 14, 16, 19, 22); «Опитувальник індивідуальних цінностей Ш. Шварца» (шкали: Гедонізм, Безпека, Традиція, Доброзичливість, Універсалізм)



<b>Емоційно-вольовий критерій</b>	
<b><i>Соціально-професійний складник соціальності</i></b>	
Позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та позитивне ставлення до обраної професії	анкета № 2 «Ставлення до навчання» (питання 18); анкета № 4 «Ставлення до себе» (питання 1, 2, 7, 10 ); «Опитувальник адаптації особистості до нового соціокультурного середовища Л. Янковського» (шкала: Конформність )
Вольова готовність до виконання навчально-професійних завдань в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	анкета № 2 «Ставлення до навчання» (питання 4); «Опитувальник адаптації особистості до нового соціокультурного середовища Л. Янковського» (шкала: Адаптивність); методика «Особистісна готовність до змін» (шкали: Пристрасність, Винахідливість, Оптимізм, Сміливість і підприємливість, Адаптивність, Впевненість, Толерантність до двозначності)
<b><i>Міжкультурний складник соціальності</i></b>	
Емоційна комфортність в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	анкета № 2 «Ставлення до навчання» (питання 14, 15, 16); «Шкала оцінки якості життя» (Н. Водоп'янова); «Опитувальник адаптації особистості до нового соціокультурного середовища Л. Яновського» (шкали: Ностальгія, Відчуженість, Депресивність)
Ступінь вираженості «культурного шоку»	методика на виявлення ступеня вираженості «культурного шоку» І. Мнацаканян
<b>Поведінковий критерій</b>	
<b><i>Соціально-професійний складник соціальності</i></b>	
Свідома самоорганізація життєвого шляху	«Опитувальник самоорганізації діяльності» (шкали: Планомірність, Цілеспрямованість, наполегливість, Фіксація, Самоорганізація, Орієнтація на теперішнє)
Активність щодо виконання навчально-професійних завдань та набуття соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	анкета № 2 «Ставлення до навчання» (питання 7-13, 17); «Методика для діагностики навчальної мотивації студентів» (А. Реан, В. Якунін, модифікація Н. Бадмаєвої); «Опитувальник адаптації особистості до нового соціокультурного середовища Л. Янковського» (шкала: Інтерактивність)
<b><i>Міжкультурний складник соціальності</i></b>	
Міжетнічна та міжкультурна толерантність	експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (субшкали: «Етнічна толерантність», «Соціальна толерантність», «Толерантність як риса особистості»)

Активність засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури та творча самореалізація в українській культурі	анкета № 1 «Ставлення до української культури» (питання 20, 21, 23); методика «Особистісна готовність до змін» (шкали: Пристрасність, Адаптивність, Толерантність до двозначності)
---	--

**Додаток Ж**  
**Анкети для діагностики рівня розвитку соціальності іноземних студентів**  
**Ж 1. Анкета №1 «Ставлення до української культури»**

Шановний студенте!

Дайте, будь ласка, відповіді на питання анкети!

1. З яких джерел Ви дізналися про можливість навчатися в Україні?

- а) від знайомих, котрі раніше навчалися в українських ВНЗ;
- б) з Інтернету (ознайомлення із сайтом ВНЗ);
- в) від представника фірми, яка займається набором студентів для навчання в Україні;
- г) від співробітників посольства України в моїй країні;
- д) інше \_\_\_\_\_

2. Чому Ви обрали саме цей ВНЗ?

\_\_\_\_\_

3. Що Вам сподобалося, коли Ви приїхали в Україну?

\_\_\_\_\_

4. До чого Вам було найскладніше звикнути, коли Ви приїхали в Україну?

- а) до погоди;
- б) до умов проживання;
- в) до спілкування чужою мовою;
- г) до ставлення оточуючих;
- д) інше \_\_\_\_\_

5. Що Вам робити в Україні найскладніше?

- а) навчатися;
- б) проживати (побут);
- в) відпочивати (дозвілля);
- г) спілкуватися з адміністрацією ВНЗ;
- д) спілкуватися з викладачами;
- е) спілкуватися з одногрупниками;
- ж) спілкуватися з іншими людьми;
- з) інше \_\_\_\_\_

6. Як проходив процес звикання до українських страв?

- а) відразу звик;
- б) до цього часу звикаю;
- в) не можу звикнути.

7. Як впливають на Вас погодні умови України?

- а) не можу адаптуватися, весь час хворію;
- б) відразу адаптувався;
- в) складно відповісти.

8. Якою мовою Ви спілкувалися з українцями, коли приїхали в країну?

- а) рідною мовою;
- б) українською (російською) мовою;
- в) не спілкувався.

9. Чи викликає у Вас труднощі недостатнє володіння українською (російською) мовою? Якщо так, то які?
- а) так (труднощі в установах, банках, крамницях, лікарнях, під час спілкування з українцями тощо);
  - б) ні;
  - в) складно відповісти.
10. Як ставляться українці до представників Вашої національності?
- а) добре;
  - б) нейтрально;
  - в) погано;
11. Пікресліть, що стосується Вас.
- а) гарні, доброзичливі, довірливі стосунки з українцями;
  - б) маю бажання краще зрозуміти українців, але думаю, що погане володіння мовою спричинить насмішки та засудження;
  - в) маю тільки навчальні стосунки.
12. Чи маєте Ви уявлення про цінності, норми й правила проживання в українському соціумі?
- а) мої знання про Україну значно розширилися за рахунок опанування та застосування інформації про життя, традиції, норми і правила проживання, прийняті в українському суспільстві;
  - б) намагаюсь опанувати важливу інформацію про норми і правила проживання в українському суспільстві;
  - в) мені не вистачає знань про життя в українському суспільстві й прийняті в ньому норми і правила.
13. Що краще допомагає Вам пізнати мову та культуру України?
- а) читання літератури;
  - б) спілкування українською (російською) мовою, зустрічі й вечори з українськими студентами;
  - в) відвідування музеїв, виставок, концертів тощо;
  - г) перегляд фільмів, телепередач;
  - д) інше \_\_\_\_\_
14. З чим асоціюються у Вас знання про Україну?
- а) у царині історії, географії \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_
  - б) у царині культури \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_
  - в) у царині освіти \_\_\_\_\_
15. Чи почуваетесь Ви впевнено в новому культурному оточенні, коли доводиться звертатися до різних установ (банк, лікарня, крамниця, поліція, міграційна служба тощо)?
- а) я впевнений у собі, знаю, що зможу правильно зрозуміти, розібратися в ситуації й певен, що мене правильно зрозуміють;
  - б) я достатньо впевнений у собі, сподіваюся, що до мене поставляться доброзичливо й допоможуть розібратися в ситуації;
  - в) я не дуже впевнений у собі, відчуваю сором'язливість і навіть страх перед незнайомими людьми та в незнайомій ситуації, тому завжди намагаюся бути разом із друзями.

16. Чи є в українській культурі близьке Вам по духу, що Ви легко сприймаєте і приймаєте? Якщо так, то поясніть, що саме:

а) так, я дуже ціную та можу прийняти \_\_\_\_\_

б) так, мені подобається \_\_\_\_\_

в) поки що не можу відповісти на це питання.

17. Як змінюються Ваші знання та уявлення про українську культуру за час перебування в Україні?

а) мої знання про українську культуру постійно збагачуються; мені подобається брати участь в різних культурних проектах, це допомагає мені краще пізнати та зрозуміти українську культуру й українських людей;

б) мені достатньо тих знань про українську культуру, які я отримую на заняттях;

в) ніяк не змінюються.

18. Чи змінилися Ваші знання та уявлення про культуру Вашої країни за час перебування в Україні? Чи має для Вас значення вивчення інших культур?

а) опановуючи українську культуру, я знаходив у ній багато спільного з моєю культурою, те, що поріднює всіх людей. Це допомогло мені багато що зрозуміти в рідній культурі та в собі самому;

б) знання про українську культуру дозволили поглибити знання про рідну культуру, краще пізнати самого себе й інших;

в) знання про рідну культуру не змінилися.

19. Що Вас приваблює в українській культурі? Поясніть:

а) я вивчаю українську культуру та мову, тому що \_\_\_\_\_

б) я цікавлюсь українською культурою, тому що \_\_\_\_\_

в) для мене достатньо, що я вивчаю українську мову як навчальний предмет.

20. Чи берете Ви участь у культурних проектах та заходах, які відбуваються у Вашому ВНЗ та місті? Якщо «так», то яку?

а) мені подобається брати участь, випробувати себе в різних культурних проектах та різних ролях. Я намагаюсь запропонувати те, що буде цікавим моїм землякам та українським друзям;

б) я беру участь у деяких культурних заходах, якщо розумію, що можу впоратися з певною роллю чи дорученням;

в) ні, не беру участь.

21. Чи завжди Вам вдається продуктивно взаємодіяти з Вашими українськими партнерами щодо культурних проєктів (щось створювати в процесі спільної діяльності)?

а) так, часто;

б) не завжди, частіше спостерігаю й намагаюся правильно повторити;

в) намагаюся спостерігати й робити, як усі, не припускаючи грубих помилок.

22. Які сувеніри Ви привозите своїм рідним та друзям з України?

а) предмети народної культури;

б) книги;

в) цукерки, шоколад;

г) ювелірні вироби;

д) інше \_\_\_\_\_

23. Щоб Ви зробили для того, щоб іноземним студентам було комфортніше навчатися в Україні?

- а) збільшив би кількість годин на вивчення мови;
- б) придбав би в бібліотеку підручники рідною мовою;
- в) покращив би умови проживання в гуртожитку;
- г) інше \_\_\_\_\_

Дякуємо за участь в опитуванні!

**Обробка результатів анкетування.** Питання 1-13, 15, 17, 18, стосуються показника «Знання про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі та соціумі» (когнітивно-інформаційний критерій, міжкультурний складник); питання 14, 16, 19, 22 стосуються показника «Ціннісне ставлення до української культури та соціуму» (мотиваційно-ціннісний критерій, міжкультурний складник); питання 20, 21, 23 стосуються показника «Активність засвоєння традицій, звичаїв, норма української культури та творча самореалізація в українській культурі» (поведінковий критерій, міжкультурний складник).

Питання 6, 7, 9, 10, 11, 12, 15, 17, 18, 20, 21 оцінюються за кількістю балів, які відповідають рівню сформованості відповідного показника.

бали	3	2	1
№ запитання	(креативний)	(продуктивний)	(репродуктивний)
6	а	б	в
7	б	в	а
9	б	в	а
10	а	б	в
11	а	б	в
12	а	б	в
15	а	б	в
17	а	б	в
18	а	б	в
20	а	б	в
21	а	б	в

## Ж 2. Анкета № 2 «Ставлення до навчання»

Шановний студенте!

Дайте, будь ласка, відповіді на питання анкети!

1. З якими труднощами Ви стикаєтесь під час навчання в Україні?
  - а) недостатнє володіння мовою навчання;
  - б) відсутність необхідних книжок у бібліотеці;
  - в) інше \_\_\_\_\_
  
2. Ваш рівень володіння мовою навчання:
  - а) можу вільно спілкуватися та навчатися;
  - б) можу спілкуватися, але навчатися складно;
  - в) складно навчатися і спілкуватися.
  
3. Чи відчуваєте Ви труднощі під час вивчення мови навчання? Конкретизуйте, які?
  - а) так (граматичні труднощі, відсутність розмовної практики  
інше \_\_\_\_\_)
  - б) ні.
  
4. Чи хочете Ви додатково вивчати українську (російську) мову? Якщо так, то конкретизуйте, у якій формі?
  - а) так (додаткові уроки, спілкування з українськими студентами, участь у культурних заходах,  
інше \_\_\_\_\_);
  - б) ні;
  - в) не знаю.
  
5. Чи містить для Вас труднощі навчання у ВНЗ? Якщо так, то з яких дисциплін?
  - а) так (гуманітарні, спеціальні, мова навчання,  
інші \_\_\_\_\_ );
  - б) ні;
  - в) не дуже складно.
  
6. Чому ці предмети для Вас складні?
  - а) недостатня теоретична підготовка (на батьківщині);
  - б) недостатнє володіння мовою навчання;
  - в) викладач говорить швидко і нерозбірливо;
  - г) інше \_\_\_\_\_
  
7. Як часто Ви відвідуєте бібліотеку:
  - а) 1, 2 рази на тиждень;
  - б) 1, 2 рази на місяць;
  - в) 1, 2 рази на семестр;
  - г) ніколи.
  
8. Які ресурси бібліотеки для Вас є найважливішими (поставте цифри 1 – дуже важливі, 4 – найменш важливі)?
  - \_\_\_ навчальні матеріали;
  - \_\_\_ наукові видання;
  - \_\_\_ художні видання;
  - \_\_\_ періодичні видання.

9. Яка форма подання інформаційних ресурсів бібліотеки для Вас найзручніша?
- а) традиційна;
  - б) електронна.
10. З якими труднощами Ви стикаєтеся під час пошуку інформації, необхідної Вам в освітньому процесі?
- а) відсутність у бібліотеці необхідної літератури англійською мовою або моєю рідною мовою;
  - б) відсутність умінь вести інформаційний пошук;
  - в) інше \_\_\_\_\_
11. Які джерела інформації Ви використовуєте для підготовки до занять, написання курсових робіт, рефератів?
- а) навчальну літературу;
  - б) наукові видання;
  - в) періодичні видання;
  - г) Інтернет;
  - д) інше \_\_\_\_\_
12. Чи часто Вам вдається застосовувати нові знання і досвід (у різних життєвих ситуаціях, у навчанні тощо)? Наведіть приклад.
- а) так, найчастіше вдається \_\_\_\_\_
  - б) не завжди, але я намагаюся застосовувати свій досвід по можливості;
  - в) не вдається ніколи.
13. Чи берете Ви участь у роботі студентської ради. Якщо ні, то чому?
- а) так;
  - б) ні, тому що \_\_\_\_\_
14. Чи влаштовують Вас умови проживання в гуртожитку?
- а) так;
  - б) ні;
  - в) не знаю.
15. Що Вам подобається в гуртожитку?
- а) спілкування з українськими студентами;
  - б) безпека;
  - в) друзі;
  - г) нічого;
  - д) інше \_\_\_\_\_
16. Що Вам найбільше не подобається в гуртожитку?
- а) санітарний стан;
  - б) кімнати;
  - в) сусіди;
  - г) відсутність спокою і безпеки;
  - д) робота коменданта;
  - е) робота прибиральниць;
  - є) ставлення до себе працівників гуртожитку;
  - ж) інше \_\_\_\_\_



17. Чи хотіли б Ви жити разом з українськими студентами? Чому?

- а) так \_\_\_\_\_  
 б) ні \_\_\_\_\_  
 в) не знаю.

18. Чи очікуєте Ви позитивних результатів від перебування й отримання освіти в Україні? Якщо «так», то яких?

- а) так (отримати престижну освіту; дізнатися українських людей і культуру; можливість спільного бізнесу;  
 інше \_\_\_\_\_);  
 б) ні;  
 в) не знаю.

Дякуємо за участь в опитуванні!

**Обробка результатів анкетування.** Питання 1, 2, 3, 5, 6, стосуються показника «Знання про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (когнітивно-інформаційний критерій, соціально-професійний складник); питання 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 17 стосуються показника «Активність щодо виконання навчально-професійних завдань та набуття соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (поведінковий критерій, соціально-професійний складник); питання 14, 15, 16 стосуються показника «Емоційна комфортність в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (емоційно-вольовий критерій, міжкультурний складник); питання 4 стосується показника «Вольова готовність до виконання навчально-професійних завдань в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (емоційно-вольовий критерій, соціально-професійний складник); питання 18 стосується показника «Позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та позитивне ставлення до обраної професії» (емоційно-вольовий критерій, соціально-професійний складник).

Питання 2, 4, 5, оцінюються за кількістю балів, які відповідають рівню сформованості відповідного показника.

бали	3	2	1
№ запитання	(креативний)	(продуктивний)	(репродуктивний)
2	а	б	в
4	а	б	в
5	б	в	а

**Ж 3. Анкета № 3 «Міжособистісна взаємодія»**

Шановний студенте!

Дайте, будь ласка, відповіді на питання анкети!

1. Як до Вас ставляться українські люди (на вулиці, у транспорті, у крамниці, у лікарні, у банку тощо)?
  - а) добре;
  - б) нейтрально;
  - в) погано;
  - г) не знаю.
  - д) інше \_\_\_\_\_
  
2. Чи вдається Вам установити необхідні стосунки у ВНЗ та інших організаціях (зі студентами, групою, викладачем, у деканаті та ін.)?
  - а) легко налагоджую і підтримую міжособистісні стосунки в будь-якій сфері – повсякденному і суспільному житті, в освітньому процесі;
  - б) досить часто доводиться спілкуватися зі студентами, викладачами, адміністрацією ВНЗ;
  - в) намагаюся уникати самостійних контактів і стосунків.
  
3. Як до Вас ставиться адміністрація Вашого ВНЗ?
  - а) завжди проявляє увагу і турботу;
  - б) завжди допомагає, якщо я звертаюся;
  - в) не можу сказати нічого ні поганого, ні хорошого;
  - г) виконує тільки свої мінімальні обов'язки, проблеми, що виникають у мене її не цікавлять;
  - д) адміністрація нічого не робить для іноземних студентів.
  
4. Чи задоволені Ви ставленням викладачів до Вас? Уточніть, що б Ви хотіли змінити в них
  - а) ставлення хороше;
  - б) ставлення погане;
  - в) ставлення задовільне;
  - хотів би змінити \_\_\_\_\_
  
5. Які у Вас стосунки з українськими студентами? Що б Ви хотіли змінити в них?
  - а) дружні;
  - б) приятельські;
  - в) нейтральні;
  - г) напружені;
  - хотів змінити \_\_\_\_\_
  
6. Які у Вас стосунки з навчальною групою? Що б Ви хотіли змінити в них?
  - а) позитивні;
  - б) негативні;
  - в) нейтральні
  - хотів змінити \_\_\_\_\_
  
7. Хто Вам допомагає, коли у Вас виникають проблеми?
  - а) адміністрація ВНЗ;
  - б) друзі;
  - в) одногрупники;
  - г) земляки;
  - д) викладачі;

е) всі проблеми я вирішую сам.

8. Чи зацікавлені Ви у вільному спілкуванні з українськими студентами та викладачами (поясніть свою відповідь)?

- а) зацікавлений, оскільки \_\_\_\_\_  
 б) хотів би спілкуватися \_\_\_\_\_  
 в) не знаю.

9. Чи є у Вас українські друзі?

- а) у мене багато українських друзів, з котрими ми разом навчаємося, допомагаємо один одному, відпочиваємо;  
 б) у мене є небагато українських друзів, які допомагають мені в навчанні;  
 в) немає.

10. Які види підтримки могли б допомогти Вам успішно адаптуватися під час навчання в Україні?

- а) додаткові заняття українською (російською) мовою;  
 б) культурні програми, відпочинок, спорт, поєднані з практикою міжкультурного спілкування;  
 в) не знаю;  
 г) інше.

Дякуємо за участь в опитуванні!

**Обробка результатів анкетування.** Усі питання анкети стосуються показника «Знання про норми поведінки в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (когнітивно-інформаційний критерій, соціально-професійний складник).

Питання 2, 4, 9, оцінюються за кількістю балів, які відповідають рівню сформованості відповідного показника.

бали	3	2	1
№ запитання	(креативний)	(продуктивний)	(репродуктивний)
2	а	б	в
4	а	в	б
9	а	б	в

## Ж 4. Анкета № 4 «Ставлення до себе»

Шановний студенте!

Дайте, будь ласка, відповіді на питання анкети!

1. Які якості українських людей Ви перейняли в них, живучи в Україні?
  - а) гостинність;
  - б) працьовитість;
  - в) любов до української кухні;
  - г) любов до української музики, пісень;
  - д) інше \_\_\_\_\_
  - е) нічого не перейняв;
  - ж) складно відповісти.
  
2. Як Ви думаєте, українські люди, живучи поруч з Вами, які якості перейняли у Вас?
  - а) деякі традиції;
  - б) кухню;
  - в) повагу до рідних;
  - г) скромність;
  - д) гостинність;
  - е) працьовитість;
  - ж) інше \_\_\_\_\_
  - з) нічого не перейняли.
  
3. Чи Ви можете назвати себе активною і творчою особистістю? Підкресліть ті якості, які можете віднести до себе або додайте інші:
  - а) я вважаю себе дуже активною, ініціативною, творчою (що створює нове) особистістю. Прагну самостійно продумувати і реалізовувати всі свої плани, вільно займатися тим, що цікаво й важливо для мене;
  - б) мені подобається брати участь у створенні чогось нового і цікавого, але мені складно самостійно організувати своє життя;
  - в) я не дуже активний і самостійний, оскільки вважаю, що в житті від мене мало що залежить;
  - д) інше \_\_\_\_\_
  
4. Чи вважаєте Ви себе відповідальною людиною?
  - а) так, я завжди беру на себе відповідальність за своє сьогодні і майбутнє, а також за інших;
  - б) я досить відповідальна людина, завжди виконую доручену справу;
  - в) не дуже, намагаюся уникати відповідальних доручень і вчинків.
  
5. Як Ви оцінюєте себе як особистість і майбутнього професіонала?
  - а) я високо оцінюю свої здібності та можливості і вважаю, що зможу стати гарним, перспективним фахівцем;
  - б) я досить високо оцінюю свої особистісні здібності та природні дані, які допоможуть мені стати хорошим фахівцем;
  - в) я не впевнений, що зможу стати хорошим фахівцем.
  
6. Якої мети Ви хочете досягти за час перебування в Україні? Що для цього, на Ваш погляд, необхідно?
  - а) прагну здобути освіту високого міжнародного рівня. Для цього використовую різні можливості, зокрема намагаюся знайти «свою справу» в житті;
  - б) хочу отримати освіту в Україні, для цього достатньо освітніх можливостей;

в) складно відповісти.

7. Як Ви оцінюєте свої перспективи і пов'язані з ними зміни в житті?

- а) високо оцінюю власні перспективи та можливості. Прагну жити так, щоб зміни поліпшили моє життя в майбутньому;
- б) у мене непогані перспективи, але я боюся змін у житті і це мене турбує;
- в) майбутнє здається мені невизначеним. Я намагаюся уникати змін у своєму житті, особливо якщо це пов'язано з неприємностями і труднощами, які нелегко подолати.

8. Чи маєте Ви захоплення (хобі)? Якщо «так», то підкресліть те, що стосується Вас.

- а) так (музика – спів, гра на якомусь інструменті; театр, танці, спорт, живопис, рукоділля; інше \_\_\_\_\_)
- б) не маю.

9. Чи можете сказати про себе, що Ви:

- а) упевнена в собі людина;
- б) зазвичай маєте рівний і гарний настрій;
- в) майже весь час відчуваєте тривогу через кого-небудь або через щось (укажіть, що саме Вас турбує) \_\_\_\_\_

10. Завершіть, будь ласка, речення:

Мені подобається вчитися в Україні, тому що \_\_\_\_\_

Дякуємо за участь в опитуванні!

**Обробка результатів анкетування.** Питання 3, 4, 5, 6, 8, 9 стосуються показника «Знання про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (когнітивно-інформаційний критерій, соціально-професійний складник); питання 1, 2, 7, 10 стосуються показника «Позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі» (емоційно-вольовий критерій, соціально-професійний складник).

Питання 3, 4, 5, 6, 7 оцінюються за кількістю балів, які відповідають рівню сформованості відповідного показника.

бали	3	2	1
№ запитання	(креативний)	(продуктивний)	(репродуктивний)
3	а	б	в
4	а	б	в
5	а	б	в
6	а	б	в
7	а	б	в

## Додаток 3

## Рівень розвитку соціальності іноземних студентів у трьох групах (кластерах) досліджуваних (середнє арифметичне)

Показники	Кластери (рівні розвитку соціальності)		
	1-й кластер (репродуктивний рівень)	2-й кластер (продуктивний рівень)	3-й кластер (креативний рівень)
<i>Усього за вибіркою</i>	<i>541 осіб (78, 97%)</i>	<i>127 осіб (18,54%)</i>	<i>17 осіб (2,49%)</i>
<b>Знання про себе як про представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі ВНЗ та в соціокультурному просторі України</b>			
Типи етнічної ідентичності (Г. Солдатова, С. Рижова) (шкала: Норма)	<b>7,14</b>	<b>9,5</b>	<b>14,3</b>
<b>Ціннісне ставлення до себе, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та мови навчання і спілкування</b>			
Опитувальник індивідуальних цінностей Ш. Шварца (шкала: Досягнення)	<b>4,37</b>	<b>8,76</b>	<b>13,83</b>
Опитувальник індивідуальних цінностей Ш. Шварца (шкала: Конформність)	<b>5,73</b>	<b>7,72</b>	<b>12,93</b>
<b>Наявність мотивації до навчання та професійного становлення, отримання соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України</b>			
Методика для діагностики навчальної мотивації студентів (А. Реан, В. Якунін, модифікація Н. Бадмаєвої) (Шкала: Професійні мотиви)	<b>2,86</b>	<b>3,47</b>	<b>4,73</b>
Методика для діагностики навчальної мотивації студентів (А. Реан, В. Якунін, модифікація Н. Бадмаєвої) (Шкала: Навчально-пізнавальні мотиви)	<b>2,98</b>	<b>3,87</b>	<b>4,69</b>
<b>Наявність соціальної мотивації до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України</b>			
Методика для діагностики навчальної мотивації студентів (А. Реан, В. Якунін, модифікація Н. Бадмаєвої) (Шкала: Комунікативні мотиви)	<b>2,78</b>	<b>3,76</b>	<b>4,75</b>
<b>Ціннісне ставлення до української культури та соціуму</b>			
Опитувальник індивідуальних цінностей Ш. Шварца (шкала: Традиція)	<b>3,45</b>	<b>8,72</b>	<b>12,64</b>
Опитувальник індивідуальних цінностей Ш. Шварца (шкала: Універсалізм)	<b>6,5</b>	<b>14,47</b>	<b>20,36</b>

<b>Позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України та позитивне ставлення до обраної професії</b>			
Опитувальник адаптації особистості до нового соціокультурного середовища Л. Янковського (шкала: Конформність)	4,8	9,18	12,76
<b>Вольова готовність до виконання навчально-професійних завдань в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України</b>			
Опитувальника адаптації особистості до нового соціокультурного середовища Л. Янковського (шкала: Адаптивність)	4,31	9,52	14,33
Методика «Особистісна готовність до змін» (шкала: Впевненість)	16,05	24,58	27,25
<b>Емоційна комфортність в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України</b>			
Опитувальник адаптації особистості до нового соціокультурного середовища Л. Янковського (шкала: Відчуженість)	12,05	7,47	4,87
Шкала оцінки якості життя (Н. Водоп'янова) за загальним показником Індекс якості життя)	15,37	25,71	30,92
<b>Ступінь вираженості «культурного шоку»</b>			
Методика на виявлення ступеня вираженості «культурного шоку» І. Мнацаканян	57,3	38,04	22,93
<b>Свідома самоорганізація життєвого шляху</b>			
Опитувальник самоорганізації діяльності (загальний сумарний бал)	94,25	109,36	119,8
<b>Активність щодо виконання навчально-професійних завдань та набуття соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України</b>			
Опитувальник адаптації особистості до нового соціокультурного середовища Л. Янковського (шкала: Інтерактивність)	5,11	9,41	13,64
<b>Міжетнічна та міжкультурна толерантність</b>			
Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» (субшкала: «Етнічна толерантність»)	14,05	23,18	35,82
<b>Активність засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури та творча самореалізація в українській культурі</b>			
Методика «Особистісна готовність до змін» (шкала: Адаптивність)	13,627	23,54	27,52

## Додаток И

**Діагностика рівня розвитку соціальності іноземних студентів  
на початку експерименту**

**Таблиця И 1. Діагностика рівня розвитку соціальності іноземних студентів за когнітивно-інформаційним критерієм (соціально-професійний складник) на початку експерименту, %**

Критерій	Когнітивно-інформаційний					
	Знання про норми поведінки, критерії успішності, продуктивні способи взаємодії в освітньо-культурному середовищі ВНЗ			Знання про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ		
Показники	репродуктивний	продуктивний	креативний	репродуктивний	продуктивний	креативний
Рівні						
ХДАК	83.91	14.94	1.15	86.21	13.79	0
ХДАДМ	78.82	18.82	2.36	81.18	17.65	1.17
ХНАУ	78.57	17.86	3.57	78.57	21.43	0
ПДАА	72.41	24.14	3.45	72.41	20.69	6.90
ХНПУ	82.61	15.22	2.17	76.09	17.39	6.52
УПА	75.00	20.45	4.55	70.45	22.73	6.82
ХНАДУ	75.79	20.00	4.21	76.84	17.89	5.27
ОНУ	72.53	21.98	5.49	75.82	20.88	3.30
ХДУХТ	86.52	11.24	2.24	82.02	14.61	3.37
ХНЕУ	79.12	17.58	3.30	75.82	19.78	4.40



**Таблиця И 2. Діагностика рівня розвитку соціальності іноземних студентів за когнітивно-інформаційним критерієм (міжкультурний складник) на початку експерименту, %**

Критерій	Когнітивно-інформаційний					
Показники	Знання про себе як про представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі та в соціокультурному просторі України			Знання про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі та соціумі		
Рівні	репродуктивний	продуктивний	креативний	репродуктивний	продуктивний	креативний
ХДАК	88.51	10.34	1.15	79.31	17.24	3.45
ХДАДМ	78.82	18.82	2.36	82.35	15.29	2.36
ХНАУ	75.00	21.43	3.57	71.43	28.57	0
ПДАА	72.41	20.69	6.90	75.86	17.24	6.90
ХНПУ	80.43	17.39	2.18	69.57	26.09	4.34
УПА	72.73	22.73	4.54	68.18	25.00	6.82
ХНАДУ	81.05	16.84	2.11	74.74	22.11	3.15
ОНУ	71.43	24.18	4.39	74.73	20.88	4.39
ХДУХТ	79.78	17.98	2.24	89.89	8.99	1.12
ХНЕУ	75.82	20.88	3.30	83.52	13.19	3.29

**Таблиця И 3. Діагностика рівня розвитку соціальності іноземних студентів за мотиваційно-ціннісним критерієм (соціально-професійний складник) на початку експерименту, %**

Критерій	Мотиваційно-ціннісний					
Показники	Ціннісне ставлення до себе, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та мови навчання і спілкування			Наявність мотивації до навчання та професійного становлення, отримання соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ		
Рівні	репродуктивний	продуктивний	креативний	репродуктивний	продуктивний	креативний
ХДАК	82.76	16.09	1.15	81.61	16.09	2.30
ХДАДМ	81.18	16.47	2.35	82.35	15.29	2.36
ХНАУ	75.00	21.43	3.57	75.00	21.43	3.57
ПДАА	68.97	27.59	3.44	65.52	27.59	6.89
ХНПУ	73.91	23.91	2.18	71.74	23.91	4.35
УПА	72.73	20.45	6.82	75.00	20.45	4.55
ХНАДУ	75.79	20.00	4.21	76.84	15.79	7.37
ОНУ	72.53	21.98	5.49	75.82	19.78	4.40
ХДУХТ	84.27	13.48	2.25	85.39	12.36	2.25
ХНЕУ	80.22	16.48	3.30	81.32	15.38	3.30

**Таблиця И 4. Діагностика рівня розвитку соціальності іноземних студентів за мотиваційно-ціннісним критерієм (міжкультурний складник) на початку експерименту, %**

Критерій	Мотиваційно-ціннісний					
Показники	Наявність соціальної мотивації до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ			Ціннісне ставлення до української культури та соціуму		
	репродуктивний	продуктивний	креативний	репродуктивний	продуктивний	креативний
ХДАК	89.66	9.20	1.14	80.46	16.09	3.45
ХДАДМ	81.18	16.47	2.35	83.53	12.94	3.53
ХНАУ	75.00	25.00	0	71.43	25.00	3.57
ПДАА	68.97	24.14	6.89	68.97	24.14	6.89
ХНПУ	76.09	19.57	4.34	71.74	23.91	4.35
УПА	70.45	22.73	6.82	70.45	22.73	6.82
ХНАДУ	83.16	13.68	3.16	76.84	22.11	1.05
ОНУ	74.73	19.78	5.49	76.92	18.68	4.40
ХДУХТ	79.78	17.98	2.24	87.64	10.11	2.25
ХНЕУ	79.12	16.48	4.40	80.22	15.38	4.40

**Таблиця II 5. Діагностика рівня розвитку соціальності іноземних студентів  
за емоційно-вольовим критерієм  
(соціально-професійний складник)  
на початку експерименту, %**

Критерій	Емоційно-вольовий					
	Позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ			Вольова готовність до виконання навчально-професійних завдань в освітньо-культурному середовищі ВНЗ		
Показники	репродуктивний	продуктивний	креативний	репродуктивний	продуктивний	креативний
Рівні						
ХДАК	80.46	18.39	1.15	81.61	17.24	1.15
ХДАДМ	78.82	18.82	2.36	78.82	18.82	2.36
ХНАУ	71.43	25.00	3.57	75.00	21.43	3.57
ПДАА	65.52	31.03	3.45	62.07	27.59	10.34
ХНПУ	76.09	19.57	4.34	71.74	26.09	2.17
УПА	70.45	20.45	9.10	72.73	20.45	6.82
ХНАДУ	75.79	20.00	4.21	78.95	17.89	3.16
ОНУ	73.63	20.88	5.49	78.02	17.58	4.40
ХДУХТ	83.15	13.48	3.37	87.64	10.11	2.25
ХНЕУ	76.92	18.68	4.40	79.12	17.58	3.30

**Таблиця И 6. Діагностика рівня розвитку соціальності іноземних студентів за емоційно-вольовим критерієм (міжкультурний складник) на початку експерименту, %**

Критерій	Емоційно-вольовий					
	Емоційна комфортність в освітньо-культурному середовищі ВНЗ			Ступінь вираженості «культурного шоку»		
Показники	репродуктивний	продуктивний	креативний	репродуктивний	продуктивний	креативний
Рівні						
ХДАК	87.36	11.49	1.15	81.61	17.24	1.15
ХДАДМ	81.18	16.47	2.35	80.00	17.65	2.35
ХНАУ	67.86	28.57	3.57	64.29	28.57	7.14
ПДАА	62.07	31.03	6.90	62.07	31.03	6.90
ХНПУ	76.09	19.57	4.34	71.74	23.91	4.35
УПА	72.73	20.45	6.82	70.45	22.73	6.82
ХНАДУ	82.11	14.74	3.15	80.00	16.84	3.16
ОНУ	75.82	18.68	5.50	79.12	16.48	4.40
ХДУХТ	78.65	19.10	2.25	91.01	7.87	1.12
ХНЕУ	74.73	19.78	5.49	84.62	13.19	2.19

**Таблиця И 7. Діагностика рівня розвитку соціальності іноземних студентів за поведінковим критерієм (соціально-професійний складник) на початку експерименту, %**

Критерій	Поведінковий					
Показники	Свідома самоорганізація життєвого шляху			Активність щодо виконання навчально-професійних завдань та набуття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ		
	репродуктивний	продуктивний	креативний	репродуктивний	продуктивний	креативний
ХДАК	81.61	17.24	1.15	80.46	18.39	1.15
ХДАДМ	80.00	18.82	1.18	77.65	20.00	2.35
ХНАУ	64.29	32.14	3.57	64.29	32.14	3.57
ПДАА	55.17	37.93	6.90	62.07	31.03	6.90
ХНПУ	71.74	21.74	6.52	71.74	26.09	2.17
УПА	65.91	25.00	9.09	72.73	22.73	4.54
ХНАДУ	81.05	16.84	2.11	82.11	14.74	3.15
ОНУ	78.02	16.48	5.50	79.12	15.38	5.50
ХДУХТ	83.15	14.61	2.24	84.27	13.48	2.25
ХНЕУ	78.02	16.48	5.50	79.12	16.48	4.40

**Таблиця И 8. Діагностика рівня розвитку соціальності іноземних студентів за поведінковим критерієм (міжкультурний складник) на початку експерименту, %**

Критерій	Поведінковий					
	Міжетнічна та міжкультурна толерантність			Активність засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури та творча самореалізація в українському соціумі		
Рівні	репродуктивний	продуктивний	креативний	репродуктивний	продуктивний	креативний
ХДАК	83.91	13.79	2.30	80.46	18.39	1.15
ХДАДМ	81.18	15.29	3.53	78.82	18.82	2.36
ХНАУ	60.71	35.71	3.58	60.71	32.14	7.15
ПДАА	62.07	34.48	3.45	58.62	37.93	3.45
ХНПУ	73.91	23.91	2.18	69.57	26.09	4.34
УПА	75.00	20.45	4.55	65.91	27.27	6.82
ХНАДУ	85.26	11.58	3.16	81.05	15.79	3.16
ОНУ	76.92	17.58	5.50	78.02	16.48	5.50
ХДУХТ	78.65	19.10	2.25	91.01	6.74	2.25
ХНЕУ	79.12	17.58	3.30	84.62	12.09	3.29

**Додаток К**  
**Програма тренінгу «Міжкультурна комунікація в освітньо-культурному**  
**середовищі вищого навчального закладу»**  
**(для представників освітньо-культурного середовища ВНЗ)**

Тренінг спрямований на формування навичок міжкультурної комунікації представників освітньо-культурного середовища ВНЗ, які вступають у міжкультурну взаємодію з іноземними студентами. Програма тренінгу має на меті подолання етно- та культуроцентризму, усвідомлення культурної зумовленості комунікації і поведінки в полікультурному освітньо-культурному середовищі. Використання програми сприятиме розвитку конструктивного міжкультурного діалогу під час вирішення професійних завдань.

**Організаційні умови проведення тренінгу:**

Склад групи – 10-15 осіб (представники освітньо-культурного середовища ВНЗ: викладачі, бібліотекарі, працівники гуртожитків).

Приміщення: столи та стільці розставлені по колу, мультимедійний проектор.

Часові характеристики: 20 годин, тривалість кожного заняття 2 години, 3 заняття на тиждень, тривалість – 3,5 тижня.

Роздатковий матеріал: ручки, фломастери, папір, ватман, відеозаписи, інформаційні матеріали (таблиці, схеми, ілюстрації); презентація «Іноземні студенти в Україні», відеокамера.

Структура заняття: привітання, вступна частина (знайомство (для першого заняття), розминка), основна частина (дискусії, вправи, завдання, рефлексії), заключна частина (оцінка заняття тренером), прощання.

Тренер: соціальний педагог

№	Теми тренінгових занять	Мета і завдання тренінгового заняття	Структура тренінгового заняття	Обсяг годин
1	Міжкультурна комунікація як ефективна форма взаємодії в полікультурному освітньому середовищі	Дати уявлення про сутність та специфіку міжкультурної комунікації, її роль у реалізації продуктивної взаємодії з носіями різних культурних традицій	Визначення мети й організаційних питань та правил його проведення; мотивація учасників тренінгу щодо досягнення поставленої мети; знайомство учасників тренінгу (вправи: «Дзеркало», «Хвилинка», «Загадка», «Сніговий ком»). Коротка лекція	2 години



			тренера щодо поняття «міжкультурна комунікація», форм та способів її реалізації, практичні наслідки, завдання для учасників тренінгу (визначення міжкультурної комунікації, приклади міжкультурної комунікації з власного життя); рефлексія заняття (учасники діляться своїми відчуттями, враженнями, думками)	
2	Освітньо-культурне середовище ВНЗ як простір для реалізації міжкультурної комунікації	Познайомити зі специфікою та структурними елементами освітньо-культурного середовища ВНЗ, оптимального для навчання іноземних студентів	Розминка (виконання інтерактивних завдань); повідомлення тренера про специфіку освітньо-культурного середовища ВНЗ щодо навчання іноземних студентів, визначення його структурних елементів); обговорення з учасниками тренінгу запропонованої структури освітньо-культурного середовища, визначення свого місця в ньому; вправи: «Сіамські близнюки», «Ярлики», «Пауза», «Перешкода»; рефлексія заняття	2 години
3.	Іноземні студенти як суб'єкти реалізації міжкультурної	Познайомити учасників тренінгу з інформацією щодо іноземних студентів в Україні, сформулювати	Розминка (опитування учасників тренінгу щодо їх знань про іноземних студентів в Україні та у ВНЗ,	2 години

	комунікації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	в них уявлення про роль та місце іноземних студентів у соціокультурному просторі України	вправи: «Сніжки»); презентація тренера щодо іноземних студентів в Україні; визначення учасниками тренінгу тих проблем, які виникають у іноземних студентів в Україні, обговорення цих проблем, визначення можливості своєї участі у розв'язанні цих проблем; вправи: «Кулак», «Ми з тобою схожі тим, що...», «Складні учасники»; рефлексія	
4.	Міжкультурна компетентність	Дати уявлення про специфіку міжкультурної компетентності, сформувані вміння визначати власну міжкультурну компетентність	Розминка (вправа: «Друкарська машинка»); повідомлення тренера про сутність поняття «міжкультурна компетентність»; заповнення учасниками тренінгу опитувальника «Характеристики культурно-компетентної особистості», визначення п'яти основних якостей, обговорення виокремлених якостей, вправи: «Чарівна лавка», «Віртуальний подарунок»; рефлексія	2 години
5.	Національно-культурні й етнопсихологічні особливості	Познайомити з етнопсихологічними та національно-культурними	Розминка (вправа: «Крокодили»), повідомлення тренера про особливості	2 години

	іноземних студентів, котрі навчаються в нашому ВНЗ	особливостями іноземних студентів, представлених у конкретному ВНЗ	іноземних студентів, представлених у ВНЗ; визначення учасниками тренінгу стратегій міжкультурної комунікації з урахуванням особливостей контингенту іноземних студентів; вправа: «Правда чи брехня»; рефлексія	
6.	Цінності в культурі різних етносів	Познайомити із специфікою цінностей в культурі різних етносів	Розминка (вправа: «Секрети»), лекція тренера про роль цінностей у культурі різних народів; проведення діагностики цінностей учасників тренінгу з використанням методики Шварца; вправи: «Цінності», «Шикування», «Історія на березі моря»	2 години
7.	Невербальна та паравербальна комунікація	Познайомити зі специфікою використання невербальних та паравербальних засобів у міжкультурній комунікації	Розминка (вправа: «П'ять слів»); повідомлення тренера про невербальні й паравербальні аспекти міжкультурної комунікації, учасники тренінгу обговорюють специфіку використання невербальних та паравербальних засобів у власній практиці міжкультурної комунікації; вправи: «Жести», «Трійки»; рефлексія	2 години

8.	Міжетнічна толерантність в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	Познайомитися з поняттями толерантної інтолерантної особистості, визначити специфіку міжетнічної толерантності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	Розминка (вправа: «Місіс Мамбл»); повідомлення тренера про особливості міжетнічної толерантності; «мозковий штурм»: визначення учасниками тренінгу 15 характеристик толерантної особистості; вправи: «Спірні твердження», «Піаніно», «Ядовита річка», «Сліпий квадрат»; рефлексія	2 години
9.	Безконфліктна взаємодія в контексті міжкультурної комунікації в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	Формування навичок безконфліктної взаємодії в освітньо-культурному середовищі ВНЗ у контексті міжкультурної комунікації	Розминка (вправа: «Поводир»); кожен учасник тренінгу отримує чистий аркуш та ручку і завдання: «Згадати власну проблемну ситуацію, яка виникла в процесі взаємодії з іноземними студентами»; у лівій частині записати 10 негативних наслідків цієї ситуації, у правій частині вказати 10 позитивних наслідків цієї ситуації; спільне обговорення групою проблемних ситуацій; вправи: «Павутинка», «Цукорниця», «Переправа», «Бар'єр»; рефлексія	2 години
10.	Підбиття підсумків тренінгу	Визначення ефективності проведення тренінгу	Розминка (вправа: «Секрет мага»); спільне обговорення результатів тренінгу. Заповнення анкети, у	2 години

			якій учасники висловлюють свою оцінку, враження та побажання до тренінгу. Анкета дозволить оцінити ефективність тренінгу; на завершення спільне чаювання та вільне спілкування учасників тренінгу	
--	--	--	---	--

## Додаток Л

### Програми спецкурсів для іноземних студентів

#### Л 1. Програма спецкурсу «Основи інформаційної грамотності» (для іноземних студентів 1-го курсу)

##### 1. Пояснювальна записка

Одним з основних напрямів підвищення якості підготовки іноземних студентів у вищих навчальних закладах України є формування їхньої інформаційної грамотності.

Підготовка фахівця у вищому навчальному закладі в сучасних умовах повинна бути орієнтована не тільки на обсяг і повноту отриманих знань, а й, передусім, на здатність самостійного поповнення знань, прийняття ефективних професійних рішень.

Іноземний студент, починаючи професійну підготовку в умовах нетрадиційного для нього освітньо-культурного середовища, змушений мати справу з великою кількістю різноманітної інформації, з різними джерелами її надходження. У зв'язку з цим актуалізується необхідність якіснішої інформаційної підготовки іноземних студентів.

Забезпечити цілеспрямовану інформаційну підготовку іноземних студентів, формування в них інформаційної грамотності покликаний спецкурс «Основи інформаційної грамотності», адресований іноземним студентам першого курсу, які починають свою професійну підготовку в умовах освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу України. Інформаційна грамотність є найважливішим фактором успішної професійної діяльності, а також умовою соціальної захищеності особистості іноземного студента в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України.

У межах запропонованого курсу під інформаційною грамотністю розуміється, відповідно до документів ЮНЕСКО, наявність знань і умінь, необхідних для виконання таких завдань, як: ефективний пошук інформації, її організація та реорганізація, ідентифікація інформації, придатної для виконання певного завдання або вирішення певної проблеми, інтерпретація і аналіз знайденої, вилученої інформації; оцінка точності й надійності інформації, що забезпечує дотримання етичних норм і правил користування отриманою інформацією під час передачі та подання результатів аналізу й інтерпретації іншим особам; застосування інформації під час реалізації певних дій, спрямованих на результат.

**Мета курсу** – оволодіння іноземними студентами знаннями, уміннями і навичками інформаційного самозабезпечення в навчальній і науковій діяльності.

Досягнення цієї мети здійснюється в процесі вирішення таких завдань:

- отримання уявлень про інформаційні ресурси сучасного суспільства, особливості документального потоку з отримуваного фаху;
- опанування раціональних прийомів і способів самостійного пошуку інформації та систематизації даних, відповідно до завдань освітнього процесу.

## 2. Програма курсу

### Змістовий модуль 1. Інформаційні ресурси в сучасному суспільстві

#### **Тема 1. Вступ. Інформація та інформаційна грамотність**

Мета і завдання курсу, практична спрямованість курсу, основні форми та умови успішного пошуку інформації. Уявлення про інформацію. Види інформації. Людина та інформація. Роль комп'ютерних технологій у житті людини. Інформаційна грамотність іноземного студента.

#### **Тема 2. Документальні комунікації суспільства**

Система документально-комунікаційних інституцій суспільства: загальна характеристика.

Особливості складу та структура документних ресурсів архівів, бібліотек, музеїв, органів НТІ.

Вплив основних ознак документа на вибір його як об'єкта бібліотечної, бібліографічної, інформаційної, книготорговельної, архівної, музейної та іншої діяльності.

#### **Тема 3. Первинний документальний потік як складова частина інформаційних ресурсів суспільства**

Уявлення про документ як матеріальний носій інформації. Поняття про первинні та вторинні документи. Класифікація документів за цільовим призначенням: навчальні, довідкові, науково-пізнавальні, художні. Поняття про електронний документ. Локальні й мережеві електронні документи. Електронні ресурси для іноземних студентів. Електронні бібліотеки.

#### **Тема 4. Вторинний документальний потік як складова частина інформаційних ресурсів суспільства**

Поняття про згортання інформації (на прикладі невеликих навчальних текстів). Призначення згортання інформації. Відмінність первинного документа від вторинного. Уявлення про вторинний документ. Уявлення про бібліографічний опис як найкоротшу форму згортання інформації. Інформативність елементів бібліографічного опису. Тематична картотека та список рекомендованої літератури як приклади вторинних джерел інформації. Ознайомлення з електронними вторинними документами. Можливості використання вторинних документів у навчальній діяльності іноземних студентів.

#### **Тема 5. Інформаційні ресурси Інтернету**

Бібліографічні ресурси Інтернету. Повнотекстові видання. Віртуальна (електронна) бібліотека.

Використання ресурсів Інтернету для обміну інформацією, одержання освіти (дистанційна освіта), самоосвіти, участі у віртуальних диспутах, конференціях, олімпіадах та ін. Електронна пошта.

## **Змістовий модуль 2. Бібліотека як центр міжкультурної комунікації**

### **Тема 1. Бібліотека як соціальний феномен. Функціональні особливості бібліотеки**

Генезис бібліотеки як підсистеми передачі знань у суспільстві. Місія бібліотеки як інтегративне усвідомлення її соціального призначення. Поняття про соціальні функції та роль бібліотек у суспільстві. Бібліотеки як центри наукової інформації. Основні функції бібліотек: збір, обробка, збереження і передача в суспільне користування документальних матеріалів. Ситуаційні ролі бібліотек: освітня, науково-інформаційна, просвітня, виховна, дозвіллева тощо. Роль бібліотек в інформаційному суспільстві.

Обслуговування користувачів бібліотеки: правила, форми і методи.

Робота в бібліотеці як складова науково-дослідної роботи. Правила користування бібліотекою, обов'язки читачів.

Основні елементи функціонування: документ, інформація — читач, користувач, споживач — бібліотекар — матеріально-технічна база. Структура бібліотечної установи. Види організаційних структур. Взаємозв'язок завдань, структури, функцій та технологій у бібліотеках.

Уявлення про багаторівневність, багатофункціональність бібліотек й багато професійність бібліотечних колективів. Бібліотекарі як соціально-професійна група. Етика в багато професійному колективі.

### **Тема 2. Системна організація діяльності бібліотек**

Поняття про систему бібліотек. Типологія бібліотек: сутність, критерії. Універсальні та спеціальні бібліотеки: їх види, підвиди. Особливості структури і складу фондів бібліотек наукових та вишівських. Система розстановки бібліотечного фонду. Закритий та відкритий доступ. Пошук документів на полиці.

Системна й мережева організація бібліотек. Уявлення про регіональний інформаційний ресурс. Диференціація та централізація бібліотек. Система бібліотечного обслуговування студентства м. Харків. Координація і кооперація діяльності бібліотек. Інтеграція з іншими соціально-комунікативними структурами.

### **Тема 3. Бібліотеки України**

Провідні наукові бібліотеки України, їх ресурсні можливості, функції та завдання. Ознайомлення із сайтами провідних українських бібліотек.



#### **Тема 4. Бібліотеки Харкова**

ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Харківська обласна наукова бібліотека. Центральна міська бібліотека. Бібліотеки вищих навчальних закладів. Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Екскурсії до бібліотек.

#### **Тема 5. Бібліотека ВНЗ**

Бібліотека ВНЗ: структура, ресурси функції і завдання. Ознайомлення з бібліотекою ВНЗ (екскурсія).

### **Змістовий модуль 3. Пошук наукової інформації в інформаційному суспільстві**

#### **Тема 1. Системи пошуку наукової інформації в Інтернеті**

Пошукові системи Інтернет: «AltaVista», «Yahoo», «АПОРТ» та ін.

Освітні сайти: «Просвіта — електронна бібліотека (тексти художніх видань)», «Освіта Харкова», «Харківський WEB-каталог», «Anri education systems — сервер безкоштовної дистанційної освіти», «Discovery Channel Online».

#### **Тема 2. Адресний пошук інформації та алгоритм його виконання**

Адресний запит як спосіб вираження потреби в певному документі. Сутність завдання пошуку за адресним запитом та умови його успішної реалізації. Бібліографічний опис як «паспорт» документа. Основні пошукові елементи при адресному пошуку: прізвище автора, назва книги. Упорядкування інформації за алфавітом як основа пошуку інформації.

#### **Тема 3. Фактографічний пошук та алгоритм його виконання**

Питальні слова *хто, що, де, коли, скільки, як, звідки, чому* тощо як формальні атрибути фактографічних запитів. Поняття фактографічної інформації. Фактографічний запит як спосіб вираження потреби в конкретному факті. Сутність завдання пошуку за фактографічним запитом та умови успішності його виконання. Довідкові видання як джерело фактографічної інформації. Алгоритм виконання фактографічного запиту. Виконання фактографічного запиту за електронним довідковим виданням.

#### **Тема 4. Тематичний пошук та алгоритм його виконання**

Поняття тематичної інформації, тематичного запиту. Тематичні запити як спосіб вираження потреб іноземних студентів за конкретною темою. Ключові слова як засіб вираження тематичних запитів. Правила формулювання тематичних запитів. Джерела тематичного пошуку в бібліотеці: книжкові виставки, тематичні полиці. Тематичний пошук в електронних комп'ютерних системах.

### Тема 5. Пошук інформації за аналітичними запитами

Поняття концептографічної та аналітичної інформації, її роль та значення у формуванні професійних якостей іноземних студентів. Потреба в концептографічній інформації як основа аналітичних запитів. Види навчальної та науково-дослідної роботи, які породжують аналітичні запити. Характеристика аналітичних запитів. Складнощі алгоритмізації інформаційного пошуку за аналітичними запитами. Технологія отримання аналітичної інформації: цільовий пошук (адресний, тематичний, фактографічний), відбір, оцінка, аналітико-синтетична переробка інформації. Результати пошуку за аналітичними запитами як основа для аналізу стану, досягнень, тенденцій і можливих шляхів вирішення проблем; оцінки, порівняльного аналізу, інтерпретації виявлених відомостей з точки зору їх істинності та вірогідності; представлення інформації у вигляді таблиць, схем, діаграм з метою концентрації, ущільнення відомостей. Оглядово-аналітичні видання і їх використання під час роботи з аналітичними запитами. Використання результатів пошуку інформації за аналітичними запитами в навчальній та науково-дослідній діяльності.

### 3. Структура курсу

Найменування тем курсу	Кількість годин			
	усього	у тому числі		
		лекцій	практичних занять	самостійної роботи
<b>Змістовий модуль 1. Інформаційні ресурси в сучасному суспільстві</b>				
<b>Тема 1.</b> Вступ. Інформація та інформаційна грамотність	4	2		2
<b>Тема 2.</b> Документальні комунікації суспільства	8		4	4
<b>Тема 3.</b> Первинний документальний потік як складова інформаційних ресурсів суспільства	4	2		2
<b>Тема 4.</b> Вторинний документальний потік як складова інформаційних ресурсів суспільства	4	2		2
<b>Тема 5.</b> Інформаційні ресурси Інтернету	4		2	2
<b>Змістовий модуль 2. Бібліотека як центр міжкультурної комунікації</b>				
<b>Тема 1.</b> Бібліотека як соціальний феномен. Функціональні особливості бібліотеки	4	2		2
<b>Тема 2.</b> Системна організація діяльності бібліотек	4		2	2
<b>Тема 3.</b> Бібліотеки України	4		2	2
<b>Тема 4.</b> Бібліотеки Харкова	4		2	2

<b>Тема 5.</b> Бібліотека ВНЗ	<b>4</b>		<b>2</b>	<b>2</b>
<b>Змістовий модуль 3. Пошук наукової інформації в інформаційному суспільстві</b>				
<b>Тема 1.</b> Системи пошуку наукової інформації в Інтернеті	<b>4</b>		<b>2</b>	<b>2</b>
<b>Тема 2.</b> Адресний пошук інформації та алгоритм його виконання	<b>4</b>		<b>2</b>	<b>2</b>
<b>Тема 3.</b> Фактографічний пошук та алгоритм його виконання	<b>4</b>		<b>2</b>	<b>2</b>
<b>Тема 4.</b> Тематичний пошук та алгоритм його виконання	<b>4</b>		<b>2</b>	<b>2</b>
<b>Тема 5.</b> Пошук інформації за аналітичними запитам	<b>8</b>	<b>2</b>	<b>2</b>	<b>4</b>
<b>Усього</b>	<b>68</b>	<b>10</b>	<b>24</b>	<b>34</b>

#### 4. Методи навчання

Лекції, практичні заняття, робота в Інтернеті, самостійна робота, написання рефератів, підготовка власного проекту.

#### 5. Методи контролю

Поточне тестування, оцінка за реферат, оцінки за відповіді на практичних заняттях, оцінки за письмові роботи, підсумковий проект.

#### 7. Розподіл балів, що їх отримують студенти

<b>Змістовий модуль 1</b>				
<b>27</b>				
<b>T1</b>	<b>T2</b>	<b>T3</b>	<b>T4</b>	<b>T5</b>
5	6	5	5	6

<b>Змістовий модуль 2</b>				
<b>29</b>				
<b>T1</b>	<b>T2</b>	<b>T3</b>	<b>T4</b>	<b>T5</b>
5	6	6	6	6

<b>Змістовий модуль 3</b>					<b>Підсумк. (проект)</b>	<b>контр.</b>	<b>Сума</b>
<b>32</b>					12	100	
<b>T1</b>	<b>T2</b>	<b>T3</b>	<b>T4</b>	<b>T5</b>			
6	6	6	6	8			

### Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для іспиту	для заліку
90–100	<b>A</b>	відмінно	зараховано
82–89	<b>B</b>	добре	
74–81	<b>C</b>		
64–73	<b>D</b>	задовільно	
60–63	<b>E</b>		
35–59	<b>FX</b>	незадовільно з можливістю повторного складання	незараховано з можливістю повторного складання
0–34	<b>F</b>	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	незараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

#### **Шкала нарахування балів за основні форми навчальної діяльності:**

підсумковий контроль — 12 балів (проект);

присутність на лекції – 2 бали;

доповідь на практичному занятті — 3 бали;

звіт про самостійну роботу – 3 бали

**7. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ:** опорні конспекти лекцій, нормативні документи, ілюстративні матеріали.

#### **8. Рекомендована література**

1. Березина Н. М. Современное делопроизводство / Нора Березина, Елена Воронцова, Лидия Лысенко. — СПб.: Питер, 2004. — 256 с.

2. Бібліотекознавство: теорія, історія, організація діяльності бібліотек: Підручник / В. О. Ільганаєва, Г. Д. Ковальчук, Т. П. Самійленко; За ред.: М. С. Слободяника, В. О. Ільганаєвої. — Харків : Основа, 1993. — 193 с.

3. Валькова В. Г. Книжкин дом / В. Г. Валькова, А. Н. Спаль. — М. : Книжная палата, 1990. — 79 с.

4. Воробьев Г. Р. Документ: информационные анализы / Г. Р. Воробьев. — М. : Наука, 1973. — 255 с.

5. Гендина Н. Дидактические основы формирования информационной культуры / Н. Гендина // Шк. б-ка. — 2002. — № 1. — С. 24–27.

6. Діденко А. Н. Сучасне діловодство: Навч. посіб. / А. Н. Діденко. — 2-е вид., перероб. і доп. — Київ : Либідь, 2000. — 384 с.

7. Дёмин Ю. М. Делопроизводство: подготовка служебных документов / Ю. М. Дёмин. — СПб.: Питер, 2003. — 220 с.
8. Диомидова Г. Н. Библиографоведение: учебник для средних профессиональных учебных заведений / Г. Н. Диомидова. — СПб.: Профессия, 2003. — 288 с.
9. Жуковська В. М. Діловодство. Практикум: Навч. посіб. / В. М. Жуковська; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. — Київ: КНТЕУ, 2004. — 150 с.
10. Информационная культура специалиста: Учеб.-практ. пособие. — СПб.: Профессия, 2003. — 288 с.
11. Ільганаєва В. О. Бібліотекознавство: Конспект лекцій / В. О. Ільганаєва. — Харків, 1998. — 69 с.
12. Карташов Н. С. Общее библиотековедение: Ч. 1: Учеб.: В 2 ч. / Н. С. Карташов, В. В. Скворцов. — М.: Изд-во МГУК, 1996. — 88 с.
13. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. — М.: Издательский центр «Академия», 2000. — 176 с.
14. Кулешов С. Г. Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія типологічної схеми: Наук. моногр. / С. Г. Кулешов; Укр. акад. інф. — К.: УкрІНТЕІ, 1995. — 190 с.
15. Кушнарєнко Н. Н. Документоведение: Учеб. / Н. Н. Кушнарєнко. — 5-е изд., стер. — Київ: Знання, 2004. — 459 с.
16. Стандарты по библиотечному делу: Сб. / Сост. Т. В. Захарчук и др. — СПб.: Профессия, 2001. — 512 с.
17. Універсальний довідник-практикум з ділових паперів / С. П. Бибик, І. Л. Михно, Л. О. Пустовіт, Г. М. Сюта; Нац. акад. наук України; Ін-т укр. мови. — Київ: Довіра: УНВЦ "Рідна мова", 1997. — 399 с.
18. Швецова-Водка Г. Н. Определение документа в документационно-информационной науке / Г. Н. Швецова-Водка. — Л.: Изд-во БАН, 1991. — 44 с.

## **Л 2. Програма спецкурсу «Інформаційна культура» (для іноземних студентів 2-го курсу)**

### **1. Пояснювальна записка**

Підготовка фахівця у вищому навчальному закладі в сучасних умовах має орієнтуватися не лише на обсяг та повноту отриманих знань, а, передусім, на здатність самостійного поповнення знань, спроможність самостійного прийняття ефективних професійних рішень. У межах запропонованого спецкурсу відбувається формування інформаційної компетентності, яка передбачає наявність в іноземних студентів умінь та навичок для ідентифікації й інтерпретації знайденої інформації, оцінки її точності та надійності, забезпечення дотримання етичних норм і правил користування отриманою інформацією під час передачі та представлення результатів інтерпретації й аналізу отриманої інформації; використання інформації під час реалізації дій, спрямованих на результат.

**Мета спецкурсу** – формування інформаційного світогляду іноземних студентів.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- оволодіння методами аналітико-синтетичної обробки інформації;
- актуалізація інформаційних можливостей Інтернету, використання їх в освітньому процесі в умовах освітньо-культурного середовища ВНЗ;
- формування навичок інформаційної безпеки та етичного використання інформаційних ресурсів.

### **2. Програма спецкурсу**

#### **Змістовий модуль 1. Інформаційна культура й аналітико-синтетична переробка інформації**

##### **Тема 1. Вступ. Інформатизація та інформаційна культура суспільства**

Мета та завдання спецкурсу. Практичне спрямування спецкурсу, структура й особливості. Види інформації, джерела інформації. Людина та інформація. Роль інформаційної культури іноземних студентів у забезпеченні продуктивної навчальної діяльності. «Інформаційний вибух» та «інформаційна криза». Інформатизація як характеристика інформаційного суспільства. Критерії інформаційного суспільства. Гуманітарні аспекти інформатизації. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у соціокультурній сфері. Роль інформаційної культури у формуванні професійних якостей сучасних фахівців.

##### **Тема 2. Аналітико-синтетична переробка інформації: сутність, призначення, види**

Уявлення про аналіз та синтез інформації. Аналіз і синтез інформації в структурі інформаційної роботи з документами. Аналітико-синтетична обробка та згорання інформації. Види аналітико-синтетичної обробки інформації: складання

бібліографічного опису, індексування, анотування, реферування. Загальні вимоги до аналітико-синтетичної обробки інформації. Вторинні документи як результат аналітико-синтетичної обробки інформації.

### **Тема 3. Текст як об'єкт аналітико-синтетичної переробки інформації**

Властивості тексту: зв'язність, цілісність, структурованість, надлишковість. Структура тексту, типи структур тексту. Формальна структура тексту: заголовок, вступ, основна частина, висновки. Рубрикація, абзаци, примітки, виноски, додатки, список літератури в структурі тексту. Фактори, що визначають формальну структуру тексту: сфера функціонування, галузь знань чи практичної діяльності, жанрова диференціація, інформаційна первинність чи вторинність; способи викладу (опис, розповідь, роздум); прагматичні цільові настанови. Смыслові одиниці тексту: опис, пояснення, докази, інтерпретація, оцінні судження.

### **Тема 4. Навчальний текст як об'єкт аналітико-синтетичної переробки інформації**

Типи навчальної літератури залежно від функції в освітньому процесі. Специфіка навчальної літератури у ВНЗ, на різних факультетах та спеціальностях. Нове покоління навчальної літератури: аудіовізуальні, електронні, гіпертекстові, мультимедійні джерела інформації. Композиційно-змістова структура навчального тексту і її вплив на розуміння та засвоєння знань у процесі навчання. Способи викладу інформації в навчальних текстах. Визначення понять. Правила побудови визначень. Роль довідкового апарату як засобу орієнтування в навчальній книзі. Засоби самоконтролю студентів за самостійною роботою: контрольні питання, термінологічні словники, практичні завдання і вправи.

Композиційно-змістова структура навчального тексту та її вплив на розуміння і засвоєння знань у процесі навчання.

### **Тема 5. Науковий текст як об'єкт аналітико-синтетичної переробки інформації**

Зміст та мета наукових повідомлень, багатоманітність наукових документів і їх взаємозв'язок з етапами наукового дослідження. Різновиди наукової літератури: науково-гуманітарна, науково-технічна, науково-довідкова, науково-популярна. Структура та призначення довідкового апарату наукових документів. Основні риси наукового стилю викладу. Співвідношення текстової та позатекстової інформації (графічної, знакової, ілюстративної) в наукових документах. Логічна структура наукових документів. Композиційна структура основних видів наукових документів. Види інформації в тексті наукового документа: концептографічна, фактографічна, бібліографічна, метаінформація.

### **Тема 6. Бібліографічний опис та бібліографічні посилання як результат формалізованої аналітико-синтетичної переробки інформації**

Бібліографічний опис як форма згортання і модель первинного документа. Інформативність елементів бібліографічного опису. Правила бібліографічного опису документа. Залежність між правильно складеним бібліографічним описом та можливостями пошуку документа.

### **Тема 7. Формалізоване анотування**

Анотація як різновид вторинних документів з високим рівнем узагальнення і згортання інформації. Призначення та галузь застосування формалізованої методики анотування. Методи перетворення інформації при формалізованому анотуванні. Технологія формалізованого анотування: складання бібліографічного опису первинного документа; аналіз тексту первинного документа; синтез тексту; редагування вилучених з первинного тексту речень; запис і оформлення анотації.

Довідкова анотація: призначення, структура, вимоги. Рекомендаційна анотація: призначення, структура, вимоги.

### **Тема 8. Формалізоване реферування**

Реферат як різновид вторинних документів, які поєднують коротке відтворення змісту первинного документа з його логічною характеристикою. Призначення та галузь застосування формалізованої методики складання рефератів. Об'єкти реферування: наукові статті, розділи монографій. Мета і завдання формалізованої методики реферування. Методи перетворення інформації при реферуванні. Сутність формалізованого екстрагування як метода побудови реферату. Технологія формалізованого реферування: складання бібліографічного опису первинного документа; аналіз тексту первинного документа; синтез тексту; редагування вилучених з тексту речень. Інформативність як основна властивість реферату. Структура реферату. Правила редагування та оформлення реферату.

## **3. Структура курсу**

Найменування тем курсу	Кількість годин			
	усього	у тому числі		
		лекцій	практичних занять	самостійної роботи
<b>Змістовий модуль 1. Інформаційна культура й аналітико-синтетична переробка інформації</b>				
<b>Тема 1.</b> Вступ. Інформатизація та інформаційна культура суспільства	<b>4</b>	2		2
<b>Тема 2.</b> Аналітико-синтетична переробка інформації: сутність, призначення, види	<b>4</b>	2		2



<b>Тема 3.</b> Текст як об'єкт аналітико-синтетичної переробки інформації	<b>8</b>	2	2	4
<b>Тема 4.</b> Навчальний текст як об'єкт аналітико-синтетичної переробки інформації	<b>8</b>		4	4
<b>Тема 5.</b> Науковий текст як об'єкт аналітико-синтетичної переробки інформації	<b>8</b>		4	4
<b>Тема 6.</b> Бібліографічний опис та бібліографічні посилання як результат формалізованої аналітико-синтетичної переробки інформації	<b>12</b>		6	6
<b>Тема 7.</b> Формалізоване анотування	<b>12</b>		6	6
<b>Тема 8.</b> Формалізоване реферування	<b>12</b>		6	6
<b>Усього</b>	<b>68</b>	<b>6</b>	<b>28</b>	<b>34</b>

#### 4. Методи навчання

Лекції, практичні заняття, робота в Інтернеті, самостійна робота, написання рефератів, підготовка власного проекту.

#### 5. Методи контролю

Поточне тестування, оцінка за реферат, оцінки за відповіді на практичних заняттях, оцінки за письмові роботи, підсумковий проект.

#### 6. Розподіл балів, які отримують студенти

Змістовий модуль 1							
72							
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8
4	4	14	10	10	10	10	10

Підсумк. (проект)	контр.	Сума
28		100

### Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для іспиту	для заліку
90–100	<b>A</b>	відмінно	зараховано
82–89	<b>B</b>	добре	
74–81	<b>C</b>	задовільно	
64–73	<b>D</b>		
60–63	<b>E</b>		
35–59	<b>FX</b>	незадовільно з можливістю повторного складання	незараховано з можливістю повторного складання
0–34	<b>F</b>	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	незараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

#### **Шкала нарахування балів за основні форми навчальної діяльності:**

підсумковий контроль — 28 балів (проект);  
 присутність на лекції – 4 бали;  
 доповідь на практичному занятті — 6 балів;  
 звіт про самостійну роботу – 4 бали.

**7. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ:** опорні конспекти лекцій, нормативні документи, ілюстративні матеріали

### 8. Рекомендована література

1. Березина Н. М. Современное делопроизводство / Нора Березина, Елена Воронцова, Лидия Лысенко. — СПб.: Питер, 2004. — 256 с.
2. Бібліотекознавство: теорія, історія, організація діяльності бібліотек: Підручник / В. О. Ільганаєва, Г. Д. Ковальчук, Т. П. Самійленко; За ред.: М. С. Слободяника, В. О. Ільганаєвої. — Харків : Основа, 1993. — 193 с.
3. Валькова В. Г. Книжкин дом / В. Г. Валькова, А. Н. Спаль. — М. : Книжная палата, 1990. — 79 с.
4. Воробьев Г. Р. Документ: информационные анализы / Г. Р. Воробьев. — М. : Наука, 1973. — 255 с.
5. Гендина Н. Дидактические основы формирования информационной культуры / Н. Гендина // Шк. б-ка. — 2002. — № 1. — С. 24–27.

6. Діденко А. Н. Сучасне діловодство: Навч. посіб. / А. Н. Діденко. — 2-е вид., перероб. і доп. — Київ : Либідь, 2000. — 384 с.
7. Дёмин Ю. М. Делопроизводство: подготовка служебных документов / Ю. М. Дёмин. — СПб.: Питер, 2003. — 220 с.
8. Диомидова Г. Н. Библиографоведение : учебник для средних профессиональных учебных заведений / Г. Н. Диомидова. — СПб. : Профессия, 2003. — 288 с.
9. Жуковська В. М. Діловодство. Практикум: Навч. посіб. / В. М. Жуковська; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. — Київ : КНТЕУ, 2004. — 150 с.
10. Информационная культура специалиста: Учеб.-практ. пособие. — СПб.: Профессия, 2003. — 288 с.
11. Ильганаева В. О. Библиотечноеведение : Конспект лекцій / В. О. Ильганаева. — Харків, 1998. — 69 с.
12. Карташов Н. С. Общее библиотековедение: Ч. 1: Учеб.: В 2 ч. / Н. С. Карташов, В. В. Скворцов. — М. : Изд-во МГУК, 1996. — 88 с.
13. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь : для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. — М. : Издательский центр «Академия», 2000. — 176 с.
14. Кулешов С. Г. Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія типологічної схеми : Наук. моногр. / С. Г. Кулешов; Укр. акад. інф. — К. : УкрІНТЕІ, 1995. — 190 с.
15. Кушнарєнко Н. Н. Документоведение: Учеб. / Н. Н. Кушнарєнко. — 5-е изд., стер. — Київ : Знання, 2004. — 459 с.
16. Стандарты по библиотечному делу : Сб. / Сост. Т. В. Захарчук и др. — СПб. : Профессия, 2001. — 512 с.
17. Універсальний довідник-практикум з ділових паперів / С. П. Бибик, І. Л. Михно, Л. О. Пустовіт, Г. М. Сюта; Нац. акад. наук України; Ін-т укр. мови. — Київ : Довіра: УНВЦ "Рідна мова", 1997. — 399 с.
18. Швецова-Водка Г. Н. Определение документа в документационно-информационной науке / Г. Н. Швецова-Водка. — Л. : Изд-во БАН, 1991. — 44 с.

### **Л 3. Програма спецкурсу «Інформаційна культура та науково-дослідна діяльність» (для іноземних студентів 4-го курсу)**

#### **1. Пояснювальна записка**

Іноземні студенти мають забезпечити самостійну підготовку дипломних робіт, участь у наукових конференціях, написання власних текстів наукового стилю (реферати, тези, статті), отже формування їх інформаційної культури відбувається в контексті науково-дослідної діяльності.

*Мета спецкурсу* – формування інформаційного світогляду іноземних студентів, уможливлення інформаційного самозабезпечення в науково-дослідній діяльності.

Для досягнення мети передбачається вирішення таких завдань:

- ознайомлення зі специфікою та жанрами наукових текстів, шляхами їх створення та функціонування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ і в соціокультурному просторі України та світу;
- формування навичок інформаційної безпеки й етичного використання інформаційних ресурсів у контексті науково-дослідної діяльності.

#### **2. Програма курсу**

##### **Змістовий модуль 1. Безпека наукової комунікації**

###### **Тема 1. Безпека комунікації в Інтернеті**

Аспекти безпеки в Інтернеті: моніторинг мережі задля виявлення загроз особистості, суспільству та державі загалом; аналіз геоінформаційних даних в Інтернеті для виявлення загроз національній безпеці; проблеми захисту особистої інформації і порушення прав людини в Інтернеті; здійснення «інформаційних воєн» в Інтернеті. Правила етикету в Інтернеті. Використання навичок критичного мислення при оцінюванні Інтернет-ресурсів.

###### **Тема 2. Авторське право та ризики в Інтернеті**

Класифікація порушень прав суб'єктів авторського права та їх роль у «протистоянні методів нападу і способів захисту у сфері авторського права» в мережі Інтернет. Класифікація характерних, а також нових і потенційних правопорушень авторського права. Незаконне створення копії чужого твору як один із видів порушення авторського права. Незаконна адаптація твору як приклад первинного порушення прав суб'єктів авторського права.

Вторинні порушення прав суб'єктів авторського права: порушення, вчинені суб'єктами, дії яких безпосередньо не порушують права авторів, але створюють відповідні умови для такого порушення через розробку відповідних технологій, які використовуються безпосереднім правопорушником авторських прав.

### **Тема 3. Цитування та посилання на джерела**

Поняття цитати. Функції цитат у наукових текстах: підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело; критичний розбір того чи іншого наукового твору. Вимоги до цитування: точність, повнота, наявність бібліографічного посилання на запозичене першоджерело, співмірність. Види цитування: пряме, непряме, «цитування за ...».

Правила цитування та оформлення цитат. Поняття про «цитат-поведінку» споживача інформації.

## **Змістовий модуль 2. Технологія підготовки наукових текстів**

### **Тема 1. Технологія підготовки планів наукової роботи**

Багатозначність поняття «план»: засіб контролю засвоєння змісту тексту; спосіб відновлення в пам'яті змісту прочитаного, розвиток навичок чіткого формулювання думок; засіб згортання і розгортання інформації; систематизований перелік розділів, підрозділів, що характеризує зміст та відображає логічну структуру і композицію тексту.

Види планів: за формою реалізації (уявний чи внутрішній, усний, письмовий); за ступенем складності (простий і складний); за формою подання інформації (у формі питань (питальний), розповідних або називних речень (називний), цитат (цитатний); тез (тезовий), схеми (план – опорна схема). Вимоги до плану. Правила формальної логіки, що є основою побудови плану тексту. Технологія складання плану: читання й аналіз тексту; виділення інформативних центрів в абзацах, визначення смислових опор (ключових слів) в абзацах; вибір виду плану; формулювання пунктів плану; оформлення плану.

### **Тема 2. Технологія підготовки конспектів наукових текстів**

Визначення поняття «конспект». Форми конспектів: текстуальний, вільний, змішаний. Індивідуалізований характер як специфічна ознака конспекту. Основні вимоги до конспекту: виділення найбільш інформативних фрагментів тексту, дотримання логічних зв'язків між структурними частинами тексту, окремими частинами конспектованого тексту. Технологія побудови конспекту. Вимоги до оформлення конспекту. Використання конспектів у навчальній і науково-пізнавальній діяльності.

### **Тема 3. Технологія підготовки дипломних (випускових кваліфікаційних) робіт**

Дипломна (випускова кваліфікаційна) робота: сутність, цілі, завдання, вимоги. Особливості змісту, структури і технології підготовки дипломної роботи.

Вступ, розділи основної частини, висновки, список літератури, додатки (факультативно) як типові структурні елементи дипломних робіт.

Склад і характеристика найважливіших технологічних процесів та операцій на підготовчому, основному і заключному етапах розробки дипломної (випускової кваліфікаційної) роботи. Кількість використаних джерел інформації, методи

дослідження, обсяг самостійно отриманого емпіричного матеріалу, рівень аналітичності і ступінь узагальнення даних як найважливіші ознаки диференціації дипломних робіт. Вимоги до оформлення дипломних робіт.

#### **Тема 4. Технологія підготовки виступу, наукової доповіді**

Доповідь і виступ як типові види публічного мовлення. Особливості публічного мовлення, його відмінність від мови письмової. Характерні ознаки публічного мовлення. Мовна культура оратора.

Виступ як вид самостійного вмотивованого зв'язного мовлення. Актуальність тематики, вираз позиції промовця, оригінальність форми, емоційність, виразність як властивості виступу. Види виступів.

Наукова доповідь як публічне повідомлення на певну тему. Залежність аспектів змісту доповіді, виступу від специфіки слухачів (вік, рівень професійної компетентності тощо), мети та характеру заходу, особистісної цільової установки доповідача.

Склад і характеристика найважливіших технологічних процесів та операцій на підготовчому, основному і заключному етапах розробки доповіді й виступу. Вибір теми, жанру і принципів побудови наукової доповіді, виступу; складання плану та / або тез (повного тексту) виступу, наукової доповіді.

Специфічні особливості технології підготовки виступу, наукової доповіді.

#### **Тема 5. Технологія підготовки відгуків**

Відгук як вид письмової самостійної роботи студентів, заснованої на вираженні емоційно-оцінного ставлення до прочитаного. Відгук про книгу (самостійно прочитаний твір). Структура (елементи) відгуку: відомості про автора і назву книги; мета відгуку; тема книги, короткий переказ сюжету книги, характеристика головних героїв, виділення фрагментів, що особливо запам'яталися, пояснення, чому сподобалася і чим запам'яталася ця книга. Самостійна оцінка, висловлювання свого ставлення до прочитаної книги як обов'язковий елемент відгуку.

Особливості відгуку в науковій практиці. Відгук як текст, присвячений детальному професійному аналізу наукового тексту, усна й писемна форми представлення під час процедури захисту дипломних (випускових кваліфікаційних) робіт. Структурні елементи відгуку в науковій практиці.

Технологія підготовки відгуку про наукову працю: підготовчий, основний і заключний етапи розробки. Правила оформлення відгуків.

#### **Тема 6. Технологія підготовки рецензій**

Рецензія як різновид вторинних текстів. Рецензія як письмовий текст, що містить інтерпретацію (критичний розбір) наукового, мистецького твору або іншого інформаційного явища. Рецензія як аналітичний текст. Відмінності відгуку і рецензії в науковій практиці: за аналітичністю та ступенем детальності аналізу. Структура рецензії на наукові та навчально-методичні роботи.

Технологія підготовки рецензії: підготовчий, основний і заключний етапи. Правила оформлення рецензій.

### **Тема 7. Технологія підготовки тез як наукової публікації**

Багатозначність поняття «тези». Тези як сукупність положень, істинність яких потрібно довести. Тези як науковий текст. Вимоги до складання тез: чіткість, точність, несуперечність, логічність, лаконічність, відсутність тавтології (повторення) тез. Форми тез: короткі і поширені, текстуальні і вільні. Правила оформлення тез як наукових текстів.

### **Тема 8. Технологія підготовки наукової статті за темою дослідження**

Наукова стаття як результат науково-дослідницької роботи. Вимоги, що пред'являються до наукових статей. Класифікація наукових статей. Склад аспектів у структурі наукової статті. Склад і характеристика найважливіших технологічних процесів та операцій на підготовчому, основному і заключному етапах розробки наукової статті.

Специфічні особливості технології підготовки наукової статті. Визначення теми, жанру, принципів побудови наукової статті. Відповідність заголовка жанру і змісту наукової статті. Правила оформлення наукової статті.

### **Тема 9. Оформлення списку використаної літератури за темою дослідження**

Бібліографічне оформлення списку використаної літератури. Перелік областей, елементів бібліографічного опису та знаків приписаної пунктуації. Стандарти бібліографічних описів: ДСТУ 8302:2015, MLA, APA, Chicago, ACS, AIP, IEEE, Harvardstyle, Vancouverstyle, OSCOLA, APS, SpringerMathPhysStyle. Приклади оформлення списку використаних джерел.

## **3. Структура курсу**

Найменування тем курсу	Кількість годин			
	усього	у тому числі		
		лекцій	практичних занять	самостійної роботи
<b>Змістовий модуль 1. Безпека наукової комунікації</b>				
<b>Тема 1.</b> Безпека комунікації в Інтернеті	<b>8</b>	2	2	4
<b>Тема 2.</b> Авторське право та ризики в Інтернеті	<b>8</b>	2	2	4
<b>Тема 3.</b> Цитування та посилання на джерела	<b>4</b>		2	2
<b>Змістовий модуль 2. Технологія підготовки наукових текстів</b>				
<b>Тема 1.</b> Технологія підготовки планів наукової роботи	<b>4</b>		2	2





Підсумк. (проект)	контр.	Сума
19		100

### Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для іспиту	для заліку
90–100	<b>A</b>	відмінно	зараховано
82–89	<b>B</b>	добре	
74–81	<b>C</b>	задовільно	
64–73	<b>D</b>		
60–63	<b>E</b>		
35–59	<b>FX</b>	незадовільно з можливістю повторного складання	незараховано з можливістю повторного складання
0–34	<b>F</b>	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	незараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

#### **Шкала нарахування балів за основні форми навчальної діяльності:**

підсумковий контроль — 19 балів (проект);

присутність на лекції – 3 бали;

доповідь на практичному занятті — 3 бали;

звіт про самостійну роботу – 3 бали

**7. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ:** опорні конспекти лекцій, нормативні документи, ілюстративні матеріали.

### 8. Рекомендована література

1. Березина Н. М. Современное делопроизводство / Нора Березина, Елена Воронцова, Лидия Лысенко. — СПб.: Питер, 2004. — 256 с.

2. Бібліотекознавство: теорія, історія, організація діяльності бібліотек: Підручник / В. О. Ільганаєва, Г. Д. Ковальчук, Т. П. Самійленко; За ред.:

- М. С. Слободяника, В. О. Ильганаєвої. — Харків : Основа, 1993. — 193 с.
3. Валькова В. Г. Книжкин дом / В. Г. Валькова, А. Н. Спаль. — М. : Книжная палата, 1990. — 79 с.
4. Воробьев Г. Р. Документ: информационные анализы / Г. Р. Воробьев. — М. : Наука, 1973. — 255 с.
5. Гендина Н. Дидактические основы формирования информационной культуры / Н. Гендина // Шк. б-ка. — 2002. — № 1. — С. 24–27.
6. Діденко А. Н. Сучасне діловодство: Навч. посіб. / А. Н. Діденко. — 2-е вид., перероб. і доп. — Київ : Либідь, 2000. — 384 с.
7. Дёмин Ю. М. Делопроизводство: подготовка служебных документов / Ю. М. Дёмин. — СПб.: Питер, 2003. — 220 с.
8. Диомидова Г. Н. Библиографоведение : учебник для средних профессиональных учебных заведений / Г. Н. Диомидова. — СПб. : Профессия, 2003. — 288 с.
9. Жуковська В. М. Діловодство. Практикум: Навч. посіб. / В. М. Жуковська; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. — Київ : КНТЕУ, 2004. — 150 с.
10. Информационная культура специалиста: Учеб.-практ. пособие. — СПб.: Профессия, 2003. — 288 с.
11. Ильганаєва В. О. Библиотекоснаводство : Конспект лекцій / В. О. Ильганаєва. — Харків, 1998. — 69 с.
12. Карташов Н. С. Общее библиотекоснаводство: Ч. 1: Учеб.: В 2 ч. / Н. С. Карташов, В. В. Скворцов. — М. : Изд-во МГУК, 1996. — 88 с.
13. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь : для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. — М. : Издательский центр «Академия», 2000. — 176 с.
14. Кулешов С. Г. Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія типологічної схеми : Наук. моногр. / С. Г. Кулешов; Укр. акад. інф. — К. : УкрІНТЕІ, 1995. — 190 с.
15. Кушнарєнко Н. Н. Документоснаводство: Учеб. / Н. Н. Кушнарєнко. — 5-е изд., стер. — Київ : Знання, 2004. — 459 с.
16. Стандарты по библиотечному делу : Сб. / Сост. Т. В. Захарчук и др. — СПб. : Профессия, 2001. — 512 с.
17. Універсальний довідник-практикум з ділових паперів / С. П. Бибик, І. Л. Михно, Л. О. Пустовіт, Г. М. Сюта; Нац. акад. наук України; Ін-т укр. мови. — Київ : Довіра: УНВЦ "Рідна мова", 1997. — 399 с.
18. Швецова-Водка Г. Н. Определение документа в документационно-информационной науке / Г. Н. Швецова-Водка. — Л. : Изд-во БАН, 1991. — 44 с.

**Додаток М**  
**Спрямованість методів та форм роботи щодо реалізації соціально-педагогічного супроводу відповідно до критеріїв, показників сформованості соціальності іноземних студентів та етапів соціально-педагогічного супроводу**

<b>ПОКАЗНИКИ</b>	<b>Етапи супроводу</b>	<b>Методи та форми роботи</b>
<b>Когнітивно-інформаційний критерій</b>		
<b><i>Соціально-професійний складник соціальності</i></b>		
Знання про норми поведінки, критерії успішності, продуктивні способи взаємодії в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	Адаптаційно-мотиваційний	знайомство іноземних студентів з адміністрацією, професорсько-викладацьким складом, співробітниками, корпоративною культурою та інфраструктурою ВНЗ: ознайомча екскурсія по факультету і ВНЗ; відвідування музею ВНЗ (ХНАДУ, ХНАУ ім. В. В. Докучаєва, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди); вечори запитань та відповідей: «Правовий статус іноземного студента в Україні», «Система вищої освіти в Україні», «Іноземці в Україні»
	Інтеграційно-діяльнісний	інтерактивні зустрічі українських та іноземних студентів: «Як уникнути конфліктів у полікультурній студентській групі», «Навчаємося разом»
	Індивідуалізаційно-самореалізаційний	інтерактивні зустрічі з представниками соціокультурного простору відповідно до фаху, який здобувають іноземні студенти: «Як досягти успіху в професії: продуктивна фахова взаємодія в інформаційному суспільстві»
Знання про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	Адаптаційно-мотиваційний	квест «Я – студент ВНЗ» (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди); гра «Хто я є?» соціально-середовищне орієнтування в інфраструктурі ВНЗ; соціально-психологічна гра «Новосілля»; соціально-педагогічний тренінг «Я та моя студентська група»; проведення бесіди щодо правил проживання в гуртожитку
	Інтеграційно-діяльнісний	ділові та рольові ігри «Моя майбутня професія»; інтерактивні зустрічі українських та іноземних студентів: «Майбутня професія: шляхи реалізації в різних країнах»
	Індивідуалізаційно-самореалізаційний	створення рекламної продукції (фото, відео, інтернет-реклама, брошури, буклети) ВНЗ рідною мовою іноземних студентів

<i>Міжкультурний складник соціальності</i>		
Знання про себе як про представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі ВНЗ та в соціокультурному просторі України	Адаптаційно-мотиваційний	розроблення колажів: «Іноземний студент у ВНЗ» (ХДАК, ХНАДУ); «Якою я бачу Україну» (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, ХНАУ ім. В. В. Докучаєва), «Мій ВНЗ (академія, університет)»; індивідуальні бесіди
	Інтеграційно-діяльнісний	соціально-педагогічний тренінг «Національна самоідентичність у контексті міжкультурної комунікації»
	Індивідуалізаційно-самореалізаційний	круглі столи «Художні традиції Слобожанщини», «Музеї України», «Міста України», «Українська етнографічна візуалістика» (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, ХНАДУ);
Знання про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі та соціумі	Адаптаційно-мотиваційний	проведення інтерактивних занять «Давайте познайомимось»; написання есе «Чому я приїхав в Україну» (в усіх експериментальних ВНЗ); вечори, свята, чаювання («Свято Миколая», «Зимові забави та обряди», «Козацькі розваги»); зустрічі іноземних студентів з працівниками студентської лікарні, Державної міграційної служби України в Харківській області, правоохоронних органів та банківських установ; відвідування театрів: Харківського академічного театру опери та балету і театру української драми ім. Т. Г. Шевченка, лялькового театру, Харківської обласної філармонії (в усіх ВНЗ); екскурсії: «Оглядова екскурсія по Харкову», «Харків-театральний», «Сади та парки Харкова», «Храми Харкова», «Харків архітектурний», «Історія однієї вулиці: Сумська, Римарська, Бурсацький узвіз», «Краснокутський дендропарк та Пархомівський історико-художній музей», «Сковородинівка», «Висота маршала Конєва», «Старовинні садиби Харківщини», «Історико-археологічний музей-заповідник «Верхній Салтів»», «Дендропарк ХНАУ ім. В. В. Докучаєва».
	Інтеграційно-діяльнісний	проведення лекцій-презентацій: «Українська народна архітектура», «Рослинні і тваринні символи українців», «Українська вишивка», «Звичаї та обряди українців», «Обереги українців», «Художники України» тощо (ХДАК, ХНАДУ); лекцій-бесід: «Українська оселя», «Українське традиційне вбрання»,

		«Таємниці писанки», «Лялька-мотанка в українській культурі», «Культура народів України» (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, ХДУХТ); перегляд відеофільму «Україна – Китай: діалог культур» (у всіх ВНЗ); соціально-педагогічний квест «Новий рік: різні традиції святкування»
	Індивідуалізаційно-самореалізаційний	відвідування заходів: фестиваль бальних танців «Харківський вальс», міський фестиваль студентської художньої самодіяльності «Студентська весна», фольклорний фестиваль «Пасхальні візерунки», щорічний міжнародний фестиваль «Французька весна», фестиваль «Miss Kharkiv International», фестиваль грецької культури, фестиваль «Британський театр у кіно», фестиваль традиційного мистецтва Слобожанщини «Покуть», фестиваль «Вертеп-Фест», Міжнародний фестиваль іноземних студентів та громадян, міжнародний музичний фестиваль «Харківські асамблеї», арт-фестиваль молодіжних проєктів «NonStopMedia», культурна акція «Ніч музеїв», музичний вечір «Ніч в опері», карнавал культур народів світу
<b>Мотиваційно-ціннісний критерій</b>		
<b><i>Соціально-професійний складник соціальності</i></b>		
Ціннісне ставлення до себе, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та мови навчання і спілкування	Адаптаційно-мотиваційний	Театралізовані виховні заходи: «Українська пісня», «Українські прислів'я та приказки», фонетико-літературна вітальня «Українська поезія»; комунікативні тренінги: «Український мовленнєвий етикет», «Запрошуємо гостей», «Знайомство»
	Інтеграційно-діяльнісний	години спілкування: «Цінності майбутньої професії», «Як продовжити навчання в Україні», «Моя майбутня професія: можливості самореалізації на батьківщині» (в усіх ВНЗ)
	Індивідуалізаційно-самореалізаційний	мозковий штурм «Як стимулювати вивчення іноземцями української мови», організація зустрічей-бесід з першокурсниками-земляками «Як не загубитися в освітньому процесі: дружні поради моїм землякам»
Наявність мотивації до навчання та професійного становлення, отримання	Адаптаційно-мотиваційний	віртуальні екскурсії та презентації «Моя майбутня професія» (в усіх ВНЗ); мотиваційний тренінг «Вчимося навчатися»

соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України	Інтеграційно-діяльнісний	інтерактивні зустрічі українських та іноземних студентів: «Ми – сусіди по гуртожитку», «Чи можливий діалог культур серед молоді?», «Ділимося досвідом», «Це цікаво знати...», «Майбутня професія: шляхи реалізації в різних країнах» (в усіх ВНЗ); індивідуальні психологічні консультації
	Індивідуалізаційно-самореалізаційний	мозковий штурм «Як підвищити ефективність міжкультурного діалогу в нашій професійній галузі»; мотиваційний тренінг «Професія, яку я обрав: як досягти успіху»
<b>Міжкультурний складник соціальності</b>		
Наявність соціальної мотивації до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	Адаптаційно-мотиваційний	вечори-презентації «Кухні народів світу», «Діалог на кухні» (ХДАК, ХДУХТ, ХНАДУ); театралізовані виховні заходи «Українські вечорниці»; інтерактивна вправа «Як вітаються та прощаються українці»
	Інтеграційно-діяльнісний	соціально-педагогічні тренінги: «Як знайти друзів серед українських студентів» (в усіх ВНЗ); «Звичаї та традиції українців» (в усіх ВНЗ), «Етика міжкультурної комунікації» (в усіх ВНЗ); «Безпека віртуального міжкультурного спілкування» (ХНАДУ); «Збережи природу» (ХНАУ ім. В. В. Докучаєва); «Фінансова компетентність у міжкультурній комунікації» (ХДУХТ)
	Індивідуалізаційно-самореалізаційний	міжкультурний проект «Відкрий для себе Україну: на допомогу першокурсникам-іноземцям»
Ціннісне ставлення до української культури та соціуму	Адаптаційно-мотиваційний	літературно-мистецькі вечори: «Знайомтеся – Україна» (в усіх експериментальних ВНЗ); «Пісенні традиції Слобожанщини»; «Духовні орієнтири української літератури» (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди); театралізовані виховні заходи «Українське Різдво», «Масляна», «Великдень в Україні» (ХДАК, ХНАУ імені В. В. Докучаєва, ХДУХТ); майстер-класи: «Таємниці української кухні», «Лялька-мотанка», «Дивосвіт української вишивки», «Опішнянська кераміка», «Українська писанка»
	Інтеграційно-діяльнісний	ознайомлення іноземних студентів з українським художнім кінематографом, зокрема перегляд та докладний аналіз таких художніх фільмів, як «Лісова пісня.

		Мавка» (1980 р., режисер Ю. Ілленко), «Тіні забутих предків» (1964 р., режисер С. Параджанов), «Вечір на Івана Купала» (1968 р., режисер Ю. Ілленко) та ін. (в усіх ВНЗ). соціально-педагогічні тренінги: «Цінності української культури» (ХДАК); «Освітні традиції України» (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди);
	Індивідуалізаційно-самореалізаційний	круглий стіл «Цінності української культури»; міжкультурний проект «Що мене зацікавило в українській культурі»
<b>Емоційно-вольовий критерій</b>		
<b>Соціально-професійний складник соціальності</b>		
Позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та позитивне ставлення до обраної професії	Адаптаційно-мотиваційний	розроблення колажів: «Іноземний студент у ВНЗ» (ХДАК, ХНАДУ); «Якою я бачу Україну» (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, ХНАУ ім. В. В. Докучаєва), «Мій ВНЗ (академія, університет)» (в усіх ВНЗ), «Україна туристична» (ХДАК, ХДУХТ, ХНАДУ), «Запрошуємо до Китаю...» (ХДАК); індивідуальні бесіди; вправи на групову взаємодію
	Інтеграційно-діяльнісний	мозковий штурм: «Екологічні проблеми сучасності» (ХНАУ ім. В. В. Докучаєва); «Поразки й перемоги педагогів» (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди); «Перспективи технічного прогресу» (ХНАДУ); «Чим здивувати українців: дебати на кухні» (ХДУХТ); «Які види українського мистецтва найбільше зацікавлять моїх земляків?», «Куди я запрошу своїх земляків: туристичні маршрути України» (ХДАК)
	Індивідуалізаційно-самореалізаційний	презентації «Моя професія в інформаційному суспільстві: переваги та ризики», «Можливості професійної самореалізації в рідній країні»
Вольова готовність до виконання навчально-професійних завдань в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	Адаптаційно-мотиваційний	метод аналізу ситуацій «Взаємодія з викладачами в освітньому процесі»; індивідуальні психологічні консультації щодо подолання академічних та особистісних проблем іноземних студентів; комунікативні тренінги
	Інтеграційно-діяльнісний	мозковий штурм: «Як підвищити успішність іноземних студентів?» (в усіх ВНЗ)
	Індивідуалізаційно-самореалізаційний	інтерактивні зустрічі з відомими людьми – представниками професії, яку здобувають іноземні студенти

<i>Міжкультурний складник соціальності</i>		
Емоційна комфортність в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	Адаптаційно-мотиваційний	казкотерапія «Напиши свою казку», арт-терапія (ізотерапія «Виліпи свої емоції», «Намалюй свою мрію», музикотерапія «Світ української музики», данс-терапія «Я вмю танцювати»), психологічні консультавання щодо особистісних проблем іноземних студентів
	Інтеграційно-діяльнісний	тематичні екскурсії «Опішнянська кераміка», «Петриківський розпис», «Гоголево та Диканька», «Софіївка – парк кохання», «Музей народної архітектури Пирогово», «Букський каньон», «Ахтирка – Тростянець», «Легенди Запорізької Січі, острів Хортиця», «Жива Харківщина. Мисливське господарство «Ракитне»», «Люботин – край озер», «Зміїв – місто легенд», «Слобожанське весілля», «Тропами предків Дворічанщини»; відвідування етнографічних фестивалів «Печенізьке поле», «Весілля в Малинівці», «Масляна в Сквородинівці», фестивалю пісенно-обрядового фольклору «Сьогодні Купала, а завтра Івана», «Великого Слобожанського ярмарку», «Дня міста»
	Індивідуалізаційно-самореалізаційний	мозковий штурм «Як допомогти іноземному студенту-першокурснику комфортно почуватися в освітньо-культурному середовищі ВНЗ України»;
Ступінь вираженості «культурного шоку»	Адаптаційно-мотиваційний	розробка пам'яток: «Рекомендації першокурснику», «Куди звертатися в екстремальних ситуаціях», «Правила перебування іноземців в Україні»; екскурсії до харківських музеїв: історичного музею, художнього музею, галереї ім. С. В. Васильківського, музею видатних харків'ян ім. К. І. Шульженко, музею природи, галереї «Бузок», галереї візуальних мистецтв «АВЕК», виставкової галереї «Маестро», «Ландау-Центру», «Єрмілов-Центру», Музею народного мистецтва Слобожанщини, етнографічного музею «Українська Слобода», Харківського літературного музею тощо; орієнтування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ
	Інтеграційно-діяльнісний	індивідуальні психологічні консультації; психологічні тренінги
	Індивідуалізаційно-самореалізаційний	індивідуальні психологічні консультації; психологічні тренінги



<b>Поведінковий критерій</b>		
<b>Соціально-професійний складник соціальності</b>		
Свідома самоорганізація життєвого шляху	Адаптаційно-мотиваційний	індивідуальні психологічні консультації щодо вирішення внутрішньоособистісних конфліктів іноземних студентів; бесіди щодо визначення шляхів подолання академічних та організаційних проблем іноземних студентів; бесіда-візуалізація «Мій освітній маршрут протягом першого навчального семестру; ігрова ситуація «Я – першокурсник»; тренінг самопрезентації
	Інтеграційно-діяльнісний	проведення фестивалю українсько-китайського мистецтва «Діалог культур»; проведення безкоштовних курсів з вивчення китайської мови для українських студентів та інших представників освітньо-культурного середовища ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, ХДУХТ; волонтерська діяльність (допомога дітям-сиротам, супровід іноземних громадян на підготовчому відділенні та на першому курсі)
	Індивідуалізаційно-самореалізаційний	арт-терапія «Визначення життєвої стратегії» (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди); самостійні поїздки для участі в конференціях, фестивалях (в усіх ВНЗ)
Активність щодо виконання навчально-професійних завдань та набуття соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	Адаптаційно-мотиваційний	участь іноземних студентів у спартакіаді ВНЗ, відвідування виховних заходів ВНЗ та участь у них (вечори, вікторини, КВК, концерти)
	Інтеграційно-діяльнісний	участь у студентському самоврядуванні, волонтерській діяльності (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, ХДАК, ХДУХТ); проведення вечорів-презентацій культур рідних країн іноземних студентів (наприклад, «Загадковий світ Китаю», «Незнайома Туреччина», «Традиції арабського світу» тощо) (в усіх ВНЗ); бесіди-візуалізації з використанням віртуального колажу (проводилися іноземними студентами для представників освітньо-культурного середовища ВНЗ): «Мистецтво моєї країни» (ХДАК); «Вищі навчальні заклади моєї країни» (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди); «Що вирощують у моїй країні» (ХНАУ ім. В. В. Докучаєва); «Інженерні досягнення моєї батьківщини» (ХНАДУ); «Готелі та ресторани моєї батьківщини» (ХДУХТ); виставки творчих робіт іноземних студентів (в усіх ВНЗ);

		індивідуальні доручення іноземним студентам: організація культурно-мистецьких заходів (ХДАК); презентація національної кухні (ХДУХТ); презентація освітньої системи рідної країни (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди); презентації «Кліматичні умови та традиції аграрної культури рідної країни» (ХНАУ ім. В. В. Докучаєва); «Моя країна у віртуальному соціокультурному просторі» (ХНАДУ)
	Індивідуалізаційно-самореалізаційний	створення рекламної продукції (фото, відео, інтернет-реклама, брошури, буклети) ВНЗ рідною мовою іноземних студентів (в усіх ВНЗ); пошукова та проектна діяльність (підготовка й реалізація творчих проектів): «Музеї Харкова», «Музеї України», «Туристичні маршрути України», «Харків театральний», «Виставки Харкова», «Творчі колективи України: презентація моїм землякам» (ХДАК); «Іноземні студенти – волонтери» (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди), «Як організувати дозвілля іноземних студентів» (ХДАК, ХДУХТ); «Кав'ярні Харкова», «Харків торговельний», «Затишні готелі України», «Кулінарні маршрути України» (ХДУХТ), «Автомобільні шляхи України» (ХНАДУ), «Досвід аграріїв України: що можна застосувати в рідній країні», «Як захистити рослини від хвороб та шкідників», «Екологічно чиста продукція – запорука здоров'я нації» (ХНАУ ім. В. В. Докучаєва); волонтерські заходи (залучення до соціально-виховної роботи з іноземними студентами, котрі прибули на навчання до ВНЗ) (ХДАК, ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, ХДУХТ); активна виробнича практика; підготовка дипломних проектів; благодійні акції; фестивалі; участь у загальноуніверситетських заходах, наукових конкурсах, студентських олімпіадах (в усіх ВНЗ)
<b>Міжкультурний складник соціальності</b>		
Міжетнічна міжкультурна толерантність	та Адаптаційно-мотиваційний	написання есе «Чому я приїхав в Україну» (в усіх експериментальних ВНЗ); тренінг «Міжетнічна толерантність»

	Інтеграційно-діяльнісний	круглі столи: «Міжетнічні конфлікти та шляхи їх подолання в студентському середовищі», «Чи легко бути толерантним?», мозковий штурм «Як навчитися слухати та чути?»
	Індивідуалізаційно-самореалізаційний	мініконференція «Діалог культур в студентському колективі», «Ми різні, але всі ми – студенти»
Активність засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури та творча самореалізація в українському соціумі	Адаптаційно-мотиваційний	проведення інтерактивних занять: «Давайте познайомимось», «Свята українців», «У гостях», «Відвідуємо масові заходи»
	Інтеграційно-діяльнісний	подієві екскурсії містом разом з українськими студентами ХДАК спеціальностей «Музеєзнавство, пам'яткознавство», «Туризм», «Соціальна педагогіка», «Культурологія», «Менеджмент соціокультурної діяльності», «Театральне мистецтво»
	Індивідуалізаційно-самореалізаційний	створення екранних дипломних робіт, присвячених українській культурі, розробка медіапроектів презентації української культури в країні студента, постановка хореографічних композицій, пов'язаних з українською тематикою, виконання творів українських композиторів тощо

## Додаток Н

Порівняння показників експериментальних і контрольних груп  
на початку експерименту

Таблиця Н 1

## Результати констатувального етапу експерименту, %

Критерій	Когнітивно-інформаційний					
Показники	Знання про норми поведінки, критерії успішності, продуктивні способи взаємодії в освітньо-культурному середовищі ВНЗ			Знання про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ		
Рівні	репродуктивний	продуктивний	креативний	репродуктивний	продуктивний	креативний
ЕГ 1	83.91	14.94	1.15	86.21	13.79	0
КГ 1	78.82	18.82	2.36	81.18	17.65	1.17
ЕГ 2	78.57	17.86	3.57	78.57	21.43	0
КГ 2	72.41	24.14	3.45	72.41	20.69	6.90
ЕГ 3	82.61	15.22	2.17	76.09	17.39	6.52
КГ 3	75.00	20.45	4.55	70.45	22.73	6.82
ЕГ 4	75.79	20.00	4.21	76.84	17.89	5.27
КГ 4	72.53	21.98	5.49	75.82	20.88	3.30
ЕГ 5	86.52	11.24	2.24	82.02	14.61	3.37
КГ 5	79.12	17.58	3.30	75.82	19.78	4.40
Критерій	Когнітивно-інформаційний					
Показники	Знання про себе як про представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі та в соціокультурному просторі України			Знання про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі та соціумі		
Рівні	репродуктивний	продуктивний	креативний	репродуктивний	продуктивний	креативний
ЕГ 1	88.51	10.34	1.15	79.31	17.24	3.45
КГ 1	78.82	18.82	2.36	82.35	15.29	2.36
ЕГ 2	75.00	21.43	3.57	71.43	28.57	0
КГ 2	72.41	20.69	6.90	75.86	17.24	6.90
ЕГ 3	80.43	17.39	2.18	69.57	26.09	4.34
КГ 3	72.73	22.73	4.54	68.18	25.00	6.82
ЕГ 4	81.05	16.84	2.11	74.74	22.11	3.15
КГ 4	71.43	24.18	4.39	74.73	20.88	4.39

ЕГ 5	79.78	17.98	2.24	89.89	8.99	1.12
КГ 5	75.82	20.88	3.30	83.52	13.19	3.29
Критерій	Мотиваційно-ціннісний					
Показники	Ціннісне ставлення до себе, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та мови навчання і спілкування			Наявність мотивації до навчання та професійного становлення, отримання соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ		
Рівні	репродуктивний	продуктивний	креативний	репродуктивний	продуктивний	креативний
ЕГ 1	82.76	16.09	1.15	81.61	16.09	2.30
КГ 1	81.18	16.47	2.35	82.35	15.29	2.36
ЕГ 2	75.00	21.43	3.57	75.00	21.43	3.57
КГ 2	68.97	27.59	3.44	65.52	27.59	6.89
ЕГ 3	73.91	23.91	2.18	71.74	23.91	4.35
КГ 3	72.73	20.45	6.82	75.00	20.45	4.55
ЕГ 4	75.79	20.00	4.21	76.84	15.79	7.37
КГ 4	72.53	21.98	5.49	75.82	19.78	4.40
ЕГ 5	84.27	13.48	2.25	85.39	12.36	2.25
КГ 5	80.22	16.48	3.30	81.32	15.38	3.30
Критерій	Мотиваційно-ціннісний					
Показники	Наявність соціальної мотивації до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ			Ціннісне ставлення до української культури та соціуму		
Рівні	репродуктивний	продуктивний	креативний	репродуктивний	продуктивний	креативний
ЕГ 1	89.66	9.20	1.14	80.46	16.09	3.45
КГ 1	81.18	16.47	2.35	83.53	12.94	3.53
ЕГ 2	75.00	25.00	0	71.43	25.00	3.57
КГ 2	68.97	24.14	6.89	68.97	24.14	6.89
ЕГ 3	76.09	19.57	4.34	71.74	23.91	4.35
КГ 3	70.45	22.73	6.82	70.45	22.73	6.82
ЕГ 4	83.16	13.68	3.16	76.84	22.11	1.05
КГ 4	74.73	19.78	5.49	76.92	18.68	4.40
ЕГ 5	79.78	17.98	2.24	87.64	10.11	2.25
КГ 5	79.12	16.48	4.40	80.22	15.38	4.40

Критерій	Емоційно-вольовий					
Показники	Позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ			Вольова готовність до виконання навчально-професійних завдань в освітньо-культурному середовищі ВНЗ		
Рівні	репродуктивний	продуктивний	креативний	репродуктивний	продуктивний	креативний
ЕГ 1	80.46	18.39	1.15	81.61	17.24	1.15
КГ 1	78.82	18.82	2.36	78.82	18.82	2.36
ЕГ 2	71.43	25.00	3.57	75.00	21.43	3.57
КГ 2	65.52	31.03	3.45	62.07	27.59	10.34
ЕГ 3	76.09	19.57	4.34	71.74	26.09	2.17
КГ 3	70.45	20.45	9.10	72.73	20.45	6.82
ЕГ 4	75.79	20.00	4.21	78.95	17.89	3.16
КГ 4	73.63	20.88	5.49	78.02	17.58	4.40
ЕГ 5	83.15	13.48	3.37	87.64	10.11	2.25
КГ 5	76.92	18.68	4.40	79.12	17.58	3.30
Критерій	Емоційно-вольовий					
Показники	Емоційна комфортність в освітньо-культурному середовищі ВНЗ			Ступінь вираженості «культурного шоку»		
Рівні	репродуктивний	продуктивний	креативний	репродуктивний	продуктивний	креативний
ЕГ 1	87.36	11.49	1.15	81.61	17.24	1.15
КГ 1	81.18	16.47	2.35	80.00	17.65	2.35
ЕГ 2	67.86	28.57	3.57	64.29	28.57	7.14
КГ 2	62.07	31.03	6.90	62.07	31.03	6.90
ЕГ 3	76.09	19.57	4.34	71.74	23.91	4.35
КГ 3	72.73	20.45	6.82	70.45	22.73	6.82
ЕГ 4	82.11	14.74	3.15	80.00	16.84	3.16
КГ 4	75.82	18.68	5.50	79.12	16.48	4.40
ЕГ 5	78.65	19.10	2.25	91.01	7.87	1.12
КГ 5	74.73	19.78	5.49	84.62	13.19	2.19

Критерій	Поведінковий					
Показники	Свідома самоорганізація життєвого шляху			Активність щодо виконання навчально-професійних завдань та набуття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ		
Рівні	репродуктивний	продуктивний	креативний	репродуктивний	продуктивний	креативний
ЕГ 1	81.61	17.24	1.15	80.46	18.39	1.15
КГ 1	80.00	18.82	1.18	77.65	20.00	2.35
ЕГ 2	64.29	32.14	3.57	64.29	32.14	3.57
КГ 2	55.17	37.93	6.90	62.07	31.03	6.90
ЕГ 3	71.74	21.74	6.52	71.74	26.09	2.17
КГ 3	65.91	25.00	9.09	72.73	22.73	4.54
ЕГ 4	81.05	16.84	2.11	82.11	14.74	3.15
КГ 4	78.02	16.48	5.50	79.12	15.38	5.50
ЕГ 5	83.15	14.61	2.24	84.27	13.48	2.25
КГ 5	78.02	16.48	5.50	79.12	16.48	4.40
Критерій	Поведінковий					
Показники	Міжетнічна та міжкультурна толерантність			Активність засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури та творча самореалізація в українському соціумі		
Рівні	репродуктивний	продуктивний	креативний	репродуктивний	продуктивний	креативний
ЕГ 1	83.91	13.79	2.30	80.46	18.39	1.15
КГ 1	81.18	15.29	3.53	78.82	18.82	2.36
ЕГ 2	60.71	35.71	3.58	60.71	32.14	7.15
КГ 2	62.07	34.48	3.45	58.62	37.93	3.45
ЕГ 3	73.91	23.91	2.18	69.57	26.09	4.34
КГ 3	75.00	20.45	4.55	65.91	27.27	6.82
ЕГ 4	85.26	11.58	3.16	81.05	15.79	3.16
КГ 4	76.92	17.58	5.50	78.02	16.48	5.50
ЕГ 5	78.65	19.10	2.25	91.01	6.74	2.25
КГ 5	79.12	17.58	3.30	84.62	12.09	3.29

Таблиця Н 2

**Дослідження експериментальних і контрольних груп  
за критерієм Пірсона**

Крите- рій	Показник	T <sub>емп</sub>					T <sub>табл</sub>
		ЕГ 1 - КГ 1	ЕГ 2 - КГ 2	ЕГ 3 - КГ 3	ЕГ 4 - КГ 4	ЕГ 5 - КГ 5	
Когнітивно- інформаційний	Знання про норми поведінки, критерії успішності, продуктивні способи взаємодії в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	0.88	0.34	0.89	0.31	1.73	6.0
	Знання про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	1.56	2.01	0.42	0.64	1.04	
Когнітивно- інформаційний	Знання про себе як про представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі та в соціокультурному просторі України	2.96	0.32	0.87	2.54	0.46	6.0
	Знання про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі та соціумі	0.33	2.77	0.26	0.22	1.88	
Крите- рій	Показник	T <sub>емп</sub>					T <sub>табл</sub>
		ЕГ 1 - КГ 1	ЕГ 2 - КГ 2	ЕГ 3 - КГ 3	ЕГ 4 - КГ 4	ЕГ 5 - КГ 5	
Мотиваційно-ціннісний	Ціннісне ставлення до себе, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та мови навчання і спілкування	0.37	0.29	1.22	0.31	0.54	6.0
	Наявність мотивації до навчання та професійного становлення, отримання соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	0.02	0.70	0.16	1.12	0.56	
	Наявність соціальної мотивації до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	2.50	2.01	0.45	2.04	0.68	
	Ціннісне ставлення до української культури та соціуму	0.34	0.32	0.27	2.20	1.90	



Критерій	Показник	Т <sub>смп</sub>					Т <sub>табл</sub>
		ЕГ 1 - КГ 1	ЕГ 2 - КГ 2	ЕГ 3 - КГ 3	ЕГ 4 - КГ 4	ЕГ 5 - КГ 5	
Емоційно-вольовий	Позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та позитивне ставлення до обраної професії	0.38	0.26	0.87	0.21	1.09	6.0
	Вольова готовність до виконання навчально-професійних завдань в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	0.46	1.50	1.40	0.20	2.38	
	Емоційна комфортність в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	1.31	0.40	0.29	1.26	1.32	
	Ступінь вираженості «культурного шоку»	0.37	0.04	0.27	0.20	1.73	
Поведінковий	Свідома самоорганізація життєвого шляху	0.07	0.63	0.40	1.48	1.47	6.0
	Активність щодо виконання навчально-професійних завдань та набуття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ	0.46	0.32	0.49	0.65	1.04	
	Міжетнічна і міжкультурна толерантність	0.33	0.01	0.50	2.14	0.24	
	Активність засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури та творча самореалізація в українському соціумі	0.38	0.52	0.30	0.66	1.75	

## Додаток П

## Динаміка за показниками когнітивно-інформаційного критерію

Таблиця П 1.

Динаміка за показником «знання про норми поведінки, критерії успішності, продуктивні способи взаємодії в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (когнітивно-інформаційний критерій, соціально-професійний складник) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	83.91	78.82	78.57	72.41	82.61	75.00	75.79	72.53	86.52	79.12
продуктивний	14.94	18.82	17.86	24.14	15.22	20.45	20.00	21.98	11.24	17.58
креативний	1.15	2.36	3.57	3.45	2.17	4.55	4.21	5.49	2.24	3.30
Рівні	після експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	16.09	60.00	14.29	51.72	17.39	52.27	21.05	59.34	12.36	65.93
продуктивний	65.52	35.29	67.86	41.38	58.70	40.91	56.84	34.07	74.16	29.67
креативний	18.39	4.71	17.85	6.90	23.91	6.82	22.11	6.59	13.48	4.40

За результатами, поданими в таблиці П 1, можемо констатувати, що кількість студентів з репродуктивним рівнем за показником «знання про норми поведінки, критерії успішності, продуктивні способи взаємодії в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» зменшилася:

– у групі ЕГ 1  $\Delta = 67,8\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 50,6\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 17,2\%$ );

– у групі КГ 1  $\Delta = 18,8\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 16,5\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,3\%$ );

– у групі ЕГ 2  $\Delta = 64,3\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 50,0\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 14,3\%$ );

– у групі КГ 2  $\Delta = 20,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 17,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,5\%$ );

– у групі ЕГ 3  $\Delta = 65,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 43,5\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 21,7\%$ );

– у групі КГ 3  $\Delta = 22,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 20,5\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,3\%$ );

- у групі ЕГ 4  $\Delta = 54,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 36,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 17,9\%$ );
  - у групі КГ 4  $\Delta = 13,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 12,1\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 1,1\%$ );
  - у групі ЕГ 5  $\Delta = 74,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 62,9\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 11,2\%$ );
  - у групі КГ 5  $\Delta = 13,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 12,1\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 1,1\%$ ).
- Отже, за цим показником найсуттєвіші зміни відбулися в ЕГ 5 (ХДУХТ).

Таблиця П 2

Динаміка за показником «знання про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (когнітивно-інформаційний критерій, соціально-професійний складник) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	86.21	81.18	78.57	72.41	76.09	70.45	76.84	75.82	82.02	75.82
продуктивний	13.79	17.65	21.43	20.69	17.39	22.73	17.89	20.88	14.61	19.78
креативний	0	1.17	0	6.90	6.52	6.82	5.27	3.30	3.37	4.40
Рівні	після експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	11.49	61.18	21.43	44.83	17.39	54.55	22.11	62.64	22.47	62.64
продуктивний	66.67	36.47	50.00	48.28	60.87	31.82	53.68	31.87	57.30	31.87
креативний	21.84	2.35	28.57	6.89	21.74	13.63	24.21	5.49	20.23	5.49

За результатами, поданими в таблиці П 2, можемо констатувати, що кількість студентів з репродуктивним рівнем за показником «знання про себе як про суб'єкта навчально-професійної діяльності в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» зменшилася:

- у групі ЕГ 1  $\Delta = 74,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 52,9\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 21,8\%$ );
- у групі КГ 1  $\Delta = 20,0\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 18,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 1,2\%$ );
- у групі ЕГ 2  $\Delta = 57,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 28,6\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 28,6\%$ );

- у групі КГ 2  $\Delta = 27,6\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 27,6\%$ );
- у групі ЕГ 3  $\Delta = 58,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 43,5\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 15,2\%$ );
- у групі КГ 3  $\Delta = 15,9\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 9,1\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 6,8\%$ );
- у групі ЕГ 4  $\Delta = 54,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 35,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 18,9\%$ );
- у групі КГ 4  $\Delta = 13,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 11,0\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,2\%$ );
- у групі ЕГ 5  $\Delta = 59,6\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 42,7\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 16,9\%$ );
- у групі КГ 5  $\Delta = 13,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 12,1\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 1,1\%$ ).

Отже, за цим показником найсуттєвіші зміни відбулися в ЕГ 1 (ХДАК).

Таблиця П 3

Динаміка за показником «знання про себе як про представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі та в соціокультурному просторі України» (когнітивно-інформаційний критерій, міжкультурний складник) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	88.51	78.82	75.00	72.41	80.43	72.73	81.05	71.43	79.78	75.82
продуктивний	10.34	18.82	21.43	20.69	17.39	22.73	16.84	24.18	17.98	20.88
креативний	1.15	2.36	3.57	6.90	2.18	4.54	2.11	4.39	2.24	3.30
Рівні	після експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	14.94	60.00	25.00	65.52	21.74	59.09	21.05	62.64	22.47	63.74
продуктивний	54.02	35.29	42.86	24.14	58.70	31.82	60.00	28.57	59.55	30.77
креативний	31.04	4.71	32.14	10.34	19.56	9.09	18.95	8.79	17.98	5.49

За результатами, поданими в таблиці П 3, можемо констатувати, що кількість студентів з репродуктивним рівнем за показником «знання про себе як

про представника певної етнічної групи в новому освітньо-культурному середовищі та в соціокультурному просторі України» зменшилася:

– у групі ЕГ 1  $\Delta = 73,6\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 43,7\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 29,9\%$ );

– у групі КГ 1  $\Delta = 18,8\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 16,5\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,3\%$ );

– у групі ЕГ 2  $\Delta = 50,0\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 21,4\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 28,6\%$ );

– у групі КГ 2  $\Delta = 6,9\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 3,5\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,4\%$ );

– у групі ЕГ 3  $\Delta = 58,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 41,3\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 17,4\%$ );

– у групі КГ 3  $\Delta = 13,6\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 9,1\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 4,5\%$ );

– у групі ЕГ 4  $\Delta = 60,0\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 43,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 16,8\%$ );

– у групі КГ 4  $\Delta = 8,8\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 4,4\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 4,4\%$ );

– у групі ЕГ 5  $\Delta = 57,3\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 41,6\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 15,7\%$ );

– у групі КГ 5  $\Delta = 12,1\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 9,9\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,2\%$ ).

За цим показником найсуттєвіші зміни відбулися в ЕГ 1 (ХДАК).

Таблиця П 4

Динаміка за показником «знання про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі та соціумі» (когнітивно-інформаційний критерій, міжкультурний складник) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	79.31	82.35	71.43	75.86	69.57	68.18	74.74	74.73	89.89	83.52
продуктивний	17.24	15.29	28.57	17.24	26.09	25.00	22.11	20.88	8.99	13.19
креативний	3.45	2.36	0	6.90	4.34	6.82	3.15	4.39	1.12	3.29
Рівні	після експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	11.49	57.65	17.86	58.62	17.39	52.27	17.89	63.74	12.36	69.23

продуктивний	55.17	38.82	57.14	31.03	60.87	36.36	58.95	28.57	70.79	26.37
креативний	33.34	3.53	25.00	10.35	21.74	11.37	23.16	7.69	16.85	4.40

За результатами, поданими в таблиці П 4, можемо констатувати, що кількість студентів з репродуктивним рівнем за показником «знання про традиції, звичаї, норми поведінки в українській культурі та соціумі» зменшилася:

– у групі ЕГ 1  $\Delta = 67,8\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 37,9\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 29,9\%$ );

– у групі КГ 1  $\Delta = 24,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 23,5\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 1,2\%$ );

– у групі ЕГ 2  $\Delta = 53,6\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 28,6\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 25,0\%$ );

– у групі КГ 2  $\Delta = 17,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 13,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,4\%$ );

– у групі ЕГ 3  $\Delta = 52,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 34,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 17,4\%$ );

– у групі КГ 3  $\Delta = 15,9\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 11,4\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 4,5\%$ );

– у групі ЕГ 4  $\Delta = 56,9\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 36,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 20,1\%$ );

– у групі КГ 4  $\Delta = 11,0\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 7,7\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,3\%$ );

– у групі ЕГ 5  $\Delta = 77,5\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 61,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 15,7\%$ );

– у групі КГ 5  $\Delta = 14,3\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 13,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 1,1\%$ ).

За цим показником найсуттєвіші зміни відбулися в ЕГ 5 (ХДУХТ).

## Додаток Р

## Динаміка за показниками мотиваційно-ціннісного критерію

Таблиця Р 1

Динаміка за показником «ціннісне ставлення до себе, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та мови навчання і спілкування» (мотиваційно-ціннісний критерій, соціально-професійний складник) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	82.76	81.18	75.00	68.97	73.91	72.73	75.79	72.53	84.27	80.22
продуктивний	16.09	16.47	21.43	27.59	23.91	20.45	20.00	21.98	13.48	16.48
креативний	1.15	2.35	3.57	3.44	2.18	6.82	4.21	5.49	2.25	3.30
Рівні	після експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	11.49	56.47	14.29	51.72	19.57	54.55	16.84	63.74	13.48	65.93
продуктивний	73.56	40.00	60.71	41.38	63.04	34.09	64.21	27.47	69.66	29.67
креативний	14.95	3.53	25.00	6.90	17.39	11.36	18.95	8.79	16.86	4.40

За результатами, поданими в таблиці Р 1, можемо констатувати, що кількість студентів з репродуктивним рівнем за показником «ціннісне ставлення до себе, свого місця в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та мови навчання і спілкування» зменшилася:

– у групі ЕГ 1  $\Delta = 71,3\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 57,5\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 13,8\%$ );

– у групі КГ 1  $\Delta = 24,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 23,5\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 1,2\%$ );

– у групі ЕГ 2  $\Delta = 60,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 39,3\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 21,4\%$ );

– у групі КГ 2  $\Delta = 17,3\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 13,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,5\%$ );

– у групі ЕГ 3  $\Delta = 54,3\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 39,1\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 15,2\%$ );

– у групі КГ 3  $\Delta = 18,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 13,6\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 4,6\%$ );

- у групі ЕГ 4  $\Delta = 59,0\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 44,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 14,8\%$ );
  - у групі КГ 4  $\Delta = 8,8\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 5,5\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,3\%$ );
  - у групі ЕГ 5  $\Delta = 70,8\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 56,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 14,6\%$ );
  - у групі КГ 5  $\Delta = 14,3\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 13,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 1,1\%$ ).
- Отже, цей показник зазнав найсуттєвіших змін в ЕГ 1 (ХДАК).

Таблиця Р.2

Динаміка за показником «наявність мотивації до навчання та професійного становлення, отримання соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (мотиваційно-ціннісний критерій, соціально-професійний складник) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	81.61	82.35	75.00	65.52	71.74	75.00	76.84	75.82	85.39	81.32
продуктивний	16.09	15.29	21.43	27.59	23.91	20.45	15.79	19.78	12.36	15.38
креативний	2.30	2.36	3.57	6.89	4.35	4.55	7.37	4.40	2.25	3.30
Рівні	після експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	11.49	58.82	17.86	55.17	19.57	54.55	13.68	65.93	14.61	68.13
продуктивний	70.11	36.47	53.57	34.48	60.87	36.36	70.53	25.27	68.54	28.57
креативний	18.40	4.71	28.57	10.35	19.56	9.09	15.79	8.80	16.85	3.30

За результатами, поданими в табл. Р 2, можемо констатувати, що кількість студентів з репродуктивним рівнем за показником «наявність мотивації до навчання та професійного становлення, отримання соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» зменшилася:

- у групі ЕГ 1  $\Delta = 70,1\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 54,0\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 16,1\%$ );
- у групі КГ 1  $\Delta = 23,5\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 21,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,3\%$ );



- у групі ЕГ 2  $\Delta = 57,1\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 32,1\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 25,0\%$ );
- у групі КГ 2  $\Delta = 10,4\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 6,9\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,5\%$ );
- у групі ЕГ 3  $\Delta = 52,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 37,0\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 15,2\%$ );
- у групі КГ 3  $\Delta = 20,5\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 15,9\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 4,6\%$ );
- у групі ЕГ 4  $\Delta = 63,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 54,7\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 8,4\%$ );
- у групі КГ 4  $\Delta = 9,9\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 5,5\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 4,4\%$ );
- у групі ЕГ 5  $\Delta = 70,8\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 56,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 14,6\%$ );
- у групі КГ 5  $\Delta = 13,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 13,2\%$ ).

Отже, цей показник зазнав найсуттєвіших змін в ЕГ 5 (ХДУХТ).

Таблиця Р.3

Динаміка за показником «наявність соціальної мотивації до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (мотиваційно-ціннісний критерій, міжкультурний складник) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	89.66	81.18	75.00	68.97	76.09	70.45	83.16	74.73	79.78	79.12
продуктивний	9.20	16.47	25.00	24.14	19.57	22.73	13.68	19.78	17.98	16.48
креативний	1.14	2.35	0	6.89	4.34	6.82	3.16	5.49	2.24	4.40
Рівні	після експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	12.64	57.65	17.86	48.28	15.22	45.45	12.63	68.13	10.11	71.43
продуктивний	67.82	37.65	57.14	41.38	60.87	45.45	72.63	21.98	73.03	21.98
креативний	19.54	4.70	25.00	10.34	23.91	9.10	14.74	9.89	16.86	6.59

За результатами, поданими в таблиці Р 3, можемо констатувати, що кількість студентів з репродуктивним рівнем за показником «наявність соціальної

мотивації до міжособистісного спілкування в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» зменшилася:

– у групі ЕГ 1  $\Delta = 77,0\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 58,6\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 18,4\%$ );

– у групі КГ 1  $\Delta = 23,5\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 21,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,4\%$ );

– у групі ЕГ 2  $\Delta = 57,1\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 32,1\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 25,0\%$ );

– у групі КГ 2  $\Delta = 20,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 17,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,5\%$ );

– у групі ЕГ 3  $\Delta = 60,9\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 41,3\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 19,6\%$ );

– у групі КГ 3  $\Delta = 25,0\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 22,7\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,3\%$ );

– у групі ЕГ 4  $\Delta = 70,5\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 59,0\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 11,5\%$ );

– у групі КГ 4  $\Delta = 6,6\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 2,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 4,4\%$ );

– у групі ЕГ 5  $\Delta = 69,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 55,1\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 14,6\%$ );

– у групі КГ 5  $\Delta = 7,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 5,5\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,2\%$ ).

Цей показник найсуттєвіше змінився в ЕГ 1 (ХДАК).

Таблиця Р 4

Динаміка за показником «ціннісне ставлення до української культури та соціуму»  
(мотиваційно-ціннісний критерій, міжкультурний складник)  
контрольних та експериментальних груп  
на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	80.46	83.53	71.43	68.97	71.74	70.45	76.84	76.92	87.64	80.22
продуктивний	16.09	12.94	25.00	24.14	23.91	22.73	22.11	18.68	10.11	15.38
креативний	3.45	3.53	3.57	6.89	4.35	6.82	1.05	4.40	2.25	4.40
Рівні	після експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	9.20	57.65	14.29	51.72	17.39	47.73	9.47	65.93	13.48	68.13

продуктивний	70.11	37.65	57.14	37.93	63.04	43.18	74.74	27.47	68.54	25.27
креативний	20.69	4.70	28.57	10.35	19.57	9.09	15.79	6.60	17.98	6.60

За результатами, поданими в таблиці Р 4, можемо констатувати, що кількість студентів з репродуктивним рівнем за показником «ціннісне ставлення до української культури та соціуму» зменшилась:

– у групі ЕГ 1  $\Delta = 71,3\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 54,0\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 17,3\%$ );

– у групі КГ 1  $\Delta = 25,9\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 24,7\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 1,2\%$ );

– у групі ЕГ 2  $\Delta = 57,1\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 32,1\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 25,0\%$ );

– у групі КГ 2  $\Delta = 17,3\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 13,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,5\%$ );

– у групі ЕГ 3  $\Delta = 54,4\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 39,1\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 15,3\%$ );

– у групі КГ 3  $\Delta = 22,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 20,5\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,3\%$ );

– у групі ЕГ 4  $\Delta = 67,4\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 52,6\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 14,7\%$ );

– у групі КГ 4  $\Delta = 11,0\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 8,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,2\%$ );

– у групі ЕГ 5  $\Delta = 74,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 58,4\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 15,8\%$ );

– у групі КГ 5  $\Delta = 12,1\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 9,9\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,2\%$ ).

За цим показником найсуттєвіші зміни відбулися в ЕГ 5 (ХДУХТ).

## Додаток С

## Динаміка за показниками емоційно-вольового критерію

Таблиця С 1

Динаміка за показником «позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та позитивне ставлення до обраної професії» (емоційно-вольовий критерій, соціально-професійний складник) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	80.46	78.82	71.43	65.52	76.09	70.45	75.79	73.63	83.15	76.92
продуктивний	18.39	18.82	25.00	31.03	19.57	20.45	20.00	20.88	13.48	18.68
креативний	1.15	2.36	3.57	3.45	4.34	9.10	4.21	5.49	3.37	4.40
Рівні	після експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	9.20	57.65	14.29	48.28	13.04	43.18	11.58	64.84	8.99	67.03
продуктивний	73.56	38.82	60.71	44.83	67.39	45.45	75.79	27.47	77.53	25.27
креативний	17.24	3.53	25.00	6.89	19.57	11.37	12.63	7.69	13.48	7.70

За результатами, поданими в таблиці С 1, можемо констатувати, що кількість студентів з репродуктивним рівнем за показником «позитивне сприйняття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та позитивне ставлення до обраної професії» зменшилася:

– у групі ЕГ 1  $\Delta = 71,3\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 55,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 16,1\%$ );

– у групі КГ 1  $\Delta = 21,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 20,0\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 1,2\%$ );

– у групі ЕГ 2  $\Delta = 57,1\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 35,7\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 21,4\%$ );

– у групі КГ 2  $\Delta = 17,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 13,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,4\%$ );

– у групі ЕГ 3  $\Delta = 63,1\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 47,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 15,3\%$ );

- у групі КГ 3  $\Delta = 27,3\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 25,0\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,3\%$ );
  - у групі ЕГ 4  $\Delta = 64,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 55,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 8,4\%$ );
  - у групі КГ 4  $\Delta = 8,8\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 6,6\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,2\%$ );
  - у групі ЕГ 5  $\Delta = 74,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 64,1\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 10,1\%$ );
  - у групі КГ 5  $\Delta = 9,9\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 6,6\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,3\%$ ).
- Цей показник найбільше змінився в ЕГ 5 (ХДУХТ).

Таблиця С 2

Динаміка за показником «вольова готовність до виконання навчально-професійних завдань в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (емоційно-вольовий критерій, соціально-професійний складник) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	81.61	78.82	75.00	62.07	71.74	72.73	78.95	78.02	87.64	79.12
продуктивний	17.24	18.82	21.43	27.59	26.09	20.45	17.89	17.58	10.11	17.58
креативний	1.15	2.36	3.57	10.34	2.17	6.82	3.16	4.40	2.25	3.30
Рівні	після експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	10.34	55.29	17.86	51.72	19.57	45.45	10.53	70.33	7.87	67.03
продуктивний	72.41	40.00	57.14	37.93	60.87	45.45	76.84	20.88	77.53	26.37
креативний	17.25	4.71	25.00	10.35	19.56	9.10	12.63	8.79	14.60	6.60

За результатами, поданими в таблиці С 2, можемо констатувати, що кількість студентів з репродуктивним рівнем за показником «вольова готовність до виконання навчально-професійних завдань в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» зменшилася:

- у групі ЕГ 1  $\Delta = 71,3\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 55,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 16,1\%$ );

- у групі КГ 1  $\Delta = 23,5\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 21,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,3\%$ );
- у групі ЕГ 2  $\Delta = 57,1\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 35,7\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 21,4\%$ );
- у групі КГ 2  $\Delta = 10,4\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 10,4\%$ );
- у групі ЕГ 3  $\Delta = 52,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 34,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 17,4\%$ );
- у групі КГ 3  $\Delta = 27,3\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 25,0\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,3\%$ );
- у групі ЕГ 4  $\Delta = 68,4\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 59,0\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 9,4\%$ );
- у групі КГ 4  $\Delta = 7,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 3,3\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 4,4\%$ );
- у групі ЕГ 5  $\Delta = 79,8\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 67,4\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 12,4\%$ );
- у групі КГ 5  $\Delta = 12,1\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 8,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,3\%$ ).

Це показник зазнав найсуттєвіших змін в ЕГ 5 (ХДУХТ).

Таблиця С 3

Динаміка за показником «емоційна комфортність в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (емоційно-вольовий критерій, міжкультурний складник) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	87.36	81.18	67.86	62.07	76.09	72.73	82.11	75.82	78.65	74.73
продуктивний	11.49	16.47	28.57	31.03	19.57	20.45	14.74	18.68	19.10	19.78
креативний	1.15	2.35	3.57	6.90	4.34	6.82	3.15	5.50	2.25	5.49
Рівні	після експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	10.34	55.29	14.29	48.28	17.39	50.00	12.63	68.13	10.11	65.93
продуктивний	72.41	38.82	53.57	41.38	58.70	38.64	74.74	23.08	75.28	26.37
креативний	17.25	5.89	32.14	10.34	23.91	11.36	12.63	8.79	14.61	7.70

За результатами, поданими в таблиці С 3, можемо констатувати, що кількість студентів з репродуктивним рівнем за показником «емоційна комфортність в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» зменшилася:

– у групі ЕГ 1  $\Delta = 77,0\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 60,9\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 16,1\%$ );

– у групі КГ 1  $\Delta = 25,9\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 22,4\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,5\%$ );

– у групі ЕГ 2  $\Delta = 53,6\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 25,0\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 28,6\%$ );

– у групі КГ 2  $\Delta = 13,8\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 10,4\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,4\%$ );

– у групі ЕГ 3  $\Delta = 58,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 39,1\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 19,6\%$ );

– у групі КГ 3  $\Delta = 22,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 18,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 4,5\%$ );

– у групі ЕГ 4  $\Delta = 69,5\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 60,0\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 9,5\%$ );

– у групі КГ 4  $\Delta = 7,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 4,4\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,3\%$ );

– у групі ЕГ 5  $\Delta = 68,5\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 56,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 12,3\%$ );

– у групі КГ 5  $\Delta = 8,8\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 6,6\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,2\%$ ).

Цей показник найбільше змінився в ЕГ 1 (ХДАК).

Таблиця С 4

Динаміка за показником «ступінь вираженості «культурного шоку»»  
(емоційно-вольовий критерій, міжкультурний складник)  
контрольних та експериментальних груп  
на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	81.61	80.00	64.29	62.07	71.74	70.45	80.00	79.12	91.01	84.62
продуктивний	17.24	17.65	28.57	31.03	23.91	22.73	16.84	16.48	7.87	13.19
креативний	1.15	2.35	7.14	6.90	4.35	6.82	3.16	4.40	1.12	2.19

Рівні	після експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	18.39	57.65	10.71	51.72	19.57	45.45	8.42	69.23	11.24	72.53
продуктивний	70.11	37.65	53.57	37.93	58.70	45.45	77.89	24.18	76.40	23.08
креативний	11.50	4.70	35.72	10.35	21.73	9.10	13.69	6.59	12.36	4.39

За результатами, поданими в таблиці С 4, можемо констатувати, що кількість студентів з репродуктивним рівнем за показником «ступінь вираженості «культурного шоку» зменшилася:

– у групі ЕГ 1  $\Delta = 63,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 52,9\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 10,4\%$ );

– у групі КГ 1  $\Delta = 22,4\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 20,0\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,4\%$ );

– у групі ЕГ 2  $\Delta = 53,6\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 25,0\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 28,6\%$ );

– у групі КГ 2  $\Delta = 10,4\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 6,9\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,5\%$ );

– у групі ЕГ 3  $\Delta = 52,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 34,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 17,4\%$ );

– у групі КГ 3  $\Delta = 25,0\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 22,7\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,3\%$ );

– у групі ЕГ 4  $\Delta = 71,6\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 61,1\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 10,5\%$ );

– у групі КГ 4  $\Delta = 9,9\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 7,7\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,2\%$ );

– у групі ЕГ 5  $\Delta = 79,8\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 68,5\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 11,3\%$ );

– у групі КГ 5  $\Delta = 12,1\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 9,9\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,2\%$ ).

За цим показником найсуттєвіші зміни відбулися в ЕГ 5 (ХДУХТ).



## Додаток Т

## Динаміка за показниками поведінкового критерію

Таблиця Т 1

Динаміка за показником «свідома самоорганізація життєвого шляху»  
(поведінковий критерій, соціально-професійний складник)  
контрольних та експериментальних груп  
на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	81.61	80.00	64.29	55.17	71.74	65.91	81.05	78.02	83.15	78.02
продуктивний	17.24	18.82	32.14	37.93	21.74	25.00	16.84	16.48	14.61	16.48
креативний	1.15	1.18	3.57	6.90	6.52	9.09	2.11	5.50	2.24	5.50
Рівні	після експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	11.49	55.29	17.86	48.28	8.70	43.18	10.53	69.23	12.36	64.84
продуктивний	79.31	41.18	46.43	37.93	63.04	43.18	75.79	20.88	73.03	27.47
креативний	9.20	3.53	35.71	13.79	28.26	13.64	13.68	9.89	14.61	7.69

За результатами, поданими в таблиці Т 1, можемо констатувати, що кількість студентів з репродуктивним рівнем за показником «свідома самоорганізація життєвого шляху» зменшилася:

– у групі ЕГ 1  $\Delta = 70,1\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 62,1\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 8,0\%$ );

– у групі КГ 1  $\Delta = 24,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 22,4\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,3\%$ );

– у групі ЕГ 2  $\Delta = 46,4\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 14,3\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 32,1\%$ );

– у групі КГ 2  $\Delta = 6,9\%$  (збільшення кількості студентів з креативним рівнем  $\Delta = 6,9\%$ );

– у групі ЕГ 3  $\Delta = 63,0\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 41,3\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 21,7\%$ );

– у групі КГ 3  $\Delta = 22,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 18,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 4,6\%$ );

- у групі ЕГ 4  $\Delta = 70,5\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 59,0\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 11,6\%$ );
  - у групі КГ 4  $\Delta = 8,8\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 4,4\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 4,4\%$ );
  - у групі ЕГ 5  $\Delta = 70,8\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 58,4\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 12,4\%$ );
  - у групі КГ 5  $\Delta = 13,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 11,0\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,2\%$ ).
- Цей показник зазнав найзначущіших трансформацій в ЕГ 5 (ХДУХТ).

Таблиця Т 2

Динаміка за показником «активність щодо виконання навчально-професійних завдань та набуття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» (поведінковий критерій, соціально-професійний складник) контрольних і експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	80.46	77.65	64.29	62.07	71.74	72.73	82.11	79.12	84.27	79.12
продуктивний	18.39	20.00	32.14	31.03	26.09	22.73	14.74	15.38	13.48	16.48
креативний	1.15	2.35	3.57	6.90	2.17	4.54	3.15	5.50	2.25	4.40
Рівні	після експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	10.34	61.18	10.71	41.38	19.57	47.73	12.63	67.03	13.48	64.84
продуктивний	79.31	35.29	60.71	44.83	54.35	45.45	71.58	24.18	71.91	29.67
креативний	10.35	3.53	28.58	13.79	26.08	6.82	15.79	8.79	14.61	5.49

За результатами, поданими в таблиці Т 2, можемо констатувати, що кількість студентів з репродуктивним рівнем за показником «активність щодо виконання навчально-професійних завдань та набуття нового соціально-особистісного досвіду в освітньо-культурному середовищі ВНЗ» зменшилася:

- у групі ЕГ 1  $\Delta = 70,1\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 60,9\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 9,2\%$ );
- у групі КГ 1  $\Delta = 16,5\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 15,3\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 1,2\%$ );

- у групі ЕГ 2  $\Delta = 53,6\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 28,6\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 25,0\%$ );
- у групі КГ 2  $\Delta = 20,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 13,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 6,9\%$ );
- у групі ЕГ 3  $\Delta = 52,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 28,3\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 23,9\%$ );
- у групі КГ 3  $\Delta = 25,0\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 22,7\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,3\%$ );
- у групі ЕГ 4  $\Delta = 69,5\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 56,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 12,7\%$ );
- у групі КГ 4  $\Delta = 12,1\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 8,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,3\%$ );
- у групі ЕГ 5  $\Delta = 70,8\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 58,4\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 12,4\%$ );
- у групі КГ 5  $\Delta = 14,3\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 13,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 1,1\%$ ).

За цим показником найбільші зміни відбулися в ЕГ 5 (ХДУХТ).

Таблиця Т 3

Динаміка за показником «міжетнічна та міжкультурна толерантність»  
(поведінковий критерій, міжкультурний складник) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	83.91	81.18	60.71	62.07	73.91	75.00	85.26	76.92	78.65	79.12
продуктивний	13.79	15.29	35.71	34.48	23.91	20.45	11.58	17.58	19.10	17.58
креативний	2.30	3.53	3.58	3.45	2.18	4.55	3.16	5.50	2.25	3.30
Рівні	після експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	10.34	57.65	10.71	41.38	17.39	52.27	11.58	67.03	12.36	67.03
продуктивний	74.71	36.47	57.14	48.28	58.70	43.18	74.74	24.18	70.79	26.37
креативний	14.95	5.88	32.15	10.34	23.91	4.55	13.68	8.79	16.85	6.60

За результатами, поданими в таблиці Т 3, можемо констатувати, що кількість студентів з репродуктивним рівнем за показником «міжетнічна та міжкультурна толерантність» зменшилася:

- у групі ЕГ 1  $\Delta = 73,6\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 60,9\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 12,7\%$ );
- у групі КГ 1  $\Delta = 23,5\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 21,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 2,3\%$ );
- у групі ЕГ 2  $\Delta = 50,0\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 21,4\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 26,8\%$ );
- у групі КГ 2  $\Delta = 20,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 13,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 6,9\%$ );
- у групі ЕГ 3  $\Delta = 56,5\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 34,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 21,7\%$ );
- у групі КГ 3  $\Delta = 22,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 22,7\%$ );
- у групі ЕГ 4  $\Delta = 73,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 63,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 10,5\%$ );
- у групі КГ 4  $\Delta = 9,9\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 6,6\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,3\%$ );
- у групі ЕГ 5  $\Delta = 66,3\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 51,7\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 14,6\%$ );
- у групі КГ 5  $\Delta = 12,1\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 8,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,3\%$ ).

Цей показник зазнав найсуттєвіших змін в ЕГ 4 (ХНАДУ).

Таблиця Т 4

Динаміка за показником «активність засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури та творча самореалізація в українському соціумі»  
(поведінковий критерій, міжкультурний складник)  
контрольних та експериментальних груп  
на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	80.46	78.82	60.71	58.62	69.57	65.91	81.05	78.02	91.01	84.62
продуктивний	18.39	18.82	32.14	37.93	26.09	27.27	15.79	16.48	6.74	12.09
креативний	1.15	2.36	7.15	3.45	4.34	6.82	3.16	5.50	2.25	3.29

Рівні	після експерименту									
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	ЕГ 4	КГ 4	ЕГ 5	КГ 5
репродуктивний	9.20	64.71	10.71	41.38	15.22	40.91	9.47	67.03	12.36	69.23
продуктивний	72.41	31.76	53.57	51.72	65.22	47.73	72.63	24.18	71.91	26.37
креативний	18.39	3.53	35.72	6.90	19.56	11.36	17.90	8.79	15.73	4.40

За результатами, поданими в таблиці Т 4, можемо констатувати, що кількість студентів з репродуктивним рівнем за показником «активність засвоєння традицій, звичаїв, норм української культури та творча самореалізація в українському соціумі» зменшилася:

– у групі ЕГ 1  $\Delta = 71,3\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 54,0\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 17,3\%$ );

– у групі КГ 1  $\Delta = 14,1\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 12,9\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 1,2\%$ );

– у групі ЕГ 2  $\Delta = 50,0\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 21,4\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 28,4\%$ );

– у групі КГ 2  $\Delta = 17,2\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 13,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,4\%$ );

– у групі ЕГ 3  $\Delta = 54,4\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 39,1\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 15,3\%$ );

– у групі КГ 3  $\Delta = 25,0\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 20,5\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 4,5\%$ );

– у групі ЕГ 4  $\Delta = 71,6\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 56,8\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 14,8\%$ );

– у групі КГ 4  $\Delta = 11,0\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 7,7\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 3,3\%$ );

– у групі ЕГ 5  $\Delta = 78,7\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 65,2\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 13,5\%$ );

– у групі КГ 5  $\Delta = 15,4\%$  (збільшення кількості студентів з продуктивним рівнем  $\Delta = 14,3\%$  та креативним рівнем  $\Delta = 1,1\%$ ).

За цим показником найсуттєвіші зміни відбулися в ЕГ 5 (ХДУХТ).

## Додаток У

### Список публікацій здобувача за темою дисертації

#### *Монографія*

1. **Білик О. М.** Соціалізація іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України : монографія / Харків. держ. акад. культури. Харків : Майдан, 2016.—336 с.

#### *Статті в наукових фахових виданнях України*

2. **Білик О.** Діалогова концепція культури як основа соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Новий колегіум. 2015. № 4. С. 38–43.

3. **Білик О. М.** Забезпечення якості професійної підготовки іноземних студентів у контексті інтернаціоналізації вищої освіти України // Проблеми емпіричних досліджень у психології : зб. наук. пр. / Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 13. С. 275 – 282.

4. **Білик О. М.** Етапи формування міжетнічної толерантності іноземних студентів у контексті соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : зб. наук. пр. / Переяслав.-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. Київ, 2014. Т. 5 : Психолого-педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів вищої освіти в Україні. С. 58–68.

5. **Білик О. М.** Іноземні студенти як об'єкт соціалізації в соціокультурному просторі України // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. Чернігів, 2016. Вип. 133. С. 10–14.

6. **Білик О. М.** Культурно-мистецька підготовка іноземних громадян у Харківській державній академії культури : сучасний стан та перспективи // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2013. Вип. 40. С. 213–222.

7. **Білик О. М.** Освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу як основа соціалізаційного простору для іноземних студентів // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 44. С. 268–275.

8. **Білик О. М.** Особистісний потенціал як детермінанта соціалізації іноземних студентів // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія : зб. ст. / РВНЗ „Крим. гуманітар. ун-т ” (м. Ялта). Ялта, 2014. Вип. 45, ч. 4. С. 35–45.

9. **Білик О. М.** Підвищення якості підготовки іноземних студентів у контексті професійної соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка : Педагогічні науки. 2016. № 3, ч. 2. С. 6–14.

10. **Білик О. М.** Проблеми іноземних студентів та шляхи їх подолання у процесі соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору : зб. наук. пр. / Переяслав.-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди. Київ, 2015. Вип. 36, дод. 1, т. 6 : темат. вип. С. 351–361.

11. **Білик О. М.** Роль української культури у процесі соціалізації іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». Хмельницький, 2015. № 11. С. 27–31.

12. **Білик О. М.** Соціалізація іноземних студентів у контексті соціально-педагогічної діяльності в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка : Педагогічні науки. 2016. № 1, ч. 2. С. 107–114.

13. **Білик О. М.** Соціалізація іноземних студентів як педагогічна проблема // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2014. Вип. 43. С. 281–289.

14. **Білик О. М.** Соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. 2016. № 5. С. 18–24.

15. **Білик О. М.** Центр міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів як складова освітньо-культурного середовища їх соціалізації // Наукові записки : Психолого-педагогічні науки : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. Ніжин, 2014. № 3. С. 18–25.

16. **Білик О. М.,** Сухорукова О. М. Навчальні посібники для роботи з відеоматеріалами під час вивчення російської мови як іноземної // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : міжпредметні зв'язки : наук. дослідж., досвід, пошуки : зб. наук. пр. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2013. Вип. 22. С. 42–50.

17. **Білик О.,** Єрошенко О. Мистецька підготовка іноземних громадян у Харківській державній академії культури // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини. Умань, 2015. Вип. 2, ч. 2. С. 35–42.

*Статті в періодичних виданнях зарубіжних країн та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз*

18. **Білик О.** Бібліотека вищого навчального закладу як складова освітньо-культурного середовища соціалізації іноземних студентів // British Journal of Science, Education and Culture. 2014. Vol. 5, № 1 (January–june). P. 153–161.

19. **Білик О. М.** Використання медіаосвіти у процесі соціалізації іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2015. III (28), Iss. 55. P. 21–24.

20. **Білик О. М.** Розвиток соціальності іноземних студентів у процесі соціально-педагогічного супроводу соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2016. IV (48), Iss. 102. P. 7–10.

21. **Білик О.** Соціалізація іноземних студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 4. С. 439–450.



22. **Білик О. М.** Соціально-педагогічний супровід соціалізації іноземних студентів : досвід практичної реалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу [Електронний ресурс] // ScienceRise : Pedagogikal Education. 2017. № 4 (12). С. 30–37. URL : [http://journals.uran.ua/sr\\_edu/article/view/100404/95949](http://journals.uran.ua/sr_edu/article/view/100404/95949).

23. **Білик О. М.** Структурно-функціональна модель соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2015. III (35), Iss. 71. P. 26 – 29.

24. **Білик О. М.** Формування міжетнічної толерантності іноземних студентів у контексті соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу: культурологічні засади // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2015. Вип. 48. С. 163–173.

25. **Bilyk E. N.** The Forming of Cross-Cultural Literacy and Intercultural Competence of Foreign Students in the Process of Socialization in the Educational and Cultural Environment of a Higher Educational Institution // Eastern European Scientific Journal. 2015. № 4. P. 145–153.

26. **Bilyk O. M.** Features of socialization of foreign students in the educational and cultural environment of Higher Education Institution // Youth Science. 2014. № 8. P. 214 – 216.

*Опубліковані праці апробаційного характеру*

27. **Билык Е.** Информационная социализация иностранных студентов в образовательно-культурной среде высшего учебного заведения Украины // Science and Education in Australia, America and Eurasia : Fundamental and Applied Science : papers and commentaries the 1st International Academic Conference (Australia, Melbourne, 25 June 2014) / International Agency for the Development of Culture, Education and Science in collaboration with University of Melbourne. Melbourne, 2014. Vol. 2. P. 171–176.

28. **Билык Е. Н.** Проблемы социокультурной адаптации иностранных студентов на начальном этапе обучения // Язык и специальность : актуальные

проблемы обучения иностранцев в высшем учебном заведении : первая междунар. науч.-метод. конф., 14–16 окт. 2010 г. : тез. докл. / Харьк. нац. ун-т радиоэлектроники, Центр обучения иностр. граждан. Харьков, 2010. С. 28–32.

29. **Билык Е. Н.** Роль аудиовизуальных материалов в формировании межкультурной компетентности иностранных студентов в процессе языковой подготовки // Проблемы и перспективы языковой подготовки иностранных студентов : материалы X междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 85-летию ХНАДУ, 1–2 окт. 2015 г. / Харьк. нац. автомоб.-дорож. ун-т, Казах. нац. ун-т им. Аль-Фараби. Харьков, 2015. С. 255–258.

30. **Билык Е. Н.,** Сухорукова Е. Н. Использование научно-популярных видеофильмов в обучении иностранных студентов научному стилю речи // Язык и специальность: актуальные проблемы обучения иностранцев в высшем учебном заведении : материалы II междунар. науч.-метод. конф., Харьков, 28–30 мая 2015 г. / Харьк. нац. ун-т радиоэлектроники, Высшее военно-морское уч-ще им. Н. Й. Вапцарова (Болгария, Варна). Харьков, 2015. С. 43–47.

31. **Билык Е. Н.,** Сухорукова Е. Н. Работа с видеофильмом при изучении русского языка как иностранного в контексте диалога культур // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : міжпредметні зв'язки : тези XVII міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 черв. 2013 р. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Центр міжнар. освіти. Харків, 2013. С. 16–18.

32. **Білик О. М.** Вивчення проблеми соціалізації іноземних студентів у сучасному науковому педагогічному дискурсі // Актуальные научные исследования в современном мире : материалы V междунар. науч.-практ. интернет-конф., 21–22 сент. 2015 г. Переяслав-Хмельницкий, 2015. Вып. 5, ч. 1. С. 65–70.

33. **Білик О. М.** Етнографічні навчальні відеофільми в процесі мовної соціалізації іноземних студентів // Проблемы и перспективы подготовки иностранных студентов : материалы междунар. науч.-практ. конф., 2–3 окт. 2014 г. / Харьк. нац. автомоб.-дорож. ун-т, Фак. подгот. иностр. граждан. Харьков, 2014. С. 376–383.

34. **Білик О. М.** Етнографічні навчальні відеофільми у процесі медіасоціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля : проблеми та перспективи : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 6 листоп. 2014 р. / Харків. держ. акад. культури, Каф. соц. педагогіки ХДАК. Харків, 2014. – С. 15 – 17.

35. **Білик О. М.** Етнопсихологічні особливості іноземних студентів у процесі соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 жовт. 2015 р. / М-во освіти і науки України та ін. Харків, 2015. С. 169 – 170.

36. **Білик О. М.** Етнопсихологічні та національно-культурні особливості іноземних студентів у контексті соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Актуальні питання освіти і науки : зб. наук. ст. : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 10–11 листоп., 2015 р.) / Нац. акад. Нац. гвардії України. Харків, 2015. С. 10–15.

37. **Білик О. М.** Інформаційні аспекти соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі України // Інноваційний розвиток вищої освіти : глобальний та національний виміри змін : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 квіт. 2016 р. / Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С.Макаренка та ін. Суми, 2016. С. 30 – 34.

38. **Білик О. М.** Культурологічна основа формування толерантності іноземних студентів у процесі соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Теорія і практика соціального виховання : соціальна суб'єктність, активність та відповідальність : матеріали наук.-практ. конф, 21 листоп. 2014 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С.Сковороди. Харків, 2014. С. 18–19.

39. **Білик О. М.** Міжкультурний і професійний аспекти соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі інформаційного суспільства // Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : матеріали

міжнар. наук. конф. (24–25 листоп. 2016 р.) / Харків. держ. акад. культури та ін. Харків, 2016. С. 112–114.

40. **Білик О. М.** Організація соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів // Підготовка соціального педагога на засадах партнерства : матеріали наук.-практ. конф., 24 листоп. 2015 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2015. С. 50–51.

41. **Білик О. М.** Педагогічна взаємодія в процесі адаптації іноземних студентів // Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (22–23 листоп. 2012 р.) / Харків. держ. акад. культури та ін. Харків, 2012. С. 105–106.

42. **Білик О. М.** Розвиток соціальності іноземних студентів у процесі соціального виховання в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Актуальні дослідження в соціальній сфері : матеріали сьомої міжнар. наук.-практ. конф., 16 трав. 2016 р. / Одес. нац. політехн. ун-т, Гуманіт. ф-т. Одеса, 2016. С. 159–162.

43. **Білик О. М.** Соціалізація іноземних студентів у соціокультурному просторі України // Соціальний педагог у територіальній громаді : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф., 27 жовт. 2016 р. / Запоріж. нац. ун-т, Ф-т соц. педагогіки та психології, Каф. соц. педагогіки та ін. Запоріжжя, 2016. С. 16–19.

44. **Білик О. М.** Соціальне виховання іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // Історичні, філософські, мовні і методологічні тенденції розвитку сучасної освіти : матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих науковців, 3–4 груд. 2015 р. / Харків. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. Харків, 2015. С. 164–168.

45. **Білик О. М.** Соціально-культурна інтеграція іноземних студентів в освітньо-культурне середовище вищого навчального закладу // Соціальний педагог – спеціаліст із соціального виховання : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю підгот. соц. педагогів у ХДАК, 15-річчю каф. соц. педагогіки, 27 жовт. 2011 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2011. С. 64–66.

46. **Білик О. М.** Соціально-педагогічна діяльність з іноземними студентами в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // *Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (26–27 листоп. 2015 р.)* / Харків. держ. акад. культури, Нац. акад. мистецтв України, Ін-т культурології. Харків, 2015. С. 105–107.

47. **Білик О. М.** Соціокультурна підтримка іноземних студентів творчих спеціальностей у процесі адаптації до української освітньої системи // *Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : матеріали міжнар. наук. конф., 8–9 груд. 2011 р.* / Харків. держ. акад. культури та ін. Харків, 2011. С. 82–84.

48. **Білик О. М.** Специфіка соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів у соціокультурному просторі України // *Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля : проблеми і перспективи : матеріали наук.-практ. конф.* / Харків. держ. акад. культури, Каф. соц. педагогіки ХДАК. Харків, 2016. С. 12–14.

49. **Білик О. М.,** Брагін Ю. А., Брагіна Т. М. Використання інтерпретативної антропології К. Гірца у процесі вивчення акультурації іноземних студентів // *Актуальні питання освіти і науки : зб. наук. ст. : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (Україна, Харків, 10–11 листоп. 2016 р.)* / Харків. нац. екон. ун-т ім. Семена Кузнеця. Харків, 2016. С. 18–23.

50. **Білик О. М.,** Брагіна Т. М. Дистанційне навчання у процесі підготовки іноземних студентів // *Дистанційне навчання – старт із сьогодення в майбутнє : зб. наук.-метод. пр. II всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 19 трав. 2016 р.* / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Укр. асоц. дистанц. освіти, Казах. нац. ун-т ім. Аль-Фарабі. Харків, 2016. С. 10–15.

51. **Білик О. М.,** Брагіна Т. М. Професійна соціалізація іноземних студентів у контексті концепції мультикультуралізму // *Inovativny vyzkum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce : Medzinárodna vedecko-praktická konferencia, 10–11 marca 2017* / *Vysoká škola Danubius, Fakulta sociálnych štúdií. Sládkovičovo, Slovenská republika, 2017. P. 201–204.*

52. **Білик О. М.**, Брагіна Т. М. Роль місць пам'яті у формуванні крос-культурної грамотності та міжкультурної компетентності іноземних студентів у процесі соціалізації в соціокультурному просторі України // *Theoretical and Applied Researches in the Field of Pedagogy, Psychology and social Sciences : Proceedings of International scientific-practical Conference, December 28–29 / Holy cross University, Humanitarian Pedagogical Faculty. Kielce, 2016. P. 36–39.*

53. **Білик О. М.**, Брагіна Т. М. Спецкурс „Соціальна адаптація іноземних студентів в Україні” на підготовчому факультеті в контексті процесу соціалізації // *Проблеми і перспективи мовної підготовки іноземних студентів : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 жовт. 2016 р. / Харків. нац. автодорож. ун-т та ін. Харків, 2016. С. 290–293.*

*Опубліковані наукові праці, які додатково відображають  
наукові результати дисертації*

54. **Билык Е. Н.** Художественные традиции Слобожанщины в процессе инкультурации иностранных студентов // *Wartości i idee a polityka / pod red. Katarzyny M. Cwynar. Rzeszów, 2016. P. 123–134.*

55. **Білик О. М.** Роль мовної підготовки у процесі соціалізації іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу // *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : міжпредметні зв'язки : наук. дослідж., досвід, пошуки : зб. наук. пр. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2015. Вип. 26. С. 8–16.*

**Відомості про апробацію результатів дисертації**

1. *Science and Education in Australia, America and Eurasia : Fundamental and Applied Science : 1st International Academic Conference (Australia, Melbourne, 25 June 2014, заочно)*

2. Мова і спеціальність : актуальні проблеми навчання іноземців у вищому навчальному закладі : I міжнародна науково-методична конференція (Харків, 14–16 жовт. 2010 р., очна).

3. Проблеми і перспективи мовної підготовки іноземних студентів : X міжнародна науково-практична конференція, присвячена 85-річчю ХНАДУ (Харків, 1–2 жовт., 2015 р., очна).

4. Мова і спеціальність: актуальні проблеми навчання іноземців у вищому навчальному закладі : II міжнародна науково-методична конференція (Харків, 28–30 трав. 2015 р., очна)

5. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : міжпредметні зв'язки : XVII міжнародна науково-практична конференція (Харків, 6–7 черв. 2013 р., очна)

6. Актуальные научные исследования в современном мире : V международная научно-практическая интернет-конференция (Переяслав-Хмельницький, 21–22 верес. 2015 р., заочна).

7. Проблеми і перспективи підготовки іноземних студентів : міжнародна науково-практична конференція (Харків, 2–3 жовт. 2014 р., очна).

8. Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля : проблеми та перспективи : всеукраїнська науково-практична конференція (Харків, 6 листоп. 2014 р., очна).

9. Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід : II міжнародна науково-практична конференція, (Харків, 23–24 жовт. 2015 р., очна).

10. Актуальні питання освіти і науки : III міжнародна науково-практична конференція (Харків, 10–11 листоп., 2015 р., очна).

11. Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін : III міжнародна науково-практична конференція (Суми, 6–7 квіт. 2016 р., очна).

12. Теорія і практика соціального виховання: соціальна суб'єктність, активність та відповідальність : науково-практична конференція (Харків, 21 листоп. 2014 р., очна).

13. Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : міжнародна наукова конференція (Харків, 24–25 листоп. 2016 р., очна).

14. Підготовка соціального педагога на засадах партнерства : науково-практична конференція (Харків, 24 листоп. 2015 р., очна).

15. Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : міжнародна наукова конференція (Харків, 22–23 листоп. 2012 р., очна).

16. Актуальні дослідження в соціальній сфері : сьома міжнародна науково-практична конференція, (Одеса, 16 трав. 2016 р., заочна).

17. Соціальний педагог у територіальній громаді : всеукраїнська науково-практична конференція (Запоріжжя, 27 жовт. 2016 р., заочна).

18. Історичні, філософські, мовні і методологічні тенденції розвитку сучасної освіти : II всеукраїнська науково-практична конференція студентів і молодих науковців (Харків, 3–4 груд. 2015 р., очна).

19. Соціальний педагог — спеціаліст із соціального виховання : науково-практична конференція, присвяч. 20-річчю підготовки соціальних педагогів у ХДАК, 15-річчю кафедри соціальної педагогіки (Харків, 27 жовт. 2011 р., очна).

20. Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : міжнародна наукова конференція (Харків, 26–27 листоп. 2015 р., очна).

21. Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку : міжнародна наукова конференція (Харків, 8–9 груд. 2011 р., очна).

22. Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля : проблеми і перспективи : науково-практична конференція (Харків, 9 груд. 2016 р., очна).

23. Актуальні питання освіти і науки : IV міжнародна науково-практична конференція (Харків, 10–11 листоп. 2016 р., очна).

24. Дистанційне навчання — старт із сьогодення в майбутнє : II всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю (Харків, 19 трав. 2016 р., очна).



25. Inovatívny výskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce : Medzinárodná vedecko-praktická konferencia (Slovenská republika, Sládkovičovo, 10–11 marca 2017, заочна).

26. Theoretical and Applied Researches in the Field of Pedagogy, Psychology and social Sciences : Proceedings of International scientific-practical Conference (Польша, Кельце, 28-29 груд. 2016 р., заочна).

27. Проблеми і перспективи мовної підготовки іноземних студентів : міжнародна науково-практична конференція (Харків, 6–7 жовт. 2016 р., очна).

## **Додаток Ф**

**Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження**



**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ**  
**ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ**

Бурсацький узвіз, 4, м.Харків, 61057, Україна  
 тел./факс (057) 731-51-05, 731-13-85  
 код ЄДРПОУ 30036001  
 E-mail: [rector@ic.ac.kharkov.ua](mailto:rector@ic.ac.kharkov.ua), Web: <http://www.ic.ac.kharkov.ua>

Bursatski Uzviz, 4, Kharkiv, 61057, Ukraine  
 tel./fax (057) 731-51-05, 731-13-85  
 code ЄДРПОУ 30036001

09.08.2017 № 01-03-98  
 на № \_\_\_\_\_

**ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ**

результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня  
 доктора педагогічних наук **Білик Олени Миколаївни**  
 «Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному  
 середовищі вищого навчального закладу»  
 зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка

Протягом 2003-2016 років на базі Харківської державної академії культури проводилася науково-дослідна робота з дослідження Білик О. М. «Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу», що уможливило вдосконалення підготовки іноземних студентів, активізацію їх соціокультурної діяльності, створення в освітньо-культурному середовищі академії оптимальних умов для підвищення ефективності процесу соціалізації іноземних студентів.

У діяльності створеного автором при студентській раді академії Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів відбувалося впровадження структурно-функціональної моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів. До реалізації напрямів діяльності Центру міжкультурної комунікації та соціальної інтеграції іноземних студентів залучалися представники органів студентського самоврядування, заступники деканів, які відповідають за виховну роботу,



куратори, викладачі, працівники бібліотеки, коменданти гуртожитків, медичні працівники, українські й іноземні студенти всіх спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у ХДАК.

Впровадження запропонованої автором дослідження моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів дозволило максимально долучити їх до широкого соціокультурного контексту, допомогло реалізувати міжкультурну комунікацію в різних формах та ситуаціях соціальної взаємодії, що позитивно вплинуло на розвиток міжкультурного та соціально-професійного компонентів соціальності іноземних студентів, сприяло формуванню освітньо-культурного середовища відповідного потребам іноземних студентів, мало позитивний вплив на підвищення ефективності процесу їх соціалізації.

Реалізація дослідно-експериментальної роботи довела ефективність практичного використання результатів наукових розвідок Білик О. М. щодо створення соціально-виховних умов для оптимізації процесу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та підвищення якості їх професійної підготовки.

Проректор з наукової роботи,  
доктор пед. наук, професор



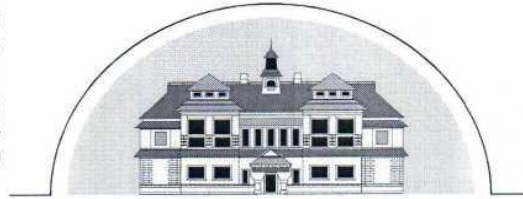
Н. М. Кушнарєнко





МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківська державна академія  
дизайну і мистецтв  
вул. Мистецтв, 8  
Харків, 61002, Україна  
тел. (057) 706-04-04  
тел./факс (057) 706-15-60



Kharkiv State Academy  
of Design and Arts  
vul. Mystetstv, 8,  
Kharkiv, 61002, Ukraine  
tel. +38(057) 706-04-04  
tel/fax +38(057) 706-15-60

**ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ**

E-mail: [academy@ksada.edu.ua](mailto:academy@ksada.edu.ua)  
<http://www.ksada.org>

06.02.2017  
N 7-07

### ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук **Білик Олени Миколаївни**  
«Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу»  
зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка

Під час реалізації експериментальної роботи з упровадження результатів дисертаційного дослідження Білик О. М. у освітньому процесі Харківської державної академії дизайну і мистецтв було проведено комплексну діагностичну роботу, яка дозволила виявити специфіку розвитку соціальності іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу, визначити основні ціннісні орієнтації та особливості їх навчальної мотивації, дослідити ступінь вираженості «культурного шоку», зосередити увагу на створенні сприятливих умов для самореалізації та саморозвитку іноземної студентської молоді. Було також вивчено специфіку освітньо-культурного середовища вищого навчального закладу, який проводить підготовку іноземних студентів, визначалися шляхи реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, активного їх залучення до різних видів соціокультурної діяльності. Запропоновано основні напрями удосконалення соціального виховання іноземних студентів, що має суттєвий вплив на підвищення якості їх професійної підготовки та сприяє розвитку соціальних цінностей та соціальних якостей, формуванню соціальної поведінки відповідно до викликів соціокультурного простору інформаційного суспільства.

Проведена діагностика у поєднанні з результатами теоретичного аналізу досліджуваної проблеми дозволили Білик О. М. виявити особливості соціалізації іноземних студентів, а також удосконалити напрями соціально-педагогічного супроводу цього процесу. Передбачається подальше застосування результатів дослідження Білик О. М. з метою підвищення ефективності соціального розвитку та професійного становлення іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу України.

Проректор з науково-дослідної  
роботи



О.В.Гончар





МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**  
**імені В.В. ДОКУЧАЄВА**

п/в «Комуніст-1», Харківський район, Харківська область, 62483, тел. (057) 709-03-00,  
 факс (057) 709-03-10, E-mail: office@knau.kharkov.ua, код ЄДРПОУ 00493764

07.06.2016 № 205/04-21

**ДОВІДКА**

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження  
 на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук  
 Білик Олени Миколаївни «Теорія та методика соціалізації іноземних  
 студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального  
 закладу» зі спеціальності 13.00.05 - соціальна педагогіка**

Протягом 2012-2016 рр. на базі Харківського національного аграрного університету імені В.В. Докучаєва проводилася науково-дослідна робота з дисертаційної праці Білик О.М. «Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу».

Предметом впровадження стала реалізація соціально-педагогічної діяльності з іноземними студентами в освітньо-культурному середовищі університету щодо розвитку їхньої професійної та міжкультурної соціальності, що покладено в основу дисертаційного дослідження. Була активізована діяльність викладачів та співробітників університету, які вступають у взаємодію з іноземними студентами в освітньому процесі та в позанавчальній діяльності. Проводилась комплексна діагностика, визначалися провідні напрями реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів. Представники органів студентського самоврядування активно залучалися до різних видів позанавчальної діяльності з іноземними студентами.

Під час організації освітнього процесу для іноземних студентів передбачається подальше застосування результатів дослідження Білик О.М., зокрема з урахуванням специфіки соціального виховання іноземних студентів як соціально контрольованої соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу.

**Ректор університету,  
 член-кор. НААН України,  
 доктор с.-г. наук, професор**



**В.К. Пузік**





**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ**

вул. Г. Сковороди, 1/3, м. Полтава, 36003, тел./факс: (0532) 50-02-73,  
E-mail: pdaa@pdaa.com.ua Код ЄДРПОУ 00493014

*11.07.2016* № *01-06/62*

На № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_

**ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ**

результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня  
доктора педагогічних наук **Білик Олени Миколаївни**  
«Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-  
культурному середовищі вищого навчального закладу»  
зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка

Цією довідкою підтверджується, що протягом 2012-2016 рр. на базі Полтавської державної аграрної академії проводилася науково-дослідна робота з дисертаційного дослідження Білик О. М. «Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу».

Була проведена діагностична та прогностична робота, що дозволило з'ясувати основні проблеми, з якими стикаються іноземні студенти як у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу, так і у соціокультурному просторі України, а також визначити основні напрями соціально-педагогічної діяльності щодо соціального виховання іноземних студентів як соціально контрольованої соціалізації та розвитку їхньої соціальності під час навчання у вищому навчальному закладі. На підставі отриманих результатів було також визначено соціально-виховні умови, компоненти та напрями реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу; з'ясовано компоненти та показники соціальності іноземних студентів як сформованої інтегративної якості їхньої особистості, що визначає: рівень входження іноземного студента в новий соціум, прийняття ним цінностей цього соціуму, організацію життєдіяльності відповідно до прийнятих у цьому соціуму норм, традицій, правил, зі збереженням власної етнокультурної ідентичності.

Результати дисертації Білик О. М. сприяють підвищенню ефективності соціально-виховної діяльності з іноземними студентами, розвитку компетентності викладачів та співробітників вищих навчальних закладів, які взаємодіють з іноземними студентами в освітньому процесі.

Проректор з науково-педагогічної,  
наукової роботи, доцент



*[Signature]*  
О.О. ГОРБ





УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ  
УНІВЕРСИТЕТ імені Г.С. СКОВОРОДИ

вул. Алчевських, 29, м. Харків, 61002, тел. (057) 700-35-23, факс (057) 700-69-09  
e-mail: rector@hnpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125585

Від 19.02.2014р. № 11/0-113

На № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_

### ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук **Білик Олени Миколаївни**  
«Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу»  
зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка

На базі Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди проводилася дослідно-експериментальна робота з дисертаційної праці Білик О. М. «Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу», яка спрямовувалася на створення передумов для реалізації моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, на оптимізацію координації соціально-педагогічної діяльності щодо соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі ВНЗ та в соціокультурному просторі України, на вдосконалення освітньо-культурного середовища університету щодо підвищення ефективності соціального виховання іноземних студентів та на розвиток міжкультурного та соціально-професійного компонентів їх соціальності.

У процесі дослідно-експериментальної роботи вдосконалювалася робота кураторів, викладачів, які співпрацюють з іноземними студентами, представників органів студентського самоврядування з урахуванням провідних тенденцій організації сучасного освітнього процесу в умовах інтернаціоналізації вищої освіти.

Проводилася робота з іноземними студентами щодо реалізації соціально-педагогічного супроводу їх соціалізації в освітньо-культурному середовищі університету (моніторинг проблем іноземних студентів, розробка і реалізація комплексу заходів соціально-педагогічного супроводу).

Результати дисертації Білик О. М. мали позитивний вплив на підвищення ефективності соціального виховання іноземних студентів та формування освітньо-культурного середовища університету, сприятливого для гармонізації процесу їх соціалізації.

Перший проректор-проректор  
з наукової роботи,  
доктор філологічних наук, професор



*О. А. Андрущенко*  
О. А. Андрущенко



Міністерство освіти  
і науки України



Ministry of Education  
and Science of Ukraine

УКРАЇНСЬКА ІНЖЕНЕРНО-  
ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

UKRAINIAN ENGINEERING  
PEDAGOGICS ACADEMY

вул. Університетська, 16,  
м. Харків, 61003, Україна

Тел.: (057)731 28 62; факс: (057)731 32 36  
E-mail: [rektor@uipa.edu.ua](mailto:rektor@uipa.edu.ua)  
Web: <http://uipa.edu.ua>  
Код ЄДРПОУ 02071228

Universitets'ka str. 16,  
Kharkiv, 61003, Ukraine

№ 101-29-17 від 17.05.2017

### ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук **Білик Олени Миколаївни** «Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу» зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка

На базі Української інженерно-педагогічної академії упродовж 2010 – 2016 рр. проводилася дослідно-експериментальна робота з дисертаційного дослідження Білик О. М. «Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу». Предметом впровадження стало вивчення актуального стану соціалізації іноземних студентів, які навчаються за спеціальністю «015 Професійна освіта», в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу, що відбувалося за такими напрямками: визначення готовності освітньо-культурного середовища Української інженерно-педагогічної академії щодо реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів; дослідження рівня розвитку міжкультурного та соціально-професійного компонентів соціальності іноземних студентів.

Шляхом інтерв'ювання, включеного спостереження, бесід, аналізу документації автором було вивчено діяльність Центру вдосконалення підготовки іноземних громадян та факультету міжнародних освітніх програм як структурних підрозділів, що відповідають за навчання іноземних студентів. Білик О. М. проведено опитування викладачів та співробітників ВНЗ, які взаємодіють з іноземними студентами, проаналізовано участь представників студентського самоврядування в реалізації співпраці з іноземними студентами. Це дозволило з'ясувати можливості освітньо-культурного середовища щодо впровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів та допомогло визначити шляхи його гармонізації. За визначеними критеріями здійснено діагностику рівня розвитку соціальності іноземних студентів, що уможливило оптимізацію соціально-педагогічного супроводу їх соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу.

Теоретичні положення дисертації впроваджено в розробку змісту навчальних дисциплін кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти.

Практичні розробки щодо реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів впроваджено в роботі Центру вдосконалення підготовки іноземних громадян та факультету міжнародних освітніх програм. Впровадження результатів дисертаційного дослідження Білик О. М. доводить методичну доцільність соціально-педагогічного супроводу соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу та уможливорює його подальше використання в процесі соціального виховання іноземних студентів.

Проректор з наукової роботи  
д.п.н., професор



М. І. Лазарев



Ministry of Education and Science  
of Ukraine

**Kharkiv National  
Automobile and Highway  
University**

25 Petrovsky Str., Kharkiv, 61002, Ukraine  
Tel.: +380 57 7003865, +380 57 7073770  
Fax : +380 57 7003855  
E-mail: tgi@khadi.kharkov.ua  
www. khadi.kharkov.ua



Міністерство освіти і науки  
України

**Харківський національний  
автомобільно-дорожній  
університет**

вул. Петровського 25, Харків, 61002  
Тел.: +380 57 7003865, +380 57 7073770  
Факс: +380 57 7003855  
E-mail: tgi@khadi.kharkov.ua  
www. khadi.kharkov.ua

27.01.2016 № 9039 /64

На \_\_\_\_\_

**ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ**

результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук **Білик Олени Миколаївни**  
«Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу»  
зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка

Протягом 2008-2016 рр. на базі Харківського національного автомобільно-дорожнього університету проводилася науково-дослідна робота з дисертаційної праці Білик О. М. «Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу», що уможливило вдосконалення соціально-виховної роботи з іноземними студентами, сприяло розвитку їхньої професійної та міжкультурної соціальності. Реалізовувалася програма соціально-педагогічного супроводу іноземних студентів, було зосереджено увагу на впровадженні елементів медіа-освіти у процес професійної підготовки та соціального виховання іноземних студентів. Були реалізовані творчі проекти, пов'язані із підготовкою навчальних відеофільмів етнокультурного змісту, які застосовуються у процесі мовної підготовки іноземних студентів, а також використовуються в соціально-виховній роботі з іноземними студентами. До участі в проектах долучалися іноземні й українські студенти, викладачі Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, що сприяло налагодженню творчої взаємодії між іноземними студентами та українськими студентами, між іноземними студентами та викладачами, а також мало позитивний вплив на процес самоактуалізації та самореалізації особистісного потенціалу студентів-іноземців.

Результати дисертації Білик О.М. продовжують активно впроваджуватися в освітньому процесі підготовки фахівців для закордонних країн відповідно до вимог соціокультурного простору інформаційного суспільства.

Проректор з науково-педагогічної  
роботи та міжнародних  
зв'язків, к.т.н. професор



Г. І. Тохтар





001884

**УКРАЇНА**  
**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І.І. МЕЧНИКОВА**

65082, Україна, м. Одеса, вул. Дворянська, 2    тел. (048) 723-52-54  
 E-mail: rector@onu.edu.ua    факс (048) 723-35-15

10.10.2017 № 02-01-2114

на № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_

### ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня  
 доктора педагогічних наук **Білик Олени Миколаївни**  
 «Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-  
 культурному середовищі вищого навчального закладу»  
 зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка

Дослідно-експериментальна робота з впровадження результатів дисертаційного дослідження Білик О. М. реалізовувалася протягом 2012-2016 рр. в освітньому процесі Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Під час дослідно-експериментальної роботи Білик О. М. було проведено соціально-педагогічну діагностику щодо визначення актуального стану соціалізації іноземних студентів за такими напрямками: діагностика освітньо-культурного середовища Одеського національного університету імені І. І. Мечникова стосовно його готовності до реалізації соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, а також діагностика рівня розвитку їх соціальності (міжкультурного та соціально-професійного її складників) на констатувальному та контрольному етапах дослідно-експериментальної роботи за визначеними критеріями та показниками.

Отримані результати дозволили обрати оптимальні шляхи щодо впровадження соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, визначити зміст, напрями його реалізації, найбільш продуктивні методи та форми соціально-виховної роботи з іноземними студентами, які сприяють підвищенню рівня розвитку міжкультурного та соціально-професійного складників їх соціальності як основного показника ефективності соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу.

Проректор з науково-педагогічної  
 роботи ОНУ імені І.І.Мечникова



*[Signature]* О.В.Запорожченко



Ministry of education and science of Ukraine  
**KHARKIV STATE UNIVERSITY  
 OF FOOD TECHNOLOGY  
 AND TRADE**  
 333, Klochkivska, Kharkiv 61051 Ukraine  
 Phone +38 (057) 3368979, Fax +38 (057) 3378535  
[www.hduht.edu.ua](http://www.hduht.edu.ua) e-mail: [hduht@kharkov.com](mailto:hduht@kharkov.com), [interhduht@gmail.com](mailto:interhduht@gmail.com)



Міністерство освіти і науки України  
**ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ  
 УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧУВАННЯ  
 ТА ТОРГІВЛІ**  
 61051 Клочківська 333, Харків Україна  
 Тел. +38 (057) 3368979, Факс +38 (057) 3378535

**Центр міжнародної освіти та співробітництва**

+38(057)349-45-04

«29» 12 2016р.

ЦМОтаС № 989/16

**ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ**

результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

**Білик Олени Миколаївни**

«Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу»

зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка

Дослідно-експериментальна робота з упровадження результатів дисертаційного дослідження Білик О. М. у Харківському державному університеті харчування та торгівлі спрямовувалася на впровадження структурно-функціональної моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів, на формування освітньо-культурного середовища університету, оптимального для продуктивного соціального виховання іноземних студентів, для розвитку їх соціальності як ієрархії соціальних цінностей, соціальних якостей та соціальної поведінки.

У освітньо-культурному середовищі університету створювалися соціально-виховні умови, сприятливі для соціалізації іноземних студентів, удосконалювалася діяльність центру міжнародної освіти і співробітництва, проводилася робота з представниками освітньо-культурного середовища університету щодо специфіки взаємодії з іноземними студентами у контексті міжкультурної комунікації.

У процесі роботи з іноземними студентами щодо реалізації структурно-функціональної моделі соціально-педагогічного супроводу їх соціалізації відбувалося здійснення аудиторної і позааудиторної роботи, спрямованої на підвищення ефективності процесу соціалізації та розвитку міжкультурного та соціально-професійного компонентів соціальності іноземних студентів.

Упровадження розробленої Білик О. М. структурно-функціональної моделі соціально-педагогічного супроводу соціалізації іноземних студентів в процес підготовки іноземних студентів Харківського державного університету харчування та торгівлі дало позитивні результати, сприяло підвищенню продуктивності їх соціалізації, формуванню міжкультурної та соціально-професійної компетентності іноземних студентів, розвитку їх соціальної культури.

Ректор



О.І. Червко



УКРАЇНА

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**  
**ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

61166, м. Харків, пр. Науки, 9-А, тел. (057) 702-03-04, факс: (057) 702-07-17  
 E-mail: post@hneu.edu.ua, http://www.hneu.edu.ua

№ 17/86-02-37 від 23.02.17

На № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_

**ДОВІДКА**

**Про впровадження результатів дисертаційного дослідження на здобуття  
 наукового ступеня доктора педагогічних наук  
 Білик Олени Миколаївни  
 «Теорія та методика соціалізації іноземних студентів в освітньо-  
 культурному середовищі вищого навчального закладу»  
 зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка**

Експериментальна робота з впровадження результатів дисертаційного дослідження Білик О. М. в Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця була спрямована на вивчення актуального стану розвитку соціальності іноземних студентів в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу. На базі університету було проведено анкетування іноземних студентів та представників освітньо-культурного середовища, що у поєднанні з результатами теоретичного аналізу та опитування іноземних студентів інших вищих навчальних закладів дозволило дисертанту виявити і систематизувати основні напрями соціально-педагогічного супроводу соціалізації зазначеного контингенту студентської молоді.

Досліджувалася специфіка соціалізації іноземних студентів як представників студентської молоді, визначалися проблеми, пов'язані з їх соціалізацією, вивчався стан освітньо-культурного середовища університету та готовність його до впровадження моделі соціально-педагогічного супроводу. У процесі експериментальної роботи розширено уявлення про соціальність іноземних студентів як ієрархію соціальних цінностей, соціальних якостей та соціальної поведінки, про роль соціально-педагогічного супроводу в організації соціально-виховної діяльності з іноземними студентами.



Отримані наукові результати уможливають вдосконалення соціального виховання іноземних студентів, створення сприятливих умов для підвищення продуктивності їх соціалізації в освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу та в соціокультурному просторі України.

Заступник керівника  
(Проректор з  
науково-педагогічної роботи)



В. Є. Єрмаченко